شاهڪار لکڻين جي چونڊ

ماهوار

ڪرزما

ڊائجسٽ

دميتري مينڊلف، ظفر ڪاظمي، انور پيرزادو

● شيطاني جنت ● هابيل ۽ قابيل ● جنت ارم ● مادام بوواري

امر جليل، حليم بروهي، ريٽا شهاڻي، الطاف شيخ، آسڪر وائلڊ، عمر خيام، شيخ اياز، حسن منصور

شاھڪار لکڻين جي چونڊ

ماهوار

ڪرزما ڊائجسٽ

جلد ڇهون، شمارو اٺون، فيبروري 2007ع

چيف ايڊيٽر (اعزازي)

ڊاڪٽر خالد نوراني

مئنيجنگ ڊائريڪٽر

ايس. لعل آهوجا

ايڊيٽر (اعزازي)

الطاف ملڪاڻي

ايڊيٽوريل بورڊ

عرفان نوراني　　سوڀجهرو سنڌي

مقصود قاضي　　ڊاڪٽر عبدالرزاق ميمڻ

ٽائيٽل ڊزائين : راڻو ميگهواڙ

ڪمپيوٽر لي آئوٽ : ساجن سنڌي

سورج پرنٽرس، 7- ربي چيمبر،
سامهون چائنيز ريسٽورينٽ، حيدرآباد
0333-2608528

پتو:

1. پوسٽ باڪس بر 2810، جنرل پوسٽ آفيس، ڪراچي
2. 507، برهاني سينٽر، فاران هوٽل جي سامهون، صدر، حيدرآباد
3. بنگلو نمبر D-121/B بلاڪ پنجون، ڪلفٽن ڪراچي

موبائيل: 0300-9370259، 0333-2745033

E.mail: krizamadigest@yahoo.com
Website: www.krizma.com.

قيمت : 30 روپيا

ساليانو في: 300 روپيا

هيءُ ڊائجسٽ پبلشر مير محمد نورانيءَ القادر پرنٽنگ پريس ڪراچيءَ مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

☆ پنهنجي پاران 13
☆ ڪرزما پوسٽ 14
☆ ٺهڪ ٺائير 18
☆ ڪتابن تي تبصرو 20
جيون ڪٿا:
☆ خالد بن وليد 21
ڊاڪٽر نور ناز جهتيال
ڏيهي ادب:
☆ جڏهن مان نہ هوندس 35
امر جليل
☆ مزاحيہ جنتري 66
حليم بروهي
☆ غائب 78
حسن منصور
☆ آتت جا گل 82
مشتاق پرڳڙي
☆ هڪ منظر 92
سليم چنا
☆ واهہ ڙي منهنجا نصيب واهہ!!! 95
عرفان نوراني
پرڏيهي سنڌي ادب:
☆ سپ منهنجو ڏوهہ 102
ريٽا شهاڻي
پرڏيهي ادب:
☆ آخرڪار 109
گبريل گارشيا مارڪيز / فاروق حسن
☆ ڏوهي 112
خشونت سنگهہ / محمد عامر
☆ دل ۽ دنيا 118
آسڪروائلڊ / نعيم شيخ

سفرنامو:
☆ دهليءَ جو درشن 125
الطاف شيخ
سلسليوار ناول:
☆ شيطاني جنت 144
ڊاڪٽر منظور ميمڻ
☆ هابيل ۽ قابيل 155
جيفري آرچر / نصر الله عباسي
مذهبي شخصيت:
☆ جنت اِرم 176
محبوب علي سمون
پيراسائيڪولاجي:
☆ موت جي مشاهدي جون حالتون 192
خالد نوراني
تاريخ ساز شخصيت:
☆ دميتري مينڊلف 210
☆ ظفر ڪاظميءَ جي وڇوڙي تي تاثرات 229
مرتب: سليم چنا
☆ هڪ شاعر: انور پيرزادو 239
☆ شاعري: 244
عمر خيام جون رباعيون،شيخ اياز، سيد پناھ شاھ، امين اڏيرائي، محبوب مصور سومرو، مير محمد نوتڪاڻي، سهيل جميل پٺو، مجيب سنڌي، غلام آدرش، راحم صديقي، ابوبڪر آزاد چنو، اظهر ٻانيڻ، واحد سوز ملاح، اختر علي ڪيريو
تاريخي ناول:
☆ مادام بوواري 253
گستاوُ فلوبيئر / گلزار علي ولياڻي

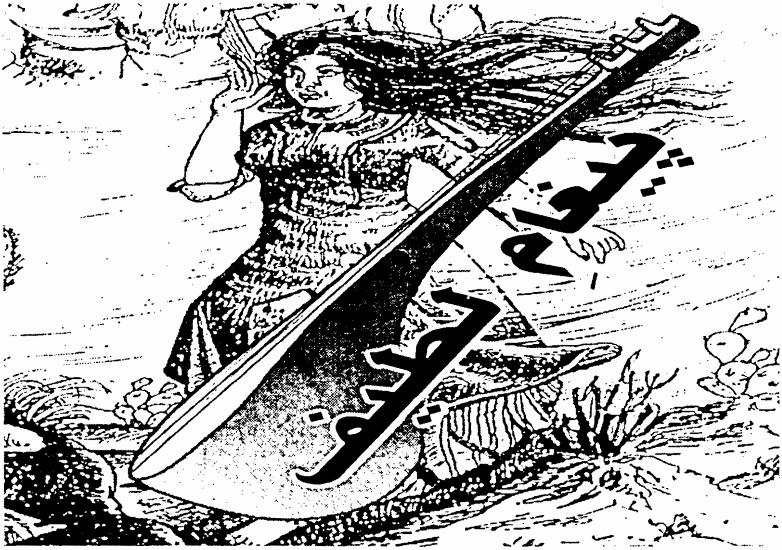

مرڪ پانيان ميهٽو

ڪِهڙيءَ سي چڙهيا ايهِرِ آئيئي،
مَٿي مٿي مهراڻ ۾، پوَ ٽپو ڏيئي،
تہ ميهارَ مليئي، سنيوُڙو سيٽاهَ سين.

جيِهر لوڪ جهپ ڪري، ذرو جاڳ نہ هوءِ،
اوهَير اچئو، اديون! پَهَہ پِريان جو پوءِ،
جي ڪَچو چوُنِم ڪوءِ، تہ مَرَڪَ پانيان مِيهَٽو.

ڀٽائي سائين جي باغي سورمي سهڻي، سماج جا دقيانوسي ۽ فرسوده قدر ماڻ ۽ ماپا پڄي پور پور ڪرڻ لاءِ پوائتي رات (جتي چنڊ نالو ناهُ ڪو، رڳو بيڪاهہ انڌ اونداهہ آهي جو ڏٺي پيو هينئون ڏري) جو اٿي پنهنجي محب ميهار سان ملاقات لاءِ مٿي متي مهراڻ جي اڇي منهن مقابل ٿي آهي. سوچي ٿي تہ، گهڙان يا نہ گهڙان، هڪ پاسي تکو تار پيو وهي، ٻي پاسي وڃن جي ڳالهہ آهي ٽئين پاسي، خير، لوڪ تہ آهي ٻوڪا! انهن جا طعنا ۽ ٽنڪا مون لئہ محبن جي ڪري مرڪ اٿم. پر چا ڪجي جو، جڏهن سڄو لوڪ سمهي پئي ٿو ۽ ڇڻ ڪل ڪائنات اگهور ننڊ ۾ اجهاٽل هوندي آهي تڏهن منهنجي مَدماتي جسم ۽ روشني ڪان تيز ذهن تي پرينءَ جا پور اچي پڌاريندا آهن. تڏهن سندس نزديڪ لطيف سائين جي شاعريءَ جو پاڇو بہ ڪنهن الستي ارواح وانگر پيو ڪڏ گهمندو اٿس ۽ چوندو اٿس تہ "اڄ پرڀي ترڀي مهراڻ ۾ ڇلانگ لڳاءِ، جو ميهار بہ هڪيو تڪيو سيٽاهہ سميت اوسيڙي ۽ آڪاس ۾ آهي."

- سوجهرو سنڌي

پنهنجي نفرت کي برف تي لکو

"جيڪڏهن خدا مون کي ٻيهر زندگي ڏني ته مان جيڪي سوچيان ٿو، اهو چوڻ بدران جيڪي مان چوان ٿو، ان جي باري ۾ سوچيندس. مان ڪنهن به شيءِ جو قدر سندس قيمت سبب نه پر ان جي بامعنيٰ هئڻ سبب ڪندس. مان ننڊ ٿوري ڪندس ۽ اوجاڳي ۾ خواب لهندس ڇو ته مون ڄاتي ورتو آهي ته هر ان منٽ ۾ جڏهن اسين اکيون بند ڪيون ٿا ته اسين پورا سٺ سيڪنڊ روشني کان محروم رهون ٿا. جڏهن ٻيا بيهي رهندا، تڏهن به مان هلندو رهندس. جڏهن ٻيا سمهي پوندا، مان جاڳندو رهندس. جڏهن ٻيا ڳالهائيندا ته مان ٻڌندس، مان سٺا سٺا چاڪليٽ کائيندس. جيڪڏهن خدا مون کي ٻيهر زندگي ڏني ته مان سٺا سٺا ڪپڙا پائيندس. اُس جي تپش نه رڳو پنهنجي جسم پر پنهنجي روح تائين به پهچائيندس.

اي خدا! جڏهن مان غمگين ٿيندس ته پنهنجي نفرت کي برف تي لکندس ۽ سج اڀرڻ جو انتظار ڪندس ته جيئن برف سان گڏ منهنجي نفرت به پگهرجي پاڻيءَ ۾ وهي وڃي. مان وان گوگ (Van Gogh) وانگر تارن تي نظر لکندس ۽ چنڊ لاءِ پيار جا گيت ڳائيندس. مان پنهنجي ڳوڙهن سان گلابن جي آبياري ڪندس ۽ ڪنڊن جو درد ۽ گلابي پتين جو چهاءُ محسوس ڪندس. اي منهنجا خدا! مون کي ٻيهر زندگي ملي ته مان ڪوئي اهڙو ڏينهن نه گذاريندس جو مان ماڻهن کي اهو پيغام نه ڏيان ته مون کي انهن سان پيار آهي. مان هر مرد ۽ هر عورت کي ٻڌائيندس ته هو مون کي محبوب آهي. مان پيار سان پيار ڪندس. مان ماڻهن کي ٻڌائيندس ته هو اهو غلط ٿا سمجهن ته جڏهن هو پوڙها ٿي ٿا وڃن ته محبت نٿا ڪري سگهن. هو نٿا ڄاڻن ته جڏهن هو محبت ڪرڻ ڇڏي ٿا ڏين ته پوڙها ٿي ٿا وڃن.

مان ٻارن کي اڏامڻ لاءِ پَرَ ڏيندس ته جيئن هو پاڻ اڏامڻ جي ڪوشش ڪن. مان پوڙهن کي ٻڌائيندس ته موت پوڙهاپ سان نٿو اچي پر سڀ ڪجهه وسارڻ سان ٿو اچي.

اي انسان! مون توکان گهڻو ڪجهه سکيو آهي.

مون اهو سکيو آهي ته هرڪوئي جبل جي چوٽيءَ تي رهڻ چاهي ٿو ۽ اهو نٿو ڄاڻي ته اصل خوشي ان ڳالهه ۾ آهي ته ڪير چوٽيءَ تي پهچي ڪيئن ٿو. مون اهو به ڄاڻي ورتو آهي ته جڏهن ڪو نئون ڄاول ٻارُ پنهنجي پيءُ جي آڱر پڪڙي ٿو ته هو پنهنجي پيءُ کي هميشه لاءِ پنهنجي محبت ۾ قيد ڪري ڇڏي ٿو. مون اهو به ڄاتي ورتو آهي ته انسان کي هيٺ فقط ان وقت نهارڻ گهرجي جڏهن ڪيس ڪنهن ٻئي انسان کي مٿي اٿارڻو هجي.

اي انسانو! مون اوهان کان گهڻو ڪجهه سکيو آهي پر سچ اهو آهي ته جيڪڏهن مان اهو سڀ ڪجهه سيني ۾ سانڍي مري وڃان ته اهو بدقسمتي وارو موت هوندو."

(گارشيا مارڪيز جي الوداعي پيغام کي پنهنجي پاران طور پيش ڪري رهيا آهيون.)

ساٿ سلامت ـ سنڌ سلامت

ڪرزما پوسٽ

■ ڪرزما جنوري 2007ع تي جڏهن منهنجي نظر پئي تہ حيران ٿي ويس. ايڏي وڏي تبديلي، سچ پچو تہ دل خوش ٿي وئي. ٽائيٽل پيج تي ڏنل تصوير جيڪا هڪ پينٽنگ هئي. تمام ڳهٽي دل کي وڻي. نئين اسٽائيل ۽ نئين سوچ سان نئين سال جي شروعات ۾ نڪتل ڪرزما ڏاڍو پسند آيو. منهنجي دعا آهي تہ شال ڪرزما لڪ ترقيون ڪري.

- ايم جليس، ميرپورخاص

■ ڪرزما جنوري 2007ع جي پرچي لاءِ ڏاڍو انتظار ڪيم. مس مس وڃي 22 جنوريءَ تي مليو. يقين ڪيو تہ طويل انتظار جا ٿڪ لهي ويا. ڇا تہ پينٽنگ ٽائيٽل پيج تي ڏنل هئي. دل خوش ٿي ويئي. جيڪر ان پينٽنگ جي جاءِ تي سنڌ جي عظيم ادبي ماڻهن جون تصويرون ڏنيون وڃن تہ اصل واهہ واهہ ٿي وڃي. هن ڀيري سيئي ڪهاڻيون لاجواب هيون. پر سڀ کان وڌيڪ مزو سنڌي ڪلاسڪ ادب جي ڪهاڻي محمد ڳاڏيءَ واري ڏنو. رقاصہ راڻي، ڪارل مارڪس، حضرت خالد بن وليد رضہ، حضرت يوشع عليہ الاسلام جي باري ۾ معلومات ڏيئي اوهان اسان جون دليون ڪٽي ورتيون آهن. هن دفعي شاعري بہ سٺي هئي. شال ڪرزما ائين ترقي ڪندو رهي.

- ذوالفقار جعفر، سچل ڳوٺ ڪراچي

■ ڪرزما ڊسمبر 2007ع جون سيئي ڪهاڻيون جاندار هيون. جن تمام ڳهٽو موهيو انهن ۾ امرجليل، ريٽاشاهاڻي، پرويز ۽ نرتن نوشاد شامل آهن. جن جون ڪهاڻيون پڙهي مزو اچي ٿو. ترجمي واريون ڪهاڻيون، ناول ۽ مذهبي ڪهاڻيون بہ شاندار ڏيندا آهيو. ان لاءِ ڪرزما سٽ کي مبارڪباد. **- ايس. نديم، ميرپورخاص**

■ ڪرزما جنوري 2007ع جو پرچو مليو. ڏاڍي حيرت ٿي. هيءُ پرچو مڪمل تبديل هو. مون کي سڀ کان وڌيڪ خوشي شاعريءَ واري سيڪشن کي ڏسي ڪري ٿي. شيخ اياز، علامہ اقبال جي ترجمو ڪيل شاعري، ريٽا شهاڻي، مارگريٽ واڪر جي شاعري واقعي لاجواب هئي.

- ضمير گولائي، شهدادڪوٽ

■ گذريل ڊسمبر واري ڪرزما پرچي ۾ تمام ڳهٽيون ترجمي واريون ڪهاڻيون ڏنيون ويون هيون. پر جنوري 2007ع ۾ ترجمي واريون ڪهاڻيون گهٽ هيون. نوان نوان ليکڪ ۽ ليکڪائون ڪرزما ۾ متعارف ٿي رهيا آهن. مان بہ اوهان کي پنهنجي ڪاوش "زندگي مون کي ماريو" موڪليان پيو اميد تہ شايع ڪندا.

- حسين ٽيپو، دادو

✍ ادا، توهان جي ڪهاڻي نثري ٽيم کي موڪلي ويئي آهي. معياري هوندي تہ ڇاپي ڇپجي ويندي. (ادارو)

■ ڪرزما جنوري 2007ع ۾، توهان ٽائيٽل جي بيڪ پيج تي ڪئلينڊر ڏيئي تمام ڀلو ڪم ڪيو آهي. توهان پاران ڏنل اهو ڪئلينڊر تحفي طور دوست کي

لاڙڪاڻي ۾ موڪليو اٿر. هن دفعي ڪرزما جون سڀئي ڪهاڻيون سٺيون هيون. مان اوهان جو ريگيولر ميمبر ٿيڻ چاهيان ٿو. ان ڏس ۾ معلومات کان آگاهي ڏيندا ته مهرباني ٿيندي.
- طلسي داد، دوڙ ضلعو نوابشاهه

✍ ادا جنوري 2007ع ڪرزما ۾ پهرئين صفحي تي ڏنل حيدرآباد واري ايڊريس تي توهان 300 رپين جو ڪراس چيڪ يا مني آرڊر ڪرزما جي نالي سان موڪليندا ته توهان کي گهر ويٺي ڊائجسٽ ملي ويندو. (ادارو)

■ هر مهيني ڀرپور مواد، نئين معلومات جا خزانا وڪيريو ٿا. ان لاءِ اسان اوهان جا ٿورائتا آهيون. پر ڪجهه ڳالهيون آهن جن جي ڪري مان اوهان کان ناراض آهيان. مون کي ٽي مهينا ٿيا آهن اوهان ڏي ترجمو ڪري ڪهاڻيون موڪليون هئم، اهي اوهان نه شايع ڪيون. نه وري انهن جي باري ۾ مون کي آگاهي ڏني وئي آهي. اسان تي به ڪجهه توجهه ڏيو.
ذوالفقار سيال، سکر

✍ ادا، اوهان جون ڪي به ڪهاڻيون اسان وٽ ناهن پهتيون مهرباني ڪري جڏهن به ڪا ڪهاڻي موڪليو ان فوٽو ڪاپي پاڻ وٽ به رکندا ڪريو. اصل وڃائڻ جي صورت ۾ اها توهان ٻيهر فوٽو ڪري اسان ڏي موڪلي سگهو ٿا. (ادارو)

■ ايڊيٽر صاحب، اوهان کي هڪ نماڻو عرض ڪريان ٿي ته مون ڇهه مهينا اڳ اوهان کي ڪجهه شاعري موڪلي هئي، توهان شايع نه ڪئي وري هاڻي به منهنجي مواد کي موٽ نه ملي. آخر ڇو؟ بهرحال توهان جو ڊائجسٽ تمام گهڻو وڻندو آهي. بابا کي چوندي آهيان جيڪو شهر مان وٺي ايندو آهي. مان سمجهان ٿي ته هي اهو واحد سنڌي ڊائجسٽ آهي جيڪو اردو ڊائجسٽ جي مقابلي جو آهي، منهنجو پيءُ، منهنجي ماءُ، منهنجي ڀيڻ به اوهان جي ڊائجسٽ جا ديوانا آهن. انتظار ڪري ڪري ٿڪجي پوندا آهيون. مهرباني ڪري مهيني جي شروعاتي ڏينهن ۾ پرچو آڻيندا ڪريو.
ڪوثر جميل، ڪراچي

■ ڪرزما هاڻ ته ڇڻ اسان جي گهر جو ڀاتي ٿي ويو آهي، سنڌس ليٽ ٿيڻ تي ائين لڳندو آهي ڇڻ ڪو گهر جو ڀاتي اڃان نه آيو هجي، مهرباني ڪري ڪرزما کي پهرئين تاريخن تي آڻيو.
ثريا جمالي، سڪرنڊ

✍ ڀيڻ ڪوشش ڪنداسين ته هاڻ ڪرزما وقت تي اوهان وٽ پهچي. (ادارو)

■ ڪرزما جي ساليانى ميمبرشپ وارو قدم بهتر آهي، انهيءَ سان ڪرزما حاصل ڪرڻ سولو ٿيندو. مواد موڪليان پيو. اميد ته قبول پوندو.
ساگر ميمڻ، مورو

✍ ڀاءُ مواد غور هيٺ آهي جي معياري هوندو ته ضرور شايع ڪبو. (ادارو)

■ ڪرزما جو ٽائٽل موهيندڙ هو. نئين سال جي پرچي ۾ ڪجهه نواڻ رکي اٿو، جيڪا ساراهڻ جوڳي ڳالهه آهي.
احمد نواز پنهور، لاڙڪاڻو

■ ڪرزما جي بيڪ ٽائٽل تي ڪئلينڊر ڏئي سٺو ڪيو اٿو. نئين سال جو پرچو سچ ته يادگار هو.
ساجن ڪمار، بدين

■ ڪرزما ۾ لطيفي پيغام شروع ڪري اسان جي دل جي ڳالهه ڪئي اٿو. سموريون لکڻيون ساراهڻ جهڙيون آهن خاص ڪري ريٽاشاهاڻي جي ڪهاڻي ڏاڍو وڻي.
هاشم هاتار، ميهڙ

■ ڪرزما هوندي ته ساراهڻ جوڳو آهي پر پروف جون غلطيون ۽ هن جو دير سان اچڻ سٺا عمل ناهن. انهن تي ڌيان ڏيو. **شفيق حيدر ڪانڊڙو، دادو**
✍ ياءُ ڪوشش ۾ آهيون ته ڪرزما وقت تي اچي ۽ پروف جون غلطيون به نه ٿين. (ادارو)
■ ڪرزما من موهيندڙ شاهڪار لکڻين وارو پرچو آهي پر اجا به هن ڏانهن ڌيان ڏيو. انٽرويو جو سلسلو شروع ڪيو ته بهتر ٿيندو. **انور نهڙيو، عمرڪوٽ**
✍ ياءُ انٽرويو واري تجويز ويچار هيٺ آهي. مناسب وقت تي عمل ڪبو.
■ ڪرزما جو نئون ٽائٽل وڻيو. لطيف جو پيغام به سٺو آهي، پروف جون غلطيون به گهٽ نظر آيون. ان لاءِ ڪرزما سٽ جس لهڻي. **خادم علي پنهور، دادو**
■ ڪرزما ڪي وقت تي آڻڻ جي ڪوشش ڪيو ۽ اوريجنل ڪهاڻيون به ڪجهه وڌايو. **حامد علي، ڪراچي**
■ مون کي حسن منصور جون ڪهاڻيون ڏاڍو وڻنديون آهن. پر افسوس سان ٿو چئجي ته ڪجهه مهينن کان حسن منصور جو مواد نظر نه پيو اچي. مهرباني ڪري حسن منصور جون ڪهاڻيون پڙهائيندا. **علي حسن گاڏهي، خيرپور ناٿن شاهه**
✍ ادا هن شماري ۾ حسن منصور جي ڪهاڻي شامل آهي.
■ گذريل ٻن مهينن کان اسان جي علائقي ۾ ڪرزما نه پيو اچي سبب ٻڌائيندا.
ماجد حسين ٻرڙو، ڪنڊڪوٽ.
✍ ادا جيڪڏهن توهان کي ڊائجسٽ نه ٿو ملي ته توهان ان صورت ۾ ڊائجسٽ ۾ ڏنل ايجنٽ جي ايڊريس تان ايڊريس نوٽ ڪري انهيءَ سان رابطو ڪري ڊائجيسٽ حاصل ڪري سگهو ٿا. (ادارو)
■ ڪرزما جي پوري ٽيم کي منهنجي پاران نئون سال مبارڪ ۽ عيد جون خوشيون مبارڪ هجن. مان اوهان جي شڪر گذار آهيان جو اوهان مون کي مانائتي موٽ ڏني آهي ۽ غلطين جو به احساس ڏياريو. نومبر واري پرچي ۾ ڪهاڻيون ۽ لطيفا وغيره بهترين هئا. ڊسمبر واري شماري ۾ پنهنجي پاران پڙهي ڪري سٺو لڳو. ڊاڪٽر خالد نوراني صاحب جو موت جي مشاهدي جون حالتون ۽ واقعا تمام پسند آيو. محبوب سمون جي حڪيم ابن مقنع نقاب پوش پيغمبر، عاطف ميمڻ جي ڪهاڻي صفائي پسند، نثار آزاد ابڙو جي "حبه خاتون" بلقيس بانوجي "هو ڪير هو"، ريٽا شهاڻي جي "چهري مٿان چهرا." الطاف شيخ جو سفرنامو، محترم امرجليل جي "پنجين موسم." هابيل ۽ قابيل وڻيا. شاعري به سڀني جي بهترين هئي. علي محمد سولنگي جي شاعري گهڻي پسند آئي. اميد ته آئينده به بهتر شاعري پڙهڻ لاءِ ملندي. **ڪلثوم ڪنول گل عباسي ۽ فيملي، نصيرآباد**
■ ڪرزما ڊائجسٽ کي پڙهڻ کان پوءِ اسان کي پنهنجي خواهش پوري ٿيندي نظر اچي رهي آهي. انشاءَ الله تعاليٰ ته ڪرزما سان هڪ ترجيمڪار قلمڪار جي حيثيت سان ڀرپور ساٿ نڀائيندس. **ارمان احمد علي زنگيجو، شاهبندر، ضلعو ٺٽو**
■ ڪرزما پڙهندو رهندو آهيان. هڪ دفعو مواد به موڪلي چڪو آهيان پر خبر ناهي ته ڇپيو يا نه. هاڻي وري مان ڪجهه مواد موڪلي رهيو آهيان، اميد ته ڪنهن

ڪنڌ پاسي ۾ جڳهه ضرور ڏيندا. ۽ ها ڪرزما جي تعريف ڪجي ته ان ۾ ڪنهن به قسم جي ڪمي ڪانهه آهي، مشورو ضرور ضرور ڏيندس ته. هن ۾ شاعريءَ جا صفحا وڌايا وڃن ته اڃا بهتر ٿيندو. باقي سڀ سلسلا بهترين آهن. جيتري تعريف ڪجي اوتري گهٽ آهي، خاص ڪري پرڏيهي ادب وارو سلسلو ته پنهنجو مٽ پاڻ آهي.

امتياز حسين نوحپوٽو

✍ ياءِ ڊائجسٽ کي پسند ڪرڻ لاءِ مهرباني. ادارو

■ جيئن ته ڪجهه مجبورين تحت مون آڪٽوبر، نومبر، ڊسمبر جا شمارا ڪونه ورتا هئا، جيڪي مون عيد جي ٽئين ڏينهن يعنيٰ 3 جنوري تي خريد ڪيا، وقت جي تنگي ڪارڻ اهي پڙهي به نه سگهيو آهيان بهرحال پهرين فرصت ۾ انهن کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪندس. في الحال پنهنجي ڪجهه شاعري موڪلي رهيو آهيان اميد ته هر دفعي وانگي هن دفعي به اسان لاءِ ڪرزما جا دروازا کليل هوندا، باقي هڪ ڪهاڻي تياريءَ هيٺ آهي. مڪمل ٿيڻ تي ضرور موڪليندس.

وقار احمد هانيي، جيڪب آباد.

■ مون جڏهن پهريون ڀيرو هاڪر جي پاڪر ۾ من موهيندڙ رسالو "ڪرزما" ڏٺو ته يڪدم تنهن کان معائني طور وٺي نظر ڦيرايم ته "ڪرزما" جي هر ڪنڌ، هر پاسو هر پنو، هر صفحو، هر جملو، ۽ هر اکر، پڙهڻ وڃان هو. مون ڪتاب جي گهريل قيمت ادا ڪري گهر اچي جڏهن مڪمل رسالو پڙهيو ته سچ پچو دل باغ بهار ٿي وئي هن ۾ سنيون، سنيون، لکڻيون پنهنجو مٽ پاڻ هيون، انهيءَ ڏينهن کان وٺي هيءُ منڙو رسالو هر مهيني وٺي پڙهندو آهيان. اميد ساري پهريون مواد ۽ خط لکي رهيو آهيان، اميد ته دل جي ڪنهن ڪنڌ ۾ جڳهه ڏيندا ته احسان ٿيندا.

وفا سليم چنڊائي، سڄاول

✍ ياءِ ڪرزما کي پسند ڪرڻ لاءِ مهرباني، مواد معياري هوندو ته ضرور شايع ڪبو. (ادارو)

■ آگسٽ کان وٺي مسلسل پنهنجي شاعري موڪليندو رهان ٿو، ڏک ٿو ٿئي جو هن وقت تائين ڪوبه شعر شايع نه ٿيو. صحيح ناهي جو هر مهيني ڊائجيسٽ هٿ ۾ هجيءِ پڙهندو رهان پر پنهنجي موڪليل شعرن کي ياد ڪري لڙڪ اگهندو رها.

قلندر باجڪاڻي، ڪنڊڪوٽ

✍ ياءِ توهان پنهنجي شاعري پرسان واري ڪنهن ڄاڻو ۽ سينيئر شاعر کان اصلاح ڪراءِ موڪليو ته بهتر ٿيندو.

باقي دوستن جا نالا جن جا خط دير سان پهچڻ سبب شامل نه ٿي سگهيا.

سارنگ علي سهتو، مخدوم بلاول دادو، منظور سولنگي لاڙڪاڻو، اختر رند ڪراچي، نجم حيدر، دوڙ نوابشاهه، شاهه مجيب احمداڻي گهوٽڪي، اصغر نائڪ ملتان، جميل احمد سرڪي جيڪب آباد، شفيق، فهيم ميمڻ هالا، احمد نواز ڦليلي حيدرآباد، ماجد ٿهيم جوهي، وفا شعار ميهڙ، هاشم پنهور خيرپورناٿن شاهه، حميد ابڙو ڪراچي، سهيل سمون حيدرآباد، خاڪن ابڙو شڪارپور ۽ ٻيا.

ٽهڪ ٽائيم

☺ هڪ شخص سيلون تي ڏاڙهي لهرائي رهيو هو تہ هن حجام کان پڇيو تہ: ”ڀاءُ توهان ڪڏهن گڏهہ جي ڏاڙهي لاٿي آهي؟“

حجم جواب ڏنو تہ: ”پهريون ڀيرو لاهي رهيو آهيان.“

☺ هڪ همراهہ مٺائيءَ جي دڪان تي ويو. مٺائيءَ واري کي چيائين تہ: ”ڏهہ ڪلو گلاب جامن، جليبيون، رس گلا، برفي ۽ بوندي وغيره تور ۽ هاڻي انهن کي پوري مڪس ڪري پوءِ مون کي هڪ رپئي جي ڏي.“

☺ هڪ همراهہ پهريون دفعو جهاز ۾ چڙهيو. جڏهن جهاز مٿي اڏامڻ شروع ڪيو تہ رڙ ڪندي پائليٽ کي چيائين ”ڊرائيور پلا جهاز ۾ تيل تہ فل ڀرايو اٿو نہ؟“

پائليٽ حيرت مان: ”جي ها! پر ڇو؟“

همراهہ: ”اهو ان ڪري تہ متان جهاز مان تيل اڌ ۾ ختم ٿي وڃي ۽ اسان سڀني کي وري ڌڪو لڳائڻو پوي.“

☺ هڪ ٻوڙي مائي ٻي ٻوڙي مائيءَ کي چيو تہ: ”ادي چا جو گوڙ آهي.“

ٻيءَ چيو. ”ادي دال جو ٻوڙ آهي.“

☺ هڪ همراهہ ڊاڪٽر وٽ ويو. ڊاڪٽر طبيعت ڏسي دوا ڏنس تہ همراهہ ڊاڪٽر کي چيو ”سائين چا کاوان چا نہ“ ڊاڪٽر چيس: ”منهنجي فيس کان علاوه هر شيءِ کائي سگهين ٿو.“

☺ استاد شاگرد کي: ”آئون توکي چوان تہ آئون ڏاڍو خوبصورت آهيان تہ اهو ڪهڙو زمان هوندو.“

شاگرد: ”سائين زمان ڪوڙ هوندو.“

☺ هڪ همراهہ دوڪاندار ڏي ويو. دوڪاندار کي چيائين: ”دوڪاندار ڀاءُ ليڊيز ۾ هڪ سينڊل ڏيکار.“ دوڪاندار چيس تہ: ”ڪهڙي ماپ جو هجي.“ همراهہ وراڻيو: ”دوڪاندار“ مون وٽ ڪا ماپ نہ آهي. باقي ٻنيءَ تي لڳل سينڊل جي ماپ ڏسي وٺ.

هڪ چور چوري ڪرڻ لاءِ جيئن ئي ڪنهن گهر جو تالو ڀڳو تہ گهر ڌڻي پهچي ويو. چور گهبرائجي ويو. گهر ڌڻي سندس پٺي ٺپري چيو تہ ”تالي ڀڃي ڏيڻ جي مهرباني. مون کان چابي گم ٿي وئي آهي.“

☺ هڪ شڪاري شاديءَ جي رات پنهنجي زال کي ٻڌايو تہ ”هيءَ تصوير مون آفريڪا جي جهنگل ۾ ٻن باندرن سان گڏجي ڪڍرائي هئي: زال نماڻي ٿي چيو: ”توهان هنن ٻنهي مان ڪهڙا آهيو.“

☺ استاد شاگرد کي: ”چيرمين ڪنهن کي چوندا آهن.“

شاگرد: "سائين ڪرسي ٺاهڻ واري ڪي چيرمين چوندا آهن."

☺ هڪ دوست ٻئي کي: "يار فصل هاٺي آئون ڪڏهن به شرط نه لڳائيندس."
ٻيو دوست: "ڇڏ يار قادر تون ۽ شرط نه لڳائين اهو مناسب نه ناهي."
ٽيون دوست: "ائين آهي ته پوءِ لڳي شرط...!"

☺ مريض ڊاڪٽر سان: "ڊاڪٽر مون کي پيٽ ۾ سور آهي، جلد کا دوا ڏيو."
ڊاڪٽر: "صبح ڇا کاڌو اٿئي"، مريض جناب ڪڪڙ، ڊاڪٽر: ۽ منجهند جو.
مريض: "بيضا"، ڊاڪٽر: "گهبرائڻ جي ڪا به ڳالهه ناهي، صبح واري ڪڪڙ بيضن تي آرو ڪري رهي آهي. ان ڪري توکي پيٽ ۾ گڙٻڙ آهي."

☺ نوڪر مالڪ کي: "سائين موچي چوي ٿو، مون کي جوتن جي مرمت جا پئسا اجا ڪونه مليا آهن."
مالڪ: "تون چوينس وارو ناهي آيو مان اجا جوتن جي رقم به ڪانه ڏني آهي.

☺ هڪ عطائي ڊاڪٽر ٻئي کي: "يار منهنجو خيال آهي ته هن ڳوٺ ۾ ڪلينڪ کوليان." ٻيو ڊاڪٽر: يار تنهنجو خيال ته سنو آهي، پر تون ڪلينڪ اتي کول جتي قبرستان وڏو هجي، هن ڳوٺ جو قبرستان ننڍو آهي.

☺ هڪ فنڪار ڪنهن محفل ۾ ڳائي رهيو هو ته اوچتو هڪ همراهه بندوق کڻي هيڏانهن هوڏانهن نهارڻ لڳو ته، فنڪار پريشان ٿي پڇڻ لڳس: "سائين ڇا مان پنهنجو راڳ بند ڪيان؟" ته ان تي همراهه چيس: ته "تون پنهنجو راڳ جاري رک، مان ته ان کي ڳولي رهيو آهيان. جيڪو توکي هتي وٺي آيو آهي."

☺ هڪ يهودي پنهنجي پٽ کي ساڻ وٺي هوٽل ۾ پي ويو ۽ بيري کي چانهه آڻڻ جو آرڊر ڏنائين، جڏهن پٽهنس چانهه جو پيالو کنيو ته ان ۾ مئل مک پيل هئي، پيءُ کي چيائين: "بابا هن ۾ مک پئي آهي." پيءُ چيس: "ماٺ ڪري پي وڃ." جڏهن پيالو خالي ٿي ويندو ۽ مک رهجي ويندي ته اسين بيري کي چونداسين ته هو مفت ۾ ٻيو پيالو کڻي ايندو."

☺ هڪ ڪنجوس پٽ کي ماري رهيو هو. اتان هڪ همراهه اچي لنگهيو، ڪنجوس کان پڇائين ته ڇو ٿو مارينس ته ڪنجوس چيو ته، مون هن کي ڪالهه نئين جتي وٺي ڏني ته ٻه ٻه ڏاڪا ڪري چڙهندو ڪر. هي وري ٽي ٽي ڏاڪا ڪري چڙهڻ لڳو ۽ ڪانچ ڦاڙي وينو.

☺ هڪ همراهه وڃي رهيو هو ته رستي ۾ هڪ پٿر ڏٺائين، جنهن تي لکيل هو ته: "جيڪڏهن توهان کي قسمت آزمائڻي آهي ته پٿر کڻو." ان واٽهڙو قسمت آزمائڻ لاءِ پٿر کنيو ته هيٺان لکيل هو ته: "پٿر هيٺ رکو توهان جهڙا بيوقوف پيا به گهٽا آهن."

☺ استاد شاگرد کي چيو ته ڦٽي جو نه ڏئي آيو آهين. شاگرد: "سائين گهر ۾ ڦٽي ڪونه هئي." استاد: "پاڙي وارن جي گهر وڃي ڏئي اچين ها." شاگرد: "سائين پاڙي وارا سڀ گنجا آهن."

ڪتابن تي تبصرو

ڪتاب جو نالو: **تاريخ مٽياري** مؤلف: مقصود احمد قاضي

سائز: ڊيمي قيمت: 350

حاصل ڪرڻ جا هنڌ: رحمانيه ڪتاب گهر، گاڏي کاتو حيدرآباد.

ڀٽائي ڪتاب گهر، گاڏي کاتو حيدرآباد.

مٽياري شهر کي 2005ع ۾ نئين قائم ڪيل مٽياري ضلعي جو هيڊڪوارٽر مقرر ڪيو ويو آهي. هيءُ شهر ست اٺ سؤ سال قديم آهي ۽ جيترو قديم آهي، اوترو ئي علمي پسمنظر به رکي ٿو. مٽياري شهر ۾ پيدا ٿيندڙ عالمن مان مخدوم محمد عثمان، ان جو فرزند مخدوم عبدالڪريم سنڌ جي عالمن جي استادي سلسلي ۾ وڏو مقام رکن ٿا. آخوند قاضي عزيز الله به مٽياري شهر جو هو، جنهن سنڌي ٻوليءَ کي قرآن شريف ترجمي جي صورت ۾ ڏنو. هيءُ شهر آخوند محمد بچل جي به جنم ڀومي آهي، جيڪو آخري ٽالپر فرمانروا مير نصير جو استاد، اتاليق ۽ وزير هو. ڪو اڪب السعادات جو مصنف قاضي هدايت الله مشتاق به هن شهر جو ڄائو هو، جنهن سنڌي ادب کي انشاءِ جي فن سان آراسته ڪيو. پير غلام مجدد سرهندي به هن ئي شهر جو هو، جنهن جو نالو خلافت تحريڪ ۾ مشهور ٿيو. هن ئي شهر ۾ بي شمار بزرگ ٿي گذريا، جن جو روحاني فيض اڄ ڏينهن تائين جاري آهي. انهن ۾ خاص ڪري حضرت سخي رڪن الدين رح قابل ذڪر آهي، جيڪو مخدوم بلاول جي سلسلي ۾ داخل آهي. شاهه لطيف جهڙي عظيم صوفي شاعر جو مربي سخي هاشم شاهه رح به مٽياري شهر جو هو. انهن سڀني بزرگن جي حياتي جو احوال ۽ علمي ڪارنامن جو تفصيل سنڌي ڪتابن ۾ ڇڙوڇڙ انداز ۾ ملي ٿو، جنهن ۾ به ڪيترن هنڌن تي اوڻايون محسوس ٿين ٿيون. مقصود احمد قاضي جو ڪتاب "تاريخ مٽياري" ان سلسلي ۾ هڪ اهم دستاويز طور سامهون آيو آهي، جنهن ۾ انهن بزرگن جي سوانح ۽ علمي ڪارنامن بابت منصل معلومات ڏيڻ سان گڏ سندس شخصيتن بابت پيدا ٿيل غلط فهمين کي به دور ڪرڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي وئي آهي. اڳاٽن ۽ هاڻوڪن شاعرن جو شعري ذخيرو به هن ڪتاب ۾ مهيا ڪيو ويو آهي. هن ڪتاب ۾ جديد دور جي مشهور شخصيتن، سياستدانن، سماجي ڪارڪنن ۽ سماج جي ٻين اهم شعبن جي حوالي سان ڪجهه معروف ڊاڪٽرن ۽ استادن جو احوال قلمبند ڪيو ويو آهي. هن ڪتاب ۾ شهر لاءِ ثقافتي حيثيت رکندڙ اجرڪ، ماني ۽ ڪاٺ جي هڪ منفرد ڊش نان پيالي جو به ذڪر ڪيو ويو آهي. هن ڪتاب ۾ مٽياريءَ جي قديم ۽ جديد لائبريرين جو به ذڪر موجود آهي. هن ڪتاب ۾ نئين قائم ٿيل مٽياري ضلعي جي يونٽن، يوسيز، ديهن وغيره جي باري ۾ معلومات به شامل آهي. هن ئي ڪتاب ۾ مختلف ذاتين جي شجرن جي حوالي سان ڪافي اهم رڪارڊ محفوظ ڪيو ويو آهي. ڏنو وڃي ته هيءُ ڪتاب مٽياريءَ جي باري ۾ معلومات حاصل ڪرڻ جي خواهشمندن جي لاءِ بجا طور تي هڪ ريفرنس بڪ چئي سگهجي ٿو. جيڪو تاريخ جي مطالعي سان دلچسپي رکندڙن توڙي تحقيق ڪندڙن کي ڏاڍو ڪم ڏئي سگهي ٿو.

خالد بن وليد رضہ جو شمار دنيا جي انهن چند فاتحن ۾ ٿئي ٿو. جنهن آڏو ڪنهن بہ علائقي کي فتح ڪرڻ مشڪل نہ هو. سندس فتح ڪيل علائقن جون سرحدون ايتري قدر تہ وسيع هيون جو ان جو حساب لڳائڻ بہ مشڪل هو. هيءُ دنيا جو اهو واحد شخص هو جنهن جي شهيد ٿيڻ تي حضرت عمر فاروق رضہ پاڻ مسلمانن کي چيو هو تہ اهي هن لاءِ ڳوڙها پلي ڳاڙين.

خالد بن وليد رضہ

ڊاڪٽر نور ناز جهتيال

اسلامي تاريخ جي وڏي ۾ وڏي فاتح جو احوال

خالد بن وليد عڪرمہ جانثار هئڻ جي جوش ۾ پنهنجي فوج کي حرڪت ۾ آندو. اهائي هن جي غلطي هئي. هن کي مسيلمہ جي طاقت جو اندازو نہ هو ۽ هو هن سان وڙهڻ لڳو ۽ شڪست کاڌائين. پشيمان ٿي حضرت ابوبڪر

کي خط لکيائين. حضرت ابوبکر کيس اهڙو جواب ڏنو، جيکو هن جي اميد جي خلاف هو. مون کي شکل نہ ڏيکارجانءِ. هنن حالتن ۾ موٽڻ سان رڳو قوم جا ارادا ڪمزور ٿيندا. پنهنجو سپاهہ وٺي حذيفہ جي مدد ڪرڻ عمان وڃ. جيئن ئي حذيفہ پنهنجو ڪم پورو ڪري عرفجہ جي امداد لاءِ مهري جيان وڃ ۽ ان کان پوءِ مهاجر جي مدد لاءِ يمن وڃ. جيسين تون آئينده آزمائش ۾ پورو نہ لهندين، مان توسان نہ ڳالهائيندس. شڪست جي رسوائي ۽ خليفي جي لفظن جي سختي جو ارمان دل ۾ کڻي عڪرمہ پنهنجي فوج ساڻ ڪري يمامہ ڇڏي عمان ڏانهن روانو ٿيو. عڪرمہ جي رسوائيءَ کان پوءِ هڪ ئي هستي هئي، جيڪا مسلمانن جو مان مٽائهون ڪري سگهي پئي. دربار خلافت مان ٻيهر سڏ ٿيو. خالد بن وليد هڪ دفعو ٻيهر حضرت ابوبکر جي خدمت ۾ حاضر ٿيو. کيس مسيلمہ جي طاقت ٽوڙڻ جو فرض ادا ڪرڻ لاءِ چيو ويو. مالک بن نويره جي قتل جو الزام ان طرح ڌوئي سگهجي ٿو. هن ان اعزاز کي سيني سان لاتو ۽ بطاح پهتو. جتي سندن پراڻو سپاهہ سندس منتظر هو. مديني منوره ۾ پڙهي ڏيڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. جيڪي ماڻهو جنگي هٿيارن سان گڏ جنگ جي ميدان ۾ جهاد لاءِ وڃڻ ٿا چاهين، اهي حضرت خالد بن وليد رضہ جي فوج ۾ اچي شامل ٿين.

حضرت خالد رضہ بطاح پهتو مس تہ انصار ۽ مهاجرن جا قافلا بہ پهچي ويا. خالد ٻانهون کولي کين آڌرڀاءُ ڪيو ۽ ان لشڪر کي فخر ۽ خوشيءَ مان وٺي يمامہ ڏانهن روانو ٿيو. پاڻ يمامہ اجا نہ پهتو هو. رستي جا فاصلا اجا وچ ۾ هئا جو جاسوسن جا گهوڙا ڊوڙندي اها خبر کڻي آيا تہ ڪوڙ نبوت جي دعويدار جون فوجون عقربا جي ميدان ۾ حنيفہ واديءَ جي ڏاکڻي ڪناري ترسيل آهن. جتان يمامہ ويندڙ رستو آهي. خالد جاسوسن جي اطلاع جي روشنيءَ ۾ اولهہ بدران اتر ڏانهن وڌيو ۽ اهڙي اوچي ڏرتيءَ تي پهتو، جتان سڄي ميدان مان عقربا کي ڏسي سگهي. مسيلمہ، عقربا جي ميدان ۾ چاليهہ هزار سپاهين سان گڏ جنگ لاءِ تيار بيٺو هو. عڪرمہ جي هار هن جو رت وڌائي ڇڏيو هو. هن کي پڪ هئي تہ هو خالد کي بہ مزو چکائيندو. جيئن هو عڪرمہ کي چکائي چڪو آهي. هو پنهنجن سپاهين سان مخاطب هو. اي بنو حنيفہ! اڄ پنهنجي عزت ۽ شان لاءِ جنگ ڪيو. جي توهان شڪست کاڌي تہ دشمن توهان جي عورتن کي ٻانهيون بڻائي ڇڏيندا ۽ هنن جي بيحرمتي ڪندا. پنهنجي عورتن جي تحفظ لاءِ وڙهو. خالد جو منصوبو ائين هو تہ جنگ شروع ٿيندي ئي حملو ڪري دشمن کي پٺڻ تي مجبور ڪندو. هن جي جارحاڻي ڪارروائيءَ جو ڪو

موقعو نہ ڏنو. خالد هڪ عام حملي جو حڪم ڏنو. مسلم فوج الله اڪبر جو نعرو هڻي ٻوڏ جيان اڳتي وڌي. هڪٻئي تي واري ٿي رهيا هئا. زخمين جون رڙيون آسمان تائين وڃي رهيون هيون. هڪ بهادر ٻئي بهادر جو قدر ڪيو. خالد ليئو پائي ڏنو ۽ حيران ٿي ويو. اجا تائين هڪ صف بہ ميدان ڇڏي نہ وئي هئي. اجا تائين مسيلمہ جنگ وڙهي رهيو هو ۽ مسلمانن جو پاسو مضبوط هو. اهو سوچي اجا بہ دير ٿي تہ مسلمان قلب لشڪر تائين گهڙي ويندا. مسيلمہ جوابي حملي جو حڪم ڏنو. هاڻ دين جا منڪر طوفاني لهرن جيان اڳتي وڌي رهيا هئا. ان جوابي حملي ۾ هنن جي گهٽائي اثر ڏيکاريو ۽ مسلمان پنتي هٽڻ لڳا. ٿوري دير ۾ بدنظمي نظر اچي رهي هئي. مسيلمہ جي سپاهين ان جو پورو فائدو ورتو. مسلمان فوج ڊوڙندي پٺتي وئي. مسيلمہ جي سپاهين ڪجهہ پري تائين هنن پٺيان ويا. پر مسلمانن جي خيمن ويجهو وڃي هنن جي وات ۾ پاڻي اچي ويو. خيمن جي بازار ۾ لٽ ڦر جو مزو ئي ٻيو آهي. ڪاميابيءَ سان سرشر خيمن ۾ گهڙي لٽ ڦر ۾ مصروف ٿي ويا. ڪجهہ خيمن کي باهہ ڏيئي ڇڏيائون. لٽ ڦر ۾ مصروف ٿي ويا. لٽ ڦر ۾ مصروف سپاهين کي ايترو بہ ياد نہ هو تہ ٿوري دير اڳ هو ڪيڏي وڏي جنگ مان بچي نڪتا آهن. خالد اهو منظر اوچائيءَ تان بيهي ڏسي رهيو هو. ڪمزور ٽيندڙ مسلمان خالد جي چوڌاري گڏ ٿي رهيا هئا ۽ شڪست جو الزام هڪ ٻئي تي هڻي رهيا هئا. هر قبيلو ٻئي قبيلي تي ان جو الزام هڻي رهيو هو. خالد بن وليد ان بحث کان بي پرواهہ بنجي ڪجهہ سوچي رهيو هو. ڪيس احد جي جنگ ياد آئي. جڏهن پاڻ قريش جي لشڪر ۾ هئا ۽ مسلمانن خلاف جنگ ڪري رهيا هئا. قريش جي شڪست کان پوءِ مسلمان لٽ ڦر جو مال گڏ ڪري رهيا هئا ۽ پاڻ ان جو فائدو وٺي جوابي حملو ڪيو هئائون. خالد احد جي جنگ واري تاريخ کي ورجايو. پنهنجي فوج کي گڏ ڪيو ۽ عقربا ڏانهن وڌيو. مسيلمہ ڪذاب جو لشڪر لٽ ڦر ۾ مصروف هو. هن ڏٺو تہ مسلم لشڪر نئين سر گڏ ٿي صف بندي ڪئي، اڳتي وڌيو. هو تڪڙ ۾ عقربا جي ميدان ڏانهن وڌيا. ان وچ ۾ مسيلمہ ڪذاب بيهر صف بندي ڪري تيار ٿي آيو. الله اڪبر جي نعرن جو آواز آيو ۽ مسلمانن زوردار حملو ڪيو. هن دفعي دين جا منڪر ڪنهن مصيبت ۾ وڪوڙجي ويا. ان لاءِ هنن جو نقصان گهٽو ٿي رهيو هو. پر اهو ڏسي مسلمانن کي حيرت ٿي رهي هئي تہ هو ثابت قدم هئا. هاڻ هڪ ئي رستو هو، جيڪو خالد اختيار ڪيو. هو پنهنجي جاءِ کان هٽي دشمن جي قلب ڏانهن وڌيو ۽

للڪار ڪئي. مان الوليد جو پٽ خالد بن وليد آهيان. ڇا توهان مان ڪو اهڙو آهي، جيڪو مون سان مقابلو ڪري. خالد سمجهي رهيو هو ته ان للڪار جي جواب ۾ مسيلمه پاڻ ايندو. پوءِ يا ته مان رهندس يا مسيلمه. هزارن جو رت وهڻ کان بهتر آهي ته فيصلو هڪدم ٿئي. سندس نظرون مسيلمه کي ڳولي رهيون هيون. ان جي صف مان هڪ ماڻهو ٻاهر نڪتو. سيف الله نفرت مان هن ڏانهن نهاريو ۽ هن کي گهليندو هن جي صفن ۾ پري تائين هليو ويو هن جو مٿو ڪلهي کان ڌار ڪري ڌرتيءَ تي رکيو. ڪو ٻيو آهي، جيڪو وليد جي پٽ سان مقابلو ڪري؟ دشمن جي صفن مان هڪ ٻيو بهادر ظاهر ٿيو. خالد جي تلوار ان جو به اهو ئي حشر ڪيو. ڪيترا بهادر هڪ هڪ ٿي سامهون ايندا رهيا. خالد هر حريف کي ٺڪاڻي لڳائيندو رهيو. هو مسيلمه ڏانهن وڌندو رهيو. هاڻ هو ايڏو ويجهو هو جو رڙ ڪرڻ کان سواءِ ڳالهائي سگهيو پئي. اسان سان سمجهوتو ڪرڻ تي راضي ٿي وڃو. تون ڪهڙا شرط قبول ڪندين؟ مسيلمه نبي هئڻ جي دعويٰ ڪندو هو. هن پنهنجو مٿو ائين هڪ پاسي ڦيريو ڄڻ ويجهو بيٺل ڪنهن ماڻهوءَ سان ڳالهائيندو هجي. ڪنهن غيبي وجود سان ڳالهائيندو هجي. مون کي الهام ٿيو آهي ته توسان ڪو سمجهوتو نه ڪيان. خالد ڀڙيائين ٿي هن کي قتل ڪرڻ جو ارادو ڪري چڪو هو. سمجهوتي جو بهانو ته هن کي ويجهو اچڻ لاءِ هو. هاڻ هو تلوار هيٺان هو. خالد تڪڙ ۾ هن تي حملو ڪيو، پر هو به هوشيار هو. هن مٿو هڪ پاسي ڪيو ۽ ڊوڙندو پنهنجن محافظن جي وچ ۾ هليو ويو. هو سپني سامهون خالد آڏو پڳو هو. ان شرمناڪ فرار کي سندس ساٿي ڏسي رهيا هئا ۽ هو پڇي رهيا هئا ته اها فتح ڪٿي آهي، جنهن جو پاڻ واعدو ڪيو هئائين. هاڻ هو به اهو جواب ڏئي رهيو هو ته جنگ ڪندا رهو. آخري وقت تائين وڙهو، پر هاڻ هن جي ڳالهين ۾ اهو اثر نه هو. هن جي لشڪر تي هن جي بزدليءَ جو اثر پيو هو. هاڻ هو وڙهي ضرور رهيا هئا، پر پهرين جهڙو حوصلو نه رهيو هو. خالد جي جنگي مهارت هن جي ڪمزوري کي ڳولي ورتو هو. پاڻ مسلمانن کي سڄي طاقت سان حملو ڪرڻ جو حڪم ڏنو. مسلمانن جي سپهه سالارن مسيلمه کي پٺڻ تي مجبور ڪيو. ان منظر هنن ۾ نئون جوش پيدا ڪيو. ان ولولي سان وڙهيا جو فتح جا آثار ڇٽا هئا. هو پنتي پٺڻ لڳا. مسلمانن جا حوصلا وڌيا ۽ پوءِ هنن جو محاذ ٽٽي وکري پيو.

يا بنو حنيفه! باغ ۾ هليا وڃو. جلدي ڪيو باغ ۾ وڃو. هڪ آواز آيو. مسيلمه جو سپهه سالار رڙيون ڪري رهيو هو. پر هاڻ بيچيني وڌي وئي

هئي. ڪو ڪنهن جو آواز نہ ٻڌي رهيو هو. مشڪل سان ڪجهہ هزار سپاهي باغ ڏانهن ڊوڙيا. مسيلمہ بہ هنن سان گڏ هو. مسلمانن پري تائين ڀڄندڙن جو پيڇو ڪيو. جيڪو ڪين مليو ان کي ڪپي ڇڏيائون. پيڇو ڪري موٽيا تہ قلعي جو باغ وارو در بند هو. باغ جي وڏين پٿين مسيلمہ کي پناهہ ڏني هئي.

فتح ٿي وئي هئي، پر مسيلمہ پنهنجن ساٿين سان گڏ باغ ۾ پناهہ ورتي هئي. اوچيون پٿيون هن جي حفاظت ڪري رهيون هيون. خالد، مسيلمہ کي قتل يا گرفتار ڪرڻ کان سواءِ ان فتح کي فتح مڃڻ لاءِ تيار نہ هو. منجهند ٿي وئي هئي. ٿوري دير کان پوءِ شام ۽ پوءِ اونداهي ٿيڻ واري هئي. خالد کي تڪڙ هئي. اونداهيءَ ٿيڻ کان اڳ ڪنهن بہ طرح باغ ۾ داخل ٿئي. ڪا اٽڪل نہ ٿي سجهي. آخر هڪ اصحابي سڳوري پنهنجو پاڻ پيش ڪري چيو مون کي ڪٽي پٽ مٿان باغ اندر اڇليو. ساٿي انڪار ڪري رهيا هئا ۽ هو زور پري رهيو هو. آخر سندن ساٿين ڪلهن تي ڪٽي پٽ تي چاڙهيو ۽ هو باغ اندر هليو ويو. در ڪليو ۽ مسلمانن جو لشڪر ٻوڏ جيان اندر هليو ويو. ڪافر سوچي بہ نہ ٿي سگهيا تہ مسلمانن ائين اندر داخل ٿيندا ۽ هنن جو تعداد بہ گهٽ هو. ڏين تان ڦرندڙن جا لاش ڍير ٿي ويا. مسيلمہ شڪست مڃڻ لاءِ تيار نہ هو.

هو پاڻ بہ ميدان ۾ لهي پيو. هن کي خبر هئي تہ خالد ڪيس معاف نہ ڪندو. ان لاءِ هو مرڻ لاءِ تيار ٿي وڙهي رهيو هو. هن جي بهادري ڌاد ڏيڻ جهڙي هئي. مسلمانن جو رت هن جي تلوار مان وهي رهيو هو. هي هڪ ديو هو. جنهن جي طاقت ٽوڙڻ ڏکي هئي. ان مان بہ صاف ظاهر هو تہ هن جا عقيدتمند هن جي مرڻ کان پوءِ هٿ روڪيندا. عقيدتمند بہ پڪو پهہ ڪري چڪا هئا تہ مرندي مري ويندا، هٿ نہ روڪيندا. رت ايڏو وهيو جو باغ جي زمين گپ وانگر ٿي وئي هئي. حضرت امير حمزي رضہ جو قاتل وحشي بن حرب، جيڪو اسلام قبولي چڪو هو. ان مهل حضرت خالد جي جهنڊي هيٺ جهاد ۾ حصو ورتو هئائين. هو تاڙ ۾ هو تہ هو باغ جي در ويجهو بيٺو هو. مسيلمہ جي نظر هن تي پئي. هن جي ذهن ۾ احد جي محترم شهيد حضرت امير حمزي رضہ جي تصوير ڦرڻ لڳي. ان قتل جو ازالو ائين ٿي سگهي ٿو تہ هو مسيلمہ ڪذاب کي قتل ڪري ڇڏي. هن جي ٻرڇي تي پڪڙ مضبوط ٿي وئي. هن هوريان هوريان سرڻ شروع ڪيو. هن فاصلي کي نظر ۾ رکندي ٻرڇيءَ کي هن ڏانهن اڇليو. ٻرڇي مسيلمہ جي پيٽ مان آرپار ٿي وئي. ڪوڙو نبي ڪري ترڇڻ لڳو. ان مهل هڪ اصحابي ابودجانہ اڳتي وڌي هن جي سسي تلوار سان ڌڙ کان جدا ڪئي.

هڪ ڏين تان ڦرندڙ رڙ ڪئي، مسيلمہ مارجي ويو. پوءِ هنن جي آواز سان سڄو باغ گونجيو. هاڻ هو فقط مسلمانن جي تلوار هيٺ هئا. هاڻ جنگ نہ قتل عام ٿي رهيو هو. مسلمانن جو لشڪر ايڏو ٿڪجي پيو هو جو تلوار ڪڍڻ جي همت نہ هئي. هاڻ قتل ڪرڻ لاءِ ڪير بہ نہ بچيو هو. هر مسلمان ايڏو ٿڪجي پيو هو جنهن ڪي جتي وٺيو، اتي سمهي پيو. صبح جو اٿي خالد جنگ جي ميدان جو چڪر هنيو. لاشن ڪان سواءِ ڪجھ بہ نہ بچيو هو. هڪ اهڙي فتح نصيب ٿي هئي، جنهن ۾ شڪست کائڻ وارن کي ڀڄڻ جو موقعو نہ مليو هو. سڀ جا سڀ موت جو کاڄ بڻجي ويا هئا. مسيلمہ جو فتنو ايڏو موتمار هو ان جي باھ سڄي عرب کي وڪوڙي وجي ها، پر سيف الله جي حڪمت خداداد ڪيس هميشہ لاءِ وسائي ڇڏيو. دين تان ڦرندڙ خلاف اها فتح بہ خالد کي حاصل ٿي. خالد عزم ڪيو هو تہ دين تان ڦرندڙن جي جادوءَ کي هميشہ لاءِ ختم ڪري ڇڏيندو. پاڻ فوج کي فقط بہ ڏينهن ڏنا ۽ مختلف دستن ۾ ورهائي آسپاس جي علائقن ۾ موڪلي ڇڏيو ۽ پاڻ يمامہ ۾ ترسي پيو. اهي دستا ڳوٺن ۾ پکڙجي ويا. پڇندڙن کي ڳولي ڳولي ڪڍيو ويو. هزارين مقابلو ڪندي مارجي ويا. هزارين قيدي ٿي ويا. جن پيهر مسلمان ٿيڻ جو عهد ڪيو. الله اڪبر! فقط هڪ هستيءَ جي بهادريءَ عرب جي ڌرتيءَ کي فتني کان پاڪ ڪيو. خالد بن وليد اڃا يمامہ ۾ هو جو کين خليفي حضرت ابوبڪر رضہ جو خط مليو. عراق ڏانهن وڌو. ابلہ جي علائقي ۾ ڪارروائي ڪيو. فامين ۽ هنن جي هيٺين علائقن ۾ رهندڙن خلاف جنگ ڪيو. توهان جي منزل حرا آهي.

خليفي اهو بہ لکيو هو تہ انهن ماڻهن کي ان جنگ ۾ شامل ڪريو. جيڪي دين خلاف ماڻهن سان جنگ وڙهيا آهن ۽ نبي ڪريم صلعم جي وفات کان پوءِ دين اسلام تي ثابت قدم رهيا آهن. جيڪو پنهنجي گهر وڃڻ گهري، ان کي وڃڻ ڏي. اهو ڪو عام حڪم نہ هو. حضرت ابوبڪر رضہ عظيم الشان شهنشاهيءَ خلاف قدم کڻي رهيا هئا. جن کان سڄي دنيا خوف ڪائيندي هئي. اهو پنهنجي زماني جي عروج جي لحاظ کان لاثاني هو. فارسي لشڪر طاقتور جنگي لشڪر هو. هي لشڪر بهترين جنگي سامان سان ليس هو. هي لوهہ ڪڙين جي زرهہ پائيندا هئا. مٿي تي لوهي ٽوپلو پائيندا هئا. ٽنگن کي محفوظ رکڻ لاءِ ڊگها بوٽ پائيندا هئا. عام جنگ ۾ ڪنهن کي بہ اڳتي اچڻ نہ ڏيندا هئا. باقي تيزيءَ سان حرڪت ۾ سڄي سامان سان ائين ڪري نہ ٿي سگهيا. هنن جي اها ڪمزوري هئي، جنهن مان خالد فائدو وٺي سگهيو پئي نہ تہ هنن ۾ ۽ فارسي لشڪر ۾ ڪو جوڙ نہ هو.

خالد بن وليد انهن سڀني ڳالهين تي غور ڪرڻ کان پوءِ خليفي جي ٻي هدايت تي عمل ڪيو. پنهنجي سپاهين کي فارسي لشڪر تي حملو ڪرڻ لاءِ چيو ۽ هو نتيجو ڏسي پريشان ٿي ويا. هن جا هزارين سپاهي فوج ڇڏي جتان آيا هئا اوڏانهن هليا ويا. يمامہ جي جنگ لاءِ اهو تعداد تيرنهن هزار هو. هاڻ فقط ٻہ هزار سپاهي بچيا هئا. هن پريشان ٿي خليفي کي خط لکيو ۽ عرض ڪيو تہ جلدي فوج موڪليو. ان خط جو جواب اچڻ تائين خالد پنهنجي سپاهين کي يمامہ جي علائقي ۽ عرب جي سڄي ڏاکڻي پاسي ڊگهي جنگ لاءِ جهاد جي دعوت ڏيڻ لاءِ موڪلي ڇڏيو. هي گهوڙا ڊوڙائيندا رهيا ۽ جانباز هزارن جي تعداد ۾ گڏ ٿي ويا. خالد جي نالي ۾ اهڙي ڪشش هئي جو جنگ جو پنهنجو پاڻ هن ڏانهن اچي رهيا هئا. هن جي لشڪر ۾ شامل ٿيڻ جو مطلب فتح ڪانسواءِ ڪجهہ نہ هو. ڪجهہ ڏينهن ۾ ڏهہ هزار سپاهين جي لشڪر خالد سان گڏ جنگ لاءِ تيار هو. ان وچ ۾ ڏکڻ اوير ۾ عرب جي چئن اهم سردارن اٺ هزار سپاهين سان گڏ خليفي جي حڪم تي هنن جي مدد لاءِ اچي رهيا هئا. پاڻ انهن سردارن کي لکيائون تہ هو پنهنجن سپاهين سان گڏ ابلہ جي علائقي ۾ هنن سان ملن اچي. هاڻي خالد کي وڏي تياري ڪري يمامہ مان نڪرڻو هو. وڃڻ کان اڳ هن سرحدي علائقي جي حاڪم هرمز کي خط لکڻ ضروري سمجهيو. جو تہ ڪيس

اتان لنگهي عراق وڃڻو هو. اسلام قبول ڪر ۽ زنده رهڻ ٿو گهرين تہ جزيو ادا ڪر. تون ۽ تنهنجا ماڻهو اسان جي پناهہ ۾ هوندا. نہ تہ انجام جو ذميوار پاڻ هوندين، ڇو تہ مان پاڻ سان گڏ اهڙا ماڻهو ڪٺي پيو اچان، جن کي موت ايڏي پياري شيءِ لڳندو آهي، جيئن توکي تنهنجي زندگي. خالد يمامہ وڃڻ کان اڳ پنهنجي ذهن ۾ هڪ تصور ٺاهيو. جي ضرورت پئي تہ پاڻ هرمز جي فوج سان ٻہ مقابلو ڪندو. فتح جو دارومدار سپاهين جي بهادريءَ کان وڌ سپهہ سالار جي ڪامياب پلاننگ تي هوندو آهي. ان جنگ جي اهميت اجا ٻہ وڌي وئي هئي. سٺي پلاننگ ڪانسواءِ ۽ بنا طاقت جي فارسي فوج کي شڪست ڏيڻ ممڪن نہ هو. هو ڄاڻندو هو تہ فارسي سپاهي تکڙو حرڪت ناهن ڪري سگهندا ۽ ڪوبہ ڊگهو سفر ڪين ٿڪائي سگهي ٿو. هن دشمن جي ان ڪمزوريءَ جو فائدو وٺڻ جو منصوبو ٺاهيو. ابلہ ڏانهن ٻہ رستا ويندا هئا. هڪ ڪاظمہ مان ۽ ٻيو حضير مان. خالد کي پڪ هئي تہ هرمز اهو ئي سوچيندو تہ مسلمان ڪاظمہ مان لنگهندا ۽ هو ان مطابق بچاءِ جو منصوبو ٺاهيندو. خالد، هرمز کي دوکو ڏيڻ لاءِ فيصلو ڪيو هو تہ اتر اولهہ ڏانهن ابلہ ويندو. رستي ۾ حضرت ابوبڪر جي موڪليل فوج ملي وئي. ارڙهن هزارن جو لشڪر حضير ڏانهن روانو ٿيو. هرمز ڪاظمہ پهچي ويو. هن کي اطلاع مليو تہ مسلمان حضرر

پهچي رهيا آهن. هن پنهنجي فوج کي جنگ لاءِ حڪم ڏنو. ايڏو ڳرو سامان ڪٺي فوج ان سفر تي رواني ٿي. حضير پهچي ڪين مسلمانن جو نالو نشان نہ مليو. هو اجا پريشان ٻہ نہ ٿي سگهيو هو جو هن جي خابروءَ اطلاع ڏنو تہ خالد، ڪاظمہ هليو ويو. فارسين ڀيهر سامان سنڀاريو ۽ ڪاظمہ روانا ٿيا. هاڻ تڪڙو ڪين پهچڻو هو. متان مسلمان اتان هلي ابلہ نہ پهچي وڃن. خالد جي ڪامياب منصوبي سان فارسي فوج ڪاظمہ پهتي تہ ٿڪ کان چور هئي. ان سان گڏ هرمز کي بہ گهڻ وڌ ڳالهائي رهي هئي. جنهن ڪين ان مصيبت ۾ وڌو هو. ٻئي لشڪر جڏهن آمهون سامهون ٿيا تہ هرمز هٿ ۾ اگهاڙي تلوار جهلي گهوڙي تي چڙهي ميدان ۾ آيو. هو ڪاوڙ ۾ هو. هن جون اکيون ڳاڙهيون هيون. هن للڪار ڪري چيو، هو بہ ائين ڪري، خلق خدا جو ناحق رت وهائڻ مان ڪهڙو فائدو. پاڻ ٻئي جنگ ڪري فيصلو ٿا ڪريون. مان فتح حاصل ڪيان تہ تون منهنجي فرمانبرداري ڪندين ۽ مان هارائي وڃان تہ ايراني فوج بنا مقابلي تنهنجي فرمانبرداري ڪندي. تلوار ۽ ڍال سان ٻنهي جو مقابلو شروع ٿي ويو. ٻنهي ڇمي ڪري مقابلو ڪيو. هرمز اوچتو تلوار ڦٽي ڪئي ۽ هن صلاح ڏني تہ خالد بہ پنهنجي تلوار پري رکي ملهہ وڙهي. هرمز ديو جهڙو طاقتور هو. هن جي مقابلي ۾ خالد رضہ ڏٻرو هو. هو سمجهي ويو تہ ملهہ ذريعي هو ڪيس شڪست ڏيندو. خالد بنا هٻڪ جي تلوار اڇلائي ۽ باز جيان جهٽ هڻي هرمز کي ڳچيءَ کان پڪڙيو ۽ مهارت سان ٽنگ اٽڪائي ڪيرائي وڌو. هڪ خونخوار فارسي اڳتي وڌي خالد کي قتل ڪرڻ چاهيو. قعناع بن عمرو نهايت بهادر نوجوان هو. هو تڪڙو اڳتي وڌيو ۽ فارسين مان ڪيترن جو سسيون وڍي هيٺ ڪيرايون. ايتري دير ۾ خالد جو خنجر هرمز جي سسي ڌڙ کان ڌار ڪري چڪو هو. هو گهڙي تي ٽپ ڏئي ويٺو ۽ اسلامي لشڪر کي عام حملي جو حڪم ڏنو. اسلامي لشڪر جي دل ۾ هن جون ٻئي ٻانهون تڪڙو ميدان پار ڪري فارسي فوج تي ٽٽي پيا. هرمز هنن جي اکين آڏو قتل ٿي ويو هو. هاڻ هو ڪنهن لاءِ وڙهن ها. ٿوري دير ڇمي وڙهيا پوءِ لاتعداد لاش ڇڏي ڀڄي ويا. ٻيو ڏينهن زخمين جي عيادت ۽ مال غنيمت، هٿيار، ڪپڙا گڏ ڪندي گذريو. هرمز جو تاج، جنهن جي قيمت هڪ لک اشرفيون هيون، جنگي قائدن مطابق حضرت خالد بن وليد کي مليو. مال غنيمت جو پنجون حصو مديني موڪليو ويو. انتظامي معاملن مان واندو ٿي هو پنهنجي لشڪر کي وٺي اوٻر طرف روانو ٿيو. رستي ۾ قاصد ڪيس ٻڌايو تہ اهواز جو گورنر قارن، هرمز جي شڪست جو بدلو وٺڻ لاءِ مدائن مان روانو ٿي چڪو آهي. هن جو رخ ابلہ ڏانهن آهي. هڪ وڏو لشڪر هن سان گڏ آهي. اهو اطلاع ملندي ئي حضرت

خالد پنهنجون صفون درست ڪرڻ شروع ڪيون. المرات ندي ڪناري ٻئي فوجون هڪ ٻئي جي سامهون هيون. قارن پنهنجي فوج وٺي ائين بيٺو هو. هن جي پٺي درياءَ ڏانهن هئي. خالد لاءِ پٺيان حملو ڪرڻ مناسب نه هو. هاڻ ان ڪان سواءِ ٻيو ڪو رستو نه هو ته آمهون سامهون وڙهجي. ان ڪان اڳ جو خالد ڪجهه سوچي، هن خالد کي للڪار ڪري دعوت ڏني. خالد گهوڙو اڳتي وڌايو. ٿوري دير هو وڙهندا رهيا. خالد ڪيس اهڙو ڌڪ هنيو جو هن جي سسي ڌڙ ڌار ٿي وئي. قارن جي قتل ڪان پوءِ ايرانين جي سپهه سالار پنهنجي دعوت جو شاڪر پاڻ ٿي ويا. خالد عام حملي جو حڪم ڏنو ۽ مسلمانن اڳتي وڌي فارسين جي طاقتور لشڪر کي ٽوٽا ڇباڻيا. فارسين جي ٽي سپهه سالار قتل ٿيڻ ڪان پوءِ هنن جا حوصلا واريءَ جيان پرجي ويا. ڪجهه دير وڙهڻ ڪان پوءِ هو درياءَ ڏانهن ڊوڙڻ لڳا. جتي ٻيڙيون تيار بيٺيون هيون. پر هو ڳري سامان ڪري تڪڙو ڊوڙي نه ٿي سگهيا. مسلمانن ڪين پڄڻ نه ڏنو. ٻيڙين ۾ پڄڻ جي ڪوشش ۾ ڪيترائي درياءَ ۾ ڪري پيا. هزارن کي مسلمانن تيرن سان قتل ڪري ڇڏيو. صفا ٿورڙو تعداد پڄڻ ۾ ڪامياب ٿيو. ان جنگ ۾ دشمن جا ٽيهه هزار سپاهي مارجي ويا هئا. ٽي وڏا سپهه سالار قتل ٿيا هئا. مال غنيمت ايڏو مليو جو ٻهاڙ نهي ويو. سپاهي ڪجهه ڪلاڪن ۾ امير ٿي ويا. ايراني دربار ۾ ان خبر

کي وڏي جوش سان ٻڌو ويو. انتقام وٺڻ جي جوش ۾ هو انڌا ٿي ويا. هي ڪهڙي قوم آهي، جيڪا ريگستان مان هلي اسان سڌريل قوم فارسين سان ٽڪرائڪي وئي. هي ڪهڙو سپهه سالار آهي، جنهن جنگ ۾ وڃي ٿو ڪامياب ٿي اچي ٿو. هڪ اهڙي انسان جي بهادري اسلام کي اسان جي شهر تائين پهچايو آهي. هن خلاف هو اٿي بيٺا. شهنشاهه فارسي انداز غر ۾ خراسان جي گورنر کي دربار ۾ گهرايو. مسلمان هاڻ حد ٽپي ويا آهن. هڪ ايران جي پنيان آهن. هرمز، قارن ۽ قباز جهڙا بهادر پنهنجو فرض ادا ڪري ويا. هنن جو بدلو وٺڻ جو وقت اچي ويو آهي. مسلمانن کي فنا ڪرڻ لاءِ پنهنجو لشڪر وٺي اڳتي وڌو. دربار طرفان امدادي فوج به رواني ٿي آهي. اهو حڪم ٻڌندي ئي هن جي قومپرستي جوش هنيو. پنجاهه هزار وڏو لشڪر هن وٽ هو. منهن مان گجي ۽ گهوڙن جي سنبن مان ڌوڙ اڏائيندو دجله وٽ پهتو. هن جو لشڪر مٿي کان پيرن تائين فولاد ۾ ٻڏل هو. ائين پئي لڳو ڄڻ فولاد جو ڪارخانو آهي. ان لشڪر جي اچڻ جو ٻڌي خالد کي شهنشاهه فارس جي وسيلن ۽ لامحدود ذريعن جو اندازو ٿي ويو. ٻن عظيم جنگين ۾ قتل عام ٿيڻ ڪان پوءِ به فارسين جي وسيلن ۾ گهٽتائي نه آئي هئي، اها ٽڪجي پئي هئي، پر ڪيس ان فوج ڪان ٿي ڪم وٺڻو هو. ڪيس اهو اطلاع به مليو هو ته ٻيو

لشڪر بہ روانو ٿيو آهي. هي لشڪر بهمن جادويہ جي قيادت ۾ ڪنهن ٻئي رستي کان روانو ٿيو آهي. ان مسئلي جو اهو حل خالد ڪڍيو تہ تڪڙو اڳتي وڌي انداز غر جي لشڪر سان وڙهي ان جو انت بهمن جادويہ جي پهچڻ کان اڳ ڪجي. جي اهي ٻئي فوجون پاڻ ۾ ملي ويون تہ پوءِ هنن خلاف جنگ ڪرڻ ممڪن نہ هوندو. پاڻ لشڪر کي اڳتي وڌڻ لاءِ چيائون. اڳتي وڌي دجلہ ڪناري اسئل تي قبضو ڪيائون. هن پنهنجي لشڪر جون صفون ناهيون. لشڪر جي تعداد تي پاڻ سپاهي بہ حيران ٿي ويا. پنجاهہ هزار جي مقابلي ۾ هنن جو تعداد ڏهہ هزار کان بہ گهٽ هو. هي تعداد ان کان بہ گهٽ هو. جيڪو هڪ ڏينهن اڳ هو. ٻيا ماڻهو ڪيڏانهن ويا. ڇا ساٿي ڇڏي ويا. پر ڪين پنهنجي سپهہ سالار الله جي تلوار پروسو هو. ان کي بہ خالد جي جنگي مهارد سمجهي جنگ شروع ٿيڻ جو انتظار ڪرڻ لڳا. جنگ جا بادل ڇانيل هئا. ٻنهي پاسي موت جهڙي مانار ڇانيل هئي. خالد جا نيڻ نچاڻ ڪنهن کي ڳولهي رهيا هئا. پوءِ ڇڻ پاڻ ڪنهن کي ڏنائون. پنهنجو گهوڙو صفن مان ڪڍيائون. ايراني فوج ۾ هڪ ٻي مثال پهلوان بہ شامل هو. جنهن کي خاص ڪري موڪليو ويو هو. ان پهلوان جو لقب هزار مرد هو. ڇو تہ اهو مشهور هو تہ اهو پهلوان هزار سپاهين برابر هو. حضرت خالد جا نيڻ ان پهلوان کي ڳولي رهيا هئا. جڏهن هو ڪيس نظر آيو تہ پاڻ پنهنجو گهوڙو ميدان ۾ آڻي ڪيس للڪاريو. ايراني پهلوان ان للڪار تي ٻاهر نڪتو. حضرت خالد تي حملو ڪيو. حضرت خالد هن جو وار خالي ڪري نهايت تڪڙ ۾ پنهنجو نيزو هزار مرد جي پيٽ مان آرپار ڪري ڇڏيو. اهو پهاڙ ٿوري لڏڻ کان پوءِ ڌرتيءَ تي ڪري ٺڏو ٿي ويو. ٻنهي پاسن جي سپاهين اهو منظر حيرت مان ڏٺو. اڃا دشمن جي حيرت گهٽ نہ ٿي هئي جو خالد کان ڌڪي ضرور ويو هو. پر ڪيس پنهنجي لشڪر مان پوري اميد هئي. ويڙهہ زور تي هئي. سپاهي جنگ ڪري رهيا هئا. مسلمان فوج عروج تي هئي. فولادي فارسي سپاهي پنهنجي جاءِ تي بيٺل هئا. هڪ ڪريو پئي تہ ٻئي اها جاءِ والاري ٿي. ٿوري دير کان پوءِ مسلمان سپاهين جي منهن تي ٿڪ جا آثار نظر اچڻ لڳا. هو بہ جنگيون وڙهيا هئا. ڪين آرام نصيب نہ ٿيو هو. انداز غر اهو ڏسي وڏي جوش مان حملي جو حڪم ڏنو. مسلمانن ڪجهہ دير ان جو مقابلو ڪيو. پوءِ ٿڪجي پيا ۽ پنتي هٽڻ شروع ڪيو. فارسين اڃا حملو تيز ڪري ڇڏيو. اها صورتحال ٿوري دير اجا رهي ها تہ مسلمان وڪري وڃن ها. ان مهل خالد خاص اشارو ڪيو. ٻئي پاسي فارسي فوج پٺيان پڪڙيل پهاڙ جي چوٽيءَ تي جنگي سوار ظاهر ٿيا. هي سوار گهوڙا ڊوڙائيندا الله اڪبر جا نعرا هڻندي جنگي ميدان ۾ داخل ٿيا. اها ئي خالد جي جنگي مهارت هئي.

خالد اسلامي فوج جا چار رستا دجلہ درياءَ ڪناري ڇڏيا هئا ۽ پاڻ هليو آيو. ڪين اهو حڪم هو تہ جيئن ئي سپاهي ٽڪجي پون تہ اهي دستا اڳتي وڌي دشمن کي تباهہ ۽ برباد ڪن. اها جنگي حڪمت عملي ڪامياب وئي. ايراني فوج پل ۾ ئي وکري وئي. ان دهشت ڪري هو هڪ ٻئي لتاڙيندا ويا. هاڻ انداز غر آڌو پيڇڻ ڪانسواءِ ڪو رستو نہ بچيو هو. هو ڊوڙندو فرات نديءَ بدران رج ڏانهن نڪري ويو ۽ ڊپ ڪري ايڏو پر نڪري ويو جو پيهر نہ موٽيو. شايد اڄ ڪان مري ويو. ميدان جنگ هن جي قبر بڻجي ويو. فارسين خلاف ٽين وڏي جنگ فتح ڪئي وئي. اهي حيرت ۾ وجهندڙ فتحون حضرت خالد جي قسمت ۾لکيون ويون. هو اسلامي دنيا جو پهريون سپهہ سالار هو. جيڪو اجنبي علائقن کي فتح ڪرڻ لاءِ عرب ڪان ٻاهر نڪتو. ان فتح ۾ هن کي سپهہ سالار نہ پر سياسي سربراهہ جو ڪردار بہ ادا ڪرڻو هو. هو جنهن علائقي کي فتح ڪري رهيو هو. ان علائقي جو نظم ۽ ضبط بہ سنڀالي رهيو هو. انهن علائقن ۾ وڌو آفيسر ڪير بہ نہ هو. جنهن ڪان پاڻ صلاح وٺن ها. هن جي ٿوري غلطي سڄي راند بگاڙي سگهي ٿي. اڃا تائين سندن هر قدم صحيح هو ڪين فڪر رڳو اهو هو تہ سندن فوج ۾ اهو جوش ۽ ولولو نہ رهيو هو ۽ جنگيون هڪ هڪ ٿي سامهون اچي رهيو هيون. هاڻ واري آخري جنگ ڪان پوءِ پاڻ حيرهہ ويجهو پهتا هئا. جنهن کي فتح ڪرڻ اصل مقصد هو. اڃا ڪين ڏگهو سفر ڪرڻو هو. بهمن جو لشڪر اهو ڀڄائي رهيو هو تہ اڃا گهڻو رت وهندو. شهنشاهہ فارس طرفان موڪليل هڪ لشڪر تباهہ ڪرڻ ڪانءِ پوءِ اڃا ڪين ڏگهو سفر ڪرڻو هو. بهمن جو لشڪر اهو ڀڄائي رهيو هو تہ اڃا گهڻو رت وهندو. شهنشاهہ فارس طرفان موڪليل هڪ لشڪر تباهہ ڪرڻ ڪانپوءِ اڃا ٻيو لشڪر بچيل هو. خيمن جي جهنگ ۾ ٻرندڙ مشعل جي روشنيءَ ۾ سندن آواز گونجيو. هو پنهنجن سپاهين سان مخاطب هو چا توهان کي فارس جو ڌرتيءَ جي دولت نظر نہ ٿي اچي ۽ چا توهان کي عربن جي مفلسي ياد ناهي. چا توهان نہ ڏٺو تہ هن ملڪ ۾ فصل ڪهڙيءَ طرح ڌرتيءَ کي ڍڪيو بيٺا آهن. الله طرفان جهاد فرض نہ هجي ها تہ ان ملڪ کي فتح ڪرڻ ضرور اچان ها ۽ پنهنجي ريگستان جي بک کي ان اٿڪ ڪاڏي سان بدلايون ها. جيڪو هاڻ اسان جو آهي. سپاهين ان صلاح کي مڃيو ۽ ٽڪ هوندي بہ اڳتي وڌڻ لاءِ تيار هئا. پر پاڻ پنهنجي فوج کي ڪجهہ آرام ڏيڻ چاهيندا هئا. اها تہ ڪيس خبر هئي تہ دجلہ جنگ جا بچيل سپاهي ليس وٽ گڏ ٿي رهيا هئا. پر ڪين انهن سان وڙهڻ جي تڪڙ نہ هئي. سندن فوج جو ٽڪ پٽڻ ضروري هو. ڏهن ڏينهن ڪان پوءِ جاسوس ڪين ٻڌايو تہ بهمن جادويہ اڃا تائين فرات جي اوير ۾ترسيل هو. شهنشاهہ فارس جي

حڪم تي ڪيس روانو ٿي ويو آهي. ڪيس اهو ٻڌي فڪر ٿيو. پاڻ هرحال ۾ حيرهه پهچڻ چاهيائون. سندن خليفي جو اهو حڪم هو، پر بهمن سان وڙهڻ ڪانسواءِ اهو ممڪن نه هو. جاسوسن کي فقط اهو اطلاع هو ته بهمن کي ليس پهچڻ جو حڪم مليو آهي. پر ان کان پوءِ اهو ٿيو جو هن پنهنجي فوج کي پاڻ کان پوءِ پنهنجي تجربيڪار سپهه سالار جاپان حوالي ڪيو. اها هدايت به ڪئي ته هو فقط جنگ جي تياري ڪري هن جي اچڻ تائين جنگ کان پاسو ڪري، اها هدايت ڏيڻ کان پوءِ هو مدائن هليو ويو. شهنشاهه فارس بيمار هو. جنهن ڪري بهمن کي اتي ترسڻو پيو. هو پنهنجو لشڪر ساڻ ڪري پهتو ته اتي بيشل سپاهي تيار هئا. سڀ ايراني چانوٽيون علائقائي عربن ۽ ايراني سپاهين سان پريل هيون. آسپاس جي علائقن جي عسيائي عربن جو وسيع اجتماع خالد جي آخري ڪوشش ناڪام ڪرڻ لاءِ موجود هو.

خالد ليس پهتو ته اٽڪڻ فوج ڏسي پريشان ٿي ويو. ايڏي وڏي فوج هن ڪڏهن به نه ڏٺي هئي. هن اعلان ڪيو ته دشمن جا گهٽي ۾ گهٽا سپاهي ماريا وڃن. جيئن اڳين جنگ ۾ مقابلي لاءِ گهٽ هجن. اهو به قسم ڪنيو ته ايرانين جو قتل عام ايسين جاري رکندس، جيسين ويجهو ورهندڙ درياءَ بدران رت نه وهندو. سندن خيال هو ته جنگ ۾ جيتري دير ٿيندي، فارسين کي گڏ ٿيڻ جو موقعو ملندو. جنهن ڏينهن ٻئي ليس پهتا، ان ڏينهن ئي جنگ جو اعلان ڪيائون. جنگ جي ميدان ۾ پهچندي ئي الله جي تلوار جنگ جي ميدان جو نقشو بدلائي ڇڏيو. هڪ عيسائي عرب سپهه سالار اڳتي آيو ۽ حضرت خالد بن وليد کي مقابلي جي دعوت ڏنائين. حضرت خالد هن کي ائين جلدي قتل ڪيو. ڄڻ هو آيو ئي مرڻ لاءِ هو. ان کان پوءِ اسلام لشڪر حملو ڪيو. ايراني لشڪر بهادريءَ سان مقابلو ڪندا رهيا. هن جا سپاهي جان جي بازي لڳائي رهيا هئا. چو ته ڪين خبر هئي ته ان جنگ ۾ شڪست ملي ته ڪابه طاقت حيرهه کي بچائي نه سگهندي. هميشه جي غلاميءَ کان اڄ جو مرڻ بهتر آهي. منجهند جي اس چانو ۾ بدلجي وئي، پرُ دشمن جي صفن ۾ ڪوبه ڏار نه پيو هو. مسلمان هر هر آسمان ڏانهن ڏسي رهيا هئا. يا رب! مسلمانن کي پرديس ۾ ذلت کان بچاءِ حضرت خالد ميدان جنگ ۾ مٽيءَ کي مصلو ناهي دعا لاءِ هٿ کنيا. اي الله! اسان کي فتح ڏي. مان هنن مان ڪنهن کي به جيئرو نه ڇڏيندس. جيسين هنن جو دريا هنن جي رت مان نه وهندو. انهن لفظن ۾ ايتري طاقت هئي جو ٽيهري ٿيندي ئي شهنشاهي لشڪر ۾ ڀاڄ پئجي وئي. ايڏو وڏو تعداد هوندي به مسلمان جو ڊپ اهڙو هو جو هو ڀڄي

ويا. جيڪي نہ ڀڄي سگهيا، اهي فقط لاش هئا. ايرانين جي ڀڄندي ئي مسلمان سپاهي هنن پٺيان ڊوڙيا. ڊوڙندي ڊوڙندي هنن خالد جو آواز ٻڌو. هنن کي قتل نہ ڪجو، زنده وٺي اچو. ڀڄندڙ سپاهي حيره ڏانهن ڊوڙي رهيا هئا. ٿوري دير ۾ هنن کي رڍن ٻڪرين جيان هڪليندا وٺي آيا هئا. هنن سڀني کي درياءَ تي وٺي وڃو. اهڙي طرح قتل ڪيو جو ڌڙ خشڪيءَ تي هجي ۽ مٿو درياءَ حوالي هجي. خالد جو حڪم جاري ٿيندي ئي قتل عام شروع ٿي ويو. جيترا گرفتار ٿيا هئا، زندگيءَ کان آزاد ٿي ويا. رات گذري وئي. ٻيو ڏينهن گذري ويو. ان کان اڳئين ڏينهن بہ اهو سلسلو جاري رهيو. خالد پنهنجو عهد پورو ڪري رهيو هو. هو درياءَ کي هنن جي رت مان وهندي ڏسڻ چاهيندو هو. جڏهن ٽئين ڏينهن آخري ماڻهو بہ قتل ٿي ويو، خالد جي ڪاوڙ جو تسلسل هن جي آفيسرن جي هڪ گروهہ اهو چئي ٽوڙيو توهان هن ڌرتيءَ جي سڀ ماڻهن کي قتل ڪيو تہ بہ رت هن درياءَ ۾ ايسين نہ وهندو، جيسين هن جي پاڻيءَ مٿان بند ٻڌل آهي. دريا جو پاڻي ڇڏايو، توهان جو واعدو پورو ٿي ويندو.

خالد حڪم ڏنو تہ بند کوليو وڃي. جڏهن بند کوليو ويو تہ جتي ڪٿن ۾ رت گڏ هو، وهڻ لڳو ۽ هي درياءَ رت جو درياءَ بڻجي ويو. خالد پنهنجو واعدو پورو ڪيو. اهو قتل ڏسڻ ۾ عام قتل هو، پر فارس جي طاقت ٽوڙڻ لاءِ ضروري هو. ان لاءِ فارس هڪ جنگ مان ڀڄي ٻي جنگ وڙهڻ لاءِ آيا هئا. انهن فوجن کي شڪست ڏيڻ جو امڪان فقط ان صورت ۾ هو جو ڪنهن بہ طرح فارس کي هڪ جنگ مان ڀڄي ٻيءَ ۾ وڃڻ جو موقعو نہ ڏجي. هنن سڄي لشڪر کي تباهہ ڪري اهو ڪم ڪيو. ان عمل سان مسلمانن جي دهشت پري پري تائين پکڙجي وئي. وڏا وڏا بهادر خالد جو نالو ٻڌي ڏڪي ويندا هئا. مسلمانن سان مقابلو ڪرڻ موت برابر سمجهڻ لڳا. جڏهن خالد ليس پهچي ويجهي شهر مخيشيا ويجهو پهتو، اهو قلعي بند شهر سچ ۾ وڪوڙيل هو. مسلمانن جي اچڻ جي خبر ٻڌي دشمن اهو شهر خالي ڪري ڇڏيو هو. شهر جي آبادي ڳوٺن ۾ هلي وئي هئي. دڪان شين سان ڀريل هئا. وڏين وڏين جاين ۾ شين جا ڍير لڳل هئا. پر اتي ڪوبہ آدمزاد نہ هو. خالد شهر تي قبضو ڪري مال غنيمت گڏ ڪرڻ جو حڪم ڏنو. جڏهن ڦريل سامان جا ڍير رود رستن تي گڏ ٿيا تہ صحراءِ عرب جي سادن ۽ جنگجو عربن جون اکيون حيرت مان ڦاٽي ويون. امخيشيا جو شمار عراق جي عظيم شهر ۾ ٿيندو هو. اهو شهر پکيڙ، خوشحالي ۽ بازارن جي لحاظ کان حيره جي برابر هو. دستور موجب

گڏ ڪيل مال جي پنجن حصن مان چار حصا سپاهين ۾ ورهايا ويا. پنجون حصو اسلامي ملڪ مديني موڪليو ويو. عراق جي محافظ تان مال جا ڍير اچي رهيا هئا. ملڪي مال ۾ خالد جي فتح واڌارو ڪري رهي هئي. امخيشيا مان اينڊڙ دولت ڏاڍي گهڻي هئي.. ان مال غنيمت کي ڏسي حضرت ابوبڪر رضي حيران ٿي ويو ۽ بي اختيار ٿي چيائين اي قريش! توهان جي شينهن هڪ ٻئي شهر تي حملو ڪيو ۽ ان تي غالب ٿيو. عورتون خالد جهڙو پٽ نه ڄڻينديون. هاڻ حضرت خالد بن وليد جي منزل حيره سندس سامهون هئي. هو رستي جون رڪاوٽون ٽوڙيندو امخيشيا تائين پهتو. هي ناممڪن سفر هن رت جو درياءَ اڪري پار ڪيو هو. هن عظيم سالار جي ڪري اسلام جو پيغام عراق تائين پهچي ويو. ماڻهو اهو سمجهڻ تي مجبور ٿي ويا ته مذهب اسلام ۾ ڪا ڳالهه ضرور آهي جو مسلمان جيڏانهن به وڃن ٿا، فتح هنن آڏو هٿ ٻڌي بيٺي هوندي آهي. خالد بن وليد فتح جي ضمانت بنجي ويو هو. هاڻ اسان حيرن ويجهو پهتا آهيون. خالد بن وليد پنهنجن آفيسرن کي چيو. هي شهر فرات درياءَ جي الهندي ڪناري تي آهي. ان لاءِ اسان کي ساموندي سفر ڪرڻو پوندو. حيره ۾ فوج آخري ڪوشش ڪري دل کولي وڙهندي. ان لاءِ اسان کي پوري تياري ڪرڻي پوندي. مون کي پڪ ته آهي ته هو مقابلو نه ڪندا. پوءِ به مون فيصلو ڪيو آهي ته ٿوري اڳتي هلي اسان ٻيڙيون ڇڏي خشڪيءَ جو سفر ڪنداسين.

ائين ڪرڻو آهي ته اسان هتان ڪان ئي جو نه خشڪيءَ وارو سفر ڪيون، ساموندي سفر ۾ به خطرو آهي.

منهنجو مقصد دشمن کي اونداهيءَ ۾ رکڻ آهي. هو اهو سمجهندا ته اسان ٻيڙيءَ ذريعي سفر ڪنداسين. هنن جا جاسوس به اهو اطلاع ڏيندا. اسان اوچتو خشڪي واري پاسي کان هنن تي حملو ڪنداسين. هنن جي شڪست لازمي آهي. سيني ان ڳالهه کي مڃيو. خالد علائقائي مهاڻن کي گهرايو. جيڪي هاٽي سندس پوئلڳ هئا ۽ پنهنجو منصوبو هنن کي سمجهايو. از ادبه حاڪم حيره وٽ اها خبر پهچي وئي هئي. مسلمان لشڪر اٽڻ جي تياري ڪري رهيا آهن. خبر نه به پهچي ها ته هنن لاءِ اندازو ڪرڻ ڏکيو نه هو ته مسلمانن جا وڌندڙ قدم حيره ضرور پهچندا.

امر جليل

جڏهن ماڻ نه هوندس

زهره جون اکيون رت ۾ رليل اچ ڪان آتي هرڻيءَ جي اکين وانگر وياڪل ٿي ويون. هوءَ جتي جوانيءَ ۾ مڙس جي جدائيءَ جو جوڳ سهي ويئي هئي، پنهنجو هيڏو سارو غم برداشت ڪري ويئي هئي، منهنجو غم ڏسي بيچين ٿي پيئي. زبان سان جيتوڻيڪ ڪجھ نه ڪڇيائين، پر مون سندس نگاهن ۾ پنهنجي غم جو اولڙو ڏسي ورتو.

ڪھوڙن ۾ گھوڙن جيئن ٽورا ڏينهڙا

پڄاڻي:
ڦاسي گهاٽ جي ڪال ڪوٺڙيءَ جو لوهي در کليو. جيلر اندر آيو. مون گوڏن مان منهن ڪڍي ڏانهس نهاريو.

جيلر چيو، "اڪيلو هڪ بيحد ضعيف ۽ ڪراڙي عورت آئي هئي. مان سمجهان ٿو هوءَ تنهنجي ماءُ هئي. تنهنجي لاءِ هيءُ ڪاغذ ڏيئي ويئي

آهي.“

جيلر ڪاغذ منهنجي هٿ ۾ ڏنو.

مون ڪاغذ کوليو. لکيل هو،

”گهوڙن ۽ گهوٽن، جيئڻ ٿورا ڏينهڙا، ڪڏهن منجهه ڪوٽن، ڪڏهن واهي رڻ جا.“

جيلر کان پڇيم، ”اڄوڪو ڏينهن منهنجي زندگيءَ جو آخري ڏينهن آهي نه.“

وراڻيائين، ”اڄ اڌ رات کان پوءِ ڪنهن به وقت توکي ڦاهي ڏيئي ڇڏيندا.“

”مان پنهنجي حياتيءَ جون آخري گهڙيون لکندي گذارڻ چاهيان ٿو.“ پڇيومانس، ”مون کي لکڻ جي اجازت آهي؟“

”ها،“ جيلر جواب ڏنو. ”پر اعتراض جوڳي تحرير جي نه.“

جيلر مونکي لکڻ جي اجازت ڏيئي هليو ويو. مون سوچيو، پکيءَ وانگر اڏامي ويندڙ، ۽ درياهه وانگر وهندڙ وقت کي مان روڪي نه سگهندس، پوئين پهر تائين ساهه جي سلسلي جو حساب رکي نه سگهندس، انت ڏانهن آخري سفر، منهنجي ساهه جي هڪ هڪ ساعت محدود ڪري ڇڏي آهي. دم ٽوڙيندڙ ساعتن ۾ مان پنهنجي مڪمل آتم ڪهاڻي لکي نه سگهندس، مان فقط آتم ڪهاڻيءَ کي ڦاهيءَ تائين پهچائڻ جي هڪ ڪهاڻي لکندس.

ڦاهيءَ جي ڪهاڻي:

ڪمري جي در کي وٺي ٿي. مون منهن ورائي نه ڏٺو. سوچيم، ”ڪيري هومز“ هوٽل جو ڇوڪرو هوندو، ۽ چانهه جي ٽري رکي هليو ويندو.

مون لاهور ۾ بيڊن روڊ جي لبرٽي بلڊنگ جي ٻي ماڙ تي فليٽ نمبر اٺين ۾ اچي پناهه ورتي هئي. لبرٽي بلڊنگ جي سامهون ”ڪيري هومز“ هوٽل هئي، جنهن جو ڇوڪرو رانجهو صبح جو سويل منهنجي لاءِ چانهه ۽ تازي اخبار کڻي ايندو هو. مان پنهنجي فليٽ جو در اسر ويل کولي ڇڏيندو هوس. ڪڏهن ڪڏهن ائين به ٿيندو هو جو بي اطميناني ۽ پريشانيءَ سبب رات جي ڪنهن پهر اک کلي ويندي هئي، ۽ مان قديم پلنگ تان اٿي، ٻاهريون در کولي، موٽي اچي ڪنڌ هيٺان ٻانهون ڏيئي ليٽي پوندو هوس. ڪڏهن ڪا گهڙي اهڙي به ايندي هئي جو ننڊ کٽي ويندي هئي، نه ته اڪثر اٺيهين اونداهيءَ جهڙي رات ۾ اکيون وجهي ڇڏيندو هوس، تانجو اچي پرهه ڦٽندي هئي، ۽ سج جا پهريان ڪرڻا پڙدن مان ڇڻندا ڪمري ۾ ڪاهي پوندا هئا. ٿوري دير کان پوءِ رانجهو چانهه ۽ اخبار کڻي ايندو هو، ۽ چانهه جي ٽري رکي پٻن تي هلندو هليو ويندو هو.

در جو طاق ڇيڄاٽ ڪري کلي پيو. مون منهن ورائي نه ڏٺو.

اها اجگر جهڙي رات مون ڪمري جي اوندهه سان اکيون اٽڪائي گذاري ڇڏي هئي. طرحين طرحين جا خيال ۽ وهم ذهن کي وڪوڙيندا ۽ پيڙيندا رهيا هئا. پاسا ورائيندي سنڌ سنڌ ساٽو ٿي

پيو هو. اڌ رات ويل در جو ڪڙو لاهي ڇڏيو هوم. جنهن وقت در کي ڇيڇاٽ سان وٺي ٿي، تنهن وقت منهنجو منهن پٺ ڏانهن هو. سڄو بدن سور کان ڇڄي رهيو هو. مٺو ڳورو ۽ چپرن ۾ ڇيڪو محسوس ڪري رهيو هوس. جڏهن ڪجهه دير تائين چانهه جي ٽري رکڻ جو آواز نه آيو، تڏهن نه چاهيندي به منهن ورائي ڏٺم.

زهره پلنگ جي پاڻيءَ وٽ ويٺي هئي. وهنتل هئي. اماوس جي رات جهڙا ڪارا وار ڪلهن تي پيا هئس. بدن تي سونهري ڪنيءَ وارو ڪرمچي گائون ڍڪيل هوس. پيرن ۾ ھن پٽين وارو ربڙ جو اڇو چمپل هوس، جنهن تان پاڻيءَ جي آلاڻ نه لٿي هئي. ان وقت جيتوڻيڪ اندر ۾ آنڌ مانڌ ۽ حواسن تي بوجهه پي محسوس ڪيم، پر تنهن هوندي به زهره کي ماڪ پنل رابيل جهڙي محسوس ڪيم.

هن پنهنجو نرم، نازڪ ۽ برف جهڙو سرد هٿ منهنجي سڙندڙ نرڙ تي رکيو. مون سندس وڏين ۽ گهاٽين پنبڻين سان ڍڪيل ڪارين ڪجلين اکين ۾ نهاريو. مون کي اهي لفظ ۽ جملا نٿا سجهن جن سان زهره جي بيپناهه حسن کي ڪاغذ تي اتاري سگهان. هوءَ هر مرد جي تصور ۾ ديرو ڪيل ڪنهن به حسين عورت کان وڌيڪ حسين، ۽ مشرقي سونهن سوپيا جو جيئرو جاڳندو مثال هئي. مون پنهنجي اٺٽائينڪي زندگيءَ ۾ زهره کان وڌيڪ سهڻي ۽ شاناءِتي صورت نه ڏٺي آهي.

منهنجي نرڙ تي هٿ رکندي پڇيائين، ”ڪيئن آهين؟“

”ويهي رهه. بيٺي ڇو آهين؟“ پٺ ڏانهن کسڪي ويس. هوءَ پلنگ جي پاڻيءَ تي ويهي رهي.

منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ ڪٽندي پڇيائين، ”نيڪ آهين نه.“

”ها، نيڪ آهيان.“

هن پنهنجين اگرين سان منهنجا وار جائيتا ڪندي چيو، ”اڄ وري اوچاڳو ڪيو اٿئي. هان نه؟“

ڪيس جواب نه ڏنم.

وارن ۾ آگرين ڦيرائيندي پڇيائين، ”تون ڪنهن ڪنهن وقت سمهي ڇو نه سگهندو آهين؟“

وراڻيم، ”چوندا آهن، ماڻهو جڏهن موت کي ويجهو هوندو آهي، تڏهن سمهي نه سگهندو آهي.“

”ڏس! وري ڪڏهن نه بد وائي وات مان.“

منهنجن خشڪ چپن تي مرڪ تري آئي.

”ٻڌاءِ نه؟“ پڇيائين، ”تون ڪنهن ڪنهن وقت ڇو نه سمهي سگهندو آهي.“

”ڪنهن ڪنهن مهل منهنجين اکين کان سمهڻ وسري ويندو آهي.“

”سمهڻ وسري ويندو آهي!“

”ها زهره ۽ پوءِ راڪاس جهڙي رات منهنجي مات تي پوندي آهي.“

”پر تنهنجين اکين کان سمهڻ ڇو وسري ويندو آهي. تون سمهي ڇو نه

سگھندو آهين،“ هوءَ بيچين ٿي پيئي. منهنجو هٿ پنهنجي هٿن ۾ قابو ڪندي پڇيائين، ”اهو ڪهڙو فڪر آهي، ڪهڙو غم آهي جيڪو توکي سمهڻ نہ ٿو ڏئي.“

”ڪو بہ نہ.“ منهن ٻئي پاسي ڪندي چيم، ”ڪوبہ نہ.“

”ڳالهہ ٻڌ.“ زهره مون کي ڪلهي کان وٺي پاڻ ڏانهن ڪندي چيو، ”گذريل هڪ مهيني جي ملاقات ۾ مان سمجهي نہ سگھي آهيان، تہ آخر اهو ڪهڙو غم آهي جيڪو توکي اندر ئي اندر کائيندو رهي ٿو. تون ٻڌائين ڇو نہ ٿو؟“

مون زهره جي شفاف ڪارين ڪجلين اکين ۾ نهاريو. دل چاهيو تہ ٻڌائي ڇڏيانس تہ جڏهن اندر اتاولو هوندو آهي، تڏهن ننڊ نيڻن کان تياڳ ڏيندي آهي. اسين مگَ ٿر جي ملڪ سنڌ ديس جا واسي ائين ئي ويراڳ جي وروٺهن هوندا آهيون. دل گھريو تہ ڪيس پنهنجي باري ۾ سڀ ڪجهہ ٻڌائي ڇڏيان. ڪائنس ڪجهہ نہ لڪايان. ڪيس ٻڌائي تہ مان لاکي ڦلاڻيءَ ۽ هيمون ڪالاڻيءَ جو ٻيو جنم آهيان.

”تون ٻڌائين ڇو نٿو.“ زهره ٻيهر پڇيو، ”آخر اهو ڪهڙو غم آهي جيڪو توکي اندر ئي اندر کائيندو رهي ٿو؟“

آهہ منهنجي ساهہ سان وچڙي پيئي. فقط ايترو چئي سگھيم، ”مون کي ڪوبہ غم نہ آهي، زهره.“

”تہ پوءِ بيچين ڇو رهندو آهين؟“

هن مون کي ٻارن وانگر سمجهائيندي چيو، ”ڏس، پنهنجي مونجهاري جو ذڪر جڏهن ٻين سان ڪبو آهي نہ، تڏهن دل تان بوجهہ لهي ويندو آهي.“

ان وقت ”ڪيري هومز“ هوٽل جو ڇوڪرو رانجهو چانهہ جي ٽري ۽ اخبار کڻي آيو. ٽري ٽيبل تي رکندي چيائين، ”چون ٿا تہ رات ذوالفقار علي ڀٽي کي گرفتار ڪيو اٿائون.“

چيومانس، ”تون ڊوڙ پائي هڪ ٻي چانهہ بہ کڻي اچ.“

”نہ نہ،“ زهره جي سڏ تي رانجهو بيهي رهيو. زهره چيو، ”مان پنهنجي فليٽ مان چانهہ ٿي گھرائي وٺان.“

”مون کي خبر آهي تہ تنهنجي بورچياڻي چانهہ سٺي ٺاهيندي آهي. پر هن وقت تون منهنجي فليٽ ۾ آهين.“ مون رانجهي کي چيو، ”وڃ. ڊوڙ پائي هڪ چانهہ کڻي اچ.“

زهره آرام سان ڪرسي ڇڪي پلنگ جي پاسي ۾ ويهي رهي. ڪاڏيءَ هيٺان هٿ ڏيئي هوءَ ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسڻ لڳي.

پڇيومانس، ”ڇا پيئي ڏسين؟“

چيائين، ”تون منهنجي لاءِ ڳجهارت ٿي پيو آهين. ۽... ۽ ....“ هن جملو پورو نہ ڪيو. خاموش ٿي ويئي.

”ڇڏ زهره.“

”۽، ۽ هڪڙي ڏينهن...“

”زهره!“

”۽ هڪڙي ڏينهن، جيئن اجنبين وانگر آيو آهين، تيئن اجنبين وانگر

هليو ويندين.“

”زهره.“ مان سٽ ڏيئي ويهي رهيس ڪرسيءَ جي ٻانهن تان زهره جو هٿ ڪٽي پنهنجن هٿن ۾ جهليم. چيم، ”ڪيئن ٿي چوين ته مان توکي ٻڌائڻ ڪان سواءِ هليو ويندس. مان...“ آواز اوپرو لڳم. جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنم.

هن منهن ٻئي طرف ڪري ڇڏيو. اکيون بند ڪري ڇڏيائين. پوءِ پاڻ سنڀالي، ڏڍو ساهه ڪٽي چيائين، ”تنهنجي اچڻ کان پوءِ پانيان ٿي، دل ۾ ڇڻ اڳ جهڙي اڪيلائي نه رهي آهي.“

”وقت وفا ڪئي جيڪڏهن، مان پنهنجي زندگيءَ سان تنهنجين اڪيلاين کي خريد ڪندس.“ آهستي چيم، ”بس، وقت وفا ڪئي جيڪڏهن.“

هن منهنجين اکين ۾ اکيون وجهي ڇڏيون. ڇڻ منهنجي اندر جو ٿوهه پي ورتائين. چيائين، ”ته پوءِ مون کان لڪائين ڇو ٿو؟“

”ڇا.“

”پنهنجو غم. پنهنجي پريشاني.“

مان خاموش رهيس.

پڇيائين، ”پيسن جي تنگي ته نه اٿئي.“

”نه.“

”حجاب ته نٿو ڪرين؟“

”مان لڪنو جو نه آهيان.“

هن ٽهڪ ڏنو. پوءِ گنڀير ٿيندي چيائين، ”خانيوال کان منهنجو مني آرڊر آيو آهي. ڪجهه پيسا ڏيانءِ؟“

”نه“ وراڻيم، ”ڪيري هومز“ جو بل لاهڻ جيترا پيسا ۽ ڪجهه بچت اجا مون وٽ آهي. ضرورت پئي ته تنهنجي قرض ۾ مبتلا ٿيندس.“

چيائين، ”ڪيري هومز“ جو سمورو بل مون ڏيئي ڇڏيو آهي.“

”ڏيئي ڇڏيئه!“

”ها.“

”توکي ائين ڪرڻ نه گهربو هو، زهره.“

”ڇو؟“

مان ڪيس جواب ڏيئي نه سگهيس.

گهڙي ڪن خيالن ۾ گم رهڻ کان پوءِ عجيب سوال پڇيائين، ”تون ڪنهن سان محبت ته نه ڪندو آهين؟“

مون سندس اکين ۾ نهاريو. چيم، ”ها.“

”ته پوءِ شايد سچي سچي رات ان عورت جي ياد ۾ جاڳندو آهين.“

”ڪنهن حد تائين.“

”هوءَ به تو سان محبت ڪندي آهي؟“

”ڇئي نٿو سگهان.“

”هوءَ ڪنهن ٻئي مرد سان محبت ڪندي آهي؟“

”شايد.“

”اهو ته ڪو جواب ڪونهي.“ زهره چيو، ”پر مرد کي ڪڏهن به ڪنهن اهڙي عورت سان محبت ڪرڻ نه گهرجي، جيڪا ٻئي ڪنهن مرد سان محبت ڪندي هجي.“

”مان به دراصل ان خيال جو آهيان، زهره.“ وراڻيم، ”پر دل کي جيڪڏهن عقل هجي ها ته، پوءِ محبت پرڏيهي واپار ٿي پوي ها.“

زهره جي گلابي چپن تي مرڪ ليئو پائي ورتو. پڇيائين، "ڀلا ٻڌاءِ ته اها عورت ڪٿي آهي."

دل ۾ آيو ته ٻڌايانس ته اها عورت تون آهين زهره، تون... جيڪا منهنجي ساهه وانگر مونکي ويجهو هوندي به مون کان پري آهين، منهنجي ٿي نه سگهي آهين. اها عورت تون آهين زهره، جنهن سان حالتن جي اهڙي وراڪي تي مليو آهيان جتي منهنجي پنهنجي زندگي، پنهنجي نه رهي آهي. اها عورت تون آهين زهره، جنهن جي دل ۾ ڪنهن ٻئي مرد جي ياد منهنجي پيار تي پابندي وجهي ڇڏي آهي.

دل جو چيو زبان تي نه آيو. فقط چيم، "اهو پڇي ڇا ڪندينءَ."

هڪدم پڇيائين، "ڇا مان ايترو حق به نٿي رکان."

"نه نه، ائين ناهي." هٻڪندي چيم، "ڳالهه هن ريت آهي ته، ته...."

ڪجهه سمجهه ۾ نه آيو. جملو پورو ڪري نه سگهيم، اڌ ۾ ڇڏي ڏنم.

چيائين، "مون کان لڪائين ٿو."

منهنجن چپن تي سياري جي شام جهڙي اداس مرڪ لئو پائي ورتو. پاڻ کي عجيب ڪشمڪش ۾ جڪڙيل محسوس ڪيم. گذريل ڇهن، پنجن هفتن جي ملاقات ۾ زهره سان اندر جو حال اوري نه سگهيو هوم. ڪيس پنهنجو همدرد محسوس ڪرڻ کان پوءِ به پنهنجي آتم ڪٿا ٻڌائي نه سگهيو هوم. شروعات ۾ زهره کي سليس سنڌي ڳالهائيندي ۽ پنهنجي ويجهو ٿيندي ڏسي مان اول ڇرڪيو هوس، ۽ پوءِ هڪڙي ڏينهن ڪانئس پڇيو هوم، "پنجابڻ آهين نه؟" جواب ڏنو هئائين، "هڏ، چم، ماس سميت پنجابڻ آهيان." تڏهن ڪانئس ورائي پڇيو هوم، "ته پوءِ سنڌي ڳالهائڻ ڪٿان سکي آهين؟" ٻڌايو هئائين، "تنهنجي سنڌ جو چپو چپو ڏٺو اٿم. ورهين جا ورهيه اتي رهي آهيان. منهنجن مائٽن کي انگريزن طرفان سانگهڙ ۾ زمينون مليل آهن." ڪٽ ڪائيندي پنهنجي ساءِ چيو هوم، "سانگهڙ، انگريز سامراجين جي سرڪش حرن جي لاشن تي اڏيل پنهنجن وفادار خادمن ۽ غلامن لاءِ جاگير!" مون سمجهيو هو زهره منهنجو گفتو ٻڌي مون کان نفرت ڪندي. پر هن ساڳي نوعءَ ۾ مون کان پڇيو هو، "تون ڪير آهين. لاهور ۾ ڇا ڪرڻ آيو آهين." مون فقط ايترو وراڻيو هو، پڪ ڇاڻ ته فيلڊ مارشل محمد ايوب خان جي هر دلعزيز حڪومت جو تختو اونڌو ڪرڻ نه آيو آهيان." هن کلي ڏنو هو. هن اڪثر ورجائي ورجائي مون کان منهنجي باري ۾ پڇيو هو ۽ مون هر دفعي ڪيس ٽاري ڇڏيو هو.

منکر هوندي به اهو اعتبار ڪري ويٺو هوس ته لوح محفوظ جي ليک جي ڪا ويک هئي، جنهن حياتي هڪ محور تي آڻي بيهاري ڇڏي هئي. مان زهره سان اهو اظهار ڪندي ڪندي رهجي ويو هئس ته، زهره هيءُ جو مون کي وطن ۾ بي وطن ٿيڻو پيو آهي، ۽ هيءُ جو مون کي سنڌ جا ڇانورا ڇڏي

پنجاب جي چناب جو پاڻي پيئڻو پيو آهي، سو سڀ بي معنيٰ نہ آهي. شايد تنهنجي منهنجي زندگيءَ جا دائرا ازل جي اوٽ ۾ هڪٻئي سان جڪڙجي ويا آهن. جيڪي ڪجهہ تو سان وهيو واپريو آهي، ۽ جيڪي ڪجهہ مون سان ٿي گذريو آهي ۽ گذري رهيو آهي، سو فقط ان لاءِ ٿيو آهي تہ جيئن پاڻ هيئي زندگيءَ ۽ موت جي اڪيوٽ ۾ ڪجهہ دير لاءِ ملي، هڪٻئي ڪي چاٽي سجاٽي هميشہ لاءِ ڌار ٿي وڃون. پر مان، جنم جنم جو سودائي، زهره سان اندر جو حال اوري نہ سگهيو هوس. ڪيس دل چيري ڏيکاري نہ سگهيو هوس.

"ڪهڙن پورن ۾ پئجي ويو آهين؟"

زهره جو آواز ڪن پيو. خيالن جو سلسلو ٽٽي پيو. پڇيائين، "ڇا پيو سوچين؟"

وراڻيم "منهنجي حصي ۾ وهمن جي دنيا آئي آهي زهره."

چيائين، "جنهن ڇوڪريءَ کي چاهين ٿو، تنهن کي بہ پنهنجن وهمن سان پريشان ڪندو هوندين."

مون اکيون بند ڪري ڇڏيون. اتاولي اندر ڪي آٿت نہ آيو. تڏهن چيم، "مان جنهن ڇوڪريءَ کي روح جي گهراين مان چاهيندو آهيان، تنهن ڇوڪريءَ جي دل ۾ ڪنهن ٻئي مرد جي ياد جون سرحدون نڪتل آهن. مان ڪيس ويجهو هوندي بہ هن لاءِ اوپرو آهيان، اجنبي آهيان. هوءَ منهنجن وهمن ڪان آزاد آهي."

زهره اک ڇنڀڻ بنا مون ڏانهن ڏسندي رهي. حيرت ڪارين ڪجلين اکين مان ليئا پائڻ لڳس.

آهستي چيم، "مان هڪ نہ هڪ ڏينهن ڪانئس پري هليو ويندس، مرندو مري ويندس، پر سندس دل جا دروازا منهنجي محبت لاءِ بند رهندا."

ان وقت رانجهو چانهہ کڻي آيو. اکين ۾ چمڪو هوس. چانهہ جي ٽري رکندي چيائين، "افواهہ ناهي. اصل سچي ڳالهہ آهي. ذوالفقار علي ڀٽي کي رات گرفتار ڪيو اٿائون."

زهره ٽري مان هڪدم اخبار کڻي ورتي. مون ڪانئس اخبار وٺندي چيو، "جيڪڏهن اها خبر سچي آهي، تہ پوءِ ان اخبار ۾ هرگز نہ هوندي. اڄ ڪلهہ جون اخبارون پڪوڙن جي پڙن ۽ مسافريءَ ۾ بوٽ ويڙهڻ جي ڪم اينديون آهن." رانجهي کي چيم، "تون وڃ رانجها، وڃي موج ڪر."

رانجهو هليو ويو.

زهره چانهہ ٺاهيندي پڇيو، "هينئر ڇا ٿيندو."

"جيڪي ٿيندو آيو آهي."

"ڇا ٿيندو آيو آهي؟"

"سرڪش سرويچ ڌرتيءَ کي رت جو ريج ڏيندا."

"ڀٽي لاءِ؟"

"نہ، آزاديءَ لاءِ." مون بالڪونيءَ کان ٻاهر پولار ۾ نهاريندي جهونگاريو:

"سنڌ ديس جي ڌرتي توتي پنهنجو سيس نمايان، مٽي ماٿي لايان.

ڪينجهر کان ڪارونجهر تائين توکي

چشمن چايان،
گيت بہ مون وٽ تنهنجا ماتا، بيت بہ تنهنجا پايان،
سنڌ ديس جي ڌرتي توتي پنهنجو سيس نمايان،
منٺي ماٺي لايان.”
پڇيائين، ”پنهنجي ساءِ چا پيو ڳالهائين.“
ورائي پڇيومانس، ”ڪڏهن ولر ڪان وڇڙيل ڪا ڪونج ڏٺي اٿئي.“
ڪجھ حيرت وچان جواب ڏنائين،
”نہ.“
”ڪڏهن وياڪل ونين کي پنهنجن وٽجارن لاءِ درياھ تي اڪا پائيندي ۽ چوُواٽن تي ڏيئا ٻاريندي ڏٺو اٿئي؟“
انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيائين.
تڏهن چيومانس، ”پلا رت جي درياھ جو ڪڏهن تصور ڪيو اٿئي؟“
”نہ.“ زهره عجب مان ڪنڌ لوڏيو.
تون بيحد حسين آهين، زهره،“
پولار تان نظرون هٽاءِ زهره ڏانهن ڏٺم، چيم، ”تون بيحد حسين آهين، تنهنڪري اهي ڳالهيون تنهنجي سمجھ کان ٻاهر آهن.“
لڄ کان منهن ون ون ڪرڻ لڳس. ڏاڍي پياري نموني ۾ چيائين، ”الاءِ چا پيو چوين.“
چيومانس، ”مون کي چانھ ڏي.“
مون کي چانھ جو ڪوپ ڏنائين. مان پلنگ جي پٺ سان ٽيڪ ڏيئي ويٺس. هوءَ ڪرسيءَ تان اٿي ويئي. ڪليءَ تان ٽوال لاهي آئي ۽ منهنجي هنج ۾ وڇائي ڇڏيائين. پوءِ پنهنجو ڪوپ کڻي آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهي.
چانھ جي سپ پري ڏانهس ڏٺم. هوءَ مون ڏانهن نهاري رهي هئي. چيم، ”تنهنجي ان برتاءَ مون کي غلط فهميءَ ۾ وجهي ڇڏيو آهي.“
اس جي تڙڪي جهڙي مرڪ چپن تائين اچي موٽي ويس. هرڻيءَ جي اکين جهڙيون اکيون چلڪندڙ ڪٽورا ٿي پيس. آرام ڪرسيءَ تان اٿي بالڪونيءَ تائين هلي ويئي. ليئو پائي موٽي آئي. سپ پري، دردناڪ لهجي ۾ ڳالهايائين، ”اڳاٽو چا چيو هيئہ، تہ جنهن عورت کي چاهيندو آهين، تنهن عورت جي دل ۾...“ هن جملو پورو نہ ڪيو.
مون جملو پورو ڪيو، ”تنهن عورت جي دل ۾ ڪنهن ٻئي مرد جي ياد جون سرحدون نڪتل آهن.“ چيم، ”۽ مان جلاوطن انهن سرحدن کي پار ڪري سنڌس دل جي وسعتن ۾ محبت جي سياسي پناھ وٺي نہ سگهيو آهيان.“
نہ ڳالھ سمجهيائين، ۽ نہ ئي جملي جي تہ تائين پهچي سگهي. غم جون ريکائون پيشانيءَ تي ڇهنيل رهيس. جذبن جي اٿل ۾ چيائين، ”عورت وفا نيائي تہ هڪ مرد کي چاهي. ڪامٽي ٿئي تہ جڳ کي هرڪائي.“
مون کي پڪ ٿي ويئي تہ مقدر جي مايوسين جو اڻٽٽ حصو منهنجي جهول ۾ اچي ڪريو آهي. تاريخ جي هر

دور ۾ مان محرومين جو قافلو ڪٽي درد جي صحرا ۾ ڀٽڪندو رهيو آهيان. وطن ۽ عورت جو پيار منهنجي لاءِ رڄ آهي.

منهن مٿي ڪندي چيائين، "مون خالد کي دل جي بيپناهہ شدت سان چاهيو هو."

اسان جون نگاهون گهڙي پل لاءِ ملي ڏار ٿي ويون. چانهہ جي سپ سپ پريندي رهي. ڪوپ فرش تي رکي، ڪرسيءَ جي ٽيڪ سان مٿو لڳائي ڇڏيائين. پوءِ اداس لهجي ۾ چيائين، "پر خالد جي دل ۾ فقط منهنجي لاءِ پيار نہ هو. هن جو پيار وراهيل هو."

"ڪنهن ٻي عورت کي چاهيندو هو؟"

"نہ."

"تہ پوءِ؟"

"هن کي پنهنجي وطن سان بيپناهہ محبت هئي."

"تاريخ وطن پرستن جو عبرتڪدو آهي." اندر اٿلي پيو. چيم. "پر جابر جي انڌير نگريءَ ۾ وطن پرستن کي غدار سڏيو ۽ سمجهيو ويندو آهي."

منهنجو جملو زهره لاءِ ڇڻ پاٽيءَ تي ليڪو هو. چيائين، "منهنجو خالد پاڪستان آرميءَ ۾ فوج جو سڀ کان ننڍو ڪئپٽن هو. بي- آر- بي نهر وٽ هندستاني فوجن سان وڙهندي جڏهن شهيد ٿيو، تڏهن سندس عمر پورا پنجويهہ سال بہ نہ هئي."

خالد جي باري ۾ ڳالهائيندي هوءَ اپسرائن جهڙي پراسرار نظر اچڻ لڳي. سندس آواز ڇڻ غفائن مان ايندڙ پڙلاءُ هو. چيائين، "جڏهن هندستاني فوجون لاهور ڏانهن پيشقدمي ڪري رهيون هيون، تڏهن منهنجو خالد بي- آر- بي نهر ٽپي، هڪ پٽ جي اوٽ وٺي اسٽين گن تاڻي بيهي رهيو هو. هن اڪيلي سر ٽن ڪلاڪن تائين سڄي سموري ڪمپنيءَ کي هڪ وک وڌڻ نہ ڏنو."

زهره ڳالهہ روڪي، ڇتائي منهنجي منهن ۾ ڏٺو. ڇڻ پنهنجي ڳالهہ جو رد عمل منهنجي منهن ۾ پئي ڳوليائين. مان ڏانهس ڏسندو رهيس.

ساڳي نوع ۾ چيائين، "۽ پوءِ جڏهن خالد وٽان گولين جو ذخيرو ختم ٿي ويو، تڏهن هو پٽ جي اوٽ مان نڪري، اسٽين گن ابتي ڪري، ڪنداڪ سان هندستاني سپاهين تي وڃي ٽٽو. ٻن کي اتي ماري وڌائين."

جملو نہ روڪي ها تہ جيڪر روئي پوي ها. ٿڌو ساهہ کڻي، آواز جائيتو ڪندي چيائين، "پوءِ جڏهن منهنجو خالد وڙهندي وڙهندي شهيد ٿي ويو، تڏهن سندس جسم تي ٻي انداز زخم هئا. هندستاني دستي سندس لاش کي گارڊ آف آنر ڏنو هو."

جيئن جيئن خالد جي ياد سندس وجود تي ڇانئجندي وئي، هوءَ وڌيڪ باوقار، شاناٿتي ۽ عظيم ٿيندي وئي. سندس حسن غمناڪ ٿي بيپناهہ ٿي ويو. چپر آلا ٿي جهڪي پيس. نگاهون بالڪونيءَ کان ٻاهر نيري آسمان تي کپائي ڇڏيائين.

پلنگ تان اٿندي چيم، "منهنجو

وس پڄي تہ جيڪر تنهنجو غم وراهي وٺان زهره.“

”منهنجا ڪيترا غم وراهي وٺندين.“ زهره ڪنبندڙ آواز ۾ ڳالهايو. ”منهنجيءَ حياتيءَ جو پل پل غم آهي.“

سندس ڪلهي تي هٿ رکندي چيم، ”اڳاٽو چيم هوم نہ زهره، جيڪڏهن وقت وفا ڪئي، تہ پوءِ مان تنهنجن غمن جو پنهنجي زندگيءَ سان سودو ڪندس. بس وقت وفا ڪئي جيڪڏهن.“

هن منهن مٿي ڪري مون ڏانهن ڏٺو. اسين ڪجهہ دير تائين هڪٻئي ڏانهن ڏسندا رهياسين.

ڪرسيءَ تان اٿندي چيائين، ”اڄ شام ٽوڪي بي- آر- بي نهر وٽ اهو هنڌ ڏيکارڻ هلنديمانءِ جتي منهنجو خالد شهيد ٿيو هو.“ اندر ۾ اونده جو احساس ٿيم. چيم، ”ءِ اتان موٽندي شاليمار هلنداسين.“

هن ڪجهہ حيرت مان مون ڏانهن ڏٺو. پڇيائين، ”اوچتو شاليمار جو خيال ڪيئن آيئہ؟“

”توئي تہ ڪالهہ ٻڌايو هو تہ اڄ شاليمار ۾ بجليءَ جي بلبن سان چراغان ڪندا.“

”ها، اڄ رات شاليمار ۾ مغلن جي ياد تازي ڪئي ويندي. اڄ چنڊ آهي نہ.“

”اڄ چنڊ آهي نہ.“

”ها، اڄ چنڊ آهي.“ زهره پڇيو. ”پر تو اچرج جو ڪاڏو.“

”اتفاق هوندو.“

”تون لڪائين ٿو.“

”يقين ڪر. ڪجهہ بہ ڪونهي زهره.“

”مان نہ مڃيندس.“ هن ضد ڪيو.

”چنڊ جو لفظ ٻڌي تو تعجب ڪاڏو هو.“

”هڪ بيوقوف جوتشيءَ جي ڳالهہ دل تي تري آئي هئي.“

پنهنجي وهمن تي کلندي چيم، ”جوتش جي حساب موجب مون کي چنڊ رات مرڻو آهي.“

”چنڊ رات!“

”ها، چنڊ رات.“

”پر...“

”ڪا بہ چنڊ رات، اهو ضروري ناهي تہ اها چنڊ رات، جنهن رات مون کي مرڻو آهي، سا اڄوڪي چنڊ رات هجي.“

زهره پريشان ٿيندي چيو. ”چرچا تہ نٿو ڪرين.“

”جيستائين چنڊ رات مرندس نہ، تيستائين مان پاڻ جوتشيءَ جي اڳڪٿيءَ کي چرچو سمجهندس،“ مون زهره ڏانهن ڏسندي وراڻيو.

”تہ پوءِ... تہ پوءِ.“

مون کي کل آئي. چيم، ”ءِ خبر اٿئي زهره! جوتشي صاحب چيو هو مونکي عام رواجي موت نہ ايندو. مان رائيفل جي گولين سان ماريو ويندس، يا ڦاهيءَ چڙهندس.“

زهره جي منهن تي هيڊ هارجي ويئي. چيائين، ”تون پنهنجي ماءُ ڏانهن

۽ پنهنجي سنڌ ديس ڏانهن موٽي ڇو نٿو وڃين. هتي ڇا ڪرڻ آيو آهين."

ڪوڙو ڦوڙو آواز ڳورو ڪندي چيم. "مان فيلڊ مارشل محمد ايوب خان جي هر دل عزيز حڪومت جو تختو اونڌو ڪرڻ آيو آهيان."

زهره جي چپن تي مرڪ نہ آئي، هن گنڀير لهجي ۾ چيو. "نہ نہ. اڄ ڪيڏانهن بہ نہ هلنداسين."

"مان اڄ بي- آر- بي نهر وٽ اهو هنڌ ضرور ڏسندس جتي خالد شهيد ٿيو هو." چيم، "۽ اتان موٽندي شاليمار هلنداسين."

"منهنجي دل نٿي مڃي." زهره چيو.

"دل جي ڳالهين ۾ نہ ايندي ڪر، زهره. دل انسان کي برغلائڻ کان سواءِ ڪجهہ نہ ڪندي چيم. "اڄ شاليمار ضرور هلنداسين. جڏهن اندر ۾ اونده جو احساس وڌي ويندو آهي، تڏهن ٻاهريون روشنيون اکين کي ٻانءِ پونديون آهن."

هن جواب نہ ڏنو.

مون ٻوسٽ محسوس ڪندي ڳالهايو. "اڄ منهنجي اندر ۾ اونده آهي... گگهہ اونده آهي. پاڻ شاليمار ضرور هلنداسين. تاريخ جي تهن مان شايد ڪو ترورو راهہ روشن ڪري ڇڏي."

زهره جون اکيون رڻ ۾ رليل اڄ کان آتي هرڻيءَ جي اکين وانگر وياڪل ٿي ويون. هوءَ جتي جوانيءَ ۾ مڙس جي جدائيءَ جو جوڳ سهي ويئي هئي، پنهنجو هيڏو سارو غم برداشت ڪري ويئي هئي، منهنجو غم ڏسي بيچين ٿي پيئي. زبان سان جيتوڻيڪ ڪجهہ نہ ڪڇيائين، پر مون سندس نگاهن ۾ پنهنجي غم جو اولڙو ڏسي ورتو. اهو شايد ان ڪري ٿي رهيو هو، جو هن اڻ سڌي طرح منهنجين مجبورين ۽ مايوسين ۾ اضافو ڪيو هو. سندس قرب مون کي برغلائيندو هو. ۽ اهو ئي سبب هو جو رت جي راند ۾ زهره مون کي مسافر وانگر ملي، ورهين جي وصال جو فريب ڪائي ويٺو هوس.

هوءَ منهنجي اڳيان هٽي ويئي. چيائين، "مان بہ عجيب بيوقوف عورت آهيان. پنهنجا ڏک سور اوري توکي اداس ڪري ڇڏيم."

"مان ڏکن جي ڏيهہ جو واسي آهيان." وراڻيم، "سک ملندا تہ مري ويندس."

ٿورو مرڪي چيائين، "تون ڇريو آهين."

"ڇرين جي چاهت ۾ جنون هوندو آهي." چيم، "اسين جنهن کي چاهيون تنهن لاءِ ڦتڪي ڇاڻون، ڀٽڪي ڇاڻون، مري مات ٿيڻ ڇاڻون. اسان سنڌين جي محبت ۽ نفرت جو ڪو انت ڪونهي."

ڪمري مان ٻاهر وڃڻ لاءِ در تائين هلي ويئي. در وٽان منهن ورائي چيائين، "سيالڪوٽ کان منهنجو مامون آيو آهي. مان ٿوري دير کان پوءِ ملڻ لاءِ هلي ويندس. تون منجهند جو ڪٿي هوندين؟"

"لاهور جي رستن تي رلندو

رهندس، هيو ڪٿي هوندس.“ وراڻيم،
”هتي منهنجو ڪير آهي.“
پاهر وڃڻ کان اڳ چيائين،
”ڪوشش ڪنديس ته منجهند جي ماني موٽي اچي تو سان کاوان. پر جي نه اچي سگهان ته انتظار نه ڪجانءِ. سمجهيئه.“
پاهر هلي ويئي. پڙدو لڏندو رهيو.
هوءَ بيٺي پير موٽي آئي. چيائين،
”ڳالهه ٻڌ. متان ان ڏينهن وانگر بک تي ويٺو رهين.“
هوءَ وڃڻ لڳي.
ڪيس سڏ ڪيم. ”زهره.“
”جيئه.“
”زهره.“ ڪجهه چئي نه سگهيم.
”چو. ڪا خاص ڳالهه آهي.“
”زهره. پايان تو اڄ هنن پتين ۾ منهنجو ساهه نڪري ويندو.“
”چريو ته نه ٿيو آهين!“
مون منهن ٻئي طرف ڪري ڇڏيو.
زهره چيو. ”مان نٿي وڃان.“
”تون وڃ.“
”مون کي ڇنڇر جي ڳالهه وهم ڏيئي ڇڏيو آهي.“ چيائين. ”مان نه وينديس.“
”تنهنجو مامون آيو آهي، تون وڃ.“ چيم. ”مان به ڪجهه دير کان پوءِ هتان هليو ويندس.“
”ڪيڏانهن ويندين؟ ڪٿي هوندين؟“ بيڪل ٿي پڇيائين. ”مون کي ڪٿي ملندين.“
ڪن لاءِ سوچي وراڻيم. ”مان بيٽريڪس“ تي تنهنجو انتظار ڪندس.
ٻين ۽ ٽين لڳي جي وچ ۾.“
”بيٽريڪس“ الفلاح بلڊنگ ۾ آهي نه.“
”ها.“
”مان ضرور اينديس.“ زهره چيو.
”پوءِ منجهند جي ماني ”اندس“ تي کائينداسين.“
”ٺيڪ آهي.“
”مان وڃان؟“ هن پڇيو.
مان ڪجهه دير تائين ڏانهس ڏسندو رهيس. پوءَ آهستي چيم، ”تون وڃ، زهره.“
زهره هلي ويئي، پر منهنجي لاءِ وهمن ۽ سپنن جو سنسار ڇڏي ويئي. ڪا رمز دل کي ريجهائي نه سگهي. تقدير تدبير کان نابري واري بيٺي. حالتون ڪوريئڙي جي ڄار وانگر مون کي سوگهو ڪنديون ويون. زندگيءَ جي چوواٽي تي زهره جو ملڻ بي معنيٰ محسوس ٿيڻ لڳو.
”ڪيري هومز“ هوٽل جو ڇوڪرو رانجهو چانهه جا ٿانو کڻڻ آيو. ڏاڍي رازداريءَ واري نوءَ ۾ خوشيءَ وچان ٻڌايائين، ”شاگردن جلوس ڪڍيو آهي. جلوس يونيورسٽيءَ کان بولٽن مارڪيٽ ڏانهن وڌي رهيو آهي.“
رانجهو منهنجي ڳالهائڻ جو انتظار ڪرڻ لڳو. ايتري ۾ گوڙ جو ۽ نعرن جو اٿڻو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. هو ڊوڙ پائي بالڪونيءَ ڏانهن هليو ويو. بالڪونيءَ مان ڳاٽ ڪڍي، هيڏانهن هوڏانهن ڏسي موٽي آيو. چانهه جا خالي ٿانو کڻندي چيائين، ”هيٺ ماڻهو گڏ ٿي

رهيا آهن. شايد چوڪرن جو جلوس پهچڻ وارو آهي."

مون ڪي خاموش ڏسي رانجهو مايوس ٿيو. ويندي ويندي چيائين، "سائين، اڄ جلوس ڏسڻ وٽان هوندو!"

جنهن ڏينهن مان حيدرآباد مان لاهور لاءِ فرار ٿي رهيو هوس، تنهن ڏينهن سنڌي اديبن ۽ شاعرن پوسٽ ۽ پابندين خلاف آواز اٿارڻ لاءِ جلوس ڪڍيو هو. لوڊنگ ٽرڪ، جنهن ۾ مان پوليس ۽ سي- آءِ - ڊي کان لڪي ڇپي رٿيل پروگرام موجب لاهور روانو ٿي رهيو هوس، سا ٽرڪ حيدرچوڪ گاڏي کاتي وٽ پاسو وٺي بيهي رهي هئي. مون سامان تان تالتري مٿي ڪري ٻاهر نهاريو هو. سامهون اورينٽ هوٽل وٽان جلوس لنگهي رهيو هو. سرويچن جي هٿن ۾ "پلي ڪارڊ" هئا، جن تي مختلف نعرا لکيل هئا. جيئن جيئن جلوس ٽرڪ کي ويجهو آيو هو، تيئن تيئن منهنجيون اکيون لڙڪن سان ٽمٽار ٿي ويون هيون. دل چاهيو هو ٽرڪ مان ٽپو ڏيئي نڪري وڃان، ۽ جن جو آهيان ۽ جن لاءِ آهيان، تن ويڙهيچن سان وڃي ملان... پوءِ پل ته مري مات ٿيان. هوش تڏهن آيو هوم جڏهن ٽرڪ جي لالي ڪلينر چيو هو، "او خانه خراب، ٻاڻ سان گڏ اسان کي به مارائيندين. لڪي ويهه." مان تالتريءَ جي هيٺان سامان وٽ ويهي رهيو هوس. ٽرڪ شهر مان نڪري ويئي هئي. هالا وٽ يوسف مليو هو. سمورو بندوبست هن ئي ڪيو هو. مون کي چاٻي ڏيندي چيو هئائين، "بيڊن روڊ تي لبرٽي بلڊنگ جي ٻي ماڙ تي فليٽ نمبر اٺين جي چاٻي اٿئي. جيڪڏهن خبرداريءَ سان رهندين، ۽ پنهنجي باري ۾ ڪنهن کي ڪجهه به نه ٻڌائيندين ته بلڪل محفوظ هوندين. جيئن ئي توکي جينيوا پهچائڻ جو بندوبست ٿي ويندو، مان هڪدم لاهور هليو ايندس."

گوڙ ۽ نعرن جو آواز ڪن تي پيم. خيالن جي چار مان نڪري آيم. اٿي بالڪونيءَ ۾ اچي بيٺس. مال روڊ ۽ بيڊن روڊ جي چوواٽي تي گورنمينٽ ڪاليج، ميو ڪاليج، اسلاميه ڪاليج ۽ پنجاب يونيورسٽيءَ جا بليزر پاتل شاگرد بيٺا هئا. هو ڇڙ وڇڙ ٽولن ۾ بيٺا هئا ۽ آمريت ۽ ايوب خان خلاف نعرا هڻي رهيا هئا. سخت جوش ۽ جنون ۾ هئا. سندن ٽولا رستي روڪ ڪري بيهي رهيا. مال روڊ جي آمدورفت بلڪل بند ٿي ويئي. بيڊن روڊ تي تماشائين جو هجوم وڌندو ويو. هجوم ۾ سرگوشيون ۽ سس پس ٿيڻ لڳي، هرهڪ شخص جي نگاهه مال روڊ تي بيٺل شاگردن تي هئي. ماحول چڪتاڻ ۾ وٺيو ويو. مون محسوس ڪيو، ڄڻ انساني آتش فشان ڦاٽڻ تي هو. ڌرتيءَ جي هنج ۾ ڪو زبردست زلزلو پاسا ورائي رهيو هو.

تڏهن اوچتو مون کي زهره جو خيال آيو. سوچيم، هن هل هنگامي ۾ ڪيس ٻاهر وڃڻ نه گهرجي هڪدم بالڪونيءَ مان هيٺ ٻاهر اچي، زهره جي فليٽ جو در ڪڙڪايم. زهره جو فليٽ منهنجي

فليٽ جي بلڪل سامهون هو. هوءَ اتي هڪ ڪراڙي بورچياڻيءَ سان اڪيلي سر رهندي هئي.

ڪجهه دير تائين جڏهن در نه کليو، تڏهن ٻيهر در ڪڙڪايم. در زهره جي بورچياڻيءَ کوليو. عادت موجب مون کي دعائون ڏنائين. ڪانئس پڇيم، "زهره ڪٿي آهي؟" چيائين "سيالڪوٽ مان مامون آيو اٿس. ڪيس ملڻ ويئي آهي."

"هلي ويئي!" مون پنهنجي ساءِ چيو.

پڇيائين، "ڇو؟ نه وڃي ها ڇا."

وراڻيم، "مان سمجهان ٿو لاهور ۾ فساد ٿيڻ وارو آهي."

ڪراڙيءَ جي ڇاڙي لٽڪي پيئي. منهن جا گهنج ڇتا ٿي پيس.

مان پنهنجي ڪمري تي موٽي آيس. رکي رکي زهره جو خيال ذهن کي پريشان ڪرڻ لڳو. سوچيم، هيٺ لهي وڃان، ڪيس ڳوليان. تلاش ڪريان، پر ڪٿي! ممڪن آهي انارڪليءَ ڏانهن هلي ويئي هجي! زهره جي غلطيءَ جو پورو پورو احساس تڏهن ٿيم جڏهن مال روڊ تان ايندڙ آوازن جو زور وڌي ويو.

هڪدم ڪپڙا مٽائي ٻاهر وڃڻ لاءِ تيار ٿي جيئن ئي منهن ورايم ته مون کان ذري گهٽ ڇرڪ نڪري ويو.

يوسف بيٺو هو. سچو، وارن کان پيرن تائين مٽيءَ ۾ اٽيو پيو هو. ڪجهه دير تائين هڪٻئي کي ٻانهن ۾ جڪڙي ڇڏيوسين. بيتاب ٿي پڇيومانس، "مون کي جينيوا لاءِ ڪڏهن روانو ٿيڻو آهي، يوسف."

منهنجي ٻانهن مان نڪرندي چيائين، "پروگرام ۾ ٿوري ڦير گهير ٿي آهي."

هن جي ڏاڙهي وڌيل هئي. اکيون ڏرا ڏيئي ويون هئس. هالا وٽ جڏهن مون کي ٻيڊن روڊ جي فليٽ جون چاٻيون ڏنيون هئائين، تڏهن ڪڙو تڙو هو. مهيني، سوا کان پوءِ ڏٺومانس ته ورهين جو جهونو نظر آيو.

"پروگرام ۾ ٿوري ڦيرگهير ٿي آهي." سگريٽ دکائي، دونهون ڦڦڙن ۾ لاهي، موٽائي ٻاهر ڪڍيائين. پوءِ چيائين، "تون جينيوا نه ويندين."

"ڇو." مون سخت حيرت وچان پڇيو.

"تنهنجي باري ۾ آر-سي-ڊي ملڪن جي انٽيليجنس کي هتان جي پوليس چڱيءَ طرح آگاهه ڪيو آهي." يوسف چيو، "تنهنجو يورپ تائين پيڇو ڪيو ويندو." •

منهنجي دل ٻڇي پيئي.

يوسف چيو، "تنهنجي بدران رشيد بخاري جينيوا ويندو." منهنجي منهن مان شايد ملولائي ظاهر ٿي پئي هئي، جو يوسف چيو، "دل نه لاهه. تحريڪ جو ڪم آهي. اسان کي پنهنجو ماٿو هر حال ۾ اقوام متحده جي انساني حقن واري ڏينهن جي اجلاس کان اڳ جينيوا پهچائڻو آهي." پوءِ نرڙ ۾ گنڊ پئجي ويس. چيائين، "تون پاڪستان جي سرحد ٽپڻ شرط مارجي وڃين ها. تون پاڻ سمجهي سگهين ٿو ته اسان

جي آواز جو ۽ نمائيندي جو انساني حقن واري اجلاس لاءِ جينيوا ۾ پهچڻ ڪيترو نہ ضروري آهي. جيستائين اسين دنيا جو ڌيان سنڌين سان ٿيندڙ ظلم ۽ ناانصافين ڏانهن نہ ڇڪائينداسين تيستائين انڌير جي گهاٽي ۾ پيڙجندا رهنداسين.“

اميدن جو آسمان پچي پري ڪري پيو. سنڌ جو آواز اقوام متحده جي ايوان تائين پهچائڻ جو خواب ٽٽي پيو. پر پوءِ دل کي اهو چئي سرچايم، تہ جيڪڏهن مان نٿو وڃان، تہ منهنجي بدران بيو ڪو وڃي رهيو آهي... شخص کان وڏيڪ تحريڪ اهم آهي.

سوچيم، رشيد ڪيڏو نہ خوشنصيب آهي جو سنڌ جي تاريخ ۾ بلڪل نئين باب جو اضافو ڪري پاڻ کي هميشہ لاءِ غير فاني ڪري رهيو آهي.

مون يوسف کان پڇيو، ”سنگتي ساٿي ڪيئن آهن.“

وراڻيائين، ”سڀني يارن سر سان ڪفن ٻڌو آهي، ۽ پنهنجو صليب پنهنجن ڪلهن تي کڻي ظلم سان جنگ جوٽڻ لاءِ ميدان ۾ نڪري پيا آهن. سڀ کان وڏي ڳالهہ تہ يارن سنڌ جي نئين نسل کي غفلت جي ننڊ مان جاڳائي وڌو آهي.“

يوسف ڳالهائيندي ڳالهائيندي اوچتو خاموش ٿي ويو. مون ڏانهن چتائي ڏسڻ لڳو. پڇيومانس، ”ائين چو ٿو ڏسين.“

چيائين، ”تون موت جي منهن ۾ آهين.“

وراڻيم، ”ڪا نئين ڳالهہ ڪر.“

”سچي پاڪستان جي پوليس ۽ انٽيليجنس کي تنهنجي باري ۾ سختيءَ سان خبردار ڪيو ويو آهي. توکي اقوام متحده تائين پهچڻ کان روڪڻ لاءِ کين وڏا اختيار ڏنا ويا آهن. ممڪن آهي، توئي ڏسڻ شرط شوٽ ڪري ڇڏين.“ يوسف مون ڏانهن وڌي آيو. چيائين، ”اسين ان تعاقب جو پورو پورو فائدو وٺنداسين. ڊڪٽيٽر جي سموري مشينري تنهنجي تلاش ۾ سرگردان هوندي، ۽ ان وچ ۾ رشيد بخاري سرحد پار ڪري جينيوا ڏانهن هليو ويندو.“

چيم، ”مون کي خوشي آهي تہ مان جيڪڏهن سڌي طرح نہ، تہ گهٽ گهٽ اڻسڌي طرح تہ سنڌ جي ڪم اچي رهيو آهيان.“

• يوسف چيو، ”هرهڪ صالح سپوت کي سڌي طرح، يا اڻسڌيءَ طرح سنڌ جي ڪم اچڻو آهي.“

پڇيومانس، ”في الحال مون کي ڇا ڪرڻو آهي.“

”تو کي هر حال ۾ سرحد پار ڪري هتان پڄي وڃڻو آهي.“

چيائين، ”هتان هڪدم هليو وڃ. پاڪستان جي چپي چپ تي تنهنجي لاءِ موت آهي.“

مان سوچ ۾ پئجي ويس. دل اڌمن جي ڪن ۾ ولوڙجي ويئي. ڏک وچان چيم، ”مان ڪهڙو نہ بدنصيب آهيان. يوسف. اڄ جڏهن سنڌ سڏ ڪيو آهي ۽ سر ڏيئي سرخرو ٿيڻ جو وقت آيو آهي،

مان سڌ ورائڻ بدران وطن کان پڳو ٿو وڃان.“

يوسف مون کي ڪلهن کان وٺندي چيو، ”آمريت جو قلعو ڪيرائڻ ڪو سولو ڪم نہ آهي. ڪجهہ دوستن کي سنڌ جي مفاد لاءِ جلاوطن ٿي ڪم ڪرڻو پوندو.“

مان ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. يوسف منهنجي پاسي ۾ اچي ويٺو. منهنجي ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين، ”توکي ضرور ڏک ٿيو هوندو، پر اسان کي پنهنجو ماڻهو انساني حقن واري اجلاس ۾ ضرور پهچائڻو آهي.“

يوسف منهنجي پاسي مان هٽي ويو. ڪمري جي وچ ۾ وڃي ويٺو. مون ڏانهن پٺ هئس. ڳالهايائين، ”اسين انساني حقن جي اداري آڏو ايوب آمر جي حڪومت جي ڊينگو ڊيري ڪنداسين. ڪشميرين ۽ فلسطين جي حقن لاءِ هاءِ گهوڙا ڪندڙ نوڪرشاهي حڪومت جو ٻهروپ جڳ کي ڏيکارينداسين. اسين دنيا کي ٻڌائينداسين تہ هي اٿو ڪوڙ جا ڪوٽ ڪٿي دنيا جي اکين ۾ ڌوڙ وجهڻ وارا سنگدل، جيڪي پاڻ کي سچي زمين جي مظلومن جا همدرد سڏائين ٿا، پر جن ظالمن ۽ قاتلن جي قيدخانن ۾ سنڌي قوم سڪرات ۾ سڏڪي رهي آهي. موجود حالتن ۾ سنڌي قوم جو نئون نسل پنهنجن وڏن جي فيصلي جو پابند نہ رهندو.“

اوچتو ٻاهران ايندڙ گوڙ جو آواز وڌي ويو. آوازن سان گڏ ٽيئر گئس جي گولن هلڻ جو آواز آيو. مان بالڪونيءَ ڏانهن وڌي ويس. يوسف هڪدم مون کي ٻانهن ۾ هٿ وجهي پاڻ ڏانهن ڇڪي ورتو. چيائين، ”بيوقوف نہ ٿيءُ. سي آءِ ڊي ۽ پوليس جا ماڻهو تنهنجي ڳولا ۾ لاهور پهچي ويا آهن.“

”پر تو تہ چيو هو هيءُ فليٽ بلڪل محفوظ آهي،“ يوسف ڏانهن ڏسندي چيم.

”آمر جي عمارت ۾ شگاف پيو آهي. هن ڪامورڪي لوڏ وطن پرستن جي ڳولا ۾ ڇڏي ڏني آهي.“ يوسف واچ ۾ وقت ڏسندي چيو، ”دير نہ ڪر. هل. مان سبزيءَ منڊيءَ وٽ هڪ لوڊنگ ٽرڪ واري کي اڌ ڪلاڪ لاءِ بيهاري آيو آهيان. هو توکي پشاور کان پاڪستان جي سرحد ٽپائي ڇڏيندو.“

مان بالڪونيءَ جي در جي چوڪاٺ وٽ بيهي رهيس. دل ۽ دماغ پاڻ ۾ وڙهي پيا. ڇهين حس ذهن کي موت جي پڪ ڏياري ڇڏي. دل مبهم خيالن جي سوريءَ تي لٽڪي پيئي. پريشانين جو اڻ کٽ سلسلو بيچين روح جي تهن ۾ لهي ويو. دل چاهيو تہ ٻين ماڙ تان ٽپو ڏيئي، هڪ پل ۾ سيني عذابن جو انت آڻي ڇڏيان... جيڪا ڪهاڻي عبرتناڪ پڇاڙيءَ ڏانهن وڌي رهي آهي، تنهن جو انجام اکين سان ڏسڻ کان اڳ اکيون پوري ڇڏيان.

”هڪ هڪ گهڙي تنهنجي لاءِ موت برابر آهي.“ يوسف چيو، ”جلد ڪر. هل.“

”يوسف.“ مون پريل آواز ۾ چيو،

"يوسف مون موت کي ايتري ويجهڙائيءَ کان ڏٺو آهي، جو هيئنر موت ۽ موت جو تصور منهنجي لاءِ اجنبي نه رهيو آهي."

"ڳالهه ٻڌ." يوسف پنهنجي مٺ منهنجي ٻانهن ۾ قابو ڪندي چيو. "هن شهر لاهور ۾ هڪ قلعو آهي، جتي قيدين کي اهڙا اهڙا جسماني عذاب ڏيندا آهن جن جو مثال انسان ذات جي تاريخ ۾ ملڻ مشڪل آهي."

"مون کي خبر آهي، يوسف." مون آهستي وراڻيو. "تون فڪر نه ڪر. هليو وڃ. پل نه تاريخ جي هن خوني دور ۾ ستم ۽ صبر جو معرڪو ماضيءَ جي ڪنهن ڪهاڻيءَ کي جيئرو ڪري ڇڏي. تون هليو وڃ يوسف."

"بيوقوف نه ٿيءُ."

"تون هليو وڃ، يوسف."

اوچتو مال روڊ تي ماڻهن ۾ ٽاڪوڙو پئجي ويو. آواز آسمان تائين پهچي ويو. هجوم جي پاڇ جو ڳوڙ ماحول ۾ واڇٽ ڪرڻ لڳو. ٽيئر گيس شيل هڪ ٻئي جي ڪڍ هلڻ لڳا.

يوسف چيو. "فساد جو پورو فائدو کڻ. پهچي وڃ."

چيم. "اڄوڪي رات مان لاهور ۾ رهندس. سياڻي جا ٻاڪ سياڻي سان."

يوسف حيرت مان مون ڏانهن ڏٺو. چيائين. "تنهنجي ڪا ڪل ٽڙيل نه ناهي؟ اڙي تون رات جي ڳالهه ٿو ڪرين! هن شهر ۾ رهندين ته شام تائين مارجي ويندين."

"مان حياتيءَ جي جنهن دوُر مان گذري رهيو آهيان يوسف، تنهن ۾ مون زندگيءَ ۽ موت جي اڪيوٽ ڏٺي آهي."

ڪوٽ پائيندي چيم. "مان نه مرندس."

پڇيائين. "ڪيڏانهن ٿو وڃين؟"

ڪيس جواب نه ڏنم.

وراڻي پڇيائين. "عورت جو چڪر نه ناهي."

مان خاموش رهيس.

چيائين. "الاءِ ڇو دنيا جا سڀئي وطن پرست رومانٽڪ هوندا آهن."

"ڇو جو ڌرتيءَ ۽ عورت ۾ بنيادي مشابهت آهي."

"ڪهڙي؟"

وراڻيم. "ڌرتيءَ ۽ عورت ۾ بنيادي مشابهت اها آهي، جو ٻيئي پنهنجن سرويچن جي رت جو سيندور سينڌ ۾ وجهي قيامت تائين سندن شهادت جي ياد تازي رکنديون آهن."

يوسف منهنجي سامهون اچي بيٺو. چيائين. "مان توکي ٻاهر وڃڻ نه ڏيندس."

"مان موٽي ايندس يوسف."

"تون مري ويندين."

"مان نه مرندس."

"تون مري ويندين. مونکي پڪ آهي، اڄ تون مري ويندين."

"يوسف." مون ڪيس پنهنجي اڳيان هٽائيندي چيو. "هڪڙي جوتشيءَ مون کي ٻڌايو هو ته مان ڇنڇر ڏينهن مرندس. ۽ اڄ ڇنڇر آهي."

يوسف ڪجهه ڪاوڙ منجهان چيو. "شايد جوتشيءَ جو چيو سچ ٿي پوي."

"مون کي جوتش آزمائڻ ڏي

يوسف." ٻاهرين در ڏانهن ويندي چيم، "اڄوڪي رات بچي ويس تہ سياڻي پاڻهيئي جلاوطن ٿي ويندس."

لبرٽي بلڊنگ جي ڏاڪڻ لهندي محسوس ڪيم تہ مان زندگيءَ ۾ پيهر وري ڪڏهن سنڌ جا چانورا ڏسي نہ سگهندس. الاءِ ڪيئن اهو خيال دل ۾ جاڳي اٿيو تہ انقلابي تحريڪن جا پهريان جلاوطن جيئري وطن نہ ورندا آهن. سوچيم، تہ اڄ رات کان پوءِ مان نہ فقط وطن کان وڇڙي ويندس، پر پنهنجي پهرين محبت جو لاش پنهنجن ڪلهن تي کڻي پرديس ۾ پنڌ ڪندو رهندس. منهنجي زندگيءَ جو باقي حصو روپوش رهندي گذري ويندو. وطن ورڻ جو انتظار وقت جي ڪوري ۾ ڪامندر رک ٿي ويندو. پڪ ٿي ويم تہ مان حياتيءَ جي هن دور ۾ وطن ۽ عورت جو پيار وڃائي ويهندس.

اندر مان آهہ اڀري... نہ نہ، مان نيپولين نہ آهيان.

بيدن روڊ ماڻهن سان سٿيو پيو هو. مان پيهہ مان واٽون ڪندو، ڌڪبو ۽ ڌڪيندو مال روڊ تائين هليو آيس. پوليس وارن شاگردن کي ٽولٽن مارڪيٽ ڏانهن ڌڪي ڇڏيو هو. ٽولٽن مارڪيٽ جي پسگردائيءَ ۾ شاگردن گهٽين ۽ گهٽن تي قبضو ڪري ورتو هو ۽ اتان پوليس تي پٿر اڇلائي رهيا هئا. پوليس وارن ٽرڪن جي پوئتان پناهہ ورتي هئي. جتان شاگردن تي ٽيئر گيس جا گولا هلائي رهيا هئا. ڪجهہ شاگرد آلين ڪوٽين ۾ ٽيئر گيس جا گولا جهٽيندا، اک ڇنڀ ۾ پوليس تي ورائي رهيا هئا. سڄو ماحول جيتوڻيڪ دونهاٽيل هو ۽ هرڪو اکين مان وهندڙ پاڻي اگهي رهيو هو، پر تنهن هوندي بہ هزارين ماڻهو مال روڊ ۽ بيڊن روڊ جي چوواٽي تان پوليس ۽ شاگردن جي ويڙهہ ڏسي رهيا هئا.

مان هوٽل انڊس ڏانهن هليو آيس. ان طرف هجوم ڇڊو هو. انڊس جي ڪنڊ ۾ ويهي گرم گرم ڪافي نڙيءَ ۾ لاٿم. ڦڦڙن ۾ چڻ ساهہ پيو. تڏهن محسوس ڪيم تہ ٻاهر سيءَ ڪجهہ سرس هو. ڪافيءَ جو ٻيو ڪوپ پيئڻ کان پوءِ لڱن مان سيسڙاٽ ڊرو ٿيو.

ذهن گوڙ ۽ گهمسان، نڪاون ۽ آوازن کان جڏهن آجو ٿيو تڏهن اندر اٿلي پيو. خيالن ۽ وهمن جا سلسلا وير وانگر منهنجي وجود کي ورائيندا ويا. هيڪلائي بنواس محسوس ٿيڻ لڳي. رام ۽ سيتا جي ياد دل تي تري آئي. سوچيم، زندگيءَ ۾ ڪجهہ حاصل ڪرڻ لاءِ گهڻو ڪجهہ وڃائڻو بہ پوندو آهي. ها، مان بہ وڃائي رهيو آهيان پنهنجي امڙ، وطن ۽ زهره جو قرب. پر سڀڪجهہ وڃائڻ کان پوءِ مونکي ڇا ملندو! وطن جي آزادي! ڇا ان مبهم تمنا جي تڪميل منهنجي مختصر حياتيءَ ۾ ممڪن آهي؟ ماضيءَ جي ڌنڌلڪن مان پڙلاءُ ٻڌم، تہ انقلابي تحريڪن جي شروعات ڪندڙ، ٿهر جي ڪوٽ جي فقط هڪ سر سوري سگهندا آهن. هو جدوجهد جي ابتدا ڪندا آهن. انتها ايندڙ نسل جي انقلابين جي ڪا

ڪڙي ڪندي آهي. ان نسل جا جوڏا ٿهر جا ڪوٽ ڪيرائي اسان جي تمنائڻ جي تڪميل ڪندا آهن. پر تڏهن اسين نہ هوندا آهيون. اسين ڪنهين کي ياد نہ هوندا آهيون. اسين تاريخن جا صفحا نہ ولاريندا آهيون. جنهن وقت ايندڙ نسل اسان جي خوابن جي تعمير پوري ڪندو آهي، تنهن وقت اسين بنا ڪتبي وارين قبر ۾ مٽيءَ جي تهن هيٺان دفن هوندا آهيون.

خيالن جي راڪاس ڪان جند ڇڏائڻ لاءِ اخبارن جا صفحا اٿلائڻ لڳس جن ۾ خبرون گهٽ ۽ اشتهار وڌيڪ هئا. سموريون اخبارون ملڪ جي امن، امان، ڏهن سالن جي بيمثال ترقيءَ ۽ فيلڊ مارشل محمد ايوب خان جي اعليٰ انتظام، حڪمت ۽ شخصيت جي خبرن سان پريون پيون هيون. مون هڪ هڪ اخبار جي هڪ هڪ ڪالم ۾ ورائي ورائي سنڌ جون خبرون ڳولڻ جي ڪوشش ڪئي، پر اخبارون پريزيڊنٽ فيلڊ مارشل محمد ايوب خان جي شان ۾ بنيادي جمهوريتن جي عوامي نمائيندن طرفان جاري ڪيل حمد و ثنا سان پريون پيون هيون، ملڪ جي سياسي هلچل جي باري ۾ هڪ بہ خبر شايع ٿيل نہ هئي.

مان جنهن وقت جينيوا وڃڻ لاءِ سنڌ مان فرار ٿي رهيو هوس، تنهن وقت سنڌ جي ڌرتي برندڙ جبل وانگر ٻري رهي هئي. يوسٽ جي ڪارن ڪڪرن ۾ بغاوت جي ڪنوڻ ڪنوي رهي هئي. موهن جي دڙي جي تاريخ پاسا ورائي رهي هئي. سنڌي قوم سر جو سانگو لاهي ظالم ۽ جابر آڏو سينو ساهي بيٺي هئي. گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ احتجاج جو جهنڊو جهولي رهيو هو. ماحول اهڙو هو، ڄڻ اياز جي هڪ سٽ جي تشريح ڪري رهيو هو. ”مون چرڪي پنهنجو پاند ڏنو، رت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي.“ آسمان مان آواز پي آيو... انقلاب، انقلاب، انقلاب. سنڌ ڇڏڻ ڪان اڳ مان پوليس ۽ سي. آءِ. ڊي ڪان لڪي ڇپي پوريون ڏهڪو امڙ سان ملڻ لاءِ گهر ويو هوس. امڙ جا پير چمندي چيو هوم، ”امڙ مان سنڌ ديس جي آهن جو آواز انساني حقن جي اداري تائين پهچائڻ لاءِ جينيوا وڃي رهيو آهيان. شايد هميشہ لاءِ وڃي رهيو آهيان. پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيان يا ناڪام، پر هيءَ حڪومت مون کي ٻيهر ڪڏهن بہ پاڪستان جي ڌرتيءَ تي پير پائڻ نہ ڏيندي. منهنجي مٺڙي ماءُ، اڄ پوريون دفعو مون کي مٺي ڏيئي سيني سان لڳاءِ. مان تنهنجي ٿڃ ۽ سنڌوءَ جو پاڻي قيامت ڏينهن بخشائڻ لاءِ جلاوطن ٿي رهيو آهيان.“ امڙ مون کي مٺي ڏيئي سيني سان لڳايو هو. سندس اکيون آليون نہ ٿيون هيون. پاڻ ڪان جدا ڪندي مون کي دعائون ڏنيون هئائين، پر خدا حافظ نہ چيو هئائين، خدا حافظ جوڻ بدران چيو هئائين: ”گهوڙن ۽ گهوٽن، جيئڻ ٿورا ڏينهڙا... ڪڏهن منجهہ ڪوٽ، ڪڏهن واهي رڻ جا.“

ٻيري جي آواز تي خيالن جا پٽڪندڙ سلسلا ماضيءَ جي ڌنڌ مان

موٽي آيا. پيري ادب سان چيو. ”مال روڊ تي گڙٻڙ وڌي ويئي آهي. اسين هوٽل بند پيا ڪريون.“

بل ڏيئي ”اندس“ مان ٻاهر نڪري آيس. وقت ڏنم منجهند جو هڪ ٿي رهيو هو. اس ۾ ماڻهن جي پيهه سبب سيءُ گهٽ ٿي ويو هو. ٽيئر گئس جو دونهون اکين ۾ چيڀ لڳو. مون رمال ڪڍي اکين تي رکيو. ٽولنٽن مارڪيٽ وٽ پوليس ۽ شاگردن جي ويڙهه هلي رهي هئي. ٽيئرگيس جي گولن جا ٺڪاءَ ٿي رهيا هئا. شاگردن جي پٿربازيءَ سان گهرن، دڪانن، موٽرن ۽ بسن جا شيشا چور ٿي رهيا هئا.

مال روڊ جا دڪان ذري گهٽ بند هئا. ڪن دڪانن جا اڌ طاق کليل هئا. جن مان دڪانن جا سيلزمين ڳاٽ ڪڍي ٽولنٽن مارڪيٽ ڏانهن نهاري رهيا هئا.

مان الفلاح بلڊنگ ڏانهن هلڻ لڳس. ماڻهن جي کلهي گس هجوم ۾ هڪ مان ئي هوس جنهن جي پٺ ٽولنٽن مارڪيٽ ڏانهن هئي ۽ انسانن جو سمنڊ جهاڳيندو الفلاح ڏانهن وڌندو پي ويس. ”ڪشمير شال هائوس“ کان ”ليڊيز ڪارنر“ تائين رنگارنگي ڪپڙن واريون پنجابي ڇوڪريون ٻانهن تي ڪاريون پٽيون ٻڌي بيٺيون هيون ۽ نعرا هڻي رهيون هيون. سندن هٿن ۾ پلي ڪارڊ هئا جن تي مختلف نعرا لکيل هئا. ان هنڌ ماڻهن جي پيهه گهٽي هئي. الفلاح بلڊنگ تي پوليس جو زبردست پهرو هو. لوهي ٽوپلن وارا سپاهي هٿن ۾ سنگينون لڳل رائيفلون جهلي بيٺا هئا. ۽ خونخوار نظرن سان راهگيرن ڏانهن ڏسي رهيا هئا.

”الفلاح“ ڏانهن وڌندي مان هڪ پل لاءِ بيٺس. رائيفلون ۽ رائيفلن ۾ لڳل سنگينون ڏسي پنهنجي بدن ۾ سيسراٽ محسوس ڪيم. ائين پئي ڀانيم، ڄڻ ته منهنجي جسم ۾ رائيفلن ۾ سنگينن جي وچ ۾ ڪو نظر نه ايندڙ سنبنڌ هو، لاڳاپو هو، تعلق هو.

”ڇا پيو ڪرين؟“ هڪ صوبيدار سخت کهري آواز ۾ پڇيو.

مون ڏانهس ڏسندي فقط هڪ لفظ چيو. ”جي.“

”هتي ڇو بيٺو آهين؟“

”ڇو؟“

”منهنجي سوال جو جواب ڏي. هتي ڇو بيٺو آهين؟“

”بيٽريڪس ڏانهن وڃڻو اٿم.“

”اهو (گار) بيٽريڪس وري ڇاهي؟“

مون بيٽريڪس ڏانهن اشارو ڪندي چيو. ”هو جيڪو ڪنڊ وارو ڪتابن جو دڪان آهي نه، تنهن جو نالو بيٽريڪس آهي.“

صوبيدار مون کي هٿ لائي ڦوليو. جڏهن پڪ ٿي ويس ته منهنجي ور ۾ ائٽم بم لڪل نه هو، تڏهن مون کي دڪان ڏانهن وڃڻ جي اجازت ڏنائين.

زهره اڳواٽ دڪان تي بيٺي هئي. مون کي ڏسڻ شرط مون تائين هلي آئي. فڪرمند پئي ڏٺي. پڇيائين، ”صوبيدار توکي ڇو روڪيو هو.“

”منهنجو انٽريو پي ورتائين.“
وراڻيم. ”پاڪستان تي خدا جي فضل و ڪرم سان اهو دور به اچڻ وارو آهي، جڏهن پوليس وارا پنهنجي مرضيءَ ۽ سهوليت مطابق اسان ڪي جيئري رهڻ جي ڏوهه ۾ چالان ڪندا.“
زهره چيو. ”ماحول خراب آهي. شهر ۾ بلوو ٿيڻ وارو آهي.“
وراڻيم. ”خوشيءَ جي ڳالهه آهي.“
”خوشيءَ جي ڳالهه آهي!“
هن حيرت مان پڇيو. ”تون عجيب ماڻهو آهين! توکي پوءِ نتو ٿئي؟“
”ڇا جو؟“
”بلووي جو؟“
”بلوو مون مولائيءَ کي ڇا ڪندو. منهنجي ڪهڙي مل يا ڪارخانو آهي جيڪو سڙي ويندو.“
”پر، تڏهن به.“
”ڪٿي تون ڪنهن مل جي مالڪياڻي ته ناهين!“
زهره جي منهن مان پريشانيءَ ظاهر ٿيڻ لڳي. چيائين. ”هل. فليٽ تي موٽي ٿا هلون.“
”نه زهره.“ وراڻيم. ”اڄ فليٽ تي نه هلنداسين. اڄ بي-آر-بي. نهر وٽ اها جاءِ ڏسنداسين جتي تنهنجو خالد شهيد ٿيو هو.“
زهره مون کي عجيب نظرن سان ڏٺو. اڳ ڪڏهن به مون کي اهڙين نگاهن سان نه ڏٺو هئائين. انهن نگاهن ۾ مون کي ايتري ته پنهنجائپ محسوس ٿي جو فيصلو ڪري ڇڏيم ته اڄ ڪجهه به ٿي پوي، زهره کي ٻڌائيندس، ته زهره جيڪڏهن تون شهيد ڪئپٽن جي زال آهين، ته مان به وطن پرست آهيان. وطن پرست جي محبت جي دنيا جي ڪابه محبت مقابلو ڪري نٿي سگهي. مون ڀيهر زهره ڏانهن ڏٺو. نگاهن ۾ پيار هوس، خوف هوس. چيائين. ”سپاٽي هلنداسين.“
”سپاٽي!“ منهنجي آواز ۾ يا لهجي ۾ الاءِ ڇا هو جو زهره ڇرڪ پري مون ڏانهن ڏٺو.
دل ۾ آيو ته چوانس، ڇري تون ڪهڙي ”سپاٽي“ جي ڳالهه ٿي ڪرين. منهنجي لاءِ هن ملڪ ۾ ”سپاٽي“ ڪڏهن نه ايندي، اهوڪي شام هن ملڪ ۾ منهنجي آخري شام آهي. مان سپاٽي کان اڳ تو کان هميشه لاءِ وڇڙي ويندس. ۽ زهره، جڏهن مان نه هوندس تڏهن منهنجي ياد تنهنجي دل مان دنيا جي هر مرد جي ياد کي تڙي ڪيندي. اسان سنڌين جي محبت ۽ نفرت جو ڪوانٽ ڪونهي. پر گونگي دل جي ڳالهه زبان تائين نه آئي. فقط ايترو چيم. ”سپاٽي جي ڳالهه نه ڪر زهره. جيڪي ٿيڻو آهي، پل ته اڄ ٿي وڃي.“
زهره چيو. ”مون کي خبر آهي، تون ضدي آهين. تون نه مڃيندين.“
غم اکين مان لڙڪ ٿي ڳڙڻ لڳس. ڪلهن تان ڪشميري شال ڪسڪي ويس. دڪان کان ٻاهر ڏسڻ لڳي.
اسين دڪان مان نڪري آياسين. ”الفلاح“ تي پهرو ڏيندڙ سپاهين منهن ورائي اسان ڏانهن ڏٺو. پريان صوبيدار

بيڊ جو لڪڻ پنهنجي ڪلف لڳل پتلون سان هٽندي ڪنگهڪار ڪئي. زهره پڇيو، "اسان جي ملڪ مان پوليس کي ختم ڪيو وڃي تہ جيڪر ڇا ٿي پوي."

"ڇا وري ڇا!" مون صوبيدار ڏانهن ڏسندي چيو، "چوريون، خون، ڌاڙا، بدمعاشيون جيڪر هڪدم ختم ٿي وڃن."

زهره جي چپن تہ مرڪ تري آئي. اسين الفلاح جي حدن مان نڪري وياسين. ٻئي ڪجهہ دير خاموش هلندا رهياسين.

زهره چيو، "لڪشمي چوڪ وٽان ٽيڪسي ملي ويندي."

"ٽانگي ۾ هلنداسين، زهره."

وراڻيم، "پل تہ اڄ وقت جون محدود گهڙيون اينگهجي وڃن."

"ڇو اينگهجي وڃن؟" زهره منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. چيم، "دل چاهي ٿي تہ زندگيءَ جي هلندڙ هڪ هڪ ساعت صدي ٿي پوي، ۽ اها ساعت تنهنجي ويجهو گذاري ڇڏيان. ۽ پوءِ جڏهن هتان هليو وڃان، تڏهن پاڻ سان اهو وهم کڻي وڃان تہ تون مون سان آهين، مون وٽ آهين."

زهره هلندي هلندي بيهي رهي. پاسي مان ڦري منهنجي سامهون اچي بيٺي. پڇيائين، "ڪٿي تون مون سان محبت تہ نٿو ڪرين."

مون کي پنهنجي مرڪ جي ڪوڙاڻ محسوس ٿي. چيم، "لڪشمي چوڪ وٽان ٽانگو ملي ويندو."

چيائين، "منهنجي ڳالهہ نہ لنواءِ."

"ڪهڙي ڳالهہ."

"اهائي، تہ ڪٿي تون مونسان محبت تہ نٿو ڪرين."

"مان فقط ايترو ڄاڻان ٿو."

وراڻيم، "تہ مان جنهن عورت سان محبت ڪندو آهيان، تنهن عورت جي دل ۾ ڪنهن ٻئي مرد جي ياد جون سرحدون نڪتل آهن."

ائين منهن ڦيريائين ڄڻ مون کان منهن تي اسري آيل تاثر پيو لڪيائين. مونکان وک کن اڳيرو ٿي هلڻ لڳي.

لڪشمي چوڪ وٽ فساد جا آثار نہ هئا. ٽانگو ڪري بي-آر-بي نهر ڏانهن روانا ٿياسين. ڳپل وقت ٻئي خاموش ويٺا هئاسين.

زهره کي چيم، "ڪجهہ ڳالهاءِ نہ زهره."

تڏو ساهہ کڻي چيائين، "ڇا ڳالهايان."

چيم، "اهو بہ مون کي ٻڌائڻو پوندو ڇا؟"

پوءِ" جڏهن ڳالهائڻ لاءِ ڪنهن ڳالهہ جو منڍ نہ مليس، تڏهن پڇيائين، "ماني ڪاڏي اٿئي."

"اڄ اجاين ڳالهين ۾ وقت نہ وڃائيندس." وراڻيم، "اڄ اڄ تہ اهڙيون ڳالهيون ڪريون زهره، جيڪي آئينده زندگيءَ ۾ نہ تون وساري سگهين، ۽ نہ مان."

غور سان مون ڏانهن ڏسندي چيائين، "اڄ تون اهو ناهين جيڪو روز هوندو آهين."

مون کي کل آئي. پڇيومانس، "اڄ

منهنجي مٿي تي سڱ نڪري آيا آهن ڇا؟“

”چرچي ۾ ڳالھ نہ ٽار.“

”ڇا جي ڳالھ.“

”ھاٿي ايڏو پورڙو بہ ناھين.“

”تہ سچ پچ ٻڌايانءِ.“

”جي مرضي پوئي تہ.“

”تہ ٻڌ.“ مون آواز ڳورو ڪندي چيو، ”عزيز ھم وطنو، ايوب خان جي جاءِ تي مان اسلامي جمھوريہ پاڪستان جو صدر ٿيڻ وارو آھيان.“

”ھونھ.“ زھره خفي ٿي ويئي. چيائين، ”مان بہ ڪا صفا بيوقوف آھيان. ڀلا مون کي کھڙو حق ٿو پهچي جو توکان تنھنجين ذاتي ڳالھين جي باري ۾ ڪجھ پڇان!“

”زھره.“ مون سندس اداس اکين ۾ ڏسندي چيو، ”دنيا ۾ فقط بہ عورتون آھن جن کان مان ڪجھ لڪائي نہ سگھندو آھيان. انھن مان ھڪ تون آھين، ٻي منھنجي ماءُ.“

”اجايون ڳالھيون نہ ڪر.“ پڇيائين، ”جڏھن کان لاھور آيو آھين، تڏھن کان ڪڏھن ڀلجي بہ پنھنجي ماءُ کي خط لکيو اٿئي.“

”مون ضرورت محسوس نہ ڪئي.“

”تون ڪھڙي قسم جو پٽ آھين. ماءُ کي خط لکڻ لاءِ بہ ضرورت محسوس ڪبي آھي!“

مون پنھنجي اندر ۾ آنڌ مانڌ محسوس ڪئي. چيم، ”امڙ مون کي ھلڻ وقت خدا حافظ نہ چيو ھو، زھره.“

”خدا حافظ نہ چيو ھئائين توکي!“ حيرت مان پڇيائين. ورائيم، ”خدا حافظ کان ڪجھ وڌيڪ چيو ھئائين.“

پڇيائين، ”خدا حافظ کان وڌيڪ ھڪ ماءُ پنھنجي پٽ کي ٻيو ڇا چئي سگھندي. جنگ تي موڪلڻ مھل بہ ماءُ پنھنجي پٽ کي خدا حافظ چوندي آھي.“

کيس ٻڌايم، ”پر سرڪش سنڌين جون مائرون موڪلائڻ مھل ’خدا حافظ‘ چوڻ کي بزدليءَ جي علامت سمجھنديون آھن.“

پڇيائين، ”تہ پوءِ سنڌي مائرون پنھنجن پٽن کي الوداع ڪيئن ڪنديون آھن.“

جواب ڏنم، ”الوداع ڪرڻ مھل سنڌي مائرون پنھنجن پٽن کي چونديون آھن: گھوڙن ۽ گھوٽن، جيئڻ ٿورا ڏينھڙا، ڪڏھن منجھ ڪوٽن ڪڏھن واھي رڻ جا.“

”مان پنھنجي ڪند ذھن سان توکي ڪڏھن بہ سمجھي نہ سگھنديس.“ ھن جھيڻي آواز ۾ چيو، ”تون ڪير آھين. لاھور ۾ ڇا ڪرڻ آيو آھين! مان توکي سمجھي نہ سگھنديس.“

”ڇا ڪندينءَ مون کي سمجھي.“ آواز ۾ درد جو احساس ٿيم. چيم، ”سمجھجانءِ، زندگيءَ جي سفر ۾ ھڪ مسافر ساھي پٽڻ لاءِ ترسيو ھو، ھليو ويو.“

”مون کي خبر آھي.“ زھره جي لھجي ۾ لوچ ھئي. چيائين، ”مون کي خبر آھي، تہ ھڪ ڏينھن تون ھليو ويندين.“

دل جهلي، منهن هٿي پاسي ڪندي چيو، "منهنجي وڃڻ جي ويل اچي وئي آهي، زهره."

زهره ڦتڪي، ڦيرو ڪائي، مون کي ڪلهي کان وٺي منهنجو منهن پاڻ ڏانهن ڪري ڇڏيو. پتليون پٽر ٿي ويس. خالي نگاهن سان مون ڏانهن ڏسڻ لڳي. مون محسوس ڪيو، جيڪڏهن اسين ٽانگي ۾ نه هجون ها، اڪيلا هجون ها ته هوءَ مون کي ڀاڪر ۾ ڀري روئي پوي ها. ضبط ڪندي غمناڪ لهجي ۾ فقط ايترو چيائين، "تون هليو ويندين."

سندس ان هڪ جملي ۾ سچي دنيا جو درد هو، ڏک هو. اهو هڪ جملو سندس صدمي جو شاهد هو. ان وقت مان اهو سمجهي نه سگهيس ته شهيد مڙس جي ياد جو مندر من ۾ کڻي هلڻ واري عورت منهنجي لاءِ ايتريقدر بيچين ڇو ٿي پيئي! مون اوپري، اجنبي شخص لاءِ ان حد تائين بيڪل ڇو ٿي پيئي جو مان گهڙي کن لاءِ اهو سوچڻ تي مجبور ٿي پيس ته ڇڻ سندس من ۾ خالد جي ياد جو مندر مسمار ٿي ويو. هڪ لحظي لاءِ وهم ورائي ويو. ته اهي سرحدون جن کي مان اڪري نه سگهيو هوس، آخري ملاقات ۾ پار ڪري زهره جي هيڪلي دل ۾ داخل ٿي ويو هوس. پر غلط فهمي يا خوشفهميءَ وارو پل اک ڇنڀ ۾ گذري ويو.

آهستي چيم، "مون کي پنهنجي خالد جون ڳالهيون ٻڌاءِ."

"ڇا ٻڌايانءِ."

"خالد جي حب الوطنيءَ جي باري ۾ ٻڌاءِ."

"هو وطن لاءِ مرڻ کي موت جي معراج سمجهندو هو."

"نيڪ سمجهندو هو تنهنجو خالد."

وراڻيم، "پر زهره، ڪجهه انسان وطن لاءِ اهڙي نموني سر جو نذرانو ڏيندا آهن، جو سندن موت معراج کان مٿي ٿي ويندو آهي."

زهره ڪجهه حيرت ۽ ڪجهه اداسائيءَ واري نگاهه سان مون ڏانهن ڏٺو. ڄڻ منهنجي ڳالهه تي يقين نه پئي آيس. فقط ايترو چيائين، "ائين ورِي ڪيئن هوندو."

چيم، "اهي ڌرتيءَ جا لال يونيفارم نه پائيندا آهن. هر مهيني پگهار نه وٺندا آهن. سندن ياد ۾ سيمنٽ جا سهڻا يادگار ڪڙا نه ڪيا ويندا آهن. هو، جڏهن ڌرتي ماءُ جو سڏ ٿيندو اٿن، تڏهن سر جو صدقو ڏيئي حب الوطنيءَ جي تاريخ پنهنجي رت سان لکي ڇڏيندا آهن."

زهره ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسڻ لڳي. مون ڏانهن ائين ڏسڻ لڳي ڄڻ مون کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. ٽانگو شهر کان پري نڪري آيو هو. رستي جي ٻنهي پاسن کان ٿوهر هئا. ٿوهرن کان پر پرتو زمين جي مٿاڇري تي ساوڪ جي سائي چادر وڇايل هئي.

ٽانگي واري بيڙي دکائي ڪش هنيو. هو ويڪري هانءَ وارو ڪراڙو قداور مڙس هو. ٽانگو جهاڪن ۾

جهڄڻ لڳو ۽ هو سلطان باهوءَ جو ڪلام آهستي آهستي جهونگارڻ لڳو:

”دردمندان ديان آهين
ڪولون پهاڙ پٿر دي جهڙدي هو.
دردمندان ديان آهين
ڪولون پيچ ناگ زمين وچ وڙدي هو.
دردمندان ديان آهين
ڪولون آسمانون تاري جهڙدي هو.
دردمندان ديان آهين
ڪولون باهو عاشق مولهه نہ بردي هو.“

زهره ۽ مون هڪٻئي ڏانهن ڏسي ورتو.

جهاڪن ۾ جهڄندي ٽانگي وارو جهونگاريندو رهيو...

”درد اندر دا اندر سادي،
باهر ڪران تسان گهائل هو،
حال آ سادا اوه ڪينوين،
جانن، جو دنيا تي مائل هو،
بحر سمندر عشقي والا،
هردم هندا حائل هو،
پهچ حضور اسان نہ باهو
اسان نام تيري تي مائل هو.“

من زهره ڏانهن ڏٺو. هوءَ ڪنهن ڪشمڪش ۾ پئجي ويئي هئي. اکيون ٽانگي جي ڦرندڙ ڦيٿي تي کپائي ڇڏيون هئائين. هٿن جون آڱريون هڪٻئي ۾ وچڙيل هئس. ڪشميري شال سرڪندي، لهي اچي هنج ۾ پيئي هئس. پوءِ جڏهن ٽانگو بي-آر-بي نهر وٽ اچي بيٺو، تڏهن هن هلڪڙو ڇرڪ پريو. هيڏانهن هوڏانهن ڏسي، اکيون چنيي ورتائين. پوءِ ٽانگي مان لهندي جڏهن پير پائدان تي رکيائين، تڏهن پير ڪنبي ويس. ٽانگي جي ڏمڻ ۾ مٺ وڌائين، تہ مٺ پئجي نہ سگهيس.

سرگوشيءَ ۾ ڪيس سڏيم، ”زهره.“

هن منهن هيٺ ڪري ڇڏيو. ڪنڌ جهڪائي ڇڏيائين. ڪلهن جي ڪنبڻ مان سمجهيم تہ هوءَ اندر ئي اندر ويرون وڄجي رهي هئي. اڏمن کي ٻاهر اچڻ کان روڪي رهي هئي.

ڪيس ٻيهر آهستي سڏيم، ”زهره“

هن منهن مٿي نہ ڪيو. ۽ پوءِ الاءِ ڪيئن لفظن کي ڪنبندڙ چپن تائين آندائين. چيائين، ”هتي، اصل هن جاءِ تي منهنجي خالد هندستاني فوج جي هڪ ڪمپنيءَ کي ٽن ڪلاڪن تائين اڪيلي سر روڪي ڇڏيو هو.“

مان ٽانگي مان لهي، ٻئي پاسي کان ڦري زهره جي پرسان اچي بيٺس.

هن جو هڪ پير پائدان تي هو ۽ ٻيو ٽانگي جي هودي ۾. ڪنڌ مٿي نہ ڪيائين. شايد مون کان لڙڪ لڪائي رهي هئي.

مون ٽانگي واري کي چيو، ”واپس هل.“

”ترس،“ زهره هڪدم چيو. رئي جي پلاند سان اکيون اگهي ٽانگي مان لهي آئي. نوڙي، ڌرتيءَ تان مٽيءَ جي چپٽي پري پنهنجي سينڌ ۾ وڌائين. ۽ پوءِ جيئن بند پچي پون، ۽ سانوڻيءَ جو سنڌو ملڪ کي جل ٿل ڪري ڇڏي، تيئن زهره جي برداشت جو بند پچي پيو. هوءَ رئي ۾ منهن لڪائي، اوڇنگارون ڏيئي روئي پيئي.

”زهره.“ مان ڪجهه چئي نہ

سگهيس. ڪيس آٿت ڏيڻ لاءِ مون وٽ
لفظ نہ هئا. ڪيس هنجون هاريندي ڏسي
سوچيم هيءَ عورت نڪاح جي ٻن ٻولن
۾ ٻڌل نہ آهي... هن عورت کي
پنهنجي شهيد مڙس سان عشق آهي.
مان سٽن جنمن ۾ بہ خالد جي ياد زهره
جي دل مان ترڙي نہ سگهندس.

سندس ڪلهي تي هٿ رکندي
چيم، "زهره، دل جي درد لاءِ اکيون آب
حيات بخشي سگهن ها، تہ جيڪر دنيا
مان غم موڪلائي وڃي ها. نہ روءُ
زهره، نہ روءُ."

ٽانگي وارو ٽانگو ڇڏي، ٻيڙي
ڇڪيندو ڪندين ڏانهن هليو ويو.

زهره پنهنجو منهن منهنجي سيني
۾ لڪائي ڇڏيو. سندس روڪيل
روڪيل سڏڪا منهنجي روح مان پار
ٿيندا ويا.

چيم، "زهره، پنهنجي ڏک جو
ڏونگر مون کي ڏيئي ڇڏ. اڄ رات کان
منهنجي زندگيءَ جو جيڪو سفر شروع
ٿيندو، تنهن ۾ اهو ڏونگر مان ڏيهان
کڻي سگهندس."

هوءَ مون کان پري ٿي بيٺي. آلين
اکين سان مون ڏانهن ڏسڻ لڳي.
ڪجهہ نہ چيائين. رئي جي ڪنڊ سان
اکيون اگهي ٽانگي ۾ چڙهي ويٺي.
مان پرسان وڃي ويٺومانس.

ٽانگي وارو ڪندين وٽان موٽي
آيو. پڇيائين، "ڪيڏانهن هلان."

چيم، "بيدن روڊ."

زهره پريل آواز ۾ پڇيو، "ڇو."

"تون ذهني طرح پريشان آهين."

وراڻيم، "منهنجو خيال آهي. پاڻ فليٽ
تي موٽي هلون."

ٿڌو ساهہ کڻي پڇيائين، "۽ پوءِ."
جواب ڏيڻ کان اڳ ڏانهس ڏٺم،
"۽ پوءِ مان هليو ويندس."

جيئن ڪنڌي ڪليءَ ۾ اٽڪي پوي
۽ بيان کان ٻاهر ايذاءُ ڏئي، تيئن ڪو
لفظ زهره جي ترڙيءَ ۾ اٽڪي پيو. لڇي
هيڏانهن هوڏانهن نهاريائين. پوءِ پريل
آواز ۾ ڳالهايائين، "ڇا اهو ممڪن
ناهي تہ شاليمار کان ٿيندا هلون."

ڳجهارت جي ڳنڍ ۾ پيچ پئجي
ويو. مقدر جو مام عميق ٿي ويو.
سوچيم، اڄ دل جو غوراب غلطفهميءَ
جي ڪن ۾ غرق ٿي ويندو. دل کي
سمجهايم تہ جنهن عورت کي صبح
شام خالد جي وائي وات آهي، سان
مون سان هرگز محبت ڪري نہ
سگهندي.

هينئر، هن وقت جيڪي ڪجهہ
رونما ٿي رهيو آهي، سو نظر جو دوکو
آهي... سرت سمجهہ جو فريب آهي.
اهو عذاب فقط منهنجي نصيب جي
ڪتبي تي لکجي ويو آهي، تہ مان
حياتيءَ جي آخري دور ۾ ڪنهن اهڙي
عورت سان محبت ڪيان جنهن جي دل
۾ منهنجي لاءِ جاءِ نہ آهي.

مون کي خاموش ڏسي، زهره بيحد
اداس لهجي ۾ چيو، "الفلاح وٽ چيو
هو نہ، تہ اڄ جيڪر زندگيءَ جي هڪ
هڪ ساعت صدي ٿي پوي."

"ها، چيو هوم. پر ان وقت اهو نہ
سوچيو هوم، تہ اسان جهڙن انسانن جي

صدي ڪڏهن ڪڏهن ساعت بہ ٿي پوندي آهي.“ ٽانگي واري کي چيم، ”شاليمار هل.“

بي- آر- بي کان موٽندي سج لهي ويو. سانجهي آئي. آسمان مان اونده ڇٽندي آئي. سيءُ وڌڻ لڳو. زهره پاڻ کي ڇڳيءَ طرح شال ۾ ويڙهي ڇڏيو. سڙڪ جي ڪناري کان بيٺل بجليءَ جي ٿنڀن ۾ بلب ٻري پيا.

زندگيءَ جو رشتو جڏهن ڇڇي ڌار ٿيڻ تي هوندو آهي، تڏهن لفظ ۽ جملا اظهار جي قوت وڃائي بي معنيٰ ۽ بيسود ٿي پوندا آهن. اهي انسان، جيڪي هميشہ لاءِ هڪٻئي کان ڌار ٿيڻ لاءِ مهلت جا مهمان هوندا آهن، سي خاموش رهندي بہ پاڻ ۾ ڳالهائي ونندا آهن. شاليمار تائين زهره ۽ مون زبان مان اکر نہ اکليو.

شاليمار جي وڻن، ٻوٽن ۽ ڇپر تي رنگارنگي بلب جهرمر ڪري رهيا هئا. باغ ۾ ماڻهو تمام گهٽ هئا. شايد شهر ۾ فساد سبب پنهنجي پنهنجي وٿاڻ وڃي ٿانئينڪا ٿيا هئا. ايڪڙ، ٻيڪڙ جوڙي کان سواءِ سمورو باغ ويران هو، جنهن ۾ زهره ۽ مان ٻن بيچين روحن وانگر ماٺ ۾ ۽ سانت ۾ ڳاڙهين سرن جي فرش تي هلي رهيا هئاسين. ان وقت محسوس ڪيم، تہ اهو ضروري ناهي تہ جڏهن اندر ۾ اونده هوندي آهي، تڏهن ٻاهريون روشنيون اکين کي ڀاءِ پونديون آهين. جڏهن اندر ۾ اونده هوندي آهي، تڏهن ستن سجن جي روشني بہ تاريڪيءَ جي احساس کي ختم ڪري نہ سگهندي آهي.

زهره پڇيو، ”صبح مون سان وڃڻ جو ذڪر ڇو نہ ڪيو هيئي.“

”صبح ويل مون کي بہ خبر نہ هئي تہ اوچتو وڃڻو پوندوم.“

”وري ڪڏهن لاهور ايندين؟“

”ٻئي جنم ۾ اعتبار اٿئي ڇا؟“

”ها.“ وراڻيم، ”پر ٻئي جنم ۾ مان جلد ايندس. ان کان اڳ جو ڪو ڪيپٽن يا ميجر تنهنجي دل ۾ منهنجي پيار تي پابندي وجهي ڇڏي، مان توکي حاصل ڪندس.“

ڪجهہ هٻڪندي پڇيائين، ”سنڌ ڏانهن ويندين.“

”نہ.“

”تہ پوءِ؟“

”مون کي خبر ناهي.“

هوءَ چبوتري جي پاسي ۾ رکيل بينچ تي ويهي رهي. مان وجي پير ۾ وينومانس. گوڏن تي ٻانهون رکي ڇپر جي روشنين ڏانهن ڏسڻ لڳي.

پڇيومانس، ”ڇا پيئي سوچين؟“

ڪنڌ مٿي ڪرڻ بنا ڳالهايائين، ”وقت پر ڪري اڏامندو ٿو وڃي.“

مان خاموش رهيس.

پڇيائين، ”خط لکندين.“

”چاهيندين بہ نہ لکي سگهندس،“ آهستي وراڻيم.

بينچ جي پٺيءَ سان ٽيڪ ڏيئي ويٺي. هن ڪنهن حد تائين پاڻ سنڀالي ورتو هو. مون ڏانهن ڏسندي پڇيائين، ”مون کي ياد ڪندين.“

"اهو پڇي چا ڪندينءَ." وراڻيم،
"پڇ ته توکي ڪڏهن وساري به سگهندس."

"مون ۾ چا رکيو آهي جو مون کي وساري نه سگهندين."

هوءَ بينچ تان اٿي ويئي. ڳاڙهين سرن جي فرش تي اڳيرو هلي ويئي.

"ترس زهره."

هوءَ پٺيري بيهي رهي. سندس پٺيان وڃي بيٺم. چيم، "ان ڪان اڳ جو مان هميشه لاءِ هتان هليو وڃان، مان اهو اظهار ڪرڻ ضروري ٿو سمجهان ته تون منهنجي پهرين ۽ آخري محبت آهين."

"نه نه." زهره هڪدم منهن ورايو. چيائين، "توکي مون سان محبت ڪرڻ نه گهرجي."

"اهو منهنجي وس ۾ ناهي." چيم، "ڄاڻندي به، ته توکي پنهنجي شهيد مڙس جي ياد سان بيپناهه پيار آهي، مون توسان محبت ڪئي آهي، زهره."

"مان جو چوانءِ ٿي، توکي مون سان محبت ڪرڻ نه گهرجي."

"مان پنهنجي اٿمئي پيار جي عيوض تو ڪان ڪنهن به قسم جي طمع نٿو رکان."

"پر." هوءَ هبڪي پيئي. چيائين، "منهنجو مطلب آهي، مان تنهنجي محبت جي قابل ناهيان."

"يا تون مونکي محبت جي لائق نٿي سمجهين." هڪدم چيم.

"نه نه. ائين ناهي." هوءَ چپ ٿي ويئي.

مون سندس پريشان اکين ۾ ڏسندي چيو، "مان اڄ اڌ رات ڌاري هميشه لاءِ هتان هليو ويندس. وڃڻ ڪان اڳ فقط ايترو پڇڻ گهران ٿو، ته جنهن عورت کي مان عبادت جي حد تائين چاهيندو رهيو آهيان، تنهن عورت جي دل ۾ منهنجي محبت ٻئي مرد جي ياد کي ميساري سگهي آهي، يا نه."

مون زهره جا چپ ڪنبندي ڏٺا. چيائين، "خبر اٿئي مان ڪير آهيان؟"

"مان فقط ايترو ڄاڻان ٿو زهره،" وراڻيم، "جهڙي محبت مون تو سان ڪئي آهي، تهڙي محبت اڄ تائين دنيا جي ڪنهن به مرد ڪنهن عورت سان نه ڪئي هوندي."

چپن تي زهريلي مرڪ ۽ اکين ۾ غم تري آيس. چيائين، "مون سان محبت نه ڪر."

چيم، "دنيا جي ڪابه طاقت مون ڪان محبت جو حق کسي نٿي سگهي."

صنوبر جي ٽڙ سان ٻڌل ٽيوب لائيٽ جي روشنيءَ ۾ زهره جون اکيون لڙڪن سان ٽمٽار ٿيندي ڏٺم. پوءِ ڏڏندڙ ۽ ڪنبندڙ آواز ۾، ٻڳل ٽٽل لهجي ۾، جنهن ۾ صدين جي ستم جو سماءُ هو، چيائين، "مان وئشيا آهيان."

مون کي پنهنجن ڪنن تي اعتبار نه آيو.

زهره جون اکيون ملهار ٿي پيون. چيائين، "مان توکي دوکي ۾ رکڻ نٿي چاهيان. مان فاحشه آهيان. ڪال گرل آهيان."

شاليمار جا جهرمر ڪندڙ بلب ٿوري ديرلاءِ منهنجين نگاهن ۾ وسامي ويا. هيبتناڪ اوندهه وايو منڊل کي اگهري ويئي.

تڏهن زهره جو آواز ٻڌم. "مون کي معاف ڪر. مون توکي دوکي ۾ رکيو هو. منهنجا اهڙا ڀاڳ ڪٿي جو ڪنهن شهيد ڪيپٽن جي زال سڏائي سگهان."

وايومنڊل اوندهه جي ڪن مان نڪري آيو. رنگا رنگي بلبن جي روشنيءَ ۾ زهره جي پنبڻين تي لڙڪن جا موتي چمڪندي ڏٺم. سندس هٿ ۾ هٿ ڏيندي چيم، "ڪجهه انسان پنهنجي وجود ۾ خواهش ۽ تمنائن جو قبرستان کڻي گهمندا آهن، ۽ ڪجهه انسان انهن خواهشن ۽ تمنائن جي رڃ پٺيان ڊوڙندي رڻ ۾ رلي ويندا آهن. ڪن انسانن جا خواب خسيس ۽ سطحي هوندا آهن، ۽ ڪي تو وانگر هڪ آدرش جي تڪميل لاءِ زندهه رهي زندگيءَ جو زهر پيئندا آهن."

زهره ڏک وچان چيو، "مان فقط ايترو چاهيان ٿي، تہ مان ڌڪارڻ لائق آهيان."

"مون توکي تنهنجي ماضي، حال ۽ مستقبل سميت چاهيو آهي." وراڻيم. "تون جيئن آهين جهڙي آهين، منهنجي محبت جو مرڪز آهين."

مون کان اڳيرو هلندي پڇيائين، "تون ڪهڙي قسم جو مرد آهين! مون کي ڌڪارين ڇو نٿو. مونکان نفرت ڇو نٿو ڪرين؟"

جواب ڏنم، "اسين سنڌ ملڪ جا ماڻهو عورت ۽ ڌرتيءَ جي عزت ڪندا آهيون."

زهره حوض جي ڦوهارن وٽان ڦري باره دريءَ ڏانهن هلي ويئي. مان پريان کيس ڏسندو رهيس. هوءَ چيڙهه جي پرسان ٽڪوما جي گلن وٽ بيهي رهي. ٽڪوما جي ٽارين ۾ اڇا، ساوا ننڍڙا بلب ٻري رهيا هئا. هن چيڙهه جي ٿڙ سان ٽيڪ ڏيئي، روشنين کان منهن موڙي، اوندهه ڏانهن رخ ڪري ڇڏيو. وڌي وڃي سندس ڪلهي تي هٿ رکيم. سرگوشيءَ ۾ چيم، "زهره."

هوءَ چيڙهه جي ٿڙ وانگر ساڪت هئي.

"زهره." مون ٻيهر آهستي کيس سڏ ڪيو.

هن اوندهه مان وراڻيو، "مان توکي پنهنجو مڪروهه منهن ڏيکارڻ جهڙي ناهيان."

"تون منهنجي لاءِ ساڳي زهره آهين." سندس ڪلهي تي هٿ رکندي چيم، "تون مون لاءِ ساڳي زهره آهين، ڪنهن شهيد ڪيپٽن جي زال."

زهره اونداهه ۾ اکيون وجهي پگهل ٽٽل لهجي ۾، جنهن ۾ بيپناهه ايذاءَ جو احساس هو، درد هو، چيو، "مون کان هميشہ نفرت ڪئي ويئي آهي. منهنجي جسم کي تہ چاهيو ويو آهي، پر ڪنهن بہ منهنجيءَ دل جي اڪيلاين ۾ داخل ٿي مون کي محبت نہ ڏني آهي."

"مون کي بہ انهن مان هڪ ٿي

سمجهين؟“
”مان تنهنجي ڳالهه نه نٿي ڪريان. پر....“
”تون پنهنجي ڳالهه پوري ڪر زهره.“
”منهنجو مطلب آهي....“
”هيڪ نه. يقين ڪر. مان پنهنجي اٺميي پيار جي عيوض تو کان ڪنهن به قسم جي طمع نٿو رکان.“ مون ڏک وچان چيو. ”مان نه ڪجهه گهڙين جو مهمان آهيان. ٿوري دير کان پوءِ هميشه لاءِ هليو ويندس.“
”تون عجيب انسان آهين.“ زهره وچڙيل لهجي ۾ ڳالهايو. چيائين. ”سڀ ڪجهه ڄاڻندي به مون کي چاهين ٿو.“
وراڻيم. ”مون ڏيتي ليتي نه ڪئي آهي، زهره. مون محبت ڪئي آهي.“
”پر ڇو؟“ هن سخت ڪشمڪش مان پڇيو. ”تو مون سان محبت ڇو ڪئي آهي؟“
”تنهنجو سوال بلڪل بي معنيٰ آهي.“ چيم. ”اهڙو سوال مون کان وري ڪڏهن به نه پڇجانءِ.“ مون کي لهجي جي ڪوڙاڻ جو احساس ٿيو.
زهره جي منهن مان تعجب ظاهر ٿيو. ڏک جو ڏيک گهڙي پل لاءِ اکين جي حيرت ۾ گم ٿي ويس. ڇتائي مون ڏانهن ڏٺائين. پوءِ آهستي، پر آواز ۾ پڇيائين. ”تون ڪير آهين؟“
مون ڪيس جواب نه ڏنو.
هن ٻيهر پڇيو. ”تون ڪير آهين.“
مان تڏهن به خاموش رهيس.
”توکي ٻڌائڻو پوندو.“ هوءَ بيچين ٿي پيئي. چيائين. ”ٻڌائين ڇو نٿو. ته تون ڪير آهين.“
مون سندس سوال نظرانداز ڪري ڇڏيو. ورائي پڇيومانس. ”مون سان موت جي سفر تي هلندينءَ. زهره.“

پڄاڻيءَ جي شروعات:

زهره منهنجين ٻانهن ۾ هئي. ٽيهريءَ جو سڄ آسمان مان ٻاهه ڇڏي رهيو هو.
رت وهي وڃڻ سبب زهره جو منهن هيڊ جهڙو ٿي ويو هو. اکيون ڏرا ڏيئي ويون هئس. چپ اڄ کان سڪي ٺوٺ ٿي ڏري پيا هئس. بدن ست ڇڏيندو پي ويس.
رائيفل جي گولي ڪيس ساڄي ٽنگ جي سٿر ۾ لڳي هئي. سٿر جو هڏو ڇتڇي چور ٿي ويو هئس. ٽنگ مشڪن جي تندن ۾ لٽڪي رهي هئس. مان ڪيس ترائيءَ مان ڪڍي، پٿرن تان ٿڙندو ٿاٻڙندو جبل جي ٻڪپل چاڙهي چڙهي آيو هوس.
ترائيءَ جي پرئين پاسي کان رينجرس ۽ سرحدي فوج جا گهوڙيسوار مٽيءَ جو طوفان اڏائيندا پي آيا.
اڌ چاڙهي چڙهڻ کان پوءِ منهنجو پنهنجو ساهه چڙهي آيو. هڪ چپ جي چانو ۾ ساهي پٽڻ لاءِ ترسيم. زهره کي پنهنجي سهاري ٽيڪ ڏيئي ويهاريم. سندس ساهه جو سلسلو وچڙي رهيو هو.
منهن منهنجي ڪلهي تي رکي اکيون بند ڪري ڇڏيائين.
مون ٻانهن ورائي سندس منهن

پنهنجي سيني ۾ لڪائي ڇڏيو. چيم،
"تو منهنجي لاءِ ڪيترو نہ پوڳيو آهي،
زهره."

جهيڻي آواز ۾ وراڻيائين، "مان
خوش آهيان. بيحد خوش آهيان."

ڪيس ڳراٽڙيءَ ۾ ڪندي چيم،
"مون کي معاف ڪر."

ڪجهہ دير تائين جڏهن ڪيس پاڻ
ڪان پري نہ ڪيم، تڏهن نبل آواز ۾
پڇيائين، "روئين تہ نہ ٿو."

ڏک جي زهر جو ڍڪ پريندي چيم،
"جبل جي چوٽيءَ وٽ اچو پٽر ڏسين
ٿي، زهره. ان پٽر کان پوءِ پاڪستان
جي سرحد ختم ٿي ويندي."

تمام ڪمزور آواز ۾ چيائين،
"مون کي ڪجهہ ڏسڻ ۾ نہ ٿو اچي."

مون چپ پيڪوڙي اکيون بند ڪري
ڇڏيون.

آهستي پڇيائين، "سنڌ جون
سهاڳڻيون پنهنجن ورن ڪان موڪلائڻ
مهل ڇا چونديون آهن."

منهنجي هانءَ ۾ هٽ پيو. اندر مان
درياهہ اڇل ڪائي اکين تائين هليو آيو،
پر پنبڻين جو بند ٽپي نہ سگهيو.

ڇچندڙ آواز ۾ چيائين، "ٻڌاءِ نہ."

منهنجي سنڌ سنڌ مان ٻہر جي
تاري ڦٽي نڪتي. دل جهلي چيم،
سنڌي سهاڳڻيون بہ ورن ڪان موڪلائڻ
مهل، سنڌي مائرن وانگر چونديون
آهن." جملو پورو ڪري نہ سگهيم.

"ڇا چونديون آهن؟"

"چونديون آهن:
گهوڙن ۽ گهوٽن، جيئڻ تورا ڏينهڙا،
ڪڏهن منجهہ ڪوٽن، ڪڏهن واهي رڻ
جا."

اجهامندڙ اکيون کولي ڪجهہ دير
تائين مون ڏانهن ڏسندي رهي. پوءِ نبل
آواز ۾ چيائين، "منهنجي هڪڙي ڳالهہ
مجيندين."

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.

"رينجرس تنهنجي تلاش ۾ آهن."
جهيڻي جهڄندڙ آواز ۾ چيائين، "تون
سرحد ٽپي هليو وڃ."

"نہ نہ. هرگز نہ." مون ڪيس پاڪر
۾ پري پنل پنبڻيون سندس وڪريل وارن
سان لڳائي ڇڏيون.

منهنجي پاڪر ۾ ٿي هئي جو ساهہ
جو گهائل پکي پرڙا هڻڻ لڳس.
اجهاميل اکين ۾ زندگيءَ جو ساٿو ساٿو
سچ وسامڻ لڳس. پوءِ ٻڏندڙ آواز ۾
لفظ لفظ ڪري جهونگاريائين، "گهوڙن
۽ گهوٽن جيئڻ تورا ڏينهڙا، ڪڏهن
منجهہ ڪوٽن، ڪڏهن واهي رڻ جا."

"زهره." منهنجي سڏ ستن آسمانن
تائين پهتو هوندو، پر منهنجي زهره
تائين نہ پهتو. اندر اڌ ٿي پيو. دل جي
دنيا رت جي سمنڊ ۾ لڙهي ويئي.

رينجرس ۽ سرحدي فوج جا
گهوڙيسوار جبل جهاڳيندا آيا، رائفلون
۽ اسٽين گن تاڻي، گهيرو ناهي، اسان
ڏانهن وڌڻ لڳا.

تڏهن، مان زهره جو لاش ٻانهن ۾
کڻي اٿي بيٺس.

■

حليم بروهي

مون کي هڪڙي چوڪري وڻندي هئي، پر مون جي ويجهو وڃڻ جو چانس وغيره نه مليو. پنجيهن سالن کان پوءِ مون ان چوڪريءَ کي گذريل مهيني ڏٺو ته مان ڏڄي ويس. اها چوڪري اهڙي ٿلهي مائي بڻجي وئي هئي جو ڪا مينهن به ڏسيس ته اچرج ۾ پئجي ڪنڌ ورائي پيهر ڏسيس. مون هڪدم اتي ئي سجدو ڪري خدا جو شڪر ادا ڪيو جنهن اهڙي خوفناڪ محبوبه کان مون کي بچايو هو، ته ايتري ۾ هڪڙو غيبي آواز آيو ته ”اي انسان، سجدي مان اٿي ڏس ته اها ٿلهي مائي به سجدي ۾ ڪري خدا جو شڪر ادا ڪري رهي آهي جنهن ڪيس تو جهڙي سنهڙي، سڪل، مٺل ۽ سيپڪ جهڙي محبوب کان پناهه ۾ رکيو!“

مزاحيه جنتري

طنز و مزاح سان مالا مال ليکڪ جون سانڍڻ جهڙيون لکڻيون

چکن ڪارن سوپ ٺاهڻ

جينٽلمين عورتن کي چکن ڪارن سوپ ٺاهڻ جو شونق هوندو آهي، پر جينٽلمين عورتن کي چکن ڪارن سوپ ٺاهڻ لاءِ ريسيپي هٿ ڪرڻ ۾ ڏکيائي ٿيندي آهي.

وڏي مشڪل سان هڪڙي چيني بورچيءَ کان مون چکن ڪارن سوپ جي هي ريسيپي هٿ ڪئي آهي جا مان جينٽلمين عورتن لاءِ پيش ڪريان ٿو ته جيئن بورچي خاني ۾ وندريل هجن ۽ پنهنجن جينٽلمين مڙسن لاءِ مٿي جو سور نه ٿين.

چکن ڪارن سوپ ٺاهڻ لاءِ هي شيون کپن. هڪڙو ڪڪڙ جيڪو مٺل به هجي ۽ ڪٺل به هجي، اڌ ڪلو ڪڻڪ، ٻه ڪلو پاڻي، هڪ ديڳڙو، هڪ سائيڪل ۽ هڪڙو ڊرائيور يا

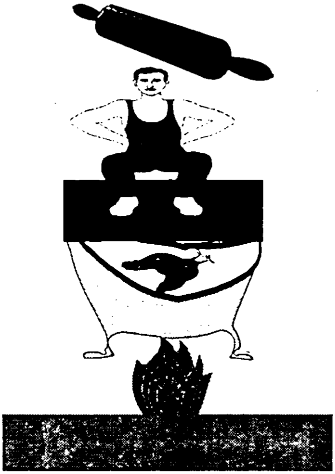

مالهي جيڪو سائيڪل هلائڻ ڄاڻندو هجي.

پهرين ڪڪڙ ۽ پاڻي ديڳڙي ۾ وجهي باهه تي چاڙهي ڇڏجي ۽ جيسين ڪجهه ٿئي يا جيسين ڪڪڙ رڙيون ڪري تيسين پاڻ بيٺي بيٺي ڪٽڪ ڊوئي صاف ڪري وٺجي. پوءِ اها ڪٽڪ به ان ديڳڙي ۾ وجهي ڍڪ ڏيئي مٿان بار رکي ڇڏجي ته جيئن ديڳڙي مان ٻاڦ ٻاهر نه نڪري. بلڪ بهتر ٿيندو جي ڍڪ تي پاڻ چڙهي ويهي رهجي ۽ جي گرم لڳي ته اوڪڙون ٿي ويهجي. اڌ ڪلاڪ اٿين ديڳڙي جي ڍڪ تي ويٺو رهجي ۽ پوءِ ديڳڙي تان لهي آهستي آهستي ڍڪ کولي ڏسجي ته ڪڪڙ ڪهڙي حال ۾ آهي ۽ جينٽلمين عورت جي مڙس وانگي پاڙي ٿي پيجي ته نه ويو آهي. جينٽلمين عورت ڏسندي ته ڪڪڙ به سندس مڙس وانگي ٺي اچا به ديڳڙي

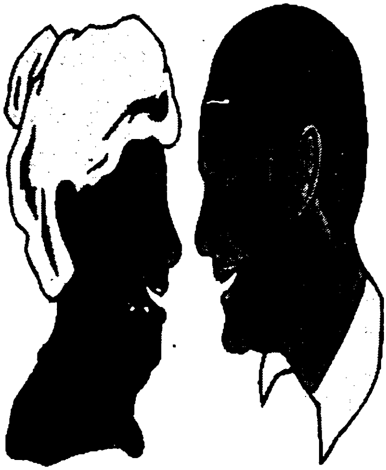

۾ ٺي پيو هوندو ۽ مڙسس وانگي ٺي ڪجهه ڳري ڪجهه سڙي ويو هوندو. پوءِ ديڳڙي ۾ اڌ ڪلو کير وجهجي ۽ ٽپ ڏيئي وري ديڳڙي تي چڙهي ويهي رهجي پر پهرين ديڳڙي تي ڍڪڻ رکي پوءِ ديڳڙي تي ٽپ ڏيئي ويهجي نه ته ديڳڙي تي ڍڪڻ رکڻ وساري سڌو ديڳڙي تي ٽپ ڏيڻ سان جينٽلمين عورت پاڻ به ديڳڙي اندر ڪڪڙ سان گڏ هوندي ۽ ڪڪڙ يا ته اينجاءِ ڪندو يا جينٽلمين عورت جي پنهنجي مڙس وانگي رڙيون ڪندي ديڳڙي مان نڪري پيجي ويندو. پنجن ڏهن منٽن کان پوءِ ديڳڙي جي ڍڪ تان لهي ديڳڙي جو ڍڪ لاهي ڏسبو ته ديڳڙي اندر گند ٿي چڪو هوندو جو کير ڦاٽي ويو هوندو ۽ ڪڪڙ سڙي ويو هوندو. پوءِ جينٽلمين عورت کي گهرجي ته هڪدم بورچي خاني جي پوئين در کان مالهي يا ڊرائيور کي سڏي چئي ته

سائيڪل تي ڊوڙ پائي ڪنهن چائنيز هوٽل تان ڇڪن ڪارن سوپ جا ٻه پيالا وٺي ٽڪرو اچي ته جيئن صاحب کي خبر نه پئي ته مير صاحب بورچي خاني ۾ کهڙو گند ڪيو آهي.

آسماني نڪاءُ

ڇوڪرات واري زماني ۾ مون کي هڪڙي ڇوڪري وڻندي هئي، پر هن جي ويجهو وڃڻ جو چانس وغيره نه مليو. سو اهو رومانس هڪ طرفو ئي پئدا ٿي، جنهن کي اردو ۾ چئبو آهي ته هڪ طرفو ئي پروان چڙهي، وري جنهن کي سنڌيءَ ۾ چئبو آهي ته هڪ طرفوئي ختم به ٿي ويو. شايد پنجٽيهن سالن کان پوءِ مون ان ڇوڪريءَ کي گذريل مهيني ڏٺو ته مان ڏڇي ويس. اها ڇوڪري اهڙي ٿلهي مائي بنجي وئي هئي جو ڪا مينهن به ڏسيس ته اچرج ۾ پئجي ڪنڌ ورائي ٻيهر ڏسيس. مون هڪدم اتي ئي سجدو ڪري خدا جو شڪر ادا ڪيو جنهن اهڙي خوفناڪ محبوبه کان مون کي بچايو هو. ته ايتري ۾ هڪڙو غئبي آواز آيو ته "اي انسان، سجدي مان اٿي ڏس ته اها ٿلهي مائي به سجدي ۾ ڪري خدا جو شڪر ادا ڪري رهي آهي جنهن ڪيس تو جهڙي سنهڙي، سڪل، مٺل ۽ سيپڪ جهڙي محبوب کان پناهه ۾ رکيو!"

صوبيداري

اسان سنڌ جي صوبيدارن جون ٻه عادتون اهڙيون آهن جن ڪري هو سڌو بهشت ۾ ويندا. هڪڙي عادت هي آهي ته جنهن صوبيدار جي حد ۾ ريلوي اسٽيشن هوندي سو صوبيدار ٽرين اچڻ وقت اسٽيشن جي پليٽفارم تي ٽرين جي زناني ڊٻي سامهون بيهي سڄو وقت پنهنجيون اکيون ان ڊٻي ۾ ڪپائي پنهنجيون مڇون مروٽيندو رهندو ۽ فقط تڏهن ان زناني ڊٻي ۽ پنهنجي مڇن جي جند ڇڏيندو، جڏهن اها ٽرين هلڻ شروع ڪري سندس اکين کان صاف ٽري ويندي. ۽ ٻي عادت هي آهي ته جنهن صوبيدار جي حد اندر ريلوي اسٽيشن نه هوندي سو شام جو سج لهندي ئي ٿاڻي اڳيان ڪرسي رکي رستي تان لنگهندڙ عورتن کي گهوري پيو ڏسندو ۽ پنهنجي ڪنهن خاص چمچي کان پيو پڇندو ته "هيءُ ڪير آهي؟" ۽ "هوءَ ڪير هئي؟"

حيدرآباد جي ڪئنٽونمينٽ ٿاڻي جي حد ۾ ريلوي اسٽيشن نه آهي، سو مان شام جي وقت ٿاڻي اڳيان ڪرسيءَ تي ويهي سامهون واري گهٽيءَ ڏانهن منهن ڪيو خلاءَ ۾ ڏسي رهيو هئس ته مون ڏٺو ته انهيءَ گهٽيءَ مان سامهون اهو بوهرو ڇوڪرو اچي رهيو هو جيڪو پهرئين نمبر جو سائيڪل چور هو ۽ جنهن سائيڪلون چوري ڪري سڄي صدر علائقي جي ماڻهن کي تپايو هو.

هي بوهرو ڇوڪرو ويهن ٻاويهن سالن جو نوجوان هو ۽ صدر علائقي جي سيني ماڻهن کي خبر هئي تہ هو سائيڪلون چوري ڪري وڪڻندو آهي، پر هن کڏهن بہ سزا نہ کاڌي هئي ڇو تہ هو ڪڏهن بہ چوري ڪندي سڳ سوڌو جهليو نہ ويو هو. هن ڇوڪري کي پري کان ايندو ڏسي مان هن جي چالاڪين ۽ پنهنجي بيوسيءَ تي سوچڻ لڳس. سڄي جهان کي خبر هئي تہ صدر جي علائقي مان سائيڪلون اهوئي چورائيندو آهي، پر هو اهڙو حرامي هو جو لنگهندو سدائين ٿاڻي جي سامهون کان هو ۽ ٿاڻي اڳيان لنگهندي مون ڏانهن ڏسي کلي مون کي سلام ڪندي اڳتي لنگهي ويندو هو. سو ڪيس پري کان ايندو ڏسي مان سندس چالاڪين ۽ پنهنجي بيوسيءَ جي باري ۾ سوچڻ لڳس.

جن مهربان پڙهندڙن حيدرآباد جو ڪئنٽونمينٽ ٿاڻو ڏٺو آهي تن "مهربان هوٽل" بہ ضرور ڏٺي هوندي جا ٿاڻي جي سامهون ٿورڙو اوير پاسي آهي. اها "مهربان هوٽل" هڪڙي ايراني نالي شهرزاد جي آهي جنهن جي عادت هئي "مهربان" چوڻ. هو ڳالهائيندو ئي "ها مهربان" ۽ "نہ مهربان" ڪري هو. ٻل ونڻ وقت چوندو هو تہ "مهربان توتي چار ربيا آهن" ۽ پئسا موٽائڻ وقت چوندو هو تہ "مهربان هي تنهنجا بہ ربيا واپس." سلام مهربان، وعليڪم سلام مهربان، ويهو مهربان، ڇگو مهربان، پئسا ڏيو مهربان، پئسا ونو مهربان، ڪندي ڪندي اهو شهرزاد "مهربان" نالي سان سڃڻ لڳو ۽ سندس هوٽل جنهن جو اصل نالو ڪيفي برطانيہ هو سا "مهربان هوٽل" سڏجڻ لڳي ۽ آخر مهربان سيٺ ان هوٽل جو نالو ڦيرائي مهربان هوٽل رکي ڇڏيو. جنهن زماني جي مان ڳالهہ پيو ڪريان تنهن زماني ۾ مهربان هوٽل اڃا ڪيفي برطانيہ هئي ۽ ان هوٽل ۾ شام وقت ڪاري موري واري ڪاليج جا شاگرد پنهنجون سائيڪلون هوٽل جي درن پرسان بيهاري پاڻ اندر ويهي چانهہ پيئندا هئا ۽ ڪچهريون ڪندا هئا. انهيءَ هوٽل جو وڏو در تہ صدر بازار واري وڏي روڊ تي آهي، پر ٻہ در ان رستي تي آهن جيڪو ٿاڻي اڳيان لنگهي ٿو.

مان سامهون ڳهٽيءَ مان ٿاڻي ڏانهن ايندڙ بوهري ڇوڪري کي ڏسي هن جي چالاڪين ۽ پنهنجي بيوسيءَ تي سوچي رهيو هئس تہ منهنجي نظر ٿورو هٽي مهربان هوٽل جي انهن ٻن درن تي پئي جيڪي ٿاڻي جي سامهون ٿورڙو اوير پاسي هئا. انهن درن اڳيان چار ڇهہ سائيڪلون رکيل هيون جيڪي انهن ڪاليجي شاگردن جون هيون جيڪي شام جو اتي ويهڻ جا عادي هئا ۽ جيڪي گهڻو ڪري سپيئي وڏن آفيسرن جا پٽ هئا.

جيئن اوچتو ننڍڙو ۽ تڪڙو پيشاب اچي، تيئن اوچتو مون کي هڪڙو ننڍڙو ۽ تڪڙو خيال آيو. مون ڏٺو تہ بوهرو ڇوڪرو ڳهٽيءَ ۾ اڃا ڪجهہ پرتي هو ۽ لڏندو لمندو آهستي آهستي اچي

رهيو هو. ان گهٽيءَ مان ايندڙ جي نظر مهريان هوٽل جي درن تي نہ پئجي سگهندي آهي، پر ٽن چئن منٽن اندر اهو بوهرو ڇوڪرو ٽاٽي جي ويجهو اچي مون کي سلام ڪري جڏهن پنهنجي ساڄي پاسي ايرندي ڦري ها تہ هوٽل جي انهن درن اڳيان لنگهي ها جن اڳيان شاگردن جون سائيڪلون بيٺل هيون. مون هڪدم هڪڙي سپاهيءَ کي اشاري سان پاڻ ڏي سڏي چيو تہ آهستي آهستي وڃي هوٽل جي درن اڳيان بيٺل سائيڪلن مان هڪڙي سائيڪل اهڙي طرح ڪٽي اچو جو اندر ويٺلن کي سڌ نہ پوي. اهو سپاهي پنهنجي عام چال هلندي هوٽل جي در پرسان لنگهندي اتي بيٺل سائيڪلن مان هڪڙي نئين ريلي سائيڪل هٿنبل کان جهلي ڦيرائي مونڏانهن اڻين وريو جو اندر در وٽ ئي ويٺل شاگردن کي خبر ئي نہ پئي. ايتري ۾ اهو بوهرو ڇوڪرو بہ گهٽي لتاڙي مون کي سلام ڪري اڳتي وڌڻ لڳو تہ مون کيس سڏ ڪري چيو تہ "هيڏانهن اچ." بوهرو مشڪندو مون ڏانهن هليو آيو تہ سپاهي بہ سائيڪل کي هٿنبل کان جهلي مون وٽ پهتو. مون سپاهيءَ جي هٿ واري سائيڪل ڏانهن اشارو ڪندي بوهري کي چيو تہ "هي سائيڪل وٺي اڏام ۽ هيرآباد ۾ فلاڻي پان واري کان منهنجن سگريٽن جو ڪارٽن وٺي ٻن منٽن اندر موٽي اچ." بوهرو "حاضر صاحب" چئي سپاهيءَ کان سائيڪل وٺي لانگ ورائي سائيڪل تي ويهي چار ڇهہ ٽڪرا پيڊل هڻي اچا مهريان هوٽل جي انهن درن اڳيان لنگهيو جتان اها سائيڪل ڪنيل هئي تہ منهنجي اشاري تي منهنجي سپاهيءَ هڪدم رڙ ڪئي تہ "جهليوس، جهليوس، سائيڪل ڪنيو ٿو وڃي!" سپاهي تہ ڊوڙي پهتس، پر تنهن کان اڳ هوٽل ۾ ويٺل شاگرد بہ ٻاهر نڪري آيا ۽ بوهريءَ کي جهلي ورتائون ۽ اوچتو انهن مان هڪڙي رڙ ڪئي تہ "اڙي! اها سائيڪل تہ منهنجي آهي!" بوهرو ڇوڪرو اهڙو منجهي پيو ۽ گهٻرائجي ويو جو وڦلڻ لڳو تہ "مان صوبيدار صاحب جا سگريٽ وٺڻ پئي ويس" پر شاگردن ٺڦڙون نونشا هڻي منهن سڄائي ڇڏيس.

پوءِ ڪيس هليو جنهن ۾ پنج ڇهہ ڪاليجي شاگرد، جيڪي عزت وارن وڏن آفيسرن جو اولاد هئا، چوريءَ جا اکين ڏٺا شاهد هئا جن پاڻ جوابدار کي چوريءَ جي سائيڪل ڪٽي ٽڪڙو ويندو ڏسي پاڻ پنهنجن هٿن سان ڇوڪري کي سائيڪل سميت جهليو هو. ائين اهو بوهرو ڇوڪرو پورا ٽي سال جيل ڪاٽي ويو، ۽ مان روز باقائدي شام وقت ٽاٽي اڳيان ڪرسي رکي سامهون رستي تان لنگهندڙ عورتن جي باري ۾ پنهنجي ڪنهن چمچي سپاهيءَ کان پڇندو رهيس تہ "هيءَ ڪير آهي؟" ۽ "هوءَ ڪير هئي؟"

بي ايمان

(1)

منهنجين نالائقين ۾ بيهودگي ۽ بدتميزي جو ايليمينٽ گهٽو هوندو هو. هڪڙي ڀيري بابا چيو ته "اڳتي هلي جو توهان ڀائر لوفرن ۽ غنڊن وانگي هي جاءِ وڪڻي ڇڏيو، تنهنڪري مون سوچيو آهي ته مان هي جاءِ وڪڻي ڇڏيان." مون چيو ته "ها، چو ته اسان ڀائر اڳتي هلي لوفرن ۽ غنڊن وانگي هي جاءِ وڪڻي ڇڏينداسين، تنهنڪري اوهان هينئر ئي لوفرن ۽ غنڊن وانگي هي جاءِ وڪڻي ڇڏيو."

(2)

هڪڙي رات مان ٻين ادائي لڳي رات جو گهر آيس. بابا در کوليندي پڇيو ته "ڪٿان پيو اچين؟" مان جواب ڏيڻ بدران پنهنجي ڪمري ڏانهن کسڪڻ لڳس، پر بابا چيو ته "مان پڇان ٿو ته هن وقت ڪٿان پيو اچين؟" مون وٽ جواب نه هو، سو چيومانس ته "اوهان کي هونئن ئي سمجهڻ گهرجي ته رات جي ادائي وڳي جو آيو آهيان سو ڪنهن مسجد کان نه پيو اچان، ۽ اوهان کي اهڙو سوال ئي نه پڇڻ گهرجي، جنهن جو جواب ڏيڻ بيهودگي هجي."

(3)

هونئن مان عاليشان قسم جو نالائق فرزند ارجمند هئس. سڀرب قسم جو بدلحاظ ۽ بلڪل بي ايمان. جڏهن مان بلڪل ننڍو هئس تڏهن مون کي وڏن مان ڪي "ٻنيا" يعني واڻيو چوندا هئا جو منهنجا وار گهاٽا هوندا هئا ۽ واڻين واري چوٽيءَ جي جاءِ تي آيا بيهندا هئا. اڄڪلهه انهيءَ ساڳي جاءِ تي گنج آهي، جنهن کي مون اجا "دل سان تسليم" نه ڪيو آهي.

(4)

هڪڙي عورت جڏهن به ملندي هئي ته ڪڏهن چوندي هئي ته "مون کي تنهنجي زال وڻندي آهي." ته ڪڏهن چوندي هئي ته "تنهنجي زال ڏاڍي سٺي آهي،" ته ڪڏهن چوندي هئي ته "تنهنجي زال ڏاڍي پياري آهي." سو هڪڙي ڏينهن پڇيومانس ته "مان به توکي وڻان ٿو يا نه؟" جواب جي مون کي اڳيئي خبر هئي جو هن مائيءَ اجا ڏاڪڻ جا ڏاڪا پئي رکيا ۽ مان اڳيئي ڇت تي پهچي چڪو هئس. منهنجو تير نشاني تي لڳو. هن مائيءَ مون سان ڳالهائڻ ئي ڇڏي ڏنو.

(5)

مونکي هڪڙو واقعو ياد ٿو اچي جيڪو منهنجي زندگيءَ ۾ گهٽو اڳتي ٿيو. ٿيو ائين جو هڪڙي شام اوچتو ئي اوچتو آسمان ۾ ڳوڙ ٿيو ۽ ڪارا ڪارا ڀوائتا ڪڪر اوچتو اولهه کان نمودار ٿي سڄي آسمان تي ڇانئجي ويا ۽ سڄي ڪايا کي ٽپ اونده ۾ وڪوڙي ويا. مان چئني پاسي گهوري ڏسڻ لڳس ته ڪارن ڪڪرن مان اوچتو هڪڙو خوفناڪ جن ظاهر ٿيو ۽ مون کي ڳڙڪائڻ لاءِ مون ڏي وڌڻ لڳو.

منهنجو هاڻ ڦاٽڻ لڳو. ۽ مان ڦاٽل اکين سان جن کي ڏسڻ لڳس، ۽ پوءِ مون ڏٺو تہ اها منهنجي زال هئي جنهن کي مون خوامخواهہ جن سمجهيو هو جيتوڻيڪ جن هرويرو ايترو خوفناڪ نہ هوندو آهي. خير، سو مون ڪهڙي ڳالهہ پئي ڪئي؟

(6)

منهنجي گهر ۾ سنگل فيز لائيٽ هئي جنهن تي ٽي. وي ڪڏهن هلندو هو تہ ڪڏهن نہ هلندو هو ۽ ٻئي ٽئين ڏينهن بجلي ضرور هلي ويندي هئي، سو مون ڊبل فيز ورتو تہ جيئن ٽي. وي چڱو هلي ۽ جي هڪڙو فيز بند ٿئي تہ ٻيو فيز هلندو رهي. پر مون ڏٺو تہ ڊبل فيز هوندي بہ ٻئي ٽئين ڏينهن سڄي پاڙي سان گڏ اسان جي بجلي بہ هلي ويندي هئي. سو مون هڪڙو ننڍڙو جنريٽر ورتو تہ جيئن بجلي وڃڻ تي گهٽ ۾ گهٽ هڪ پکو ۽ بہ چار بلب هلائي سگهجن. پوءِ مون هڪڙي ننڍڙي ٿرمل پاور اسٽيشن ورتي تہ جيئن سڄو شهر اونده هجي تہ بہ منهنجي گهر ۾ بجلي هجي. پوءِ مون هڪڙي ننڍڙي گڊو بئراج بہ ورتي تہ جيئن سڄي صوبي ۾ اونده هجي پر منهنجي گهر ۾ بجلي هجي. اڄ مان هڪڙو ننڍڙو تربيلا بند بہ وٺي آيو آهيان تہ جي سڄي ملڪ ۾ بجلي فيل ٿئي تہ بہ منهنجي گهر ۾ روشني هجي.

(7)

پهرين ٻڌم تہ غلام علي جي ڌيءُ ڪم ڪرڻ کان انڪار ڪندي نوڪري ڇڏي گهر اچي ويٺي آهي، پوءِ ٻڌم تہ محمد بخش جي ڌيءُ بہ ڪم ڪرڻ کان نابري واري ڊاڪٽري ڇڏي گهر اچي ويٺي آهي، ۽ اڄ ٻڌو اٿم تہ رحمت الله جي ٻکين بہ ڪم ڪرڻ کان اوچتو جواب ڏيئي ڇڏيو آهي. آخر هنن نياڻين کي ٿيو ڇا آهي جو ڪم ڪندي ڪندي اوچتو ئي اوچتو ڪم ڪرڻ ڇڏيو ڏين؟

(8)

مون کي اهو ڏکهو رسو گهرجي جيڪو الله ڪجهہ ماڻهن کي ڏيندو آهي.

(9)

منهنجي هڪڙي دوست سعودي عرب مان مون لاءِ سلام موڪليا جي ايئرپورٽ تي ڪسٽم وارن جهلي ورتا جو چيائون تہ "اهو بئنڊ آرٽيڪل آهي." آخر رشوت وغيره ڏيئي مون سلام ڇڏايا ۽ دوست کي لکي اماڻيم تہ آئنده جي سلام موڪلڻا هجنس تہ ڪنهن حاجيءَ هٿان اماڻي تہ لڪائي ڪٽي اچي، يا وري جڏهن پاڻ اچي تہ پاڻ سان پرسنل بئگيج ۾ ڪٽي اچي.

(10)

جو تہ مون کي خبر نہ هئي تہ 1983ع ڌاري راقم الحروف (يعني ممتاز مهر) پنهنجي اوسر ۾ لکندو تہ "حليم بروهي 1965ع ڌاري لکڻ شروع ڪيو." تنهنڪري راقم الحروف (يعني مون) 1967 ڌاري انگريزيءَ ۾ لکڻ شروع ڪيو جنهن سان راقم الحروف (يعني ممتاز مهر) جي اوسر جو ڪوبہ تعلق نہ آهي ۽ فقط 1969ع ڌاري مون

(يعني راقم الحروف) سنڌيءَ ۾ لکڻ شروع ڪيو جنهن سان راقم الحروف يعني ممتاز مهر جو هر ڪو تعلق آهي. جيڪڏهن مون کي خبر هجي ها تہ ممتاز مهر (يعني ميم ميم) 1983ع ۾ پنهنجي اوسر ۾ لکندو تہ "حليم بروهي يعني راقم الحروف 1965 ڌاري لکڻ شروع ڪيو." تہ مون يعني راقم الحروف يقينن 1965 ڌاري ئي سنڌيءَ ۾ لکڻ شروع ڪري ڇڏيو هجي ها.

پر دوستن ۽ ساٿين جي وچ ۾ چار پنج سال هيڏانهن يا هوڏانهن ٿي وڃڻ ڪا وڏي ڳالهہ ناهي، ۽ پوءِ اها تواريخ ڪهڙي ڪم جي جنهن ۾ سن ۽ سال بہ هجن ۽ اهي غلط بہ نہ هجن!

(11)

ذاتي تجربي کي ڪهاڻي جو روپ ۽ نالو ڏيڻ ليکڪ بنجڻ، بدديانتي کان علاوه گڏهہ پائي بہ آهي. مون پنهنجي ڪنهن بہ ڪهاڻي ۾ مون پنهنجو ڪوبہ ذاتي تجربو نہ ڏنو آهي. ڪجهہ پڙهندڙن جو خيال آهي تہ مون پنهنجين ڪهاڻين ۾ پنهنجي "زال" جي باري ۾ گهڻو ڪجهہ لکيو آهي. اها غلط فهمي فقط ان ڪري آهي جو هڪڙو تہ منهنجو لکڻ جو انداز ئي ڪجهہ اهڙو ڦڏو آهي جو مان پراين زالن کي بہ پنهنجي زال سمجهي لکي ويندو آهيان، ٻيو تہ مان گهڻو ڪري "مان" واري زمان ۾ لکندو آهيان، ۽ ٽيون تہ فقط ڪو گڏهہ قسم جو اديب ئي پنهنجي ڪهاڻين ۾ پنهنجين محبوبائن بدران پنهنجي زال کي جڳهہ ڏيندو. ليکڪ وٽ فقط سنڌس ڪهاڻيون ئي تہ هڪ ذريعو هونديون آهن محبوبائن تائين سندس محبت جو پيغام پهچائڻ لاءِ، ۽ جيڪڏهن مان پنهنجو هي هڪڙو ذريعو بہ پنهنجين محبوبائن بدران پنهنجي زال تي ضايع ڪري ڇڏيان تہ مان عاليشان قسم جو خچر چئبس.

(12)

هڪڙو صاحب پهريون ڀيرو مون سان مليو ۽ چيائين تہ "مان هڪڙي انگريز سان مليس جنهن مون کي مڃايو آهي تہ گوشت کائڻ چڱو ناهي، سو مان گوشت کائڻ ڇڏي رهيو آهيان. اوهان جو ڇا خيال آهي؟" چيومانس تہ "گوشت کائڻ بيشڪ ڇڏي ڏي، پر پوءِ جيڪي ٻار توکي ٿين سي سمجهجئين تہ ٻاڙي وارن جا آهن." هو صاحب بلڪل ڪنفيوز ٿي ويو، ۽ ٻئي ڏينهن فون ڪري ٻڌايائين تہ "مون گوشت نہ کائڻ واري فيصلي تان هٿ کڻي ڇڏيو آهي."

ٻار پالڻ

نوٽ: هن مضمون ۾ اسان ٽن مسئلن کي حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي:

پهريون مسئلو: ٻار ڪيئن پالجي.

ٻيو مسئلو: ٻار کي ڪيئن پالي وڏو ڪجي.

ٽيون مسئلو: ٻار کي ڪيئن پلجي نندو ٿيڻ کان روڪجي.

چوٿون مسئلو: اڳيئي پليل ٻار کي
کيئن وڏيڪ پالجي، ۽
پنجون مسئلو: پنجن مسئلن کي کيئن
گهٽائي پهرين مسئلي تي
بيهارجي.

عورتن کي ٻار پالڻ بابت ڪجهه سمجهائڻ ائين آهي جيئن سج کي ميڻ بتي يا ٽارچ يا لالٽين ڏيکارڻ. تنهنڪري هن مضمون کي فقط مردن لاءِ محدود سمجهيو وڃي (اسان پهرين لکيو هو ته "هن مرد کي فقط مضمونن تائين محدود سمجهيو وڃي." پر اسان جلد غلطي جهلي سڌي درست ڪئي.) عورتن کي ٻار پالڻ بابت ڪاٻه بي ڳالهه سمجهائڻ اجايو آهي، ڇو ته هرڪا عورت پنهنجو پاڻ ماهر امراض پوشيده آهي، جو اوچتو ئي اوچتو ڪنهن ڏينهن نماز پڙهڻ کان انڪار ڪندي چوندي آهي ته: "حڪم ڪونهي." ۽ اسان مرد وري بيوقوفن وانگر پڇي ويهندا آهيون ته "ڪنهن جو ڪم ڪونهي؟" اسان ڏٺو آهي ته آزموديگار حضرات (حضرتن جو جمع آهي، جيئن حسرتن جو جمع حسرات آهي، يا جيئن آزموديگار وري گارين جو جمع آهي. جڏهن سقوط ڍاڪا ٿيو هو، تڏهن اسان فقط ايترو سمجهيو هو ته ڍاڪا شهر کي ڪجهه ٿي ويو آهي. شادي شده حضرات کي گهرجي ته ڏينهن ۾ پنج ڀيرا تجديد ميثاق ڪن (۽ ڏينهن ۾ پنج ڀيرا تجديد ميثاق جي معنيٰ ڪنهن ڊڪشنري ۾ ڏسن.) اسان جو خيال آهي ته اسان هن پئراگراف ۾ پنهنجي اصل مقصد کان (معنيٰ مقصد حقيقي کان) هٽي ويا آهيون. تنهنڪري اسان هي پئراگراف دوباره (ٻه ۽ ٻارنهن) ٿا لکون.

اسان ڏٺو آهي ته جڏهن ڪا عورت اوچتو ئي اوچتو ڪنهن ڏينهن نماز پڙهڻ کان نابري واري الل الا (ابول الا مان نڪتل آهي) اعلان ڪندي آهي ته "حڪم ڪونهي." تڏهن تجربيڪار مرد ٻه ڪياڙي ڪنهندا رهجي ويندا آهن (تفاوت فقط ايترو هوندو آهي ته ناتجربيڪار مرد پنهنجي ڪياڙي ڪنهندا رهجي ويندا آهن ۽ تجربيڪار مرد وري عورت جي ڪياڙي ڪنهندا رهجي ويندا آهن.) پاڻ لاءِ نوٽ: عورتن جي ڪياڙي بابت وڏو ۽ وسيع مضمون لکڻو آهي. نوٽ ختم پئسا هضم. پاڻ لاءِ ٻيو نوٽ: هاضمي جون گوريون وٺيون آهن.

ٻار ٻن قسمن جا ڄمندا آهن: هڪڙا نر ٻيا مادي ٻار. نر ٻار ڄمڻ تي تمام گهڻي واهه واهه ٿيندي آهي ۽ مادي ٻار ڄمڻ تي تمام گهڻي يو يو ٿيندي آهي. نر ٻار ڄمڻ تي ڀيءُ کي گلن ڦلن ۽ وڻن ٽارين سان سينگاري، اهڙي ئي سينگاريل گهوڙي تي ويهاري، بينڊ باجن دهلن شهناين سان اهڙو ته زبردست جلوس ڪڍيو ويندو آهي جو ڳوناٽن يا شهر واسين کي سمجهه ۾ ئي نه ايندو آهي ته نر ٻار گهوڙي تي ويٺل مرد کي ڄائو آهي، يا مرد هيٺ مرد جهڙي ئي سينگاريل گهوڙي کي ڄائو آهي. مٿان وري شهنائيون غضب

ڪنديون آهن. جو شهنائين جي آواز تي گهوڙي جو ڳاٽ بہ گهوڙي تي وينل مرد جي ڳاٽ وانگر فخر سان اوچو ٿيو پوي. پوءِ لڳندا آهن شرط. چاليهہ سيڪڙو ڳوناٽا يا شهر واسي شرط لڳائيندا آهن تہ نر ٻار گهوڙي ڪي ڄائو آهي ۽ چاليهہ سيڪڙو ڳوناٽا يا شهر واسي وري شرط لڳائيندا آهن تہ نر ٻار گهوڙي تي وينل مرد ڪي ڄائو آهي. باقي رهيل ويهہ سيڪڙو ڳوناٽا يا شهر واسي وري دل ئي دل ۾ گڏ گڏ ٿي رهيا هوندا آهن جو سمجهندا آهن، تہ نر ٻار ڪين (ٻانڌ ڪي) ئي ڄائو آهي. هونئن نر ٻار جي شڪل ڄمڻ وقت گهوڙي سان گهٽي مشابهت رکندي آهي (خاص ڪري اکيون.) پر پوءِ گهوڙي تي وينل مرد سان سدائين رهڻ ڪري نر ٻار جي شڪل آهستي آهستي ڦري گهري بلڪ ڦيرائيون ڪائي، انهيءَ مرد جهڙي ٿيو پوي (خاص ڪري اکيون.) سچ چيو اٿن تہ ڪانءُ جي ٻچن ڪي ڪانون ۾ ئي رهڻ گهرجي ۽ گهوڙن جي ٻچن ڪي گهوڙن ۾ ئي رهڻ گهرجي.

مادي ٻار ڄمڻ تي مرد اهڙو تہ ذليل، خوار ۽ خراب بلڪ اردوءَ ۾ رسوا ٿيندو آهي جو پهرين تہ گهر جا ٿانوَ ٺڪر پيچي گهر ڪي پٽ ڪندو آهي ۽ پوءِ زال ڪي مارڻ ۽ سس ڪي ڪهڻ جي الزام ۾ بہ چار ڏينهن ٿاڻي ۾ رهي، ويهہ سال وڏي جيل ۾ گذاري چرين جي اسپتال ۾ وڃي هنڌ ڪندو آهي. (ٻانڌ لاءِ نوٽ: هڪڙو وڏو ۽ وسيع مضمون لکڻو آهي تہ زال ڪي مارڻ ۽ سس ڪي ڪهڻ تي نشان جرئت ملڻ گهرجي يا نہ.) مادي ٻار ڄمڻ تي مرد تہ خير ٿاڻي ۽ جيل مان ٿيندو چرين جي اسپتال ۾ وڃي ٻانڌ ملهائيندو آهي، پر بينڊ باجن ۽ شر شهناين وارا بہ ائين الوپ ٿيو وڃن جو جيئن بينڊ باجن ۽ شر شهناين سان سندن ڏور جو بہ واسطو نہ هجي. گهوڙا تہ صفا ائين غائب ٿيو وڃن جو ڄڻ تہ گهوڙن خلقڻ جو خيال ئي الله ڪي ڪڏهن ڪونہ آيو هو. اسان چونداسين تہ اها گهوڙن جي وڏي حرامپائي آهي جو وقت تي دوکو ڏيو وڃن. سماج عرف سوسائٽيءَ جي بدمعاشي وري ان مان ظاهر عرف ثابت ٿيو پئي تہ جتي نر ٻار جي پيءُ جي زبردست آجيان ٿيندي آهي اتي مادي ٻار جي پيءُ ڪي "اهو ٿو وڃي، اهو ٿو وڃي" چئي مراڪو سوسائٽي عرف سماج مان ئي لوڏي ڪڍيو ويندو آهي. اسان جو خيال آهي تہ سماج عرف سوسائٽي جي هن بدمعاشيءَ ۾ بہ گهوڙن جي ئي ڪا حرامپائي آهي. بينڊ باجن وارا ۽ دهلن شهناين وارا گهوڙن ٽانگن سان ائين غائب ٿيو وڃن جو ڄڻ تہ مادي ٻار ڄمڻ لاءِ ٻانڌ جوابدار هجن! هن حرامپائيءَ ۽ بدمعاشيءَ خلاف هرهڪ صحيح الدماغ ۽ بلوغت ڪي پهتل شخص ڪي احتجاج ڪرڻ گهرجي. (اسان ڪي لفظ بلوغت استعمال ڪرڻو هو. هونئن هي لفظ غير ضروري آهي.) هونئن تہ هي سڄو مضمون بہ غير ضروري آهي. پوءِ ڇا؟

ٻار ڄمڻ شرط اوهان وٽ هزارين

نالا گڏ ٿي ويندا. ڪو چوندو ته فلاڻو نالو رکوس ته ڪو چوندو ته فلاڻو نالو رکوس. اوهان جي وڏي سالي يورپ مان خط لکندي ته فلاڻو نالو رکوس. اوهان جي وچين سالي آفريڪا مان خط موڪليندي ته فلاڻو نالو رکوس. اوهان جي ننڍي سالي آسٽريليا مان خط اماڻيندي ته فلاڻو نالو رکوس. اوهان جي سس اوهان کي قهر ڀريل نظرن سان ائين ڇتائي ڏسندي رهندي ته جيئن اڳيئي خبر هجيس ته اوهان ٻار تي کهڙو نالو رکندا ۽ بس فقط اوهان جي نالي چوندڻ جو انتظار هجيس ته جيئن هڪدم اوهان تي حملو ڪري اوهان کي چيري ڦاڙي اوهان جو ماس ڪتن ۽ ڳجهن کي کارائي اوهان جون اکيون ڪانگن کي کارائي ڇڏي. شعر عرض آهي ته:

آ ڪانگا ڪر ڳالهه
مون سان پنهنجي ماروئڙن جي.

اوهان جو سالو ايران مان اوهان کي نياپو موڪليندو ته فلاڻو يا فلاڻو نالو رکو. اوهان جو ٻيو سالو ابوظهبي مان خط موڪليندو ته نالو هرگز تيستائين نه رکيو وڃي جيستائين هو پاڻ اينڊڙ سال جي موڪلن ۾ اوهان وٽ نه پهچي. اوهان جي سس جي اکين ۾ رت تري آيو هوندو ته جيئن اڳيئي خبر هجيس ته اوهان کهڙو نالو ٻار تي رکندا. اوهان جو سهرو ڪڏهن اوهان کي ۽ ڪڏهن ٻار کي ائين خوشي ۽ عجب جي گڏيل جذبات (جذبن کي اڄڪلهه جذبات چيو ويندو آهي) سان ڏسندو رهندو ڄڻ ته اعتبار نه ايندو هجيس ته اوهان ڪو ٻار ڄڻڻ جي قابل به هئا. اوهان جي پڦي اوهان کي صلاح ڏيندي ته فلاڻي قسم جا نالا نه رکڻ گهرجن. اوهان جي ماسي اوهان کي سمجهائيندي ته فلاڻي ۽ فلاڻي قسم جا نالا به نه رکڻ گهرجن. اوهان جي سس جي اکين مان رت ٽمڻ لڳندو. اوهان جي زال جي پڦي جو پٽ نياپو آڻيندو ته نالي رکڻ جي ڪاروائي تيستائين روڪي وڃي جيستائين پڦي پاڻ سڄي ڪائنات ۾ ٽڙيل پکڙيل پنهنجين ڏيئرن ۽ ڏوهٽين ۽ پوٽين ۽ نٽانن سان صلاح مشورو ڪري ڪو نالو چوندي وٺي. اوهان جي سس هاٺي ڏند به ڪرٽي رهي هوندي. اوهان جي زال جي ماسي اوچتو اعلان ڪندي، ته جيڪڏهن اوهان ٽمبڪٽو (آفريڪا) ۾ پرٽيل سندس ڏيءَ جو موڪليل نالو پنهنجي ٻار تي نه رکيو، ته ماسي پاڻ به پنهنجي ٽمبڪٽو واري ڏيءَ سميت اوهان کي ۽ اوهان جي سموري خاندان کي به اوهان جي ٻار سميت پنهنجي برادريءَ مان خارج ڪري ڇڏيندي ۽ نتيجو اهو نڪرندو جو اوهان نه هتي رهڻ جي قابل رهندا ۽ نه وري ٽمبڪٽو ۾ ئي ڪنڌ مٿي ڪري هلي سگهندا. جيئن جيئن نالن ۽ ڪائونٽر نالن جو ڏوڙيو ٿيندو ويندو، تيئن تيئن اوهان جي سس جون اکيون وڏيڪ ۽ وڏيڪ خوفناڪ ٿينديون وينديون.

پوءِ اوچتو اوهان هڪ عظيم الشان غلطي ڪندا. اها غلطي اها هوندي ته

اوهان سائبيريا جي برفاني ميدانن ۾ ڦاٿل پنهنجي ساليءَ جو موڪليل نالو پنهنجي ڀار تي رکي ڇڏيندا. نتيجو اهو نڪرندو جو اوهان تي راڄ ۾ حقو پاڻي بند ٿي ويندو. سماج مان اوهان کي ڌڪا ڏيئي ڪڍيو ويندو. سوسائٽيءَ ۾ اوهان جو نالو ونڻ به پاپ سمجهيو ويندو. ۽ اوهان وٽ خودڪشيءَ کان سواءِ ٻي ڪا واٽ نه رهندي. سس اوهان تي پنهنجن چنبن سان حملو ڪري ڀار پاراتا ڏيندي ته اوهان ڇو ايران واري سندس پٽ جو موڪليل نالو ڀار تي نه رکيو. اوهان جا سمورا ساهرا پاڻ ۾ متحد ٿي اوهان جي خلاف عوامي جنتا پارٽي ناهيندا جنهن ۾ سائبيريا جي برفاني ميدانن ۾ ڦاٿل اوهان جي اها سالي به شامل ٿي ويندي جنهن جي پسند جو نالو اوهان پنهنجي ڀار تي رکيو هوندو جو هوءَ وري ان ڪري ڪاوڙيل هوندي، ته اوهان ڇو سندس ايران واري ڀاءُ جي مرضي نه رکي (اسان اوهان کي ٻڌايون ٿا ته شادي، ڀار، سالا، ساليون، سهرو ۽ سس وغيره سڀيئي هڪ نهايت اعليٰ قسم جو شيطاني چرخو آهن. سس ۽ سهرو ته ظاهر ظهور ۾ ڏسڻا واسڻا شيطاني چرخا نظر ايندا آهن. سس ته شيطاني چرخي وانگر گول به ڦري ايندي آهي. باقي سالا ۽ ساليون آهستي آهستي شيطاني چرخا ثابت ٿيندا آهن.)

هاڻي ڪي نصيحتون ۽ ڪي صلاحون:

1. ڀار پالڻ وقت خيال رکجي ته متان ڀار وڏيڪ پلجي نه وڃي.
2. مادي ڀار ڄمڻ تي جيڪي هزارين نالا مادي ڀار تي رکڻ لاءِ اوهان کي ملن تن هزارن نالن مان هڪڙو نالو مادي ڀار تي رکي باقي بچيل هزارين نالا سنڀالي رکڻ گهرجن. اسان ڏٺو آهي ته جتي پهريون ڀار ئي مادي ڀار ٿيو اتي مادي ڀارن جي قطار ٿيو پئي. ايتري قدر جو نالا کٽيو پون پر مادي ڀارن واري قطار هلي اچي.
3. جڏهن اوهان محسوس ڪريو ته اوهان تمام گهٽي محنت ۽ شفقت سان ڀار جون عادتون بدلائي سٺيون ۽ وقتائتيون ڪري ڇڏيون آهن تڏهن حقيقت اها هوندي آهي ته ڀار تمام گهٽي محنت ۽ شفقت سان اوهان جون عادتون بدلائي سٺيون ۽ وقتائتيون ڪري ڇڏيون هونديون آهن. مطلب ته جڏهن اوهان سمجهو ته ڀار سڌري ويو آهي تڏهن حقيقت ۾ اوهان پاڻ سڌري ويا هوندا آهيو.

شعر عرض آهي:

مُڇ جو وار، جهڙو ڀار،
جاڏي وراءِ، تاڏي وري.

حسن منصور

غائب

سيئي گهر ياتي هڪبئي جو درد سمجهندا هئا ۽ ڪجھ نہ ڳالهائيندي بہ لاڳيتو هڪبئي سان ڳالهائيندا هئا. گهر جا ڀيا سڀ ياتي روز نام دلربا جي انڪري عزت ڪندا هئا جو ان جو واسطو هڪ اهڙي دنيا سان هو جنهن کي حاڪم ٻڌندا ۽ جنهن کان حاڪم ڊڄندا هئا.

محمد بخش مومن جي غائب ٿيڻ جي خلق کي خبر پوڻ گهرجي!

ڀهريان، ڀهريان، ڪنهن نہ ڄاتو پر پوءِ، اوچتو ماڻهن کي احساس ٿيڻ لڳو تہ، سندن شهر جي آبادي گهٽجڻ لڳي هئي. ماڻهو اوچتو ئي اوچتو شهر منجهان غائب ٿيڻ لڳا هئا، پر اهو ڪنهن نہ ڄاتو تہ اهي غائب ٿي ڪيڏانهن وڃي رهيا هئا.

ڪيئي ماڻهن جيان محمد بخش مومن بہ اوچتو ئي اوچتو غائب ٿي ويو هو. مومن شهر جي هڪ اهڙي اخبار ۾ پٽيوالي ڪندو هو جنهن جي سرڪيوليشن رستن ۽ بازارن ۾ وڌيڪ هئي، پر ان کي گهر ڪٽي وڃڻ جي همت ان اخبار جي ايڊيٽر کي بہ نہ ٿيندي هئي.

محمد بخش مومن، سندس نالي جو مان رکڻ لاءِ روزنام دلربا کي آفيس ۽ رستن ۾ هٿ بہ نہ لائيندو هو، پر رات جو دير سان گهر پهچڻ کان پوءِ پرھ ڦٽيءَ تائين اخبار جي دلربائيءَ ۾ گم رهندو هو.

سندس گهر ۾ هو اڪيلو نہ هو ٻہ دروازا، هڪ روشندان، هڪ دري، رنڌڻي جو چلهو، ڪجھ ٿانو ۽ هڪ ٽي وي، جيڪا گهڻو ڪري گونگي ۽ ڪڏهن ڪڏهن انڌي بہ ٿي پوندي هئي، پڻ سندس گهر ياتي هئا. مومن جا گهر ياتي کيس تمام گهڻو ڀائيندا هئا ۽ هو بہ کين بي حد پيار ڪندو هو ۽ هاڻ هو روزنام دلربا جي پرچن کي پڻ گهر ياتين جيان ڀائيندو هو. ان اخبار ۾ ڪم ڪندي کيس ٻئين ٽئين مهيني پگهار بہ ملي ويندي هئي، جڏهن تہ اخبار پڙهندي ڪليل اکين جا سپنا پڻ سندس خاموش زندگيءَ جي پئڪيج ۾ شامل هئا.

محمد بخش مومن شهر جي ڪيئي ڊٺل ڦٽل ۽ وساريل علائقن منجهان هڪ جي هڪ اونداهي گهٽيءَ ۾ موجود ڪيئي گمنام عمارتن جي ڏٽڙيل فليٽن

منجهان هڪ ۾ رهندو هو. ڪيس ملڪ کي تيزيءَ سان اسريل ملڪن ۾ شامل ڪرائڻ لاءِ رحمدل حاڪمن ۾ پڪو ويساهه هو. ڪيس اهو پڻ يقين هو تہ ملڪ جي ڏينهون ڏينهن آڪاس ڪي ڇهندڙ معيشت منجهان ڪيس پڻ ستت ئي حصو ملندو ۽ هو ڪنهن پوش علائقي جي گهٽ ۾ گهٽ هزار والن واري بنگلي جو مالڪ ضرور بڻبو.

مومن جيان ان علائقي ۾ رهندڙن جي گهٽائي مولائين جي هئي تنهنڪري نہ ڪيس ڪنهن پاڙيسريءَ جي وڌيڪ سڃاڻ هئي ۽ نہ ئي هين ڪي سندس جڏهن هو اوچتو ئي اوچتو هين ڪيئي ماڻهن جيان غائب ٿيو تہ پاڙي ۾ ڪنهن کي ڪا ڳڻتي نہ ٿي پر سندس گهر ڀاتي پريشان ٿي دانهون ڪرڻ لڳا. دروازن کي هڪ اٽڪڻ اوسيئڙي جو مرض ٿي پيو ۽ انهن جا انجيس جيڪي اڳي ئي تيل نہ پوڻ سبب زنگد جي پيا هئا، اجا وڌيڪ ڪاراٽجڻ لڳا.

ٿانو، جن کي ڪڏهن ڪڏهن مومن ڀاڻي ڇنڊو هٽي ڏوئي ڇڏيندو هو، مٽي سان اٽجي ويا. ڪليل دريءَ جا پاسا هوائن جا سٽ نہ سهندي ٽٽڻ ۽ پرڻ لڳا ۽ روزنامہ دلربا جا پراڻا پرچا پاڻ ۾ وچڙي منهن مٿان پٽڻ لڳا. ۽ ٿي وي ڪڏهن ڪڏهن ڀاٽيهي ڏسڻ ۽ ڳالهائڻ لڳي.

سيئي گهر ڀاتي هڪٻئي جو درد سمجهندا هئا ۽ ڪجهہ نہ ڳالهائيندي بہ لاڳيتو هڪٻئي سان ڳالهائيندا هئا. گهر جا ٻيا سڀ ڀاتي روز نامہ دلربا جي انڪري عزت ڪندا هئا جو ان جو واسطو هڪ اهڙي دنيا سان هو جنهن کي حاڪم ٻڌندا ۽ جنهن کان حاڪم ڊڄندا هئا.

دلربا جي پراڻن پرچن پاڻ ۾ صلاح ڪئي ۽ ان ڳالهہ تي سهمت ٿيا تہ محمد بخش مومن جي اوچتي غائب ٿيڻ سان سندن زندگيءَ ۾ هڪ ماٺار ڇانئجي وئي هئي تنهنڪري دنيا کي سندس گمشدگيءَ جو ٻڌائڻ ۽ سندس ڳولا لاءِ ڪوششون وٺڻ انتهائي ضروري هو.

”محمد بخش مومن اسان جي دنيا جو هڪ لاپائتو فرد آهي،“ دلربا جي هڪ پرچي، جنهن جي فرنٽ پيج تي هڪ پاسي هڪ صحتمند اداڪاره جي هوشربا تصوير ۽ ٻئي پاسي هڪ متقي ۽ پرهيزگار شخص، جنهن کي اسان جهڙي ڪت خلق علما سڏيندي هئي، جون روح پرور تصويرون هيون، چيو.

(هن پرچي کي ڳالهائڻ ۽ وعظ ڪرڻ جي عجيب عادت هئي تنهنڪري ڪڏهن ڪڏهن ڪو سريلو گيت ڳائيندي اهو وعظ ڪرڻ بہ شروع ڪندو هو ۽ تڏهن بس ڪندو هو جڏهن ڪو ٿانو ڪاوڙ وچان مٿس ڪري پوندو هو).

هڪ قاتل سانڊ ۽ رديءَ ڪان بہ چڙهي ويل دلربا جي ايڊيشن مداخلت ڪئي، ”مومن کي ڳولڻ لاءِ اسان کي سنجيدگيءَ سان سوچڻو پوندو تنهنڪري اي فلمي واعظ! توکي سوچڻ جي ڪابہ ضرورت نہ آهي.“

فلمي واعظ ان ڏتڙيل پرچي کي ڏٺو ۽ منجهس هڪ خطرناڪ حسينہ جي ميرانجندڙ تصوير ڏسي ڊڄي ويو. هو عادت پٽاندڙ هڪ جديد گاني کي واعظ واري اندا ۾ ڳائڻ لڳو.

سندس حرڪت دلربا جي ان پرچي کي ڪاوڙائي ڇڏيو جنهن تي هڪ پوليس انڪائونٽر جا ناپسنديده تفصيل ڇپجڻ سبب پابندي مڙهي ويئي هئي.

"مون کي محمد بخش مومن تمام گهڻو عزيز آهي، اي فلمي واعظ!"

ان هوشربا حسينه ۽ پرهيزگار علما واري پرچي کي نفرت وچان ڏٺو. چيائين، "مومن اڪيلو ماڻهو آهي، جنهن ان وقت مونکي سانديو ۽ بچايو جڏهن منهنجي ايڊيشن جي باقي مڙني پرچن کي باهه ۾ ساڙيو يا نيسارن ۾ وهايو ويو هو."

گونگي ٽي وي اوچتو ڳالهائڻ لڳي، "محمد بخش مومن جي غائب ٿيڻ جي خلق کي خبر پوڻ گهرجي!"

"پوڻ ته ضرور گهرجي." پابندي مڙهيل پرچي چيو، "پر اسان خلق نه آهيون. اسان کي زبان نه آهي، اسان اهو ڳالهايون ٿا جيڪو اسان منجهه تخليق ڪيو تو وڃي. اسان ڇا ڪريون؟"

سيئي پاتي اهو ٻڌي هڪ اونهي سوچ ۾ ٻڏي ويا. ٽي وي وري انڌي ۽ ٻوڙي ٿي وئي. فلمي واعظ غمگين ڳانو ڳائي ايمان کي گرمائڻ لڳو. ٿانو اهو سوچڻ لڳا ته مٽن وڌندڙ دز کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪهڙا اپاءَ وٺڻ گهرجن. ڪِن ڏتڙيل درياءَ مٿان ڪاوڙ هئي، جنهن کي لاٿين آف ڪنٽرول تي ڪوبه اختيار نه هو ۽ هوا ۽ مٽي ڏينهون ڏينهن فليٽ ۾ داخل ٿي سڄي گهر کي اٽي ڇڏيو هو.

"اسان کي اڃان انتظار ڪرڻو پوندو!" هڪ دروازي هوا جو سٽ نه سهي چرڙاٽ ڪندي چيو. ٻيا سيئي ساٿس سهمت ٿيا ۽ چپ ٿي ويا.

شهر جي آبادي اچرج جوڳي تيزيءَ سان گهٽجي رهي هئي، جنهن ٻهرين ماڻهن ۾ حيرت، پوءِ ڪاوڙ ۽ پوءِ ڊپ پوکي ڇڏيو هو. انهيءَ وچ ۾ روزاني دلربا جي هڪ پرچي ۾ محمد بخش مومن جي غائب ٿي وڃڻ جي خبر ڇپي.

اخبار جي اڪيلي اسٽاف رپورٽر، جيڪو چيف رپورٽر به هو ته نيوز ايڊيٽر پڻ، لکيو هو ته سندس اخبار جو پٽيوالو محمد بخش مومن اوچتو ئي اوچتو غائب ٿي ويو هو.

سنگل ڪالمي خبر ۾ ڄاڻايو ويو هو ته مومن سندس نالي جيان صابرين ۽ شاڪرين هو، تنهنڪري سندس غائب ٿيڻ کي اڳ ۾ سمجهيو ويو ته شايد هو بيمار هو پر پوءِ لاڳيتو هڪ مهيني تائين نه اچڻ سبب اخبار جي عملي ۾ ڳڻتي وڌي وئي هئي.

خبر ۾ لکيل هو، "اسان کي مومن جي فليٽ جي مالڪ اطلاع ڏنو آهي ته هو ڪيئي ڏينهن کان گهر نه پهتو آهي. ڪالهه جيئن ئي مالڪ مڪان ڪانئس مسواڙ وٺڻ لاءِ در کڙڪايو ته در کليل هو ۽ ان جي حالت منجهان لڳي

ٿو تہ ڪيئي هفتن کان ان ۾ ڪوبہ انسان داخل نہ ٿيو آهي.“

ڪجھہ ڏينهن کان پوءِ روزنامہ دلربا بہ بند ٿي ويئي ٻين اخبارن رپورٽ ڪيو تہ ان جو اڪيلو اسٽاف رپورٽر، جيڪو چيف رپورٽر ۽ نيوز ايڊيٽر بہ هو، پڻ غائب ٿي ويو هو. اخبار جي مالڪ هڪ تفريحي رسالي جو ڊڪلريشن وٺي ورتو هو. پوءِ ڏسندي ئي ڏسندي شهر جون ڪيئي اخبارون بند ٿي ويون هيون ۽ تفريحي پرچا ۽ ٽي وي چئنل وڌي ويا هئا. پوءِ ائين لڳو تہ شهر جي ماڻهن جي غائب ٿيڻ جو تعداد گهٽجڻ لڳو هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن اخبار يا چئنل جي ٽڪر ۾ ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جي غائب ٿيڻ جي خبر اچي ويندي هئي.

پوءِ هڪ ڏينهن جڏهن محمد بخش مومن سندس فليٽ ٻاهران پهتو تہ عجب ۾ پئجي ويو. گهر جو دروازو ٽٽجي ويو هو. هو اصلوڪي در کي جڳھہَ ريت سجائيندو هو ۽ ڪيس سدائين لڳندو هو تہ اهو سندس اوسيئڙو ڪندو هوندو ۽ سندس موٽڻ تي ان جي چرڙاٽ ۾ هڪ عجيب سرشاري اچي ويندي هئي.

مومن ڪڏهن بہ در کي تالو نہ لڳائيندو هو، پر هاڻ گهر لاڪ هو ۽ ٻاهران هڪ تختيءَ تي مولانا عبدالقدوس جو نالو لکيل هو.

محمد بخش مومن مرڪي پيو. پڙڪيو، ”آئون رليل آهيان منهنجا گهرياتي بہ رلي ويا.“

ڊنل ڦٽل ڏاڪڻيون لهي هو هيٺ آيو تہ ڪيس ڪنهن ڪاڳر جي ڦڙڪڻ جو آواز آيو. ورهين تائين اخبار ۾ ڪم ڪرڻ سبب هن ڪاڳر ۽ لفظن جي زبان سکي ورتي هئي. ورهين تائين هو خالي فليٽ ۾ ڪاڳرن کي ڇهندي ئي انهن منجھہ لڪل اڻٽڻ ڇاٽي وٺندو هو.

هن سامهون نهيل ڪچرا ڪونڊيءَ ڏانهن ڏٺو ۽ پنڌ پهڻ ٿي ويو. منجهس دلربا جا قاتل ۽ چچريل پرچا پاڻ کي هوا ۾ اڏرڻ کان بچائڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا.

مومن ڪچرا ڪونڊيءَ ڏانهن وڌيو تہ هڪ ڇيهون ڇيهون ٿيل پلاسٽڪ بيگ منجھہ پيل پرچا ڪڍي ورتائين. هو پرچن کي آڱرين سان ڇهڻ ۽ محسوس ڪرڻ لڳو ۽ سندس اکيون پرچي آيون.

ڪيئي ڪاڳرن هيٺان پيل هڪ پرچي منجھہ هن ٻائيتال متل محسوس ڪيو. هن پرچو ڪڍي سامهون ڪري ڏٺو ۽ مرڪي پيو. اهو پابندي پيل ايڊيشن جو آخري بچيل پرچو هو.

مومن جون نظرون ان اڪيلي خبر تي پيون، جيڪا ڪنهن ”غلطيءَ“ وچان ڇپجي وئي هئي. ان خبر جا ميسارجندڙ لفظ سندس آڏو انگڙ ونگڙ ٿيڻ لڳا ۽ پوءِ هن پڙهيو، ”تون ڇو غائب ٿئين؟ تون تہ رڳو هڪ معمولي پڙهوالو هئين.“

هن انهن هٿن تي هٿ رکيو ۽ پڙڪيو، ”مون لفظن منجھہ زندگي ڳولي ورتي هئي، ساڻن ڳالهائڻ سکي ورتو هو.“ پوءِ اوچتو مومن جي هٿن منجهان پرچا ڇڏائجي ويا هئا. اهي اڏري غائب ٿي ويا هئا ۽ مومن پڻ....؟

آتش جا گل

مشتاق پرڳڙي

صبح جو روز منهنجي دڪان تي اچي پير گهمائي وڃڻ جڻ تہ سندس ڊيوٽيءَ ۾ شامل ٿي ويو. دڪان تي اچڻ سان سڀ ڪان پهرين ڪانہ ڪا ڪم جي ڳالهہ مام جي پردن ۾ ويڙهي، رکندو هو. ان بعد سندس ٽاندن جيان ٻرندڙ اکيون منهنجي اکين ۾ کپي ويندي هيون. سندس نيڻن جي زبان دل تائين پيغام رسائيءَ جو ڪم ڪندي هئي ۽ آءٌ ڪيسي مان چانهہ جا پئسا ڪڍي هن جي حوالي ڪندو هوس. موٽ ۾ هو مرڪ جو خوبصورت تحفو منهنجي حوالي ڪندو هو ۽ پوءِ دڪان تان لهي روڊ پڪڙيندو هو.

هي ڪائنات انيڪ اسرارن جو مجموعو آهي ۽ انهن اسرارن جي ان ڪٿ ڳنڍين کي کولڻ لاءِ ڪائنات ۾ انسان جو نزول ٿيو آهي.

دڪان کولي صفائي ڪري نهي نڪي ڪرسيءَ تي اچا ويهندو مس هوس تہ هو سلام ورائي اچي مٿان بيهندو هو.

بت ۾ پريل جهڙو ملهہ پهلوان، چاپئين ڏاڙهي، شهپرن جي هيٺيان خوبصورت چپ، جن تي هر وقت رقص ڪندڙ

مرڪ ڪنور ڪان ڪنور دل کي موهڻ جو فن ڄاڻندي هئي. ٿانڀن جيان ٻرندڙ اکين ۾ عجيب قسم جي ڇڪ ۽ ڪشش هوندي هئس، اک کڻي نهاريندو هو تہ منڊي ڇڏيندو هو. ويڪري ۽ ڪليل پيشاني سندس ذهانت جي ساکي هئي. سيارو هجي يا اونهارو واسڪوٽ پاتل، ڪلهي تي اڇو رومال، ڪپڙا صاف سٿرا ۽ اڪثر سفيد رنگ جا پهريندو هو. قداور جاننو جوان، پيرن ۾ هوائي چپل ۽ هٿ پويان ڪري هلندو هو تہ لڳندو هو ڄڻ رئيس زادو هجي ۽ ڪنهنجي بہ پرواهہ نہ هجيس.

پهريون ڀيرو جڏهن دڪان ۾ گهڙي منهنجي مٿان اچي بيٺو تہ مون اخبار تان امالڪ نظرون هٽائي جيئن ئي ڪيس ڏٺو هو تہ اٿي بيهي رهيو هوس. هٿ جي اشاري سان ويهڻ لاءِ چيائين تہ هٿ، پير ۽ جسم سندس شخصيت جي سحر ۾ سن ٿي ويا هئا.

منهنجي اکين ۾ نهاريندي چيو هئائين، ”خبر اٿئي تہ مايا ڇا آهي؟ ان لاءِ ۽ پريشان نہ ٿيندو ڪر. مايا جي پويان لڳندين تہ وٺ نہ ڏيندئي ۽ مايا جي حاصلات واري تمنا کي ترڪ ڪندين تہ اها تنهنجو پيڇو نہ ڇڏيندي. اسين جنهن شيءِ جي طلب ۾ مرندا آهيون، اها حاصل ناهي ٿيندي ۽ جنهن شيءِ جي طلب کي ماريندا آهيون، اها وري اسان جو پيڇو ناهي ڇڏيندي. هيءَ دنيا عجيب دورنگي دنيا آهن، جنهن کي سمجهڻ ڪنهن جي بہ وس جي ڳالهہ ناهي.“

سندس ڳالهہ جي تائيد ۾ ڳاٽو لوڏيندي چيو هوم، ”برابر سچ ٿا چئو پر پوءِ بہ هي هڻ وٺ، ڇڪ ڇڪان ۽ ڊڪ ڊوڙ ڇا جي ڪري آهي؟“

مشڪندي چيائين، ”زندگي جا رنگ آهن. بس وينو ڏس.“

ان بعد سندس اکيون منهنجي اکين ۾ کپي ويون، سندس نظرون دل تائين پيغام رسائيءَ جو ڪم ڪيو ۽ ڪيس چيو هوم، ”ڇانهہ پئبي؟.“

مشڪندي چيو هئائين، ”ڇوڻ جي گنجائش اڃا بہ هئي ڇا؟!“

موٽ ۾ ڪڪو وکو ۽ لڄي ٿي پيو هوس. کيسي ۾ هٿ هٽي ڇانهہ جا پئسا ڪڍيا هئس ۽ دڪان تي ڪم ڪندڙ ڇوڪري ڏانهن نهاريندي ڇانهہ وٺي اچڻ لاءِ سڏ ڪرڻ چاهيو هوم تہ هن هٿ جي اشاري سان جهليندي پيو هٿ ڇانهہ وارا پئسا وٺڻ لاءِ اڳتي وڌائي ڇڏيو هو. بہ پل ترسي ڪيس چيو هئس ”دل ۾ نہ ڪجائين، اناڙي آهيان،“ پئسا وٺي هن قميص جي اڳئين کيسي ۾ رکيا ۽ گهڙي ترسي نهڪر ۾ ڳاٽو لوڏيندي چيائين، ”نہ قطعي بہ نہ، سمجهہ جا دعويدار ئي اصل ۾ اناڙي هوندا آهن.“

اها هن سان منهنجي پهرين ملاقات هئي ۽ پهرين ملاقات ۾ ڇپل سندس ڳالهہ کي هينئن سان ڳنڍي وانگر ٻڌي ڇڏيو هو. ان بعد روزيءَ لاءِ آءٌ ڪڏهن بہ پريشان نہ ٿيو هوس ۽ موٽ ۾ مون کي بي حساب روزي ملڻ لڳي هئي. ۽

منهنجا ڏينهن ڦرڻ لڳا هئا.

ان بعد صبح جو روز منهنجي دڪان تي اچي پير گھمائي وڃڻ ڄڻ تہ سندس ڊيوٽيءَ ۾ شامل ٿي ويو. دڪان تي اچڻ سان سڀ کان پهرين ڪانءَ ڪا ڪم جي ڳالهہ مام جي پردن ۾ ويڙهي رکندو هو. ان بعد سندس ٽانڊن جيان برندڙ اکيون منهنجي اکين ۾ کپي وينديون هيون. سندس نيڻن جي زبان دل تائين پيغام رسائيءَ جو ڪم ڪندي هئي ۽ آءُ ڪيسي مان چانهہ جا پئسا ڪڍي هن جي حوالي ڪندو هوس. موٽ ۾ هو مرڪ جو خوبصورت تحفو منهنجي حوالي ڪندو هو ۽ پوءِ دڪان تان لهي روڊ پڪڙيندو هو.

شايد هن جي طلب چانهہ هئي يا مون تي نوازش. ان ڪري جو نہ تہ ڪڏهن بہ هن جي طلب چانهہ کي اورانگهي ماني يا ٻئي ڪنهن شيءِ تائين پهچي ۽ نہ وري ٻي ڪنهن دڪان تي چڙهندي ئي ڪو مون هن کي ڏٺو.

هن جي وڃڻ پڄاڻان آءُ سندس مام ۾ ڪيل ڳالهہ کي پروڙڻ جي ڪوشش ڪندو هوس ۽ سڄي سڄي ڏينهن جي مٿا ڪٽ ڪان پوءِ مس وڃي سندس مام ۾ ڪيل ڳالهہ کي پروڙي وٺندو هوس. پر جي اتفاق سان سندس ڪيل ڳالهہ کي آءُ پروڙڻ ۾ ناڪام ٿيندو هوس تہ پوءِ هو ٻئي ڏينهن تي ڪابہ ڳالهہ ٻولهہ نہ ڪندو هو. بس دڪان تي اچڻ سان ٽانڊن جهڙيون برندڙ اکيون منهنجي اکين ۾ کپائي ڇڏيندو هو. سندس نظرون دل تائين پيغام رسائيءَ جو ڪم ڪنديون هيون. مان ڪيسي مان چانهہ جا پئسا ڪڍي سندس حوالي ڪندو هوس. موٽ ۾ مرڪ جو تحفو منهنجي حوالي ڪندو هو. چپ چاپ دڪان تان لهي ويندو هو.

هڪ ڏينهن آيو. اچڻ سان چيائين، "تو کي خبر آهي تہ اسين ٻوڙا ڇو ٿي ويا آهيون؟" موٽ ۾ منهنجي اکين ۾ نهاريو هئائين. جتي اٿچاٽائي ڏسي چوڻ لڳو هو. "اڳي رڳو عورتون ۽ پوڙها مرد چاهيندا هئا تہ اسان ڳالهايون ۽ اسان جي ڳالهائڻ کي نہ صرف ٻڌو وڃي پر ان تي عمل بہ ڪيو وڃي پر هاڻ ننڍي وڏي، نوجوان توڙي پڪي جي خواهش هوندي آهي تہ اسان ڪنهن کي بہ ٻڌون نہ ۽ صرف اسان کي ئي ٻڌو وڃي ۽ ان تي عمل بہ ڪيو وڃي." ڪجهہ گهڙيون هو ترسيو هو ۽ پوءِ ٻيهر ڳالهائڻ شروع ڪيو هئائين، "اهو ئي اسان جو وڏي ۾ وڏو الميو آهي. اسين سڀ پنهنجي ليکي علم جا اڪابر ٿي ويا آهيون ۽ ڪنهن جي بہ ڳالهہ ٻڌڻ لاءِ تيار ناهيون ۽ جڏهن بہ، جنهن بہ قوم، نسل ۾ ائين ٿيندو آهي تہ پوءِ ان نسل ۽ قوم جو سفر زوال ڏانهن شروع ٿي ويندو آهي ۽ ٻڌ! (هن پنهنجي لهجي ۾ سختي آڻيندي چيو هو) اسان جو سفر زوال ڏانهن شروع ٿي چڪو آهي."

ان بعد هو ماٺ ٿي ويو. ڄڻ چوڻ لاءِ ڪجهہ بہ نہ بچيو هوس. سندس چهري تي پريشانيءَ جا تاثر اڀري آيا هئا. هن ٿڌو ساهہ ڀريو هو ۽ چند پلن

بعد سندس چهري تي اڳ واري تازگي پيهر موٽي آئي هئي. ان بعد سندس اکيون منهنجي اکين ۾ کپي ويون هيون. سندس اکين دل تائين پيغام رسانيءَ جو ڪم ڪيو هو. منهنجا هٿ پاڻ مرادو حرڪت ۾ اچي ويا هئا ۽ مون چانهه جا پئسا ڪڍي سندس حوالي ڪيا هئا ۽ هو پئسا وٺي رمندو رهيو.

هو ڪٿان ايندو هو، مون ڏي ڇو ايندو هو ۽ ڪاڏي هليو ويندو هو؟ مون کي ڪا به خبر نه هئي ۽ نه ئي وري اهو ڄاڻڻ لاءِ منهنجي دل ۾ ڪڏهن اهڙو اشتياق پيدا ٿيو. شروع شروع ۾ انهيءَ پيد جهڙي ماڻهو لاءِ منهنجي دل ۾ پراسرار خاڪو جڙيو. ان بعد سندس لاءِ عزت ۽ احترام ۽ آخر ۾ آءٌ سندس گرويده ٿي ويو هوس ۽ هن جي اچڻ جو شدت سان منتظر رهندو هوس.

هڪ دفعي آيو ته اچڻ سان چيائين، "تنهنجي دل ۾ عجيب غريب سوال پيدا ٿيندا رهندا آهن، ائين نه؟"

موٽ ۾ هائوڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيو هوم.

چيائين "اڄ تو اهو ئي پڇڻ پئي چاهيو نه ته ڪائنات ۾ انسان جو نزول ڇا جي ڪري ٿيو آهي؟" موٽ ۾ حيران ٿيندي چيو هئومانس، "هائو."

هڪ ڪجهه گهڙيون سوچن جي عميق ساگر ۾ ٻڏي ويو ڇڻ ڪيس موتين جهڙن لفظن جي تلاش هئي. ان بعد هٿن جي ترين کي مهٽيندي چيائين، "هي ڪائنات انيڪ اسرارن جو مجموعو آهي ۽ انهن اسرارن جي اڻ ڪٿ ڳنڍين کي کولڻ لاءِ ڪائنات ۾ انسان جو نزول ٿيو آهي.

"اسرارن جون اهي ڳنڍيون انسان کوليندو ويندو آهي، کوليندو ويندو آهي اسرارن جي پيد جا پردا کلندا ويندا آهن، کلندا ويندا آهن، ايستائين جو انسان جي عمر ختم ٿي ويندي آهي پر اسرارن جون سموريون ڳنڍيون کلي ناهن سگهنديون."

ڪجهه دير لاءِ ترسي هن مون کي چتائي ڏٺو، ڄڻ منهنجي چهري جي ريکائن مان ڄاڃڻ جي ڪوشش ڪئي هئائين ته آءٌ سندس ڳالهين کي فقط غور سان ٻڌي رهيو آهيان يا ڪجهه سمجهي به رهيو آهيان. ان بعد چهري تي اطمينان جا تاثر اڀري آيا هئس ۽ ٽٽل ڳالهه کي اتان کان جوڙيندي پيهر ڳالهائڻ شروع ڪيو هئائين، "ڪجهه مورک ماڻهو سمجهندا آهن ته ڪائنات جي سمورن رازن جون ڳنڍيون کلي پيون آهن ۽ سمورن پيدن جا راز مٿن منڪشف ٿي ويا آهن. پر ائين هوندوئي ناهي." ٿوري دير لاءِ ترسيو ۽ پوءِ پيهر ڳالهائڻ شروع ڪيو هئائين، "ڪجهه ماڻهو وري تو ۽ مون جهڙا لاهي لفظ ادا ڪندي سندس چپن تي مشڪ ۽ اکين ۾ عجيب قسم جي چمڪ پيدا ٿي وئي هئس) صبح جو اٿندا آهن، روزيءَ جي تلاش ۾ گهران نڪري ويندا آهن، شام لڙيءَ رات جو گهر موٽندا آهن ۽ ماني کائي سمهي رهندا آهن. اهڙن ماڻهن جي زندگيءَ جون وسعتون ننڍڙي گول دائري جي

اندر ڦرنديون رهنديون آهن ۽ انهن دائرن کي اورانگهي ئي ناهن سگهنديون. ڪائناتي اسرار انهن لاءِ ڪابہ معنيٰ ناهن رکندا. ڇاڪاڻ جو انهن اسرارن جي ڪين ڪائي خبر ناهي هوندي. پيو تہ نهيو انهن کي اها خبر بہ ناهي هوندي تہ سندن اندر ۾ بہ ڪا ڏار ڪائنات آهي. بس انهن جي ڪل ڪائنات گهر کان شروع ٿي گهر تي ئي ختم ٿيندي آهي.“

ڳالهہ پوري ڪرڻ کان پوءِ سندس اکيون منهنجي اکين ۾ کپي ويون. مون چانهہ جا پئسا ڪڍي سندس حوالي ڪيا ۽ هو دڪان تان لهي پنهنجي راهہ وٺي ويندو رهيو.

هڪ دفعي آيو تہ پريشان پريشان پئي لڳو. مون کي ياد آهي تہ پهريون دفعو ڪرسي سيري ويٺو هو ۽ پاڻيءَ جو گلاس طلبيو هئائين. مون خوش ٿيندي پاسي ۾ پيل ڪولر مان ڀري ڏنو هو. ٽي پاڻيءَ جو گلاس ڀري ڏنو هو. ٽي ساهيون ڪري پاڻيءَ جو گلاس پيتو هئائين. ان بعد نرڙ تي آيل پگهر کي ڪلهي تان رومال لاهي اگهيو هئائين ۽ پوءِ انتهائي گنڀير لهجي ۾ چيائين، ”ملڪ ۾ محبت جو ذڪر ايندو پيو وڃي، ماڻهوءَ کي ان جو ذڪر نہ پر محبت جو ذڪر ماري وجهندو آهي.“

ڪجهہ گهڙيون ترسي مون کان پڇيو هئائين، ”توکي خبر آهي تہ قيادت ڪڏهن ايندي؟“

اهڙن معاملن ۾ مان ڪو روڄڻ، صفا اناڙي، ڪهڙو جواب ڏيان ها. سو ڪجهہ گهڙيون ترسي پاڻ ئي ٻڌائڻ لڳو، ”روزي، نماز ۽ ديني احڪامن کي ڇڏڻ سان قيادت نہ ايندي. پر قيادت تڏهن ايندي جڏهن دنيا ۾ ماءُ پيءُ کي اولاد سان، اولاد کي والدين سان ڀائرن کي ڀائرن ۽ ڀينرن سان، ڀينرن کي ڀائرن سان، زال کي مڙس سان، مڙس کي زال سان، دوستن ۽ مٽن مائٽن کي دوستن ۽ مٽن مائٽن سان ۽ پاڙيسرين کي وري پاڙيسرين سان محبت نہ رهندي تہ پڪ ڄاڻ قيامت ايندي ۽ اڳتي هلي ائين ٿيندو.“

مون غور سان سندس ڳالهہ ٻڌي، مون کي حيران ۽ پريشان ڏسي چيو هئائين، ”سچ بہ تہ دنيا جي وڏي ۾ وڏي دولت احساس آهن ۽ جيڪو ماڻهو ان دولت کان محروم آهي، ان جهڙو پيو ڪو غريب ئي ڪونهي ۽ جڏهن دنيا ۾ احساس نہ رهندو تہ دنيا بہ نہ رهندي، ڇاڪاڻ جو هي دنيا بيٺي ئي احساسن جي ٿنڀن تي آهي.“

پنهنجي ڳالهہ پوري ڪرڻ کان پوءِ هن ٿڌو ساهہ پريو هو ۽ پوءِ هميشہ وانگر هن پنهنجون اکيون منهنجي اکين ۾ کپائي ڇڏيون. سندس نظرن منهنجي دل تائين پيغام رسانيءَ جو ڪم ڪيو. مون چانهہ جا پئسا ڪڍي سندس حوالي ڪيا ۽ هو دڪان تان لهي روڊ پڪڙي تڪڙو تڪڙو ماڻهن جي پيڙ ۾ گم ٿي ويو.

ان بعد هو مون تي ڪپڙي جي ٿان وانگر ڪلندو ويو ۽ هن سان منهنجو

تعلق ڪجهه وڏيڪ گهرو ٿي ويو. مون هن سان پنهنجي تعلق بابت جڏهن گهٽي سوچ ويچار کان ڪم ورتو ۽ انهيءَ تعلق کي ڪو نانءُ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي ته ان مسافر جيان منجهي بيهي رهيو هوس. جيڪو وچ ريگستان ۾ اچي بيهي رهندو آهي ۽ چئني طرف واري ڪي ڏسڻ کان پوءِ ڪو فيصلو ڪري ناهي سگهندو ته ڪيس ڪهڙي طرف وڃڻ گهرجي.

ائين ئي مان به ٻڌتر جو شڪار ٿي ويو هوس ۽ ڪو فيصلو ڪري نه سگهيو هوس ته. هو مون سان اٿميو پيار ٿو ڪري يا نقط همدردي. هو منهنجو دوست آهي يا محسن. يا وري ڪٿي ائين ته ناهي ته هو فقط مون کي ڪنهن سنئين دڳ سان لائڻ ٿو چاهي.

بهرحال جڏهن کان هو مون سان وڌيڪ گهرو ٿيو هو ته هڪڙي سوال پڪيءَ وانگر اندر ۾ اچي آڪيرو اڏيو هو ۽ گهر ناهي ويهي رهيو هو.

هن ڪئي دفعا مون کي پهرين اشارن ۾ ۽ پوءِ سختيءَ سان تنبيهه ڪئي هئي ته انهيءَ سوال کي پنهنجي اندر مان ڪڍي ڇڏ. پر پکي جڏهن آکيرا ناهي ويهندا آهن ته انهن آکيرن کي سترو ڪٽي ڇڏيندا آهن. ائين منهنجو اشتياق جڏهن انتهائي پڪو ته هڪ ڏينهن آءُ ڪائنس پڇي ويٺس.

"مون کي پنهنجي مستقبل بابت ٻڌاءِ؟"

موٽ ۾ ڪاوڙ ۾ تپي منهن ڳاڙهو لال ٿي ويو هئس پر پوءِ پاڻ تي ضابطو آڻيندي نهايت نرم لهجي ۾ چيو هئائين، "انهيءَ خيال تان لهي وڃ."

جيئن ته آءٌ انڌ جي گهوڙي تي سوار هوس، تنهن ڪري اڳيان پويان ڪنهن به ڳالهه جي پرواهه نه ڪندي چيو هومانس، "مون تو سان اچ تائين ڪابه هجت ناهي ڪئي، بس تون منهنجي هي پهرين ۽ آخري هجت سمجهه ۽ مون کي سمورو ڪجهه ٻڌاءِ، اهڙو ڪجهه به پلي جيڪو ٻڌائڻ جهڙو نه به هجي ڪٿي."

هن جي چهري تي ڪئي رنگ ايندا ۽ ويندا رهيا. نرڙ جا گهنج تاڻجي ڳوڙها ٿي ويس. اکيون بند ڪري ڪيتري دير تائين سوچن جي ساگر ۾ گم ٿي ويو. مون کي لڳو ته منهنجي انهيءَ سوال اندر ئي اندر ۾ ڪي وڏا طوفان ڪڙا ڪري ڇڏيا هئس. هيڪر دل ۾ خيال آيو ته پنهنجي انهيءَ سوال تان هٽ ڪٽي آزمائش جي امتحان مان ڪيس ڪڍي وٺان. پر خواهش جو، انڌو گهوڙو هڪڙي پل لاءِ آيل انهيءَ خيال کي پنهنجي سنبن هيٺ لتاڙيندو هليو ويو ۽ آءٌ ساڳي ڳالهه تي اچي بيهي رهيو هوس.

ڪافي دير کان پوءِ هن ٿڌو ساهه ڀري ڳنڀير لهجي ۾ چوڻ شروع ڪيو. "اڄ تو بي صبريءَ جو مظاهرو ڪيو آهي. توکي ائين ڪرڻ نه کپندو هو. پر هاڻ جڏهن توکان صبر جو دامن ڇڏائجي ويو آهي ته پوءِ ٻڌ ۽ غور سان ٻڌ پهرين ڳالهه ته آءٌ توکي تفصيل سان ٻڌائڻ جو مجاز ڪونه آهيان ٻيو ته وچ ۾ توکي ڳالهائڻو ڪونهي ۽ ٽيون ته

ڳالهه پوري ٿيڻ کان پوءِ توکي ڪي به سوال ناهن ڪرڻا."

موت ۾ ندامت ۽ رضامنديءَ جي مليل جليل تاثرات وچان مون ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو، ۽ پوءِ هن ٻڌائڻ شروع ڪيو هو، "هڪ هٿ جي آڱرين جيترو توکي اولاد آهي، يعني هڪ نياڻي ۽ چار پٽ، جيئن هٿ جي هر آڱر ڪان مختلف آهي، تيئن ئي تنهنجي اولاد مان هر هڪ جو مزاج مختلف آهي ۽ مختلف رهندو. تنهنجو وڏو پٽ طبيعتن بلڪل نرم مزاج، معاملا فهم، ڪليل ذهن جو مالڪ ۽ هر معاملي کي ڪشاده دليءَ سان قبول ڪندڙ هوندو." ڪجهه گهڙيون هو ترسيو، کنگهڪار ڪري گلو صاف ڪيائين ۽ پوءِ چوڻ لڳو، "تنهنجو ٻيو نمبر پٽ مزاج ۾ تيز ۽ وڏيرڪو ذهن رکندڙ هوندو."

"انڪار" ٻڌڻ سندس طبيعت جو حصو ئي نه هوندو. سندس نظر ۾ دنيا جا سڀ ماڻهو چٽ، جاهل ۽ بي عقل هوندا ۽ هو پاڻ کي عقل ڪل سمجهندڙ هوندو. ڪنهن جي صلاح تي عمل ڪرڻ ته ٺهيو پر ڪنهن جي صلاح ٻڌڻ به گوارا نه ڪندو. جنهن جي ڪري اڳتي هلي ڪيترائي نقصان ڪائيندو. رشتا ناتا اڳتي هلي هن لاءِ بڪواس ڪان وڌيڪ اهميت نه رکندا ۽ هو هر معاملي کي پئسي جي تارازيءَ ۾ توريندو. هو پئسا ڪاهيندو ۽ وڃائيندو رهندو. پر زندگيءَ ۾ ڪو هڪ به دوست ڪاهي نه سگهندو جو وڃائڻ جي نوبت ئي ڪيس اچي هن لاءِ هر شيءِ ۽ ذات ڪان اتم فقط ۽ فقط پئسو هوندو."

ڪجهه پلن لاءِ هو خاموش ٿي منهنجي چهري کي تڪڻ لڳو، جتي ڪئي رنگ ايندا ۽ ويندا رهيا هئا، چهري تي آيل پگهر کي هن ڪلهي تان رومال لاهي اگهيو ۽ ٻيهر ٻڌائڻ لڳو، "تنهنجو ٽيون نمبر پٽ ڪيڏي مهل ٿڌو مزاج رکندڙ ته ڪيڏي مهل وري ننڍڙن ننڍڙن ڳالهين تي گرم ٿي ويندڙ هوندو. طبيعتن هٿ ڇڏ يعني خرچائو هوندو. سندس آمدنيءَ کان خرچ وڌيڪ هوندا، جيڪي هن لاءِ اڪثر پريشانيءَ جو سبب بڻبا رهندا. دبئي، جاپان ۽ پاهريان سپنا سندس اکيون اٽنديون رهنديون."

ڪجهه گهڙيون ترسي هن دم پٽيو ۽ پوءِ ڏاڙهي کنهندي ٻڌائڻ لڳو، "تنهنجو چوٿون نمبر پٽ طبيعتن ڪڏهن سخي ته وري ڪڏهن سخي ته ڪري ڪڏهن ڪن جو سائپ جو ساهپ جو مظاهرو ڪندڙ هوندو. ڏنڌي سان هن جي گهٽ لڳندي، ان ڪري جو من ۾ بيچيني جا اٿندڙ طوفان هڪ هنڌ ڪيس ٽڪاءُ ڪرڻ نه ڏيندا. سندس مزاج کي هوائن سان ڀيٽجي ته ڪجهه غلط به نه ٿيندو، سرڪشي سندس من جو حصو هوندي، جنهن کي اڪثر هو دٻائي رکندو. نه هو ڪنهن سان زندگيءَ ۾ زيادتي ڪندو ۽ نه وري ڪنهن جي زيادتي کي برداشت ڪندو. جيتوڻيڪ هو سرڪشيءَ کي آپيءَ ۾ رکندو پر ڪوبه اهڙو موقعو آيو ۽ هو آپي مان

نڪري ويو ته ايترو نقصان ڪري وجهندو جو ماڻهن کي ڏندين آڱريون اچي ويندين پر ان ۾ سندس ڪو به ڏوهه نه هوندو. علم جو رسيا، زيارتن جو شوقين ۽ غيب جي علمن تائين رسائي حاصل ڪرڻ جي جستجو ۾ سدائين سرگردان رهندو."

چند لمحن لاءِ هو خاموش ٿي ويو. سندس نظرون روڊ جو طواف ڪري موٽيون ۽ هن ٻڌائڻ شروع ڪيو، "تنهنجي اڪيلي ڌيءَ وڏي صابرين هوندي، رب جي رضا ۾ راضي رهڻ واري، متقي، پرهيزگار، رب کي ريجهائڻ جا جتن ڪندڙ ۽ ڳالهين جي ڳهير."

"هاڻي ٻڌ... ۽ غور سان ٻڌ...!"

هو ٿوري دير لاءِ ترسيو، مون سمورن حواسن کي بيدار ڪيو ۽ هڪ منو ٿي سندس اهم ڳالهيون ٻڌڻ لاءِ تيار ٿي ويس.

ڪجهه پل هو دڪان جي ڇت کي گهوريندو رهيو ۽ پوءِ اونهو ساهه کڻي چوڻ لڳو، "اڄ کان ويهن سالن بعد تون مالي حوالي سان لکن ۾ نه ڪروڙن ۾ کيڏندي. ڪارخانو، زمينون، ٽريڪٽر ٽراليون، بورڊنگ مشينون، موٽرڪارون ۽ بينڪ بيلنس سڀ ڪجهه هوندو تو وٽ." ان وقت منهنجي چهري تي سرهائي ڇانئجي وئي هئي. جنهن کي پسي هو مشڪيو هو ۽ پوءِ ٻڌائڻ لڳو، "پر پوءِ اڳتي هلي اهو ئي تنهنجو ٻيو نمبر پٽ، عياشين جي ڏيڻ ۾ ڦاسي ايترو لٽائي ڇڏيندو جو ڪارون، بينڪ بيلنس، ٽراليون، بورڊنگ مشينون سڀ هليون وينديون ۽ تو وٽ به رستا وڃي بچندا ته زمينن کي بچائجي يا ڪارخاني کي؟ ۽ پوءِ تون ڪارخاني کي بچائڻ وارو ئي فيصلو ڪندين."

منهنجي منهن تي اداسي پنهنجا پر پکيڙي ڇڏيا. موٽ ۾ هن ٿڌو ساهه ڀريو هو (ڄڻ چوڻ چاهيندو هجي اڃا ڪٿي ڳالهه آهي) ۽ پوءِ وراڻيو هئائين، "هڪڙي گهر ۾ مٽ ٿي رهندڙ تنهنجا سمورا پٽ ڌار ٿي ويندا ۽ الڳ الڳ رهڻ لڳندا. هڪڙو ڏچڪو توکي تڏهن لڳندو جڏهن تنهنجو پٽ توکي ڪارخاني تي ڌار ڌار ڪاروبار ڪرڻ لاءِ چوندو ۽ هڪ ئي جاءِ تي هوندي توهان پنهنجي پنهنجي منهن سان ڪاروبار ڪرڻ لڳندؤ."

لالچ جڏهن تنهنجي پٽ جي من ۾ گهر ڪري ويندي ته هو جهٽ ۾ هيهرا مير ٿيڻ لاءِ غلط قسم جي ڪمن ۾ هٿ وجهندو. نتيجي ۾ اهڙي هڪڙي غلط ڪم جي ڪري لکين روپيا وڃائي جان آجي ڪرائيندو. پر مڙندو پوءِ به ڪونه ۽ ٻئي غلط ڪم جي نتيجي ۾ لکين روپيا به وڃائيندو ته جيل جي هوا به کائيندو. "۽ ٻڌ، (هن پنهنجي ڳالهه تي زور ڏيندي چيو) جي هن پوءِ به پنهنجا پير نه سنڀاليا ته ٽئين ۽ آخري غلط ڪم جي نتيجي ۾ باقي ڏينهن جيل ۾ گهاريندو."

ٿوري دير لاءِ هو سوچن ۾ غرق ٿي ويو ۽ ڳنڀير لهجي ۾ وراڻيو هئائين، "آخري عمر ۾ توکي اهڙي بيماري

لڳندي، جيڪا لاعلاج هوندو. تنهنجي پنهنجي جيئري، پنهنجي آخري پٽ (جنهن سان توکي بي انتها پيار هوندو ۽ ان سان ئي گڏ هوندين) جي شادي نہ ڪرائي تہ هو سچي عمر شادي نہ ڪندو.“

تنهنجو سرڪش پٽ جيڪڏهن تو پنهنجي جيئري هوندا جائيداد نہ ورهائي تہ هو پنهنجي ننڍي ڀاءُ کي ڪارخاني جي ڪمائي مان ڪڏهن بہ صحيح حصو هڪ تہ نہ ڏيندو ۽ ٻيو تہ سدائين انهيءَ ڪوشش ۾ هوندو تہ پنهنجي ڀاءُ جو حصو ڪيئن ڦٻايان. ڪجهہ گهڙيون ترسيو ۽ پوءِ ڪجهہ بہ چيائين ”بس انهيءَ ڪان وڌيڪ ٻڌائڻ لاءِ مون وٽ ٻيو ڪجهہ ڪونهي يا ائين سمجهہ تہ آءٌ وڌيڪ ڪجهہ بہ ٻڌائڻ جو مجاز ناهيان.“

سندس ڳالهيون ٻڌڻ ڪان پوءِ آءٌ ڀڳهرجي ويو هوس ۽ بي اختيار ٿي ڪيس چيو هوم، ”آءٌ ائين ٿيڻ نہ ڏيندس.“

موٽ ۾ طنز ڀري مرڪ سندس چپن تي تري آئي ۽ پوءِ اچانڪ سندس چهرو ڪاوڙ ۽ ڪروڌ منجهان تپي لال ٿي ويو هوس. هو ٽپ ڏئي ڪرسيءَ تان اٿيو ۽ تڪڙيون تڪڙيون وکون کڻندو، دڪان تان لهي روڊ پڪڙي، ماڻهن جي پيڙ ۾ گم ٿي ويو.

ان بعد هو وري ڪڏهن بہ منهنجي دڪان تي نہ آيو ۽ نہ وري ٻئي هنڌ ئي ڪٿي هن کي ڏسي سگهيس.

مون سندس ڳالهين کي هڙ ۾ ٻڌي اندر جي الماڙيءَ ۾ محفوظ ڪري رکي ڇڏيو.

۽ پوءِ مون دولت جو عروج ڏٺو. پنهنجي سرڪش پٽ کي عياشين ۾ ٻين جا گهر پريندي ڏٺا. هڪ گهر ۾ رهندڙ اولاد کي ڪٺو ڪٺو ٿي ڏار ٿي رهڻ جا عذاب سٺا. مان پنهنجي اولاد کي سمجهائيندو رهيس، ويهن آڱرين جا زور لڳايا، وڏا جتن ڪيا، سڀ حربا استعمال ڪيا پر منهنجا سڀ حربا ۽ ڪوششون ناڪام ويون. مون کي هر ناڪامي تي درويش کي چسيل لفظن، ”مان ائين نہ ٿيڻ ڏيندس“ جي پسمنظر ۾ سندس مرڪ ياد آئي، جنهن ۾ اهو پيغام هو تہ تون تقدير کي ڪيئن ٿو بدلائي سگهين. ۽ پوءِ منهنجي اکين جي آڏو ٽريڪٽر ٽراليون، موٽرڪارون، بورنگ مشينون، ميڊيڪل اسٽور، بينڪ بيلنس سڀ تهس نهس ٿي ويو. ڪارخاني کي بچائڻ لاءِ زمينن تان هٿ کڻڻو پئجي ويو. ساڳي جاءِ تي الڳ الڳ پنهنجي منهن سان ڪاروبار ڪرڻ وارو هاڻ ۾ هٿ وجهڻ وارو بہ ڪم ٿيو. ان بعد غدودن جي آپريشن ڪرائڻ کان پوءِ ڪئنسر جهڙي موذي مرض جو انڪشاف ٿيو. ٻن غلط ڪمن ۾ منهنجي سرڪش پٽ کي لکن جون چٽيون بہ ڀرڻيون پئجي ويون، جن ۾ باقي بچيل پلاٽ بہ کپي ويا.

درويش جا لفظ اڄ بہ منهنجي ڪنن ۾ ٻري رهيا آهن تہ، ”جيڪڏهن تو پنهنجي جيئري جائداد جي وراثت نہ ڪئي تہ تنهنجو سرڪش پٽ هڪ تہ

ڪارخاني جي ڪمائي مان صحيح حصو تنهنجي ننڍي پٽ کي نہ ڏيندو ۽ پيو تہ اهو حصو ڦٻائڻ لاءِ جتن پيو ڪندو.

مون توهان ٻنهي پٽن کي آمهون سامهون ويهاري، تنهنجي وڏي ڀاءُ کي چيو هو تہ جيڪڏهن ڪارخاني مان توکان مان پنهنجو حصو بہ وٺي ننڍي پٽ جي تڏهن مصلحتن يا شرمندگيءَ جي احساس منجهان تنهنجي وڏي ڀاءُ جو ڪنڌ جهڪي ويو هو. ۽ پوءِ مون ڪيس باقائده تاڪيد ڪندي چيو هو تہ ڪارخانو ڪپائي مان جائداد کي ورهائڻ جي حق ۾ ناهيان، ڇاڪاڻ جو انهيءَ ڪارخاني ئي ٽريڪٽر ٽراليون، موٽرڪارون، پلاٽ ۽ زمينون ناهيون هيون. تنهن ڪري ياد رک تہ اڄ ڪان تنهنجو هي ننڍو ڀاءُ ڪارخاني ۾ تنهنجو برابر جو حصيدار آهي وڏي ڀاءُ هجڻ جي ناتي سان توکي هن جو حصو ڏيڻو آهي تہ وڌيڪ خيال بہ ڪرڻو آهي.

پر اڄ مان تسليم ٿو ڪيان تہ درويش جي ڳالهہ کي پٽ ڏيڻ وارو منهنجو اهو فيصلو غلط هو. ڇاڪاڻ جو هو انهيءَ مل (ڪارخاني) مان اٽي جي پيسائي جي مل ٺاهي ويو آهي، هڪ جاءِ مان بہ جڳهون پيون ڪري ويو آهي، ڪار خريد ڪري ويو آهي ۽ الائي ڪيترو بينڪ بيلنس ٺاهي ويو آهي.

تنهن ڪانسواءِ ماڻهن ڏي جيڪي منهنجا پئسا هئا، اهي وٺي تہ ڪائي ٺي ويو آهي، پر منهنجا لک رپيہ بہ توکي ڏيڻ لاءِ تيار ڪونهي ۽ هاڻ تنهنجي مل (ڪارخاني) واري حصي جي ڪڍ پيل آهي.

منهنجا ٻچا! مان مڃان ٿو تہ مون کي ائين نہ ڪرڻ کپي ها ۽ درويش واري ڳالهہ کي پٽ ڏيڻ وارو منهنجو فيصلو غلط هو. جنهن جي سزا تون عرصي کان ڀوڳي رهيو آهين. زندگيءَ جون سموريون آسائشون هن کي ميسر آهن ۽ تون ننڍڙين خواهشن کي آئندي جي ڏنّي تي ٽاريندو رهيو آهين.

بس هاڻ گهڻو ٿيو. پنهنجي حق جي حاصلات لاءِ جهيڙڻ جهاد آهي ۽ مان توکي اهڙي جهاد جي اجازت ڏيان ٿو. بس اهو خيال رکجائين تہ ماڻهپي مان نڪري نہ وڃجائين ۽ ماڻهن کلائڻ جو موقعو اچڻ نہ ڏجانءِ. پر جي هو پاڻ انهيءَ ڳالهہ تي لهي اچي تہ پوءِ ڪنهن بہ ڳالهہ جي پرواهہ نہ ڪجائين جو توتي تنهنجي ٻچڙن جا حق آهن ۽ توکي پنهنجي ٻچڙن لاءِ پوئتي ٺمر ڇڏڻو آهي.

اٿي شاباش همت ڪر، بابا پنهنجو هٿ منهنجي مٿي تي ڦيريندي چيو تہ ڇرڪ ڀري اٿيس. سجاڳ ٿي پيس.

الائي ڪيتري دير کان بابا جي قبر جي پيرانديءَ کان قبر تي هٿي ٻانهون ڏکيڙي، ٻانهن تي منهن رکي بابا سائين شڪايتون ڪندي آءُ ننڊ پئجي ويو هوس.

آءُ بابا وٽان آئت جا گل ڪٽي اٿيس، قبر جي پيرانديءَ کان پيرن تي هٿ رکي سندس پير چهير، ڪيسي مان رومال ڪڍي منهن صاف ڪير ۽ نئين اتساهہ سان قبرستان مان نڪري آيس.

سليم چنا

هڪ منظر

سائين خدا جو شڪر آهي پنهنجو ٻني ٻارو ۽ ٽريڪٽر ٽرالي اٿم مٿان وري وڏيرو ووٽ وٺي ڏيڻ جي بدلي ۾ هيءَ وڏي ماستري به ڏياري اٿم. سو هاڻ پاڻ ته استادن جا به استاد ٿي ويا آهيون.

هڪ اهڙو منظر جيڪو اسان جي سماج لاءِ سواليه نشان آهي؟

ڳالهه ٻولهه:

"نالو ڇا اٿئي؟"

"سائين! استاد ولي محمد."

"ٻيو ڪو ڪم ڪار ڪندو آهين؟"

"ها سائين! پنهنجي هوٽل آهي. ان ۾ ڊش، وي. سي. آر، ڪيبل... مطلب ته سڀڪجهه آهي. خدا جو شڪر آهي."

"ابا تون ڪائون ڪلاس ٿو پڙهائين؟"

"صاحب! پهرئين ڪلاس جو استاد آهيان."

"انهيءَ ڪانسواءِ ٻيو ڇا ڪندو آهين؟"

"صاحب! مولا جا گنج لڳا پيا آهن. پٽي راند جو استاد آهيان (ٻئي هٿ ٻڌي) دعا جي نظر ڪبي. اتان جو به گذر سفر پيو هلي. جڳهه منهنجي آهي. سونال به وٺندو آهيان. جواري به

مون سان ليکو ڪن ٿي ڪونه."

"تون پاڻ ڪير آهين ابا؟"

"استاد حافظ محمد عثمان."

"ڪهڙو سبجيڪٽ ٿو پڙهائين."

سائين! "ڪلام پاڪ ۽ عربي مٺي ٻولي پاڪ."

"ڏاڍو سٺو پر سونهاري ته رک نه؟"

"سائين حاضر رکندس، توهان جو حڪم اکين تي."

سمجهائيندي چيائين "اها سنت رسول آهي."

"برابر قبلا سائين! عربي پاڪ نبيءَ جي سنت آهي."

"نماز پڙهندو آهين؟"

"ها سائين."

"ڪهڙي مسجد ۾؟"

"سائين مدينه مسجد ۾."

"اها ته اسڪول کان گهٽو پري آهي."

برابر سائين! سچ تا چئو، پر منهنجي ڪتر جي ڪارخاني جي پرسان آهي.

"ڪتر جو ڪارخانو!؟"

"ها صاحب! استاديءَ مان پورٽ ڪتي تي ٿئي!"

"عيال وڏو هوندئي؟" نہ سائين نہ... رڳو زال مڙس آهيون شڪر الحمد الله گهر واري بہ استادياڻي آهي شام جو ٻارن کي ٽيوشن بہ پڙهائيندي آهي."

صاحب ابو...! چئي ٿڌو ساهہ پري ٿو.

"توهان جو تعارف؟"

"سائين منهنجا! آئون استادن جو بہ وڏو استاد آهيان."

"وڏو استاد!؟" معنيٰ تہ استادن جو بہ استاد!

"ها صاحب! وڏو استاد هيڊ ماستر!"

"پوءِ تون تہ هتي اسڪول ۾ ئي رهندو هوندين؟"

"نہ سائين پندرهين پندرهين ڏينهن خبرچار وٺڻ ايندو آهيان استاد حاضر آهن يا نہ!"

"ايترا ڏينهن پلا ڪٿي هوندو آهين؟"

صاحب! خدا جو شڪر آهي، رب جو احسان آهي، پنهنجو ٻني ٻارو آهي، ٽريڪٽر ٽراليون بہ آهن. ڪمند جام ٿئي سو شگر مل وارن ڏي حساب ڪتاب لاءِ پنڌ گهٽا هوندا آهن. وڏيري ڳوٺ مان ووٽ وٺي اها وڏ استادي ڏياري آهي. سو صاحب پاڻ بہ سچ پچ تہ وڏا استاد ثابت ٿيا آهيون.

انسپيڪشن تي آيل عملدار وڏي حيرانيءَ ۾ ٻڌل آهن ۽ هڪ ٻئي ڏانهن نهاري رهيا آهن.

مٿان وري وڏو استاد هٿ ٻڌي چئي ٿو "سائين! پنهنجي عاليشان اوطاق آهي. رات هلي رهو سيئي اهتمام ٿي ويندا."

"سيئي اهتمام؟"

ها سائين! اوهان جي خاص دعوت ڪئي اٿئون. اصل خوش ٿي ويندؤ!"

ٽيم وارن جي وات ۾ پاڻي، چپن ۾ چرپر اچي وئي.

"پلا ٻار ڪٿي آهن؟ ڏسڻ ۾ ئي ڪونہ ٿا اچن."

"سائين پهرئين ڪلاس وارا آهن معصوم انهن کي تہ موڪل ڪرائي اٿم، ٻئي ڪلاس وارن ڇورن کي ڏنم ٻهارا هٿن ۾ سڄو اسڪول ٻهاري ڪيائون صاف سٿرو سو خوش ٿي انهن کي بہ موڪل ڏنم. ٽئين ڪلاس وارا ڇوڪرا حافظ محمد عثمان، مدينہ مسجد ڏانهن ڏياري موڪليا آهن."

"ڇا جي لاءِ ويا آهن؟"

"ڳوٺ جو واپاري سيٺ الحاج محمد صديق مدني وفات ڪري ويو آهي ان جي قرآن بخشي لاءِ ويل آهن."

"مدني ذات هئس ڇا؟"

"سائين هر سال سيٺ مديني پاڪ ويندو هو. تنهنڪري مدني سڏائيندو هو."

"سبحان الله- سبحان الله-" پلا

غريبن جي مدد ڪندو هوندو؟
”سائين اوطاق مهمانن سان ڀريل هوندي هيس- باقي خير خيرات ڪندي نہ ڏٺوسين نہ ٻڌوسين...!!“
”هونءَ...!! ڀلا چوٿين ڪلاس جا شاگرد؟“
سائين چوٿين ڪلاس جو استاد جنهن ڏينهن نہ ايندو آهي نہ...! ان ڏينهن ڇوڪرا موڪل ڪري ويندا آهن.
”پاڻهي موڪل ڪندا آهن؟“
”ها سائين وڏا سڌا ڇوڪرا آهن، مون کان پڇن ٿي ڪونہ! ويچارا پاڻهي هليا ويندا آهن.“
”استاد وڏا! هيڊ ماستر صاحب!“
”جي سائين حڪم سائين!“
پنجين ڪلاس جا شاگرد بہ ڪونہ پيو ڏسان؟
”سائين اهي منهنجي اوطاق تي توهان جي استقبال ۽ خدمت لاءِ موجود آهن. اصل نوڪرن وانگر ڪم ورتو اٿمان.“
”ڇوڪرن نوڪرن وانگر ڪم ڪيو آهي!؟“
صاحب ڇا ڪريان، پٽيوالي کي صبح ساڻ پئسہ ڏئي ڪچي پر اماڻيو اٿم تہ توهان مزمانن (مهمانن) لاءِ ماکي جا شيشا وٺيو اچي، اجهو ڇاڻ موٽيو.“
E D O آهستيءَ اٽڪل سان سپروائيزر کي چيو تہ ”هنن سان ڳالهائي؟“
”سائين! مان ڇا ڏوڙ ويهي ڳالهايان! پاڻ آيا آهيون تہ اسڪول جي شاگردن ۽ ماسترن سان ملي اسڪول جي پروگريس ۽ رڪارڊ کي ڏسون، ڪين ٻڌون ۽ سندن صلاحيتون ڏسون پر هتي تہ ڪم ٿي ابتا لڳا پيا آهن.“
”ڇورا (شاگرد) لين ڪونہ!!“
”استاد اسڪول اچن ڪونہ!!!“
هتي سڀ هڪبئي جا استاد لڳا پيا آهن.
ماستر تہ هتي ڪو سڌائي بہ ڪونہ ٿو.
اسان آيا آهيون تہ سٺي انسپيڪشن رپورٽ ٺاهي هنن ماسترن ۽ شاگردن جا مسئلا ٻڌي انهن کي حل ڪرايون.
شاگردن جي تعليم، معيار کي پرکيون...!
پر هتي تہ سڀ استادن جا بہ استاد لڳا پيا آهن.
صاحب! هاڻي دعوت خاص جو مزو وٺي، انسپيڪشن رپورٽ بہ ڪوڙي سوڙي ٺاهي وٺنداسين.
ڇا ڪريون مٿان آرڊر بہ اهڙائي اچن ٿا تہ ”خيال ڪجو اسان جا ماڻهو آهن.“
”دلجاءِ ڪريو- ڪيسو بہ گرم ڪندا- هاڻي هلو تہ هلي اوطاق تي ٿڪ پيچي ماني کائي آرام ڪيون.“
”قبلا سائين اچو، اچو! هيڊ ماستر ڪين اوطاق تي هلڻ جي صلاح ڪئي ۽ ڊي اي او پنهنجي ٽيم سميت هيڊ ماستر جي پٺيان پٺيان هو، ڇو تہ اڳيان آخر تہ استادن جو بہ استاد هئس نہ!!“

نئون ليکڪ

عرفان نوراني

واهہ ڙي منهنجا نصيب واهہ!!!

پوڙهائپ ۾ هونئن بہ ماڻهو توبهہ تائب ٿي ويندا آهن، ها اهو ٿي سگهي ٿو... ها رئيس جي عمر بہ تہ پنجهتر کن ٿيندي، وڌيڪ وري گهڻا سال جيئندو. ها پڻ مون کي لڳي ٿو تہ گناهن جو ڪفارو ادا ڪرڻ گهري ٿو.

تو جهڙا هيري جهڙا ماڻهو ڪٿي آهن اڄڪلهہ!

شامہ جو اڄ دڪان تي مس مس ڪر ڪان ٽڪو ماندو ٿي آرام ڪرڻ واسطي ڪرسيءَ تي اچا مس ويٺو هئس تہ مڃاڻ ڏسان تہ هڪ وڏي لينڊڪروزر اچي دڪان آڏو بيٺي آهي. پهرئين تہ سوچيم تہ ڪو شهر جو ڪو ماڻهو هتي اسان جي ڳوٺ ۾ مهمان ٿي آيو هجي ۽ ڪا شيءِ شڪل وٺڻ لاءِ دڪان تي آيو هجي.

پر اکيون کٽي ڏٺم تہ مان ڇڻ پٽ ٿي ويس. ڏسان تہ ڳوٺ جو وڏو رئيس ڪمال خود پاڻ پنهنجي ڪمدار سان

ڳڌ منهنجي دڪان ۾ گهڙيو آهي. مان اڪيون ڇنڀيندي رهجي ويس.

وڏو رئيس ڪمال واقعي پاڻ هو. سوچيم ته خواب ته نه پيو ڏسان پر پنهنجي هٿ تي چهنڊڙي پاتم ته ڄاتم ته خواب نه پيو ڏسان پر حقيقت ۾ رئيس ڪمال کي پيو ڏسان!!

رئيس ڪمال سڌو اچي مون واري ڪرسيءَ آڏو بيهي رهيو ۽ چوڻ لڳو. "رجب پٽ! آئون خطاڪار آهيان. تو سان ظلم ڪيو هئم. ان ڪاڻ توکان معافي گهرڻ آيو آهيان."

ڪرسيءَ تان ٽپ ڏيئي اٿندي چيم. "وڏا رئيس ڪمال توهان..." وڌيڪ چوڻ ٿي چاهيم. "وڏا رئيس توهان منهنجي دڪان تي..." پر اکر منهنجي واتان نه نڪتا.

وڏي رئيس منهنجي ڳالهه ڪٽيندي ۽ جهمندي چيو. "پٽ! اصل ۾ پئسي سبب انسانيت وڃائي ويٺو هئس. مون تو جهڙو محنتي ۽ خلوص وارو ماڻهو زندگيءَ ۾ ڪونه ڏٺو آهي. تو جهڙا هيري جهڙا ماڻهو ڪٿي آهن اڄ ڪلهه!!"

مون کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ ئي نه پئي آئي. حيرت مان اکيون پئي ڇنڀيم ۽ وائڙن وانگر ڪمدار کي پئي نهاريم. مڃاڻ ڪمدار جي اکين ۾ حيرت جو سمنڊ اٿليندي ڏٺم جيڪو به رئيس ڪمال کي ڏسي مون وانگر پٿر ٿي ويو هو.

رئيس ڪمال ڪنڌ هيٺ ڪري هيٺ مٿي لوڏيندي چيو. "پٽ! دولت ۾ انسان انڌو ٿي پوندو آهي. ان ڪري انسان جي شناخت وڃائي ويٺو هئس. مون کي هاڻي احساس ٿيو آهي ته تون ۽ پاڳل ڪيڏو نه هڪ ٻئي سان چاهه رکو ٿا. ۽ ڪيڏو نه ڪنور ٿي پيو هيس ۽ اکين تي ڇڻ پٽي ٻڌي ڇڏي هئم پر هاڻي... تون پرواهه نه ڪر. سڀاڻي شام جو پنهنجي ماءُ پيءُ کي موڪل ته اسان توهان ٻنهيءَ جي شاديءَ جي تاريخ طئي ڪري سگهون."

"منهنجي شادي پاڳل سان؟" حيرت مان منهنجو وات ڦاٽي ويو. (پاڳل وڏي رئيس ڪمال جي سڪيلڌيءَ ڌيءَ آهي)

"ها پٽ. پراڻيون ڳالهيون. سياڻن چيو آهي ته وسارڻ ته ان ۾ انسان جي بهتري آهي." ائين چئي رئيس پنهنجون اڏ ڪليل اکيون بند ڪيون ۽ منهن مون طرف ڪري ڇڏيو.

ڪمدار رئيس کي هٿ جو سهارو ڏيندي منهنجي ڪرسيءَ تي اچي ويهاريو.

ويهندي ئي رئيس ڪنڌ مٿي ڪٽي مون کي اڌ ڪليل اکين سان چوڻ لڳو. "منهنجو شهر وارو بنگلو. منهنجي 5 هزار ايڪڙ زمين مان هڪ هزار ايڪڙ. هڪ ڪار به هاڻي پاڳل سان تنهنجون ٿينديون." ۽ پوءِ ليلائي چيائين. "بس پٽ انڪار نه ڪج اهي تنهنجون امانتون آهن مون ڏي. پاڳل جي نڪاح واري ڏينهن ئي توکي ان جا ڪاغذ دستاويز ملي ويندا. مون کي خبر آهي ته تون خوددار ماڻهو آهين. پر منهنجي توکي

گذارش آهي تہ انهن شين کي ونڻ کان
انڪار نہ ڪج نہ تہ مان سمجهندس تہ
تو مون کي معاف نہ ڪيو.“

۽ پوءِ ڪنڌ هيٺ ڪري هڪ هٿ مٿي تي رکندي پٽي چيائين. ”پهريان بہ تو پنهنجي ماءُ کي موڪليو هو پر مون انهن کي بي عزتو ڪري گهر مان نوڪرن ذريعي تڙي ڪڍيو هو. مت مارجي ويئي هئي منهنجي! خير اسان سيئي انسان آهيون. غلطيءَ جا پتلا آهيون فرشتا تہ ناهيون. هڪ ٻئي جي عزت اسان پاڻ نہ ڪنداسون تہ ٻيو...“

مون کي لڳو ڄڻ مان پري کان رئيس جا آواز ٻڌي رهيو هجان.

رئيس ڪمال منهنجا پراڻا گهاءُ کولي ڇڏيا ها. مون پاڳل جي لاءِ خودڪشيءَ جي ڌمڪين کان مجبور ٿي منٿن، ايلازن سان بابا، امان کي قرآن ۽ رسول جا واسطا ڏيئي رئيس ڪمال کي پاڳل جو رشتو ونڻ لاءِ موڪليو هو پر... ائين ڪمال انهن کي نہ صرف بي عزتو ڪري نوڪرن ذريعي ڌڪا ڏيئي گهر مان تڙيو هو پر ان سان گڏوگڏ مون کي بہ بابي ڌمڪي ذريعي ڏني هئائين تہ جيڪڏهن مون وري پنهنجي گندي زبان تي پاڳل جو نالو ورتو تہ منهنجو لاشو شاخ ۾ لوڙهي ڇڏيندو. بعد ۾ مون رئيس کي ڳيا ڳيا ڪرڻ جو منصوبو جوڙيو هو پر امان روئي پوتي منهنجي اڳيان رکي هئي ۽ بابا قرآن جا واسطا ڏيئي مون کي قسم کارايو هو تہ مان رئيس کي ڪجهہ بہ نہ چوندس ۽ مون مجبورن اهو وعدو ڪيو هو ۽ بابا امان جي موجودگيءَ ۾ وعدي تان ڦري نہ ٿي سگهيس. انهن تلخ يادن منجهہ وڪوڙيل هئس تہ رئيس ڪمال منهنجي جسم کي لوڏيندي چيو. ”ٻڌين پيو نہ رجب... مان ڇا پيو چوان؟ تون پنهنجي ماءُ پيءُ کي سڀاڻي موڪلين پيو نہ؟“

”نيڪ آ وڏا رئيس....“

رئيس ڪرسيءَ تان ڪمدار جو سهارو وٺندي اٿندي منهنجي ڏاڙهيءَ تي هٿ رکي چيو. ”وڏن جي ڳالهہ ڪا ٿورڙي دل ۾ ڪبي آهي.“

ڏس نہ! مان بہ تہ تنهنجي پيءُ جي عمر برابر هوندس. بس آخري غلطي سمجهي معاف ڪري ڇڏجان. ۽ پوءِ دروازي ڏانهن منهن ڪندي چيو. ”ڪمدار ڪٿي آهين؟ پنهنجي گاڏيءَ ڪٿي آهي. هلون؟“

مان عجب ۾ وڪوڙجي ويس تہ وڏو رئيس هي ڇا پيو چوي. ڪمدار هن جي پر ۾ هو ۽ گاڏي رئيس خود منهنجي دڪان تي ڪٺي آيو هو.

”اڄ ڄڻ مون کي هوش ئي نہ آهي. لڳي ٿو تہ خوشيءَ ۾ مون کي اڄ ننڊ بہ نہ ايندي. پر نياڻيون تہ پرايون هونديون آهن نہ. رئيساڻي بہ ٻاويهہ سالن جي هئي جڏهن حويلي ۾ آئي هئي. اها منهنجي چوٿين شادي هئي هن سان. خير اسان جو گهراڻو ئي اهڙي قسم جو آهي. ان کان پهريائين رضيہ، جويريان، نغمہ، ناديہ، نيلم ۽ ٻيون ڪيتريون ئي منهنجي زندگيءَ ۾ منهنجي حويلي جي زينت بڻجي....“

"رئيس هاڻي هلو دير پئي ٿئي. گهر ۾ توهان جو انتظار پيو ٿئي." ڪمدار پهريون دفعو گفتگو ۾ حصو ورتو ۽ تڙ تڪڙ ۾ هن کي سهارو ڏيئي گاڏيءَ طرف وٺي وڃڻ لڳو.

"ترس ته سهي، ها پٽ ته تون سڀاڻي شام جو امان بابا کي حويلي موڪلين پيو نه؟ ٺيڪ آ پٽ، هاڻي موڪلاڻي ناهي پنهنجو خيال رکج... بابا کي سلام ۽ منهنجي پاران معافي..." ڪمدار هن کي تيز تيز وکون کڻائي گاڏيءَ جي پوئين سيٽ تي ويهاريو ۽ پاڻ ڊرائيونگ سيٽ تي ويهي تيزيءَ سان روانو ٿي ويو.

☆☆☆☆☆☆

رئيس ڪمال جي وڃڻ کان ڪافي دير تائين مون تي سڪتو طاري ٿي ويو هو ته آخر هي وري ڇا ٿي ويو آهي. سوچيندي سوچيندي منهنجي اکين مان لڙڪ نڪري آيا هئا. مان ۽ پاڳل ڳوٺ جي اسڪول ۾ گڏ پڙهيا هئاسين. ننڍپڻ ۾ هڪ ٻئي سان جيئڻ مرڻ جا قول اقرار ڪيا هئاسين. مان پاڳل کي حاصل ڪرڻ لاءِ اهو سوچي مان ڏينهن رات محنت ڪندو هوس.

مان اڃا تائين حيرت جي اونهي سمنڊ ۾ هئس. سوچيم پئي ته الائي ان ۾ رئيس ڪمال جي ڪا چال ته ناهي. يا وري متان کو گهر چڪرو کو ته نه هلايو آهي. يا وري رئيس ڪمال پنهنجو آخري وقت ڏسي پنهنجي آخرت سنوارڻ جي ڪوشش ته نه ڪري رهيو آهي... يا وري رئيس ويتر بي عزت ڪرڻ لاءِ ڪا چال گهڙي آهي... پر مون ته امان بابا سان وچن ڪيو آهي ته رئيس ڪمال کي هٿ به نه لائيندس... پر رئيس ڪمال مون کي بي عزتو به ڇو ڪندو. هي خود پاڻ مون وٽ هلي آيو هو، پاڳل جو سنگ ڏيڻ... ڪيڏيون منٿون... ايلاز ڪيون اٿئي... آخر رئيس ڪمال ۾ ڪيئن ايڏي وڏي تبديلي اچي ويئي، ههڙو ڪنور ماڻهو... سو به رئيس ڪمال... ۽ مون کي منٿون... الاءِ ڪهڙو مسئلو آهي... مون کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ ئي نه پئي آئي... لڳي ٿو ته پاڳل ۽ منهنجون دعائون اگهامي ويون آهن.

اهو ڏينهن منهنجي زندگيءَ جو خوشنصيب ترين ڏينهن هو. ان شام جو مان جلدي جلدي دڪان بند ڪري گهر ڏانهن روانو ٿيس. مون جڏهن اها خوشخبري بابا امان کي ٻڌائي ته انهن مٿان ڄڻ کو حيرت جو پهاڙ ڪري پيو هجي.

"پٽ! تون هي ڇا پيو چوين، وڏو رئيس ڪمال تو وٽ پاڻ آيو هو!" بابا حيرت مان منهنجي ڳالهه ٻڌندي چيو.

"پٽ واقعي رئيس ڪمال پاڻ هو!"

وراڻيم، "ها، بابا وڏو رئيس ڪمال پاڻ آيو هو. ڪمدار سان گڏ."

"ڇا پئي وڏي رئيس چيو." بابا تڪڙ ۾ پڇيو.

چيم، "توهان کي ۽ امان کي حويلي ۾ گهرايو اٿس منهنجي ۽ پاڳل جي شادي جي تاريخ مقرر ڪرڻ لاءِ."

"بابا حيرت ۾ اچي ويو. "ها

پٽ!!"
"ها بابا."
"يقين ئي نہ ٿو اچي... وڏي رئيس خود اهو چيو آهي توکي...!!!" بابا خوف کائيندي چيو. "پر پٽ رئيس ڪمال کي تون ڪونہ سڃاڻين. منهنجي تہ هن ڳوٺ ۾ عمر گذري ويئي آهي. پٽ ماڻهو منهن جا مٺا ۽ اندر جا ڪارا اٿئي. توکي خبر ناهي پٽ تہ وڏي رئيس ڳوٺ ۾ ڪهڙا ڦهر ڪيا آهن. ماڻهن جا ماڻهون اجا بہ تتا پيا اٿس مٿان. توکي خبر ناهي ڇا. ڪلهہ جي ئي تہ ڳالهہ آهي. تنهنجي رشتي وٺڻ لاءِ هن ڪيڏو نہ اسان کي بيعزتو ڪري گهر مان ڪڍيو هيو. مون سوچيو هو تہ تون جوان آهين. نادان آهين. منهنجو هڪ ئي اولاد آهين. ان ڪري ڪجهہ ڪري نہ ويهين. ان ڪري همٿ ڪري رئيس ڪمال وٽ ويو هئس. پٽ اسان غريب ماڻهو آهيون. پاڳل ڪي وساري ڇڏ. ان ۾ ئي اسان جي بهتري آهي پٽ!"

"پر بابا. اوهان جون ڳالهيون صحيح آهن. پر بابا. هو خود پاڻ ڪمدار سان گڏ مون وٽ آيو هو. مون کان معافي ورتائين ۽ توهان کان بہ معافي گهري اٿس ۽ ٻي ڳالهہ تہ ڪمدار بہ هن سان گڏ هو. جيڪڏهن اها ڳالهہ ڪو ٻيو شخص مون سان ڪري ها تہ مون کي يقين ئي نہ اچي ها پر هيءُ خود مون وٽ آيو هو اڄ شام جو."

"سمجهہ ۾ نہ ٿو اچي تہ رئيس ڪمال تو وٽ ڪيئن آيو هو. تو ان وقت هن جون اکيون ڪونہ ڏٺيون هيون جڏهن مون تنهنجي رشتي جي ڳالهہ هن سان ڪئي هئي..." بابا حيرت ۾ سوچي رهيو هو ۽ پوءِ چيائين. "ٿي سگهي ٿو تہ پنهنجن گناهن جو ڪفارو ادا ڪرڻ گهرندو هجي... پوڙهائپ ۾ هونئن بہ ماڻهو توبهہ تائب ٿي ويندا آهن. ها اهو ٿي سگهي ٿو... رئيس جي عمر بہ تہ پنجهتر ڪن ٿيندي. وڌيڪ وري گهڻا سال جيئندو. ها پٽ مون کي لڳي ٿو تہ گناهن جو ڪفارو ادا ڪرڻ گهري ٿو."

"ها بابا. مان بہ اهو ئي ٿو سمجهان تہ اهائي ڳالهہ هوندي."

"ٺيڪ آ پٽ. جنهن ۾ تون خوش ان ۾ اسان بہ خوش. آخر تون اسان جو واحد اولاد آهين تہ پوءِ ڪڏهن حويليءَ ۾ گهرايو اٿس؟"

وراڻيم. "سڀاڻي شام جو."

"ڪهڙي ٽائيم تي؟"

"بابا. اهو تہ مون ڪونہ پڇيومانس."

"پٽ. پنج. ڇهہ. ست. هوڙ وڏا ماڻهو آهن پٽ. پاڻ کي ڇاهي. پاڻ تہ ٿي وڃي ئي پهچي وڃون. پر پنهنجي پهچڻ واري ٽائيم تي هو تياري ۾ نہ هجن ۽ خواهہ مخواهہ ناراض ٿين. ان ڪري مقرر ٽائيم معلوم ڪرڻ ضروري آهي."

"مان انهن کي فون ڪري پڇي وٺان؟"

"نہ پٽ. سڀاڻي ئي تياري ڪان پوءِ

پڇي وٺنداسون، هينئر مناسب ناهي، پاڻ کي ڪجهه تياريون به ته ڪرڻيون آهن نه.“

☆☆☆☆☆☆

ان رات مون کي ننڊ ئي نه پئي آئي، پاڳل سان ملڻ جي خوشيءَ جي تصورن سان ئي منهنجي جسم ۾ عجيب لهر ڊوڙي ٿي وئي، اڌيءَ رات جو گهڙي گهڙي پاسا بدلائي هر وقت پاڳل جو چهرو منهنجي من ۾ گهمي رهيو هو. سوچيم پئي ته شايد پاڳل جو به حال مون وانگر هوندو. ڪيڏو نه اسان هڪٻئي سان زندگيءَ گذارڻ جا خواب ڏٺا هئا. مس مس ته الله اسان جي ٻڌي آهي. نه ته ڪٿي مان ۽ ڪٿي هوءَ.

الله الله ڪري رات پوري ٿي. مون کي سڄي رات ننڊ ئي ڪانه آئي. ڳالهه ئي اهڙي هئي. ڀلا اهڙي موقعي تي ڪنهن کي ننڊ اچي سگهي ٿي. امان بابا به سڄي رات ننڊ نه ڪري سگهيا هئا اهو انهن جي چهري منجهان ظاهر ٿي رهيو هو.

صبح کان وٺي تياريون شروع ٿي ويون هيون. وڏي رئيس ۽ انهن جي نندي رئيس لاءِ اجرڪون پٽڪا، پتاشا، گلن جا هار، مناين ۽ ڪنوار لاءِ پرت پريا وڳا، ميڪ اپ جو سامان، سينڊل، سوني منڊي ۽ چانديءَ جو سيٽ ۽ پيو الاهي چا چا بابا وارن تياريون ڪيون هيون، آخر انهن جو مان واحد پٽ جو هئس.

تياريون ڪندي ڪندي اسان ٿڪجي پيا هئاسون، تياريون مڪمل ئي نه پئي ٿيون. تيل ڦليل، خوشبو، ڪڙهائي وارا وڳا، پالش ٿيل بوٽ، ڪيڏو نه امان ۽ بابا پنهنجو پاڻ کي تيار پئي ڪيو جڏهن سيئي تياريون مڪمل ٿي ويون ته بابا مون کي سڏائي چيو، ”پٽ هاڻي تياريون ته مڪمل ٿي ويون آهن. تون رئيس جي گهر فون ڪري وقت معلوم ڪري وٺ ته جيئن اتي هلجي.“

مون ها ڪئي ۽ ٻئي ڪمري ۾ وڃي ٽيليفون تي وڏي رئيس ڪمال جي گهر جو نمبر ملايم.

ٿورڙي دير کان پوءِ ڪنهن رئيس ڪمال جي گهران فون کنيو.

”هيلو ڪير؟“ مون پڇيو.

”مان ننڍو سائين اصغر پيو ڳالهايان، تون ڪير پيو ڳالهائين؟“ ڪڙڪيدار آواز آيو.

”مان رجب پيو ڳالهايان.“

”رجب، ڪهڙو رجب؟“ آواز ۾ ساڳي تکاڻ هئي.

”مان ر... رج.. رجب توهان جي ڳوٺ جي رحمت جو پٽ... رجب ننڍا سائين.“

”رجبا!... ها ها ها... رجب چا آهي؟ چو فون ڪيو اٿئي؟“

”ننڍا سائين امان بابا وارا ڪهڙي ٽائيم تي توهان جي حويلي تي اچن.“

"چا لاءِ بابا؟ تنهنجو دماغ ته صحيح آهي، اڳي پيري گهر مان ڌڪا ڏيئي ڪڍيوسين ۽ وري هاڻي بيعزتو ٿيڻ جو پروگرام اٿئي ڇا؟"

"ننڍا سائين، ايڏو نه ڳالهاءِ تنهنجي والد وڏي رئيس ڪمال خان ان لاءِ معافي به گهري آهي، مون کان ۽ بابا کان به معافي ورتي اٿن."

"معافي ۽ توهان کان؟!!" ننڍي سائين حيرت مان چيو، "تو خواب ته نه ڏٺو آهي. چريو ته نه ٿي ويو آهين ڇڻ جا...."

مون ننڍي سائين جي ڳالهه ڪٽيندي چيو، "ننڍا سائين، وڏي رئيس اڄ پاڳل جو سنگ مون کي ڏيڻ لاءِ منهنجي بابا، امان کي حويليءَ ۾ گهرايو آهي. ڪمدار به ان موقعي تي موجود هو... توهان وڏي رئيس کان پڇيو ان...."

"چا پيو چئين رڍ جا... تو جهڙي ٽڪي جهڙي ماڻهوءَ کي اسان پاڳل جو سنگ ڏينداسين!؟. ماڻهو ڪٿا آهن چا؟"

"توهان ڪر... دار... کان ٿي پڇي وٺو." مون هٻڪندي چيو.

"ٺيڪ آ، ترس توکي ڏسان ٿو. تنهنجو اڄ مون ميچالو نه ڪڍيو ته منهنجو نالو.... اڙي ڪمدار جا پٽ... هيڏانهن ته اچ."

مون ٽيليفون تي ننڍي سائينءَ جون ڳالهيون پئي ٻڌيون.

"اڙي ڪمدار جا پٽ، هيءُ نيچ ماڻهو چا پيو چوي، تون بابو هن وٽ ويا هيو چا؟ بابو ڪٿي آهي؟" ننڍي سائينءَ جي آواز ۾ ڪڪرن جي ٽڪرجڻ واري گجگوڙ هئي.

۽ پوءِ ڪمدار جواب ڏنو جيڪو مون کي ٻڌڻ ۾ ئي نه آيو.

"اڙي ڪمدار هي چا پيو چوين، تون هڏحرام ٿي ويو آهين، بابا ته پوڙهو ٿي عقل وڃائي ويٺو آهي پر تون ته... ترس بابا کي شڪار تان موٽڻ ڏي ۽ ڪمدار تون نالائق...." ۽ پوءِ مون هن کي ڪمدار کي ڪچيون ڪچيون گاريون ڏيندي ٻڌو.

ڪجهه وقت کان پوءِ ننڍي سائين سهڪندي مون سان ڳالهايو.

"هاڻي ٻڌ! ٽڪي جهڙا نيچ ماڻهو، جيڪو ڪجهه ٿيو ان کي وساري ڇڏ، ٻڙڪ به ڪڍي اٿئي ته اصل زبان ڪڍي ڇڏيندوسين ۽ تنهنجو لاش به تنهنجي ماڻٽن کي نه ملندو."

"پر ننڍا سائين، وڏي سائين مون کي خود زبان ڏني آهي ته هو اڄ مون کي پاڳل جو سگ ڏيندو."

"چوان ٿو نه ته هاڻي چپ ڪر، جيڪو ٿيو ان کي وساري ڇڏ، ان وقت بابو نشي ۾ هو..."

ائين چئي ننڍي سائين ڌڙاڪ سان ٽيليفون جو رسيور رکي ڇڏيو.

"ها گونجدار آواز منهنجي ذهن ۾ مڇاڻ ڪيتري دير تائين گونجندو رهيو مون کي لڳي رهيو ته ڇڻ مان ان آواز جو پڙاڏو هزارين ميل پري کان ٻڌندو هجان...."

اڄ ڪلهه ته هن جو ڪو ٽڪاڻو ئي ڪونهي. سڄو وقت گهر کان ٻاهر! وري ٻڏائي ٻه ڪونه وڃي. اڪيلي هجڻ جو احساس مون کي شدت سان ستائڻ لڳو. پرديس ۾ اڪيلاپ ته هوندئي ٻه رهندي آهي، پر اڄوڪي ڏينهن مان وڌيڪ بيچين ٿيڻ لڳيس.

سڀ منهنجو ڏوهه

اڄ ڪيڏو نہ خاص ڏينهن آهي! منهنجي لاءِ تہ آهي. هن لاءِ الائي آهي يا نہ؟ ان جي مون کي ڪهڙي خبر؟ اڄ اسان جي شاديءَ جي پندرهين سالگرهہ آهي. مون ڪيڪ بيڪ ڪيو آهي. مون هن جي دلپسند ڊنر تيار ڪئي آهي. گهر کي ڦوڪڻن ۽ رنگين پٽين سان سجايو آهي. ڪئنڊل لائيٽ ڊنر جو پورو پورو بندوبست ڪيو اٿم. هاڻي مان بي صبريءَ سان مڪيش جو انتظار ڪري رهي آهيان. هن مون کي چٺي ڇڏيو هو. "شام جو ضروري ميٽنگ سبب روز کان بہ وڌيڪ بزي هوندس." پوءِ بہ منهنجون اکيون ور ور گهڙيال طرف کڄي رهيون هيون.

ايڏي دير؟ شام جا ڇهہ لڳي ويا، ست بہ لڳي ويا آهن. سنجو بہ اسڪول مان گهر ڪونہ موٽيو آهي. الائي ڪاڏي ويو هليو؟ اڄ ڪلهہ تہ هن جو ڪو نڪاڻو ئي ڪونهي. سڄو وقت گهر کان ٻاهر! وري ٻڌائي بہ ڪونہ وڃي. اڪيلي هجڻ جو احساس مون کي شدت سان ستائڻ لڳو. پرديس ۾ اڪيلائپ تہ هونئن بہ رهندي آهي، پر اڄوڪي ڏينهن مان وڌيڪ بيچين ٿيڻ لڳيس. نيٺ مون کان رهيو نہ ويو. مون فون هٿ ۾ کڻي آفيس جو نمبر ڦيرايو. سنڌس سيڪريٽريءَ مون کي ٻڌايو تہ ميٽنگ ان وقت تائين هلي رهي هئي. ان بعد مون سنڌس موبائل فون جو نمبر ڦيرايو. ان تان بہ جواب نہ مليو. پڪ ئي پڪ هن فون بند ڪري ڇڏيو هو. مان لاچاريءَ وچان هٿ ٻڌي ويهي رهيس.

اڌ ڪلاڪ کان پوءِ سنڌس فون آيو.

"مان پنهنجي بزنيس جي ساٿين سان ٻاهر ڊنر لاءِ وڃي رهيو آهيان. منهنجو انتظار نہ ڪج."

"پر اڄ تہ اسان جي...."

۽ فون ڪٽ ٿي ويو.

هو رات جي ٻارهين لڳي کان پوءِ گهر آيو. مان رات جا ڪپڙا پائي پلنگ تي پاسا ورائي رهي هئس.

هن بتي ٻاري. گهر جي سجاوٽ ڏٺي. ميز تي رکيل سامان بہ ڏسي آيو هو. عجب وچان چوڻ لڳو. "هيءَ سڀ ڇا آهي؟"

"هيءَ سڀ ڇا آهي! توهين ٿا پڇو! توهان کي ياد ڪونهي، اڄ جو ڏينهن؟"

"اڄ جو ڏينهن" هو سوچڻ لڳو. "او، ها، ها. ياد اچي ويو! اڄ اسان جي ويڊنگ انئيورسري آهي، نہ؟"

"اڄ، ڪالهہ ٿي چڪو آهي." مون گهڙيال ڏانهن نهاريندي چيو. منهنجي آواز ۾ هڪ سڏڪو هو.

"تو مون کي ياد ڇو نہ ڪرايو؟"

"مان ياد ڪرايان؟ هيترا سال ڪڏهن ياد ڪرائڻ جي ضرورت پيئي هئي؟"

"پر توکي تہ خبر آهي نہ... مان ڪيڏو بزي ٿو رهان؟ جيئن پوءِ تيئن ڪم وڌندو پيو وڃي. توکي مون کي ياد ڪرائڻ گهربو هو."

"ها ڏوهہ منهنجو!"

مان ننڍڙي شهر، ڪولهاپور ۾

رهندڙ. هڪ سادي سودي ڇوڪري هئس. اتي ئي ڄائي هئس، اتي ئي نپني هئس ۽ اتي ئي ڪاليج ۾ گرئجوئيٽ ٿي هئس. منهنجي ڏاڏاڻن پارت اچي ورهاڱي وقت پنهنجو اباڻو ملڪ سنڌ ڇڏي اپر مهاراشٽرا جو ننڍڙو شهر وسايو هو ۽ ڏاڏي ڌنڌو ڌاڙي شروع ڪيو هو. وڏي پٽ هئڻ سبب، منهنجي پيءُ کي ننڍيءَ ڄمار ۾ ئي گهر جون سموريون جوابداريون سنڀالڻيون پيون هيون.

مان ارڙهين ورهين جي ٿيس تہ منهنجي شاديءَ جون ۽ اڪلاڻ جون ڪوششون ٿيڻ لڳيون. هتان هتان مائٽيون اچڻ لڳيون. ان وقت مڪيش جي بہ مائٽي آئي. مڪيش آمريڪا ۾ رهندو هو. هن کي اتي نئين نوڪري ملي هئي. شاديءَ لاءِ هو پارت آيو هو ۽ مون کي ڏسڻ لاءِ ڪولهاپور چڙهي آيو. هڪ ئي نظر ۾ هن مون کي پسند ڪيو. جهڙي نموني جي ڇوڪري ڪيس کپندي هئي. گهريلو پارتيہ سنسڪارن جي وچ ۾ وڏيل ۽ انهن تي ئي اڏيل پارتي ناري. ان جون جهلڪيون هن کي مون ۾ نظر آيون. الائي ڇو، وديش ۾ آباد ٿيل هندستاني نوجوان، شهري سمارٽ ڇوڪرين کان ڪنارو ڪري، ڳوناڻين کي ترجيح ڏيندا آهن؟ ان جو سبب شايد هنن جي اندر ويٺل پنهنجي انسيڪيورٽي هوندي آهي. وديش ۾ ڪجهہ سال رهڻ بعد، هو سمارٽ تہ وقت پوندي ٿي ئي ويندين آهن، پر جهونا سنسڪار اڳتي هلي هنن جي گهر گرهستيءَ لاءِ لاڀدائڪ ثابت ٿيندا آهن. هن جهٽ مون کي پسند ڪري ورتو. مون بہ هن کي پسند ڪيو، حالانڪ منهنجي پسند ۽ ناپسند کي ايڏي اهميت هئي ئي ڪانہ. جيئن اڪثر ٿيندو آهي. مون کي سنگيت ۾ خاص رچي آهي. مون کي هڪ ڀڄن ڳائڻ لاءِ چيو ويو ۽ هو منهنجي آواز تي اکن ڇڪن ٿي پيو. ڳونگي ڳانءِ وانگر منهنجو پلئہ هن جي دامن سان ٻڌو ويو.

شاديءَ بعد هو مون کي ڪئليفورنيا ۾ وٺي ويو. هڪ هندستاني ننڍڙي شهر جي سڌي سادي ڇوڪريءَ کي آمريڪا ۾ ٺائينڪو ٿيڻ ۾ ڪافي ڏکيائي پيش آئي ۽ وقت تہ لڳو، پر مڪيش جي پيار مون کي اتي پنهنجا پير کوڙڻ ۾ مدد ڪئي. کهڙا نہ سهڻا، سهاوڻا ۽ رومانٽڪ ڏينهن هئا اهي! پياري پتيءَ جو پيار پائي مان ڦولي نٿي سمايس. نئون ملڪ، نئون گهر، نئين گرهستي نئين سنسڪرتي ۽ نوان نوان سپنا! چوطرف بهار ئي بهار هئي. سال ڏيڍ اندر سنجيہ جو بہ جنم ٿيو. مڪيش پنهنجو نئون ڌنڌو شروع ڪيو ۽ هو ترقيءَ جي راهہ تي تڪڙيون تڪڙيون وکون وڌائڻ لڳو.

ٻين زالن وانگر هن مون کي نوڪري ڪرڻ جي اجازت نہ ڏني. رڳو

مون ايترو ڪيو. جو ڊرائيونگ اسڪول جوائن ڪري ورتم ۽ موٽر هلائڻ سکي ورتم. جوڏهن سال الائي ڪيئن نبري ويا؟ هن جو ڏنڊو وڌڻ لڳو ۽ هو گهر ۾ گهٽ وقت گهارڻ لڳو. مصروفيت جي ڪارڻ هن جو منهنجي لاءِ پيار به شايد گهٽجڻ لڳو هو يا شايد اظهار ڪرڻ جو ڏانءُ هن مان گم ٿيڻ لڳو هو. هن کي سوچڻ ۽ ڪرڻ لاءِ گهڻيون ڳالهيون هيون، پر مون وٽ ڇا هو؟ صرف گهر جو ڪم ڪار، گهر جي صفائي، وقت تي ڪاڌو ميسر ڪري ڏيڻ، جيستائين سنجو نندو هو. مون کي سوچڻ جو وقت ڪونه ملندو هو، پر جيئن هو وڏو ٿيڻ لڳو، مون کي ڪجهه فرصت جا لمحا ملڻ لڳا، ۽ بوريت جو احساس ٿيڻ لڳو. پر مون ڪيئن به، ڪنهن به طريقي سان پاڻ کي مشغول رکيو، مون ڊائري لکڻ شروع ڪئي ۽ ڪجهه وقت پڙهڻ ۾ گذارڻ لڳيس.

سنجو هاڻي اچاترا جواب ڏيڻ لڳو هو. هن جي اسڪول جون رپورٽون به تسلي بخش ڪو نه هيون. مون کي لڳو ته هو سنئي سنگت ۾ ڪو نه هو. مون مڪيش جو ڌيان ان پاسي ڇڪائڻ جي ڪوشش ڪئي پر هو ان ڳالهه کي گنڀيرتا سان کڻڻ لاءِ تيار ئي ڪو نه هو. هن ڳالهه ٻڌي اٿبڏي ڪري ڇڏي، ڄڻ ته مان وڌاءُ ڪري رهي هئس يا اهو صرف تصور هو.

"مون کي ته اهڙو ڪجهه نظر نٿو اچي."

ولايتي ماحول ۾ وڏنڊڙ ٻارن کي وڏيڪ ڇڙواڳي ڏني ويندي آهي. گهڻو ڪري هو پنهنجن نجي معاملن ۾ ٻين جي دست اندازي برداشت ڪو نه ڪندا آهن، پر مان پنهنجي هندستاني سڀاءَ کي ڇا ڪريان؟ مان هن ڪان اوير اچڻ جي باري ۾ سوال پڇڻ لڳيس. رات جو ليٽ اچڻ صبح جو ليٽ اٿڻ، ڪمري ۾ صفائي نه جهڙي هجڻ، هر وقت لائوڊ ميوزڪ ۾ ناچ ٽاپ کي بلڪل نه ٿي وڻيو ۽ مون انهن ڳالهين تي اعتراض اٿارڻ شروع ڪيو. نتيجي طور سنجوءَ مون سان پائي ڪنئي.هو ابتا سبتا جواب ڏيڻ لڳو.

مون کي هن جي آئيندي جي ڳڻتا ٿيڻ لڳي، جڏهن مون کي خبر پئي ته هو اسڪول ۾ اڪثر غير حاضر رهڻ لڳو هو ته مان بيحد پريشان ٿي ويس.

پنهنجي روزاني نيم موجب مڪيش رات جو دير سان آيو. سنجوءَ جو ته ڪو پتو ڪو نه هو. ڪاڌي جي ميز تي مون سنجوءَ جي اسڪول ۾ غير حاضريءَ جي ڳالهه ڇيڙي ۽ پنهنجي ڳڻتا جو اظهار ڪيو ته مڪيش بگڙجي پيو.

"اڄا گهر ۾ پير رک مس ته تنهنجين شڪايتن جا ڳڻا کلي ٿا وڃن. ڇا منهنجي مٿان ڏنڏي ڏاڙيءَ جون جوابداريون گهٽ آهن، جو گهر جا مسئلا ٻڌائڻ ويهي رهي آهين؟"

"پر سنجو اسان جو سڪيلڊو پٽ آهي. هيءَ هن جي بهبوديءَ جو سوال آهي. اها اسان ٻنهي جي جوابداري آهي. ڇا توهين ان کي سلجهائڻ ۾ منهنجي مدد ڪونه ڪندا؟"

"اهو تنهنجو ڊپارٽمينٽ آهي. آخر تون ڪهڙي مرض جي دوا آهين؟"

"سنجو اوترو ئي توهان جو پٽ آهي، جيترو منهنجو. منهنجي خيال موجب هن کي پيءُ جي رهبريءَ جي سخت ضرورت آهي." شاديءَ کان پوءِ اڄ پهريون ڀيرو مان محڪم ۽ پختي آواز سان ڳالهائي رهي هئس. الائي ڪٿان مون ۾ همٿ اچي وئي هئي؟ ها، اهائي وقت جي تقاضا هئي.

"هيل تائين تو پنهنجي لاڏلي پٽ جي سموري جوابداري کنئي آهي ۽ هن کي ڪارڻ ۾ تنهنجو ئي هٿ آهي."

"جيڪا ڳالهه غلط ٿئي، ان جي قصوروار مان ئي آهيان."

منهنجي آواز ۾ غصو هو ته سڏڪو به.

"ها، تنهنجو ڏوهه آهي. تون هن سان گهٽي ڪنڊ ڪنڊ ڪرين ٿي. تو خنده زنيءَ جو رويو اپنايو آهي. دست اندازي به ڪرين ٿي. زمانو ڦري ويو آهي. ان ڳالهه جي توکي ڀوڄهه آهي يا نه؟ هن کي تنهنجون اهي ڳالهيون ناگوار لڳن ٿيون."

"توهان کي ائين ڪنهن چيو آهي؟"

"سنجوءَ پاڻ مون کي اها ڳالهه ٻڌائي آهي."

"ته ان ۾ منهنجو ئي ڏوهه آهي؟"

"ها."

ڳالهيون ائين ئي بد کان بدتر ٿينديون ويون . سنجوءَ کي ماسترن ۽ پرنسپال جي صلاح سان هاسٽل ۾ ڀرتي ڪيو ويو. ڇاڪاڻ ته هن کي گهر ۾ سنڀالڻ ڏکيو ٿي پيو هو. ائين ڪرڻ سان خرچ ٻيڻو ٿي پيو. پر ان ڪانسواءِ ٻيو ڪو چاڙهو به ڪونه بچيو هو. مڪيش جي آمدنيءَ ۾ اضافو ٿيو هو ۽ هو خرچ پري سگهيو ٿي.

سنجوءَ جي هاسٽل وڃڻ کان پوءِ مان وڌيڪ اداس رهڻ لڳيس. اها اداسي ۽ واندڪائي مون کي اندر ئي اندر کائڻ لڳي. پنهنجي وطن ۽ عزيزن کان پري هئڻ جو احساس وڌي ويو ۽ مان مائٽن جي يادن ۾ ڪوهجي ويندي هئس. مان پنهنجي ڀاونائن ۽ ويچارن کي قلم ذريعي اظهارڻ لڳيس ۽ ڪيترا ڪلاڪ ڪمپيوٽر جي سامهون گذارڻ لڳيس.

مان پنهنجي ماضيءَ جي تڪ تور ڪرڻ لڳيس. مون پنهنجي حياتيءَ جا انمول پندرهن سال پنهنجي پتيءَ، پٽ ۽ گرهستيءَ کي ارپيا هئا. انهن جي پٺيان خرچ ڪيا هئا. ڇا اهي سڀ اجايا ويا؟ مون کي موٽ ۾ ڇا مليو؟

مڪيش پنهنجو ڪم وڌائي رهيو هو. هن جي نئين آفيس جو مهورت هو. هن هڪ ننڍڙي پارٽي رکي هئي.

مان بہ هن سان گڏ اتي ويس.

هن جي خانگي سيڪريٽري، مارگريٽ لڳ ڀڳ ڏهن سالن کان هن وٽ ڪم ڪري رهي هئي. ان عرصي ۾ هن جي شخصيت ۾ سهڻو نکار آيو هو. هوءَ چڱي، بردبار، هوشيار، سمارٽ ۽ آتم وشواس واري عورت بڻجي پئي هئي. مون کي هن جي ڪم ڪرڻ جو انداز پسند آيو. مان هن جي قابليت تي رشڪ ڪرڻ لڳيس. گهر اچي مون پنهنجي من جي ڳالهہ مڪيش سان ڪئي.

”هنن ڏهن سالن ۾ مارگريٽ ۾ ڪيڏي نہ صحتمند تبديلي آئي آهي! ٻاهر ڪم ڪرڻ سان انسان ۾ ڦيرو اچي تو وڃي. آهي نہ ائين؟“

”پر تو تہ ڪجهہ بہ ڪونہ ڪيو، نہ؟“

”مان پنهنجين گهر جي جوابدارين ۾ مشغول رهيس.“

”گهر جون جوابداريون سيني زالن کي هونديون آهن. مارگريٽ کي بہ آهن.“

”پر تو مون کي ٻاهر ڪم ڪرڻ ڪٿي ڏنو؟“

”مون ڪرڻ ڪونہ ڏنو يا تنهنجي مرضي ئي ڪم ڪرڻ تي ڪانہ هئي؟“

”لڳي تو توهان کان سڀ وسري ويو آهي.“ مون ڏکويل لهجي ۾ چيو.

”ڇا وسري ويو آهي؟“

”مون سنگيت سکڻ چاهيو هو، • توهان موڪل نہ ڏني. ياد ڪريو مون توهان کي توهان جي آفيس ۾ مدد ڪرڻ جي آڇ ڏني هئي، پر توهان کي اها ڳالهہ پسند نہ آئي. توهان چيو هو ”ڇا گهر ۾ ڪم گهٽ آهن؟ تون گهر سنڀال.“ توهان ائين چئي ڳالهہ ٽاري ڇڏي هئي.“

”جي سچ پچ چاهين ها تہ ڪم ڪري سگهين ها. اهي سڀ بهانا آهن.“

منهنجون اکيون ڳوڙهن سان ڀرجي آيون. پر روئڻ مان ڪهڙو فائدو؟ مڪيش کي تہ ڳوڙهن کان بہ چڙ آهي. هو انهن کي ڪمزور عورتن جو هٿيار سمجهندو آهي. مان انهن کي پيئڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳيس. ”واهہ، ڳالهہ ڦيري پنهنجي فائدي ۾ موڙ ڏيڻ جي ڪلا ۾ بيشڪ اوهين پڙ آهيو!“ مون دل ئي دل ۾ هن کي داد ڏيندي چيو.

منهنجو من تلخيءَ سان ڀرجي ويو. هر ڪا ڳالهہ جا غلط ٿي رهي آهي، ان جي نتيجي جو الزام مون تي ئي لڳايو پيو وڃي ۽ لڳايو ويندو.

”ها، ڏوهہ منهنجو ئي آهي.“ مون پٽڪي ۾ چيو.

اهو سڀ ڪيستائين هلندو؟ هاڻي مان پنهنجن پيرن تي بيهنديس. پنهنجي نجي زندگيءَ جا فيصلا پاڻ ڪنديس. ڪنهن جي بہ نہ ٻڌنديس! مون پڪو ارادو ڪري ورتو.

گارشيا مارڪيز

"اڪيلائيءَ جا سؤ سال" (Hundred Years of Solitude) جو خالق 6 مارچ 1928ع تي ڏکڻ آمريڪا جي ملڪ ڪولمبيا ۾ پيدا ٿيو جنهن کي 1982ع ۾ سندس هن شاهڪار ناول تي نوبل انعام مليو، جنهن جو سنڌي ٻوليءِ ۾ پڻ ترجمو ٿي چڪو آهي. گارشيا مارڪيز پنهنجي ناولن ۽ ڪهاڻين ۾ انساني زندگي جي ڪشمڪش کي حقيقت نگاريءَ جي رنگ سان چٽيو آهي. هو نظرياتي طور سڄي دنيا جي پورهيتن ۽ مظلومن جو ساٿي آهي. سندس سياسي لکڻيون بہ انتهائي اهم آهن. هن ڪيوبا جي شهر هوانا ۾ "فائونڊيشن آف نيولينٽن سينيما" جو ادارو جديد لاطيني آمريڪا جي ثقافتي تخليق جي مقصد سان قائم ڪيو. هن چاهيو ٿي تہ ڏکڻ آمريڪا متحد، خودمختيار ۽ جمهوري ايڪائي طور طاقتور ٿي اڀري، جيڪو خواب اڄ حقيقت بڻجي رهيو آهي.

جديد لاطيني آمريڪا جا معمار

ڪيوبا جي ٽيليويزن طرفان جاري ڪيل تصوير جنهن ۾ وينزويلا جو صدر هوگو شاويز فيڊل ڪاسترو سان ملي رهيو آهي

هر خيال جي تخليق جي پس منظر ۾ ادب جي هزار سالن جي تاريخ هوندي آهي.

نوبل انعام ڪهاڻي

گبريل گارشيا مارڪيز/ فاروق حسن

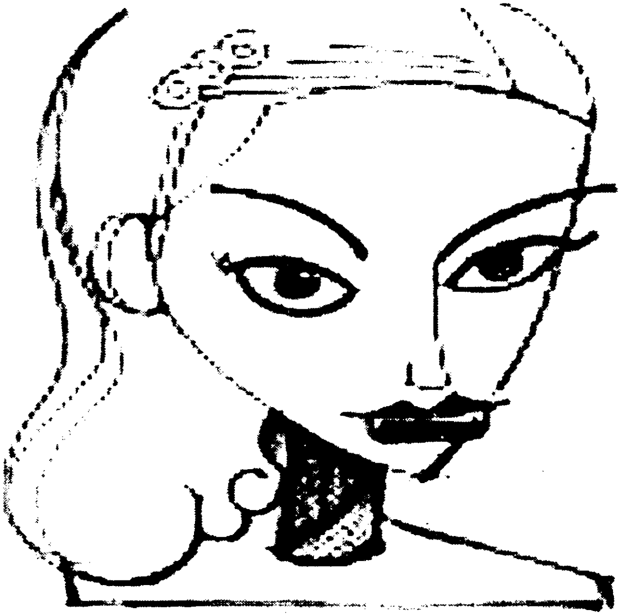

آخرڪار

هاڻ تون اسان جي ويهه ماڻهن جي قتل جو حساب ڏيندين، هن شديد سور محسوس ڪيو ۽ سندس اکين مان ڳوڙها نڪري آيا ۽ هن پنهنجو ساهه روڪي ڇڏيو.

ڏاڻ جي سور ۾ ورتل هڪ ميئر جي ڪهاڻي

سومر جو گرم صبح مينهن ڪانسواءِ شروع ٿيو. صبح سوير جاڳڻ جي عادي ۽ سواءِ ڊگريءَ جي ڏند ڪڍڻ وارو، اوريليم اسڪوبار ٻه ڇهين وڳي اٿي پنهنجي آفيس وارو ڪمرو کوليو.

پلاسٽڪ جي سانچي ۾ پيل، ڪجهه نقلي ڏند هن شيشي جي الماڙيءَ مان ڪڍيا، ۽ مٿ پر اوزارن

ڪي انهن جي حساب سان ميز تي ترتيب ڏئي رکيو. ائين ڇڻ تہ انهن جي نمائش ٿيڻي هجي. اورليلو اسڪوبار ڪي ڪالر ڪانسواءِ قميص پاتل هئي. جنهن جي ڳچي سوني بٽڻ سان بند هئي. ۽ هن جي پينٽ گارٽرز، ڏکهين ربڙ وارين پٽين سان پنهنجي جاءِ تي قابو ڪيل هئي.

جسماني لحاظ کان هو سکل ۽ سنهو ماڻهو هو. جيڪو اڪثر سڏو ٿي بيٺل هوندو آهي. ۽ هن جي چهري تي اڪثر اهڙا تاثر هوندا هئا. جهڙا گونگن ۽ ٻوڙن جي منهن تي هوندا آهن. جيتوڻيڪ انهيءَ تاثر جي اصل صورت حال سان ڪابہ هڪجهڙائيءَ نہ هئي. اوزارن کي ميز تي ترتيب ڏئي، پوءِ ڏندن جي صفائيءَ واري مشين کي پاڻ ڏانهن ڇڪي ڪرسيءَ تي ويهي رهيو. ۽ نقلي ڏندن کي چمڪائڻ لڳو. ان وقت هن جو دماغ هر سوچ کان خالي هو. ۽ هو سموري ڌيان سان مشين جي پائيدان کي پنهنجن پيرن سان هلائيندي ڏندن کي چمڪائيندو رهيو. هو ائين وڳي ڪجهہ دير لاءِ ترسيو ۽ دريءَ کان ٻاهر آسمان جو جائزو وٺڻ لڳو. پاڙي جي گهر جي ڇت تي نهيل مينار تي ٻہ ڳجهون ويهي، سج جي گرميءَ تي پنهنجا پر سڪائي رهيون هيون. هن اهو اندازو لڳايو تہ منجهند تائين ضرور مينهن وسندو. هيءُ واپس اچي پنهنجي ڪم ۾ مصروف ٿي ويو. هن جي يارنهن سالن جي پٽ جي سڏ جو پڙاڏو سندس ڪن تي پيو.

”پاپا“

”ها!“

”ٻاهر علائقي جو ميئر آيو آهي، هو پڇي پيو تہ توهين هن جو ڏند ڪڍندؤ؟“

”هن کي چئي ڇڏ تہ آئون موجود نہ آهيان.“ هيءَ اطمينان سان سون وارو ڏند صاف ڪرڻ ۾ مصروف ٿي ويو. هن هڪ هٿ جي مفاصلي تي رکيل ڏند کي هڪ اک بند ڪري غور سان ڏٺو تہ هن کي پنهنجي پٽ جو آواز وري ٻڌڻ ۾ آيو تہ، ”پاپا هو چوي ٿو تہ توهين موجود آهيو، ڇو تہ هن توهان جو آواز ٻڌي ورتو آهي.“ هيءَ ڏند کي ڌسڻ ۾ مصروف هو. هن ڪجهہ دير کان پوءِ صاف ڪيل ڏند ميز تي ٻين ڏندن سان گڏ رکي ڇڏيا. ”پاپا ميئر چوي ٿو تہ اگر توهان منهنجو ڏند نہ ڪڍيو تہ آئون توهان کي گولي هڻي ڇڏيندس!“ هن مشين هلائڻ بند ڪئي ۽ اطمينان سان مشين پري ڪري ميز جو خانو کوليو جنهن ۾ ريوالور پيل هو. ”پٽ هن کي چئو تہ هو اچي مون کي گولي هڻي.“ هن ڪرسيءَ کي دروازي جي سامهون ڪيو تہ ان وقت ميئر دروازي مان داخل ٿيو. هن جي ساڄي پاسي وارو ڳل سڄيل هو، ان ڪري هن پنجن ڏينهن کان شيو بہ نہ ڪئي هئي. ڏندن واري، ميئر جي اکين ۾ نااميدي ۽ بي وسي ڏسي ورتي، هن در بند ڪري ميئر کي ويهڻ لاءِ چيو.

”صبح بخير.“ ڏندن واري چيو.

اوزار گرم پاڻيءَ ۾ ٽهڪي رهيا

هئا. ميٽر ڪرسيءَ کي ٽيڪ لڳائي ته آرام محسوس ٿيس. ۽ هو سڄي ڪمري جو جائزو وٺڻ لڳو. جيڪو تمام غريباڻي طريقي جو ٺهيل هو. پراڻي ڪاٺ جي ڪرسي، پائيدان واري مشين، شيشي جي الماڙي، ان مهل ڏندن وارو هن ڏانهن آيو. ۽ هن ڪڙين جي مضبوطيءَ سان پاڻ کي قابو ڪري وات کولي ڇڏيو.

اوريليو ايسڪوبار هن جو وات روشنيءَ ڏانهن ڪري ڏند جو جائزو وٺڻ لڳو. ۽ چيائين ته، ”توکي بيهوش ڪرڻ کانسواءِ ڏند نه ڪڍي سگهندس.“

”ڇو؟“ ميٽر چيو، ”ان لاءِ ته ڏند جي هيٺان پونءَ پرجي وئي آهي.“ ميئر ڊاڪٽر جي اکين ۾ ڏٺو ۽ چيائين ته ”ٺيڪ آهي.“ ڊاڪٽر اوباريل اوزارن کي سواءِ چمٽي جي ٻاهر ڪڍي ٽيبل تي رکڻ لڳو. هو هٿ ڌوئي اوزارن ڏانهن وڌيو. ان دوران هن اک کڻي ميئر ڏانهن نه ڏٺو. ۽ ميئر هڪ لمحي لاءِ به هن مان نظر نه ڪڍي. خراب ٿيل ڏاڙ اصل ۾ عقل واري ڏاڙ هئي. ڏند سان پنهنجا پير ڪوڙي بيٺو. ۽ اوزار سان ڏند کي مضبوطيءَ سان قابو ڪيائين. ان وقت ميئر پوري طاقت سان ٻئي هٿ ڪرسيءَ جي ٻانهن تي قابو ڪيا. ۽ اهو ئي ويهي رهيو.

ان وقت هن ميئر کي چيو ته هن وقت تون اسان جي 20 ماڻهن جي قتل جو حساب ڏيندين. ميئر ان وقت چرپر محسوس ڪئي ته هن جا ڳوڙها نڪري آيا. ته هن پنهنجو ساهه روڪي ڇڏيو. ۽ هن ڏند کي ٻاهر نڪرندي ڏٺو ته هيءَ پنجن راتين جي تڪليف ۽ اذيت ۽ هن وقت جي سور جو مقابلو ڪرڻ ۾ ناڪام رهيو. پگهر ۾ شم ٿيل هو ۽ ڏند ساز هن جي مٿان جهڪي صفائي، ڪري رهيو هو. ۽ پنهنجو رومال ڪڍڻ لڳو. ڏند ساز هڪ صاف ڪپڙو هن ڏانهن وڌايو ۽ چيائين ته پنهنجا ڳوڙها صاف ڪر.

ميڙ جو سڄو جسم ڏڪي رهيو هو، ڊاڪٽر هن کي چيو ته هاڻي آرام ڪر ۽ لوڻ واريءَ پاڻيءَ جا گروڙا ڪجانءِ. ميئر اٿي هن کي فوجي طريقي سان سليوٽ ڪيو ۽ ٻاهر ويو.

”بل موڪلي ڇڏجانءِ،“ هن چيو.

”ڪنهن جي نالي تنهنجي يا ٽائون ڪميٽيءَ جي؟“

ميئر هن طرف ڏسڻ کانسواءِ ئي ڪلينڪ، جو دروازو بند ڪيو. جاريءَ جي دروازي جي ٻاهران هن جو آواز آيو.

”ڪو فرق نه ٿو پئي، هڪڙي ڳالهه آهي.“

هن اتفاق سان ڪنهن تازي مهڪندڙ گلاب جي گل جي جهلڪ ڏٺي هئي. جنهن ڪان پوءِ هو هر وقت ان جي خوشبوءِ ۾ رنگجڻ لڳو هو، تان جو ڪو وقت اهڙو بہ آيو جو هو بي خود ٿي ان طرف چقمق جي ڪشش جيان ڇڪجڻ لڳو.

ڏوهي

خشونت سنگھ/محمد عامر

محبت ۽ نفرت جي باھ ۾ پچرندڙ هڪ شخص جي ڪهاڻي

تارن سان ڀريل رات ۾، دليپ سنگھ کٽ تي ستو پيو هو، ڪيس ڳوڏن تائين ڳوڏ ڀاتل هئس باقي سمورو جسم اگهاڙو ڍڪيل هو. هن جي سموري جسم تي اڇا نشان هئا. سڄو ڏينهن اسن ۾ سڙندڙ ڀٽن گرم هوائون ڇڏي رهيون هيون، گرميءَ کان بچڻ لاءِ هن تازو ئي گهر جي ڪڌ تي پاڻيءَ سان ڇنڊڪار ڪئي هئي، ان سان رڳو ايترو ٿيو هو تہ هن جي نڪ جي ناسن ۾ ڇيڻي جي بدبوءَ سان ڀريل هوا داخل ٿي رهي هئي، پاڻي پيئندي پيئندي هن جو پيٽ ڀرجي ويو هو پر پوءِ بہ ڳلو خشڪ ئي خشڪ ٿي رهيو. مٿان وري مڇرن جي مسلسل ڀون ڀون، ڪاوڙ ۾ ڪجھ مڇر هن جي هٿن جي گرفت ۾ اچي ويا. انهن کي هٿن ۽ تريءَ سان مهٽي ڇڏيائين جيڪي هن جي ڪن ذريعي اندر داخل ٿيا هئا، انهن کي سنهيءَ چيچ سان ڪنن مان ڪوٽي ڪڍيائين، ڪجھ وري هن جي ڏاڙهيءَ ۾ اٽڪي پيا هئا، هن انهن کي اتي ئي دٻائي ماٺ ڪرائي ڇڏيو، پر ان هوندي بہ ڪجھ مڇر وٺي حاصل ٿيندي هن جي بدن تي ڏنگ هڻڻ لڳا ۽ هيءَ ويچارو ڳاريون ڏيڻ ۽ ڪنهڻ کان سواءِ بيو ڪري بہ ڇا ٿي سگهيو؟.

هن جي ۽ سندس چاچي جي گهر جي وچ ۾ هڪ سوڙهي گهٽي هوندي هئي. چاچي جي ڇت تي وڇايل کٽن جي قطار کي هو آسانيءَ سان ڏسي سگهيو ٿي. هڪ طرف ڪناري وٽ سندس چاچو بنتا سنگھ پير ڊگها ڪري ائين ستو پيو هو ڄڻ ڪنهن ڪپڙي جي نوڙي تي ڪپڙو ٽنگيو پيو هجي. ڪوٽگهارن سان ڳڏوگڏ هن جو

پيٽ هيٺ مٿي ٿي رهيو هو. ڪٽن جي ٻنهي پاسي وري عورتن جو ٽولو پڪو لوڏيندي پنهنجو پاڻ ۾ آهستي آهستي ڪچهري ۾ مصروف هيون.

دليپ سنگهه جي اک ئي نه ٿي لڳي. هو بس کٽ تي ليٽيل آسمان کي ڏسي رهيو هو. نه ته هن جي دل ۾ چين هو، ۽ نه وري اکين ۾ ننڊ. ۽ ٻيو وري ٻي ڇت تي سندس چاچو... هن جي پيءُ جو ڀاءُ ۽ قاتل... بي خبريءَ سان ستو پيو هو. هن جي گهر جي عورتن وٽ وقت هو. ڇت تي ويهي ڪري ساهي کڻڻ جو ۽ ڪچهريون ڪرڻ جو. جڏهن ته خود هن جي ماءُ ان مهل اونداهه رات ۾ به ٿانون کي چار سان رڳڙي رهي هئي ۽ ايندڙ ڏينهن جي لاءِ ٻارڻ لاءِ ڇيڻن کي گڏ ڪري رهي هئي، بنتا سنگهه کي ڇا هو؟ ڀنگ گهوٽيندو ۽ ۽ سمورو وقت سمهندو رهندو هو. نوڪر چاڪر هئس، مال متاع کي سنڀال لاءِ ۽ ٻني ٻاري جو ڪم ڪار ڪرڻ لاءِ.

هن جي هڪ ڌيءَ هئي... بندو، چلڪڻين اکين واري، ڪم ڪار ڪو به نه هيس، جاپاني پشم جا ڪپڙا پائي هيڏانهن هوڏانهن ڦرڻ کان سواءِ... پر دليپ سنگهه جي لاءِ ته ڪم ئي ڪم هو، هر وقت ڪم.

نم جي وڻن ۾ هلچل ٿي. نرم هوا جو جهوٽو ڇت جي مٿان گذريو ۽ مڇرن کي پنهنجو پاڻ سان گڏ اڏائي کڻي ويو. ماڻهن کي پگهر کان ٿوري نجات ملي. دليپ جي گرم ٿيل جسم کي به ڪجهه آرام محسوس ٿيو. اکڙيون ننڊ سان پرجڻ لڳيس، بنتا سنگهه جي ڇت تي معورتن به هٿ وارو پنکو هلائڻ بند ڪري ڇڏيو.

پنهنجي کٽ سان ملي بيٺل بندو مٿي کي ٿورو لوڏيو ۽ هڪ گهرو ساهه کنيو. ڄڻ سموري تازي هوا کي سيني ۾ سمائڻ ٿي چاهيائين. دليپ ڏٺو ته هن پنهنجي ڇت تي پسار ڪرڻ شروع ڪئي. هاڻي سڄي ڇت کان بندو ڳوٺ جي سمورين ڇتين ۽ آڳرن ۾ ستل ماڻهن جو جائزو وٺڻ شروع ڪيو. سڀ گهري ننڊ ۾ ستل هئا. ڪٿي ڪا به هلچل نه هئي، هوءَ پنهنجي کٽ تي وڃي ويهي رهي ۽ گوڏن تائين لٽڪندڙ ڪرتي جي ٻنهي سرن کي ٻنهي هٿن سان پڪڙي مٿي ڪري منهن کي هوا هڻڻ لڳي ۽ هاڻ پيرن کان وٺي گلي تائين هن جو جسم صاف نظر اچڻ لڳو. ٿڌي هوا هن جي سخت پيٽ ۽ جوان سيني طرف زوزاٽ ڪري هلڻ لڳي. ان وقت ڪنهن ڪاوڙ ۾ پٽ پٽ ڪئي. يڪدم بندو ڪڙتو هيٺ ڪري ڇڏيو. هوءَ پنهنجي کٽ تي وڃي ليٽي ۽ وهاڻي ۾ منهن لڪائي سمهڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي.

هاڻي دليپ سنگهه کي وري ننڊ ڪٿي؟ هن جي دل زور زور سان ڌڙڪي رهي هئي. بنتا سنگهه جو نفرت آميز جسم وري هن جي دل ۾ لهي آيو هو. هن جون اکيون آليون ٿي ويون ۽ وري بندوءَ جو تصور ڪرڻ لڳو. جنهن کي تارن جي روشنيءَ ۾ هن هينئر هينئر ڏٺو هو. هن کي هن سان پيار ٿيڻ لڳو هو. خيالن ئي خيالن ۾ ڪيس حاصل ڪرڻ جي تمنا ٿي. بندو ته هميشه هن جي ويجهو ٿيڻ چاهيندي هئي. هن کي

درخواست بہ ڪري چڪي هئي پر دليپ ڪڏهن بہ راضي نہ ٿيو هو. بنتا سنگهہ، هن جو دشمن جو هو ۽ هن هميشہ هن کي هيٺاهون ٿي ڪرڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي.

بظاهر دليپ سنگهہ جون اکيون بند هيون پر اهي هاڻ ڪنهن ٻي دنيا ۾ کليل رهيون هيون، جنهن ۾ بندو رهندي هئي. هن کي پيار ڪندڙ بندو خوبصورت بندو، هن جي پنهنجي بندو.

اڃان پورو ڏينهن بہ نہ ٿيو هو جو هن جي ماءُ کيس ڪنڌ کان ڌونڌاڙي اٿاريو ۽ چيو "ٿڌ ۾ ئي ٻنيءَ کي ڪيڙڻ بهتر هوندو آهي." رات جي ڪاراڻ اڃا موجود هئي. تارا بہ چمڪي رهيا هئا. هن وهاڻي جي هيٺيان تهہ ڪري رکيل قميص ڪڍي پاتي. هن جون نظرون سامهون ڇت تي ويون. اتي بندو بي خبر ستي پئي هئي.

ڍڳن سان ٻنيءَ ۾ هر ڪاهڻ کان پوءِ دليپ سنگهہ پڪل فصلن ڏانهن وڃڻ لڳو. هو ڳوٺ جي سنسان اونڌاهين گهٽين کي ڪراس ڪري تارن جي چمڪيلي رات ۾ بيٺل فصل واري ٻنيءَ ۾ اچي پهتو. هن کي ڏاڍي ٿڪاوٽ محسوس ٿي رهي هئي. بندو جو خيال اڃا تائين سندس دل ۽ دماغ تي ڇانيل هو. ڏکڻ طرف کان آسمان آهستي آهستي ڪاري کان سليٽي رنگ جو ٿيندو پئي ويو. ڪونج پکين جا آواز ٻنين ۾ گونججي رهيا هئا. ويجهو ويٺل وڻن تي ڪانو بہ آهستي آهستي ڪان ڪان ڪرڻ لڳا.

هيءَ ٻنيءَ کي ڪيڙي رهيو هو. پر هن جي دل ڪنهن ٻئي هنڌ هئي. بس هر کي پڪڙيو ڍڳن جي پويان پويان هلي رهيو هو. ڪانچان نہ سڌا پئجي رهيا هئا ۽ نہ وري گهرا. هن آسمان کي ڏٺو. ان جي رنگن کي ڏٺو ۽ هن کي پنهنجو پاڻ تي شرم اچڻ لڳو. هن پنهنجو پاڻ کي سنڀالڻ چاهيو. ڏينهن جو خواب! بس هاڻي وڌيڪ نہ. هن هر جي ڳهوبي کي زمين ۾ وڌيڪ گهرو لاٿو ۽ ڍڳن کي لڪڻ جي مدد سان زور سان ڌڪ هنيو. ڍڳن کي ڌڪ لڳو تہ ناسون ڦوڪاري، پڇ لوڏيندي رفتار تيز ڪرڻ لڳا. زمين کي هرن سان چيريندي دليپ ٻنهي پيرن سان مٽيءَ کي پري ڪرڻ لڳو ۽ هيءَ لڳاتار ڪم ڪندو رهيو. صبح پنهنجي پوري تيزيءَ سان ظاهر ٿيڻ لڳو. دليپ هر ڏيڻ ڇڏي ڏنو. ڍڳن کي ڪاهي کوهہ وٽ پهتو. کوهہ تي لڳل نم جي وڻ جي ڇانو ۾ ڍڳن کي کولي ڇڏيائين. پاڻي جون ڪيترين ئي بالٽيون کوهہ مان پري چڱي طرح سان وهنجڻ لڳو ۽ ڍڳن کي بہ چنبا هڻڻ لڳو. سڄو رستو ڍڳن جي جسم مان پاڻي ڪرندو ورهيو ۽ هو ڍڳن کي هونگارون ڏيندو، نيٺ وڃي گهر نڪتو.

ماءُ هن جي ئي انتظار ۾ هئي، تازين پچايل مانين تي مکڻ لڳل هو. پالڪ جو ساڳ ان جي مٿان رکيل هو. ان سان گڏ چانديءَ جي گلاس ۾ ڀريل لسي. دليپ کي ڏاڍي بک لڳي هئي. کاڌي تي ٽٽي پيو. ماءُ هن جي سامهون ويهي هٿ جي پنکي سان مکيون اڏائڻ لڳي، ماني ۽ پالڪ سان پيٽ ڀري هن گلاس لسيءَ جو فٽافٽ پي ورتو. کٽ تي ليٽڻ سان ئي کيس ننڊ اچي ويئي. ماءُ هن جي ويجهو ويهي هن کي پيار ڀرين نظرن سان ڏسندي هوا هڻي رهي

هئي.

دليپ ڪافي دير تائين ستل ئي رهيو. اڪ ڪليس تہ شام ٿي چڪي هئي. واٽرڪورس تان پاڻي ڪولڻ لاءِ ٻنين طرف نڪري پيو. هن جي ۽ هن جي چاچي ٻنتا سنگهہ جي ٻنين جي وچ ۾ پاڻي جو هڪ واٽرڪورس هيو. هو ان جي ڪناري هلندو رهيو. چاچڻ جون ٻنيون تہ هاري ئي ڪيڙيندا هئا. پنهنجي پاءُ ڪي قتل ڪرڻ ڪان پوءِ ٻنتا سنگهہ شام جي وقت ٻنين طرف اچڻ ئي ڇڏي ڏنو هو.

دليپ سنگهہ پنهنجي ٻنين ۾ پاڻي ڏيڻ لاءِ واٽرڪورس جو ڳنڍيو ڪولڻ لڳو. ڪم ختم ڪندي هو وڏي واهہ جي ڪناري وڻ پهتو. هٿ منهن ڌوتائين ۽ ڪناري جي گاهہ تي ويهي وهندڙ پاڻيءَ ۾ پير وجهي ماءُ جو انتظار ڪرڻ لڳو.

سامهون سج آهستي آهستي هيٺ لهڻ لڳو هو. اڌ چنڊ جي پاڇي ۾ شام جا تارا بہ چمڪڻ لڳا هئا. ڳوٺ جي طرف ڪان ڪوهہ تي ويٺل عورتون ڳالهيون ڪري رهيون هيون. عورتن جو آواز، ٻارڙن جون رڙيون ۽ ڪتن جو ملي ڪري ڀونڪڻ جو آواز هن جي ڪنن تائين پهچي رهيا هئا. سڄي ڏينهن جي اڏامڻ ڪان پوءِ موٽيل جهرڪيون بہ گوڙ ڪري پنهنجي پنهنجي آکيرن ۾ وڃي رهيون هيون. عورتن جون ٽوليون بہ ضروري حاجت ڪان پوءِ ٻنين جي ٻوٽن جي ٻوڀان نڪري رهيون هيون ۽ واهہ جي پاڻي وٽ اهي جمع ٿي رهيون هيون.

دليپ جي ماءُ ٽائيم ڪيپر ڪان پاڻي ڏيڻ جي واري جو ڪاٺ جو ٽهيل ٽوڪن ڪٽي آئي هئي... هاڻي دليپ جي پاڻي ڏيڻ جو وارو هيو. ٽوڪن پٽ کي ڏيئي هوءَ وري مال جي سنڀال لاءِ واپس وڃي چڪي هئي. ٻنتا سنگهہ جا هاري اڳ ۾ ئي وڃي چڪا هئا. دليپ سنگهہ، ٻنتا سنگهہ جي ٻنين طرف پاڻيءَ جو رستو بند ڪري پنهنجي ٻنين طرف پاڻي جو رستو موڙي ڇڏيو ۽ هاڻي هو. واهہ جي ڪپ تي ٿڌي نرم گاهہ تي ويهي رهيو ۽ پوءِ گاهہ تي ليٽي پيو ۽ آسمان کي ڏسڻ لڳو. ڳوٺ کان آيل مليل جليل آواز رڪي رڪي هن جي ڪن تي پئجي رهيا هئا. ٻنتا سنگهہ جي ٻنين مان عورتن جي ڳالهائڻ جو آواز بہ هن کي صاف ٻڌڻ ۾ اچي رهيو هو. ۽ پوءِ هيءَ بہ چانڊوڪيءَ جي مانار ۾ ڇڻ ڪنهن ٻي دنيا ۾ گم ٿي ويو.

ويجهي ڪان آيل پاڻيءَ جي ڇنڊڻ جي آواز هن جي خوابن کي ٽوڙي ڇڏيو. هن ڇرڪ ڀري ڏٺو تہ، هڪ عورت ٽونٽ ڀر ڪپڙا ڌوئڻ ۾ مصروف هئي، صفائيءَ ڪان پوءِ ان زمين تان مٽي کڻي ۽ هٿن تي ملي ۽ وهندڙ پاڻي مان هٿ ڌوئڻ لڳي. گرڙي ڪري منهن تي ٻڪ ۾ پاڻي ڀري هڻڻ لڳي. هن جي سڄي سلوار آلي ٿي ويئي هئي. هوءَ چولي جي اڳئين حصي سان منهن صاف ڪرڻ لڳي. دليپ ان کي غور سان ڏٺو تہ چيائين

”اڙي هيءَ تہ ٻندو آهي.“ هن تي عجيب ديوانگي ڇانئجي ويئي. هيءَ ٽپو ڏيئي ٻئي ڪناري تي پهتو ۽ ٻندو طرف ڊوڙڻ لڳو. ڇوڪريءَ جو منهن قميص جي سامهون واري ڪپڙي سان ڍڪيل هو. جيستائين وڃي هوءَ پوئتي

نهاري ها. ان کان پهرئين ٿي دليپ سنگهه هن کي پيار ڪرڻ لڳو. رڙيون ڪرڻ کان پهرئين دليپ هن کي نرم گاهه تي ڪيرائي وڌو ۽ هن جا هٿ پڪڙڻ لڳو. بندو جهنگلي ٻليءَ وانگر هن سان وڙهي رهي هئي. دليپ جي ڏاڙهي کي ٻنهي هٿن سان پڪڙي هن جي ڳلن کي بي درديءَ سان ڪرڇڻ لڳي. هن هن جي نڪ کي ايترو ته زور سان چڪ هنيو جو ان مان رت وهڻ لڳو. پر هوءَ جلد ئي ٿڪجي پيئي. هاڻي ان ۾ مزاحمت باقي نه رهي هئي، هوءَ هاڻي چپ چاپ ٿي ليٽل هئي. هن جون اکيون اڌ کليل ۽ اڌ پوريل هيون. ٻنهي اکين مان پاڻي وهي هڪ ليڪ جي صورت ۾ ڪنن طرف وهڻ لڳيس. چنڊ جي روشنيءَ ۾ هوءَ ڏاڍي سهڻي لڳي رهي هئي. دليپ جي دل ۾ پڇتاءَ جاڳي پيو. هن جو بندو کي ڏکارو ڪرڻ جو ارادو ڪونه هو. هن پنهنجي مضبوط هٿن سان هن جا وار ٺاهيا ۽ انهن ۾ پيار سان هٿ ڦيرڻ لڳو. هن جهڪي ڪري پيار سان پنهنجو نڪ هن جي نڪ سان گسايو. بندو پنهنجن سرمو پاتل اکين سان ڪيس پيار پريل نظرن سان ڏٺو. دليپ هن جي اکين ۽ نڪ کي هڪ دفعو وري چميو. بندوءَ جي اکين ۾ عجيب جهلڪ هئي، جنهن کي نه نفرت چئي سگهجي ٿو. نه وري پيار ڳوڙها سندس اکين مان ٻاهر نڪري آيا.

هن جون ساهيڙيون هن کي سڏي رهيون هيون، هن ڪوبه جواب نه ڏنو، انهن مان هڪ ويجهو آئي، ان هن کي ان حالت ۾ ڏٺو ته هن جي مدد جي لاءِ ٻين ساهيڙين کي به سڏ ڪيو. دليپ سنگهه ڦڙتيءَ سان اٿيو ۽ واهه جي ٻئي طرف اونداهه ۾ گم ٿي ويو.

ٻئي ڏينهن تي سمورو ڳوٺ عدالت ۾ موجود هو. دليپ سنگهه تي ڪيس داخل ڪيو ويو هو.

عدالت جو ڪمرو، ورانڊو ۽ سڄي جو سڄو اڱڻ ڳوٺ جي ماڻهن سان پريل هو. ورانڊي ۾ هڪ طرف ٻه پوليس وارا هٿڪڙين ۾ ڪڙيل دليپ سنگهه کي گهيريو وينا هئا. ويجهو ئي سندس ماءُ ڪيس هوا جي پنکي سان هوا ڏيئي رهي هئي ۽ روئندي روئندي پنهنجو نڪ صاف ڪري رهي هئي. ورانڊي جي ٻئي طرف تي بندو، ان جي ماءُ ۽ ٻيون ڪجهه عورتون گهيرو ٺاهي ويٺيون هيون. بندو روئي به رهي هئي ۽ نڪ مان سون سون جو آواز ڪڍي رهي هئي. سڀني کان وڏيڪ ڪشش جو مرڪز بنتا سنگهه ان جي يارن جو ٽولو هو، جن جي هٿن ۾ بانس جا لڪڻ هئا. اهي مسلسل پڻ پڻ ڪري رهيا هئا.

بنتا سنگهه سرڪاري وڪيل ڪانسواءِ به هڪ مددگار وڪيل ڪيو هو. وڪيل شاهدن کي هڪ هڪ ڳالهه رٽائي ڇڏي هئي. مخالف وڪيل طرفان پڇيل مهڪنه سوالن جا جواب به ٻڌا ۽ ڇڏيا هئا. ان وڪيل عدالت جي پٽيوالي کي به بنتا سنگهه سان ملائي ڇڏيو هو. سرڪاري وڪيل کي به نوٽن جي ٿهي ڏني ويئي هئي، انصاف جي مشينريءَ کي پوريءَ طرح سان ملايو ويو هو. دليپ سنگهه ته نه ڪو پنهنجي صفائي لاءِ وڪيل ڪيو هو ۽ نه وري ڪو شاهد.

پٽيوالي عدالت جو دروازو کوليو ۽

ڪيس جي ڪاروائي شروع ڪرڻ جو اعلان ڪيو. هن بنتا سنگهه ۽ ان جي سيني ساٿين کي اندر داخل ٿيڻ جي اجازت ڏيئي ڇڏي. دليپ سنگهه کي سپاهين جي نگرانيءَ ۾ اندر آندو ويو، پر هن جي ماءُ کي پٽيوالي اندر اچڻ کان روڪي ڇڏيو. اهو ان ڪري جو هن ڪيس خرچي نہ ڏني هئي، جڏهن عدالت جي اندر سڀ ڪجهہ ٺيڪ ٺاڪ ٿي ويو تہ ڪلارڪ ڏوهيءَ جي باري ۾ بيان پڙهڻ شروع ڪيو.

دليپ سنگهه بي ڏوهي هئڻ جي دعويٰ ڪئي، مئجسٽريٽ مسٽر ڪمار، سب انسپيڪٽر کي، بندو کي حاضر ڪرڻ لاءِ چيو. شال ۾ منهن ويڙهيل بندو ڪٽهڙي ۾ داخل ٿي. هوءَ اڃان بہ نڪ مان سون سون جو آواز ڪڍي رهي هئي، انسپيڪٽر هن جي والد ۽ دليپ سنگهه جي دشمنيءَ جي بابت ٻڌايو. ۽ پوءِ بندو جا ڪپڙا عدالت ۾ پيش ڪيا. صفائي ڏيڻ وارن طرفان ڪجهہ چوڻ لاءِ ڪجهہ بہ نہ هو. ثبوتن سان گڏ بندو جي شاهديءَ ڪيس کي بلڪل صاف ۽ ثابت ڪري ڇڏيو هو. قيديءَ کي چيو ويو تہ هو پنهنجي صفائيءَ ۾ ڪجهہ چوڻ چاهي تہ چئي سگهي ٿو.

"مان بيگناهہ آهيان، سائين" دليپ سنگهه چيو.

مئجسٽريٽ مسٽر ڪمار بي چين ٿي رهيو هو. چوڻ لڳو. "تو شاهديون تہ ٻڌيون نہ؟" جيڪڏهن توکي ڇوڪريءَ کان ڪجهہ بہ ناهي پڇڻو تہ مان فيصلو ٻڌايان."

"سائين... مون وٽ تہ ڪو وڪيل بہ ڪونهي. ڳوٺ ۾ تہ ڪو اهڙو دوست بہ ڪونهي، جيڪو منهنجي لاءِ شاهدي ڏيئي، غريب ماڻهو آهيان، مالڪ پر مان بلڪل بي قصور آهيان." دليپ سنگهه وري بہ ٻاڏايو

مئجسٽريٽ کي هاڻي ڪاوڙ اچي ويئي. هن ريڊر ڏانهن منهن ڪري چيو "لک، ڪابہ جرح نہ ٿي."

"پر سائين." دليپ سنگهه منٿ ڪئي، "مون کي جيل موڪلڻ کان پهرئين ٿورو هڪ دفعو هن ڇوڪريءَ کان پڇو تہ سهي تہ ڇا هوءَ رضامند نہ هئي؟ مان هن وٽ ان لاءِ ويو هئس جو هوءَ پاڻ بہ منهنجي ويجهو اچڻ چاهيندي هئي، مان بي قصور آهيان."

مئجسٽريٽ وري بہ ريڊر ڏانهن ڌيان ڏنو ۽ چوڻ لڳو، "ڏوهي جي طرفان جرح لک تہ... ڇوڪري پنهنجي مرضيءَ سان ملزم وٽ ويئي هئي؟" پوءِ هن بندو کي مخاطب ٿيندي پڇيو تہ "جواب ڏي، ڇا تون پنهنجي مرضيءَ سان ڏوهي وٽ ويئي هئينءَ؟"

بندو صرف روئيندي رهي ۽ نڪ مان سون سون جو آواز ڪڍندي رهي. هڪ عجيب ماٺ عدالت ۾ ڇانيل هئي، مئجسٽريٽ سان گڏوگڏ سڄو ميڙ هاڻي هن جي جواب جو انتظار ڪري رهيو هو.

"تون پاڻ ويئي هئي يا نہ؟ تڪڙو جواب ڏي، مون کي ٻيا بہ ڪم ڪرڻ آهن."

شال جي ڪيترن ئي تهن ۾ لڪايل منهن ٻاهر ڪڍندي بندو جواب ڏنو.

"جي ها، مان پنهنجي ئي مرضيءَ سان وئي هيس."

دل جي دنيا

آسڪر وائلڊ

ترجمو: نعيم شيخ

منهنجين اکين ۾ لڳل هيرا ڏسين ٿو. اهي ڏاڍا قيمتي آهن. هزارين سال اڳ اهي هندستان مان آندا ويا هئا. هاڻ مون وٽ انهن کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه آهي. مهرباني ڪري منهنجي هڪ اک مان هيرو ڪڍي انهيءَ اديب کي ڏئي اچ.

تون منهنجي ڪري پنهنجو ارادو نه مٽاءِ، ڇو ته تنهنجا دوست تنهنجو انتظار ڪندا هوندا.

شهر جي وچ ۾ هڪ ڊگهي ٿنڀي تي خوش باش شهزادي جو مجسمو هو. ان مجسمي جي چوگرد خالص سون جي پنن جو پهراڻ ويڙهيل هو. شهزادي جون اکيون چمڪندڙ هيرن سان ٺاهيون ويون هيون. جڏهن ته هن جي تلوار جي هٿيي تي زمرد لڳل هو. جيڪو اونداهيءَ ۾ به چمڪندو رهندو هو. شهر ۾ رهڻ وارا هن مجسمي سان تمام گهڻو پيار ڪندا هيا ۽ ٻين شهرن وارا جڏهن هتي گهمڻ ايندا هئا ته هن مجسمي کي ڏسڻ لاءِ ضرور ايندا هئا. خوش باش شهزادي جو اهو خوبصورت مجسمو هن شهر لاءِ دلڪشي جو سبب بڻيل هو.

هڪ رات هڪ خوبصورت ننڍڙو پکي هن مجسمي وٽ آيو. هن جا ساٿي ڪجهه ڏهاڙا اڳ معمول موجب گرم علائقن ڏانهن اڏامي ويا هئا. هو

انهن سان گڏ نہ وجي سگھيو هو. هن جو هتي ترسي پوڻ جو هڪ سبب تہ اهو بہ هو تہ هن کي هيءَ علائقو تمام گھٽو وڻندو هو ۽ ٻيو سبب اهو هو تہ هن کي هڪ مادي پسند اچي وئي هئي. هو ڏينهن رات ان جي ٿهل ٽڪور ۾ لڳل هو. اها مادي بہ سيءَ سبب پنهنجن سهيلين سان گرم علائقن ڏانهن اڏامي وئي، ائين هي پکي هتي اڪيلو رهجي ويو هو. پوءِ مجبور ٿي هن بہ اڏامڻ شروع ڪيو. هو سڄو ڏينهن اڏامندو رهيو. آخر رات ٿي وئي ۽ هڪ شهر ۾ اچي نڪتو جتي خوش باش شهزادي جو مجسمو هيو.

"مان رات ڪٿي گذاريان؟" پکي پنهنجي دل ۾ سوال ڪيو. "منهنجو خيال آهي تہ هيءَ شهر مون کي قبول نہ ڪندو."

پوءِ هن جي نگاهہ شهزادي جي مجسمي تي پئي ۽ هو ڏاڍو خوش ٿيو. "هيءَ ڏاڍي سٺي جاءِ آهي. مان اتي ئي رات گذاريان." اهو فيصلو ڪرڻ کان پوءِ هن مجسمي جي ٻنهي پيرن جي وچ ۾ هڪ خلا ڳولي ۽ پنهنجن پرن کي سوڙهو ڪري ان خلا ۾ داخل ٿيو.

"واهہ! مزو اچي ويو" هن خوش ٿي ڪري چيو. مون کي تہ سمجهڻ لاءِ بهترين جاءِ ملي وئي. جتي مان گهري ننڊ ڪندس. هو سڄو ڏينهن اڏرندو رهيو هو. تنهنڪري ڏاڍو ٿڪجي پيو هو. ان ڪري جلد سمهڻ تي چاهيائين، هن سمهڻ لاءِ اکيون ٻوٽي پنهنجي منڊي پيرن تي رکي تہ اوچتو هڪ پاڻيءَ جو ڦڙو اچي هن مٿان ڪريو. هن گھبرائجي چيو "ڪهڙي مصيبت آهي. آسمان تي ڪو ڪڪر نظر نٿو اچي پوءِ بہ مينهن ٿو پوي!" ان وقت هڪ پاڻيءَ جو ٻيو ڦڙو بہ اچي هٿ جي مٿان ڪريو.

"توبهہ آ- اهڙي مجسمي مان ڪهڙو فائدو جيڪو مينهن کان بہ نہ بچائي سگھي!" هو اڏامڻ لاءِ پر ڦهلاءِ ئي رهيو هو تہ پاڻيءَ جو ٽيون ڦڙو اچي هن جي ڳچيءَ تي ڪريو. هن مٿي نهاريو هن جيڪي ڏٺو تنهن کيس وڏيڪ حيران ڪري ڇڏيو.

هن خوش نظر ايندڙ شهزادي جون اکيون ڳوڙهن سان پريل هيون، ڳوڙها سندس سنهري ڳلن تان ترڪندا پکيءَ جي مٿان ڪري رهيا هئا. ان چانڊوڪيءَ رات ۾ اهو مجسمو ايترو خوبصورت ۽ دلڪش لڳي رهيو هو. جو پکيءَ جي دل ۾ بہ هن لاءِ چاهت ۽ رحم جا جذبا جاڳي پيا.

"تون ڪير آهين" پکي پنهنجا پر لوڏي پڇيو. "۽ تون ڇو روئي رهيو آهين؟ تو مون کي پنهنجن ڳوڙهن سان پچائي ڇڏيو آ."

شهزادي جي مجسمي جواب ڏنو: "جڏهن مان جيئرو جاڳندو انسان هيس ۽ منهنجي سيني ۾ دل ڌڙڪندي هئي. ان وقت مان نہ ڄاڻيندو هيس تہ ڳوڙها ڇا ٿيندا آهن. ڇو تہ مان ان وقت محل ۾ رهندو هيس. هتي ڪنهن بہ قسم جي ڏک ۽ غم کي اندر داخل ٿيڻ جي جازت نہ هئي. مان سڄو ڏينهن محل

.جي سهڻي باغ ۾ پنهنجن ساٿين سان کيڏندو رهندو هئس. رات جو محل جي شاندار هال ۾ ناچ گاني جون محفلون ٿينديون هيون. ان وقت هيءَ شهر منهنجي لاءِ ڏاڍو سهڻو هو. مان سمجهندو هيس ته جيئن مان خوش گذاريان ٿو اهڙي طرح شهر جو هر ماڻهو خوش گذاريندو هوندو. جڏهن هاڻ مان مري چڪو آهيان ۽ منهنجي موت کان پوءِ ماڻهن منهنجو مجسمو ناهي شهر جي چوڪ تي هڪ وڏي ٿنڀي مٿان لڳايو آهي. تڏهن کان هتان پوري شهر جا ڏک ۽ مسئلا پنهنجين اکين سان ڏسي رهيو آهيان. هاڻ مونکي معلوم ٿيو آهي ته ڏک ڇا ٿيندو آهي. هن شهر ۾ڪيترا ماڻهو اداس رهن ٿا. منهنجي دل جيئن ته پتل جي جڙيل آهي، ان ڪري مان سواءِ روئڻ جي ٻيو ڪجهه به ڪري نٿو سگهان."

"ڇا مطلب؟" پکي حيران ٿي پڇيو

"تون ڏسڻ ۾ ته سون جو لڳين ٿو."

"مان توکي ٻڌايان ٿو." شهزادي پنهنجي ڳالهه جاري رکندي چيو. "هتان ڪجهه مفاصلي تي هو سامهون گهر آهي، مان انهيءَ گهر کي ڏسي سگهان ٿو. ان گهر جي دري کليل آهي، جتان ڪمري ۾ ويٺل هڪ ڪمزور عورت به نظر اچي ٿي. ان عورت جي چهري تي غربت جا نشان چٽا نظر اچن ٿا. هن جي نظر ڪمزور ٿي وئي آهي، هن جا هٿ ڪمزوريءَ کان ڏڪي رهيا آهن. هن جون آڱريون به زخمي آهن. ان جي باوجود هوءَ پنهنجن ڏڪندڙ هٿن سان هڪ قيمتي وڳو جوڙڻ ۾ مصروف آهي. اهو وڳو ملڪ جي لاڏلي ٻانهيءَ جو آهي. اهو هوءَ ايندڙ جشن ۾ پهريندي. انهيءَ ڪري اها مجبور عورت ايتري محبت ۾ رڌل آهي. انهيءَ ڪمري ۾ ٻڳل ڪٽ تي انهيءَ عورت جو بيمار ٻار پيل آهي، اهو هن وقت روئي رڙي رهيو آهي پر سندس مجبور ماءُ ان طرف ڌيان ئي نه ٿي ڏي ته متان ڌيان مٿائڻ سبب خيال نه ٿئي. منهنجا ڀلا پکي ڇا تون منهنجو هڪ ڪم ڪندين؟ ڇا تون منهنجي تلوار جي هٿيي ۾ لڳل قيمتي هيرو ڪڍي انهيءَ ماءُ تائين پهچائيندين؟"

"ڏاڍو ڏکيو ڪم آ" پکيءَ جواب ڏنو. "مونکي تمام گهڻو پري وڃڻو آهي. منهنجا ساٿي گرم علائقن ۾ پهچي ويا هوندا. مان پوئتي رهجي ويو آهيان. هو نيل دريا تي منهنجو انتظار ڪندا هوندا."

"پيارا پکي." شهزادي پنهنجي غمگين آواز سان چيو."تون هڪ رات هتي ترسي پئو، ۽ منهنجو اهو ڪم ڪر."

پکيءَ کي شهزاديءَ جي ٻي وسيءَ تي رحم آيو. "ٺيڪ آ" هن پنهنجي چنهنب لوڏي.

"توڙي جو اڄ رات ڏاڍي ٿڌ آهي پر پوءِ به مان تنهنجو ڪم ڪندس."

"تنهنجي مهرباني، پيارا پکي!" شهزادي چيو "هاڻ منهنجي تلوار جي هٿيي مان هيرو ڪڍي انهيءَ مظلوم

ماءِ تائين تہ پهچاءِ.“ پکي هن جي
هدايت موجب تلوار جي هٿيي مان جڙيل
هيرو چنهنب سان ڪڍي اڏامي ويو.
آخرڪار شهزادي جي مجسمي پاران
ڏسيل گهر جي دريءَ تائين پهچي ويو.
ان وقت اها غريب مائي ٿڪجي سمهي
چڪي هئي. جڏهن تہ ان جو بيمار ٻار
بخار جي شدت کان بيزار ٿي بستري
تي پاسا ورائي رهيو هو پکيءَ اهو هيرو
مائيءَ جي پرسان رکيل ٽپائي تي رکي
ڇڏيو ۽ بيمار ٻار جي مٿن کان پهچي
پنهنجن پرن سان هوا ڏيڻ لڳو. بي قرار
ٻار کي ڪجهہ قرار آيو. ان جي بي
چيني ۾ گهٽتائي اچي وئي ۽ هو گهري
ننڊ ۾ سمهي پيو.

ٻئي ڏينهن صبح جو پکي درياهہ
جي ڪناري پهچي ويو. اتي ڪافي دير
تائين پاڻيءَ ۾ ترڳندو رهيو. هو انهيءَ
ڏينهن ڏاڍو خوش هيو. هن فيصلو ڪيو
تہ هو اڄ نيل نديءَ ڏانهن سفر شروع
ڪندو. جتي هن جا ساٿي سندس
انتظار ڪري رهيا هوندا. تازو توانو ٿي
هو سڄو ڏينهن شهر جو سير ڪندو
رهيو. هن شهر جون خاص خاص جايون
ڏٺيون ۽ پوءِ رات ٿيڻ تي شهزادي جي
مجسمي وٽ واپس آيو. هو شهزادي
کان موڪلائڻ آيو هو. پکيءَ چيو
”شهزادا، مونکي موڪل ڏي. مون
ڪالهہ رات تنهنجو ڪم ڪري ڇڏيو
هو. هاڻ مونکي اڳتي وڃڻو آهي.“

”سهڻا پکي فقط هڪ اڄوڪي رات
ترس تہ تنهنجي مهرباني ٿيندي. فقط
هڪ اڄوڪي رات.“

”نہ شهزادا! اهو ڪم اوکو آهي.
منهنجا ساٿي منهنجو انتظار ڪندا
هوندا. جي مان اتي نہ پهتس تہ هو
منهنجي طرفان مايوس ٿي ويندا.“

شهزادي تڪڙ ۾ چيو:

”پيارا پکي! مان هتان ڪافي پري
هڪ نوجوان اديب کي ڏسي رهيو آهيان
هن جون اکيون ننڊ سبب ٻوٽيون ٿيون
وڃن. هو ڏاڍو ٿڪي پيو آهي. ان جي
باوجود هو پنهنجو ناول مڪمل ڪرڻ
لاءِ مسلسل جاڳي رهيو آهي. هن جون
آڱريون ساٿيون ٿي ويون آهن. جي هن
پنهنجو ناول دل جي ڌيان سان مڪمل
نہ ڪيو تہ هو بکيو مري ويندو.“

”چڱو، مان تو وٽ هڪ رات ٻي بہ
ٽڪان ٿو.“ پکيءَ نرم ٿيندي چيو. ”ڇا
تو وٽ ڪو ٻيو هيرو بہ آهي؟“

”هونءَ تہ ڪوبہ ناهي پر منهنجين
اکين ۾ لڳل هيرا ڏسين ٿو. اهي ڏاڍا
قيمتي آهن. هزارين سال اڳ اهي
هندستان مان آندا ويا هئا. هاڻ مون
وٽ انهن کان سواءِ ٻيو ڪجهہ نہ آهي.
مهرباني ڪري منهنجي هڪ اک مان
هيرو ڪڍي انهيءَ اديب کي ڏئي اچ.“

”نہ نہ مان ائين ڪين ٿو ڪري
سگهان؟“ پکي روئڻ شروع ڪيو. اهو
مون کان نہ پڇندو، مان اهڙو ظلم
ڪيئن ٿو ڪري سگهان.“

شهزادي چيو تہ ”سهڻا پکي
منهنجي ڳالهہ مڃ!“

پکي مجبور ٿي شهزادي جي هڪ
اک مان هيرو ڪڍي چهنب ۾ کڻي ان
نوجوان اديب جي ڪمري ۾ پهچي ويو.

ان وقت اهو نوجوان پنهي هٿن سان پنهنجو منهن لڪائي ڪجهه سوچي رهيو هو.

ان ڪري هو پکي کي ايندي نہ ڏسي سگهيو. پکي واپس ورڻ مهل هن کي متوجهه ڪرڻ لاءِ سيٽيءَ جو آواز ڪڍي ٻاهر نڪري ويو. نوجوان اديب جڏهن آواز ٻڌي پنهنجي منهن تان هٿ پري ڪيا تڏهن هن جي نگاهه هيري تي پئي هو خوشيءَ ۾ ٽپا ڏيڻ لڳو.

"رب سائين تنهنجا احسان! تو غيب مان منهنجي مدد ڪئي، هاڻ منهنجون سموريون پريشانيون ختم ٿي وينديون." ٻي ڏينهن صبح جو اهو پکي بندرگاهه طرف هليو ويو. اتي ايندڙ ويندڙ بحري جهازن ۽ ٻري تائين پکڙيل پاڻيءَ کي ڏسي خوش ٿيندو رهيو هو ڏاڍيان چوڻ لڳو "مان اوڏانهن ٿو وڃان جتي سج گرم ڪرڻا ٿو ڏئي، جتي منهنجا ساٿي انتظار تا ڪن." هن بندرگاهه تي بيٺل هر ماڻهوءَ کي اها خوشيءَ واري خبر ٻڌائي، پر ڪنهن بہ هن ڏانهن ڌيان نہ ڏريو. پوءِ بہ هو شام تائين اتي پئي ڦريو. جڏهن رات ٿي ۽ چنڊ نڪتو، تڏهن هيءَ هڪ پيرو ٻيهر شهزادي ڪان موڪلائڻ لاءِ آيو.

"هاڻ مون کي اجازت ڏي." پکيءَ چيو.

"مان توڪان موڪلائڻ لاءِ آيو آهيان."

"سنا پکي، بس اڄوڪي رات رهي پئُ مان تنهنجو ٿورائتو رهندس، بس اڄوڪي رات."

"نہ شهزادا، هت ڏاڍي ٿڌ آهي منهنجا ساٿي مصر جي گرم هوائن ۾ اڏامن ٿا. نيل نديءَ جي ڪپر سان بيٺل وڻن ۾ پنهنجا آکيرا جوڙي رهن ٿا. انهن کي منهنجو انتظار هوندو. ان ڪري مون کي وڃڻ ڏي!"

"پلا پکي، هتان ڪجهه مفاصلي تي هڪ رستو آهي، ان رستي جي فٽ پاٿ تي هڪ پياري ڇوڪري روئي رهي آهي. هوءَ ماچيس وڪرو ڪرڻ واري ڇوڪري آهي. بدقسمتيءَ سان اڄ هن جا سمورا ماچيس گٽر ۾ ڪري پيا آهن هاڻ هوءَ خالي هٿن آهي هوءَ ڊڄي ٿي تہ هوءَ خالي هٿن گهر موٽندي تہ هن جو پيءُ هن کي ماريندو. اهو ڏاڍو بي رحم ۽ ظالم ماڻهو آهي. تنهنڪري اها معصوم ڇوڪري ڊپ کان روئي ٿي. منهنجا پيارا پکي تون منهنجي ٻي اک مان هيرو ڪڍي ان ڇوڪريءَ کي ڏئي اچ."

"مان تنهنجي چوڻ تي رات تہ رهان ٿو پر تنهنجي اک مان هيرو نہ ڪڍي سگهندس. ڇو تہ تون انڌو ٿي ويندين.!"

"جيڪو مون چيو آهي سو ڪر. منهنجي ڳالهہ مڃ. سهڻا پکي!" پکي مجبور ٿي شهزادي جي ٻي اک مان هيرو ڪڍي ڇهنب وسيلي ڪڻي ڇوڪريءَ جي هٿ تي رکي آيو. هيري کي ڏسي ڇوڪري خوشيءَ مان نچڻ لڳي ۽ پنهنجي گهر ڏانهن ڊوڙڻ لڳي. پکي هن کي ڏسندو رهيو ۽ پوءِ شهزادي ڏانهن واپس موٽي آيو. هن

شهزادي کي چيو تہ شهزادا! هاڻ جيئن تہ تون انڌو ٿي ويو آهين، ان ڪري مان توکي ڇڏي ڪاڏي ڪونہ ويندس. مان تو سان گڏ رهندس."

شهزادي اداس ٿي چيو "نہ پيارا پکي، تون منهنجي ڪري پنهنجو ارادو نہ مٽاءِ، وچ تنهنجا دوست تنهنجو انتظار ڪندا هوندا."

"نہ، مان توکي ڇڏي ڪيڏانهن ڪونہ ويندس، هميشہ تو سان گڏ رهندس. ايترو چئي پکي شهزادي جي پيرن ۾ سمهي پيو.

ان کان پوءِ پکي شهزادي سان .گڏ ئي رهيو. هو شهزادي جي ڪلهي تي ويهي مختلف ڳالهيون پيو ٻڌائيندو هيو. هن جن ملڪن جو سير ڪيو هو، دنيا جا عجوبا ڏٺا هيا، قسمر قسمر جا پکي ۽ جانور ڏٺا هيا. تن جي باري ۾ شهزادي کي دلچسپ ڪهاڻيون ٻڌائيندو هيو.

"سٺا دوست" هڪ ڏينهن شهزادي پکيءَ کي چيو "تون مونکي دنيا جون حيرت انگيز ڪهاڻيون ٻڌائين ٿو. پر مان چاهيان ٿو تہ تون مونکي منهنجي شهر جي ماڻهن جا حال احوال ٻڌاءِ، مهرباني ڪري منهنجي شهر جي ماڻهن کي ڏسي اچ، پوءِ ان جي باري ۾ مونکي ٻڌاءِ!"

شهزاديءَ جي فرمائش تي پکي شهر جي ماڻهن کي ڏسڻ لاءِ اڏري ويو. هن ڏٺو تہ شهر جا ماڻهو وڏا وڏا محل جوڙي رهيا آهن. انهن وٽ بي شمار دولت آهي هو دنيا ۾ جون آسائشون خريد ڪري سگهن ٿا.

جڏهن تہ غريب ماڻهن وٽ ڪجهہ بہ نہ آهي، انهن جي اکين ۾ حسرتون آهن. مک پيلا ۽ ويران ٿي ويا آهن. پکي تار اونداهن پاڙن ۾ پرواز ڪندو رهيو. هن ڏٺو تہ غريبن جا ٻار پنهنجن گهرن ۾ اداس ويٺا آهن. انهن مان ڪيڏڻ ڪڏڻ جي خواهش بہ ختم ٿي وئي هئي.

پکي واپس اچي شهزادي کي سڀ ڪجهہ ٻڌائي ڇڏيو. شهزادو اهو ٻڌي ويتر اداس ٿي ويو. "منهنجا پيارا پکي." شهزادي ٿورو ترسي چيو، "منهنجي بدن تي جيڪو لباس آهي سو سون جو ٺهيل آهي. تون هن جا ٽڪرا ٽڪرا ڪري غريب ماڻهن ۾ ورهائي اچ، تنهنجي مهرباني ٿيندي."

پکي هن جي چوڻ مطابق سون جي لباس کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري غريبن ۾ ورهاءِ ڇڏيو.

نادار ۽ غريب ماڻهن جي گهرن ۾ خوشحالي ۽ خوشيون اچي ويون. مايوس ٻار نوان لباس ۽ ڪاڏو پيتو حاصل ڪري گهٽين ۾ ٺينگ ٽپا ڏيڻ لڳا. هر طرف بهار اچي وئي. جڏهن تہ شهزادي جو اهو حال هو تہ هاڻ هن جي جسم تي نہ ڪو سون جو پهراڻ هو، نہ اکين ۾ هيرا هيا. نہ ان جي تلوار جي هٿيي تي زمرد لڳل هو. هاڻ اهو هڪ بدصورت مجسمو بڻجي ويو هو.

ڪجهہ ڏهاڙن کان پوءِ برف باري شروع ٿي وئي. ننڍڙو پکي جيڪو اڳ ۾ ئي ڪمزور هو. سو وڌيڪ بيمار

رهڻ لڳو. هن جي تڏ به سهڻ کان وڌيڪ هئي. پر هن شهزادي کي ڇڏڻ به گوارا نه پئي ڪيو. جو ته هو ان جي مجسمي سان پيار ڪرڻ لڳو هو. هو پنهنجو پاڻ کي گرم رکڻ لاءِ پنهنجن پرن کي زور زور سان لوڏي رهيو هو. پر هن کي معلوم هيو ته هن جي اها ڪوشش اجائي آهي ڇاڪاڻ ته هو تيزيءَ سان موت جي طرف وڌي رهيو هو. هو مرڻ وارو هو. هيءَ ڪوشش ڪري اڏري شهزادي جي ڪلهن تي اچي ويٺو. "خدا حافظ شهزادا" هي ڏاڍي ڪمزور آواز سان شهزادي کي مخاطب ٿيو. "مان وڃي رهيو آهيان."

"مون کي خوشي آهي ته تون گرم علائقي ڏانهن وڃڻ جو فيصلو ڪيو. هاڻ توکي هليو ئي وڃڻ گهرجي."

تنهنجا ساٿي تنهنجو انتظار ڪندا هوندا. تو منهنجو گهڻو ساٿ ڏنو. گهٽا ڏينهن مون وٽ رهئين. بس هاڻ هڪ دفعو مون کي پيار ڪر. ان کان پوءِ تون ڀلي هليو وڃ." "تون غلط سمجهيو شهزادا. پکي آهستي چيو."

مان گرم علائقن ڏانهن نٿو وڃان پر موت طرف ٿو وڃان. موت هميشه جي ننڊ هوندي آهي. مان گهڻو بي سڪون رهيو آهيان. مرڻ کان پوءِ مون کي سڪون ملي ويندو. موت مون کي سڏي رهيو آهي، مون کي وڃڻو ئي پوندو."

ائين چئي پکيءَ شهزاديءَ کي پيار ڪيو ۽ هن جي پيرن تي ڪري پنهنجي جان ڏني. هو مري ويو هو.

پکيءَ جي مرندي ئي خوش باش شهزادي جي مجسمي مان هڪ زوردار آواز پيدا ٿيو. هو ڏري پيو. ڄڻ ڪيس ڪنهن اندران زخمي ڪيو هجي. پوءِ مجسمي جي دل ٻاهر اچي پئي.

ٻئي ڏينهن شهر جو ناظر اتان لنگهيو. ان سان گڏ ٻيا اعليٰ عملدار به گڏ هيا. ناظر هن مجسمي کي ڏسي حيران ٿيو.

"اڙي هن مجسمي ڏانهن ته ڏسو. ڪيڏو بدصورت ٿو لڳي."

"ها، اهو ته واقعي بدصورت ٿي ويو آهي، هڪ عملدار به ناظر سان ها ۾ ها ملائي. ۽ هيءَ ڏسو ان جي پيرن ۾ ڪنهن مئل پکي جو مڙهه پيو آهي."

"هاڻ هن بدصورت مجسمي کي ڪرو ڪري ڇڏيو ته جيئن هن کي پگهرائي ڪا ٻي شيءِ جوڙي سگهجي."

آخر ان مجسمي کي ڪرو ڪيو ويو، خريد ڪرڻ واري هن کي پگهارڻ لاءِ ڀٺيءَ ۾ وڌو.

سواءِ دل جو ٻيو سڄو مجسمو پگهرجي ويو.

"ڇا مصيبت آهي؟" هڪ ڪاريگر دل کي ڏسي چيو "هيءَ پگهرجي جو نه ٿي؟" اسان لاءِ ته هيءَ بيڪار شيءِ آهي، چڱو هن کي ڀٺيءَ مان ٻاهر ڪڍي اڇلاءِ!" پتل جي دل انهيءَ جاءِ تي اڇلائي وئي جتي مئل پکيءَ جو مڙهه پيو هو."

دهليءَ جو درشن

هندوستان ايڏو وڏو آهي جو هن ۾ هڪ ٽوئرسٽ جي ڏسڻ لاءِ، ڪيترين ئي مختلف تواريخي ۽ ثقافتي شيون موجود آهن، جن کي هندوستان جي حڪومت ساڳي حالت ۾ برقرار رکيو ويٺي آهي. سڀ کان وڏي ڳالهه ته هيڏي عوام ۽ غربت هوندي به امن امان جي حالت حيرت انگيز حد تائين بهتر آهي جو هتي ڌارين ملڪن جون ڇوڪريون بنا ڪنهن ڊپ ڊاءُ جي ڏينهن رات پيون سفر ڪن ۽ گهمن ڦرن.

تاريخي معلومات سان جڙيل هندستان جو دلچسپ سفرنامو

انڊيا ۾ اسان جا رهندڙ اوڏ

اسان وٽ اوڏ برادريءَ جا ماڻهو سنڌ ۾ حيدرآباد کان وٺي لاڙڪاڻي جيڪب آباد تائين رهن ٿا، ان کان علاوه سنڌ کان ٻورو مٿيرو پنجاب جي ڏکڻ واري حصي ۾ به رهن ٿا. جيڪي هونءَ عام طرح سرائڪي ڳالهائين ٿا جيئن سنڌ جا اوڏ سنڌي. سيني اوڏن جي پنهنجي اوڏڪي مادري زبان آهي جيڪا بقول پروفيسر بسنت اوڏ جي سرائڪيءَ سان گهڻو ملي ٿي. پنهنجو پاڻ ۾ هو هميشه پنهنجي اوڏڪي زبان ۾ گفتگو ڪن ٿا. نه فقط پاڪستان جا اوڏ، پر انڊيا جا پڻ. انڊيا ۾ مهاراشٽرا صوبي کان وٺي اترانچل صوبي ۽ دهليءَ جي راڄ ڌاٽي ۾ جتي ڪٿي هزارين اوڏ فئمليون رهن ٿيون. دهليءَ کان ٻورو پريهرو ته هڪ سڄو ڳوٺ اوڏن جو آهي.

انڊيا ۾ رهندڙ اوڏن ۾ ڪيترا ته پهرين کان هتي جا رهاڪو هئا ۽ ٻيا ورهاڱي بعد يا ان کان پوءِ انڊيا اچي رهيا. اوڏ هميشه پنهنجي ڪميونٽي سان رهن ٿا، جيئن آغاخاني ۽ بوهري وغيره. ڇو جو اوڏن جون ڪيتريون ئي ريتون رسمون ۽ پوڄا پاٺ جا طريقا هندن کان به مختلف آهن. اوڏ شاديون به پنهنجي ئي ذات نيات ۾ ڪن. هنن ۾ ٻين هندن وانگر ڏيج (Dowery) جو چڪر ۽ پريشر ناهي. هنن جو ايامن کان بدي جي شاديءَ جو وهنوار هلندو اچي. پنهنجي نياڻي جتي ڏيندا، اتهن کان پاڻ به پنهنجي پٽ لاءِ وٺندا. پوءِ ان ريت ڪيترن غريب ڪٽنبن جو هڪ ٻئي سان ڳانڍاپو ۽ پلو ٿيو وڃي. جيئن اسان جي دوست نولراءِ جي والد نارائڻ داس ڊپٽي ڪمشنر ٿي ڪري به پنهنجون نياڻيون غريب اوڏن کي ڏنيون ۽ سندس پٽن جيڪي ڪمشنر، ڊاڪٽر، انجنيئر ۽ نيويءَ ۾ ڪئپٽن ٿي ويا، انهن غريب گهرن جي اوڏ ڇوڪرين کي قبول ڪيو جيڪي هنن جي مقابلي ۾ پڙهيل ڳڙهيل به نه هيون. رامچند اوڏ جي جڏهن شادي ٿي رهي هئي ته هو پيٽارو ڪئڊٽ ڪاليج مان انٽر، NED ڪراچيءَ مان سول انجنيئرنگ ۾ BE ۽ بئنڪاڪ جي يونيورسٽيءَ مان ME ڪري هاڻ اسڪالر ٿي PhDڪرڻ لاءِ آمريڪا وڃي رهيو هو. ڳوناڻ شادي ڪري هو آمريڪا ٿي ويا ته ڪجهه ڏينهن لاءِ اسان وٽ ڪراچي اچي رهيا هئا. سندس زال وزيران کي اڙدو ۽ انگريزي به پري سنڌي نج ڄٽيءَ طرح ڳالهائڻ نٿي آئي. هوءَ اوڏڪيءَ ۾ ئي ڳالهائي رهي هئي. آمريڪا ۾ جنهن هنڌ رامچند کي رهائش ملي هئي ان پاڙي ۾ ته ڪو اڙدو يا هندي ڳالهائڻ وارو پاڪستاني يا انڊين ته نه هو، پر سڄي شهر ۾ ڪو اهڙو نه هو. رامچند کي ان جو ڪو فڪر نه هو. پنهنجي Style۾ مرڪندي چيائين پاڻهي ٻئي ڄڻا گڏجي انگريزي ڳالهائڻ وارن کي منهن پيا ڏينداسين ۽ پوءِ جڏهن ڇهن مهينن کان پوءِ اسان جو جهاز آمريڪا ويو ۽ آئون ساڻن ملڻ ويس ته اهو ڏسي حيرت ٿي ته ڇهن مهينن جي

نندڙي عرصي ۾ ڊاڪٽر رامچند جي زال وزيران نہ فقط روان انگريزي ڳالهائي رهي هئي پر آمريڪن Accent ۾! سچ چيو اٿن تہ ڌارئين زبان ڳالهائڻ لاءِ Practice ضروري آهي ۽ نہ ڊگريون. اسان جي آس پاس ڪيترائي اهڙا مثال نظر ايندا جن، ايم. اي عربي، فارسي يا انگريزيءَ ۾ ڪئي هوندي پر انهن ملڪن جو ڪو اهل زبان ساڻن ڳالهائيندو تہ هو ان جي ڳالهہ ئي سمجهي نہ سگهندا. جواب ڏيڻ تہ ٺيو پوءِ جي ڳالهہ. بهرحال هيءَ اسان لاءِ پهريون اکين ڏٺو واقعو هو تہ هڪ ڪنڊياري پاسي جي ڳوٺ جي ڇوڪري جيڪا ڪڏهن حيدرآباد بہ نہ نڪتي هجي ۽ نہ وري ستر واري ڏهي جي شروعاتي سالن تائين ڪي انگريزي ٽي. وي چئنل هئا جن تان هوءَ انگريزي ٻڌي سگهي سا شاديءَ بعد پهريون دفعو ڳوٺ ڇڏي ڪراچي مان ٿيندي آمريڪا جي ڪولوروڊو رياست جي هڪ شهر ۾ وڃي ٿي جتي هوءَ ڇهن مهينن اندر اتي جي مڪاني ماڻهن جي آمريڪن اسٽائيل انگريزي سمجهي ۽ ڳالهائڻ لڳي ٿي. ڊاڪٽر رامچند ۽ سندس زال جو مثال آئون هميشہ پنهنجي پاڪستاني خاص ڪري سنڌ صوبي جي نوجوانن کي ڏيندو آهيان جيڪي ولايت ۾ نوڪري ملڻ تي پنهنجن زالن کي پاڻ سان نہ وٺڻ جو اهوئي سبب ڏيندا آهن تہ ان ملڪ جي انگريزي، اسپيني، عربي يا ڪا ٻي ڌارئين زبان آهي ۽ سندن زالون ڪيئن گذارو ڪري سگهنديون. سچ تہ اهو آهي تہ ملائيشيا جي هڪ ٻيٽ نما ڳوٺڙي ۾ جڏهن مون کي نوڪري ملي تہ آئون اهو معلوم ڪري في الحال پريشان ٿي ويس تہ فقط آفيس جي چند سينيئر ماڻهن جي ٻيو سڄو اسٽاف فقط ملئي ٿو ڳالهائي ۽ سڄي ڳوٺ ۾ بہ ملئي ٿي ڳالهائي وڃي. پر پوءِ ملائيشيا پهچڻ بعد مون ڏٺو تہ پنهنجي جهازي انجنيئرنگ (Marine) جي، Subject ۾ آئون ايڏو مشغول ٿي رهيس جو مون ڪان اڳ منهنجا ٻار ملئي سکي ويا ۽ ڪيترا لفظ مون کي ڪانئن پڇڻا ٿي پيا ۽ پوءِ تہ باقي اٺ نو سال رهڻ دوران ٻارن تعليم بہ اتي جي ئي اسڪولن مان ورتي.

بهرحال اوڏن جي پنهنجي مادري زبان اوڏڪي آهي ۽ اُها سڄي ننڍي کنڊ جا اوڏ ساڳي ئا ڳالهائين جيتوڻيڪ چيو وڃي ٿو تہ اها سرائڪي جي ويجهو آهي پر سرائڪي وري بہ مون جهڙي سنڌي ڳالهائيندڙ کي ڪجهہ نہ ڪجهہ سمجهہ ۾ اچيو وڃي ٿي پر اوڏڪي هرگز نہ. اهو بہ چيو وڃي ٿو تہ اوڏڪي تمام آڳاٽي زبان آهي. ان بابت اسان جي دوست نولراءِ جي وڏي ياءَ ڊاڪٽر گلابراءِ تحقيق جو هڪ ڪتاب پڻ لکيو آهي جيڪو سنڌي ادبي بورڊ وٽ ڇپائي لاءِ پهتل آهي. بهرحال وڌيڪ ان بابت ٻولين جا ڄاڻو ۽ عالم ڊاڪٽر ٻگهيو، سراج ميمڻ، عبدالجبار جوڻيجو، سنڌيلو صاحب، عرساڻي صاحب جهڙائي، ڪا

راءِ ڏئي سگهن ٿا.
اوڏن جي شادين بابت لکي چڪو آهيان تہ هنن جون پنهنجي ذات ۾ ئي ٿين ۽ بدي تي ٿين ٿيون. جنهن وٽ ڇوڪري ناهي تہ اهو پئسا ڏئي پنهنجي پٽ لاءِ ننهن حاصل ڪري سگهي ٿو. بقول هڪ اوڏ جي تہ هنن وٽ نياڻيءَ جو هجڻ ڪو مسئلو ناهي ڇو جو هنن وٽ ڏيج جو چڪر ناهي يعني نياڻي ڏيڻ سان گڏ ناڻو نتو ڏيڻو پوي، جيڪو ٻين هندن ۾ (هاڻ ڪجهہ مسلمانن ۾ بہ) عام ٿيندو وڃي. اوڏن لاءِ بس اهو ضروري آهي تہ پنهنجي ذات جو هجي.
اهڙين شادين جا ڪيترائي مثال هند سنڌ ۾ ساڳيا آهن. ڪنڊياري جو نارائڻ داس صاحب (اسان جي ڪاليج جي ساٿي اوڏن: ارجن داس، نولراءِ ۽ رام چند جو والد) جن ڏينهن ۾ ريزيڊنٽ مئجسٽريٽ هو تہ انهن ڏينهن ۾ چتون مل اوڏ هڪ غريب پورهيت هو. پر پوءِ پنهنجن ٻن پٽن سري چند ۽ لڇمڻ جي رشتي لاءِ نارائڻ داس صاحب نہ فقط چتون مل ڪان سندس ٻہ نياڻيون: جهمي (شبانا) ۽ ريڪا ورتيون پر پنهنجيون ڌيئرن ڪملا ۽ شانتا جو مڱڻو ننڍي هوندي ئي چتون مل جي پٽن مور ۽ دودي سان ڪرايو. چتون مل غريب ضرور هو پر هڪ غيرتمند ۽ محنتي اوڏ هو. هن ان رشتي بعد جيڪا محنت ڪري پنهنجن پٽن کي تعليم ڏئي وڏي عهدي تي آندو اها هڪ الڳ ڪهاڻي آهي. جيڪا اڄ جي ڪنهن بہ سست ۽ ٽوٽي ماڻهوءَ لاءِ اتساهہ ۽ سبق آهي ۽ وري چتونءَ جي پٽن بہ پنهنجو پاڻ کي لائق فائق بنائڻ خاطر محنت ۽ پورهيو ڪيو ۽ ڪنڊياري جهڙي ڳوٺ ۾ رهي ڪري پنهنجي اولاد کي جنهن نموني سان تعليم ڏياري اهو مثالي ڪم آهي. اڄ دودي جي پنجن ٻارن مان هڪ ڌيءَ (ڪرڻ) ۽ هڪ پٽ (سريندر) ڊاڪٽر آهن ۽ ٻہ پٽ ۽ هڪ ڌيءَ انجنيئر آهن. اهڙي طرح ٻئي ڀاءُ مور (يعني جنهن سان رامچند جي ننڍي ڀيڻ ڪملا جي شادي ٿي آهي) جي ڇهن ٻارن مان وڏو منوج انجنيئر آهي. ان بعد هڪ ڌيءَ ۽ هڪ پٽ ڊاڪٽر آهن ۽ ننڍي راڌا اڃا ٻارهين ڪلاس ۾ آهي).
هونءَ پنهنجن ۾ شادي ڪرڻ ۾ جتي ٻن فئملين جي بهتري ثابت ٿي آهي، اتي هر ڀار ضروري ناهي تہ دودو ۽ مور وانگر محنتي ۽ غيرت وارو ثابت ٿئي، ان ڪري ڪيترائي پنهنجن ۾ سڱ، مٽي جو سور پڻ ثابت ٿيا آهن. ڇو جو اوڏ برادريءَ ۾ هرهڪ پڙهيل ڳڙهيل ۽ پنهنجن پيرن تي بيٺل ناهي جيئن پارسين ۾ آهي يا ڪٿي ڇٿجي تہ ڪنهن حد تائين سنڌ ورڪي هندن ۽ عاملن ۾ هلندو رهيو آهي. اڄ جون ڪيتريون ئي اوڏ فئمليون خاص ڪري سنڌ جون جتي اوڏ برادري هاڻ ايڏي وڏي نہ رهي آهي هندن جي ٻين ذاتين ۾ شاديون ڪري رهيون آهن. اسان جي پاڙيسري ۽ دوست نولراءِ جي هڪ ڌيءَ جي پڻ شادي ديوانن (هندن) ۾ ٿي آهي ۽ هاڻ هن جي پٽ مڪيش

جي شادي پڻ گجرات جي هندن ۾ ٿي رهي آهي. ٻنهي کي انگلينڊ جي سٽيزن شپ آهي پر ٻنهي طرفان اهو طيءِ ٿيو ته لنڊن ۾ شادي ڪرڻ بدران مڱڻو پاڪستان ۾ ۽ شادي انڊيا ۾ رچائي وڃي. ساڳيءَ طرح ڊاڪٽر رامچند جيڪو گذريل 30 سالن کان آمريڪا جو شهري آهي، تنهن جي پٽ راجيش جو مڱڻو ايڪٽا سان ٿيو. ايڪٽا جا والدين دهليءَ جا هندو آهن پر سالن کان ڊئنمارڪ ۾ رهڻ ڪري ڪين اتي جي شهريت مليل آهي. ڇوڪريءَ جو آمريڪا ۾ تعليم دوران اسان جي پيٽارو جي ساٿي ڊاڪٽر رامچند جي پٽ راجيش سان مڱڻو ٿيو ۽ شادي دهليءَ ۾ رچائڻ جو فيصلو ٿيو. ان ريت اسان کي انڊيا ڏسڻ جو موقعو ملي ويو. هڪ ڏينهن نول کي چيم ته اهو سٺو ٿيو نه ته توهان اوڏن جون شاديون هميشه گهوٽڪي، ڪنڌيارو ۽ ڏهرڪيءَ ۾ ٿين. توهان جي ٻارن سٺي همت ڪئي جو شاديون دهلي ۽ ٻڙودا ۾ رٿيائون ۽ ان ڀائي کي به Credit ڏيڻ کپي جنهن انهن شادين جي وچ ۾ مهينو کن گئپ رکيو ۽ اسان کي هندستان جا ڪافي شهر گهمڻ لاءِ موقعو ۽ وقت ملي ويو. ياد رهي ته نول وارن ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته جيڪر هڪ ٻن ڏينهن جي گئپ بعد ٻي شادي به ٿي وڃي ۽ جلدي موٽي اچي نوڪرين ۽ ڌنڌن ڌاڙين کي منهن ڏجي. ڇوڪرين جا مائٽ به مڃي ويا پر پنڊت پڙ هٽي ٻيهي رهيا ته ائين هرگز نه ٿيندو. هڪ جي هينئر ٿئي ۽ ٻئي جي لاءِ سٺو ڏينهن هوليءَ بعد ٿيندو. بهرحال نولراءِ ۽ سندس پيٽن پائرن لاءِ هڪ ٻئي سان ملڻ لاءِ هيءُ سٺو موقعو ثابت ٿيو آهي جو مختلف ملڪن ۾ رهندڙ سڀ پائر پيٽون هتي اچي گڏ ٿيا آهن. هڪ ئي وقت گڏ مون به ڪين ڪاليج جي ڏينهن ۾ ڏٺو هو، جڏهن هو سڀ ٻار هٽا ۽ ڪنڌياري واري گهر ۾ رهيا ٿي. بهرحال هينئر به سڀ ته گڏ ٿي نه سگهيا آهن پر اهو ڪٺي ڇٺجي ته هو گهٽي پاڳي اچي شامل ٿيا آهن جو سائين نارائڻ داس (نولراءِ جي پيءُ) کي ٽن زالن مان اوڻيهه پٽ ڌيئون آهن، جن مان هڪ پٽ انجنيئر حشمتراءِ وفات ڪري ويو آهي. سندن هڪ پاءُ ميرچند به موڪل نه ملڻ ڪري آمريڪا کان نه اچي سگهيو. نولراءِ جو هڪ ٻيوپاءُ ڪئپٽن امرچند جنهن جو تعلق اسان جي پروفيشن سان آهي ۽ جهازن جو ڪئپٽن آهي اهو به اچي نه سگهيو آهي. ڪئپٽن امرچند نيوزيلينڊ جو سٽيزن آهي ۽ انهن جا جهاز هلائي ٿو. هن شاديءَ لاءِ هو موڪل وٺي ڪراچيءَ به پهتو ۽ هاڻ ٻئي ڏينهن اسان سان گڏ انڊيا اچي رهيو هو ته سندس جهاز ران ڪمپنيءَ جي مالڪ جو نيوزيلينڊ کان فون آيو ته هنن جو هالنڊ وارن کان نئون ورتل جهاز اسپين جي بندرگاهه بارسلونا ۾ ڦاسي پيو آهي جو ان جي ڪئپٽن جي ماءُ گذاري وئي آهي. تون پنهنجن ڀائرن جي شادي اٽينڊ ڪرڻ بدران جيڪر ان جهاز جي اچ ٿي وڃي

ڪمانڊ وٺين تہ ڪمپني لکين ڊالرن جي نقصان کان بچي ويندي جو ان جهاز کي سياٽي تائين بارسلونا ڇڏڻو آهي ۽ ڪمپنيءَ وٽ ٻيو ڪوبہ Stand By ڪئپٽن ناهي. هن ٽرپ جو پگهار بہ توکي ٽيڻو ڪري ڏينداسين تہ ان بعد موڪل بہ ٽيڻي ڏينداسين.

هن ايمرجنسيءَ جو ٻڌي جتي ڪئپٽن امرچند کي ڏک ٿيو اتي نول وارن کي بہ تہ خاص ڪري هيءَ پاءُ سالن بعد ڪراچي آيو آهي ۽ انڊيا هلي ٻين سان بہ ملي پر پوءِ وڏن ويهي اهو فيصلو ڪيو تہ امرچند جو ڪراچيءَ تائين اچڻ بہ اسان ان کي شادي اٽينڊ ڪرڻ برابر ٿا سمجهون ۽ هو نوڪريءَ لاءِ ضرور هليو وڃي جو جهازن جو مالڪ جنهن وٽ امرچند پراڻو ڪئپٽن آهي امرچند جو شروع کان خيال ٿو ڪري ۽ هن کي بہ مهل تي ڪم اچڻ کپي ۽ ٻي ڳالهہ تہ امرچند پرديس ۾ رهيو پيو آهي ۽ ڪيس هن ٽرپ مان ٽيڻو پگهار ملي ويندو ۽ پرديس ۾ رهڻ لاءِ هن جو ٽيڻو وقت گذري سگهندو. ان فيصلي بعد ڪئپٽن امرچند کي اسپين روانو ٿيڻ لاءِ ايئرپورٽ ڇڏي آياسين.

دهليءَ ۽ دهلي جي آس پاس رهندڙ اوڏن ۾ ڪيترائي نول وارن جا ۽ هن جي پيٽرين جا مائٽ آهن، جيڪي پهرين ڏينهن کان هتي اسان سان ملڻ ايندا رهن ٿا. خاص ڪري ارجن داس ۽ آسودومل نالي جيڪي هتي جي حڪومت جا منظور شده بلڊر ۽ ٺيڪيدار آهن. سرڪاري رستن ۽ عمارتن جي ڪمن ۾ هنن جو ڪافي اهم حصو آهي. اسان هتي دهليءَ ۾ رهائش وٺڻ ۾ يا ريلوي اسٽيشن کان گهر تائين يا ڪيڏانهن پري وڃڻ لاءِ هنن جون پجيرو ٽائيپ گاڏيون استعمال ڪندا رهون ٿا. هي ٻئي سڪرنڊ جا رهاڪو هئا ۽ ورهاڱي وقت هيڏانهن هليا آيا. سندن ٻارن ۽ پاڻن، پاٽيجن مختلف سبجيڪٽن ۾ گريجوئيشن ڪئي آهي. ٻن ٽن ڄڻن تہ سول ۽ مڪينيڪل انجنيئرنگ بہ ڪئي آهي پر سرڪاري نوڪرين جي ڪوٽ هجڻ ڪري هيءَ سڀ اباڻو ڌنڌو اڏاوت جو ڪن ٿا جنهن ۾ هو پاڻ کي خوش سمجهن ٿا. هنن وٽ ڪوٺائي توڙي رستا ناهڻ جون وڏيون ۽ طاقتور مشينون ۽ گاڏيون آهن. جڏهن بہ ڪنهن سرڪاري ٺيڪي جو اعلان ٿئي ٿو تہ هيءَ ٽينڊر ڀرين ٿا.

سڳابندي ڪري ارجن ۽ آسودومل جي پاڻ ۾ هاڻ مائٽي بہ آهي جو هڪ ٻئي کي ڌيءَ پٽ ڏنو اٿن. هڪ ڏينهن هنن پاڪستان کان آيل اسان جي سڄي ڄڃ کي دعوت ڪئي ۽ شام ڌاري سندن ڇوڪرا چار پنج ڪن وڏيون گاڏيون ڪاهي آيا ۽ اسان کي پنهنجي گهر وٺي هليا جيڪو دهليءَ جو هرڪيش نگر علائقو سڏجي ٿو. ايشيا جي سڀ کان وڏي "پولي ٽيڪنڪ انسٽيٽيوٽ دهلي" وٽان بيحد سوڙهين گهٽين مان گاڏيون گهمائيندا پوءِ هيءَ پنهنجي رهائشي علائقي ۾ پهتا. انهن

سوڙهين گهٽين جي بنهي ڪپرن تي گهٽ ۾ گهٽ اڌ ڪلوميٽر ۾ مرد ۽ عورتون فوٽ پاٿ تي پاڇيون، ميوا، پلاسٽڪ جو سامان، ڪپڙا بوٽ ۽ ٻيو سامان رکي وڪٽي رهيا هئا. ڪراچيءَ جي ڪارادر ۽ مچي مياني مارڪيٽ وارو حال هو. بلڪ ان ڪان بہ وڌيڪ عوام ۽ سوڙهيون گهٽيون هيون. مانيءَ جو بندوبست هڪ ننڍن فلئٽن واري عمارت جي پهرين ماڙ تي نهيل هال ۾ ڪيو ويو هو. آسودومل جي نوجوان پائٽن پاٽيجن مان هڪ لعل چند نالي همراهہ (جنهن انجنيئرنگ ۾ ڊپلوما ڪئي آهي ۽ هاڻ انڊيا جي ڪجھ پراڊڪٽس جو مارڪيٽ مئنيجر آهي) تنهن ٻڌايو تہ دهليءَ جو هيءَ علائقو هرڪيش نگر اڄ کان ٽيهارو سال اڳ دهليءَ جي پسگردائيءَ جو هڪ ڳوٺ هو. جتي پاڪستان کان لڏي آيل اسان جا وڏا جيڪي ڪجھ پهريان سال گجرات ۽ مهاراشٽرا صوبن جي ڳوٺن ۾ رهيا سي پوءِ لڏي هيڏانهن آيا ۽ هيءَ جيڪي ان وقت خالي پٽ هئا اتي گهرڙا اڏائي رهي پيا. دهلي هندستان جي گاديءَ جو شهر هجڻ ڪري تيزيءَ سان وڌندو رهيو ۽ اڄ هيءَ ڳوٺ بہ دهلي شهر جو حصو ٿي ويو آهي. جيتوڻيڪ اسين هتي سڀ غير قانوني قبضو ڪري رهندڙ آهيون پر هاڻ بہ پيڙهيون رهندڙن کي سرڪار هتان ٻي کهڙي هنڌ جاءِ ڏئي. بہ چار ماڻهو هجن تہ بہ ٺهيو هتي تہ اسين هزارن جي تعداد ۾ اوڏ آهيون. سو اسان کي هتي ڇڏيو ويو آهي بلڪ بجلي ۽ پاڻيءَ جي بہ سهوليت مهيا ڪئي وئي آهي. گڏوگڏ سرڪاري پرائمري اسڪول بہ آهي جتي اسان جا ٻار تعليم پرائين ٿا.

"توهان کي ڪيئن لڳو انڊيا۔؟" هن مون کان پڇيو.

"صحيح لڳو. هندستان ايڏو وڏو آهي جو هن ۾ هڪ ٽوئرسٽ جي ڏسڻ لاءِ ڪيترين ئي مختلف تواريخي ۽ ثقافتي شيون موجود آهن جن کي توهان جي حڪومت ان ئي حالت ۾ برقرار رکيو ويئي آهي. سڀ کان وڏي ڳالهہ تہ هيڏي عوام ۽ غربت هوندي بہ امن امان جي حالت حيرت انگيز حد تائين بهتر آهي. ڏارين ملڪن جون ويندي چوڪرين بنا ڪنهن ڊپ ڊاءِ جي ڏينهن رات پيون سفر ڪن ۽ گهمن ڦرن. ميڊيا ذريعي جيڪا ٻاهر جي دنيا کي غلط معلومات (disinformation) پهچي ٿي تہ انڊيا ۾ مسلمان هندن جي ظلم هيٺ آهن اها نظر نٿي اچي."

"بلڪل صحيح ٿا چئو، هتي توهان ڏسندؤ تہ ڪابہ اهڙي ڳالهہ نظر نہ ايندؤ"، لعل چند چيو، "هرهڪ کي مذهب جي آزادي آهي. مسلمان هجن يا سک يا عيسائي هنن کي پنهنجي طريقي سان عبادت ڪرڻ کان ڪير بہ روڪي نٿو سگهي. ڪالهہ توهان جامع مسجد دهليءَ ۾ جمع نماز تي ويا هئائو توهان ئي ٻڌايو تہ ڪيڏي عوام هئي. جمع نماز تي هر مسجد جو اندريون ۽ ٻاهريون پٽ تہ نمازين سان پرجيو وڃي پر رستا بہ بلاڪ ٿيو وڃن

پر آهي ڪنهن هندوءَ جي مجال جو اهو چوي ته هتي مسلمان نماز ذريعي رستا بلاڪ ڪريو ٻين کي تڪليف ٿا پهچائين. هرگز نه. سوال ئي نٿو پيدا ٿئي. ڇو جو انڊيا جي آئين ۾ مسلمانن کي پنهنجي عبادت ۽ مسجدون قائم رکڻ جو حق مليل آهي. ان جو مطلب اهو نه آهي ته پاڪستان ۾ هندن يا عيسائين کي به ايترو ملڻ کپي. هرگز نه. اسين سمجهون ٿا ته پاڪستان اسلام جي لاءِ ملڪ ٺهيل آهي. بس رڳو ايترو سو امن امان هجڻ کپي جو ٻين مذهب جي ماڻهن کي تنگ نه ڪيو وڃي جنهن لاءِ محمد علي جناح صاحب به چيو هو پر ان تي عمل نٿو ٿئي ۽ پوءِ نقصان ڪنهن جو آهي، پاڪستان جو ئي آهي، سٺا سٺا ۽ امير عيسائي، پارسي ۽ اسان جا هندو نه چاهيندي به مجبور ٿي پنهنجو پراڻو وطن ڇڏيو هندستان يا ٻين ملڪن ڏي هليا ٿا وڃن ۽ هنن جي پئسي ۽ عقل مان ٻيا ملڪ فائدو وٺن ٿا."

هڪ ٻي ڳالهه جيڪا لعل چند جي مون نوٽ ڪئي:

"انڊيا ۾ عوام وڏو آهي، غربت آهي پر جمهوريت آهي. ان جمهوريت ڪري ئي اسان جهڙا غريب به شير آهن. قاعدو قانون آهي ڪوبه پوليس وارو يا سپاهي بنا ڪنهن ڏوهه جي ڪنهن کي هٿ نٿو لائي سگهي. چاهي توهان قسطن تي ٽئڪسي ورتي هجي يا اهو امير هجي جنهن جون پنجاهه ٽئڪسيون هلنديون هجن ٻئي ڇٽا قانون کان هڪ جهڙو ڊڄن ٿا. قانون لاءِ ٻئي ساڳيا آهن. هن ملڪ جي هيڏي وڏي اڪثريت هندن جي هوندي به ملڪ جو صدر، وزيراعظم ۽ چيف آف آرمي اسٽاف (اعليٰ فوجي آفيسر؟) اقليتن مان آهن."

لعل چند اوڏ واتان ٻڌل ڳالهين مان هڪ ٻيو نقطو پڻ قابل غور آهي ته "دهلي ۽ انڊيا جا ٻيا شهر جيڪي هڪ مغرب جي رهاڪوءَ کي اڄا به خراب لڳي رهيا هوندا ۽ ويهه سال کان اڳ ته حالت خراب هئي. ٽرئفڪ جي جئم ٿيڻ ۽ گندگيءَ جو ته ڪو ڪاٿو ئي نه هو، سي ڏينهون ڏينهن بهتري طرف وڌي رهيا آهن. حڪومت عوام جي رهائش ۽ روڊ رستن ۽ ٽرانسپورٽ جو ايڏو خيال رکي رهي آهي جو بقول حڪومت جي واقعي لڳي ٿو ته 2020ع تائين اسان جو ملڪ انڊيا سونهن شڪل ۾ به ته ايڪانامي ۾ به ترقي يافته ملڪن سان ڪلهو وڃي ملائيندو."

ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته انڊيا جي وڏن شهرن جا به گهٽي پاڳي حصا لاهور، ڪراچي ۽ اسلام اباد کان گدلا آهن پر جيڪڏهن لعل چند جي مٿين ڳالهه صحيح آهي (۽ لڳي به ٿو ته صحيح هجي جنهن جا دليل هيٺ لکان ٿو) ته پوءِ اهو وقت پري نه آهي جو ڏسندي ئي ڏسندي اسان اتي ئي رهجي ويندا سين ۽ انڊيا اسان جو مد مقابل هڪ ٻيو ملائيشيا، سنگاپور ۽ ڪوريا وڃي ٿيندو.

مٿين ڳالهه جي حقيقت هنن دليلن

۾ ڏسان ٿو تہ دھليءَ جو شھر جنھن ۾ اڄ کان ڏھہ سال اڳ پنج فلاءِ اوور بہ نہ ھئا. اڄ 68 مکمل آھن جتان بسون لاريون ۽ موٽرون ھلن ٿيون ۽ ساڳي وقت پنجويھہ ھڪ ٽي وقت ٺهي رھيا آھن. ٻن سالن اندر اھي بہ ٺھڻ تي ٽرئفڪ وڌيڪ آسان ٿي پوندي ۽ اھوئي حال انڊيا جي ٻين شھرن ۾ آھي. ان جي مقابلي ۾ اسان وٽ ڪراچيءَ ۾ ان پٺماني جا فلاءِ اوور پنج بہ نہ آھن ۽ ڊيولپمينٽ جو ھر ڪم سست آھي.

دھليءَ جھڙي ڳتيل، پراڻي ۽ عمارتي شھر ۾ ھن سال مونو ريل لاءِ انڊر گرائونڊ ۽ گرائونڊ مٿان رستو ٺاھڻ ۽ ماڊرن ۽ آرامده مونو ريل ھلائي شھرين لاءِ سھوليت مھيا ڪرڻ ھڪ وڏي ڳالھہ آھي.

دھلي شھر جي رستن ۽ گھٽين ۾ جيتوڻيڪ اڄ بہ رستن تي گندگي ۽ اوور فلو ٿيندڙ گٽر، بيمار ۽ پوڙھيون ڍڳيون، سوئر، ڪتا نظر اچن ٿا ۽ رات جو ماڻھن کي مڇر پٽين ٿا پر تنھن ھوندي بہ رکي رکي ڪن ڪن ھنڌن تي وڏا ۽ خوبصورت پارڪ ڏسيو دل خوش ٿيو وڃي، جن ۾ ڪجھہ تہ لوڌي باغ، امير خسرو پارڪ، نھرو پارڪ جھڙا قديمي ۽ پراڻا پارڪ آھن پر ڪيترن لاءِ ماڻھن ٻڌايو تہ اھي ھاڻ ٺاھيا ويا آھن. ٻہ سال کن اڳ انھن ھنڌن تي. گند جا انبار ھوندا ھئا. اھي اھڙيون ڳالھيون آھن جن مان ھڪ ملڪ جي ترقي ڏي وڌندڙ گراف جي تيزي ظاھر ٿئي ٿي ۽ سڀ کان وڏي ڳالھہ تہ انڊيا ۾ شروع کان وٺي تعليم تي وڏو زور آھي. انڊيا جي ھر شھر ۾ يونيورسٽيون، ڪاليج ۽ پوليٽيڪنڪ ۽ I.T جا درسگاھ ۽ منجھن اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ وارن شاگردن جا ڏڻ نظر اچن ٿا ۽ ھتي جو شاگرد نہ فقط ڊگري حاصل ڪري ٿو پر علم ۽ تجربو پڻ. اھوئي سبب آھي جو آمريڪا جھڙي ملڪ ۾ نوڪرين ذريعي اڄڪلھہ جيڪو پرڏيھي ناڻو انڊين ڪمائي رھيا آھن ان جو مقابلو ڪو يورپي ملڪ بہ نٿو ڪري. اسان جي عرب سڳورن جي ملڪ ۾، توڙي ملائيشيا ۽ برونائي جھڙن ملڪن ۾ تہ انڊيا جي ماڻھن جو ھولڊ پھرين کان ھو. بقول ھڪ پاڪستاني انڊسٽري واري جي جنھن جا ڪارخانا دبئي ۾ آھن جن ۾ انڊيا جا ماڻھو ڪم ڪن ٿا. "انڊين محنتي آھن. ڪين معلومات ۽ ڪم جو تجربو آھي ۽ ھو ايمانداريءَ ۽ نھٺائيءَ سان ڪم ڪن ٿا. گھٽ پگھار ۽ گھٽي ڪم ۾ بہ منھن نٿا گھنجائين."

بھرحال انڊين کي ٻاھرين ملڪن ۾ ملندڙ نوڪرين ۽ ڌنڌن مان ھڪ طرف فارين ايڪسچينج جي آمد ٿي رھي آھي تہ امن امان ۽ حڪومت جي استحڪام ڪري ڌارين ملڪن جا امير ماڻھو انڊيا ۾ ڪارخانا لڳائي انڊين کي گھر ويٺي نوڪريون ۽ ڌنڌا مھيا ڪري رھيا آھن. انڊيا ۾ فليٽ يا گھر جي قيمت اسان جي ملڪ جي مقابلي ۾ تمام گھٽي آھي پر انڊين نوجوانن کي ٻاھرين ملڪن ۾ ملندڙ نوڪرين

مان ايڏي بچت تي رهي آهي جو هرڪو
هڪ ڏينهن پنهنجو گهر خريد ڪرڻ جو
خواب ڏسي ٿو. نہ فقط ڏسي ٿو پر هن
کي يقين آهي تہ سنڌس اهو خواب
ساڀيان ٿيندو ۽ ملڪ بہ ترقي ڪندو.
مون کي تہ لڳي ٿو تہ پنجن سالن بعد
هنن پٽن (شهرن) جو نقشو ئي ٻيو ٿي
ايندو.

دهليءَ جي هرڪيش نگر علائقي ۾
رهندڙ اوڏن اسان جي جيڪا رات جي
ماني ڪئي ان ۾ اهو ڏسي مون کي ۽
مون سان گڏ سڀ ڇاڇي اوڏن کي
خوشي ٿي تہ ان ۾ پاڇين ۽ دال سان گڏ
هڪ ڊش چڪن جو ۽ هڪ مڇيءَ جو
پڻ هو. دهليءَ ۾ شروع وارا ڏينهن
جنهن هوٽل ۾ رهياسين اها ويشنو
(Vegeternian) هٺي يعني ان ۾
ڪنهن بہ قسم جو گوشت يا مڇي پلو
تيار نٿي ٿيو. صبح شام رڳو دال،
پٽاٽا ۽ ٻي ڀاڄي ڪاڏيسين ٿي. اها
هوٽل هڪ سک جي دهليءَ جي ڪارول
باغ واري علائقي ۾ هئي. شاديءَ ۾ بہ
ٻئي ڏينهن پاڇيون هيون ۽ پوءِ جڏهن
نول ٻڌايو تہ هتان هوٽل مان ٽيڙ ڪٽي
ٻئي هنڌ تا هلي رهون جتي مون ٻن
ٻورچين جو بندوبست ڪيو آهي جيئن
اهي اسان جي مرضيءَ جي ماني ناهي
ڏين تہ اهو ٻڌي سڀ خوش ٿيا. اسان
جي رهائش جي هيءَ جاءِ "ڪالڪاجي"
واري علائقي ۾ اگروال ڏرمشالا هو.
جتان هن وقت هيءَ لکي رهيو آهيان.
هي ٽي ماڙ ڏرمشالا هتي جي ڪجهہ
سخي هندن چندو گڏ ڪري ٺهرايو آهي.

هيٺ تمام وڏو هال ۽ ٻورچيخانو آهي.
پهرين ۽ ٻي ماڙ تي هوٽل وانگر ڏهہ
ڏهہ ڪمرا باٿ روم سان گڏ آهن. هن
ڏرمشالا جا ڪمرا فقط انهن کي مسواڙ
تي ملي سگهن ٿا جيڪي شادي لاءِ
ٻئي شهر يا ملڪ کان دهلي اچن ٿا.
هن قسم جا ڏرمشالا ملائيشيا ۽
سنگاپور ۾ بہ امير ۽ سخي هندن عوام
جي سهوليت لاءِ ٺهرائي ڇڏيا آهن،
جيئن پرديس کان آيل ماڻهو مناسب
اگهہ تي سٺي ۽ فضيلت واري رهائش
جو سک ماڻي سگهن. "ڪالڪاجي"
جي هن اگروال ڏرمشالا جي هر ڪمري
۾ بجلي پکو ۽ باٿ روم ۾ پريشر
سان پاڻي موجود هو، پر هنڌ بسترا ۽
ڪٽون ڪرسيون نہ هيون. نول جيڪو
پهرين بہ دهليءَ ۾ رهي چڪو آهي ان
اسان کي چيو تہ اهو مسئلو بہ پنجن
منٽن ۾ حل ٿيو ٿو وڃي. هن وٽ هن
علائقي جا ڪجهہ ٽيليفون نمبر هئا
جيڪي گهر جو مختلف سامان مسواڙ
تي ڏين ٿا ۽ پوءِ فون ڪرڻ بعد يڪدم
هڪ سک ٽرڪ ۾ ٽيهارو ڪن ڪٽون،
ڪرسيون ۽ هنڌ بسترا ڪٽي آيو ۽ ٻيو
(اهو پڻ سک هو) مزدا گاڏيءَ ۾ پاڻيءَ
جا بہ ڪولر ۽ ڊسٽلڊ واٽر جون ڏهہ ڪن
وڏيون بوتلون انهن ڪولرن ۾ وجهڻ لاءِ
ڪٽي آيو. اسان وهنجي سهنجي تازو ٿي
گهمڻ جو پروگرام ٺاهيوسين. ايتري ۾
ماني بہ تيار ٿي وئي. خبر پيئي تہ هن
ٻورچيءَ پڻ رڳو دال ۽ پاڇيون ٺاهيون
آهن. نول جي پڇڻ تي هن ٻڌايو تہ هن
ڌرم شالا جي قانون مطابق ڪابہ

گوشت واري شيءِ رڌي نٿي سگهجي. نول هن کي ٻڌي ڏينهن نيرن ۾ بيضن ڏاهڻ لاءِ چيو پر خبر پيئي ته بيضن جي به اجازت ناهي. سو ڪيترا ڏينهن داليون کائڻ بعد هن دعوت ۾ چڪن ۽ مڇي ڏسي خوش ٿياسين. دعوت ۾ جيڪو ٻوڙ ٻڇيو اهو به پڪ ڪري اسان کي ٻڌي ڏينهن کائڻ لاءِ ڏنائون، جيڪو اسان لڪائي ڌرم شالا ۾ آندو ۽ اها ڳالهه پڻ مون ونوٽ ڪئي ته سنڌ کان آيل اسان جا سڀ ڄاڃي اوڏ گوشت ۽ مڇي کائي رهيا هئا پر هتي (دهلي) جا اوڏ (جن جو جيتوڻيڪ اصل ڳوٺ سکرنڊ، کنڊيارو، روهڙي ۽ لاڙڪاڻو وغيره هو يعني جتان جا هي ڄاڃي هئا) گوشت ۽ مڇي نه کائي رهيا هئا.

ٻڌي ڏينهن نول جي وڏي ڀاءُ ادا گلاب راءِ کان ان جو سبب پڇيم "بس هي وري هتي اچي ميشوري ٿي ويا آهن ۽ گوشت مڇي کائڻ کان پرهيز ڪن ٿا."

"هونءَ مون کي هڪ هندو پنڊت سنگاپور ۾ ٻڌايو ته هندو ڌرم ۾ گوشت تي بندش نه آهي. جين ڌرم جي مشهور ٿيڻ تي (جيڪو ڪنهن به ساهواري شيءِ کي مارڻ کان منع ٿو ڪري) هندو ازم ۾ جين ڌرم وانگر ساهواري شيءِ کائڻ تي بندش وڌي وئي." مون گلاب راءِ کي ٻڌايو.

"نه ائين نه آهي هندو ڌرم ۾ شروع کان گوشت کائڻ جي جهل آهي ۽ اها ڳالهه ويدن ۾ به آهي"، گلاب راءِ صاحب ٻڌايو. "دروپدي جنهن بادشاهه جي ڌيءُ هئي ان زماني جي رسمن مطابق اهو شرط وڌو ته آئون پنهنجي ڌيءَ جي شادي ان سان ڪرائيندس جيڪو منهنجو شرط ڪٽي. هن اهو شرط رکيو ته هڪ مڇيءَ کي ڏهه فٽ مٿي ٽنگيو وڃي جنهن جي هيٺان ڪنهن ٿانوَ ۾ پاڻي رکيو وڃي جيئن مڇيءَ جو اولڙو ان پاڻيءَ ۾ پئجي سگهي ۽ پوءِ مٿي مڇيءَ کي ڏسڻ بدران هيٺ پاڻيءَ ۾ مڇيءَ جي عڪس کي ڏسي مٿي مڇيءَ جي اک ۾ تير هڻڻو هو. ارجن ۽ ان جا چار ڀائر شڪار ڪيڏندي ان بادشاهه وٽ وڃي پهتا. ارجن نشانو چٽڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو ۽ بادشاهه دروپدي هن جي حوالي ڪري ڇڏي. هو جڏهن گهر پهتا ته ماءُ کان پڇيائون ته مليل شيءِ جو ڇا ڪندو. ماءُ کي اها خبر نه هئي ته اها ڪهڙي شيءِ آهي. هن هميشه وانگر هنن کي چيو ته بابا سڀ ڀائر ورهائي کڻو ۽ پوءِ دروپدي سال جا 73 ڏينهن ارجن سميت هرهڪ ڀاءُ وٽ گهارڻ لڳي. دروپديءَ کي سندس مڙس ارجن ۽ ڏيرن مان جيڪو اولاد ٿيو ان پاڻ کي مهيشري (ويشنو) سڏايو هنن پاڻ ۽ ٻين کي مڇي گوشت کائڻ کان منع ڪئي. ان ڳالهه جو احوال ڀاڳوت گيتا ۾ آهي."

"هندن جا اهم مذهبي ڪتاب ويد آهن"، ڊاڪٽر گلاب راءِ وڌيڪ ٻڌايو. "انهن ۾ به گوشت ۽ مڇي نه کائڻ جو احوال اچي ٿو. پانڊوون جو پيءُ گذاري ويو، هن کي پٽ جو اولاد نه هو جيڪو

پيءُ کي پاڻي ڏئي جيئن هو سرڳ ۾ وڃي. هاڻ ان مسئلي جو حل ڪيئن نڪري. پوءِ پانڊوون جي ماءُ کي ويدوياس نالي هڪ سوٽ، زال ڪيو جيئن پٽ ڄمي ته پانڊوون جي پيءُ کي پاڻي ڏئي ۽ هو سرڳ ۾ وڃي سگهي. پانڊوون جي ماءُ درياهه تي وڃي اڪا (گل) وجهي پرارٿنا (دعا) ڪندي هئي ۽ قسم کڻندي هئي ته ويدوياس مان پٽ ڄمي ته مان ۽ منهنجو اولاد مڇي ماس سڄي عمر نه کائينداسين ۽ ويشنو تي رهنداسين. هيءَ احوال رگ ويد جي باب ڏهين ۾ آهي جنهن ۾ مٿين عورت جو نالو به ڏنل آهي جيڪو هينئر مون کان وسري ويو آهي.“

هڪ ڏينهن ڳالهين ڪندي ادا گلاب راءِ چيو ته انڊيا ۾ گهمڻ ڦرڻ جو مزو ضرور آهي. هرهڪ کي ڪافي حد تائين آزادي به آهي پر ان هوندي به هتي ذات نيات اونچ نيچ جو وڏو چڪر آهي. هوٽل توڙي بس يا ڪنهن پبلڪ پليس تي هرڪو پهرين وڏو آڏرياءُ ۽ قرب ڏيندو ۽ پوءِ جيئن ئي خبر پونديس ته اڳلو هن کان هيٺاهين درجي جي ذات جو آهي ته لنوائي ويندو.“

”پر بئي کي ڪيئن ٿي خبر پوي ته هيءَ فلاڻي ذات جو آهي.“ مون پڇيو.

”ريتن رسمن مان يا نالي مان. اها اسان جي هندن ۾ خراب ڳالهه آهي جو ڪنهن کي سندس ڏات بدران ذات تي مان ٿا ڏين.“

”پلا سنڌ کان جيڪي اوڏ لڏي انڊيا آيا آهن اهي پاڻ کي اوڏ ٿا سڏرائين يا ڪا ٻي ذات؟“ مون پڇيو.

”هتي رهندڙ اوڏ پاڻ کي راجپوت سڏرائين ٿا پر سرڪاري طرح پاڻ کي هيٺين ذات شيڊيول ڪاسٽ ۾ درج ڪرايو اٿن.“ ادا گلاب راءِ ٻڌايو.

”چو ڀلا؟“ مون پڇيو.

”جيئن حڪومت کان وڌيڪ سهولتون حاصل ٿي سگهن، ڇو جو انڊيا ۾ جيڪي قومون اقليت ۾ آهن انهن لاءِ ڪيترين ڳالهين ۾ جهڙوڪ نوڪري ڏنڊي ڏاڙي وغيره ۾ ڪجهه ڪوٽا رکيل آهي.“

دهليءَ ۾ ماڻهو سڄي رات پيا گهمن:

دهلي پهچڻ کان پوءِ پهرين ڏينهن گهمڻ لاءِ اسان جو يڪو ٽولو جنهن ۾ اٽڪل 15 کن ڄڻا هئاسين گهمڻ لاءِ نڪتاسين. مردن ۾ دودو ۽ راڻو هئا ۽ سندن زالون ۽ ٻار، ڇوڪرن ۾ سنجي ۽ وجئه هو. ڪي ڪلاڪ ته دهلي شهر جي رستن جا چڪر هڻندا رهياسين پر سمجهه ۾ نه اچي ته پهرين ڇا ڏسجي يا ڇا گهمجي. ڪو چوي ته شاپنگ ڪجي ته ڪو چوي ته فلم ڏسجي. دودي جو زور هو ته نان ويج ماني کائجي جو جيئن ئي لاهور ۽ واگها ٽپي انڊيا ۾ گهڙيا آهيون ته جتي ڪٿي رڳو دال ۽ ڀاڄي ويشنو (Vegetranian) کاڌو مليو آهي. چڪن يا مڇي کائڻ تي دل پئي چوي. سنجي چوڻ لڳو ته چڪن کائجي پر ڪنهن هوٽل تي چڪن

ڪري يا چڪن ڪڙهائي نهرائڻ بدران
مڪڊونالڊ تان چڪن برگر وٺجي.
جيڪي همراهہ (اسان جي چچ جا هتي
دهليءَ جا مڪاني اوڏ) اسان کي
پنهنجين پن وئگنر گاڏين ۾ ڪٺي آيا
هئا تن اسان کي ساڪت نالي هڪ
علائقي ۾ اچي لاٿو. ڪجهه هو بہ بيزار
ٿي پيا هئا يا هنن اسان کي پنهنجي
حال تي ڇڏيو تہ جيئن وٺي تيئن
ڪريون ۽ پنهنجا موبائيل فون نمبر
ڏيئي چيائون تہ اسان ڀلي هتي ساڪت
واري علائقي ۾ گهمون ڦرون ۽ پنهنجي
مرضيءَ سان آٽو رڪشائن ۾ واپسي
تي پنهنجي رهائش گاهہ ڏي هليا وڃون
پر جي اسان کي ڪا دقت درپيش ٿئي
تہ کين فون ڪريون تہ هو اچي حاضر
ٿيندا.

انڊيا جي اها اضافي خوبي مڃڻ
کپي تہ هتي جي رڪشا جنهن کي هيءَ
آٽو رڪشا سڏين ٿا، اسان جي
رڪشائن کان وڏي ۽ آرامده آهي.
ڊرائيور غير قانوني ڪم کان ڊڄن ٿا.
پوليس توڙي عوام ڌارين ملڪن کان
آيل يورپي ٽوئرسٽن توڙي پاڪستان
کان آيل اسان ڪارن مسافرن جو خيال
ڪري ٿي، ڀاڙا يورپ ۽ جپان جهڙن
ملڪن کان تہ نهيو پر اسان جي ملڪ
کان بہ گهٽ آهن. ان ڪري هتي آيل
مسافر کي شهر ۾ گهمڻ لاءِ سواريءَ
جو فڪر نٿو رهي. ساڳيءَ طرح
جيڪڏهن توهان جو گذارو گوشت مڇي
بنا ٿيو ٿو وڃي تہ پوءِ انڊيا ۾ ماني
ٽڪيءَ جو بہ مسئلو نہ آهي. انڊيا جي
هر شهر وانگر هتي دهليءَ ۾ بہ جتي
ڪٿي ننڍڙيون هوٽلون، سوزڪي پڪ
اپ يا ڪاٺ جي ريڙهن ۾ نهيل
موبائيل هوٽلون يا هڪ هنڌ فڪس
ڪاٺ جي پيدين ۽ ڪئبنن ۾ هلندڙ رڌ
پچاءُ، هتي جي شهرين جي ڪاڌي جي
ضرورت پوري ڪري ٿو. ڀيو نہ تہ
چپاتي، پت، آلو پراٺا، پوري، پٽاٽن
جي ڀاڄي، مڪس ڀاڄي، مختلف
قسمن جون داليون جتي ڪٿي
وڪامندي نظر اچن ٿيون. مثال طور
جتي اسان جي رهائش آهي ان علائقي
ڪالڪاجي چونڪ وٽ ديش بندو
ڪاليج آهي جنهن ۾ ڇوڪرا ڇوڪريون
پڙهن ٿيون. ان جي ٻاهران بہ ڪيترائي
گاڏن وارا بيٺا آهن جن کان ڪاليج جا
شاگرد يا ٻيا رسيس ۾ يا موڪلي مهل
ماني وٺي کائين. هرهڪ گاڏي تي ٿٺو
هوندو جنهن تي هو گرم گرم اڦراٽا يا
اٽيي مانيءَ جا ڦلڪا پيو پچائيندو يا
هنديءَ ۾ گرم تيل تيل ۾ پوريون تري
پيو ڏيندو. هوندءَ انڊيا توڙي سري لنڪا
۽ ملائيشيا جهڙن ملڪن جي انڊين
هوٽلن ۾ ڀاڄي لسي پن تي رکي ڏيندا
هئا ۽ اهو پڻ گهڻو ڪري ڪيلي جو
استعمال ٿيندو هو جو وڏو ٿو ٿئي پر
هاڻ اهڙيون مشينون ڪڍيون اٿن جن ۾
چار پنج ننڍا پن پريس ڪري انهن کي
پيالي جي شڪل ڏني ٿي وڃي ۽ سڪڻ
بعد پلاسٽڪ جهڙي پيالي ٿيو پوي
جنهن ۾ مليل ڀاڄي کائي اڇلي
سگهجي ٿي. ڪي گاڏي وارا پت
وڪڻن. صبح جي وقت تہ انهن گاڏين

تي بيضا بہ ترجي ملن تہ چانهہ بہ نهيو ملي. سڀ کان وڏي ڳالهہ تہ قيمت تمام مناسب آهي جيڪا پاڪستان کان بہ گهٽ لڳي ٿي. مثال طور هڪ دفعو مون هڪ "آلو پراٺا" ورتو جيڪو هڪ وڏي ٿالهيءَ ۾ رکي ان سان گڏ ان ٿالهيءَ ۾ نهيل ٽن پيالين مان هرهڪ ۾ رائتو، مکس ڀاڄيءَ ذرو ۽ دال وجهي ڏنائين جنهن جي قيمت اٺ روپيا ورتائين يعني پنهنجا ڏهہ روپيا ٿيا. اهڙي طرح هتي مئڪڊونالڊ ۽ ڪينٽڪي بہ سستي آهي. مئڪڊونالڊ ۾ بيف برگر ۽ ڪوڪوڪولا جا 38 روپيا آهن. هتي هنن مهاراجا برگر نالي هڪ تمام وڏو ٽن طبقن وارو برگر ڪڍيو آهي. جنهن جي قيمت بہ 49 روپيا آهي ۽ اسان وٽ سئو روپين کان گهٽ تہ آهي ئي ڪونہ. اهوئي سبب آهي جو KFCءِ مئڪڊونالڊ جهڙيون هوٽلون ٻين ملڪن توڙي انڊيا ۾ غريب عوام جون هوٽلون سمجهيون وڃن ٿيون. تڏهن تہ انڊيا ۾ شاگرد طبقو بہ مئڪڊونالڊ ۾ نظر اچي ٿو پر اسان وٽ پاڪستان ۾ خبر ناهي ڇو وڏيون قيمتون رکيون ويون آهن ۽ مئڪڊونالڊ ۽ KFC۾ وڃڻ غربت ۽ بچت جي نشاني نہ پر امير پڻي جو نشان (Status Symbol) ٿي پيو آهي.

بهرحال اسان جيڪي گهمڻ لاءِ نڪتا هئاسين سي گهٽي وقت ضايع ڪرڻ ۽ بحث ڪرڻ بعد آخرڪار ان فيصلي تي پهتاسين تہ نہ ڪنهن گاڏي واري کان ماني وٺي ٿا ڪائون ۽ نہ مئڪڊونالڊ تان. پاسي تي نهيل ٻن ٽن ڪليل هوٽلن مان هڪ جي آڳنڊ ۾ رکيل ڪرسين ٽيبلن تي ويهي چڪن ڪڙهائي ٿا ڪائون جيڪا شروع کان دودي جي فرمائش هئي ۽ هتي لهڻ سان سر پئي ڪنيائين تہ آئون تہ چڪن ڪڙهائي ڪائيندس. اسان ٽن ٽيبلن تي ورهائجي ويٺاسين. آئون دودي، سندس زال ۽ ڊيءَ ڊاڪٽر ڪرن واري ٽيبل تي ويٺس. هر ٽيبل لاءِ اڌ اڌ ڪڪڙ ٽماٽن وغيره ۾ ڪڙهائي ٺهي آئي ۽ ان سان گڏ نان، سلاد ۽ رائتو هو ۽ هر ٽيبل جو بل 120 روپيا آيو. يعني في ماڻهوءَ جو ٽيهہ روپيا ٿيو. جيڪو منهنجي خيال ۾ تہ ان قسم جي پاڪستاني هوٽل ۾ هر صورت ۾ 50 روپين کان مٿي اچي ٿو.

مانيءَ بعد اهو ئي فيصلو ٿيو تہ فلم ڏٺي وڃي. آئون ان جي حق ۾ نہ هوس جو اهو سوچي تہ هتي جون فلمون تہ پاڪستان ۾ ويهي بہ هنن جي چئنلن زي، سوني، مڪامبو يا سٽار پلس تان ڏسي سگهجن ٿيون يا فلم جي سي ڊي وٺي ڏسي سگهجي ٿي. جيتوڻيڪ سئنيما هال ۾ ويهي فلم ڏسڻ جي جيڪا ڳالهہ آهي ٻي ٿي ٿئي ۽ سئنيما ۾ ويٺي ڪي سال ٿي ويا هئا. بهرحال سڀني جو فيصلو اهو ٿيو تہ فلم ضرور ڏسجي. "ڀائي جان هاڻ مئجارٽي جي ڳالهہ مڃڻي پوندي." دودي مونکي آهستي چيو.

"صحيح ٿا چئو، هلو ڀلا" مون وراڻيومانس جو دهليءَ جي رستن جي

صحيح آئيڊيا اچا مون کي نہ ٿي هئي سو هن ٽولي کان الڳ اڪيلو ٿي وڃڻ بہ صحيح نٿي سمجهيم.

سئنيما جي ٽڪيٽ گهر پهتاسين تہ خبر پيئي تہ شو شروع ٿي ويو آهي ۽ هاڻ ٻيو شو ڏهين شروع ٿيندو. ساڪٽ (Saket) دهليءَ جي خوبصورت شاپنگ مال مان هڪ آهي جنهن ۾ خوبصورت هوٽلون، بار، ڊانسنگ ڪلب، KFCجهڙا دنيا جا ڪيترائي چين اسٽور ۽ سڀ کان ماڊرن سئنيما هال آهن. هتي ساڪٽ ۾ هڪ ئي هنڌ تي چار سئنيما هال آهن جيڪي وڏي پڙدي، چٽائي ۽ مختلف سائونڊ effectsکان دنيا ۾ مشهور آهن ۽ جتي انڊيا جي ٻين سئنيما هالن جي ٽڪيٽ چاليهہ روپيا عام ۽ سٺ روپيا بالڪني آهي اتي هتي 150 روپيا عام ۽ 180 روپيا بالڪني جي آهي ۽ صبح جو ڏهين بجي کان فلم شو شروع ٿئي ٿو تہ آخري شو رات جو ٻارهين کان اڍائين ٽائين هلي ٿو.

هاڻ اسين نائين وارو شو ڏسڻ جو انتظار ڪرڻ لڳاسين. وقت پاس ڪرڻ لاءِ ننڍين ننڍين ٽولن ۾ ڪي دڪانن ۾ جهاتيون پائڻ لڳا تہ ڪي پاڪستان فون ڪرڻ لڳا، جو انڊيا جي شهرن ۽ ڳوٺن ۾ پبلڪ لاءِ فون جو بندوبست جتي ڪٿي آهي. بهرحال ان ۾ اسان جي ملڪ ۾ بہ ڪافي ترقي ۽ سڌارو ٿيو آهي. انڊيا ان معاملي ۾ ايترو سو ضرور اڳتي نڪري ويو آهي جو هن ملائيشيا، انگلينڊ، آمريڪا، سعودي عرب ۽ ٻين ڪجهہ اهم ملڪن سان معاهدو ڪري فون جا اگهہ گهٽ ڪرائي ڇڏيا آهن. جنهن مان انڊيا جي ماڻهن کي وڏو فائدو ٿي پيو آهي جو انهن ملڪن جا اگهہ ذري گهٽ لوڪل فون جي ويجهو وڃي ٿيا آهن. ملائيشيا ۾ هوندو هئس تہ ان ڳالهہ جو اتي بہ احساس ٿيندو هو جو مون سان گڏ ڪم ڪندڙ انڊين جهازي پنهنجي ملڪ هر وقت فون ڪندا رهندا هئا جو انڊيا جو ملائيشيا سان فون جو معاهدو هجڻ ڪري گهٽ في ڏيٺي پئي ٿي ۽ اسان کي پاڪستان ڪرڻ لاءِ ٽيڻا چئوڻا پئسا ڏيڻا پيا ٿي.

بهرحال هينئر وري بہ دنيا ۾ فون ڪرڻ جا اگهہ گهٽيا آهن. مون کي بہ هڪ ٻہ فون پاڪستان ڪرڻا هئا ۽ ٻہ ڪن انڊيا جي مختلف شهرن ۾، خاص ڪري بمبئي ۾ ڊاڪٽر ناريءَ کي ۽ اڏيپور ۾ ڊاڪٽر آسومل کي. هي ٻئي ڊاڪٽر ورهاڱي بعد انڊيا هليا ويا هئا ۽ منهنجي پيٽوئي ڊاڪٽر عابد ميمڻ جا دوست هئا. هو هڪ ٻئي کي هر سال ڏياري ۽ عيدن تي ڪارڊ موڪليندا رهيا ٿي. پر هاڻ 2003ع ۾ جيڪو گجرات صوبي ۾ زلزلو آيو ان بعد ڊاڪٽر آسومل جو خط پٽ اچڻ بند ٿي ويو هو. سو ڊاڪٽر عابد پنهنجن ٻنهي دوستن جي خبرچار لهڻ لاءِ مون کي تاڪيد ڪئي هئي. مون ڊاڪٽر آسومل کي اڏيپور جو Code 02836 جو ملائي نمبر ڊائل ڪيو. اڏيپور گجرات صوبي جو هڪ شهر آهي. خبر پيئي تہ

نمبر غلط آهي. هتي جي انڪوائري آفيس مان معلوم ڪيم تہ هنن ٻڌايو تہ ڪوڊ نمبر تہ صحيح آهي پر گهر جو نمبر صحيح ناهي جو هي فقط چئن انگن 6647 وارو نمبر آهي. فون جا ڇهہ نمبر ٿئي بہ ڪيترا سال ٿي ويا آهن. هنن ڊاڪٽر آسومل نالي ڊائريڪٽري مان نمبر چيڪ ڪيو پر حاصل ڪري نہ سگهيا جو ٿي سگهي ٿو سندس نالي بدران سندس پٽ يا ڪنهن ٻئي مائٽ جي نالي نمبر هجي.

ان بعد ڊاڪٽر ناريءَ کي بمبئي (ممبئي) فون ڪيم تہ نہ رڳو اهو لڳي ويو پر ڊاڪٽر ناري پاڻ ئي فون تي هو. ڏاڍي قرب سان ڪيڪار ڪري ڪيائين ۽ بمبئي اچڻ لاءِ چيائين. مون ڪيس ٻڌايو تہ سندس والد محترم ڊاڪٽر منگهن مل جي خدمتن جي اڄ بہ سنڌ ۾، خاص ڪري حيدرآباد جا جهونا ماڻهو واکاڻ ڪن ٿا. اسان بہ ننڍي هوندي ڊاڪٽر منگهن مل جي تعريف ڊاڪٽر عابد کان ٻڌيسين جنهن MBBS ڪرڻ بعد پرائيويٽ پرئڪٽس جي شروعات هن ڊاڪٽر وٽ ڪئي. ڊاڪٽر ناري هن وقت ستر پنجهتر سالن جو ٿيندو. سندس ذات ڪرپلاڻي آهي ۽ بمبئي ۾ نيپيئرس روڊ تي جل درشن علائقي ۾ رهي ٿو ۽ اتي ئي پريڪٽس ڪري ٿو ۽ مٿيون ڊاڪٽر آسومل اڏيپور جي پر ۾ هڪ ڳوٺ نڪتانا (Naktana) ۾ پرئڪٽس ڪري ٿو. مون کي لڳي ٿو تہ ڊاڪٽر آسومل جو ڳوٺ هالا ئي هو. فون ڪرڻ بعد ڪجهہ دير پراڻن ڪتابن

جا اسٽال ڏسندو رهيس. پراڻن ڪتابن جا ان علائقي ۾ چار پنج اسٽال هئا جن تي نہ فقط ڏارين ملڪن جا پر هتي جا مڪاني ماڻهو پڻ، خاص ڪري نوجوان طبقو ڳول ڳولهان ۽ خريداريءَ ۾ مشغول هئا. ان ۾ ڪو شڪ ناهي تہ يورپ ۽ انگلينڊ جي رهاڪن جا انڊيا بابت لکيل ڪتاب ۽ ساڳي وقت انڊيا جي ڪيترن ليکڪن جا انڊيا جي بئڪ گرائونڊ ۾ لکيل انگريزي ناول دنيا ۾ بيحد پسند ڪيا وڃن ٿا ۽ سيني خريدارن جو مارو اهڙن ڪتابن تي هو يا انڊيا جي آرٽ تي لکيل ڪتابن تي. آئون ان سوچ ۾ هوس تہ انٽرنيٽ ۽ ٽي وي چئنلن ڪري ماڻهن مان ڪتاب پڙهڻ جو شوق ڏرو ٿيندو وڃي جنهن ۾ ڪنهن حد تائين حقيقت بہ آهي پر هتي انڊيا ۾ ان رات جيڪا ڪتابن خريد ڪرڻ تي حالت ڏٺم ۽ ان بعد آچر ڏينهن پراڻي دهليءَ ۾ درياھ گنج کان جامع مسجد تائين فٽ پاٿ تي جيڪي پراڻن ڪتابن جا بڪ اسٽال ڏٺم سي گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڏيڍ ڪلوميٽر تائين ٿيندا ۽ وٺڻ وارا بہ هر قسم جا هئا: هندو، مسلمان، پارسي، عيسائي، پوڙها، نوجوان، ڊاڪٽر انجنيئر وغيره. ڪيترا اسٽال تہ هڪ ٻئي پرسان ڊاڪٽري يا انجنيئرنگ جي ڪتابن جا هئا. ان مان تہ ائين لڳو تہ انڊيا جي ماڻهن کي ڪتاب پڙهڻ جو شوق اڄ بہ آهي. اسان سان گڏ آيل پروفيسر بسنت بہ پنهنجين ڊاڪٽر ڌيئن ۽ نائين لاءِ ميڊيڪل جا ڪتاب ورتا جيڪي

چانڊڪا ميڊيڪل ڪاليج ۾ جاب ٿا ڪن ۽ ڪارڊيولاجي يا ڪنهن ٻئي سبجيڪٽ ۾ پوسٽ گرئجوئيشن پڙ ڪري رهيا آهن. هن ٻڌايو تہ اهي هن ڪي بيحد سستا مليا جيتوڻيڪ منهنجو خيال ان جي ابتڙ آهي جو هتي ويندي پراڻن سالن جون نيشنل جاگرافڪ (National geographic) مئگزينون چاليهہ روپين جي حساب سان ملي رهيون هيون ۽ ڪيڏو بہ بحث ڪرڻ تي هڪ روپيو بہ قيمت نٿي گهٽايائون (جنهن مان اهو ضرور ثابت ٿيو تہ هتي وڻڻ وارا بہ انيڪ اچن ٿا) ۽ اهي ڪراچي جي ڪوڙي گارڊن ۽ گلشن اقبال جي فٽ پاٿ تي ويهين ڪان پندرنهن رپئي ۾ آرام سان مليو وڃن. اهڙيءَ طرح ٻيا ڪتاب جيڪي فريئر هال واري اولڊ بڪ مارڪيٽ ۾ بہ سستا آهن. بهرحال هتي جي نوجوان ٽهيءَ جو ڪتابن ۽ ڪمپيوٽر سائنس سان لاڙو قابل داد آهي. مون بہ ڪجهہ ڪتاب انهن سيڪنڊ هئنڊ مارڪيٽن مان تہ ڪجهہ تازا ڇپيل ڪتاب دڪانن تان خريد ڪيا آهن ۽ واندڪائيءَ ۾ کولي ويهي پڙهندو آهيان جن دلچسپ ڪتابن جو مختصر احوال جاءِ بچي تہ ڪٿي وچ ۾ ڪبو. هڪ تہ خوشونت سنگهہ جو پراڻو ڪتاب دهلي (Delhi) بہ ورتم جيڪو ڪراچيءَ جي آچر بازار مان جيتوڻيڪ تمام سستو 50 روپئي مليو هو پر نقل (Pirated) ڪاپي هجڻ ڪري ان جي ڇپائي ايڏي تہ ڊنل ۽ بيڪار هئي جو پڙهڻ تان دل ڪٽي ٿي وئي ان ڪري هتان بہ سئو خرچ ڪري ورتم. جن ڏينهن ۾ آئون سوئيڊن ۾ M.Scڪري رهيو هوس تہ پر واري ملڪ ڊئنمارڪ ۾ مرحوم محمد عثمان ڏيپلائيءَ جو پٽ محمد علي ميمڻ صاحب پاڪستاني ايمبيسيءَ ۾ ٽريڊ ڪمشنر هو ۽ هو انهن ڏينهن ۾ خوشونت سنگهہ جو مٿيون ڪتاب پڙهي رهيو هو. جڏهن بہ فون ڪندو هو تہ ان ڪتاب جي حوالي سان ڪانہ ڪا ڳالهہ ضرور ڪندو هو. سو هينئر دهليءَ جي فٽ پاٿ تي لڳل پراڻن ڪتابن جي اسٽالن تي اهو ڪتاب ڏسي پڙهڻ لاءِ خريد ڪرڻو ئي پيو آهي.

بهرحال ان رات اهڙيءَ طرح وقت پاس ڪري اچي سئنيما هال جي گيٽ تي پهتاسين ۽ ٽڪيٽون وٺي اندر گهڙياسين پر اندر گهڙڻ ڪو هالا جي سئنيما محفل وانگر هڪ ٻرانگهہ ورائي در ۾ گهڙڻ نہ هو پر ائين ٿي لڳو ڄڻ ڪنهن بين الاقوامي ايئرپورٽ تان جهاز ۾ چڙهڻ لاءِ وڃي رهيا آهيون. اليڪٽرانڪ Scanningواري در مان گذرڻ بعد وري ساڳي مسخري، هرهڪ جي لنگهڻ تي الارم پيو وڄي. ڪنهن وٽ چابين جو ڇلو تہ ڪنهن جي بريزيئر ۾ لڳل لوهي hookهئنن جي Scannerکي activateڪريو ڇڏي ۽ الارم وڄڻ تي وري هڪ هڪ جي ڪيسن ۽ پرسن جي تلاشي. اسان سيني وٽ ڪئميرائون هيون. ”سئنيما هال ۾ ڪئميرائون چو ڪٽي آيا آهيو؟“ حيرت

مان سئنيما جي انتظاميا سوال ڪيو.

هاڻ ڪين ڪهڙو جواب ڏيون تہ فلم انڊسٽريءَ ۾ توهان ايڊوadvance ٿي ويا آهيو. اسان تہ آخري فلم شوڪت جماڻيءَ سان گڏ خيرپور جي سئنيما ۾ اڄ ڪان ٽيهارو ڪن سال اڳ ڏٺي اتي تہ اسان ڪائڻ لاءِ پاڻ سان پڳڙا ۽ ڏڏڙي بہ ڪٽي ويا هئاسين ۽ هتي توهان سوئنف مسالا جي پڙي ڪٽي وڃڻ ڪان بہ جهلي رهيا آهيو. بهرحال اسان ڪي ڪئميرائن مان بيٽري ڪڍي جمع ڪرائڻ لاءِ چيو ويوجنهن جي رسيد ڏنائون تہ وڃڻ وقت هرڪو پنهنجي امانت ڪٽي وڃي.

سئنيما هال ۾ گهڙڻ تائين اسان اهو معلوم نہ ڪيو تہ ڪهڙي فلم ڏسڻ پيا وڃون. هونءَ بہ اسان فلمن ڪان وڏيڪ هتي جي سئنيمائن جي تعريف ٻڌي آيا هئاسين ۽ ان ۾ ڪو شڪ ناهي تہ انڊيا ۾ جيڪي هي PVR ٽائيپ سئنيما هال ٺهيا آهن انهن جو مقابلو جپان ۽ آمريڪا جا بہ ڪي ورلي شهر ڪري سگهندا. پڙدو، آواز، ويهڻ جون سيٽون، صفائي سٿرائي جي خيال ڪان هڪ قسم جا State of Artآهن. مثال طور سائونڊ Effectاهڙي طرح جو سامهون اسڪرين تي آيل ماڻهوءَ جو آواز تہ سامهون اچي پر پاهر نڪري ويل جو آواز يا گانو ويئل ڪي پاسن ڪان ٻڌڻ ۾ اچي ۽ ڪن حالتن ۾ تمام ڏور جو آواز يا فائرنگ جو آواز بلڪل پنيان لڳل مائيڪن مان اچي.

تازي releaseٿيل فلم "ڪرم" هئي جنهن جي فوٽوگرافي، ڪهاڻي جي اسٽائيل ۽ ان ۾ پئدا ٿيل تجسس ۽ خوف جو پربور مظاهرو تعريف جوڳو هو ۽ اها اڄ جي حساب سان ان چوٽيءَ تي پئي لڳي جيتري اڄ ڪان ويهہ سال ڪن اڳ god fatherفلم لڳي ٿي. ان ۾ ڪو شڪ ناهي تہ انڊيا جو بالي ووڊ آمريڪا جي هالي ووڊ سان ٽڪر ڪائي رهيو آهي ۽ هتي جي فلمن ۾ جيترو خرچ ٿئي ٿو ان جو ڪو حساب نٿو ڪري سگهجي. ان ڪان علاوه هر روز نت نوان چهرا ايندا رهن ٿا. جيڪي سونهن سوپيا توڙي پنهنجي فن ۾ ماهر آهن. اسان وٽ مسئلو اهو آهي جو پراڻيون اداڪارائون نڪو ٿيون مرن، نڪو ٿيون فلمي دنيا جي جان ڇڏين. اسان جي عمرين جون اداڪارائون جيڪي اسان وانگر نانيون ڏاڏيون ٿي ويون آهن پر اجا بہ فلمن ۾ هيروئنون ٿي اچڻ چاهين ٿيون. ان ڪان وڌو اسان جي ماڻهن سان بيو ڪهڙو ظلم ڇٽبو.

متين فلم ڪرم ڏسڻ بعد بہ ٽي بين فلمن ڏسڻ جو بہ موقعو مليو. جيئڻ تہ وقت، پيج ٿري، مجهہ سي شادي ڪروگي، وغيره. جن جي ڪا دلچسپ ڳالهہ ياد اچي وئي تہ ڪٽي پئي هنڌ ڪنداسين. هڪ فلم 3page پاڙي جي سئنيما پارس ۾ ڏسڻ ويس پر سئنيما هال اهڙو تہ بيڪار ۽ اڻ ايئرڪنڊيشنڊ هو، ۽ فلم ايڏي تہ ڏنڊلي نظر اچي رهي هئي جو ان ڪان ٽيهارو سال اڳ جا راحت، نيومئجسٽڪ، فردوس، ڪوهہ نور ۽ بيا حيدرآباد جا سئنيما هال سنا هئا.

اڌ ڪلاڪ بعد مجبور ٿي نڪرڻو پيو جيتوڻيڪ پناڻ وارا پئسا ڪاٽڻ جي چڪر ۾ پنهنجو پاڻ کي صبر سان ويهي سڄي فلم ڏسڻ جي ڏاڍي تلقين ڪيم پر اٿڻ تي مجبور ٿي ويس جو بار بار فلم ڪٽجي ٻه وٺي پئي ۽ ڏسندڙن سيٽيون وڄائي هال مٿي تي کڻي ٿي ڏنو. پئسا ته ضايع ٿيا سي ٿيا وڌيڪ ٻه ڪلاڪ ويهي موڊ آف ڪرڻ بدران چو نه ٻاهر نڪري لوڌي باغ يا دهليءَ جو ڳاڙهو قلعو گهمان يا پر واري ڳوٺ گڙگائون هليو وڃان جيڪو دهليءَ جي حڪومت دهليءَ کان ويهه ڪن ڪلوميٽر پري هڪ الڳ ٿلڳ ماڊرن ۽ مثالي شهر ٺاهيو آهي ۽ ان کان علاوه هڪ ٻيو شهر نوڊيا پڻ اڏايو آهي جيڪو سونهن ۽ آرڪيٽيڪٽ جو هڪ شاهڪار آهي.

بهرحال ان رات اها فلم ڏسي ٻارهين ساڍي ٻارهين ٻاهر نڪتاسين ته چوڏاري آڌيءَ رات واري خاموشيءَ بدران اهوئي شام وارو ميلو متل هو. پارسي ۽ عيسائي ڇوڪريون اسڪرٽن ۾، هندو ڇوڪرا ڇوڪريون جينز ۾ ٽولن ۾ هلي رهيا هئا. ڪيترائي فارينر به گهمي رهيا هئا. معنيٰ امن امان جي صورت بهتر آهي. گهٽ ۾ گهٽ هنن اتراهن توڙي ڏاکڻين رياستن ۾. اوير ۾ ناگالينڊ، ميزورام، مني پور ۽ تريپورا وارين رياستن ۾ اتي جا وڏيرا ڦرلٽ ۽ داداگيري ۾ لڳا پيا آهن ته پيا ڏوڙ پائين ۽ اهي صوبا ڀلي پنتي ٿي پيا هجن باقي انڊيا جون اتراهون رياستون ته فارينرن جي گهمڻ لاءِ هڪ ماڊل ملڪ آهن. اسان جيڪو سوچيو پئي ته آڌي رات ٿي وئي آهي ۽ سئنيما کان گهر پهچڻ جي ڪيون سو سئنيما کان ٻاهر نڪري شام وارو هڙو ميلو متل ڏٺوسين ته ڍرا ٿي وياسين. رڪشا وارن کي ڪالڪاجي علائقو يا مارڪيٽ چوڻ بدران اسان هنن کي رڳو ڪالڪا چيو ۽ هنن اچي اسان کي ڪالڪا مندر ۾ لاٿو. سڀ ڇون هتان ته اسين نه چڙهيا هئاسين هيءَ ته علائقو ٻيو پيو لڳي. چڱو جو اسان جي ميزبانن جا موبائيل فون نمبر اسان وٽ هئا. انهن کي فون ڪيوسين جن رڪشان وارن کي سمجهايو ۽ هو منهن مٿو پٽيندا اسان کي واپس اسان جي اصلي جاءِ ڏي ڊوڙڻ لڳا. جنهن لاءِ اسان کين اهو چئي وڌيڪ پئسا ڏيڻ کان انڪار ڪيو ته اهو سندن ڏوهه آهي، پر چڱو جو کين گهڻو پنڌ ڪرڻو نه پيو جو اهو ڪالڪا مندر به اسان واري علائقي ۾ ئي آهي. بلڪ هن علائقي جو نالو ڪالڪاجي ان ڪالڪا ديويءَ جي پراڻي مندر تان پيو آهي جنهن جو احوال اڳتي ڪنداسين. هڪ ئي وقت ٽن آٽو رڪشائن مان ٻارنهن کن ماڻهو لهڻ تي سامهون پوليس چوڪيءَ جو پوليس وارو وڏي اڳيان آيو. پڇڻ تي ٻڌايوسين ته اسان پاڪستان جو ٽوئرسٽ آهيون ۽ هتي رهون ٿا.

”ڪوئي بات نهين“. چئي هو واپس پنهنجي ڊيوٽيءَ تي هليو ويو. نه هن پاسپورٽ ڏسڻ لاءِ اسان کي تنگ ڪيو، نه اهو پڇيو ته آڌيءَ رات جو ڪيڏانهن ويا هئاٿو. (هلندڙ)

سلسليوار ناول جي ڇهين قسط

شيطاني جنت

ڊاڪٽر منظور ميمڻ

هيءَ ڪهاڻي ان شيطان جي زندگيءَ جي باري ۾ آهي
جنهن ماڻهن کي گمراهه ڪرڻ واسطي ڪوڙي جنت ناهي
۽ هزارن لکن ماڻهن کي بدي جي راهه تي هلايائين.
ان شيطاني جنت ۾ حشيش، عورت ۽ مذهب جو استعمال
ڪيو ويندو هو. ان شيطاني جنت جو احوال.

بديءَ جي خدا جو اڻ وسرندڙ داستان

اسلام ڪمزور ٿي رهيو هو. ان جون حدون صرف بغداد تي وڃي محدود رهيون هيون. اهڙي نازڪ وقت ۾ خدا تبارڪ و تعاليٰ مسلمانن جي مدد ڪئي ۽ سلجوقي حڪمرانن کي حڪومت جون واڳون عطا ڪيون. جن اسلام جي ڪرندڙ حالتن تي اچا مس ٿورو ڪنٽرول ڪيو هو ته اسماعيلي فرقي سان تعلق رکندڙ حسن بن صباح جي روپ ۾ اسلام کي ٻيهر خطري جي صورت ۾ ظاهر ٿيو ان وقت ٻي ملڪ نيشاپور ۾ خواجه حسن بن طوسي نظام الملڪ جي خطاب سان وزيراعظم هو. نظام الملڪ، عمر بن خيام ۽ حسن بن صباح ننڍپڻ ۾ گڏ مدرسي ۾ تعليم حاصل ڪئي هئي ۽ انهن ٽنهيءَ جي پاڻ ۾ سنگت هئي ۽ هنن هڪ ٻئي سان واعدا اقرار ڪيا هئا ته اهي مصيبتن جي وقت ۾ هڪ ٻئي جي مدد ڪندا. حسن بن صباح ”ري“ شهر ۾ سني حڪومت تي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ ڪم ڪري ٿو پر اتي جي سني حڪمران ابو مسلم رازي کي هن جي ناپاڪ ارادن جي ڄاڻ ملي وڃي ٿي ۽ هن کي گرفتار ڪرڻ لاءِ پنهنجي فوج موڪلي ٿو. حسن بن صباح کي خبر پئجي وڃي ٿي ۽ اتان فرار ٿي نيشاپور ۾ وزيراعظم نظام الملڪ وٽ پهچي ٿوڪيس ننڍپڻ ۾ ڪيل مدد واري قول ۽ اقرار کان اگاهه ڪري ٿو. هن جي مدد ڪندي وزيراعظم نظام الملڪ هن کي سلطان وٽ موڪلي ٿو جيڪو هن جي قابليت کي ڏسي هن کي مشير اعليٰ مقرر ڪري ٿو. حسن بن صباح جو حسب و نسب ڪجهه هن ريت آهي ته هن جو پيءُ علي بن احمد پنهنجي دور ۾ شيطاني ڪم ڪرڻ ۾ بدنام هو ۽ اسماعيلي فرقي جو حڪومت تي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ ڪوشان رهندو هو ۽ هن جي خواهش هئي ته هن جو پٽ حسن بن صباح به اسماعيلي فرقي جو واڌويجهه لاءِ ڪم ڪري ۽ سني حڪومت تي قبضو ڪري. جيتوڻيڪ هاڻي هي فوت ٿي چڪو آهي پرويهه سال پهرئين جي ان وقت جي اسماعيلي فرقي جي مشهور جادوگر ابن عطاش سان ملي ٿو ۽ هن کان پنهنجي پٽ جي مستقبل جي باري ۾ پڇي ٿو. عبدالملڪ بن عطاش حسن بن صباح جي پيءُ کي ٻڌائي ٿو ته حسن بن صباح مستقبل ۾ ابليسي روپ اختيار ڪندو ۽ حد کان وڌيڪ طاقت جي ابليسي نشي ۾ چور ٿي اهڙن ڪمن جو مرتڪب ٿيندو جو ايندڙ صدين ۾ سندس نالو گونجندو رهندو. نيٺ هن کاري جادو ڪندڙ کان متاثر ٿي پنهنجي پٽ کي هن وٽ سکيا وٺڻ لاءِ ڇڏي ٿو. (حسن بن صباح جي تربيت شروع ٿئي ٿي. سڀ کان پهرئين عبدالملڪ ابن عطاش هن کي دماغي تربيت ڏيئي ٿو. ان کان پوءِ ڪلاڪن جا ڪلاڪ ٽنگن تي ويهڻ لاءِ ورزشون ڪرائي ٿو. ڪڏهن ٽي ٽي ڏينهن بکيو رکي ٿو ته ڪڏهن هن کي اڪيلي ڪمري ۾ بنا ڪپڙن جي فرحي نالي عورت جي اڳيان ڪري ڪلاڪن جا ڪلاڪ نفس تي ڪنٽرول لاءِ تربيت ڏيئي ٿو. جنهن ۾ هي ڪامياب ٿي وڃي ٿو. ان کان پوءِ هن کي خوف تي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ قبرستان ۾ پوريل مردن جون هڏيون آڻڻ واري سکيا ڏيئي ٿو ان ۾ به هيءُ ڪاميابي ماڻي ٿو. هوڏانهن من مهٽي فرحي هن کي پنهنجي دل ڏيئي ويهي ٿي. حسن بن صباح پنهنجي استاد کان پڇي ان سان عشق ڪري ٿو. اصل ۾ عبدالملڪ ابن عطاش خفيه منصوبي تي عمل ڪرائڻ لاءِ حسن بن صباح کي استعمال ڪرڻ چاهي ٿو. هن کي ٽريننگ ڏيئي جابلو علائقن ۾ قلعا ٺاهي حڪومت سان وڙهائڻ چاهي ٿو. ان خطرناڪ منصوبي جي تڪميل لاءِ هي حسن بن صباح کي خواب ڏيکاري ان ۾

هڪ بزرگ پوڙهي شخص کي آٽي حسن بن صباح کي پهاڙي علائقن ڏي وڃڻ لاءِ چوي ٿو. صبح جو ننڊ مان اٿڻ تي حسن بن صباح اهو خواب پنهنجي استاد کي ٻڌائي ٿو ته ابن عطاش هن کي نقشا فراهم ڪري فرحي کي هن ساڻ ڪري پهاڙن طرف وڃڻ جو حڪم ڏيئي ٿو.

حسن بن صباح فرحيءَ سان گڏ پهاڙن طرف وڃي ٿو. هڪ موقعي تي فرحي هن کان جدا ٿي وڃي ٿي. ان کي ڳولي ڳولي جڏهن حسن بن صباح ٿڪجي پئي ٿو ته پوءِ ڪاري علم ذريعي عمل ڪري ٿو ۽ نيٺ هڪ درويش وٽ پهچي وڃي ٿو. جيڪو هن جي ذهانت کان متاثر هن کي فرحي واپس موٽائي ڏئي ٿو ۽ هن کي ٻڌائي ٿو ته سني حڪمران کي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ هن کي پهاڙن ۾ موڪليو ويو آهي. هتي پهاڙن ۾ موجود قلعن کي ڪيس فتح ڪرڻو آهي. ان مقصد کي ماڻڻ لاءِ حسن بن صباح فرحيءَ کي غريب عورت زرين نالي سان ويس مٽاءِ قلعي شاهه در جي سني امير ذاڪر کي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ موڪلي ٿو جيڪو هن سان همدردي ڪري ٿو ۽ هن سان شادي ڪري ٿو. فرحي قلعي ۾ هن کي کير پيارڻ جو ڪم ڪري ٿي ۽ هيءَ احمد ابن عطاش کي پنهنجو همدرد ظاهر ڪري ذاڪر سان ملائي ٿي، جيڪو هاڻي قلعي ۾ هر روز باقاعدگي سان اچي رهيو آهي.

زرين، ذاڪر کي کير ۾ زهر ملائي قتل ڪري ٿي ۽ مرڻ کان پهرئين ذاڪر، احمد بن عطاش کي سلطان کي سفارش ڪرائي قلعي جو امير ڪرائي ڇڏي ٿو. احمد بن عطاش پنهنجي فرقي کي مضبوط ڪرڻ لاءِ ڌاڙا، ڦرون ڪرائي ٿو ۽ ڪوڙ ساري دولت حاصل ڪري وٺي ٿو. ڦرجڻ جي خوف کان ماڻهو وڏا وڏا قافلا ٺاهي واپار ڪن ٿا. اهڙو هڪ وڏو ڪاروان اسلحي ۽ محافظن سان گڏ احمد بن عطاش جي علائقي منجهان لنگهي ٿو پر احمد بن عطاش حسن بن صباح جي اٽڪل سان ان قافلي ۾ رتوڇاڻ ڪرائي ٿو ۽ اتي هڪ پوڙهو شخص بچي وڃي ٿو جيڪو هڪ ٻار جو لاش کڻي وقت جي خليفي ڏانهن پهچي ٿو ۽ ان رتوڇاڻ جي سچي ماجرا خليفي کي ٻڌائي ٿو، جيڪو ڪاوڙ ۾ تپي ڳاڙهو ٿي وڃي ٿو.

سلطان ڪاوڙ ۾ ان رتوڇاڻ واري علائقي ۾ پنهنجا جاسوس موڪلي ٿو. سلطان کي خبر پئي ٿي ته ان رتوڇاڻ ۾ احمد بن عطاش جو هٿ آهي پر هن کي ان ڳالهه جي پڪ نه ٿي ٿئي ان لاءِ هيءُ اتي مخبر يحيٰ بن الهادي کي موڪلي ٿو. يحيٰ بن الهادي چالاڪيءَ جو مظاهرو ڪري احمد بن عطاش، حسن بن صباح ۽ ياران منعقد ڪرايل جشن ۾ ڪاميابيون حاصل ڪري، انهن ٻنهيءَ جون دليون کڻي وٺي ٿو. هن جي ماڻهن کي تير اندازيءَ جو ڪم سيکارڻ لڳي ٿو. هوڏانهن وري حسن بن صباح چالاڪيءَ سان زرين کي يحيٰ جي سچائي چيڪ ڪرڻ لاءِ مقرر ڪري ٿو جيڪا هن جي ويجهو اچي هن جي قربت ۾ وقت گذارڻ لڳي ٿي. جيڪا هن کي نشو پياري هن کان سلطان جي مخبر ٿيڻ جي ڳالهه ڪيرائي ٿي ۽ اهو راز احمدبن عطاش ۽ حسن بن صباح کي ٻڌائي ٿي جيڪي يحيٰ بن الهاديءَ کي سندس نوڪر سان گڏ قتل ڪن ٿا. هوڏانهن زرين پنهنجي محبوب يحيٰ بن الهاديءَ کي قتل ڪرائڻ کان پوءِ پاڻ به موت جي حوالي ٿي وڃي ٿي. هاڻي حسن بن صباح ۽ احمد بن عطاش پريشان آهن ته سلطان کي هن تي شڪ آهي ان کي ڪيئن روڪجي ان لاءِ هيءُ منصوبا ٺاهي رهيا آهن.

سلطان ملڪ شاهه مرو شهر ۾ سپهه سالار ۽ ڪوتوال کي سڏايو ۽ ان وقت ابن الهادي ۽ سنان جي بابت ڳالهه ٻولهه هلي رهي هئي.

"منهن جو خيال آهي ته ڪافي ڏينهن گذري چڪا آهن." ملڪ شاهه چيو. "بلڪ مهينا گذري ويا آهن. شايد ٽيون چنڊ ظاهر ٿيو آهي."

"ابن الهادي ڪوبه اطلاع ڪونهي ڏنو. هن سان گڏ هڪ ٻيو به ماڻهو ويو هو."

"سنان" ڪوتوال چيو. "اهي ٻئي منهنجا قابل اعتبار ماڻهو آهن. زمين جي هيٺان به راز ڪڍي ايندا آهن."

يحيٰ کي ڪپندو هو ته گهٽ ۾ گهٽ سنان کي ته موڪلي ڏي ها. سلطان چيو. "ڪٿي پڪڙجي ته نه پيو آهي."

هڪ ٻيو ماڻهو موڪلڻ کپي، سپهه سالار چيو. "هو هنن کي ڳولي وٺندي."

"ٻه ٽي ڏينهن ٻيا انتظار ڪريو" سلطان چيو.

ايتري ۾ دربان اطلاع ڏنو ته قلعي شاهه در کان هڪ ماڻهو آيو آهي.

"جلدي وٺي اچوس" ملڪ شاهه چيو.

هڪ وڏي عمر جو شخص اندر آيو. چهري مان لڳو پئي ته وڏي سفر کان آيو آهي. ملڪ شاهه کيس عزت سان ويهاريو ۽ پڇيائينس ته هو ڪيئن آيو آهي. "توهان جو هڪ ماڻهو يحيٰ ابن الهادي شاهه در ويو هو." ان ماڻهو چيو. "اهو منهنجو دوست آهي. توهان هن کي سنان نالي ماڻهو سان گڏ جاسوسي جي لاءِ موڪليو هو."

"ڇا خبر آندي اٿئي هنن جي" ڪوتوال بي صبري سان چيو. "جلدي چئو."

"صحيح خبر آندي آهي." هن چيو. پريشان ٿيڻ جي ضرورت نه آهي. هن پنهنجو ڪم محبت سان ڪيو آهي. هو ۽ هن جو ساٿي ٻئي منهنجي گهر ترسيا هئا. مون يحيٰ جي وڏي مدد ۽ رهنمائي ڪئي هئي."

"ايڏانهن جي ڇا خبر آهي؟" ملڪ شاهه چيو. "ان ڪان پوءِ اسان ٻي ڳالهه ٻولهه ڪنداسين."

"خبر هيءَ آهي" توهان يحيٰ کي هي ڏسڻ لاءِ موڪليو هو ته ڇا والي شاهه در احمد بن عطاش اسماعيلي آهي ۽ شاهه در اسماعيلين جو مرڪز ته نه ٿي ويو آهي. "سلطان عالي مقام! توهان جو اهو شڪ صحيح نه آهي. احمد بن عطاش اسماعيلين کي بلڪل پسند نٿو ڪري."

ڇا اهو غلط آهن ته هن شاهه در جو والي ٿيڻ شرط سمورن اسماعيلين کي آزاد ڪري ڇڏيو هو. جن اهل سنت جو جيئڻ حرام ڪري ڇڏيو؟ ملڪ شاهه پڇيو. "ڇا مرحوم والي شاهه در ذاڪر ڪين هن جرم ۾ قيد ۾ نه وڌو هو؟"

"اهو صحيح آهي سلطان محترم!" هن ماڻهو چيو. "احمد بن عطاش قيد ۾ پيل سمورن اسماعيلن کي آزاد ڪري ڇڏيو هو. پر هن انهن سيني کي چيو هو ته هو هنن کي بيگناهه سمجهي آزاد ڪونه پيو ڪري، پر ڪين هڪ موقعو ڏيئي رهيو آهي، ته جيئن هو پنهنجي تعصب کان آجا ٿي وڃن ۽

سني عقيدي کي قبول ڪن. اصل ۾ احمد بن عطاش پيار ۽ نرميءَ جو رستو اختيار ڪيوآهي. هن انهن ۾ پنهنجا مخبر ڇڏيا آهن. جن اميد افزا اطلاع ڏنا آهن.“

”۽ هيءَ جيڪي قافلا ڦريا پيا وڃن.“ ملڪ شاهه پڇيو. ڇا هن ۾ احمد بن عطاش جو هٿ نه آهي.“

”سلطان عالي مقام!“ هن شخص چيو. احمد بن عطاش عالم دين آهي. قافلا شاهه در قلعي کان ڪافي پري لٽيا ويا آهن.

احمد بن عطاش جي خلاف اهي افواهه اسماعيلين ڦهلائيا آهن. اهڙا ٽي اسماعيلي به پڪڙيا ويا هئا. هنن کي ڪڙا هٽي قيد ۾ وڌو ويو هو.

”يحيٰ ڪٿي آهي“ سپهه سالار پڇيو. ”هن سنان کي ڇو ڪونه موڪليو؟ توکي ڇو موڪليو آهي؟ جيڪڏهن شڪ ختم ٿي ويو هو ته ايترو عرصو شاهه در ۾ ڇو رهي پيو ۽ واپس ڇونه آيو؟“

”اسان کي شڪ هو ته احمد بن عطاش اندران اسماعيلين جي مدد ڪري پيو؟“ هن شخص چيو. ”هن شڪ کي دور ڪرڻ لاءِ مون ۽ يحيٰ ابن الهادي احمد بن عطاش جي اندروني حلقن ۾ پهچڻ جي ڪوشش ڪئي. اسان ٻن عورتن کي به پنهنجي هٿن ۾ ڪيو. انهن جي ذريعي معلوم ڪيوسين. هن ڪم ۾ تمام گهڻو وقت لڳي ويو. نيٺ اسان جو اهو شڪ دور ٿي ويو. يحيٰ مون کي توهان وٽ موڪليو آهي ته توهان کي پورو اطلاع ڏيان. مون پنهنجو فرض ادا ڪري ڇڏيو آهي. سلطان محترم. توهان شاهه در کان مطمئن ٿي وڃو. جيڪڏهن احمد بن عطاش جي طرفان ڪا بغاوت ٿي ته مان توهان کي يقين ٿو ڏياريان ته شاهه در ۾ اهل سنت ۽ توهان جي وفادارن جو تعداد تمام گهڻو آهي.“

”اسان ته مطمئن ٿي وياسين.“ سلطان ملڪ شاهه چيو. ”پر يحيٰ سنان کي ڇو نه موڪليو؟ ۽ جيڪڏهن سندس ڪم ختم ٿي ويو ته پاڻ ڇو ڪونه آيو؟“

”هو پاڻ ڪنهن ڪم جي پويان آهي“ هن شخص چيو. ”يحيٰ چيو پئي ته ڪيس هڪ اشارو مليو آهي. جنهن جي ذريعي هو قافلي لٽڻ وارن جي کوج تائين پهچي سگهي ٿو. هن جو خيال هو ته شايد اهي ساڳيا ماڻهو آهن. جن اهو پيو قافلو لٽيو آهي. مون هن کي گهڻو روڪيو پر. هو نه مڙيو. هو پاڻ سان گڏ پنهنجي ساٿي سنان کي وٺي آهي. مان سمجهان ٿو ته هو هڪ وڏي خطري ۾ آهي. هن سان گڏ هڪ جوان عورت به آهي. هن عورت جو ذڪر يحيٰ مون سان ڪونه ڪيو هو. مون کي شڪ آهي ته هو ڪنهن ڄار ۾ ڦاسڻ وڃي رهيو هو.“

”تون ٻڌائي سگهين ٿو ته هو ڪيڏانهن ويو آهي؟“ سلطان پڇيو.

”نه سلطان محترم! جيڪڏهن مون کي خبر هجي ها ته مان سندس پويان وڃان ها.“

”تون اهو به نٿو ٻڌائي سگهين ته هو ڪڏهن واپس ايندو؟“ ملڪ شاهه پڇيو. ”نه سلطان عالي مقام.“ هن شخص جواب ڏنو. اسان کي دعا ڪرڻ کپي ته هو زنده سلامت واپس اچي وڃي. ڇا مون کي هاڻي اجازت آهي؟

مون يحيٰ جو پيغام توهان تائين پهچايو. ”اوهان جيڪڏهن چاهيو يا نه چاهيو، مان شاهه در ۾ اوهان جي جاسوس جي حيثيت مان ڪم ڪندو رهندس.“

”ها تون وچي سگهين ٿو“ سلطان چيو، ”تون جيڪڏهن اسان جي لاءِ ڪم ڪندين رهندين ته توکي ان جو پورو پورو معاوضو ملندو.“

”نه سلطان محترم“ هن شخص چيو. ”مان اهو ڪم بنا معاوضي جي ڪندو رهندس ۽ پنهنجو فرض سمجهندس.“ اهو ماڻهو هليو ويو.

جنهن وقت شاهه در ڪان آيل اهو شخص سلطان ملڪ شاهه کي يحيٰ جو پيغام ڏيئي رهيو هو. ان وقت درياهه يحيٰ ابن الهادي ۽ سنان جي لاشن کي کائڻ شروع ڪري ڇڏيو هو.

هن شخص کي حسن بن صباح موڪليو هو. زرين خودڪشي کان اڳ يحيٰ جي متعلق ٻڌائي ڇڏيو هو ته هي سلطان ملڪ شاهه جو جاسوس آهي ۽ هتي ڇا معلوم ڪرڻ آيو هو. يحيٰ ۽ سنان کي زهر ڏيئي ماريو ويو هو، پر حسن بن صباح جو خيال هو ته خطرو اڃا به موجود آهي.

”اسان کي هن ٻنهي جاسوسن جي باري ۾ ته خبر پئجي ويئي ۽ اسان هنن کي ختم ڪري ڇڏيو.“ حسن بن عطاش چيو هو. هتي سلجوقين جا ٻيا به مخبر ۽ جاسوس هوندا. هنن جو کوج لڳائڻ تمام ضروري آهي. هن جو هڪ ئي طريقو آهي ته پنهنجي مخبرن کي خبردار ڪيو وڃي ته شهر ۾ ڪنهن اجنبي کي ڏسن ته هن جو پيڇو ڪن ۽ يقين ڪن ته هو جاسوس ته نه آهن ۽ اهو به ڏسن ته هو ڪهڙي ڪم لاءِ هتي آيا آهن.“

”مان سلجوقين کي گمراهه ڪري سگهان ٿو.“ حسن بن صباح چيو هو. اسان هڪ ماڻهوءَ کي مزو موڪليندا سين، جيڪو سلطان ملڪ شاهه وٽ يحيٰ ابن الهادي جو پيغام کڻي ويندو. پيغام مان ٻڌائيندس، ماڻهو هوشيار ۽ ذهين هجڻ گهرجي.“

”مان توکي هڪ ماڻهو ڏيندس“ احمد بن عطاش چيو هو. ”تون اهو ٻڌاءِ ته ڪهڙو پيغام ڏيندين.“

حسن بن صباح اهو سچو پيغام احمد بن عطاش کي ٻڌايو هو.

”زنده آباد“ احمد بن عطاش بي اختيار چيو. ”تو ۾ ايتري اهليت آهي ته تون نبوت جي دعويٰ ڪري سگهين. اها ڳالهه منهن جي ذهن ۾ ڪانه آئي هئي.“

”نه استاد محترم“ حسن بن صباح چيو هو. ”پير و مرشد ته تون ئي آهين.“

”مان جيڪو به آهيان فقط توهان جي شخصيت جو هڪ معمولي عڪس آهيان.“

”اهو پيغام منهن جي دماغ ۾ ان ڪري آيو آهي ته سلجوقين کي يقين ٿي ويندو ته شاهه در ۾ سڀ هنن جا وفادار آهن. هتي سلجوقي سلطنت کي ڪوبه خطرو نه آهي. هن ٻنهي جاسوسن جي غيرحاضري بابت سلطان ملڪ شاهه کي ڪوبه شڪ نه ٿيندو ته هنن کي غائب ڪري ڇڏيو ويو آهي.“

”هن پيغام مان کين يقين ٿي ويندو ته هو اڳتي هليا ويا آهن، شاهه در ۾ موجود نه آهن.“

احمد بن عطاش ان وقت ئي هڪ ماڻهوءَ کي گهرائي ورتو هو ۽ حسن بن صباح کيس اهو پيغام ڏيئي چيو هو تہ سلطان ملڪ شاهہ کي اهو پيغام ڏي.

کيس حسن بن صباح چڱي نموني سمجهايو هو تہ هو سلطان ملڪ شاهہ جي سامهون ڪيئن ڳالهائيندو. سندس چهري تي ڪهڙا تاثرات آڻڻا آهن ۽ سندس آواز ڪيڏي مهل ڪهڙو هوندو. هي ماڻهو ذهين هو، سڄو قصو سمجهي ويو ڪيس اڳئين ڏينهن تي مرو موڪليو ويو هو.

ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ اهو ماڻهو واپس شاهہ در آيو تہ احمد بن عطاش کانئس پڇيو.

"سلطان ملڪ شاهہ وٽ ڪهڙو تاثر ڇڏي آئين."

اهو جيڪو اوهان چاهيو پئي. عابدين چيو. "جيڪڏهن توهان اتي هجو ها تہ توهان بہ هن پيغام کي سچ سمجهو ها. مان انهن کي يقين ڏياري آيو آهيان تہ هو يحيٰ ۽ سندس ساٿي سنان جو انتظار نہ ڪن، هو ڦورن پويان ويل آهن."

"ها عابدين" حسن بن صباح چيو. "جيڪڏهن هو اسان جي ڪوڙ کي سچ نہ سمجهن ها تہ، تون هتي نہ ويٺو هجين ها."

"يا مرو جي قيدخاني ۾ هجين ها يا وري سر، ڌڙ کان ڌار هجئي ها."

حسن بن صباح، احمد بن عطاش ڏانهن نهاريو. احمد اشارو سمجهي ويو هو اٿي ويو ۽ ٻئي ڪمري مان سون جا ڪجهہ سڪا آڻي عابدين کي ڏنائين. عابدين انعام وٺي، شڪريو بہ ادا ڪيو.

"هاڻي تنهنجي ذمي هڪ ٻيو ڪم آهي عابدين" احمد بن عطاش چيو.

"هن شهر ۾ سلجوقين جا ٻيا بہ جاسوسن ٿي سگهن ٿا. انهن کي تلاش ڪر. جيڪڏهن ڪو اجنبي يا مشڪوڪ ماڻهو نظر اچي تہ پنهنجو مخبر هن بي پويان لڳائي ڇڏ. پنهنجي ماڻهن کي چڱيءَ نموني سمجهائي ڇڏ. مان هن جو ڪو ٻيو بہ بندوبست ڪيان ٿو."

"توهان پنهنجو انتظام ڪريو پير و مرشد" عابدين چيو. "منهنجو پنهنجو انتظام آهي. مان اهڙو چار وڇائيندس، جنهن مان ڪوبہ شڪي ماڻهو نہ نڪري سگهندو. سلجوقين جي هن ٻنهي جاسوسن مونکي هوشيار ڪري ڇڏيو آهي."

حسن بن صباح انسان مان ابليس ڪيئن بڻيو؟

هن سوال جو جواب تاريخ جي سيني مورخن ۽ تاريخ نويسن پنهنجي پنهنجي حساب سان ڏنو آهي. انهن لکيو آهي تہ حسن بن صباح ۽ احمد بن عطاش شاهہ در قلعي کان اڳيان جيڪي قلعا هئا، انهن تي قبضو ڪرڻ جو منصوبو ٺاهيو ۽ انهن علائقن ۾ پنهنجي فرقي جي نظرين جي تبليغ شروع ڪئي. هنن ماڻهن کي پنهنجو همخيال ٿي نہ پر مريد ٺاهيو.

ڇا اهو ڪم ايترو آسان هو، بہ چار ڳالهيون ٻڌيون ۽ پنهنجي ابن ڏاڏن جي عقيدن کان ڦري ويا ۽ هڪ ٺي فرقي ۽ عقيدي جا پروڪار بڻجي ويا؟

جيڪڏهن مورخن ابن اثير جي تاريخ ڪامل هجي، يا ابوالقاسم رفيق دلاوري جي "آئمہ تلبيس" هجي، يا ابن

جوزي جي ”تلبيس ابليس“ جا ورق اتلائجن، يا ”دبستان مذاهب“ هجي، يا وري ”سنين اسلام“ ۾ ابن خلدون جي ”تاريخ ابن خلدون“ هجي، سڀني ۾ هڪ ڳالهه ساڳي آهي تہ حسن بن صباح پنهنجي عقيدن جي تبليغ ڪري پنهنجو پيروڪار ناهيا هئا.

پر ڪيئن؟

الله تبارڪ صراط مستقيم تان هٽيل انسانيت لاءِ پيغمبر موڪليا، پر ماڻهن سندن مذاق اڏايو، هنن کي تڪليفون ڏنيون ويون، پوءِ وڃي ڪجهہ ماڻهو هنن پيغمبرن مان متاثر ٿيا.

حضرت موسيٰ تي ڪيڏا نہ ظلم ٿيا.

حضرت عيسيٰ جي پيروڪارن کي روم وارن بکايل شينهن جي اڳيان اڇلايو.

حضرت عيسيٰ کي صليب کي چاڙهي، سندن هٿن ۾ ڪوڪا ٺوڪيا ويا. خاتم نبين صہ جي ڳالهه ٻڌڻ بجاءِ کين قتل ڪرڻ جا منصوبا ٺهيا. سندن پيروڪارن کي ظلم جي انتها ڪئي وئي. هجرت ڪرڻي پيئي. الله جي هن دين کي عظيم ٿيڻ لاءِ ڪجهہ وقت لڳو هو.

پوءِ حسن بن صباح ايتري جلدي ماڻهن جي دلين ۾ ڪيئن سمائجي ويو؟ تاريخ ٻڌائي ٿي تہ احمد بن عطاش حسن بن صباح جو پير و مرشد هو. عالم و فاضل هو، سياڻن جو سياڻو هو. پر هن پنهنجي علم فضل کي شر جي لاءِ استعمال ڪيو. انسان کي پنهنجي نفس تي قابو ڪرڻ بجاءِ نفس جو غلام ناهيو. ابليس کان بچڻ بدران پاڻ ۾ شيطاني وصف پيدا ڪرڻ سيکاريو.

يحيٰ جي آواز ٻڌو، جنهن ۾ الله تبارڪ تعاليٰ پنهنجي محبوب صلعم کي فرمائي ٿو تہ:

ڀلا ڏسو! ان شخص کي جنهن پنهنجي خواهشن (نفس) کي پوڄڻ پسند ڪيو. اي رسول ڇا توهان اهڙي شخص جي نجات جي ذميداري کڻي سگهو ٿا. ڇا توهان اميد رکو ٿا تہ انهن ماڻهن ۾ ڪيترائي ماڻهو ٻڌندا ۽ سمجهندا هوندا؟ نہ، اهي تہ حيوانن جي برابر آهن، بلڪ حيوانن کان بہ وڌيڪ ڀٽڪيل آهن راهہ تان (الفرقان 43-44)

هي اهو الله جي آواز هو تہ ماڻهو جيڪي پنهنجي خواهشن جا غلام آهن سي انسان نہ آهن پر حيوان برابر آهن.

مگر حسن بن صباح انسانن کي نهايت دلڪش خواهشات ڏيئي حيوان بنايو. جنهن ۾ خوبصورت ڇوڪريون ۽ حشيش جهڙيون شيون بہ شامل هيون. جنهن وسيلي هن زمين تي هڪ جنت ناهي جيڪا ”شيطاني جنت هئي.“

”هاڻي ٻڌائي حسن.“ عابدين جي وچڻ کان پوءِ احمد بن عطاش حسن کان پڇيو. هن صورتحال ۾ اسان کي ڇا ڪرڻ کپي.

”ها استاد محترم!“ حسن بن صباح چيو. ”اسان وٽ ڪابہ فوج ڪونهي جو پنهنجي حفاظت ڪري سگهون. جيڪڏهن توهان پسند ڪريو تہ مان چوندس تہ اسان کي هن علائقي تي ڇانئجي وڃڻ گهرجي. تبليغ نہ صرف شروع ڪرڻ کپي پر تيز ڪرڻ کپي. بيو تہ اسان جي ڇوڪرين ۾ جذبات اڃان زندهہ آهن، هنن کي تربيت جي ضرورت آهي. پر منهنجي خيال ۾

تبليغ وڏيڪ ضروري آهي. اسان ماڻهن کي پنهنجي اثر هيٺ آڻي، هنن جي فوج ٺاهينداسين."

"ماڻهن کي ڇا چوندين" احمد بن عطاش چيو.

"اسان هنن جي سامهون پنهنجو عقيدو رکنداسين." حسن چيو "۽ هنن کي ٻڌائينداسين ته ٻيا سڀ مذهب ۽ انهن جا نظريا باطل (ڪوڙا) آهن."

"پيغمبرن به اهي ساڳيا طريقا اختيار ڪيا هئا." احمد بن عطاش چيو. "هنن جي به ڪنهن نه ٻڌي هئي، اسان کي ڪو اهڙو طريقو اختيار ڪرڻو پوندو. جنهن سان سندن دلين تي قبضو ڪري سگهجي."

"ڇا توهان جي سامهون ڪو طريقو آهي." حسن بن صباح پڇيو.

"ها حسن! احمد بن عطاش چيو. تون هو بهو اهو طريقو آهين، تو ۾ اهي گڻ موجود آهن، جنهن وسيلي ڪنهن به انسان کي پنهنجو ڪري سگهجي ٿو.

"ها استاد محترم" حسن چيو. اهو مان به ڄاڻان ٿو ته مون ۾ ڪا اهڙي طاقت آهي جيڪا هر انسان ۾ نه آهي. مون اهو به محسوس ڪيو آهي ته مان سڌي رستي تي هلندڙ ماڻهن کي جنهن به رستي تي هلائڻ چاهيان، هلائي سگهان ٿو."

"ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته تنهنجي ان طاقت کي وڌايو ۽ اڀاريو وڃي." احمد چيو. "ٻين مذهبن انسان کي بدي جي رستي تان هٽڻ جو سبق ڏنو آهي، اهوئي سبب آهي ته ماڻهن ڪنهن مذهب يا عقيدي کي قبول ڪرڻ ۾ دير لڳائي آهي. ان جو سبب هي آهي ته بديءَ ۾ لذت هوندي آهي ۽ انسان ۾ خدا اها ڪمزوري رکي ڇڏي آهي ته هن کي لذت پرست ۽ عيش پسند ٺاهي ڇڏيو آهي."

"ليڪن استاد محترم" حسن بن صباح چيو. "منهنجي استاد ابن عطاش مونکي ٻڌايو هو ته انسان ۾ هي ڪمزوري خدا نه پر ابليس پيدا ڪئي آهي. ۽ انسان جي اها بدنصيبي آهي ته هن جي ذات نيڪي ۽ بدي جي مقابلي جو ميدان بنجندي رهندي آهي."

"ائين ئي سمجهه" احمد بن عطاش چيو. "منهنجو مطلب آهي ته انسانن ۾ بدي کي اڀاريو وڃي".... انساني فطرت جو اهو بنيادي اصول ياد رک حسن! هن کي تون انسان جي ڪمزوري به چئي سگهين ٿو. اها هي آهي ته هر انسان بهشت ۾ وڃڻ چاهي ٿو پر مرڻ ڪير به نٿو چاهي... هنن جي ضرورت هي آهي ته هنن کي دنيا ۾ ئي بهشت ڏيکاريو وڃي. پوءِ ڏسجانءِ ته هي ماڻهو ڪيئن نه توکي پيغمبر ۽ نبي مڃن ٿا.

"مان دنيا ۾ هنن کي بهشت ڏيکاري سگهان ٿو." حسن چيو. "هي بهشت منهنجي خيالن ۾ آهي جيڪو مان سيني کي ڏيکاريندس"... مان جيڪڏهن انساني فطرت کي غلط نه سمجهيو آهي ته منهنجي راءِ اها آهي ته انسان پراسراريت جي پويان وڏيڪ لڳندو آهي. هڪ شيءِ سندس سامهون رکي ڇڏجي ته ٿورو مشڪل سان ان کي قبول ڪندو آهي. پر جيڪڏهن ان شيءِ کي پراسرا ٺاهيو وڃي ته انسان ان جي پويان ڊوڙندو آهي، پردو هٽائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. پردن جي پويان ڏسندو آهي، ۽ جڏهن اها شيءِ سندس

سامهون ايندي آهي تہ قيمتي سمجهي
پنهنجي سيني سان لڳائيندو آهي.
جيڪڏهن توهان اجازت ڏيو تہ
پنهنجو طريقو استعمال ڪيان."
"ها حسن" احمد بن عطاش چيو.
"جيڪڏهن تون انساني فطرت جي ڪمزورين کي سمجهي ويو آهين، تہ پوءِ انهيءَ ميدان ۾ لهي پئو. مان هن شهر جو والي آهيان. مون کان جهڙي بہ مدد گهرين، مان ڪندس. تون ڪيترو بہ وڏو قدم چو نہ کڻين، مان توسان گڏ آهيان."

"ياد رک... انسان خدا جي حڪم کي وساري ابليس جي قدمن تي هلندو آهي، اها انساني فطرت جي ڪمزوري آهي، تہ جنهن شيءِ کان هن کي منع ڪيو ويندو آهي، هو ان کي وڌيڪ پسند ڪندو آهي. مون توکي سحر جي (جادو) علم جو طاقت بہ ڏنو آهي. تون ڪنهن بہ انسان جي اکين ۾ اکيون وجهي ڏسندي تہ هو ماڻهو تنهنجي سحر ۾ جڪڙجي ويندو. مون توکي علم نجوم بہ ڏنو آهي. تون ستارن جي گردش ۽ چالن کي ڏسي صحيح فيصلو ڪري سگهندين تہ تنهنجو قدم اڳتي هجڻ کپي يا وري پوئتي."

هن ٻنهي ملي هڪ اهڙو منصوبو ناهيو، جنهن انسانيت کي لوڏي ڇڏيو. تاريخ کي لوڏائي ڇڏيو. تاريخ هن منصوبي جي هڪ فصيل کي پنهنجي ورقن ۾ (محفوظ) لڪائي ڇڏيو. جيئن ايندڙ دنيا تائين انسان پنهنجي تاريخ جو حيرت انگيز شرمناڪ ۽ لنگ ڪاندارينڊڙ باب پڙهندو رهي.

انسان اڄ تائين عبرت حاصل ڪري نہ سگهيو آهي. اڄ بہ انسان اسراريت ۽ بدي جي دلڪشيءَ جو شوقين آهي. هو پنهنجي خيالن ۾ حسن بن صباح جي جنت کي آباد ڪندو رهي ٿو ۽ سندس گهڻو وقت انهيءَ جنت ۾ ئي گذري ٿو.

قلعي شاهہ در کان اڳيان خلجان نالي هڪ ٻيو قلعو بہ هو. هن وڏي علائقي ۾ ڪجهہ ٻيا بہ قلعا هئا. جن مان مشهور قلعو "الموت" هو. جيڪو ڪجهہ عرصي کان پوءِ حسن بن صباح جو مرڪز ٿيو. هن الموت قلعي ۾ ئي پنهنجي جنت ٺاهي، جنهن جي تفصيل تاريخ ۾ اڄ بہ محفوظ آهي. احمد بن عطاش ۽ حسن بن صباح جي منصوبي جي پهرين ڪڙي هنن قلعن تي قبضو ڪرڻ هو. جيتوڻيڪ هنن وٽ ڪا فوج بہ ڪانہ هئي، پر پوءِ بہ کين يقين هو تہ هو پنهنجي ارادن ۾ ڪامياب ٿي ويندا.

شاهہ در قلعي کان چوڏهن ڪوهن تي هڪ خوبصورت ڪوهستاني علائقو هو. جنهن ۾ وڏيون ۽ ننڍيون ٽڪريون ۽ پهاڙ هئا. اهو هڪ سبزه زار هو جيڪو قدرت پنهنجي هٿن سان ٺاهيو هو. جهڙوڪ قدرت وڏي محبت ۽ محنت سان ٺاهيو هجي. هتي ڪجهہ وڻ اهڙا بہ هئا جيڪي هن خطي ۾ ڪنهن بہ ڪڏهن ڪونہ ڏٺا هئا. هتي ڪجهہ پهاڙين تي شاهہ بلوط جا گهاٽا وڻ هئا. صاف ۽ شفاف پاڻي جون نديون وهنديون هيون. وٽن منجهان گذرندڙ هوا ۽ ندين جو جل ترنگ مٿان گذرندڙ تي پنهنجو سحر طاري ڪري

ڇڏيندو هو. ڪجهه ڏينهن کان هن علائقي جي ماڻهن ۾ هڪ خبر ڦهلجي چڪي هئي ته رات جي وقت ڪڏهن ڪڏهن هڪ شاهه بلوط جي وڻ منجهه هڪ ستارو چمڪندو آهي ۽ وري وسامي ويندو آهي، ۽ وري ڪجهه دير کان پوءِ وري چمڪندو آهي ۽ وري وسامي ويندو آهي، ۽ وري ڪجهه دير کان پوءِ وري چمڪندو آهي. اها خبر شاهه در پهتي ۽ پوءِ سڄي علائقي ۾ ڦهلجي ويئي. هن چمڪندڙ تاري جي شهرت ايتري جلدي ڦهلجي وئي جو پري پري کان ماڻهو اچڻ لڳا. جهنگ ۾ تاري جي چمڪ ڏسڻ لاءِ ٽي ٽي ۽ چار چار ڏينهن رهڻ لڳا. تارو چمڪندو هو ته ڪنهن تي خوف ۽ وري ڪنهن تي مقدس هجڻ جو تاثر ڇانئجي ويندو هو. وري ڪو چوندو هو ته هي ڪنهن پيغمبر جي ظاهر ٿيڻ جي نشاني آهي. ڪجهه ماڻهن جو خيال هو ته هن علائقي تي خدا جون نوازشون ۽ رحمتون نازل ٿيڻ واريون آهن. اڪثريت جو خيال هو ته اهو ڪو خراب سنوڻ هو.

ڪجهه ڏينهن وڏيڪ گذريا ته تاري جي چمڪ کان پهريائين دهل ۽ شرنائين جو آواز اچڻ لڳو ۽ پوءِ شاهه بلوط جي گهاٽي وڻ جي شاخن مان تاري جي چمڪ نظر ايندي هئي. ڪنهن ۾ ايتري جرئت نه ٿيندي هئي ته ان چمڪ جي ويجهو وڃن. ۽ ڏينهن جو به ڪير ان وڻ جي ويجهو ڪونه ويندو هو. وڏڙن جي چوڻ مطابق ته ٿي سگهي ٿو ته جنات هجي ۽ ڪو نقصان پهچائن.

ڪجهه ڏينهن گذريا ته سائي رنگ جي جبن ۾ ويڙهيل ملبوس ڪجهه ماڻهو هجوم ۾ نظر اچڻ لڳا سندن هٿن ۾ تسبيحون هيون، چپ ائين پيي چورين جيئن ڪجهه پڙهندا هجن. لباس ۽ چال ۽ انداز مان عالم ۽ فاضل نظر پيي آيا. اهي ڪير هئا، بهرحال عام ماڻهن ۾ ورهائجي ويا. "خدا ۽ بزرگ و برتر هن علائقي تي پنهنجون رحمتون نازل ڪري رهيو آهي."

سائو لباس پهريل ماڻهو، هر ماڻهوءَ کي اهو ئي چئي رهيا هئا هو.

"خدا جي طرفان ڪا پهتل هستي هن جاءِ تي لهي رهي آهي."

"اها هستي حضرت عيسيٰ به ٿي سگهي ٿو."

"ٿي سگهي ٿو حضرت موسيٰ هجي."

"ڪو پيغمبر يا نبي نه هوندو ته خدا جو ايلچي هوندو."

"راتين جو جاڳندا رهو. تارو چمڪي ته سجدي ۾ ڪري پئو."

چمڪ ڏانهن نه ڏسندا ڪريو. اها خدا جي ايلچي (مقدس هستي) جي توهين ٿيندي.

ان قسم جون پيشگوييون، قياس آرايون ۽ هدايتون هيون. جيڪي سائي رنگ جا جبا پاتل هوءُ پڌائي رهيا هئا. ماڻهو هنن جي چوڌاري جمع ٿيڻ لڳا. هنن جي وعظ ۾ وڏو اثر هو. جنهن کان هر ماڻهو متاثر ٿيڻ لڳو.

”وليم لؤويل ڪين“ بوسٽن جي هڪ ارب پتي ماڻهوءَ جو پٽ آهي ۽ ”آبيل روزنوسڪي“ هڪ ڪنگلو آهي جيڪو پولينڊ مان آيل آهي.... ٻئي هڪ ئي ڏينهن پيدا ٿيا آهن، پر اهي ٻئي هڪٻئي کان مختلف آهن. انهن ٻنهي کي پنهنجو مقدر ٺاهڻ لاءِ اڻ ٿڪ جستجو ڪرڻي آهي. انهن ٻنهي جي زندگي هڪ حيرت ڪندڙ ڪهاڻي آهي، جيڪا اصل ۾ سٺ سالن تائين ٻن طاقتور ماڻهن جي وچ ۾ نفرت جي داستان آهي. قسمت انهن کي هڪ ٻئي کي بچائڻ لاءِ منتخب ڪري ٿي... ۽ پوءِ آخر ۾ هڪ ٻئي کي تباهه ڪرڻ ۾ جتجي وڃن ٿا. هيل تائين 30 لک ڪاپيون هن ناول جون ڇپجي چڪيون آهن.

ٻن مختلف انسانن جي پاڻ ۾ موتمار ڪشمڪش جو داستان

پنجين قسط

هابيل قابيل

جيفري آرچر

سنڌيڪار: نصر الله عباسي

گذريل ڇئن قسطن جو خلاصو

ابيل روزنوسڪي جڏهن پيدا ٿئي ٿو ته سندس ماءُ ويم جا سور نه سهي مري وڃي ٿي ۽ هيءُ انتهائي غربت واري زندگي گهارڻ لڳي ٿو. هن کي هاڻي هڪ نئين ماءُ آهي، ڪجهه پائر آهن ۽ هڪ وڏي ڀيڻ آهي، جيڪا هن کي ننڍي هوندي کان ئي ديواني جي حد تائين محبت ڪري ٿي. جڏهن ته هن جو نئون پيءُ جاسو هن کان سخت نفرت ڪري ٿو. هي هاڻي ڳوٺاڻي زندگيءَ جا ننڍا وڏا ڪم ڪري ٿو. پر حيرت انگيز طور تي ڳوٺ جو ذهين ترين ڇوڪرو ثابت ٿئي ٿو. سندس اسڪول ۾ هن جي ذهانت جا چرچا آهن. هاڻي هن جي زندگي هڪ نئون موڙ وٺي ٿي. هن جي ذهانت کي ڏسندي علائقي جو امير ترين شخص هن کي پنهنجي پٽ جي ذهني نشر و نما لاءِ پنهنجي بنگلي تي وٺي اچي ٿو. هن سان سندس وڏي ڀيڻ فلورنٽائنا به گڏ آهي ۽ هاڻي هي اميراڻي ماحول ۾ زندگي بسر ڪري رهيو آهي. هوڏانهن آمريڪا جي شهر بوسٽن ۾ وليم ڪين ڪروڙ پتيءَ جي گهر ۾ جنم وٺي ٿو. هن جي نصيب ۾ ڪار، بنگلا، موٽرون ۽ عاليشان مستقبل آهي. هن جو ننڍپڻ اميراڻي ماحول ۾ ٿي رهيو آهي.

هاڻي آبيل روزنوسڪي موڪلون ملهائڻ لاءِ پنهنجي وڏي ڀيڻ فلورنٽائنا سان گڏ پنهنجي اصلي گهر ۾ اچي ٿو ۽ اتي ئي وقت گذاري ٿو. جتي کيس خبر پئي ٿي ته هيءُ هنن جي سڳن رشتن منجهان نه آهي پر ڪٿان وچڙجي هنن وٽ پهتو آهي ته هن کي ڏاڍو ڏک ٿئي ٿو. آخر هي پنهنجي نواب جي گهر واپس اچي ٿو ۽ ايئن هن جو دل بهلجي ٿو ۽ وري خوب مزن ۾ وقت گذريس ٿو ته اوچتو جرمنيءَ جون فوجون هن جي ملڪ تي حملو ڪري وجهن ٿيون ۽ جرمن فوجون نواب جي گهر تي به ڪنٽرول حاصل ڪري وٺن ٿيون ۽ مزاحمت ڪرڻ تي نوڪرن سميت نواب جو اصلي پٽ لي اون به مارجي وڃي ٿو. هوڏانهن وليم ڪين عيش ۾ پلجي رهيو آهي. ڊاڪٽر هن جي پيءَ کي ٻڌائين ٿا ته هن جي زال هاڻ وڌيڪ اولاد پيدا نٿي ڪري سگهي.

ڪجهه وقت گذرڻ کان پوءِ رچرڊ ۽ ايني وليم ڪين سان گڏ ڪاروبار جي سلسلي ۾ نيويارڪ وڃن ٿا جتي رچرڊ جو هيڙيءَ جي جهاز جي ٻڏڻ ڪري موت ٿي وڃي ٿو. هن جي پيءُ هن لاءِ 21 سالن جو ٽيڻ تائين سڄي جائداد سونپي ڇڏي ٿو. هن کي ننڍي هوندي کان ئي پئسي جي بچت بابت سبق ڏيارڻ لاءِ هن کي هلڪا ڦلڪا شيئر جا ڪاروبار ڪرايا وڃن ٿا.

آبيل ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ نواب کان گهڻيون ڳالهيون سکي وٺي ٿو ۽ اتي ئي جيل ۾ هن جي ڀيڻ فلورنٽائنا سان جرمن فوجي بدسلوڪي ڪن ٿا جنهن جا سور نه سهي فلورنٽائنا فوت ٿي وڃي ٿي بعد ۾ جيل ۾ هن کي خبر پئي ٿي ته نواب هن جو پيءُ آهي جيڪو مرڻ کان پهرئين هن کي ٻڌائي وڃي ٿو.

هوڏانهن وليم ڪين جي ماءُ هينري نالي ماڻهوءَ سان شادي ڪري ٿي ته وليم ڪين کي ڏاڍو ڏک پهچي ٿو ۽ هيءُ هاڻي اڪثر پنهنجي گهر مان غائب رهڻ لڳي ٿو. هوڏانهن آبيل سان قابض فوجون ظلم ڪري رهيون آهن.

ظالم جرمن فوجون ولاڊڪ کي نوڪر سميت ڪٽي اڻ ڄاڻ منزل طرف ريل گاڏيءَ ۾ چاڙهي وٺي وڃن ٿا. جنهن مان هڪ نوڪر ڀڄڻ جي ڪوشش ڪري ٿو ته ان کي اتي قتل ڪيو وڃي ٿو. اتي هيءُ تڪليفن ۽ پريشانين ۾ وقت گذاري رهيو آهي.

”جيئن تہ اسٽيشن کان ٻاهر، صرف هڪ پٽڙي وڃايل آهي، ان ڪري ماسڪو واري ريل ان وقت تائين اسٽيشن کان رواني نہ ٿيندي جيستائين قيدين واري ريل پهچي وڃي. تون ڪجهہ احتياط ڪجانءِ پر اسٽيشن تي سوين قيدي موجود هئڻ ڪري پهريدارن کي تنهنجي گم ٿيڻ جي خبر ڪونہ پوندي. اتان کان اڳتي توکي پنهنجي همت ڏيکارڻي پوندي. هڪ ڳالهہ ياد رکجانءِ اگر هنن توکي ڏسي ورتو تہ بنا ڪنهن هٻڪ جي موقعي تي ئي توکي گولي هڻي ڇڏيندا. هاڻي صرف هڪڙو ڪم آهي جيڪو مان تنهنجي لاءِ ڪري سگهان ٿو. پندرهن سال اڳ جڏهن مان هتي آندو ويو هئس، مون ماسڪو کان ترڪيءَ تائين جي رستي جو نقشو پنهنجي يادگيريءَ سان ناهيو هو. اهو شايد هن وقت بلڪل صحيح نہ هجي پر تنهنجي مقصد جي حاصلات لاءِ اهو ڪافي هوندو. ان ڳالهہ جي خاطري ضرور ڪري ونجانءِ تہ ترڪي تي روسين قبضو نہ ڪيو آهي. خدائي ڄاڻي ٿو تہ هو هن وقت ڇا ٿا ڪندا وتن، منهنجي ڄاڻ مطابق تہ هنن شايد فرانس تي بہ قبضو ڄمايو آهي.“

ڊاڪٽر دوائن جي ڪٻٽ جي پرسان ويو ۽ ان مان هڪ ڊگهي بوتل ڪڍيائين جيڪا ناسي رنگ جي دوا سان ڀريل لڳي رهي هئي.

هن شيشي جي ٻجي کولي ۽ ان مان چمڙي جو هڪڙو ٽڪرو ٻاهر ڪڍيو. ڪاري مس سالن کان ڪجهہ ڊهي ويئي هئي. ان تي آڪٽوبر 1904ع لکيل هو. ان تي ماسڪو کان اوڊيسا ۽ اوڊيسا کان ترڪيءَ تائين جو رستو ڇٽيل هو. آزاديءَ لاءِ سترهن سئو ميلن جو سفر.

”هن هفتي روزانو صبح جو مون وٽ اچ، اسان ان منصوبي تي بار بار غور ڪنداسين. اگر تون ناڪام ٿئين تہ گهٽ ۾ گهٽ اها تنهنجي تياريءَ جي کوٽ جي ڪري نہ هجي.“

”ولادڪ، رات جو ڪيتري دير تائين جاڳندي اها تياري ڪندو رهندو هو تہ ڪنهن بہ اسٽيشن تي ڪنهن صورتحال کي منهن ڪيئن ڏجي، صبح جو هيءَ ڊاڪٽر وٽ وڃي ان منصوبي تي بار بار غور ڪندو هو.“

ولادڪ جي فرار ٿيڻ جي ڪوشش کان هڪ ڏينهن اڳ اربع تي شام جو، ڊاڪٽر، نقشو ۽ رقم هڪ ڳنڍڙيءَ ۾ ويڙهي، شرٽ جي ٻانهن ۾ سبي ڇڏيا. ولادڪ پنهنجا ڪپڙا لاهي ڊاڪٽر جا ڏنل ڪپڙا پاتا ۽ ان جي مٿان پنهنجا قيدين وارا ڪپڙا پاتا.

جيئن ئي هن پنهنجي يونيفارم پئي پاتي، ڊاڪٽر، ولادڪ جي ٻانهن ۾ پيل چانديءَ جو ڪڙو ڏسي ورتو، ان کان اڳ ولادڪ اهو ڪڙو پنهنجي ڏوري ۾ پائيندو هو تہ جيئن پهريدارن کي ان جي خبر نہ پئي، نہ تہ هن جي بچيل اها آخري دولت بہ ڪانئس کسجي ويندي.

”اهو ڇا آهي؟“ ڊاڪٽر پڇيو
”اهو تہ شاندار آهي.“
”منهنجي پيءُ طرفان هڪ تحفو.“ ولادڪ چيو.
”ڇا مان توهان جو ٿورو مڃڻ لاءِ هيءَ توهان کي ڏئي سگهان ٿو؟“ هن ڪڙو پنهنجي ڪرائيءَ مان لاهي ڊاڪٽر جي حوالي ڪيو.
ڊاڪٽر ڪجھ پل چانديءَ جي ان ٻانهوٽي کي ڇتائي ڏسندو رهيو ۽ پنهنجو سر جهڪائي ڇڏيو.
”بلڪل نہ.“ هن چيو ”هيءَ صرف هڪ شخص جي ئي ملڪيت ٿي سگهي ٿي.“ هو خاموشيءَ سان ٻار کي تڪيندو رهيو.
”تنهنجو پيءُ پڪ سان ڪو وڏو ماڻهو رهيو هوندو.“
ڊاڪٽر اهو ڪڙو ٻيهر ولادڪ کي ڀاڙايو ۽ ڪيس ٿڦڪي ڏني.
”سپ سٽائي، ولادڪ، مونکي اميد آهي تہ اسان ٻيهر ڪڏهن نہ ملنداسين.“
ٻنهي ياڪر پاتو. ولادڪ ڊاڪٽر کان موڪلايو. اها هن جي ان قيد ۾ آخري رات هئي، جنهن لاءِ هن دعائون گهريون هيون. اها سڄي رات هيءَ ننڊ ڪري نہ سگهيو. ڪيس ڊپ هو تہ ڪو پهريدار هن جي قيدين وارن ڪپڙن هيٺان پاتل ڪپڙا ڏسي وٺندو. صبح جو گهنڊ جڏهن وڳو تہ هن پهريان ئي پورا ڪپڙا پاتل هئا ۽ پوري وقت تي بورچيخاني ۾ پهچي ويو. جڏهن پهريدار ٽرڪ جا تفصيل وٺڻ ويا تہ رڌڻي ۾ ڪم ڪندڙ پراڻي قيدي ولادڪ پنهنجي اڳيان ڪيو. ٽيهہ لاءِ چار ڇٽا چونڊيا ويا ۽ ولادڪ انهن سڀني مان سڀ کان ننڍو هو.
”هيءُ ڇا جا لاءِ؟“ پهريدار، ولادڪ ڏي اشارو ڪندي پڇيو. هن کي تہ ڪئمپ ۾ هڪڙو سال بہ پورو ڪونہ ٿيو آهي.“
ولادڪ جي دل ڌڙڪڻ بند ٿي وئي ۽ صفا نري وئي. ڊاڪٽر جو منصوبو ناڪام ٿيڻ وارو هو. ۽ ايندڙ ٽن مهينن کان پهرين قيدين جي ٻي کيپ ڪئمپ ۾ ڪونہ ايندي ۽ ان وقت تائين هيءُ رڌڻي ۾ بہ ڪونہ هوندو.
”هيءُ بهترين بورچي آهي“ پراڻي قيدي چيو ”هن کي نواب جي قلعي ۾ سکيا ملي آهي ۽ هن جا ڪاڏا پهريدارن لاءِ لاجواب آهن.“
”واهہ!“ پهريدارن جي هيڇ سندن نظرن مان نظر اچڻ لڳي، ”چڱو، جلدي ڪر.“
چئني ڄڻن ٽرڪ ڏانهن ڊوڙ پاتي ۽ قافلو هلڻ لڳو. سفر بيحد آهستي ۽ ٿڪائيندڙ هو پر گهٽ ۾ گهٽ هن ڀيري هي پنڌ ڪونہ هو ۽ اونهاري هيٺڻ ڪري ايتري ٿڌ بہ ڪونہ هئي. ولادڪ وڏي محبت سان ڪاڏو تيار ڪيو ۽ هن پڪڙجڻ نہ ٿي چاهيو سو هن سڄي سفر ۾ وڏي بورچي ”اسٽانيسلا“ کان سواءِ ڪنهن سان بہ نہ ڳالهايو.
آخرڪار جڏهن هي ”ارڪٽسڪن“ پهتا تہ هن جي سفر کي سورنهن ڏينهن ٿي چڪا هئا.

ماسڪو ويندڙ گاڏي اڳ ۾ ئي اسٽيشن تي بيٺي هئي. ڪيترائي ڪلاڪ گذري ويا پر ريل بيٺي رهي، جو تہ پهريان فوجين سان پريل گاڏي هئي، ولادڪ، پليٽ فارم جي هڪ پاسي گشتي بورچيخاني جي پرسان وينو. ٽي چٽا پنهنجي چوڌاري جي ماحول کان لاتعلق وينا رهيا پر هڪ چٽو چرپر تي ڌيان ڏيندي ٻي پاسي بيٺل ريل کي غور سان ڏسندو رهيو. ڪيترائي دروازا ڪليل هئا ۽ ولادڪ انهن مان هڪ جي چونڊ ڪئي جيڪو هو وقت اچڻ تي استعمال ڪندو.

”چا تون پچڻ جي ڪوشش ڪندين؟“ وڏي بورچي چيو ولادڪ کي پگهر اچي ويا پر هن جواب نہ ڏنو.

وڏي بورچي هن کي چتائي ڏنو ”تون پچي ويندين.“

وري بہ ولادڪ ڪجهہ نہ ڪڇيو.

وڏي بورچي تيرنهن سالن جي چوڪري کي چتائي ڏنو. هن هاڪار ۾ پنهنجو ڪنڌ ڌوڻيو.

”منهنجون نيڪ تمنائون توسان گڏ آهن. مان ان ڳالهہ جي خاطري ڪندس تہ گهٽ ۾ گهٽ ٻن ڏينهن تائين ڪين خبر پوڻ نہ ڏيان تہ تون گم آهين.“

وڏي بورچي هن جي ٻانهن کي ڇهيو، ان وقت ولادڪ پري کان ايندڙ فوجين واري ريل کي ڏسڻ لڳو. هن جي دل زور زور سان ڌڙڪڻ لڳي ۽ هن جون اکيون هر سپاهي جي چرپر کي جانچڻ لڳيون. هي ايندڙ ريل گاڏي جي بيهڻ جو انتظار ڪرڻ لڳو. گاڏي جي بيهڻ تي سوين ٿڪل سپاهي ٻاهر نڪرڻ لڳا. ولادڪ ڪين ڏسندو رهيو. جڏهن اسٽيشن تي ماڻهن جي افراتفري وڌي ۽ پهريدار پنهنجي ڪم ۾ مصروف ٿيا تہ ولادڪ ريل جي گاڏن جي هيٺان ڊڪندو ٻي پاسي موجود ريل ۾ چڙهيو. هيءَ جڏهن ريل دٻي جي ڪنڊ تي ٿهيل ليٽرين ڏانهن وڌيو تہ ڪنهن بہ هن ۾ ڪا دلچسپي نہ ڏيکاري. هن دروازو اندران بند ڪري ڇڏيو ۽ دعا گهرڻ لڳو. هيءَ انتظار ڪرڻ لڳو تہ چاڻ ڪو اچي دروازو ڪڙڪائيندو.

ريل گاڏي جي اسٽيشن ڇڏڻ کان اڳ ولادڪ کي ائين لڳو ڄڻ سچي زندگي اتي گذاري هجائين. حقيقت ۾ اهي صرف سترهن منٽ هئا.

”آخرڪار، آخرڪار“ هن زور سان چيو. هن ننڍي درياءَ مان ٻاهر نهاريو ۽ اسٽيشن کي ڏٺو جيڪا وڌندڙ فاصلي جي ڪري ننڍي کان ننڍي ٿيندي ٿي وئي، سوين قيدين کي زنجيرن سان ٻڌو پئي ويو تہ جيئن ڪئمپ نمبر 201 تائين ڪين پهچايو وڃي.

پهريدار ڪين زنجيرن سان ٻڌندي ڪلي رهيا هئا. انهن مان ڪيترا زندهہ ڪئمپ پهچندا؟ ڪيترا بکهڙن جي بک ختم ڪندا؟ ۽ ڪين هن جي گم ٿيڻ جي خبر ڪنهن وقت پوندي؟

ولادڪ ڪجهہ وڌيڪ منٽ ليٽرين ۾ وينو رهيو، ٻاهر نڪرڻ کان

ڏجي رهيو هو. ڪيس ڪا خبر نہ ٿي پئي تہ هاڻي ڇا ڪجي.

اوچتو ڪير زور زور سان دروازو ڪڙڪائڻ لڳو. ولادڪ تيزيءَ سان سوچڻ لڳو. پهريدار، ٽڪيٽ چيڪر، سپاهي سيني جا خيال هن جي ذهن ۾ تيزي سان اچڻ لڳا. اهي سڀ خيال هن لاءِ پوائتا هئا. دروازو لڳاتار ڪڙڪڻ لڳو.

"ٻاهر اچ،" ان شخص تکي روسي لهجي ۾ چيو. ولادڪ وٽ پيو ڪو چارو ڪونہ هو. اگر اهو سپاهي هو تہ بچڻ جو ڪو رستو ڪونہ هو. اگر اهو ڪو سپاهي نہ هو تہ اندر رهي هرويرو پاڻ ڏانهن ڌيان ڇڪائڻ مان ڪو فائدو ڪونہ هو. هن پنهنجا قيدين وارا ڪپڙا لاٿا ۽ جيترو ٿي سگهيو ننڍڙي ڳنڍڙيءَ ٺاهي دريءَ مان ٻاهر اڇلي ڇڏي، پوءِ پنهنجي ڪيسي مان نرم ٽوپي ڪڍي، ڪوڙيل مٿي کي ڍڪي ڇڏيو ۽ دروازو کوليو. هڪ همراهہ تيزيءَ سان اندر داخل ٿيو ۽ ولادڪ جي ٻاهر نڪرڻ کان اڳ ٿي هن پنهنجي پتلون لاهي ڇڏي.

ٻاهر جڏهن راهداري ۾ آيو تہ ورهين پراڻن ڪپڙن ۾ پاڻ کي اڪيلو ۽ عجيب محسوس ڪيائين، ڇڻ نارنگين جي ڍير مٿان هڪ صوف پيو هجي. هيءَ جلدي ٺي ليٽرين جي تلاش ۾ نڪتو. جڏهن ڪيس پيو نظر آيو تہ جلد ٺي اندر داخل ٿي ڪڙو چاڙهي ڇڏيائين. هن جلدي جلدي سوٽ جا ٽاڪا اڌيڙي ڇئن نوٽن مان هڪ پنجاهہ روبل جو نوٽ ڪڍيو. ٻيا ٺئي نوٽ واپس رکي هيءَ ٻاهر نڪري آيو. هاڻ هي اهڙو ڳاڏو تلاش ڪرڻ لڳو جنهن ۾ گهٽي رش هجي ۽ اتي وڃي هڪ ڪنڊ ۾ پاڻ کي لڪايائين، ڪجهہ ماڻهو هيٺ ويهي وقت گذارڻ لاءِ ننڍي جوا کيڏي رهيا هئا.

ولادڪ ساڳي طرح واري راند قلعي ۾ کيڏندي سدائين "لي لون" کان کٽي ويندو هو.

هن کي راند کيڏڻ جو شوق جاڳيو پر ڪيس ڊپ ٿيو تہ هي راند کٽيندو ۽ سڀني جو ڌيان هن ڏانهن ڇڪجي ويندو. ڪيتري دير ٿي وئي، ولادڪ جوهہ وجهيون راند کي ڏسندو رهيو. پنهنجا ٻہ سئو روبل داءُ تي لڳائڻ جي خواهش هاڻي ٽارڻ واري نہ هئي. هڪ جواري، جنهن پنهنجي جهجهي رقم هارائي هئي. منهن ٻيڙو ڪري ولادڪ جي پرسان هيٺ ويٺو.

"اڄ قسمت توسان ساٿ نہ ڏنو"

ولادڪ چيو هن پنهنجو آواز ٻڌڻ ٿي چاهيو.

"آهہ، قسمت جي ڳالهہ ڪونهي." جواري وراڻيو.

"مان سدائين هنن هارين کي مارائي ڇڏيندو آهيان پر اڄ منهنجا روبل کٽي ويا آهن."

"ڇا تون پنهنجو ڪوٽ وڪڻڻ چاهين ٿو؟" ولادڪ پڇيو. جواري انهن ڪجهہ مسافرن منجهان هڪ هو جن کي هڪ سئو، پراڻو، رڇ جي کل جو ٿلهو ڪوٽ پاتل هو. هن نوجوان کي

چتائي ڏنو.
”ڇوڪرا تنھنجا ڪپڙا ڏسي مان چئي سگھان ٿو تہ تون ڪوٽ خريد ڪرڻ جي سگھہ ڪونہ ٿو رکين.“ ولادڪ هن همراهہ جي آواز مان ٻڌائي لڳو پئي تہ انهيءَ شخص ڪوٽ ڪپائڻ تي گھريو.

”مان پنجھتر روبل وٺندس.“

”مان توکي چاليھہ ڏيندس“ ولادڪ چيو.

”سٺ جواري چيو“

”پنجاهہ“ ولادڪ لاهو گاهو ڪيو.

”نہ، مان هيءَ ڪوٽ گھٽ ۾ گھٽ سٺ روبل ۾ وڪڻندس جيتوڻيڪ هن جي قيمت سئو کان وڌيڪ آهي.“

”بلڪل، پر گھٽو وقت اڳ“ ولادڪ چيو، ڇو تہ هن ڪوٽ جي لاءِ پانھوڻي ۾ رکيل باقي پئسا ان وقت ڪڍڻ نہ ٿي گھريا ان ۾ خطرو هو. هن فيصلو ڪيو تہ ڪوٽ جي جان ڇڏجي ان سان ماڻھو هن طرف ڌيان ڏيندا. پيهر وري اهڙو موقعو ملندو. ولادڪ اهو ظاهر نہ ٿي ڪرڻ چاهيو تہ هيءَ ڪوٽ خريد نہ ٿو ڪري سگھي. هن جواري جي ڪوٽ جي ڪالر کي جاچي ڏٺو ۽ چيو ”منھنجا دوست تو وڌيڪ قيمت ادا ڪئي آهي، مان توکي فقط پنجاهہ روبل ڏيندس ۽ وڌيڪ هڪ ”ڪوپيڪ“ بہ نہ“ ولادڪ اٿيو ڄڻ اتان وڃڻ وارو هجي.

”ويھہ، ويھہ“ جواري چيو ”چڱو پنجاهہ روبل صحيح آهن.

ولادڪ پنھنجي ڪيسي مان پنجاهہ روبل جو نوٽ ڪڍيو، جڏهن تہ جواري پنھنجو ڪوٽ لاٿو ۽ ڳاڙهي نوٽ جي بدلي مٽا سٽا ڪيو. ڪوٽ ولادڪ کان ايترو تہ وڏو هو جو زمين کي ڇهي رهيو هو پر حقيقتن ۾ هن کي پنھنجي عجيب و غريب ڊريس کي لڪائڻ لاءِ اهڙي ئي هڪ ڪوٽ جي ضرورت هئي.

ڪجھہ گھڙين لاءِ، هن جواري کي پيهر جوا ڪيڏيندي ڏٺو جيڪو هارائي رهيو هو. هن پنھنجي نئين استاد کان بہ شيون سکيون هيون، ان وقت تائين جوا نہ ڪيڏجي جيستائين اعليٰ معلومات يا مهارت ڪري کٽڻ جي پڪ نہ هجي ۽ جڏهن پنھنجي حد کي پهچجي تہ ان وقت راند ڇڏي وڃڻ جي سگھہ هجي.

ولادڪ ان ڏهي مان نڪري ويو، پاڻ کي نئين پراڻي ڪوٽ ۾ ڪجھہ محسوس ڪيائين. هينئر هن ڪجھہ وڌيڪ اعتماد سان ريل جي جانچ وٺڻ شروع ڪئي. ريل گاڏا ٻن طبقن تي ٻڌل پئي لڳا. عام طبقو، جنھنجا مسافر ڪاٺ وارين سيٽن تي ويٺا پئي يا بيٺا هئا. ۽ خاص طبقو جن جا مسافر صوفن تي ويٺا هئا. ولادڪ ڏٺو تہ تقريبن سڀ ڏٻا ماڻھن سان ڀريل هئا سواءِ هڪ جي جنھن ۾ هڪ اڪيلي عورت ويٺي هئي. اها هڪ اڌڙو عمر عورت هئي، گھٽ ۾ گھٽ ولادڪ کي ائين ئي لڳو. ڪجھہ وڌيڪ مانائتي پوشاڪ پاتل هئس ۽ ريل ۾ موجود

بين مسافرن جي پيٽ ۾ هن جي هڏن
تي ڪجهه وڌيڪ گوشت چڙهيل هو.
هن عورت کي تيز نيرو وڳو پاتل هو ۽
مٿي تي اسڪارف پاتل هئس. ولادڪ
کي پاڻ ڏي ڇتائيندو ڏسي اها عورت
مرڪي، جنهن سان ولادڪ کي اندر
داخل ٿيڻ جي همت ملي.

”ڇا مان ويهي سگهان ٿو؟“

”بلڪل“ عورت هن کي غور سان
ڏسندي چيو.

ولادڪ ٻيهر ڪونه ڳالهايو پر
عورت جي دٻي ۾ موجود سيٽن کي
غور سان ڏسڻ لڳو. عورت جو چهرو
ٿورو ٿڪو ۽ ڪجهه گهنج هئا. هو
ٿوري ٿلهي پڻ هئي جيڪو روسي ڪاڌا
کائڻ سبب ٿئي ٿو. سندس نندا ڪاروار
ناسي اکين مان لڳو پئي ته ڪنهن وقت
هوءَ ڏاڍي ڪشش واري هوندي.

هن وٽ ڪپڙن جا ٻه وڏا سوٽ
ڪيس ۽ هڪ ٿيلهو هو. پنهنجي
حيثيت جي خطري باوجود ولادڪ
اوچتو پاڻ کي تمام گهٽو تڪل
محسوس ڪيو. هن کي حيرت ٿيڻ
لڳي ته ڇا هوءَ عورت جي ڳالهائڻ
دوران ننڊ ڪري سگهي ٿو.

”تون ڪيڏانهن پيو وڃين؟“

اوچتي سوال لاءِ ولادڪ تيار
ڪونه هو. ان ڪري تيزيءَ سان سوچڻ
لڳو. ”ماسڪو“، هن پنهنجو ساهه
روڪي چيو.

”مان به“ عورت ورائيو.

ولادڪ اڳ ئي هن اڪيلي دٻي
۾ اچڻ ۽ اها معلومات ڏيڻ تي پڇتائي
رهيو هو. ڪيس ڊاڪٽر جي ڳالهه ياد
آئي ته ڪنهن سان به نه ڳالهائجانءِ ۽
ڪنهن تي اعتبار نه ڪجانءِ.

هن جي خوشقسمتي هئي جو
عورت ٻيو سوال ڪونه پڇيو. جيئن ئي
هن پنهنجو وڃايل اعتماد بحال ڪرڻ
جي ڪوشش شروع ڪئي ان وقت
ٽڪيٽ چيڪ ڪندڙ اچي پهتو. ولادڪ
کي پگهر وهڻ لڳو جيتوڻيڪ گرمي پد
ٻڙيءَ کان ويهه درجا هيٺ هو. ٽي سي
عورت کان ٽڪيٽ ورتي، ان کي ڦاڙي،
ڪيس واپس ڪئي ۽ ولادڪ ڏانهن
وڌيو.

”ٽڪيٽ، ڪامريڊ“، چيڪر
آهستي چيو.

ولادڪ جو آواز ئي بند ٿي ويو ۽
پنهنجي ڪوٽ جا کيسا ڦلهورڻ لڳو.

”هيءُ منهنجو پٽ آهي“ ان
عورت چيو.

ٽڪيٽ چيڪ ڪندڙ پنتي مڙي
عورت ڏانهن نهاريو. هڪ دفعو ٻيهر
ولادڪ کي ڏٺو پوءِ، جهڪي عورت کي
سلام ڪيو ۽ سواءِ ڪجهه ڳالهائڻ جي
دٻي مان ٻاهر نڪري ويو.

ولادڪ عورت کي ڇتائي ڏٺو.

”توهان جي مهرباني“ هن وڏو ساهه
کنيو. ڪيس سمجهه ۾ نه آيو ته ٻيو ڇا
ڪجي، مون توکي ٿيڏين واري ريل جي
هيٺيان ايندي ڏٺو هو.“ عورت چيو.
ولادڪ پاڻ کي بيمار محسوس ڪرڻ
لڳو. پر مان توکي ڪنهن جي حوالي
ڪونه ڪنديس. منهنجو هڪ ويجهو
مائٽ پڻ اهڙي هڪ ڪئمپ ۾ آهي.

اسان سيني کي خطرو آهي تہ هڪ ڏينهن شايد اسان بہ اتي نہ وڃي پهچون. توکي ڪوٽ جي هيٺان ڇا پهريل آهي؟

ولادڪ ان ڊبي مان پڇي وڃڻ ۾ ڪوٽ لاهي پنهنجا ڪپڙا عورت کي ڏيکارڻ مان ڪنهن هڪ ڳالهہ جي نتيجن جو اندازو لڳائڻ لڳو. هتان ڀڄڻ ممڪن ڪونہ هو ان ڪري هن پنهنجو ڪوٽ لاٿو.

"هيءَ ڪپڙا ٺيڪ آهن ڪنهن بہ ڳالهہ جو ڊپ هو" هن چيو.

"تو قيدين وارن ڪپڙن جو ڇا ڪيو؟"

"درياءَ مان باهر اڇلي ڇڏيا."

"شل، تنهنجي ماسڪو پهچڻ کان اڳ ڪين اهي ڪپڙا نہ ملن."

ولادڪ ڪجهہ نہ ڪڇيو.

"ماسڪو ۾ تون ڪنهن وٽ رهندي؟"

ڪيس وري ڊاڪٽر ياد آيو تہ ڪنهن تي اعتبار نہ ڪجانءِ پر هن کي ان عورت تي اعتبار ڪرڻو هو.

"منهنجو اتي ڪير ڪونهي."

"تہ پوءِ تون ان وقت تائين مون وٽ رهي سگهين ٿو جيستائين تون ڪاڻي رهڻ جو بندوبست ڪرين،"

عورت چيو. منهنجو مڙس ماسڪو ۾ اسٽيشن ماسٽر آهي ۽ هيءَ ڊبو صرف سرڪاري آفيسرن لاءِ آهي. اگر تو اهڙي غلطي ٻيهر ڪڏهن ڪئي تہ هي ريل واپس ارڪٽسڪ ويندي."

"ولادڪ ڳيت ڏئي چيو. ڇا مان نڪري وڃان؟"

"نہ، هينئر توکي ٽڪيٽ چيڪر ڏٺو آهي هينئر نہ. تون ڪجهہ وقت لاءِ مون سان گڏ باحفاظت رهندين. تو وٽ سجاٽپ وارا ڪاغذ آهن؟"

"نہ. اهي ڇا ٿيندا آهن؟"

"انقلاب اچڻ کان پوءِ هر روسي شهري لاءِ سجاٽپ جا ڪاغذ رکڻ ضروري آهي تہ جيئن اها خبر پئي تہ هو ڪير آهي، ڪٿي ٿو رهي ۽ ڇا ڪندو آهي نہ تہ ڪيس جيل جو منهن ڏسڻو پوندو ۽ اگر هڪ ڀيرو بہ ڪير جيل ويو تہ هو سجاٽپ جا ڪاغذ پيش نہ ٿو ڪري سگهي. جنهن ڪري ڪيس سڄي عمر جيل ۾ رهڻو پوندو. عورت ڪيس صلاح ڏيندي وڌيڪ چيو. "جڏهن ماسڪو پهچون تہ مون سان گڏ چنبڙيو رهجان ۽ ڪنهن بہ حالت ۾ پنهنجو وات نہ ڦاڙجانءِ."

"توهان مون سان ڏاڍي رحمدلي ڏيکاري آهي."

ولادڪ شڪ منجهان چيو.

"هينئر زار مري چڪو آهي ان ڪري اسان مان ڪير بہ محفوظ ڪونهي. منهنجي قسمت چڱي هئي جو صحيح ماڻهو سان شادي ٿي." هن وڌيڪ چيو. پر روس ۾ اهڙو ڪوبہ شهري ڪونهي پلي سرڪاري نوڪر چو نہ هجي، جيڪو گرفتاري ۽ ڪئمپ جي لڳاتار خوف ۾ ورتل نہ هجي. تنهنجو نالو ڇا آهي؟

"ولادڪ"

"ٺيڪ، هاڻي تون ننڊ ڪر

ولادڪ، جو تہ تون ٿڪل ٿو لڳين، سفر ڏکيو آهي ۽ تون اڃا ٿائين محفوظ ڪونہ آهين.“

ولادڪ سمهي پيو.

جڏهن جاڳيو تہ ڪيترائي ڪلاڪ گذري چڪا هئا ۽ ٻاهر اونده ڇانئجي وئي هئي. ولادڪ پناه ڏيندڙ عورت ڏي نهاريو جيڪا ڪيس ڏسي مرڪي. جواب ۾ ولادڪ پڻ ڪليو ۽ دل ۾ دعا گهرڻ لڳو تہ هن عورت تي اعتبار ڪري سگهجي ٿو تہ هو عملدارن کي هن جي اصليت بابت نہ ٻڌائي يا هن اڳ ۾ ئي اهو ڪم ڪري ڇڏيو آهي؟ عورت هڪ ڳنڍڙيءَ مان ڪجھ ڪاڍو ڪڍي ولادڪ کي ڏنو جيڪو هن خاموشيءَ سان ڪاڍو. جڏهن هي ايندڙ اسٽيشن تي پهتا تہ تقريبن سڀ ماڻهو ريل مان هيٺ لٿا. ڪجھ کي اتي ئي لهڻو هو جڏهن تہ باقي ٻيا ڪجھ شيون وٺڻ ۽ پاسيرين سڏيون ڪرڻ لاءِ لٿا هئا.

اڌڙوٽ عمر عورت اٿي ۽ ولادڪ ڏي ڏنو ”منهنجي پنيان اچ“ هن چيو.

هي اٿيو ۽ هن جي پنيان پليٽ فارم تي ويو؟ عورت پنهنجو هٿ وڌايو ۽ هن اهو اهڙيءَ طرح پڪڙيو جيئن تيرنهن سالن جو هڪ ٻار پنهنجي ماءُ جو هٿ پڪڙيندو آهي. هيءُ عورتن لاءِ مخصوص ليٽرين ڏانهن هلڻ لڳي. ولادڪ ٿورو هٻڪيو. عورت زور ڀريو ۽ جڏهن اندر پهتا تہ هن ولادڪ کي پنهنجا ڪپڙا لاهڻ لاءِ چيو. هن سواءِ ڪنهن سوال جي هن جو حڪم مڃيو.

جيڪو نواب جي موت کان وٺي هيءَ ڪندو پئي آيو. جڏهن هن ڪپڙا پئي لاٿا عورت ٻاٽي جي نلڪي ڏانهن وڌي ان کي کوليو جنهن مان ٿڌي ٻاٽيءَ جي ناسي رنگ جي لار وهڻ لڳي. عورت کي ڪرپ اچڻ لڳي. پر ولادڪ لاءِ اهو ٻاٽي ڪئمپ واري ٻاٽيءَ کان بهتر هو. عورت ڪپڙي جي هڪ ٽڪري سان هن جا زخم ڌوئڻ لڳي ۽ نااميديءَ مان هن کي ڌوئڻ لڳي. هن جي ڇنڪھ تي داڳ ڏسي عورت پنتي هٽي وئي. ولادڪ هن عورت جي زخم ڌوئڻ سبب ٿيندڙ ايذاءَ تي بلڪل چپ رهيو جيتوڻيڪ هو ڏاڍو آرام سان صاف ڪري رهي هئي. ۽ جڏهن اسان گهر پهچنداسين تہ مان تنهنجي هنن زخمن جو بهتر علاج ڪنديس“ هن چيو ”پر هن وقت اهو ئي ٺيڪ آهي.“

ان وقت هن چانديءَ جو ٻانهونٽو ڏٺو. ان تي اکريل لفظ پڙهيا ۽ ولادڪ کي احتياط سان ڏسڻ لڳي،

”ڇا هيءَ تنهنجو آهي؟“

عورت پڇيو.

”تون ڪنهن کان چورايو آهي اهو؟“

”منهنجي پيءُ مرڻ کان اڳ اهو مونکي ڏنو هو.“

عورت ٻيهر هن ڪي ڇتائي ڏٺو ۽ هينئر سندس ڏسڻ جو انداز بدليل هو. اهو ڏپ هو يا عزت؟ هن پنهنجو ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو. ولادڪ، احتياط ڪندو ڪر، ماڻهو ان قيمتي شيءِ لاءِ قتل بہ ڪري سگهن ٿا.

هن هائوڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيو ۽ جلدي ڪپڙا پائڻ شروع ڪيا. هو واپس پنهنجي دٻي ۾ آيا. اسٽيشن تي هڪ ڪلاڪ جي دير ڪا اڻ رواجي ڳالهه ڪونہ هئي پر جڏهن ريل چرڻ لڳي تہ ان جو آواز ٻڌي ولادڪ کي خوشي ٿي، ريل کي ماسڪو پهچڻ ۾ ساڍا ٻارنهن ڏينهن لڳا. جڏهن بہ نئون ٽڪيٽ ڪليڪٽر ايندو هو تہ هيءَ ساڳي ترڪيب دهرائيندا هئا ۽ ولادڪ پاڻ کي معصوم ۽ ننڍڙو ٻار ظاهر ڪرڻ لاءِ هروڀرو ميسٽي شڪل ٺاهيندو هو.

جڏهن تہ عورت بلڪل هن جي ماءُ لڳندي هئي. سڀ ٽڪيٽ ڪليڪٽر عورت کي نوڙي سلام ڪندا هئا جنهن سان ولادڪ محسوس ڪيو تہ روس ۾ اسٽيشن ماسٽر ڪي سان اهڙ ماڻهو هوندا.

جنهن وقت هيءَ هڪ هزار ميلن جو سفر پورو ڪري ماسڪو پهتا ان وقت تائين ولادڪ جو هن عورت تي اعتماد ويهجي ويو هو ۽ هو هن عورت جي گهر وڃڻ لاءِ تيار هو. آخرڪار ڪچڙي منجهند ڏاري ريل ماسڪو اسٽيشن تي رڪي، سيني شين جي باوجود هي ريل مان هيٺ لٿو. هن ڪڏهن بہ ڪو وڏو شهر نہ گهميو هو ۽ هيءَ تہ هيڏي ساري روس جو گاديءَ شهر هو. هي ڊنل هو. هڪ ڀيرو ٻيهر پاڻ کي اٽڃاٽل محسوس ڪيائين. الاهي سارا ماڻهو مختلف طرفن ڏي اچ وڃ ڪري رهيا هئا. اڌڙوٽ عمر عورت هن جو خوف سمجهي وئي.

"منهنجي پٺيان اچ. بلڪل نہ ڳالهاءِ ۽ جيڪو ڪجهہ بہ ڪرين پنهنجي مٿي تان ٽوپي نہ لاهجانءِ."

ولادڪ هن جي پٺيان هلڻ لڳو. پليٽ فارم تي ماڻهن جي هڪ ڊگهي قطار ٻاهر نڪرڻ لاءِ ٺهيل هڪ ننڍي دروازي مان گذرڻ جو انتظار ڪري رهي هئي. جتي پهريدار هرهڪ جا سجاٽپ جا ڪاغذ چڪاسي رهيا هئا. جڏهن هيءَ ان جي ويجهو پهتو تہ ولادڪ کي پنهنجي دل جو ڌهڪو مگٽهار جي ڌهل وانگر صاف ٻڌڻ ۾ پئي آيو. پر جڏهن هنن جو وارو آيو تہ ڊپ ختم ٿي چڪو هو. پهريدار فقط عورت جي ڪاغذن تي نظر وڌي.

"ڪامريڊ،" هن چيو ۽ ليوٽ ڪيائينس. هن ولادڪ تي هڪ نظر وڌي.

"منهنجو پٽ،" عورت وضاحت ڪئي.

"جي بلڪل، ڪامريڊ" هن ٻيهر سيليوٽ ڪيو.

ولادڪ ماسڪو ۾ هو.

نئين ڳوليل ساٿي ۾ قائم ڪيل اعتماد جي باوجود هن جي پهرين جبلت ڪيس پڇي وڃڻ لاءِ پئي چيو پر ڏيڍ سئو روبل ۾ في الحال گذارو ڪرڻ ڏاڍو مشڪل هو، سو هن فيصلو ڪيو تہ ڪجهہ وقت اتي ترسجي. هيءَ بعد ۾ هتان کهڙي بہ وقت پڇي وڃي سگهيو پئي. جڏهن هيءَ گهر پهتا تہ اسٽيشن ماسٽر اتي ڪونہ هو سو عورت جلد ئي ولادڪ لاءِ بسترو ٺاهڻ

لڳي. بعد ۾ هن هڪ وڏي ٽين جي ڊرم ۾ پاڻي گرم ڪيو ۽ ولادڪ کي ان ۾ گهڙڻ جو چيو. جنهن سالن ۾ هيءَ پهريون ڀيرو گرم پاڻي ۾ وهنتو هو. عورت ڪجهه وڌيڪ پاڻي گرم ڪيو ۽ صابڻ سان ولادڪ جي پني مهٽڻ لڳي. پاڻي رنگ تبديل ڪرڻ شروع ڪيو ۽ ويهه منٽن کان پوءِ بلڪل ڪارو ٿي ويو. جڏهن ولادڪ لڳَ اگهي خشڪ ڪيا ته ان عورت هن جي ٻانهن ۽ ڄنگهن کي ملر هڻڻ شروع ڪيو ۽ جسم جي ڦٽيل حصن تي پٽي ٻڌي، هن ٽڪڙ ۾ ڪپڙا پاتا ۽ ڪيس رڌڻي ۾ اچي گڏيو. عورت اڳ ۾ ئي سوپ جو پيالو ۽ چٽا تيار ڪري ورتا هئا.

ولادڪ اها شاندار دعوت بکايلن وانگر کاڌي، ٻنهي مان ڪنهن به نه ڳالهايو.

"مان چاهيان ٿي ته منهنجي مڙس جي نظر ان وقت تائين توتي نه پوي جيستائين مان ڪيس اهو نه ٻڌايان ته تون هتي ڇو آيو آهين." هن وضاحت ڪئي، ولادڪ اگر منهنجو مڙس راضي ٿي وڃين ته تون اسان سان گڏ رهندين؟"

ولادڪ ٿوراٿتو ٿيندي هائوڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻيو.

"ته پوءِ هاڻي تون وڃين پنهنجو بسترو سنڀال" عورت چيو ولادڪ فرمانبرداري ڏيکاري ۽ دعا گهرڻ لڳو ته هن جو مڙس ڪيس گڏ رهڻ جي اجازت ڏي، هن آهستي ڪپڙا لاٿا ۽ بستري تي چڙهي ويو. هيءَ بلڪل صاف هو، چادرون پڻ صاف هيون. پٿرڻي بلڪل نرم هئي ۽ هن وهاڻو هيٺ زمين تي اڇلي ڇڏيو. هيءَ ايڏو ته ٿڪل هو جو جلد ئي ڪيس گهري ننڊ اچي وئي. ڪجهه ڪلاڪن کان پوءِ هن جي اک زور زور سان ڳالهائڻ تي کلي اهي آواز رڌڻي مان پئي آيا. هن کي ڪا خبر ڪونه هئي ته هن ڪيتري دير ننڊ ڪئي آهي. جڏهن هيءَ بستري مان نڪري ٻاهر آيو ته ان وقت اونده ڇانئجي چڪي هئي. دروازي ڏانهن ان کي کوليو ۽ هيٺ رڌڻي ۾ ٿيندڙ ڳالهه ٻولهه ٻڌڻ لڳو.

"تون بيوقوف عورت." ولادڪ هڪ ٿڪو آواز ٻڌو، توکي خبر ڪونهي ته اگر تون پڪڙجي پوين ها ته ڇا ٿئي ها؟ هو توکي ڪي ڪئمپ ۾ موڪلين ها.

"پراپيئٽر تون اگر هن کي ڏسين ها هو ڪنهن شڪار ٿيل جانور وانگر پئي لڳو."

"ان ڪري تو اسان کي شڪار ٿيل جانور ٺاهڻ جو فيصلو ڪيو."

"نه" عورت چيو. "منهنجي خيال ۾ ته نه."

"ان لاءِ خدا جو شڪر آهي، ان کان اڳ جو ڪنهن کي خبر پوي هن کي هتان جلدي هليو وڃڻ کپي، فقط اها ئي اسان جي هڪ اميد آهي."

"پر پيوٽر هو ڪيڏانهن ويندو؟ هن جو دنيا ۾ ڪير ڪونهي ڪيس ڪا خبر ڪونهي ته ڪاڏي وڃي." ولادڪ کي پناهه ڏيندڙ عورت التجا ڪندي چيو. ۽ مون سدائين پٽ جي خواهش

ڪئي آهي.
”مون کي ان ڳالھ جي ڪا پرواھ ناهي تنهنجي ڪهڙي خواهش آهي يا هو ڪاڏي ويندو. اها اسان جي ذميداري ڪونهي ۽ اسان کي هن مان جلدي جند ڇڏائڻ گهرجي.“

”پر پيوٽر، مون کي لڳي ٿو ته هو نوابي گهراڻي جو آهي. منهنجي خيال ۾ هن جو پيءُ نواب هو. هن کي پنهنجي ٻانهن جي ڪرائي ۾ چانديءَ جو هڪ ٻانهوٽو پاتل آهي، جنهن تي لکيل آهي....“

”اهو ته اڃا به وڌيڪ مصيبت پيدا ڪندو. توکي چڱيءَ ريت خبر آهي ته اسان جي نون حڪمرانن هر قسم جا خطاب واپس وٺي ڇڏيا آهن. ڪوبه زار يا نواب ڪونهي ۽ نه وري ڪا رعايت.“

”اسان کي ته هو ڪئمپ موڪلڻ جي ضرورت به محسوس ڪونه ڪندا پر هتي ئي گولي هڻي ڇڏيندا.“

”پيوٽر، اسان کي سدائين هڪ پٽ جي خواهش هئي. ڇا اسان پنهنجي زندگيءَ ۾ رڳو هيءَ هڪڙو خطرو نه ٿا کڻي سگهون.“

”شايد تون پنهنجي زندگيءَ سان پر منهنجي زندگيءَ سان بلڪل نه. مان جوان ٿو ته هن کي هتان وڃڻو پوندو ۽ هينئر ئي وڃڻو پوندو.“

ولادڪ کي وڌيڪ ڳالھ ٻولھ ٻڌڻ جي ضرورت ڪونه هئي. هن فيصلو ڪري ورتو ته پنهنجي محسن کي ڪنهن مصيبت کان بچائڻ جو حل اهو آهي ته هو رات جي اونداهيءَ ۾ پنهنجو ڪو آثار ڏيڻ بنا هتان غائب ٿي وڃي. هن جلدي ڪپڙا پاتا ۽ بستري تي نظر وڌائين ۽ اميد ڪرڻ لڳو ته وري اهڙو بسترو ملڻ لاءِ ڪيس وڌيڪ چار سال انتظار ڪونه ڪرڻو پوندو. هيءَ دري جي ڪنڊي کولي رهيو هو جڏهن زور سان ڪمري جو دروازو کليو ۽ اسٽيشن ماسٽر اندر داخل ٿيو. هڪ بندورو ۽ ٿلهو ماڻهو. ولادڪ کان قد ۾ ٿورو وڏو. سندس وار سفيد هئا ۽ پيٽ ٻاهر نڪتل هوس. چشمي جي اندران سندس اکيون عجيب پئي لڳيون هٿ ۾ بتي جهليون ولادڪ کي گهورڻ لڳو. ولادڪ پڻ ڪيس ساڳي انداز سان ڇتائي ڏٺو.

”هيٺ هل“ هن حڪم ڏنو.

”هاٿي ٻڌ، ڇوڪر“، هن چيو.

هن جو نالو ولادڪ آهي ”عورت وچ ۾ ڳالهايو ”هاٿي ٻڌ ڇوڪرا“ هن جملو ورجايو. ”تون مصيبت آهين، ۽ مان چاهيان ٿو تون هتان هليو وڃ ۽ جيترو پري وڃي سگهين هليو وڃ. مان توکي ٻڌائيندس ته مان ڪهڙي طرح تنهنجي مدد ڪرڻ وارو آهيان.

”مدد؟“ ولادڪ کيس حيرت مان تڪڻ لڳو.

”مان توکي ريل جي ٽڪيٽ ڏيندس، تون ڪيڏانهن وڃڻ ٿو چاهين؟“

”اوڊيسا.“ ولادڪ چيو. ڪيس اها به خبر ڪونه هئي تو اهو ڪٿي آهي ۽ ٽڪيٽ ڪيتري مهانگي آهي. بس

ڪيس اها خبر هئي تہ ڊاڪٽر واري نقشي تي ٻيو شهر اهو ئي آهي.
"اوڊيسا، ڏوهن جي ماءُ، هڪ مناسب جڳهہ"، اسٽيشن ماسٽر چيو "تون پاڻ جهڙن ماڻهن جي وچ ۾ ئي رهڻ جوڳو آهين."

"تہ پوءِ هن کي اسان سان گڏ رهڻ ڏي پيوٽر، مان هن جو خيال رکنديس، مان...."

"نہ، ڪڏهن بہ نہ، ان لاءِ مان هن حراميءَ لاءِ اهو خرچو برداشت ڪندس."

"پر هيءُ انتظاميہ ڪان ڪيئن بچي نڪرندو؟" عورت التجا ڪئي.

"مان هن کي اوڊيسا لاءِ ڪم جو اجازت نامو جاري ڪرائيندس" هن ولادڪ ڏانهن منهن ڦيرايو. "ڇوڪرا، جيئن تون ان ريل تي پهچين، اگر مون توکي ماسڪو ۾ ڪڏهن ڏٺو يا تو بابت ٻڌو، مان توکي موقعي تي ئي گرفتار ڪرائي ويجهي جيل ۾ موڪلرائي ڇڏيندس، اگر هنن توکي گولي هڻي ماري نہ ڇڏيو تہ پوءِ تون جيترو جلدي ريل گاڏيءَ لاءِ ممڪن ٿيو ساڳي ڪئمپ تي پهچندين."

هن رڌڻي ۾ ٽنگيل گهڙيال ۾ ڏٺو، پنج لڳي ٻارنهن منٽ ٿيا هئا.
هي پنهنجي زال ڏانهن مڙيو.

هڪ ريل اڄ رات جو اوڊيسا لاءِ رواني ٿيندي، مان هن کي پاڻ ئي اسٽيشن وٺي ويندس. مان پڪ ڪرڻ ٿو چاهيان تہ هيءُ ماسڪو مان نڪري وڃي. ڇوڪرا، تو وٽ ڪو سامان آهي؟"

ولادڪ ڇوڻ وارو ئي هو تہ نہ پر عورت چيو "هائو، مان وڃي ڪٺي ٿي اچان."

ولادڪ ۽ اسٽيشن ماسٽر آمهون سامهون ويٺا گڏيل نفرت سان هڪ ٻئي تي تڪڻ لڳا. عورت کي اچڻ ۾ ڪجهہ وقت لڳو. جڏهن عورت واپس آئي تہ سندس هٿ ۾ ناسي ڪاغذ جو هڪ وڏو پارسل هو جيڪو هڪ رسي سان ٻڌل هئو. ولادڪ ان کي ڇتائي ڏٺو ۽ احتجاج ڪرڻ وارو هو پر جيئن ٻنهي جون اکيون مليون، ولادڪ، عورت جي اکين ۾ هڪ اهڙو تہ ڊپ محسوس ڪيو جو هن جي وات مان صرف لفظ نڪتا.

"مهرباني توهان جي."

"هيءُ ڪاءُ" عورت ٿڌي سوپ جو پيالو هن ڏانهن وڌائيندي چيو.

هن فرمانبرداري ڏيکاري، جيتوڻيڪ هن جو سڪڙيل معدو ڀرجي چڪو هو پر جلدي جلدي سوپ اندر اوتيندو ويو هو هن عورت لاءِ وڌيڪ ڪا مصيبت پيدا ڪرڻ نہ پيو چاهي.

"جانور"، مرد چيو.

ولادڪ هن ڏي ڏٺو، اکين ۾ نفرت هئس. هن کي عورت تي رحم اچڻ لڳو جيڪا هن خبيث شخص جي سڄي زندگي غلامي ڪندي.

"اچ، ڇوڪرا، هلڻ جو وقت ٿيو آهي،" اسٽيشن ماسٽر چيو. "اسان ريل گاڏيءَ جو نڪري وڃڻ نہ ٿا چاهيون، ڪيئن؟"

ولادڪ همراهه پنيان رڙٿي مان نڪري آيو. هي جيئن ان عورت ويجهو پهتو، ٿورو هٻڪيو ۽ سندس هٿ کي ڇهيون ڪيس عورت جي موٽ محسوس ٿي. ڪجهه نه ڳالهايو ويو. لفظ پورا نه پون ها. اسٽيشن ماسٽر ۽ پناهگير ماسڪو جي گهٽين مان رڙهندا، پاڇولن ۾ لڪندا، اسٽيشن پهتا. اسٽيشن ماسٽر اوڊيسا لاءِ هڪ پاسي جي ٽڪيٽ خريد ڪئي ۽ ڪاغذ جي ڳاڙهي رسيد، ولادڪ کي ڏني.

"منهنجو اجازت نامو؟" ولادڪ نهٺائيءَ مان چيو. ان شخص پنهنجي اندرين کيسي مان سرڪاري نظر ايندڙ هڪ فارم ڪڍيو، ٽڪڙ ۾ ان تي صحيح ڪيائين ۽ ڪاوڙ ۾ ولادڪ جي حوالي ڪيائين. اسٽيشن ماسٽر جون اکيون ڪنهن ممڪن خطري کي تلاش ڪرڻ لاءِ چئني پاسي ڦرڻ لڳيون. ولادڪ گذريل چئن سالن ۾ اهڙيون اکيون ڪيئي پيرا ڏٺيون هيون: هڪ ڪانئر جون اکيون.

"ٻيهر ڪڏهن شڪل نه ڏيکارجانءِ نه وري تو بابت ڪجهه ٻڌان." هن هڪ غندي وانگر ڪيس ڌمڪائيندي چيو. ولادڪ اهڙو آواز پڻ گذريل چئن سالن ۾ ڪيترا پيرا ٻڌو هو. متي نهاريو ڪجهه چوڻ چاهيو پر اسٽيشن ماسٽر اڳ ئي رات جي اونداهيءَ ۾ واپس هليو ويو جتان هي آيو هو. هن پرسان گذرندڙ ماڻهن جي اکين ۾ ڏٺو. ساڳيون اکيون، ساڳيو ڊپ، ڇا هن دنيا ۾ ڪو آزاد هو؟

ولادڪ ڪاغذ جو بنڊل بغل ۾ مضبوطيءَ سان جهليو، ٽوپي ٺيڪ ڪري گذرگاهه طرف وڌيو. هن ڀيري هي ڪجهه وڌيڪ پراعتماد هو. پهريدار ڪي اجازت نامو ڏيکاري هي سواءِ ڪجهه ڳالهائڻ جي اتان ٽپي ويو. هي ريل ۾ چڙهيو اهو ماسڪو جو بلڪل ننڍڙو سير هو ۽ هاڻي پنهنجي سڄي زندگي ۾ هي هتي ڀيهر ڪونه ايندو. جيتوڻيڪ هي هميشه ان عورت جي رحمدليءَ کي ياد رکندو، اسٽيشن ماسٽر جي زال ڪامريڊ... ڪيس سندس اصلي نالي جي خبر به ڪونه هئي. ولادڪ ريل جي عام طبقي ۾ چڙهيو. اوڊيسا، ارڪٽسڪ جي پيٽ ۾ ماسڪو کان گهڻ مفاصلي تي پئي لڳو. ڊاڪٽر جي نقشي ۾ هڪ آڱوٺي جي مفاصلي وارو اهو شهر حقيقت ۾ ساڍا اٺ سئو ميل پري هو. ولادڪ جڏهن پنهنجي نقشي کي غور سان ڏسي رهيو هو ته ان وقت اتي ڪيڏي ويندڙ جوا سبب هن جو ڌيان هٽڻ لڳو. هن نقشو ويڙهي ڪوٽ جي کيسي ۾ وڌو ۽ غور سان راند ڏسڻ لڳو. هن ڏٺو ته هڪڙو رانديگر لڳاتار کٽي رهيو هو. ولادڪ ان شخص تي وڌيڪ ڌيان ڏنو ته ڪيس خبر پئي ته همراهه بي ايماني پيو ڪري.

ولادڪ پنهنجي جڳهه تان اٿي اهڙي جڳهه تي ويٺو جتي هو ان بي ايمان کي بلڪل سامهون کان ڏسي سگهي ٿوري دير بعد هيءُ به راند ۾ شامل ٿيو. پهريون ٻه رانديون هن

هارايون پر ولادڪ ڏٺو تہ هينئر هو بي ايماني ڪرڻ پيو ڪري. هر پيري ولادڪ راند هارائڻ ڪان پوءِ پيهر بيٺي رقم داءُ تي لڳائي رهيو هو. آخرڪار جڏهن هو بي اسٽيشن تي پهتو تہ ولادڪ چوڏنهن روبل ڪٽي اٿيو هو. جن مان ہ روبل جا هن هڪ صوف ۽ سوپ جو ڪوپ خريد ڪيو هو. اوڊيسا تائين جو سفر جو خرچ هن ڪڍي ورتو هو. هن سوچيو تہ پئسا ڪمائڻ جو اهو سٺو طريقو آهي. هن جيئن ئي دٻي جي آخري ڏاڪي تي پير رکيو تہ هڪ همراهہ ڪيس گهلي وجي ڪنڌ ۾ هنيو. هن جي ٻانهن پوئتي مروڙي هن جو منهن ريل جي دٻي جي پٽ سان هنيو. نڪ مان رت وهڻ لڳيس ۽ چاقو جي چهنب ڪن جي پاپڙي تي محسوس ڪيائين.

"ٻڌين ٿو ڇورا؟"

"جي" ولادڪ وراڻيو.

اگر تون منهنجي دٻي ۾ پيهر وئي تہ هي ڪن ڪپي ڇڏيندوسانءِ ۽ پوءِ تون ڪجهہ ٻڌڻ جي قابل نہ رهندين يا رهندين؟

"نہ سائين" ولادڪ چيو.

ولادڪ محسوس ڪيو تہ چاقوءَ جي چهنب ڪل اندر گهڙندي ٿي وئي ۽ رت هڪ لار ٺاهي وهڻ لڳي.

"هي فقط چتاءُ آهي تنهنجي لاءِ"

اوچتو ان جواري پنهنجو گوڏو پوري طاقت سان هن جي ڪڪ ۾ هنيو. ولادڪ فرش تي ڪري پيو. هڪ هٿ هن جي ڪوٽ جي کيسي ۾ ويو ۽ سندس لٽيل رقم ڪڍي ورتائين.

"منهنجي خيال ۾ منهنجا آهن"

ان آواز چيو.

ولادڪ جي نڪ ۽ ڪن جي پٺيان رت وهي رهيو هو. ٿوري دير بعد هن راهداري ۾ ڏٺو تہ جواري غائب ٿي چڪو هو. ولادڪ اٿڻ جي ڪوشش ڪئي پر سندس جسم ساٿ نہ ڏنو تنهنڪري هيءَ ڪيترائي منٽ اتي ويٺو رهيو. آخرڪار جڏهن هو اٿڻ جي قابل ٿيو تہ هو ريل جي بي جيڙي ڏانهن هلڻ لڳو تہ جيئن جيترو ممڪن ٿي سگهي جواري واري دٻي کان پري وڃي. هن وقت هن جي منڊڪ چڙ وڏي وئي هئي. هن عورتن ۽ ٻارن سان ڀريل هڪ گاڏي ۾ وڃي پاڻ کي لڪايو ۽ گهري ننڊ اچي ويس.

اڳين اسٽاپ تي ولادڪ ريل مان هيٺ نہ لٿو. هي ڪاغذ جو بنڊل کولي چڪاسڻ لڳو. صوف، روٽي، خشڪ ميوا، ہ شرٽون ہ پتلون ۽ جڏهن تہ بوٽ پڻ هئا. جا تہ عورت هئي ۽ جا سندس مڙس!

پنج ڏينهن ۽ ڇهن راتين جي ٽڪائيندڙ سفر ڪان پوءِ ريل آخرڪار اوڊيسا اسٽيشن تي پهتي، اسٽيشن تي پيهر ولادڪ جي جاچ ورتي وئي، هن جا سڀ ڪاغذ پٽ ٺيڪ هئا پر هن پيريءَ هي اڪيلو هو. هن جي شرٽ ۾ اجان ہ ڏيڍ سئو روبل سبيل هئا پر هن انهن کي جلدئي وڃائڻ نہ ٿي چاهيو.

ولادڪ ڏينهن جو باقي حصو شهر گهمندي گذاريو تہ جيئن هو هن

شهر جي روڊ رستن کان ڇڳيءَ طرح
واقف ٿي سگهي. وڏا شهري گهر،
دڪان، شيون وڪڻندڙ گهوڙڙيا، گُس
ٻتيون ۽ پولي نچائيندڙ مداري هن اڳ
ڪونہ ڏٺا هئا. ولادڪ گهمندي
گهمندي پٽڻ تي پهتو ۽ ڪليل سمند
ڪي گهورڻ لڳو. ها! هيءَ ئي اها شيءِ
آهي جنهن کي نواب سمنڊ ڪوٺيو هو.
ولادڪ اٿاهہ سمنڊ کي گهوريندي
سوچيو تہ آزادي ۽ روس مان فرار ٿيڻ
جو اهو ئي رستو آهي. هي شهر بہ
جنگ جي ور چڙهيو هو. هن سوچيو تہ
شهر اڃان بہ ڪتي جنگ جي حالت ۾
تہ ڪونهي، هي ڪنهن کان بہ اهو پڇي
نہ ٿي سگهيو. سج جيئن ئي وڏين
عمارن پٺيان غائب ٿيڻ لڳو، ولادڪ
رات گذارڻ لاءِ جڳهہ تاڙڻ لڳو. ولادڪ
پاسي وارو هڪ رستو وٺي هلڻ لڳو.
پيرن تائين ايندڙ ڪوٽ ۽ بغل ۾ ناسي
پارسل پڪڙي هلندي ولادڪ هڪ
عجوبو لڳي رهيو هو. هن کي ڪابہ
جڳهہ محفوظ نظر نہ ٿي آئي، آخرڪار
هي اسٽيشن پهتو جتي ڪيس ريل جو
هڪڙو ڏبو اڪيلو نظر آيو. هن ڏبي ۾
اندر جهاتي پائي ڏٺي جتي اونده ۽
خاموشي هئي. اتي هن کي ڪير بہ نظر
نہ آيو. هن پنهنجو پارسل اندر اڇليو.
ٿڪل جسم سان مٿي چڙهيو ۽ رڙهندو
هڪ ڪنڊ ۾ وڃي ليٽي پيو. ٺيڪ ان
وقت ڪنهن شيءِ هن مٿان ٽپ ڏنو ۽
پنهنجي هٿن سان گهٽو ڏيڻ لڳو. هن
جو ساهہ منجهڻ لڳو.

”تون ڪير آهين؟“ اونده ۾ هڪ
ڇوڪري جو آواز آيو. ولادڪ کو
سڪي وڪر.

”ڪٿان پيو اچين.“

”ماسڪو کان“ حالانڪ هن جي
وات مان سلونمر نڪرڻ وارو هو.

”تون هن منهنجي گاڏي ۾ نہ ٿو
سمهين سگهين.“

”ماسڪوئي.“

”معاف ڪجو، مونکي خبر ڪونہ
هئي“ ولادڪ چيو.

”ڪجهہ پئسا اٿئي“ هن جي
نڙيءَ تي آنگوٺن جو زور وڌڻ لڳو.

”ٿورا آهن، “ ولادڪ چيو.

”ڪيترا“

”ست روبل“

”مون کي ڏي“

ولادڪ اوور ڪوٽ جو کيسو
جانچڻ لڳو. هن ڇوڪري ولادڪ جي
ڳلي تي پنهنجو زور هلڪو ڪيو.

ان مهل، ولادڪ پنهنجي پوري
طاقت سان گوڏ مٿي ڪري ڇوڪري
جي ڇڏن ۾ وهائي ڪڍيائين. ڇوڪرو
پنهنجن ڇڏن کي پڪڙيو پري وڃي
ڪريو. ولادڪ هن جي مٿان ٽپ ڏنو ۽
کيس اهڙين جڳهن تي ڏڪ هڻڻ لڳو
جنهن جو ان ڇوڪري سوچيو بہ ڪونہ
هو. هاڻي حالت بدلجي وئي، ڇوڪرو
ولادڪ جو مقابلو نہ ڪري سگهيو. تهہ
خاني يا روسي ليبر ڪئمپ ۾ سمهڻ
کان ريل گاڏي ۾ سمهڻ فائيو اسٽار
عياشي جي برابر هو.

ولادڪ ڇوڪري کي ماري ماري
اڌ مئو ڪري ڇڏيو. جڏهن ڇوڪرو

منٽون ڪرڻ لڳو تہ ولادڪ هن مان هٿ ڪڍيا.

"دبي جي ڪنڊ ۾ وچ ۾ اتي ئي ويھ" ولادڪ چيو. "۽ اگر اتان تو ڪا چرپر بہ ڪئي تہ توکي ماري ڇڏيندس."

"جي بلڪل." ڇوڪري چيو ۽ اڳتي رڙهڻ لڳو.

ولادڪ جڏهن ان ڳالھ جي پڪ ڪئي تہ ڇوڪرو ڏور ڪنڊ ۾ خاموشي سان ويھي رهيو آهي تہ هي ٻيھر ليٽي پيو ۽ ڪيس جلد ئي گهري ننڊ اچي وئي.

جڏهن هي جاڳيو تہ سج جا ڪرڻا گاڏي جي تختن جي سوراخن مان ڪمري ۾ داخل ٿي رهيا هئا. هن پاسو ورايو ۽ پنهنجي مخالف کي ڏٺو جيڪو کرونڊڙو ٿيو، اڃا تائين ننڊ ۾ هو.

"هيڏي اچ" ولادڪ حڪم ڏنو

"ڇوڪرو ننڊ مان جاڳيو."

"هيڏي اچ." ولادڪ ٻيھر چيو، هينئر تيز آواز ۾، "ڇوڪري فرمانبرداري ڏيکاري، ڀھريون پيرو ولادڪ کيس چڱي طرح ڏٺو ٻئي ڄڻا هم عمر پئي لڳا پر هي ڇوڪرو هن کان هڪ فٽ ڊگهو ۽ شڪل ۾ ننڍو پئي لڳو هن جا وار ڀورا هئا."

"ڀھريون ڪم اڳ ۾" ولادڪ چيو. هتي ڪاڏو ڪيئن ٿو ملي.

"منهنجي پٺيان اچ" ڇوڪري چيو ۽ گاڏي مان ٻاهر ٽپ ڏنو. ولادڪ هن جي پٺيان ٽپ ڏنو ۽ ڇوڪري جي پٺيان هلندي شهر ۾ پهتو جتي صبح جو بازار کلي رهي هئي. ولادڪ وڏي عرصي کان پوءِ کائڻ لاءِ ڪيترين ئي شيون ڏٺيون. ميون، پاچين ۽ ٻيون کاڌي جون شيون دڪانن تي قطارن سان رکيل هيون. ولادڪ جي هيڇي نظرن کي ڇوڪري تاڙي ورتو.

"هينئر مان توکي ٻڌائيندس تہ ڇا ڪرڻو آهي. ڇوڪري ڀھريون پيرو اعتماد سان ڳالهايو." "مان ڪنڊ واري ريڙهي ڏانهن وڃي هڪ نارنگي چورائيندس ۽ ڊڪڻ لڳندس. تون ان وقت زور سان رڙيون ڪجانءِ چور، چور پڪڙيو" ان وقت ريڙهي ڏي وڃي ميون سان ڪيسا ڀري ونجانءِ. هيچ نہ ڏيکارجانءِ صرف هڪ وقت جي کاڌي جيترو کڻجانءِ، پوءِ تون هتي واپس اچجان، سمجهيئي."

"بلڪل" ولادڪ چيو.

"ڏسون ٿا، ماسڪو ئي تون اهو ڪيئن ٿو ڪرين" ڇوڪري هن ڏي ڏٺو ۽ اڳيان وڌڻ لڳو. ولادڪ کيس غور سان ڏسڻ لڳو. ڇوڪرو هڪ ريڙهي تي پهتو نارنگين جي ڍير مان هڪ نارنگي کنئي ۽ ريڙهي واري سان ڪجھ ڳالهايائين ۽ آهستي ڀڄڻ لڳو. هن ولادڪ ڏي نهاريو جنهن کان اها ڳالھ بلڪل وسري وئي تہ کيس چور، چور جون رڙيون ڪرڻيون آهن، پر ريڙهي وارو ڀاڻ ئي ڇوڪري جي پٺيان ڊڪڻ

لڳو. جنهن وقت بازار وارا ولادڪ جي ساٿي کي ڊڪندي ڏسي رهيا هئا. هي ريڙهي وٽ پهتو ۽ جلدي ۾ ٽي نارنگيون، هڪ صوف ۽ هڪ پٽاٽو پنهنجي ڪوٽ جي کيسن ۾ وڌا. جڏهن ريڙهي وارو ڇوڪري جي ويجهو پهتو ۽ کيس پڪڙڻ ٿي وارو هو ته هن نارنگي کيس واپس اڇلي ڏني. ريڙهي وارو بيهي رهيو ۽ زمين تي پيل نارنگي کڻڻ ۽ ڇوڪري کي گاريون ڏيندو واپس پنهنجي ريڙهي ڏانهن آيو. ولادڪ ان وقت بلڪل ڏکي ويو. جڏهن ڪنهن شخص هن جي ڪلهي تي هٿ رکيو. هن خوف وچان پوئتي ڏٺو کيس پڪ هئي ته هي پڪڙيو ويو آهي.

"ماسڪو ٿي، تون ڪجهه کنيو ٻه يا بيني نظارو پئي ڏٺئي؟"

ولادڪ ڇوڪري کي ڏسي سڪون جو ساهه کنيو ۽ کيس ٽي نارنگيون، صوف ۽ پٽاٽو ڏنائين. ٻئي ڄڻا وڏا ٿهڪ ڏيڻ لڳا.

"تنهنجو نالو ڇا آهي؟" ولادڪ پڇيو.

"اسٽيفن"

"اسٽيفن، اڄ ته اهو بيهر ڪيون."

"صبر ڪر، ماسڪو ٿي، گهڻو چالاڪ ٿيڻ جي ڪوشش نه ڪر. اگر اهو منصوبو بيهر دهرائڻو آهي ته اسانکي بازار جي ٻي پاسي وڃڻو پوندو ۽ هڪ ڪلاڪ جو انتظار ڪرڻو پوندو.

تون هڪ تجربيڪار ماڻهو سان گڏ آهين پر اهو نه سوچجانءِ ته تون ڪڏهن به نه پڪڙجندين."

ٻئي ڄڻا خاموشيءَ سان بازار جي ٻئي پاسي ويا ڪافي دير تائين شيون ڏسندا رهيا. جڏهن اسٽيفن کي صحيح وقت نظر آيو هنن ٻه دفعا اها ترڪيب آزمائي، ٻئي ڄڻا پنهنجي ڪم تي خوش هئا. جڏهن هو واپس ريل جي دٻي ۾ پهتا ته هنن وٽ ڇهه نارنگيون، پنج صوف، ٽي پٽاٽا، خشڪ ميوا ۽ هڪ واڱڻ هو. ماضيءَ ۾ اسٽيفن وٽ وڏا کيسا نه هوندا هئا پر هينئر ولادڪ جي ڪوٽ جا کيسا هنن لاءِ فائدي مند ثابت ٿيا.

"ٺيڪ آهي" ولادڪ پٽاٽي کي چڪ هڻندي چيو.

"تون ڪلون ٻه کائين ٿو" اسٽيفن کيس حيرت مان چيو. "مان اهڙن هنڌن تي رهيو آهيان جتي ڪلون ٻه عياشي آهن."

ولادڪ وراڻيو.

اسٽيفن هن ڏانهن ڇتائي ڏٺو.

"هينئر اهو سوچجي ته ڪا رقم هٿ ڪيئن ڪجي."

ولادڪ چيو.

"مالڪ، تون سڀ ڪم پلا اڄ ٿي ڪرڻ ٿو چاهين ڇا؟"

"اگر واقعي تون ڪجهه ڪرڻ چاهين ٿو ته بندرگاهه ان لاءِ بهترين جڳهه آهي" اسٽيفن چيو.

”مون کي هلي ڏيکار“ ولادک چيو.

جڏهن هنن اڌ ميوا کاڌا ۽ اڌ گاڏي جي هک کنڊ ۾ سکل گاهه سان لڪائي ڇڏيا ته اسٽيفن هن کي بندرگاهه تي وٺي ويو ۽ کيس سڀ جهاز ڏيکاريائين. ولادک کي پنهنجي اکين تي اعتبار نه پئي آيو. نواب هن کي وڏن جهازن جي باري ۾ ٻڌايو هو جيڪي وڏا سمنڊ جهاڳي سامان هک جڳهه تان ٻي جڳهه تائين پهچائيندا آهن. پر هي جهاز انهن کان تمام گهڻو وڏا هئا جيڪي هن سوچيا هئا ۽ جيستائين هن جي نظر وئي کيس جهازن جون قطارون نظر آيون.

اسٽيفن هن جي سوچن جو سلسلو ٽوڙيو. ”هو پريان وڏو، سائو جهاز ڏس. اتي هلي اناج جون بالٽيون پري جهاز تي پهچائيون پونديون. هک بالٽي پهچائڻ جو هک روبل ملندو. پر ڌيان سان رهجانءِ. انچارج ماڻهن سان ڌوکو ڪري کين گهٽ رقم ڏيندو آهي.“

اسٽيفن ۽ ولادک سڄو ڏينهن اناج جون پريل بالٽيون جهاز تي پهچايون. هنن ٻنهي ڇويهه روبل ڪمايا. رات جو ڇورايل خشک ميوا، روٽي ۽ هک بصر کائي، ٻئي ڇٽا گاڏي ۾ سمهي پيا.

ولادک صبح جو اڳ ۾ اٿيو. اسٽيفن جڏهن اٿيو ته ولادک کي پنهنجو نقشو پڙهندي ڏٺائين.

”اهو ڇا آهي؟“ اسٽيفن پڇيو.

”هيءَ ان رستي جو نقشو آهي جنهن سان مان روس مان ٻاهر نڪري سگهان ٿو.“

”تون روس مان ڇا جي ڪري ٻاهر وڃڻ ٿو چاهين اسان ٻئي گڏجي هتي آرام سان رهي سگهون ٿا.“

اسٽيفن چيو. ”اسان ٻئي ساٿي ٿي رهنداسين.“

”نه، مان ترڪي ضرور ويندس، جتي مان پهريون ڀيرو هک آزاد ماڻهو وانگر رهندس. اسٽيفن تون به مونسان گڏ ڇو نه ٿو هلين؟“

”مان اوڊيسا ڇڏي نه ٿو سگهان. هيءَ منهنجو گهر آهي. ريل اسٽيشن منهنجي رهڻ جي جڳهه آهي ۽ هي ٿي اهي ماڻهو آهن جن کي مان سڃاڻان کان سڃاڻان. اهو سنو ته نه آهي پر ڪٿي ترڪي هتان کان به بدتر جڳهه نه هجي. پر اگر پوءِ به تون وڃڻ چاهين ٿو مان توکي هتان فرار ٿيڻ ۾ مدد ڪندس ڇاڪاڻ ته مونکي خبر آهي ته اهو ڪيئن معلوم ڪجي ته ڪهڙو جهاز ڪٿان آيو آهي.“

”مون کي اها خبر ڪيئن پوندي ته ترڪي ڪهڙو جهاز وڃي رهيو آهي.“

”بلڪل آسانيءَ سان مان هک ڏند واري ”جو“ نالي همراهه کي سڃاڻان جيڪو پتڻ تي رهندو آهي. هو

هڪ روبل عيوض سڄي معلومات ڏئي ڇڏيندو.“

”مون کي لڳي ٿو توهان ٻئي پئسا ورهائي ڪٺندا آهيون.“

”اڌو اڌ ڪندا آهيون“ اسٽيفن چيو. ”ماسڪو ئي، تون جلد ئي ڳالهيون سکندو ٿو وڃين.“ اهو چئي هو گاڏي مان ٻاهر لهي آيو.

ولادڪ هن جي پٺيان تيزيءَ سان ڊڪي رهيو هو. هينئر ڪيس اهو احساس تيز ٿي ويو ته ڪيئن ٻيا ٻار آسانيءَ سان ڊڪندا هئا جڏهن ته هيءَ منڊڪائيندو آهي.

اسٽيفن، هن کي پٽڻ تي جڙيل هڪ ننڍڙي ڪمري ۾ وٺي ويو جيڪو دز ڇڙهيل ڪتابن سان پريل هو.

ولادڪ کي اتي ڪير به نظر نه آيو پر پوءِ هن کي ڪتابن جي ڍير پٺيان هڪ آواز ٻڌڻ ۾ آيو ”ڇا ڪپئي، جلدي ٻڌاءِ مون وٽ توتي ضايع ڪرڻ لاءِ فالتو وقت ڪونهي“، ”جو“ مون کي پنهنجي ساٿي جي سفر لاءِ ڪجهه معلومات گهرجي، ترڪي ڏانهن ساموندي جهاز ڪڏهن ويندو. ”پهريان پئسا ڪڍ،“ ڪتابن پٺيان نظر اينڊز پوڙهي شخص چيو. ڪيس جهازن واري ٽوپي پاتل هئي. هن جون ڪاريون اکيون ولادڪ کي ڇتائي رهيون هيون.

”هي هڪ زماني ۾ وڏو جهازي رهيو آهي،“ اسٽيفن، ولادڪ کي آهستي ٻڌايو پر اهو جواب هنن پڻ ٻڌو.

”اجايون ڳالهيون ڇڏ، ڇوڪرا، روبل ڪٿي آهي؟“

”منهنجي دوست وٽ منهنجو پٽون آهي،“ اسٽيفن چيو.

”ولادڪ هن کي روبل ڏيکار.“

”ولادڪ هڪ سڪو ڪڍيو، جو ان کي خاني ۾ وڌو، هن هڪ وڏو ٽائيم ٽيبل ڇڪي ورتو. هر پاسي ڌوڙ اڏامڻ لڳي. هي ڌوڙ جي ڪري ڪنگهڻ لڳو.“

”اينڊز چنچر تي واپس ويندو. اگر جهاز تي ڪوئلو جلد ئي سٽيو ويو ته هو جمع جي رات واپس وڃي سگهي ٿو جنهن ڪري هو بندرگاهه جي وڌيڪ في ڪان بچي ويندو.“

جهاز، 17 سترنهن نمبر دڪي تي ويندو.

”جو مهرباني.“ اسٽيفن چيو.

”مستقبل ۾ مان شايد اجان به وڌيڪ امير دوست تو لاءِ آڻيان.“ اهو چئي هيءَ ٻاهر نڪري آيا.

اينڊز ٽن ڏينهن تائين ٻنهي ڇوڪرن ميوا چورايا. جهاز تي اناج سٽيو ۽ ننڊ ڪندا رهيا. خميس ڏينهن جڏهن ترڪي جو جهاز بندرگاهه تي پهچڻ وارو هو ته اسٽيفن، ولادڪ کي اوڊيسا ۾ رهڻ تي ذري گهٽ راضي ڪري ورتو هو، پر ولادڪ جي ذهن ۾ روسين جو پوئ هن کي اسٽيفن سان نئين زندگي گذارڻ تي حاوي ٿي ويو. هي بندرگاهه تي بيٺا دڪي سترنهن تي نئين جهاز جي لڳڻ کي ڏسندا رهيا.

(هلندڙ)

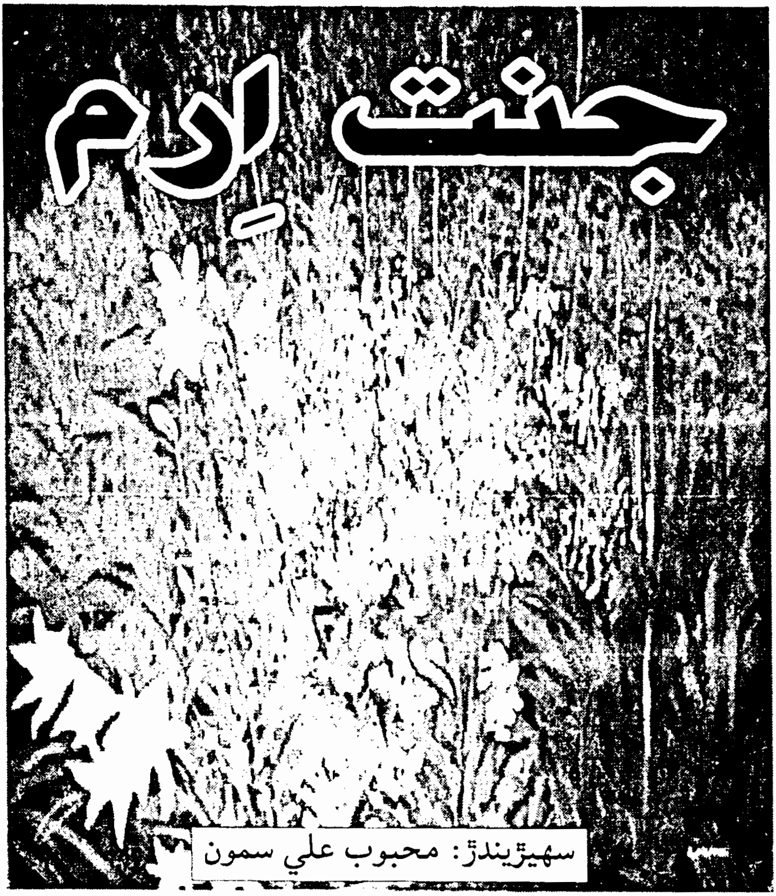

خدائي بهشت جو احوال ٻڌي طاقت ۽ دولت جي نشي ۾ ٻڏل شداد دنيا ۾ بهشت جوڙڻ جي ڪوشش ڪئي. هو انهيءَ ڪوشش ۾ ڪنهن حد تائين ڪامياب ته ويو پر افسوس جو پنهنجي اها ڪاوش پاڻ جيئري پسي نه سگهيو.

هڪ هٺيلي بادشاهه جو قصو جنهن دنيا ۾ جنت ناهڻ جي ڪوشش ڪئي

شداد جي قوم عاد جو ذڪر قرآن مجيد ۾ هن طرح آيو آهي.

”الم ترڪيف فعل ربڪ بعاد.“

يعني: ”اي منهنجا حبيب صلي الله عليه وسلم! تو نه ڏٺو ڇا ته تنهنجي پالڻهار عاد جي قوم سان ڪهڙو سلوڪ ڪيو؟“ هڪ هنڌ فرمايو ويو آهي. ”۽ عاد جي قوم هڪ تکي واءَ ۽

تيز هوا سان ناس ڪئي ويئي. جنهن کي الله تعاليٰ مٿن ست راتيون ۽ اٺ ڏينهن لڳاتار ڇانيل رکيو ۽ تون ڪين اهڙي طرح پيل ڏسين ته ڄڻ اهي ڪجين جي وڻن جا ڪريل ٿڙ آهن.“

حضرت نوح عليہ السلام جي قوم جڏهن طوفان سان ناس ٿي ويئي ۽ حضرت نوح ع صالح ۽ نيڪ ماڻهن کي گڏ ڪري ٻيڙيءَ ۾ سوار ٿيو. پوءِ بي دين ۽ بدڪارن جي مري وڃڻ کان پوءِ جڏهن طوفان بيٺو ۽ ٻيڙي جودي جبل تي بيهي رهي ته مڙيئي ماڻهو مري چڪا هئا. سواءِ حضرت نوح عليہ السلام جي اولاد جي، حضرت نوح عليہ السلام جا ٽي پٽ سام، حام ۽ يافث جيڪي مومن هئا ۽ حضرت نوح ع جي ٻيڙي ۾ سوار هئا. پوءِ انهن مان سڀئي انسان پيدا ٿيا. انهيءَ ڪري حضرت نوح عليہ السلام کي ”آدم ثاني“ پڻ چيو ويندو آهي.

بهرحال جڏهن سام، حام ۽ يافث جو اولاد ٿيو ته حضرت نوح عليہ السلام انهن ٽنهي ڄڻن کي دنيا جي مختلف هنڌن تي روانو ڪيو. انهيءَ ڪري سام عرب ۾ آيا ۽ عرب واسي سڏيا ويا. روم جا رهاڪو پڻ سام جو اولاد آهن. حام جو اولاد آفريڪا هليو ويو، جنهنڪري آفريڪا واسي سڏجن ٿا ۽ يافث جي اولاد ۾ ترڪ، تاتاري، منگول ۽ ياجوج ماجوج جهڙيون قومون اچي وڃن ٿيون. انهيءَ ”سام“ جي پٽن ۾ هڪڙو ”ارم“ هو پوءِ ارم کي ٻه پٽ ”عاص ۽ عابر“ پيدا ٿيا. پوءِ عاص مان ”عاد“ پيدا ٿيو، جنهن جو اولاد ”قوم عاد“ ڪوٺي وڃي ٿي ۽ ابر مان ثمود پيدا ٿيو، جنهن جو اولاد قوم ثمود سڏجي ٿي. قوم عاد کي عاد اوليٰ ۽ قوم ثمود کي عاد اخريٰ پڻ چيو وڃي ٿو.

شداد جو تعلق قوم عاد يعني عاد اوليٰ جي اول ماڻهن مان هو. شداد جي مرڻ کان ڪجهه عرصو پوءِ الله تعاليٰ عاد جي قوم ڏانهن سندس ساڄاهه ۽ هدايت واسطي حضرت هود عليہ السلام موڪليو. پر عاد جي قوم سندس چيو نه مڃيو جنهن تي الله تعاليٰ مٿن واچوڙو ۽ واءُ موڪليو، جيڪو لڳاتار ستن ڏينهن تائين جاري رهيو. جنهن سان اهي هڙيئي ناس ٿي ويا. اهڙي ريت ثمود جي قوم ڏانهن به هدايت لاءِ الله تعاليٰ حضرت شعيب عليہ السلام کي موڪليو، پر ثمود جي قوم شرڪ تي ڄمي رهي. جنهن تي الله تعاليٰ ڏمرجي مٿن زلزلي ۽ گرجدار آوازن جو عذاب نازل ڪيو. ثمود جي قوم جڏهن ناس ٿي ويئي. تڏهن حضرت شعيب عليہ السلام باقي بچيل مومنن، جن جو تعداد 4000 هو پاڻ سان وٺي يمن جي قلعي حضر موت جي وستيءَ احقاف ۾ وٺي ويو. الله تعاليٰ عاد قوم جي قد ڪاٺ جي باري ۾ قرآن شريف ۾ فرمائي ٿو ته: ارم ذات العماد التي لم يخلق مثلها في البلاد. ”ارم يعني عاد قوم جي ماڻهن جا قد ۽ بت ٿنڀن وانگر ڊگها هئا، جن جي سگهه ۽ ست ۾ ڪو به مٽ ۽ ثاني دنيا جي شهرن ۾

پيدا ڪونہ ڪيو ويو.“
مطلب تہ الله تعاليٰ قرآن مجيد ۾ عاد جي قوم جي قد ۽ ڪاٺ ڪي دنيا جي قومن کان واڌاري تہ بيان فرمايو. پر سندن پيمائش ذڪر ڪانہ ڪئي. تڏهن بہ شاهہ عبدالعزيز دهلوي پنهنجي تفسير ”فتح العزيز“ ۾ ڪجهہ اسرائيلي روايتن جو حوالو ڏيندي نقل فرمايو آهي تہ امام مقاتل رحمتہ الله عليہ، حضرت ابن عباس رضہ کان عاد جي قوم جو قد 12 هٿ يعني 18 فوٽ (6 وال) نقل ڪيو آهي ۽ قاضي ثناءُ الله پاني پتي رحہ پنهنجي تفسير ”مظهري“ ۾ عاد قوم جي سڀ کان ننڍي قد واري ماڻهوءَ جو قد 12 وال لکيو آهي. يعني پهرين کان بيٺو ۽ انهن جي قوت ۽ طاقت جي باري ۾ شاهہ صاحب رحہ لکي ٿو تہ جنهن پاهڻ ۽ پٿر کي اسان جي زماني جا ڪيئي ماڻهو گڏجي ڪٽي نہ سگهندا هئا، انهيءَ پٿر کي عاد قوم جو هڪڙو ماڻهو پنهنجي هڪ هٿ ۾ کڻي اڇليندو هو. ان کان سواءِ اهي ماڻهو ناريل جي وڻ کي هٿ سان جهلي پاڙ کان پٽي اڇليندا هئا. بهرحال شداد جو تعلق عاد جي انهيءَ طاقتور ۽ سگهاري قوم سان هو.
چون ٿا تہ عاد جي قوم ۾ ٻہ وڏا بادشاهہ ٿي گذريا آهن. هڪ شديد ۽ ٻيو شداد ڪيترن ئي تفسيرن ۾ انهن ٻنهي کي ڀائر ڪري لکيو ويو آهي. پر اهو معلوم ٿي نہ سگهيو آهي تہ اهي ٻئي اڳا ڀائر هئا يا سڳا يا منجهن ڪو ٻيو رشتو هو ۽ ڪن روايتن پٽاندڙ سندس ڪوڙ پاءُ ڪونہ هو. بهرحال سندن تخت يمن ملڪ ۾ عدن نالي هنڌ ۽ ان جي آسپاس جو پرڳڻو هو. اهي ٻئي بادشاهہ سڄي دنيا ۾ لشڪر، فوج، مال، ملڪيت، نٽ ٺانگر جي لحاظ کان مڙني کان طاقتور هئا ۽ 400 کان وڌيڪ بادشاهہ سندن مطيع ۽ فرمانبردار هئا ۽ کين خراج (ٽيڪس) ڏيندا رهندا هئا. دنيا جي ڪنهن بہ بادشاهہ ۾ ايتري همت ڪانہ هئي جو هنن جي اڌ لشڪر سان مقابلو ڪري سگهي. وڏا وڏا بادشاهہ سندن رعب ۽ دٻدٻي کان متاثر هئا. ٻنهي جو سڄي دنيا جي حڪومتن تي ڌاڪو ڄميل هو. هي ٻئي دنيا تي جاهہ و جلال سان حڪومت هلائي رهيا هئا تہ اُمالڪ شديد شهنشاهہ جو لاڏاڻو ٿي ويو ۽ حڪومت جون واڳون شداد شهنشاهہ جي هٿ ۾ آيون ۽ پاڻ تخت نشين ٿيندي ئي حڪومت کي انتهائي ترقي ونرائي ۽ انهيءَ کي اوج تي پهچايو. تنهنڪري دولت ۽ طاقت جي نشي کيس ڏاڍو هٺيلو، هوڏي، مغرور ۽ بددماغ بڻائي ڇڏيو. تان جو خدائي دعويٰ ڪري ويٺو. جنهنڪري سندس خدائي دعويٰ تي انهيءَ زماني جي مصلحن، مولوين، واعظن، عالمن ۽ دين جي داعين جيڪي حضرت نوح عليہ السلام جي سچي دين تي ثابت قدم هئا، کيس ڏاڍو سمجهايو ۽ خدائي دعويٰ کان توبهہ ڪرڻ واسطي چيائونس تہ ”خدا جو خوف ڪر! ۽ خدا جيڪي ڪجهہ توکي عزت، دولت،

شهرت ۽ سلطنت عطا ڪئي آهي. تنهن تي شڪرانو ادا ڪر. چاڪاڻ تہ ماڻهو جڏهن بي قدرو ۽ ناشڪرو ٿيندو آهي تہ مٿس ڌڻيءَ جو ڏمر ڪڙڪندو آهي. تنهنڪري تون خدا جو فرمانبردار ۽ عبادت گذار ٻانهو بڻجي وڃ. انهيءَ ۾ تنهنجي چڱائي ۽ ڀلائي آهي. پر جيئن تہ هو دولت، عزت، شهرت ۽ سلطنت جي نشي ۾ اچي ڦونڊجي پيو هو. تنهنڪري عالمن ۽ واعظن جي هڪ بہ نہ ٻڌائين ۽ صاف انڪار ڪري ڇڏيائين ۽ ڪين چيائين مون وٽ ايتري تہ وڏي سلطنت ۽ مملڪت، دولت ۽ ملڪيت آهي، جيڪا دنيا جي ڪنهن ٻئي بادشاهہ وٽ ڪانهي ۽ ٻيو تہ خدا مون کي عبادت جي بدلي ۾ انهيءَ کان وڌيڪ ٻيو ڇا ڏيئي سگهي ٿو. چاڪاڻ تہ دنيا جا خزانا يعني هيرا جواهر زيور، سون ۽ چاندي سڀ ڪجهہ تہ مون وٽ ڀرين ٿي موجود آهي ۽ پوءِ جيڪو بہ ماڻهو جيڪڏهن ڪنهن جي غلامي ڪندو آهي تہ انهيءَ جا بہ ڪارڻ هوندا آهن:

(1) انهي ڪري غلامي ڪندو آهي تہ مالڪ ڪانئس خوش ٿي ڪيس ڪو وڏو عهدو عطا ڪري.

(2) يا انهيءَ لاءِ غلامي ڪندو آهي تہ ڌڻيءَ طرفان ڪيس سندس خدمت جي بدلي ۾ ڪا قيمتي شيءِ يا ڪو انعام اڪرام ملندو.

۽ توهان کي سڌ آهي تہ مون وٽ اڻ ميو خزانو ۽ اڻ ڪٿ سرمايو آهي ۽ سڄي دنيا ۾ مون جهڙي مملڪت ۽ سلطنت ڪنهن جي بہ ڪانهي. سڄي دنيا تي منهنجو ڏاڪو آهي. جڏهن سيني ڪان واڌاري مال مايا، ناڻا ۽ خزانا مون وٽ آهن. سڄي دنيا ۾ منهنجي عزت ۽ شهرت، ناموس ۽ ناماچار آهي. هرهنڌ منهنجي هاڪ آهي ۽ هڙني تي منهنجو ئي حڪم هلي ٿو ۽ سڄي جهان ۾ منهنجو ئي سڪو هلي ٿو ۽ سڄي جڳ ۾ منهنجو ڏونڪو وڄي رهيو آهي تہ پوءِ مون کي ڪهڙو لاچار آهي جو آئون خدا جي اطاعت ۽ غلامي ڪريان." عالمن ۽ واعظن گهڻوئي سمجهايس تہ تو وٽ جيڪا عزت ۽ دولت، حڪومت ۽ سلطنت آهي. اها سڀ فاني آهي. اها هتي ئي رهجي ويندئي. انهي فاني شيءِ تي ايڏو ٻانور نہ ڪر. مڪي ڇڏي ڏي. هڪ ڏينهن ڪمال کي زوال ضرور ايندو. هوڏ هستي هڙئي حرام آهي. تون بہ هتان هيڪلو هليو ويندين. ڪاٻہ شيءِ توکي ڪم ڪانہ ايندي. پر جيڪڏهن تون الله تعاليٰ جي عبادت ڪندين تہ توکي اهڙو بهشت ملندو، جنهن ۾ تون سدائين رهندين ۽ ڪڏهن فنا ڪونہ ٿيندو. اهو اهڙو تہ خوبصورت، وڻندڙ ۽ اچرج ۾ وجهندڙ هوندو، جنهن جو تون ڪو تصور بہ نٿو ڪري سگهين ۽ منجهس اهڙيون تہ اڻ ڪٿ ۽ اڻ ڳڻيون نعمتون هونديون، جيڪي دنيا جي ڪنهن بہ بادشاهي ۽ سلطنت ۾ ميسر نہ هونديون. بهشت جو نالو جيئن تہ شداد لاءِ نئون هو، تنهنڪري ڪيس بهشت جي باري ۾ ٻڌي ڏاڍو اچرج لڳو

۽ عالمن کان بهشت ۽ ان جي نعمتن بابت پڇڻ لڳو تہ بهشت ۾ ڪهڙيون ڪهڙيون شيون ۽ ڪهڙي قسم جون نعمتون هونديون. عالمن سندس سوال جي جواب ۾ بهشت جون بي شمار نعمتون، لذتون، فرحتون ۽ انعام اڪرام ٻڌايا، جيڪي انهن اڳين نبين جي واتان ٻڌا هئا. وڌيڪ ٻڌايائونس تہ بهشت ۾ بيحد خوبصورت حورون ۽ خدمت واسطي غلمان هوندا. کير، ماکي ۽ شراب جون نديون پيون وهنديون هر قسم جا ميوا هوندا. لذيذ طعام هوندا. بهشت جا محل ۽ ماڙيون ۽ وڻ ۽ انهن جا پن سون ۽ چانديءَ جا هوندا. بهشت جي وچ ۾ هڪ خوبصورت بازار هوندي، جنهن جو تصور ڪرڻ ۽ مثال قائم ڪرڻ دنيا ۾ محال آهي. اهڙيءَ طرح انهن عالمن ڪي بهشت جي باري ۾ جيڪا بہ ڄاڻ هئي، سا سڀ شداد کي تفصيل سان ٻڌايائون. انهن سڀني ڳالهين کي ٻڌي شداد هيئن چيو تہ:

”واهہ ڙي واهہ! مون ٻانئيو هو تہ اهو بهشت الائي ڪهڙو هوندو ۽ الائي منجهس ڪهڙيون عجيب ۽ غريب شيون هونديون، جيڪي ڪنهن بہ انسان هيستائين نہ ڏٺيون هونديون ۽ نہ ڏٺيون هونديون. جيڪڏهن توهان جي خدا جو اهوئي بهشت آهي تہ پوءِ مون کي اهڙي بهشت جي ڪا ضرورت ڪانهي، ڇاڪاڻ تہ اهڙو بهشت مان دنيا ۾ پنهنجي سلطنت منجهہ بہ ٺاهي سگهان ٿو.“

عالم ۽ واعظ شداد جي اها ڪوَت ۽ جهڳ ٻڌي ماٺ ٿي ويا ۽ سمجهي ويا تہ هيءُ بنهہ گمراهہ ٿي چڪو آهي ۽ اسان جي ڳالهہ ڪڏهن بہ ڪونہ مڃيندو پوءِ شداد سان وڌيڪ بحث ڪونہ ڪيائون ۽ انهيءَ ڳالهہ کان ڊڄڻ لڳا تہ خدا سان ٽڪر کائڻ جي ڪري سگهو ئي شداد تي ڌٽيءَ جو ڏمر ٽيندو! عالمن جي وڃڻ کان پوءِ شداد مولا سان مهاڏو اٽڪائڻ لاءِ دنيا ۾ بهشت ٺاهڻ جو منصوبو ترتيب ڏيڻ شروع ڪيو. تنهنڪري شداد پنهنجي طئہ ٿيل پلان مطابق پنهنجي خاص ۽ معتبر سردارن مان 100 چڱن کي چونڊيو ۽ ساڻن پنهنجي اسڪيم جي باري ۾ مشورو ڪيائين. پوءِ انهن مان هرهڪ سان گڏ 100 اهڙا قابل انجنيئر مقرر ڪيائين، جيڪي تعمير جي فن ۾ وڏا ماهر ليکيا ويندا هئا. جن کي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ مان هاسيڪار گهرائي هڪڙي هنڌ گڏ ڪيو ويو هو. پوءِ انجنيئرن کي ڪيترائي ڪاريگر ڏنا ويا ۽ هڪڙي ڪاريگر کي وري ڪيترائي ڪمي ۽ مزدور ڏنا ويا. جڻ تہ بهشت ٺاهڻ واسطي هڪ اهڙو ڪاتو کوليو ويو، جنهن ۾ لکين ماڻهو هئا. ڪيترائي شعبا هئا. هر شعبي جو ڌار ڌار ڪم هو. ڪنهن شعبي وٽ اڏاوت جو ڪم هو تہ ڪنهن شعبي وٽ نقشن ٺاهڻ جو ڪم هو تہ ڪنهن شعبي وٽ گلڪاريءَ جو ڪم هو تہ ڪنهن شعبي

وٽ چنسائيءَ جو ڪم هو. ڪنهن شعبي وٽ گهڙائيءَ جو ڪم هو تہ ڪنهن شعبي وٽ جڙاوت جو ڪم هو. ڪنهن شعبي وٽ سپلائي جو ڪم تہ ڪنهن شعبي وٽ وٺڪاريءَ جو ڪم هو. ڪنهن شعبي وٽ ڪاٺ پيٺ جي شين جو سامان تہ ڪنهن وٽ آرائش ۽ زيبائش جو ڪم هو. ڪنهن شعبي وٽ ڊيڪوريشن جو سامان هو تہ ڪنهن شعبي وٽ سڳنڌ، سرهاڻ ۽ هبڪار جو سامان هو. ڪنهن شعبي وٽ حساب ڪتاب جو ڪم هو تہ ڪنهن شعبي وٽ خرچ پکي جي جانچ پڙتال ۽ چڪاس جو ڪم هو. ڪنهن شعبي وٽ رنگ روغن جو ڪم هو تہ ڪنهن شعبي وٽ سوجهري ۽ روشنيءَ جو ڪم هو. بهرحال بهشت ٺاهڻ لاءِ ڪيترائي شعبا ۽ ڪاتا کلي ويا هئا. ان کان پوءِ شداد دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود مڙني بادشاهن، راجائن ۽ حڪمرانن ڏانهن شاهي فرمان موڪليو تہ جنهن وٽ جيترو ناڻو، سون ۽ چانديءَ جون ڪاٺيون هجن سي هڙيئي هاتين، اٺن ۽ گهوڙن تي ڪٽي منهنجي ملڪ ڏانهن روانو ڪن. شاهي فرمان جي ترت تعميل ڪئي ويئي ۽ لکن جي تعداد ۾ هاٿي، اٺ، گهوڙا ۽ خچر سون ۽ چانديءَ سان لڏيل شداد جي ملڪ ۾ پهچڻ شروع ٿي ويا. پوءِ انجنيئرنگ ڊپارٽمينٽ کي حڪم ڏنائين عدن جي آسپاس موجود پهاڙن جي ويجهو هڪ وڏو پيلو آهي، ان مان 40 ڪوهہ چورس ميٽر ايراضي ڪنئي وڃي (ياد رهي تہ اڄڪلهہ جي حساب سان ڪوهہ 3000 وال يعني 2 ميل ٿئي ٿو. تنهنڪري 40 ڪوهہ چورس ميٽر اٽڪل 360 ميل ٿيندا) ۽ انهيءَ تي بهشت جو بنياد ۽ پيڙهہ جو پٿر رکيو وڃي ۽ ان جو نالو "ارم" رکيو وڃي. جنهنڪري ائين ئي ڪيو ويو ۽ ان جو بنياد ايتري قدر تہ اونهو کوٽيو ويو جو جر تائين پهچي ويا ۽ پوءِ انهيءَ سڄي حصي کي سنگ سليماني (جيڪو هڪ خاص قسم جو ڪاري رنگ جو قيمتي پٿر ٿيندو آهي) سان پرڻايائون. جڏهن بنياد پرچي زمين جي مٿاڇري برابر ٿي ويو تہ شداد شهنشاهہ اعظم جي حڪم پٽاندر زمين تي سون ۽ چانديءَ جي سرن سان فرش ٺهرايو ويو. اهڙي طرح هڪ سر سوني تہ ٻي روپي (چاندي) هنئي ويئي. اهڙي ريت بهشت جون پٽيون بہ سونين ۽ روپين سرن سان ٺاهيون ويون. انهن پٽين جي ديگهہ ان زماني جو وال سان 500 وال رکي ويئي. پٽيون اهڙيون تہ سهٽيون ۽ چمڪندڙ هيون جو جڏهن سج نڪرندو هو تہ ان جي ڪرڻن سان پٽيون اهڙيون تہ روشن ۽ چمڪندڙ لڳنديون هيون جو اکيون ٽي نڪتيون. پر انهن تي ڪو نظر ڄمائي بہ ڪونہ ٿي سگهيو. پوءِ انهيءَ عاليشان بهشت ۾ 1000 محل اڏرايا ويا ۽ هر محل ايترو تہ وڏو هو

جو ان ۾ 1000 ٿنڀا هئا ۽ هر ٿنڀو ياقوت ۽ جواهر سان جڙيل هو ۽ سڄي محل جي پٿين تي مشڪ، زعفران، عنبر ۽ گلاب جي سڳنڌ ۽ سرهاڻ جو عرق ڇٽيو ويو هو ۽ مٿن تمام اعليٰ قسم جي قيمتي ڪاٺ سان نهايت عمدي ڊزائين ٺهائي ويئي هئي.

بهشت جي وچ ۾ هڪ تمام وڏي ۽ خوبصورت نهر ٺهائي ويئي هئي ۽ ان جي وچئين حصي کان ياقوت، زمرد، مرجان ۽ نيلم جي پٿرن سان ڀريو ويو هو. جنهنڪري انهيءَ نهر ۾ وهندڙ صاف ۽ پاڪ، سرهو ۽ مٺو پاڻي ڌار ڌار رنگن ۾ چمڪندي نظر تي آيو ۽ ڏسندڙن کي نهايت دلڪش ٿي لڳو اهڙي طرح مڙني محلن ۾ ننڍا ننڍا آبشار ۽ ڦوهارا پڻ ٺهايا ويا. جن ۾ پاڻي انهي وڏيءَ وچين نهر مان ٿي آيو. ان کان سواءِ ٻيون ٻه ڪيتريون ئي نهرون ٺاهيون ويون، جن ۾ ننج کير، شراب، ماکي ۽ هڪ قسم جو عمدو ۽ لذيذ شربت وهايو ويو هو. انهن نهرن جي ڪنارن تي صندل جي ڪاٺ جون ڪرسيون ۽ ٻئنچون ٺهايون ويون هيون ۽ انهن سان گڏ چانديءَ جا خوبصورت ڊزائين وارا پيالا رکيا ويا هئا. تان ته جيئن بهشتي ماڻهو ٿڪجي پون ته انهن ٻئنچن تي ويهي رهن ۽ جنهن نهر مان گهرن، کير، ماکي ۽ شراب وغيره مان پيالا ڀري پيئن. اهڙيءَ طرح سان نهرن جي ڪپن تي ٿوري ٿوري فاصلي تي اهڙا مصنوعي وڻ لڳايا ويا هئا، جن جون پاڙون سونيون، ٽاريون ۽ پن زمرد جا ۽ گل ۽ ميوا سچن موتين ۽ ڳاڙهي ياقوت سان نهرائي لڙڪايا ويا هئا. ان کان سواءِ انهن وڻن جي ٽارين تي هٽرادو پکي ۽ الڳ الڳ قسمن جا جانور نوريئڙو ۽ ساندو وغيره جواهرات سان نهرائي اهڙيءَ طرح وهاريا ويا هئا جو انهن ۾ موجود خصوصي سوراخن ۽ ڳڙکن مان هواگذرندي هئي ته ڏاڍو دل کي فرحت ۽ راحت ڏيندڙ آواز نڪرندو هو ۽ ٻڌندڙ انهن آوازن کي اصلي آواز پائيندو هو ۽ اصلي پکي ۽ جانور پڻ ڇڏيا ويا هئا تان ته فضا ۽ ماحول جي ڇهڇٽي ۾ وڌيڪ واڌارو ۽ مزو اچي وڃي.

ان کان سواءِ بهشت جي وچ ۾ هڪ وڏي بازار به ٺهائي ويئي. جڏهن بازار نهي راس ٿي ته شداد شهنشاهه سيني سلطنتن ۾ حڪم موڪليو ته هرهنڌ جو ميوو ۽ دنيا جون مڙيئي شيون ۽ ٿول، جن جو تعلق کائڻ پيئڻ سان هجي يا پائڻ ۽ وڇائڻ سان هجي، انهن کي "ارم شهر" ڏانهن روانو ڪريو. حڪم جي ترت تعميل ڪئي ويئي، جنهن سان هن بهشت جي بازار ۾ سڄي دنيا مان زندگيءَ جو سامان ۽ طرحين طرحين ميوا هر مند ۽ موسم ۾ هٿيڪا هوندا هئا ۽ هر طرح جو آرام، راحت ۽ فرحت اتي ميسر هو. باقي رهيو سيڪيورٽي جو مسئلو ته انهيءَ جي انتظام واسطي بهشت جي چئني ڏسن (طرفن) تي ڪيترائي سوين سون ۽ روپي جا منارا (واچ ٽاور) ٺهايا ويا،

جن ۾ فوج جو هڪڙو جٿو هر وقت
محل جي حفاظت واسطي موجود رهندو
هو.

پوءِ جڏهن بهشت جي سموري
اڏاوت پوري ٿي ته شداد شهنشاهه
حڪم ڏنو ته سڄي بهشت ۾ ريشم
جا اٽيل غاليچا وڇايا وڃن ۽ ان جي
بازار ۽ دڪانن کي زر بخت (هڪ
خاص قسم جو ريشمي ڪپڙو، جنهن
جي اٽڻ ۾ سون ۽ چانديءَ جي تار
استعمال ٿيندي آهي) جي پڙدن سان
سينگاريو وڃي. هڪدم حڪم جي
تعميل ڪئي ويئي، جنهن سان بهشت
جي خوبصورتي اڳي کان به واڌاري ٿي
ويئي. مطلب ته 100000 (هڪ لک)
اُستن، ڪاريگرن، ڪمين ۽ مزدورن
تمام گهڻي جاکوڙ ۽ پتوڙ کان پوءِ 3
سئوسالن (ٽن صدين) جي ڊگهي مدت
۾ ان عظيم الشان بهشت کي مڪمل
ڪري ڇڏيو. هيءَ ڳالهه به ڌيان ۾ رهي
ته انهيءَ زماني ۾ ماڻهن جي ڄمار
700 يا 800 سالن ۽ ڪن جي انهيءَ
کان به وڌيڪ هوندي هئي. جيئن
مشهور آهي ته حضرت نوح عليه السلام
جي ڄمار 1050 ورهيه هئي.

بهشت جي تياري بعد شداد
شهنشاهه سڄي دنيا ۾ پڙهو ڏياريو ته
فلاڻي تاريخ ۽ فلاڻي ڏينهن ”ارم شهر“
جو افتتاح ٿيندو ۽ شهنشاهه اعظم
بهشت ۾ داخل ٿيندو! تنهنڪري مڙيئي
ماڻهو اتي شهنشاهه اعظم جي مانائتي
آڌرياءَ ۽ آجياڻي واسطي گڏ ٿين ۽ پوءِ
سلطنت جا مڙيئي ارڪان ۽ قوم جي
وڏن وڏن رئيسن ۽ نوابن کي حڪم ڏنو
ته اهي پڻ فلاڻي تاريخ تي چڱي طرح
ٺهي سنيري سهڻا ويس وڳا پائي،
خوشبوءِ لڳائي محل وٽ پهچي وڃن.
جنهنڪري جڏهن مقرر تاريخ تي مڙني
مملڪتن جا بادشاهه ۽ راجا ۽ اراڪين
سلطنت اچي سهڙيا ته شهنشاهه اعظم
به نهايت شان و شوڪت، نت نانگر
سان تيار ٿي هاٿيءَ تي سوار ٿي ۽
تمام وڏي اٽالي کي وٺي ارم شهر
(شداد جي بهشت) ڏانهن هلڻ لڳو.
شداد جو اهو جلوس ۽ جشن قديمي
يادگارن مان هڪ يادگار هو. جنهن ۾
سڄي جڳ جهان جون طاقتور فوجون
نهايت ئي مسرت ۽ جوش سان آپ
ڏاريندڙ نعرا هڻنديون درياهه جي ڇولين
وانگر تيزيءَ سان ”ارم شهر“ ۾ داخل
ٿيڻ لاءِ وڌنديون وڃي رهيون هيون.
هرڪو ماڻهو اهڙو ته سنواريل،
سينگاريل ۽ سنيريل نظر اچي رهيو هو
جو ڄڻ اڄ عيد جو ڏهاڙو نه. پر ان کان
به ڪو وڏو مارڪو (خوشيءَ جو
ڏينهن) آهي ۽ حقيقت ۾ ائين ئي ٿيڻ
گهربو هو، ڇاڪاڻ ته جنهن ”باغ ارم“
جي تياريءَ ۾ دنيا جي ڪيترين ئي
سلطنتن ۽ زمين آسمان جا خزانا خرچ
ٿي ويا هجن، اهو واقعي ڏسڻ ۽ پسڻ
جي لائق هو.

شداد شهنشاهه رستي ۾ پاڻ سان
گڏ عالمن ۽ واعظن کي پڻ کنيو هو.
جيڪي کيس خدا تعاليٰ کان ڊيڄاريندا
۽ توبهه جي تلقين ڪندا رهن پيا. پر
هوهڪڙي نظر پنهنجي عظيم الشان

لشڪر تي وجهندي انهن عالمن کي چوڻ لڳو تہ: ”ڇا توهان مون کي انهيءَ جنت جي ڪري پنهنجي خدا کان ڊيڄاريندا رهندا هئا ۽ چوندا هئا تہ مان توهان جي خدا جي سامهون عاجزي ۽ توبهہ ڪريان ۽ ذليل ٿي وڃان؟ پر هاڻي توهان پنهنجي خدا کان منهنجي لاپرواهي ۽ بي نيازي ڏسو تہ مان پنهنجي لاءِ دنيا ۾ ئي جنت ٺهرائي ڇڏي، جيڪا نظر بہ اچي سگهي ٿي ۽ توهان جي خدا جي مون کي ڪا ڪاڻ ڪانهي، جنهن جا رڳو ماڻهن کي دلاسا ڏنا وڃن ٿا. اهڙي طرح شداد عالمن ۽ واعظن کي ٽوڪيندي ۽ ننوليون ڪندي بهشت جي ويجهو اچي پهتو. جڏهن جنت ۾ رهندڙ ڪاريگرن ۽ مزدورن بادشاهہ کي بهشت طرف ايندي ڏٺو تہ هڙيئي بهشت مان ٻاهر بادشاهہ جي آجيان واسطي نڪري پيا. شايد سندن دل نہ گهريو هوندو تہ بهشت مان ٻاهر نڪرن، پر اها سندن لاءِ مجبوري هئي. پوءِ تہ اچي هيرن ۽ جواهرن جي شداد مٿان ورڪا ڪيائون. سندس آمد تي دهل، شرنايون ۽ واڄا وڄي ويا. انهيءَ سرمستي ۽ تڪبر جي عالم ۾ شداد بهشت جي خوبصورت دروازي ڏانهن وڌيو ۽ اڃا سندس هڪڙو پير بهشت ۾ ۽ ٻيو ٻاهر هو تہ آسمان مان هڪ خوفناڪ، هيبتناڪ ڦاڙيندڙ ۽ دل ڏاريندڙ آواز آيو ۽ شداد پنهنجي سڄي لشڪر ۽ بهشت جي مزدورن سوڌو انهيءَ گجندڙ آواز جي سختيءَ جو ستُ نہ ساريندي مري ويو ۽

پنهنجي نهرايل انهيءَ عظيم الشان بهشت جي ديدار جو ارمان بہ پاڻ سان کڻي ويو ۽ قيامت تائين عبرت جو نمونو بڻجي ويو تہ خدا تعاليٰ جي غضب ۽ ڏمر جو انهيءَ کان وڌيڪ عبرتناڪ مقام ٻيو ڪهڙو ٿي سگهي ٿو؟

جيئن رب تعاليٰ قرآن مجيد ۾ ارشاد فرمائي ٿو تہ: ”بيشڪ تنهنجو پالڻهار تاڙي ۽ تڪي رهيو آهي ۽ وجهہ ڳولهي رهيو آهي.“ اهڙي طرح هڪ ٻئي هنڌ ارشاد فرمايو اٿس تہ: ”انهن ڪافرن پنهنجيءَ پر ۾ سٽون سٽيون، الله بہ رٿون رٿيون ۽ الله ئي چڱا گهاٽ گهڙيندڙ آهي.“

مؤرخن لکيو آهي تہ مرڻ مهل شداد جي ڄمار 900 ورهيہ هئي ۽ ڪجهہ روايتن پٽاندر شداد جڏهن پنهنجي بهشت جي ويجهو پهتو تہ لشڪر جي سامهون ملڪ الموت (حضرت عزرائيل عليہ السلام) فقير جي روپ ۾ آيو ۽ صدا هنيائين، پر لشڪر جو ڪمانڊر هڪدم سندس اڳو اچي ويو ۽ ڌڪاريندي ڦٽڪاريندي چوڻ لڳس تہ اڄ شداد خوش ۽ شاد آهي. ڇو تہ اڄ سندس خواهش پوري ٿيڻ جو ڏينهن آهي ۽ هو بهشت جو افتتاح ڪرڻ وارو آهي. جيڪڏهن تون اهڙي پرمسرت موقعي تي تو ڪنا. ميرا ۽ ڦاٽل ڪپڙا پائي گدلو ٿي شداد شهنشاهہ جي سامهون ايندي تہ انهيءَ

سهڻي عمل ۾ نياڳ پوندو ۽ شهنشاهه معظم پڻ ناراض ٿي پوندو. تنهنڪري تون هتان ٽري وڃ. نه ته مان سپاهين کي حڪم ڪندس جي توکي ڇڪي ٻاهر ڪيندا. فقير (ملڪ الموت) ڪمانڊر جي للڪار ٻڌي جهڪيو. پوءِ جڏهن منهن مٿي ڪري ڪيس ڏٺائين ته ڪمانڊر کي ڪنڌ ۾ ڌڪ لڳو ۽ پوئتي وڃي ڪريو ۽ ٿڌي تي ئي مري ويو. انهيءَ هلندي شهنشاهه شداد بهشت جي دروازي تي پهچي ويو هو. سندس هڪ پير بهشت ۾ هو ۽ ٻيو ٻاهر ته فقير (ملڪ الموت) اڳتي وڌي سندس سامهون آيو. شداد جڏهن پنهنجي سامهون هڪڙي فقير کي بيٺل ڏٺو ته حيران ٿيو ۽ پوءِ ڪاوڙ ۾ اچي چيائينس "تون ڪير آهين؟ ڪهڙو ڪم اٿئي؟ توکي شرم نٿو اچي! حيف هجئي! منهنجن ماڻهن توکي رستي ۾ ڪونه روڪيو؟ وڏو گستاخ ۽ بي ادب نظر ٿو اچين! توکي هتي اچڻ جي همت ڪيئن ٿي؟ توکي خبر ڪانه آهي ته اڄ مان جنت ارم جو سير ڪرڻ آيو آهيان! چنڊا! تون وري منهنجو گس جهليو بيٺو آهين! داد فرياد جو هيءَ ڏينهن ناهي! جو اچي اڳ وٺي بيٺو آهين؟ تو اڄ اهڙي حرڪت ڪئي آهي، جو سخت سيڪت جي لائق آهين!"

فقير (ملڪ الموت) ورائيو "آئون ڪير آهيان؟ ڪٿان آيو آهيان؟ تون مون کي نٿو سڃاڻين! تون منهنجو واقف ناهين! منهنجي نالي وٺڻ سان ڌرتي ڏٻي ويندي آهي! ارمانن جو خون ڪرڻ منهنجو ڪم، هيئنرن نپوڙڻ منهنجو ڪم، رڳن مان ساهه ڪڍڻ منهنجو ڪم، گهر گهر ۾ ڪهرام مچائڻ منهنجو ڪم، وڇوڙو وجهڻ منهنجو ڪم، چورو چنو، ننڍٽڪو ڪرڻ منهنجو ڪم! رت روئارڻ منهنجو ڪم! ٻائيتال ٻارڻ منهنجو ڪم! لڙڪ وهارائڻ منهنجو ڪم! هنجون هارائڻ منهنجو ڪم! ويڙهن ۾ واويلا مچائڻ منهنجو ڪم! ٻت مان ست ڪڍڻ منهنجو ڪم! منهنجي نانءُ وٺڻ سان وار ڪانڊارجي ويندا آهن! مان آهيان ملڪ الموت! تنهنجو نالو آهي شداد! ٿيندين اڄ تون برباد! تون هيئن دنيا ۾ شهنشاهن جو شهنشاهه! ڇڏيندين سڀ هتي، سلطنتون ۽ سپاهه!

هيءَ هيبتناڪ آواز ٻڌي شداد ڏڪي ويو ۽ سندس ٻت رڙڻ لڳو. ننهن کان چوٽيءَ تائين ڏڪڻي وٺي ويس. بدن جا وار ڪانڊارجي ويس. منهن هيڊو ٿي ويس. منهن مان مٽيا نڪري ويس. هيئنرن هارجي ويس. اکين اڳيان اونداهه اچي ويس ۽ گوڏن ڀر ڪري پيو. عزرائيل عليه السلام پنهنجي اصلي صورت ڏيکاريس ته ٻت مان ست نڪري ويس ۽ حسرت ڀريل دل سان چيائين "جيڪر! مون کي ٿوري مهلت ڏين ته جنت مان هڪڙي جهاتي ته پائي اچان. منهنجي اميدن ۽ خواهشن جو

خون نہ ڪر!“

ملڪ الموت چيس تہ ”آئون انهيءَ حقيقي معبود جو تابع آهيان. سندس حڪم ڪان آئون ڪن ٿار نٿو ڪري سگهان. مون کي جيئن حڪم ڪندو آهي، تنهن جي ترت تعميل ڪندو آهيان ۽ انهيءَ ۾ اک ڇنڀ جي بہ دير نہ ڪندو آهيان. آئون هڪڙو پل بہ توکي مهلت نٿو ڏيئي سگهان ۽ اتي جو اتي تنهنجو روح قبض ڪندس!“

تيئن شداد نامراد دم ڏنو ۽ سڀ حسرتون، اُمنگون ۽ ارمان دل ئي دل ۾ پاڻ سان کڻي ويو. بهشت جي دروازي جي چانئٺ تي هڪڙو پير اندر ۽ ٻيو ٻاهر هئس تہ سندس روح جو پکي پرواز ڪري ويو. خدا سان ٽڪر کائڻ جو اهو انجام ٿيو. مولا سان مهاڏو اٽڪائڻ وارن جي پڇاڙي ڏاڍي بڇڙي ٿيندي آهي. اسان کي انهيءَ مان عبرت حاصل ڪرڻ گهرجي تہ اسان الله تعاليٰ جي حڪمن جي ڪيئن نہ پچڪڙي ڪري رهيا آهيون. جڏهن اجل ايندو آهي تہ هڪڙو پل بہ اڳتي پوئتي نہ ٿيندو آهي.

تاريخ جي ڪجهہ ڪتابن ۾ لکيل آهي تہ هڪڙي ڀيري الله تعاليٰ عزرائيل عہ (ملڪ الموت) کان پڇيو تہ ”تون دنيا ۾ بي شمار انسانن جو روح قبض ڪندو رهين ٿو پلا ٻڌاءِ ڪڏهن ڪنهن تي ڪا ڪهل ۽ ڪهڪاءُ بہ آيئي يا نہ؟“

حضرت عزرائيل عليہ السلام وراڻيو تہ ”مالڪ سائين! جڏهن بہ تو مون کي ڪنهن جي روح قبض ڪرڻ جو حڪم ڪيو هوندو تہ مون انهيءَ تي ڪوبہ رحم نہ کاڌو. سواءِ ٻن موقعن تي. جيڪڏهن تنهنجو حڪم نہ هجي ها تہ آئون ڪڏهن بہ انهن جو ساهہ ڪونہ ڪڍان ها!“

الله تعاليٰ پڇيس تہ ”اي عزرائيل! اهي بہ موقعا ڪهڙا هئا، جن تي توکي روح قبض ڪرڻ تي ترس ٿي آيو؟“

عزرائيل عہ عرض ڪيو تہ ”يا رب ڪريم! هڪ انهيءَ موقعي تي جڏهن سامونڊي طوفان وڳهي هڪڙي ٻيڙي اونڌي ٿي پيئي هئي ۽ هڪ زائفان جيڪا پيٽ سان هئي، ٻيڙي جي ڀڳل ڦرهي تي پنهنجي جان بچائي. انهيءَ حالت ۾ ڪيس ويم جا سور اچي ٿيا ۽ اها وچ سير ۾ اڪيلي زائفان ذات بيوس ۽ لاچار واهر واسطي واجهائي رهي هئي. تان جو گهڻي تڪليف کان پوءِ ڪيس هڪ ٻار ڄائو. انهيءَ مهل مالڪ سائين تو مون کي حڪم ڏنو تہ جهٽ پٽ وڃي انهيءَ عورت جو روح قبض ڪر! تہ آئون انهيءَ مهل ڏڪي ويس تہ هڙيءَ حالت ۾ مالڪ سائين مون کي ويچاري مائيءَ جو ساهہ ڪڍڻ لاءِ حڪم ڏنو آهي. انهيءَ ابهم ۽ معصوم ٻار تي مون کي ڏاڍو رحم آيو.

۽ ٻيو ان موقعي تي جڏهن شداد، سڄي دنيا جا خزانا پنهنجي بهشت

بڻائڻ ۾ لڳائي ڇڏيا. سموري دنيا جا ڪاريگر، انجنيئر ۽ تعمير جي فن جا ماهر ڪٺي گڏ ڪيائين ۽ کين هڪ خوبصورت جنت جوڙائڻ جو حڪم ڏنائين ڪيترين صدين بهشت بنائڻ ۾ لڳي ويس. شداد پنهنجي بهشت جي مڪمل ٿيڻ لاءِ ڏاڍو اتاولو هو. پر ٽن صدين جي مدت کان پوءِ جڏهن دل کي وڻندڙ، من موهيندڙ، هينئين کي هرڪائيندڙ جنت نهي راس ٿي ته شداد پنهنجي طاقتور فوج سان وڏي ڌام ڌو، ۽ لاڏ ڪوڏ سان، ڳائي وڄائي پنهنجي عاليشان جنت کي ڏسڻ واسطي اجا مس دروازي تي پهتو ته مالڪ سائين تو انهيءَ مهل مون کي سندس ساهه ڪڍڻ لاءِ حڪم ڏنو ته ان وقت مون کي متس ڏاڍي ڪهل آئي. جو ته هن جنت ۾ اجا مس پير پاتو هو. سندس هڪڙو پير اندر ۽ ٻيو ٻاهر هو. پنهنجي منزل کي ٻنهه ويجهڙو هو. پر مالڪ سائين تنهنجو حڪم هو. تنهنڪري ان جي تعميل ڪيم. هو جنت ڏسڻ جي آرزو دل ۾ کڻي مري ويو!"

الله تعاليٰ ارشاد فرمايو "اي عزرائيل! جيڪو تنهنجو پالڻهار چاهي ٿو، سو تون نٿو چاهين. چاڪاڻ ته تو ٻئي پيرا هڪڙي ئي شخص تي رحم کاڌو. اهو شداد نامراد اهوئي ٻار هو. جنهن کي ماءُ سمنڊ جي وچ سير ۾ ڦرهي تي جنم ڏنو هو ۽ اسان ئي ڪيس سواءِ سندس امڙ ابي جي پنهنجي قدرت ڪامل سان پاليو ۽ نپايو ۽ پنهنجين نعمتن ۽ برڪتن سان ايترو ته نوازيوسينس جو روءِ زمين تي سندس مقابلي جو ڪو بادشاهه ڪونه هو. سڄي دنيا جون سلطنتون سندس ماتحت هيون. ۽ سموري دنيا جي حڪمرانن، بادشاهن، سلطانن ۽ شهنشاهن تي سندس حڪم هلندڙ هو. پر هن اسان جي شڪر ڪرڻ بدران ناشڪري ڪئي. هٺ ۽ وڏائي ۾ اچي اسان سان مهاڏو اٽڪائي ويٺو. غرور ۽ تڪبر ۾ ڦونڊجي پيو. تنهنڪري اسان ڪيس منهن ڀر ڪيرايو تان ته دنيا وارا عبرت حاصل ڪن!"

روايتن ۾ اچي ٿو ته جڏهن شداد کي سندس ماءُ سمنڊ جي وچ سير ۾ ڦرهي تي ڄڻيو، تڏهن هوءَ پاڻ مري ويئي ته الله تعاليٰ جي حڪم سان اهو تختو انهيءَ ٻار کي کڻي هڪڙي ڳوٺ جي ڪناري تي پهچي ويو. انهيءَ ڪپ تي هڪ ڌوٻيءَ جو گهاٽ هو جڏهن ڪٺيءَ سمنڊ ۾ ترندڙ هڪڙي تختي تي هڪ زائفان ۽ ٻار کي ڏٺو ته انهيءَ کي ڇڪي ڪپ تي کڻي آيو. ٻار جي ماءُ کي قبر کوٽي جوڙي پوتي ڏيئي ڍڪي ڇڏيائين ۽ ٻالڪ جيئن ته موچارو ملوڪ هو. تنهنڪري ان کي ڳوٺ جي وڏيري وٽ کڻي آيو. جيڪو نانگو نپٽو هو. ٻار کي انهيءَ جي حوالي ڪري ڇڏيائين. وڏيري جڏهن هڪڙي سهڻي من موهڻي ٻالڪ کي ڏٺو ته گد گد ٿيڻ

لڳو ۽ پوءِ نهايت ئي لاڏ ڪوڏ سان پار جو نيپاج ڪيائين.

شداد پاروتڻ کان ئي نهايت ذهين هو. جڏهن هو ستن سالن جو ٿيو ته هڪ عجيب واقعو درپيش آيو. جنهن سان هن جي زندگيءَ جو رخ بدلجي ويو. ٿيو .هيئن جو هڪڙي ڏينهن هيءَ ڳوٺ جي پارن سان کيڏي رهيو هو ته انهيءَ وچ ۾ پڙهو ڏنو ويو ته "بادشاهه جي سواري هتان لنگهڻ واري آهي، تنهنڪري رستي تان هٽي وڃو. ڪوبه گس ۾ اٽڪاءُ نه وجهي." ايتري ۾ بادشاهه جي سواري پري کان ڏسڻ ۾ آئي. پار بادشاهه جي سواري ڏسي ڊڄي ويا ۽ وڃي ڪنهن ڪنڌ پاسي ۾ لڪيا. پر شداد اتي ئي بيٺو رهيو. نه ڊنو ۽ نه وري ڀڳو. پوءِ جڏهن بادشاهه جي سواري اتان لنگهي ويئي ۽ پٽ تي ڪريل شيون ڪٽڻ وارا جيڪي گهٽو ڪري لشڪر جي پٺيان هلندا هئا، سي لنگهيا. ڇاڪاڻ ته ان زماني جو دستور هوندو هو ته بادشاهه گس تان لنگهندي پنهنجي شان ۽ شوڪت جو اظهار ڪرڻ واسطي ڪو املهه ٿول، ڪا قيمتي شيءِ ۽ درهم يا دينار وغيره رستي ۾ اڇلائيندا ويندا هئا. جن کي پوءِ لشڪر جي پويان هلندڙ فقير ڪٺي ونندا هئا. جنهنڪري انهن فقيرن مان هڪڙي پوڙهي کي هڪڙي هڙ هٿ لڳي، جنهن جي نظر ڪجهه جهڪي هئي. جڏهن هن ويڙهيل هڙ کي کوليو ته منجهس سرمون ۽ ڪاني پيل هئي. تنهن تي ان پڏڙي پنهنجن ساٿين کي چيو ته توهان کي خبر آهي ته منهنجي نظر جهڪي آهي. پوءِ ڇو نه آئون هيءُ سرمون پنهنجين اکين ۾ وجهي ڏسان، مڃاڻ (شايد) مون کي نورجو سوجهرو ملي وڃي. تنهن تي ڪنهن چيس ته اڙي خبردار! متان اهو سرمون پاتو اٿيئي. ٿي سگهي ٿو هيءُ سرمون بادشاهه ڇورن ۽ ڦرون، ڏوهارين ۽ پاپين کي سيڪت ڏيڻ واسطي انڌو ڪرڻ لاءِ اکين ۾ وجهندو هجي. ائين نه ٿئي جو اڳوٽو حال به هليو وڃيئي. تنهنڪري اهو سرمون پائڻ کان پهريائين ڇڪاس ڪري ان جو تجربو ڪري ڏس. تنهن تي هن هيڏي هوڏي نهاريو ته هڪ دڙي تي هڪڙي نينگر (شداد) کي بيٺل ڏٺائين. تنهن کي جهلي ان جي اکين ۾ زبردستي اهو سرمون وڌائين. بس! سرمي پائڻ سان شداد تي زمين جا خزانا پڌرا ٿي پيا. پر هن انهيءَ ڳالهه جو اظهار ڪنهن سان به ڪونه ڪيو ۽ نهايت چالاڪيءَ سان دانهون ڪرڻ لڳو ۽ چوڻ لڳو ته "اي ظالمو! هيءُ مون سان توهان ڪهڙو انڌير ڪيو. مون کي انڌو ڪري ڇڏيو. آئون بادشاهه وٽ ضرور توهان جي شڪايت ڪندس." اهي دانهون ڪوڪون ٻڌندي ئي فقير گهبرائجي ويو ۽ سرمو ۽ ڪاني ڪٺي اڇلايائين ۽ سيئي وٺي ڀڳا. پوءِ شداد سرمون ڪٺي سڀ ذيان ڪري ڇڏيو ۽

گهر اچي سموري حقيقت پنهنجي پيءُ سان ڪيائين. جيڪو اها ڳالهه ٻڌي ڏاڍو گد گد ٿيڻ لڳو. پوءِ پنهنجن مخلص مزدورن کي ڪنو ڪيائين ۽ رات جو اونداهيءَ ۾ شداد جي مدد سان مٽيئي خزانا ٻاهر ڪڍيائين پوءِ وڏن وڏن سردارن، رئيسن ۽ وڏيرن کي لوڀ لالچ ڏيئي پنهنجي پاسي ڪيائين ۽ هڪ وڏو لشڪر گڏ ڪري ملڪ جي بادشاهه خلاف بغاوت ڪيائين ۽ فوج تي حملو ڪري سڄي ملڪ تي قبضو ڪري ورتائين. پيءُ جي مرڻ کان پوءِ جڏهن شداد حڪمران بڻيو ته هن پنهنجي حڪومت ۽ فوج کي چڱيءَ طرح مضبوط ڪيو ۽ پنهنجي ملڪ کي تمام گهڻي ترقي وٺرايائين. تان جو سڄي دنيا جا راجا، بادشاهه، سلطان ۽ شهنشاهه سڀيئي سندس تابع ۽ فرمانبردار بڻجي ويا.

تفسير فتح العزيز ۾ حضرت شاهه عبدالعزيز دهلويؒ لکي ٿو ته بعض معتبر تفسيرن ۾ مرقوم آهي ته جڏهن شداد ۽ ساڻس موجود سندس فوجي اٿالو ۽ عوام هڙيئي آساني سان هيبتناڪ آواز سان هلاڪ ٿي ويا. تڏهن الله تعاليٰ جنت ارم کي انساني اکين کان اوجهل ڪري ڇڏيو. پر ڪڏهن ڪڏهن عدن ۽ ان جي پر پاسي وارن پرڳڻن ۾ رهندڙ ماڻهن کي انهيءَ هنڌان نوراني لاٽون ۽ تيز روشني جي جهلڪ محسوس ٿيندي رهندي آهي. علماءِ ڪرام جي چوڻ پٽاندڙ اهو بهشت ارم جي چمڪندڙ پٿرن مان سوجهرو اچي رهيو آهي..

حضرت معاويہ رضہ جي دور خلافت ۾ صحابہ رضہ جي جي هڪڙي جماعت عدن وٽان گذري ته 1مالڪ سندن اٺن ۾ پيچ ڊڪ شروع ٿي ويئي ۽ حضرت عبدالله بن قلابہ رضہ جا اٺ وڃائجي ويا. تنهنڪري هو پنهنجا اٺ ڳولهڻ لاءِ نڪتو ته هڪڙي هنڌ ڪيس تکي روشني محسوس ٿي. جڏهن پاڻ انهيءَ جڳهه تي ويو ته اچرج ۾ پئجي ويو. چا ڪٿي ڏسي ته بي انتها هيرن ۽ جواهرن سان جڙيل ۽ سينگاريل جنت سندس سامهون هئي ۽ هو ان کي خواب پائڻ لڳو. ڪجهه تفسيرن ۾ مذڪور آهي ته قافلي ۾ موجود سڀني صحابہ ڪرام رضہ انهيءَ خوبصورت جنت جو ديدار ڪيو هو. بهرحال جڏهن عبدالله بن قلابہ رضہ اندر ويو ته ڏسي ته هيرا، لعل، ياقوت جنت جي گهٽين ۾ پاهڻ ۽ پٿرن جيان هيڏي هوڏي ٽڙيل پکڙيل آهن پوءِ پاڻ پنهنجي چادر کي انهن هيرن ۽ جواهرن سان ڪٽي ڀريائين. پوءِ پاڻ انهيءَ شهر جي نشانن کي ياد رکندي واپس وريو ۽ شام ملڪ پهچي خليفۂ وقت حضرت معاويہ رضہ کي بهشت جي باري ۾ سڄ ڏنائين ۽ ثبوت جي طور پاڻ وٽ موجود خزانو ڏيکاريائين، جنهن تي حضرت معاويہ رضہ بهشت جي باري ۾ تحقيقات

ڪرڻ جو حڪم ڏنو ۽ مڙني صحابہ ڪرام رضہ وٽ سندس حڪم پهچايو ويو، جنهن ۾ لکيل هو تہ "جيڪڏهن توهان کي حضور اڪرم صلي الله عليہ وسلم جن جي اهڙي حديث يا ڪو اهڙو ارشاد مبارڪ معلوم هجي، جنهن ۾ شداد نامراد ۽ سندس جوڙايل جنت جو ذڪر هجي تہ جهٽ پٽ انهيءَ کي اسان ڏانهن لکي موڪليو."

ڪن تفسيرن ۾ ائين بہ لکيل آهي تہ هڪڙو صحابي جنهن جو نالو حضرت ابي بن ڪعب رضہ هو ۽ پاڻ ان وقت جي صحابہ ڪبار رضہ مان هو، روايت ڪري ٿو تہ مون حضور پر نور صلي الله عليہ وسلم کان هڪ حديث ٻڌي، جنهن ۾ پاڻ سڳورن صلي الله عليہ وسلم جن ارشاد فرمايو تہ "منهنجي امت جو هڪ ماڻهو عاد جي قوم جي شهنشاهہ شداد جي بهشت کي ڏسندو ۽ انهيءَ شخص جا پار پتا هي هوندا تہ اهو ڳاڙهي رنگ جو بندرو ماڻهو هوندو ۽ سندس ڪنڌ ۽ پروڻ تي بہ تر هوندا. تنهنڪري جڏهن اهو خط حضرت معاويہ رضہ کي پهتو ۽ پاڻ حضرت عبدالله بن قلابہ رضہ ڏانهن ڏنائين تہ منجهس اهي سيئي اهڃاڻ موجود هئا. انهيءَ تي حضرت معاويہ رضہ هڪڙو لشڪر تيار ڪري حضرت عبدالله بن قلابہ رضہ سان گڏ روانو ڪيو. پر ٿيو هيئن جو جڏهن هي انهيءَ هنڌ پهتا، جتي حضرت عبدالله بن قلابہ رضہ جنت ارم جو ديدار ڪيو هو تہ اتي "ڪاريءَ وارا ڪک" هئا ۽ مڙيئي مايوس ٿي موٽي آيا.

ڪتاب "قصص الانبياءَ" ۾ شداد نامراد جو قصو هيئن بيان ڪيو ويو آهي:

عاد کي ٻہ پٽ هئا (1) شديد (2) شداد. شديد 700 ورهيہ بادشاهي ڪري گذاري ويو. ان کان پوءِ شداد شهنشاهہ ٿيو. سڄي دنيا سندس تابع ۽ فرمانبردار هئي. خدا جي حڪم سان حضرت هود عليہ السلام کيس هدايت ڪئي تہ خدا تعاليٰ توکي 1000 (هڪ هزار) ورهيہ عمر ڏني. توکي 1000 (هڪ هزار) خزانا ڏنائين. عيش عشرت لاءِ توکي 1000 (هڪ هزار) موچاريون مايون ڏنائين. تون خدا کي هڪ ڪري مڃ تہ آخرت ۾ خدا توکي بهشت ڏيندو. جنهن ۾ بي انداز نعمتون آهن. انهن ڳالهين شداد نامراد تي تر جيترو بہ اثر نہ ڪيو. چيائين تہ اي هود! تون مون کي بهشت جو خوف (لالچ) ڏين ٿو. مان اهڙو بهشت هن دنيا ۾ ئي ٺهرائي منجهس عيش ۽ آرام سان رهي سگهان ٿو. مون کي تنهنجي خدا جي بهشت جي ضرورت ڪانهي. آخر عرب ملڪ ۾ 40 فرسنگ يعني 60 ڪوهہ زمين سنورائي بهشت ٺاهڻ لاءِ تيار ڪرايائين. جدا جدا ملڪن مان 3000 استاد گهرايائين. هرهڪ استي کي 100

ڪاريگر ڏنائين. 40 وال اونهو آئريو کوٽي اهو سنگ مرمر سان پرايائون ۽ مٿس سون ۽ چانديءَ جي سرن سان پٽين جي اوساري ڪنيائون. ڇت ۽ ٿنڀ زبرجد ۽ سائي زمرد جا ٺاهيائون. شداد جي بهشت جا وڻ سون ۽ روپي (چاندي) جا هئا. ٽاريون ڳاڙهي ياقوت جون. پن سائي زبرجد جا، مٽي مشڪ، عنبر ۽ زعفران جي هئي. کير، ماکيءَ ۽ شراب جون نديون بہ وهايون ويون. ميوي دار وڻ پڻ لڳايا ويا. بهشت ۾ چار ميدان بہ ٺاهيا ويا. هرهڪ ميدان ۾ 100000 (هڪ لک) سون ۽ چانديءَ جون ڪرسيون رکيون ويون. ڪرسين جي اڳيان هزار، هزار دسترخوان رکيا ويا. اهو دل کي وڻندڙ ۽ من موهيندڙ بهشت 300 ورهين ۾ ٺهي راس ٿيو. انهيءَ بهشت جي خرچ لاءِ شداد نامراد ملڪ مان ڏاڍ مڙسيءَ سان سون ۽ چاندي هٿ ڪيو. تان جو هڪ رن زال جي ڇوڪريءَ کي هڪ درم چانديءَ جو گلو بند هو. اهو بہ ظالمن نہ ڇڏيو. گهٽيون ئي دانهون ڪوڪون ڪيائين پر ڪنورن ڪونہ ٻڌو. پوءِ ڏٽيءَ در دانهن ڪيائين تہ "اي منهنجا رب! تون منهنجو نياءُ ڪري هن ظالم کي ناس ڪر!" مائيءَ جي اها آهہ عرش ۾ پهچي ويئي. جيئن حديث ۾ آيو آهي تہ "مظلوم جي پٽ پاراتي کان ڊڄو، ڇو تہ اها خدا ٻڌي ٿو."

هن ڪان پوءِ شداد نامراد ساري دنيا مان ڳورا ڳيرو نينگر ۽ موچاريون ملوڪ نينگريون گهرائي بهشت لاءِ غلمان ۽ حرون بڻايائين ۽ 10 سال دمشق مان سنيرندو رهيو تہ وڃي پنهنجو بهشت ڏسان! پر موليٰ کي منظور نہ هو. نيٺ 200 غلام ساڻ ڪري بهشت ڏسڻ لاءِ روانو ٿيو. غلامن ۽ خادمن، نوڪرن ۽ چاڪرن کي اڳواٽ ميدانن ڏانهن موڪليائين ۽ پاڻ هڪ خادم سان گڏجي بهشت جي دروازي وٽ آيو تہ اتي هڪ ماڻهو بيٺل ڏٺائين. پڇيائينس تہ ڪير آهين؟ چيائين تہ "ملڪ الموت!" پڇيائين "ڇو آيو آهين؟" ملڪ الموت وراڻيو "تنهنجو ساهہ ڪڍڻ لاءِ!" شداد نامراد چيس "ٿوري مهلت ڏي تہ بهشت گهمي وٺان." عزرائيل ع چيو تہ "خدا جو حڪم نہ آهي. توکي سڌو دوزخ ۾ هلڻو آهي" شداد نامراد چيس تہ "يلا گهوڙي تان تہ لهڻ ڏي" هن چيو "ائين بہ نہ ٿيندو!" نيٺ هڪ پير رڪاب ۾ ۽ ٻيو پير بهشت جي دروازي تي هئس تہ سندس روح قبض ٿي ويو ۽ وڃي دوزخ ۾ ڪريو. هڪ ملائڪ اهڙي تہ هينئون ڦاڙيندڙ ڪوڪ ڪئي جو آهي خادم بہ انهيءَ مهل اُتي مري پيا ۽ وڃي ساڻس دوزخ ۾ مليا. پوءِ الله جي حڪم سان انهيءَ عظيم الشان بهشت کي زمين ڳيهي ويئي.

خالد نوراني

موت جي مشاهدي جون حالتون

قسط

موت کان پوءِ ماڻهن سان پيش آيل عجيب لقائن بابت عجيب ڪٿائون پڙهندا. ليکڪ هيءَ حيرت ڀريو احوال اهڙي نموني تہ ڪوٺي بيان ڪيو آهي جو پڙهندڙ وقت کان بيخبر ٿي، پٽرائجي حيرتن جي سمنڊ ۾ هليو وڃي ٿو. ليکڪ هن لکت ۾ موت جي مشاهدي جون حالتون ۽ ان جي درجابندي نهايت چٽي نموني واضح ڪئي آهي. انساني زندگيءَ متعلق عجيب مخفي دنيا جي اسرارن جي آگاهي بابت لکيل هھڙيون لکتون روز روز پڙهڻ لاءِ ناهن ملنديون. اميد تہ ڪرزما ڊائجيسٽ ۾ پيش ٿيندڙ هن سلسلي جي من موهيندڙ، عجيب اسرار ۽ مخفي راز افشان ڪندڙ تحرير توهان کي ضرور پسند ايندي.

انهن ماڻهن جو احوال، جيڪي موت کان پوءِ جي واقعن جو مشاهدو ڪري واپس دنيا ۾ آيا

جارج روڊونائيا (George Rodonaia) روس جي سابق رياست جارجيا (سويت يونين جي ٽٽي وڃڻ کان پوءِ جارجيا هاڻ الڳ ملڪ آهي) جي گادي جي شهر تبليسي (Tbilisi) جو رهاڪو هو. هيءَ ڪميونسٽ پارٽيءَ جو سخت مخالف هو. 1976ع ۾ هن کي قتل ڪرڻ لاءِ روس جي مشهور

جاسوسيءَ جي ايجنسي ڪي.جي.بي (B.G.K) جي ايجنٽن هن مٿان ڪار چاڙهي ڇڏي. اها ڪار ٻه دفعا اڳتي پٺتي ڪري سندس ڇچريل جسم مٿان گهمائي وئي ته جيئن سندس مري وڃڻ ۾ ڪو شڪ باقي نه رهجي وڃي. هن کي اسپتال پهچايو ويو. تبليسي جي اسپتال جي قانون مطابق، اهڙن مردن کي سردخاني ۾ ٽي ڏينهن رکڻ کان پوءِ سندن پوسٽ مارٽم ڪيو ويندو آهي يا وري لاش مائٽن حوالي ڪيو ويندو آهي. ساڳئي نموني جارج روڊونائيا جي لاش کي به ٽي ڏينهن ان سرد خاني ۾ رکيو ويو. ان سرد خاني ۾لاشن کي لوهي ڪٻٽن ۾رکيو ويندو آهي. چوڌاري پٽين ۾ هزارين ڪٻٽن جا خانا ٺهيل آهن جنهن جي هر خاني ۾هڪ لاش کي رکيو ويندو آهي. ٽي ڏينهن جارج جي لاش کي ان سرد خاني ۾ رکڻ کان پوءِ پوسٽ مارٽم ڪرڻ لاءِ ان سرد خاني مان ڪڍي ٻاهر آندو ويو. ڊاڪٽر هن مٿان آپريشن جي شروعات ڪئي. جڏهن سندس پيٽ چيرڻ لاءِ سندس گوشت کي ڪٽڻ لاءِ طبي چريءَ سان ڇهڪ ڏنو ويو ته هن اماڻڪ پنهنجيون اکيون کولي ڇڏيون. ڊاڪٽر اهو سمجهيو ته اکين کلڻ جو واقعو شايد عضون جي غيرارادي ردعمل (Reflex Action) جو نتيجو هو تنهن ڪري ڊاڪٽر هن جون اکيون پنهنجي هٿن سان بند ڪري ڇڏيون. هن ٻيهر ڪوشش ڪري پنهنجيون اکيون کوليون. ته هن ٻيري ڊاڪٽر ڊپ ۾ پوئتي ٽپ ڏنو ۽ رڙيون ڪرڻ لڳو. چاڪاڻ ته اها ڳالهه ناقابل اعتبار هئي ته ڪو ماڻهو ٽي ڏينهن لاش جي ان سرد خاني ۾ بند لوهي ڪٻٽن ۾ رهڻ کان پوءِ به زنده هجي. ان برف خاني ۾ ٽي ڏينهن رهڻ کان پوءِ لاش جا عضوا مڪمل اڪڙجي ويندا آهن ۽ دنيا جي ڪابه طاقت ان حالت ۾ ڪنهن کي به موت کان نه ٿي بچائي سگهي. جيڪڏهن ڪو عام زنده انسان به ان برف خاني ۾ ليٽايو وڃي ته ڪجهه ڪلاڪن بعد اهو سرديءَ وگهي اڪڙجي مري ويندو. هيڏانهن ته جارج انتهائي سخت زخمي حالت ۾ هو. جنهن دوران انسان جو دفاعي نظام مڪمل تباهه هوندو آهي، تنهن هوندي به هي زنده موٽي آيو هو. هيءَ طبيءَ طور سانده ٽي ڏينهن مئل حالت ۾ رهيو هو چاڪاڻ جو ڪيس اسپتال ڪٽي اچڻ وقت ڊاڪٽرن پوري ريت تپاسي ڪيس مردو قرار ڏنو هو.

جارج روڊونائيا بعد ۾ پنهنجي ان تجربي بابت ٻڌائي ٿو ته ڪيس ڪار جي ٽڪر وقت اهو لڳو ڇڻ ڪا نامعلوم اونداهي ڪيس چوطرف ويڙهي وئي هجي. پهرين ته هن کي اهو خيال آيو ته شايد ان حادثي جي ڪري هيءَ پنهنجي آپي منجهه نه هو ۽ اها گهگهه اونداهي صرف هن جي تصوراتي تخليق هئي، پر ائين نه هو. ان حالت ۾ هيءَ سخت منجهي پيو ته هو ڇا ڪري. تنهن بعد هن کي اهو شعوري احساس ٿيو ته ڇو نه هو بجاءِ پريشان ٿيڻ ۽

منجهي پوڙ جي، ڪجهه مثبت انداز ۾ سوچي. ان سوچ سان گڏوگڏ هن کي اڻين لڳو چڻ هو ڪنهن اونداهي سرنگهه منجهه هجي. ڪيس ڪجهه ڏور روشني جا ترورا نظر اچي رهيا هئا. روشنيءَ جا ترورا دونهين جي گولن يا ڇلن وانگر هيٺ مٿي اچي وڃي رهيا هئا. انهن گولن ۽ ڇلن ۾ نهايت ئي خوبصورت پر حيران ڪندڙ ترتيب هئي. هيءَ چوي ٿو:

"مون پنهنجي زندگيءَ ۾ اهڙي دلڪشي ۽ خوبصورتي پهرين ڪڏهن بہ نہ ڏٺي هئي، جيڪا آئون ان وقت انهيءَ روشنيءَ کي هڪ ترتيب سان گولن ۽ ڇلن جي صورت ۾ هيٺ مٿي ايندي ۽ ويندي ڏسي رهيو هوس. انهيءَ روشنيءَ کي ڏسڻ سان بيحد خوشيءَ جو احساس پئي ٿيو. مون کي ازخود اهو پتو پئجي ويو هو تہ ان روشنيءَ کي ان مٿانهين دنيا منجهه هڪ طاقت آهي. جيئن جيئن ان مٿانهين دنيا جا درجا وڌندا وڃن ٿا تيئن تيئن ان روشنيءَ جي سگهہ بہ وڌيڪ ٿيندي وڃي ٿي ۽ ان سگهہ جي آخري حد خدا آهي. ڪائنات جي هر شيءِ ان خدا جي حڪم سان هلي رهي آهي. منهنجي اها مثبت سوچ منهنجي اندر هڪ سگهہ پيدا ڪري رهي هئي. مون پنهنجي نفسيات جي ڊگريءَ کي پندرهن سال پهرين حاصل ڪيو هو. پوءِ بہ مون وٽ ڪي لفظ نہ آهن جو آئون ان ڪيفيت کي بيان ڪري سگهان. اُن خوشيءَ جي ڪا حد نہ هئي. اتي بس خوشيءَ جو اڻ کٽ احساس هو. ان وقت مون کي پنهنجي جسماني بدن جو خيال آيو. ان سوچ ڪرڻ سان ئي آئون ان محل ئي ان اسپتال جي سرد خاني جي اندر پهچي ويس. اتي مون پنهنجي اگهاڙي، ڏڪيل، زخمن سان چور لاش کي لوهي ڪبٽ جي خاني ۾ برف جي سر مٿان پيل ڏٺو. مون ان محل سوچيو تہ "آئون واپس پنهنجي ان گندي جسم ۾ وڃڻ ڪونہ ٿو گهران." ۽ مون اتان هٽي وڃڻ ٿي چاهيو، پر ڪنهن نامعلوم طاقت مون کي مجبور ڪيو تہ آئون ڪجهه دير وڌيڪ اتي رهان ۽ چوڌاري نهار ڪريان. منهنجي لاش واري پيل ڪبٽ جي خانن ۾ پيل هر لاش کي چٽيءَ طرح ڏسي رهيو هئس. اتي جيتوڻيڪ سخت اوندهہ هئي، پر پوءِ بہ مونکي هر شيءِ چٽيءَ ريت نظر اچي رهي هئي. مون ڏٺو تہ مون کي ان ڪار ۾ وينل هر ڪي.جي.بي (B.G.K) جي ايجنٽن جي خيالن جو پتو پيو پوي، جهڙوڪ آئون ڪنهن ڪتاب وانگر انهن ماڻهن جا خيال پڙهندو هجان. اهي جيڪو ڪجهه سوچي رهيا هئا تن سڀني جي خيالن جو مون کي پورو ادراڪ ٿي رهيو هو. اڻين پئي لڳو چڻ آئون انهن ماڻهن جي اندر پهتل هئس. مون ان وقت پنهنجي گهر واريءَ کي بہ ڏٺو جيڪا منهنجي لاش کي دفنائڻ لاءِ ڪوٽيل قبر ڏسڻ لاءِ قبرستان وڃي رهي هئي. مون ڪيس اهو بہ سوچيندي ڏٺو تہ منهنجي مرڻ بعد هو ڇا ڪرڻ جو سوچي رهي هئي."

هن کي ان مهل اها ضرورت محسوس ٿي تہ هو ڪائنات جي باري ۾ ڄاڻ حاصل ڪري ۽ انهيءَ ئي مهل هن کي لڳو ڄڻ ڪائنات جي پيدائش ۽ ان جي تاريخ جو هر ذرو ۽ گوشو سندس آڏو ظاهر ٿي پيو. هن تاريخ جي هر دور کي سندس شروعات کان وٺي ان جي خاتمي تائين ڏٺو. هن کي ڏيکاريو ويو تہ ائٽم ۽ ماليڪيول ڪيئن نهن ٿا. هن ان وقت دنيا جي مختلف ڪاليجن ۽ يونيورسٽين بابت سوچيو جتي زنده هئڻ جي وقت ڪيس انهن منجهہ داخلا وٺڻ جي شديد تمنا هئي. هن ان گهڙيءَ پنهنجو پاڻ کي دنيا جو سير ڪندي ڏٺو ۽ هڪ ئي وقت پنهنجو پاڻ کي لنڊن ۽ ماسڪو جي ڪاليجن ۽ يونيورسٽين اندر بيٺل محسوس ڪيو.

"آئون ان وقت هر جاءِ تي لمحن اندر پهچي سگهيس ٿي. مون دنيا ۾ موجود ماڻهن سان رابطي لاءِ ڪوشش ڪئي. مون کي لڳو تہ ڪجهہ ماڻهن منهنجي موجودگيءَ کي محسوس ڪيو پئي، پر ڪير بہ منهنجي لاءِ ڪجهہ بہ ڪري نہ ٿي سگهيو. ان وقت مون سوچيو تہ مونکي بائيبل ۽ فلسفي بابت ڄاڻڻ کپي. ان حالت ۾ توهان جنهن شيءِ جي صرف خواهش ڪندا آهيو تہ اها شيءِ خودبخود اچي توهان جي جهوليءَ ۾ پوندي آهي. توهان کي صرف سوچڻو آهي ۽ اها شيءِ ڪنهن نامعلوم طريقي سان توهان جي آڏو اچي ويندي. مون بائيبل جي ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ سوچيو. آئون يڪدم ماضيءَ ۾ موٽي ويس. مون حضرت عيسيٰ ۽ سندس گفتگو ٻڌڻ ٻڌي. ڪين ڪائيندي پيئندي ڏٺو. ان وقت منهنجي ڪابہ جسماني حيثيت ڪونہ هئي. آئون ان وقت صرف شعور جي ڪيفيت ۾ هئس. جيڪڏهن مون ڪنهن ڳالهہ کي نہ ٿي پئي سمجهيو تہ هڪدم ان جي سمجهاڻي منهنجي آڏو اچي ٿي وئي. جيتوڻيڪ اتي ڪوبہ پڙهائڻ وارو ڪونہ هو ۽ نہ وري ڪنهن استاد مون سان پئي ڳالهايو. مون ان جاءِ تان عظيم روم ۽ بابل جو دور پڻ ڏٺو. مون کي حضرت نوح ۽ حضرت ابراهيم جو زمانو پڻ ڏيکاريو ويو. مون ان حالت ۾ جنهن دور جو صرف سوچيو ٿي اهو دور ان مهل ئي اکين اڳيان اچي ٿي ويو."

جارج روڊونائيا کي ان وقت اها ڄاڻ ملي تہ هو جيترو علم سکڻ چاهي ٿو سو ان وقت هو سکي سگهي ٿو. ڄاڪاڻ جو ان جاءِ تي زمان ۽ مڪان جو اهڙو محدود تصور ڪونہ هو، جيڪو هتي زميني دنيا ۾ آهي. ان جاءِ تي زمان ۽ مڪان جو ڪو وجود نہ هو. ان وقت زمين جي ڪجهہ ڪلاڪن جي برابر وقت ۾ دنيا جي ڪروڙن سالن جي تاريخ کي ڏسي سگهيو هو. ڇو تہ اهو اتي گهڻ پاسائين (Multi Dimen-sional) دنيا منجهہ هو. هيءَ واپس ان اسپتال پهچي ويو جتي هن جو لاش سردخاني ۾ رکيل هو. هي ان اسپتال منجهہ گهمندو ڦرندو ٻارن جي وارڊ منجهہ پهچي ويو. اتي ڏٺائين تہ سندس

هڪ ويجهي دوست جي گهرواريءَ جو تازو ويم ٿيو هو ۽ ان هڪ ٻار کي جنم ڏنو هو. اهو ٻار مسلسل رڙيون ڪري رهيو هو. روڊونائيا کي ائين لڳو ڄڻ ڪيس ڪا اهڙي شڪتي حاصل ٿي وئي هجي، جنهن وسيلي هو ٻار جي اندر جي بہ هر ڪا شيءِ صاف ۽ چٽي ڏسي سگهيو ٿي. ڪيس نظر آيو تہ ان ٻار جي چيلهہ جو هڏو (Hip Bone) ويم جي دوران ڀڄي پيو هو. جنهن جي درد جي ڪري اهو ٻار رڙيون ڪري رهيو هو. هن ان ٻار کي چيو، ”روءُ نہ... ڇاڪاڻ جو ڪنهن کي بہ تنهنجي ان درد جي ڪارڻ جي ڪا ڄاڻ ڪونهي.“ ٻار هن کي ڏسڻ سان روئڻ بند ڪري ڇڏيو. ”اهو ٻار مون کي ڏسي سگهيو ٿي ۽ آئون صرف ان ٻار کي نظر اچي رهيو هوس. ٻار روحن کي عام ماڻهن جي حالت ۾ ڏسي ۽ انهن کي ٻڌي سگهندا آهن.“

تنهن بعد جارج روڊونائيا ان وارڊ کان ٻاهر نڪتو ۽ سندس من ۾ پنهنجي گذاريل زندگي ڏسڻ جو خيال پيدا ٿيو. لمحن اندر سندس سڄي زندگيءَ جو هر واقعو، ٻالپڻ کان وٺي ان ڪار جي ٽڪرجڻ واري وقت تائين، سامهون اچي ويس. اهي واقعا ڪنهن فلم وانگر تيزيءَ سان هن جي نظرن آڏو آيا پيئي. اڳرج جي ڳالهہ اها هئي تہ انهن منظرن جي ڏيکارڻ جي رفتار تمام تيز هئي، پر تنهن هوندي بہ لمحن ۾ هن پنهنجي زندگيءَ جي هر واقعي کي پوري جزئيات سان ڏٺو.

ايتري ۾ هن کي محسوس ٿيو تہ هو پنهنجي جسم ڏانهن ڇڪجي وڃي رهيو هجي ۽ هن جيئن ئي اک کولي تہ ڊاڪٽر کي مٿانهس پوسٽ مارٽم ڪندي ڏٺو. ڊاڪٽر کيس زنده ڏسي رڙيون ڪرڻ شروع ڪيون. ترت ئي کيس ايمرجنسي وارڊ ۾ نيو ويو. هن جون سيئي پاسيرائيون ڀڳل هيون. هن جو گوشت شديد ضربجي پيو هو. هن جا پير گوشت جا لوٿڙا بنجي ويا هئا. هن کي ٽي ڏينهن لڳا جو هو پنهنجي زبان چڱيءَ طرح وات منجهہ حرڪت ۾ آڻي سگهي. هن جا پهريان لفظ ان معصوم ٻار بابت هئا، جنهن جي چيلهہ جو هڏو ڀڳل هو. ڊاڪٽر انهيءَ وقت ان معصوم ٻار کي ڪڍي ان جو ايڪسري (Ray-X) ڪڍايو ۽ جارج روڊونائيا جي ڳالهہ سو فيصد سچ ثابت ٿي. ٻار جو چيلهہ وارو هڏو واقعي ڀڳل هو. روڊونائيا جو علاج مسلسل نو مهينا ان اسپتال ۾ ٿيو ۽ هيءَ پورو وقت ان اسپتال منجهہ رهيو. هن جي ان نموني معجزاتي طرح بچڻ ۽ ٻار جي هڏي واري ڳالهہ راتورات کيس بيحد مشهور ڪري ڇڏيو. هيءُ ٻڌائي ٿو:

”روس ۾ نفسيات جي موضوع جي نصاب ۾ زندگيءَ ۽ موت جو مطالعو پڻ شامل آهي، منهنجي اهڙيءَ طرح غير معمولي نموني بچڻ ۽ ٻار جي ڀڳل هڏي بابت ٻڌائڻ جو ٻڌي سوين ڊاڪٽر مون کي ڏسڻ آيا. اهي مون کان موت جي مشاهدي بابت پڇندا هئا. جيتوڻيڪ روس جي خفيہ ايجنسي

ڪي.جي.بي (B.G.K) وارا منهنجي مٿان اک رکيو بيٺا هئا، پر ڪين وري مون کي ڇهڻ جي همت ڪانہ ٿي، ڇاڪاڻ جو آئون ايڏو تہ مشهور ٿي ويو هئس جو هر وقت منهنجي چوگرد ماڻهو موجود هوندا هئا."

جارج روڊونائيا وٽ نفسيات جي ڊگري هئي. هن وڌيڪ پڙهيو ۽ مذهبي علمن ۾ ڊاڪٽريٽ (پي.ايچ.ڊي D .P h) جي ڊگري ماڻڻ) ڪري جارجيا آرٿو ڊاڪس چرچ (Georgea Orthodox Church) جو راهب بڻجي ويو. هيءُ چوي ٿو تہ هن جيڪو موت جو مشاهدو ڪيو هو تنهن ڪيس مذهب ۽ سائنس جي وڌيڪ ويجهو ڪري ڇڏيو آهي. هيءُ هوندن ئي ڪميونسٽ پارٽيءُ جو مخالف هو ۽ هاڻ سندس مذهبي راهب بڻجڻ ڪي.جي.بي. جي ايجنٽن کي ويتر مچرائي ڇڏيو. هاڻ جارج روڊونائيا کي پنهنجي جان لاءِ خطرو وڌيڪ محسوس ٿيڻ لڳو هو. هيءُ پنهنجي خاندان سميت، ماٺ ۾ ماسڪو لڏي ويو ۽ اتي پنهنجو پاڻ کي عام ماڻهن کان لڪائي ڇڏيائين. 1889ع ۾ آمريڪا ۾ رهندڙ ڪجھ دوستن جي اثر ڪري آمريڪي گورنمينٽ روس جي حڪومت مٿان دٻاءُ وڌو تہ اهي جارج روڊونائيا کي آمريڪا وڃڻ ڏين. 1989ع کان وٺي جارج روڊونائيا آمريڪا جي رياست ٽيڪساس (Texas) ۾ رهي ٿو ۽ اتي جي هڪ وڏي چرچ جو نگران اعليٰ آهي. هيءُ چوي ٿو تہ "ان موت جي ڪيفيت جي مشاهدي ڏسڻ بعد آئون انساني دماغ جي گهرڙن ۽ سندن پيغامن جي رسد ۽ ترسيل جي باري ۾ جارجيا منجهہ ئي ڪم ڪري رهيو هئس تہ جيئن آئون پيدائش ۽ وجود جي باري ۾ دنيا کي ڪولي سمجهائي سگهان." هن کي اهو بہ ڪشف ٿيو آهي تہ هو طبعيات ۽ مابعد الطبيعات جي ماهرن کي گڏ ويهڻ لاءِ هڪ خاص قسم جي اداري جو بنياد وجهي جتي علم جي انهن بنهي شاخن جا ماڻهو ويهي خيالن جي ڏي وٺ ڪري دنيا کي وڌيڪ امن ۽ سڪون وارو بنائي سگهن. هيءُ اڄڪلهہ ان مٿان ڪم ڪري رهيو آهي.

مارگريٽ فيلڊس ڪين (-Marga ret Fields Kean) جو طبي موت 1978ع ڌاري ٿيو. هن پنهنجي روح کي جسماني بدن مان ٻاهر ويندي ۽ هوا ۾ گهندي ڦرندي محسوس ڪيو. هيءَ پنهنجي تجربي کي هيٺين نموني بيان ڪري ٿي:

"آئون دنيا کي هڪ نئين رنگ ۾ ڏسي رهي هيس ۽ محسوس ڪيم تہ ان جا رنگ وڌيڪ تيز ۽ روشن ٿي ويا هئا. مون کي پنهنجي ماءُ ۽ ڏيءُ جا چهرا ان بستري وٽ نظر آيا جنهن مٿان منهنجو بي جان بدن پيل هو. ان وقت منهنجي ٻڌڻ جي صلاحيت تمام تيز ٿي وئي هئي. آئون تمام ڏورانهين جاين جا بہ آواز چٽيءَ ريت ٻڌي سگهيس ٿي. آئون اسپتال جي ان ڪمري اندر هوندي بہ هيٺين منزل تي ٿهيل مريض

جيءَ انتظار گاهه منجهه ٿيندڙ ڳالهيون ڏسي ۽ ٻڌي سگهيس پئي. جيتوڻيڪ منهنجي ڪمري ۽ ان انتظار گاهه جي وچ ۾ ڪوڙ پتيون حائل هيون. آئون نه رڳو اتي موجود ماڻهن جو ڳالهائڻ ٻولهائڻ ٻڌي رهي هئس، پر اتي ويٺل ماڻهو جيڪو ڪجهه سوچي رهيا هئا، تنهن جو به مون کي ادراڪ ٿي رهيو هو. ٿوري دير کان پوءِ مون کي ائين لڳو ڄڻ آئون هوا ۾ ترندي ٻاهر اچي وئي هجان. چوڌاري لش ساوڪ پکڙيل هئي، ان ساوڪ جي ٽن پاسن کان هڪ ديوار وانگر ڪا شيءِ هئي جيڪا نهايت شفاف نظر اچي رهي هئي. ان ديوار آڏو هڪ ندي وهي رهي هئي، جنهن جي ڪپ تي هڪ ڊگهو وڻ پڻ بيٺل هو. ان نديءَ جي پويان مون کي نور نظر آيو جيڪو تمام تيز ۽ روشن هو، پر تنهن هوندي به ان روشنيءَ منهنجي اکين کي ڇهنجهايو ڪونه ٿي. ان نور کي ڏسڻ سان اکين کي نهايت سرور ۽ آرام مليو پئي."

مارگريٽ کي ان جاءِ تي هر شيءِ بابت عرفان ٿي رهيو هو. هو چوي ٿي ته ڪيس نه اتي ڪو آواز ٻڌڻ ۾ آيو هو ۽ نه ڪو وري ڪو بني بشر ڏسڻ ۾ آيس ۽ نه وري ڪو هن کي سندس حياتيءَ جا واقعا ڏيکارڻ وارا منظر سامهون آيا هئا. هو چوي ٿي ته ڪيس ان جاءِ تي بي پناهه محبت ۽ بي حد خوشيءَ جو اهڙو احساس ٿي رهيو هو، جنهن کي هو لفظن ۾ ٻڌائڻ کان لاچار آهي. ان جاءِ تي رڳو علم ۽ ڄاڻ جو ادراڪ ٿي رهيو هو. اتي منطق عدم وجود جي حالت ۾ هئي. اتي رڳو من ۾ هڪ سوال اڀريو پئي ته هو ڪهڙي نموني سڀ کان بهتر خدمت ڪري سگهي ٿي؟"

هن فيصلو ڪيو ته ويڄ (Healer) بڻجڻ ئي اهو ڪم هو جنهن ذريعي ماڻهن جي ڏکن ۽ تڪليفن کي ڇٽائي يا آسان بڻائي سگهي ٿي. سندس اهو فيصلو هڪ غير معمولي فيصلو هو، ڇاڪاڻ جو ڪيس ان پيشي جي باري ۾ ڪا ڄاڻ ڪانه هئي. دنيا ۾ هن وٽ ويڄ ٿيڻ جو مطلب اهو هو ته هو طبي تعليم حاصل ڪري ڊاڪٽر بڻجي، پر تنهن هوندي به ڪيس ان وقت ائين لڳو ڄڻ هو طب متعلق هر شيءِ جي ڄاڻ رکندي هجي. ڪيس ان ڳالهه جو به ادراڪ ٿيڻ لڳو ته هو پنهنجي معصوم ڌيءَ کي پالي نپائي وڏو ڪري ممتا جي جوابداريءَ جو بار لاهي. تنهن بعد مارگريٽ ان سرسبز واديءَ جي حد ٽپي نور وٽ پهتي. نور منجهه داخل ٿيڻ سندس ذهن کي ڄڻ هڪ نئين دنيا ۾ داخل ڪري ڇڏيو.

"اهو نور خود خدا هو. آئون نور سان گڏ بيٺي هيس. مون کي اتي ڏيکاريو ويو ته روح جو معراج ڪيئن ٿئي ٿو. مون کي اتي ڄاڻ ٿي ته مون کي دنيا منجهه واپس وڃڻو هو جتي منهنجي زندگيءَ جو مقصد ماڻهن جي زخمن ۽ تڪليفن کي ڇٽائڻ هوندو."

جنهن وقت مارگريٽ جو روح سندس جسم منجهه موٽي آيو ۽ هن

اکيون کوليون تہ چوڌطرف هلچل مچي وئي. کنهن کي اعتبار نہ پئي آيو تہ کو مارگريٽ وري زنده ٿي موٽي اچي سگهي ٿي. مارگريٽ جيتوڻيڪ ان اسپتال ۾ سخت بيمار هئي ۽ ڪمزوريءَ ڪري اٿڻ ۽ ويهڻ لائق نہ هئي، تنهن هوندي بہ هن اتي ڪيترا ڪرشماتي ڪم ڪري ڏيکاريا. هن جڏهن ٻڌو تہ هڪ زخمي نوجوان جنهن کي ڳچيءَ ۾ بندوق جي گولي لڳي هئي ۽ کيس درد ۽ پيڙا وچان ننڊ نہ پئي آئي تہ هيءَ هڪدم روحاني طور ان زخمي نوجوان جي ڪمري منجهہ پهچي وئي ۽ کيس مٺيءَ ننڊ ۾ سمهاري موٽي آئي. جڏهن هيءَ واپس جسماني حالت ۾ آئي ۽ نرس کي ان بابت ٻڌايائين تہ ان نرس کي اعتبار نہ پئي آيو. جڏهن اها نرس سندس ڪيل دعويٰ جي تصديق ڪرڻ لاءِ ان زخمي نوجوان جي ڪمري ۾ وئي ۽ کيس ستل ڏٺائين تڏهن مارگريٽ جي ان ڪرشمي تي يقين آيس.

هن جڏهن هڪ ٻار جي باهہ ۾ جلڻ بابت ٻڌو تہ ان جي ڪمري منجهہ پهچي وئي. اهو ٻار گورو انگريز هو جيڪو باهہ ۾ سڙڻ ڪري بلڪل ڪارو ڪوئلو بنجي ويو هو. اهو ٻار انتهائي تڪليف ۾ مبتلا هو ۽ کيس مرڻ کان ڊپ پئي لڳو. هن کيس دلداري ڏني تہ موت ڪا خوفناڪ شيءِ نہ آهي ۽ خدا نهايت محبت ڪرڻ وارو هو. جيڪڏهن هو زندهہ رهڻ جي ڪاڻ تڪليف کي برداشت نہ ڪري سگهڻ جهڙو هو تہ پنهنجي موت کي رضا ۽ خوشيءَ سان قبول ڪري، ڇاڪاڻ جو هن جي زندگيءَ جي خلقجڻ جو جيڪو مقصد هو سو پورو ٿي چڪو هو. ڪجهہ ڏينهن بعد اهو ڇوڪرو گذاري ويو. ان ڇوڪري جي موت بعد ان جا ماءُ پيءُ مارگريٽ وٽ آيا ۽ سندس مهرباني مڃيائون ڇاڪاڻ جو ڇوڪري مرڻ کان ڪجهہ وقت پهرين پنهنجن ماءُ ۽ پيءُ کي مارگريٽ سان ملاقات ۽کيس دلداري ڏيڻ بابت ٻڌايو هو. جنهن جي ڳالهين ٻڌڻ کان پوءِ ان ڇوڪري جي من کي موت جي خوف کان نجات ملي هئي. ان مرندڙ ڇوڪري مارگريٽ جو نالو وٺي سندس والدين کي هن بابت ٻڌايو هو. حيرت جي ڳالهہ اها آهي تہ مارگريٽ ۽ اهو ڇوڪرو ڪڏهن بہ جسماني طور هڪ ٻئي سان نہ مليا هئا ۽ نہ وري ڪو هنن پاڻ ۾ ڳالهايو هو ۽ نہ وري ڪا نرس سندن وچ ۾ هئي، جنهن ڪنهن نموني ٻنهي جي وچ ۾ رابطو ڪرايو هجي. اهو ڇوڪرو زندگيءَ ۽ موت جي ڪشمڪش جي وقت انتهائي نگهداشت جي وارڊ ۾ داخل هو، جتي عام ماڻهن ۽ مريضن جي داخلا جي سخت ممانعت هوندي آهي ۽ گڏوگڏ مارگريٽ جي بہ اهڙي جسماني حالت نہ هئي جو هوءَ پنهنجي بستري تان اٿي سگهي. مارگريٽ ان ڇوڪري سان روحاني حالت ۾ ملاقات ڪئي هئي.

تندرست ٿيڻ بعد هن ”نتيجي جو نظام“ (The Result System)

نالي طريقو ايجاد ڪيو آهي، جنهن وسيلي هر ماڻهو پنهنجي اندر جي اهڃاڻ (Inner Knowledge) کي پروڙي سگهي ٿو. هن وقت مارگريٽ ۽ سندس گهر وارو دنيا جي ٻن ڪنڊن منجهه "شفا گهر" (Healing Cen-tres) هلائي رهيا آهن جتي ماڻهن کي تربيت ڏني وڃي ٿي ته اهي پنهنجي اندر جي شڪتي کي ڪيئن پروڙي، پنهنجي ۽ ماڻهن جي فائدي لاءِ استعمال ڪري سگهن ٿا.

خودڪشيءَ کان پوءِ ڪيفيت جو مشاهدو

خودڪشي هڪ منجهيل اصطلاح آهي. دنيا ۾ ڪافي اهڙا ماڻهو آهن جيڪي قومي وقار جي سوچ تحت پنهنجي زندگيءَ جو انت آڻين ٿا. ڪن جڳهين تي ڪٽر مذهبي ماڻهو "عظيم مقصدن" کي پائڻ لاءِ پنهنجو پاڻ کي موت جي حوالي ڪن ٿا ته ڪافي ماڻهو پنهنجين بيمارين ۽ ناڪامين کان بيزار ٿي موت کي ڀَلي لڳائين ٿا. جيتوڻيڪ اهي سڀ ماڻهو اصطلاحي معنيٰ ۾ خودڪشي ڪن ٿا، پر سندن نيتون ۽ مقصد الڳ الڳ هوندا آهن. ٻي مهاڀاري جنگ دوران جاپان جا جنگي پائلٽ، جهاز اڏائي دشمن جي ٽڪاڻن سان وڃي ٽڪرائيندا هئا ۽ اهڙي نموني جان ڏئي دشمن کي سخت نقصان رسائيندا هئا. جڏهن ته ٻئي طرف مسلم دنيا ۾ خودڪش حملا ڪرڻ وارا موجود آهن، جيڪي جسم سان بم ٻڌيو دشمن سان وڃي ٽڪرائين ٿا ۽ انهن کي شديد جاني نقصان پهچائڻ سان گڏوگڏ پنهنجو پاڻ کي به شهيد ڪري ڇڏين ٿا. تامل ٽائيگر جيڪي سري لنڪا ملڪ اندر پنهنجي عليحده وطن لاءِ جنگ ڪري رهيا آهن (هاڻ انهن آزاديءَ جي نعري کي خودمختياريءَ ۾ بدلائي ڇڏيو آهي) تن جي به اهڙي تاريخ رهي آهي ته هو پنهنجي جسم جي چوڌاري بم ۽ بارود ٻڌي، سريلنڪا جي حڪومت جي فوجين ۽ اهم جاين ۽ جڳهين سان ٽڪرائين ٿا ۽ اهڙي ريت پنهنجو پاڻ کي ڌماڪي سان تباهه ڪري سريلنڪا جي حڪومت کي بي انتها جاني ۽ مالي نقصان پهچائين ٿا. اڄ به دنيا ۾ هر هنڌ اهڙا ماڻهو موجود آهن جيڪي ڪنهن اعليٰ مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ پنهنجو پاڻ کي باهه ۾ ساڙي رک ڪري ڇڏين ٿا يا بک هڙتالون ڪري پنهنجو خاتمو ڪن ٿا. ليڪن انهن مقصد رکندڙن سان گڏوگڏ هزارين اهڙا به انسان موجود آهن جيڪي پنهنجي ذهني، مالي ۽ گهرو پريشانين يا ناڪامين کان تنگ ٿي پنهنجو انت آڻين ٿا.

هتي اهو سوال پيدا ٿئي ٿو ته ڇا انهن خودڪشي ڪندڙن کي موت کان پوءِ واري ڪيفيت جو مشاهدو ٿئي ٿو؟ ۽ جيڪڏهن اهي واقعي موت جو مشاهدو ڪن ٿا ته ڇا انهن جي لقائن ڏسڻ ۽ ٻين حالتن جي موت جي مشاهدن ۾ ڪو فرق آهي؟ ڇا عام

مذهبي تعليمن جي روشنيءَ مطابق اهي واقعي مثئين دنيا ۾ خود کي مارڻ جي ڪا سزا پائين ٿا؟ اچو ته هيٺ انهن سوالن جا جواب تلاش ڪريون.

موت ڪان پوءِ جي ڪيفيت جو مشاهدو ڪندڙ ماڻهن جي گهڻائيءَ انهن لقائن کي ڏسي موٽڻ ڪان پوءِ ٻڌايو آهي ته، انهن مشاهدن کي ڏسڻ ڪان پوءِ کين پتو پيو آهي ته هن زميني دنيا منجهه سندن حياتيءَ جو ڪو مقصد آهي جنهن کي پورو ڪرڻ انهن لاءِ لازمي آهي. خودڪشي ڪرڻ جو مطلب اهو آهي، ته آپگهاتي ماڻهو پنهنجي حياتيءَ جي ان مقصد کي اڌ ۾ ڇڏي ڏين ٿا، جيڪا ڳالهه فطرت جي قانونن جي خلاف آهي. انهيءَ سبب ڪري اهي ماڻهو خودڪشيءَ کي سخت ناپسند ڪن ٿا.

ڪيترن ئي اهڙن ماڻهن جن جو طبي موت حادثن يا قدرتي سببن جي ڪري ٿيو هو ۽ اهي ماڻهو موت جي بعد جي ڪيفيتن جو مشاهدو ڪرڻ ڪان پوءِ هن زميني دنيا ڏانهن واپس موٽي آيا آهن، تن ٻڌايو آهي ته کين ان مٿانهين دنيا ۾ اهو چِٽيءَ طرح باور ڪرايو ويو ته خودڪشي جو فعل انتهائي خراب ۽ قبيح قدم آهي ۽ ان جي مٿانهين دنيا ۾ سزا مقرر ٿيل آهي. جو ته ان فعل ڪري خودڪشيءَ ڪندڙ ماڻهو پنهنجي زندگيءَ جي مقصد کي پورو ڪرڻ بجاءِ انهيءَ کان فرار ٿيڻ کي ترجيح ڏئي ٿو. هڪ اهڙي ماڻهو جا تاثرات پڙهو:

”مون مٿان ان مٿانهين دنيا ۾ ٻه ڳالهيون آشڪار ڪيون ويون جن جي ڪرڻ جي سخت منع ٿيل آهي. هڪڙي ڳالهه اها آهي ته خودڪشي هرگز نه ڪجي ۽ ٻي ڳالهه ته ڪڏهن به ڪنهن انسان کي قتل نه ڪجي. جيڪڏهن آئون خودڪشي ڪري پنهنجي جان کي ختم ٿو ڪريان ته ان جو مطلب اهو ٿيو ته آئون پالڻهار جي ڏنل زندگيءَ جي تحفي کي ڌڪاريان ٿو. ٻئي ڪنهن انسان کي ختم ڪرڻ جي به معنيٰ ساڳي آهي ته آئون پالڻهار طرفان ان ماڻهوءَ کي ڏنل حياتي ۽ ان جي مقصد جيٰ تڪميل کي اڌ ۾ روڪي ختم ڪريان ٿو. ان جي معنيٰ اها ٿي ته منهنجو عمل فطرت جي عين خلاف آهي. هونئن به جيڪا زندگي پالڻهار ڏئي ٿو تنهن کي ضايع ڪرڻ جو مون کي ته ڪو حق ڪو نه ٿو پهچي.“

هڪ اهڙي ٻئي ماڻهوءَ جنهن خودڪشيءَ جي ڪوشش ته ضرور ڪئي هئي، پر خوش قسمتيءَ سان سندس زندگي بچي وئي هئي، پر تنهن هوندي به ڪيس طبي موت جي حالت مان گذرڻو پيو هو. جنهن دوران ڪيس موت جو مشاهدو ٿيو. هيءَ ماڻهو ٻڌائي ٿو ته ان مٿانهين دنيا منجهه ڪيس اهڙو تاثرِ مليو ته خودڪشيءَ جي فعل جي سزا ضرور ملڻي آهي ۽ اها سزا ان صورت ۾ به هوندي آهي ته هو مٿانهين دنيا ۾ ٻيهي سندن خودڪشي جي فعل جي ڪري سندن پوئتان بچيل ماڻهن جي زندگيءَ مٿان پيل اثرن،

تڪليفن ۽ ڏکن کي ڏسي ۽ محسوس ڪري تہ جيڪڏهن هو اها خودڪشي نہ ڪري ها تہ هوند هو زنده حالت ۾ پنهنجن پيارن ۽ عزيز اقاربن جي مصيبتن، ڏکن ۽ رنجن ۾ ڪجهہ نہ ڪجهہ مدد ضرور ڪري سگهي ها ۽ انهن کي گهٽائڻ جي ڪوشش ڪري ها جيڪا ڳالهہ هاڻ سندس لاءِ ممڪن نہ هئي.

ڪجهہ ماڻهن اهو ٻڌايو آهي تہ خودڪشي جي فعل کان پوءِ مٿانهين دنيا ۾ پهچڻ بعد کين اهو احساس ٿيو تہ ان خودڪشيءَ واري عمل سندن ڪو بہ مسئلو حل نہ ڪيو هو. مٿانهين دنيا ۾ اهڙن ماڻهن پنهنجو پاڻ کي انهن ساڳين ذهني مصيبتن، پريشانين ۽ ڏکن منجهہ ڏٺو هو، جيڪي هنن کي زنده هئڻ واري حالت ۾ درپيش هيون. انهن ماڻهن جيتري قدر ڪوشش انهن ڏکن ۽ اهنجن کي دور ڪرڻ لاءِ اتي ڪئي پئي اوترو وڌيڪ انهن ڏکن ۽ رنجن جو احساس کين ٿيو پئي.

هڪڙي عورت جنهن خودڪشي جي ڪوشش تہ ضرور ڪئي هئي پر سندس زندگي بچائي وئي، تنهن کي ان حالت دوران موت جي ڪيفيت جو مشاهدو ٿيو هو سا ٻڌائي ٿي تہ، ڪيس لڳو تہ ان مٿانهين دنيا ۾ وقت بيٺل هو ۽ هن پنهنجو پاڻ کي اتي بہ ان ساڳيءَ مصيبت ۾ مسلسل ڦاٿل ڏٺو جنهن مان نڪرڻ ڪاڻ هن خودڪشيءَ جي ڪوشش ڪئي هئي. ان مٿانهين دنيا ۾ سندس انهيءَ خودڪشيءَ کان

پهرين جون حالتون وري وري ڪري رونما ٿي رهيون هيون ۽ هر گهڙي اها عورت خودڪشيءَ جي عذاب مان گذري رهي هئي. سندس واتان اتان جي روئداد ٻڌو:

"خودڪشيءَ کان پوءِ مونکي لڳو تہ اها پريشاني ۽ تڪليف ائين ئي موجود هئي، جنهن کان بچڻ لاءِ مون آپگهات ڪيو هو. مون کي لڳو ڄڻ اها پريشاني منهنجي ڪاڻ وري وري ڪري دهرائجي رهي هئي ۽ آئون ان جي پيڙا کي هر پل محسوس ڪري رهي هئس. مون هر دفعي ان ذهني پريشانيءَ مان گذرڻ بعد سک جو ساهہ پئي کنيو تہ شڪر آهي جو هاڻ منهنجي جند ان پيڙا مان آجي ٿي وئي، پر ٻئي لمحي اهو ساڳيو تجربو وري مون سان دهرائجي رهيو هو ۽ اها پيڙا ٻيهر منهنجي مٿان مسلط پئي ٿي. مون رڙيون پئي ڪيون تہ "اوه منهنجا رب... وري ٻيهر ساڳي مصيبت... مون کي بچاءِ!"

خودڪشيءَ جي ناڪام عمل ۽ موت جي مشاهدي ڪرڻ بعد گهٽائي مريض ان خيال جا ٿي وڃن ٿا تہ هو ٻيهر وري ڪڏهن بہ پنهنجي حياتيءَ کي پنهنجو پاڻ ختم ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪندا ۽ زندگيءَ کان موٽڻ بعد انهن شڪر ادا ٿي ڪيو تہ سندن خودڪشيءَ وارو عمل ناڪام ٿيو هو ۽ اهي بچي ويا. خودڪشيءَ واري ڪوشش کي انهن پنهنجي زندگيءَ جي سڀ کان وڏي ۽ بدترين غلطي قرار ڏنو. هڪڙو اهڙو ماڻهو چوي ٿو:

"نـ... هرگز نـ... آئون ان غلطيءَ کي وري ڪڏهن بہ نہ ورجائيندس. آئون هاڻ قدرتي موت جي ذريعي دنيا کي ڇڏيندس. ڇاڪاڻ جو مون کي هاڻ اهو شديد احساس ٿيو آهي تہ اسان انسان هن دنيا منجهہ تمام ٿوري وقت لاءِ آيل آهيون ۽ اسان جي زندگيءَ جو ڪو مقصد آهي، جنهن جي پورائي ڪرڻ لاءِ اسان کي هيٺ زميني دنيا منجهہ موڪليو ويو آهي. ان مقصد جي تڪميل لاءِ اسان کي نهايت ئي محنت سان ڪم ڪرڻو آهي. ڇاڪاڻ تہ اسان کي مٿانهين دنيا ۾ ان جو جواب ڏيڻو پوندو. ان مٿانهين جاءِ کان پوءِ ٻي ڪا اهڙي منزل ناهي، جنهن ۾ اسان زمين منجهہ پنهنجي ان مقصد جي اڻ تڪميل جي عيوضي طور ڪجهہ ڪري سگهون. ڇو تہ اها مٿانهين دنيا واري زندگي ئي ابدي ۽ آخري آهي، جنهن کان پوءِ ٻيو ڪجهہ نہ آهي."

هتي هڪ حيرت ۾ وجهندڙ ڳالهہ نظر اچي ٿي تہ خودڪشيءَ جي ناڪام ڪوشش ڪندڙ ماڻهن جيڪي خيال ۽ ويچار موت جي مشاهدي بابت ٻڌايا آهن، سي اهي ساڳيا آهن جيڪي صدين کان مذهب، روحاني پيشوا ۽ ڏاها انسان بيان ڪندا آيا آهن. ڪيترائي مذهب ۽ فلسفي صدين کان خودڪشيءَ جي خلاف اهو دليل ڏيندا اچن ٿا تہ هي جيون پالڻهار جو تحفو آهي ۽ ان ڪري انسان کي ڪو حق نہ ٿو پهچي تہ اهو پالڻهار کي سندس شيءِ ان جي مرضيءَ کان سواءِ موٽائي ڏين.

افلاطون پنهنجي مشهور ڪتاب "فئڊو" (Phaedo) ۾ ساڳئيءَ ڳالهہ جو تڪرار ڪري ٿو تہ انسان هن دنيا منجهہ عارضي وقت لاءِ آيل آهن ۽ سندس حيات جو ڪو مقصد آهي ۽ انسانن کي ان مقصد جي هر حال ۾ تڪميل ڪرڻ گهرجي. ان مقصد کان لنوائڻ پنهنجي خالق جي حڪم عدولي آهي. بقول هن جي تہ انسان هر وقت پنهنجي پيدا ڪندڙ سان رابطي ۾ آهن ۽ ڳڌوڳڏ سندس حفاظت ۾ پڻ آهن. اسان کي خودڪشيءَ جهڙو برو فعل ڪري ان خالق سان احسان فراموشي نہ ڪرڻ گهرجي.

قرون وسطيٰ جي دور جو عالم ٿامس اڪيوناس (Thomas Aqui-nas) بہ ساڳئي قسم جا دليل ڏئي ٿو. بقول هن جي تہ خالق طرفان ڏنل زندگي انسانن لاءِ هڪ انعام ۽ تحفو آهي، ان ڳالهہ ڪري صرف خدا کي ئي اهو حق ٿو پهچي تہ هو فيصلو ڪري تہ ان کي ڪڏهن واپس وٺڻو آهي.

سترهين صدي جو برطانوي مفڪر جان لاڪ (John Locke) چوي ٿو تہ انسان پالڻهار ۽ خالق جي ملڪيت آهن. خدا انسانن کي هن زمين مٿان ڪنهن خاص مقصد ڪارڻ آندو آهي. اسان کي هرگز سندس رکيل جاءِ تان پاڻ کي هٽائڻ نہ گهرجي.

جرمن فلسفي ايمانيوئيل ڪانٽ (Immanuel Kant) خودڪشيءَ بابت چوي ٿو:

"جيڪڏهن اسان خودڪشيءَ جي عمل کي مذهبي نظرين جي روشنيءَ ۾ ڏسنداسين ته اسان کي نهايت ترت اها ڄاڻ ٿي ويندي ته خودڪشي ڪرڻ هڪ غلط قدم آهي. انسان کي هن دنيا منجهه ڪجهه خاص حالتن ۽ شرطن تحت رکيو ويو آهي ۽ هن کي هڪ خاص مقصد جي تڪميل ڪرڻي آهي. خودڪشيءَ جو عمل خالق جي ان مقصد يعني انسان ۽ خدا جي وچ ۾ ٿيل معاهدي جي نفي آهي. خودڪشي ڪرڻ وارو ماڻهو پالڻهار جي مرضيءَ کان سواءِ هيءَ دنيا ڇڏي سندس مٿانهين دنيا ۾ بنا اجازت داخل ٿئي ٿو. پالڻهار اهڙي عمل کي انسان طرفان حڪم عدولي سمجهي ٿو. خدا انسانن جو مالڪ آهي ۽ انسان ان جي ملڪيت آهن. خدا هميشه انسانن جي ڀلائي لاءِ سوچيو آهي."

انهن فلسفين ۽ مذهبن جي سوچ ۽ نظرين کي مٿي بيان ڪرڻ جو مطلب هرگز اهو نه آهي ته ڪو اسان مذهبي رجحانن کي وڌائڻ چاهيون ٿا يا ڪو مذهبي نظرين جي تبليغ ڪري رهيا آهيون. اسان جو مقصد صرف اهو ٻڌائڻ آهي ته خودڪشي جي نتيجي جي ڪري موت کان پوءِ جي مشاهدي کي ڏسڻ بعد عام ماڻهن جي ٻڌايل ڳالهين ۽ عظيم فلسفين جي خيالن ۽ مذهبي نظرين ۾ ڪو خاص فرق نه آهي. انهن سڀني جا مٿانهين دنيا ۽ خودڪشيءَ بابت خيال ۽ سوچون ذري گهٽ ساڳيون آهن.

هتي اسان اهو به ٻڌائڻ ضروري ٿا سمجهون ته خودڪشي جي عمل ڪرڻ کان پوءِ جي موت جي مشاهدي جي لقائن دوران هر ماڻهو اهڙين ساڳين تڪليفن يا ڏکن منجهان نه ٿو گذري، جيڪي اسان مٿي ٻڌائي آيا آهيون. ڪوڙ اهڙا به ماڻهو مليا آهن جن کي ان مٿانهين دنيا ۾ ڪنهن به تڪليف يا پريشانيءَ جو احساس نه ٿيو آهي، جيتوڻيڪ انهن به خودڪشيءَ جي ڪوشش ڪئي هئي. اسان کي انهن جي موت جي بعد جي ڪيفيت جي مشاهدي ۽ عام حالت ۾ طبي موت کان پوءِ جي موت جي مشاهدي ۾ ڪو فرق نه ٿو ملي. خودڪشيءَ واري عمل کان پوءِ ڪن ماڻهن کي انتهائي خوفناڪ ۽ ڀوائتا منظر به نظر آيا آهن ته گهڻن ماڻهن کي وري نهايت فرحت، سڪون ۽ خوشيءَ جو احساس ٿيو آهي. اچو ته اهڙن ڪجهه مشاهدن کي هيٺ بيان ڪيون.

بل نالي ماڻهوءَ جي عمر چاليهن سالن کان مٿي آهي. پر سندس سرخ ۽ سفيد رنگ، ڊگهو قد، گهنڊيدار وار ۽ لسي ۽ چمڪندڙ چمڙي سندس اصل عمر کي ظاهر نه ٿا ڪن ۽ هو اڄ به جوان سمجهيو وڃي ٿو. بل شراب جو عادي هو. باوجود سر توڙ ڪوشش ڪرڻ جي به هيءُ ان بري علت کان پنهنجي جان ڇڏائي نه سگهيو. نيٺ هڪ ڏينهن هن مايوس ٿي ننڊ جون ٽيهه ڪن گوريون کائي آپگهات ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. هيءَ ٻڌائي ٿو:

"مونکي لڳو ڄڻ منهنجو روح جسم کان ٻاهر نڪري آيو هجي ۽ آئون پنهنجي هيٺ پيل بي جان جسم کي مٿان کان ڏسي رهيو هئس. مون کي ان وقت ڪا تڪليف يا ڏک محسوس نه پئي ٿيو. ان حالت ۾ مون پنهنجي وجود کي انتهائي هلڪو محسوس ڪيو. مون کي ان ڪيفيت ۾ سرور پئي آيو. مون ان حالت ۾ سوچيو ته هيءَ ڪيڏو نه حيرتناڪ منظر آهي جو منهنجو جسم هيٺ به پيل آهي ۽ ساڳئي وقت آئون مٿي به موجود آهيان ۽ پنهنجي بي سرت بدن کي ڏسي رهيو آهيان. مون مٿان کان ڊاڪٽرن ۽ نرسن کي ڏٺو پئي ته اهي ڪهڙي نموني منهنجي بي جان بدن کي بجليءَ جي جاٽن (Electric Shocks) سان ڳڏوگڏ سيني مٿان مڪون به هڻي رهيا هئا. ڪن ان وقت منهنجي بدن کي مالش پڻ پئي ڪئي. اهي منهنجي پيٽ کي صاف ڪرڻ لاءِ ٽيوب (Stomach Tube) جو استعمال پڻ ڪري رهيا هئا. ان وقت مونکي اهو لڳو ڄڻ آئون ڪنهن بي دنيا منجهه پهچي ويو هجان جتي آئون پنيءَ پر ليٽيو پيو هئس. اتي مون پنهنجو پاڻ کي هڪ وڏي ٽانو مٿان ليٽيل ڏٺو جنهن جي وچ ۾ آئون پيو هئس. اهو وڏي ٽانوَ ڪاٺ جي وڏي تختي جيان هو جيڪو ڪنهن جاءِ مٿان تري رهيو هو. مون آڏو ڏٺو ته مون کي هڪ وڏي هيري وانگر ڪا روشن شيءِ نظر آئي، مون کي ان وقت ڪنهن به ڊپ يا ڀو جو احساس نه پئي ٿيو. آئون انتهائي سڪون ۽ اطمينان منجهه هئس. آئون ان ٽانو جي ذريعي ترندو ٿلندو آهستي آهستي ڪري ان هيري جهڙي روشن گولي ڏانهن وڃي رهيو هئس. اهو روشن هيري جهڙو گولو انتهائي وڏو هو. منهنجي حيثيت ان روشن گولي جي آڏو ڄڻ هڪ

ريڊرس ڊائجسٽ جي نيلامي

دنيا ۾ سڀ کان وڌيڪ پڙهيو ويندڙ انگريزي ريڊرس ڊائجسٽ نيلام ٿي ويو آهي ۽ سندس نيلاميءَ جي قيمت لڳي آهي هڪ ارب ستَ ڪروڙ آمريڪي ڊالر. 21 زبانن ۾ شايع ٿيندڙ هن آمريڪي ڊائجسٽ جي پڙهندڙن جو تعداد 8 ڪروڙ آهي. 1922ع ۾ ڊي وٽ وئلس ۽ سندس زال لـيلا گڏجي هن ڊائجسٽ جي ڇپائي شروع ڪئي هئي. 1981ع ۾ ريڊرس ڊائجسٽ جي باني وئلس جي وفات کان پوءِ به سڄي دنيا تي هن ڊائجسٽ جو راڄ قائم رهيو پر هاڻي ڇيو پئي ويو ته نوجوان نسل کي اهو مدي خارج محسوس ٿيڻ لڳو هو. جنهنڪري سندس سرڪيوليشن ۽ اشتهارن جي آمدني گهٽجڻ لڳي هئي.

رِپل ورڊ هولڊنگس (Ripple Wood Holdings) ڪمپني هاڻ هن ڊائجسٽ جي مالڪ بڻي آهي. ڏسجي ته اها ريڊرس ڊائجسٽ کي نئون آب و تاب ٿي بخشي يا اڳيون ئي نوُر به ڇنُ ٿي ڪري.

ماڪوڙي جھڙي هئي. ان روشن گولي جي خوبصورتي ۽ دلڪشي بيان ڪرڻ کان ٻاهر آهي. ان جي روشني منھنجي روح کي چقمق جيان پنھنجو پاڻ ڏانهن ڇڪي رهي هئي. مون کي آفاقي پيار ۽ محبت جو ڇهاءُ پئي محسوس ٿيو. ان مهل مون کي انتهائي سڪون ۽ آرام پئي محسوس ٿيو. مون کي ان وقت صرف اهو ويچار هو تہ مون کي ان مٿانهين جاءِ تي قبول ڪيو وڃي. ائين نہ ٿئي جو منھنجي آپگهات واري عمل ڪري مون کي اتان ڌڪاريو وڃي. جڏهن آئون ان روشني جي حد ۾ آيس تہ مون کي پتو ناهي تہ ڇا ماجرا ٿي، ڇاڪاڻ تہ جيئن ئي آئون ان روشنيءَ جي حلقي ۾ آيس تہ مون کي هڪ غيبي آواز ٻڌڻ ۾ آيو جيڪو چئي رهيو هو تہ، آئون ان جڳهہ کان موٽي واپس زميني دنيا ڏانهن وڃان. آئون اهي لفظ ٻڌي ڪن پل لاءِ اتي بيهي رهيس. ايتري ۾ ٻيهر ساڳيو آواز منھنجي ڪنن تي پيو. مون کي لڳو ٿو تہ آئون ڄڻ ان حد مٿان بيٺل هئس جتان هڪ دفعو پار پوڻ کان پوءِ ڪو بہ انسان واپس ناهي ورندو. مون کي بعد جو پتو ناهي. ڇو تہ ان کان پوءِ مون کي اهو لڳو ڄڻ آئون پنھنجي جسم اندر واپس پهچي ويو هجان ۽ مون اکيون کولي ڇڏيون.“

ٻل جي موت جو مشاهدو ٻڌائي ٿو تہ جيتوڻيڪ هن آپگهات ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، پر تنهن هوندي بہ ڪيس ان حالت ۾ ڪنهن بہ ڊپ يا پريشانيءَ يا پشيمانيءَ جو احساس نہ ٿيو هو ۽ نہ وري ڪيس اتي ڪي خوفناڪ ۽ ڊيڇارينڊڙ منظر نظر آيا هئا.

اچو تہ آمريڪا جي رهاڪو ورجينيا (Virginia) جو احوال ٻڌون. ورجينيا نهايت مايوسيءَ ۽ اداسيءَ جي بيماري ۾ ورتل هئي. جنهن کي طبي سائنس جا ڊاڪٽر ”نروس بريڪ ڊائون“ (Nervous Breakdown) جي نالي سان سڏين ٿا. ورجينيا بہ ٻل وانگر ننڊ جا هب کائي پنھنجي جان ختم ڪرڻ جي ناڪام ڪوشش ڪئي هئي. هيءَ ٻڌائي ٿي:

”اوچتو منھنجي دل جي ڌڙڪن بند ٿي وئي، ۽ مون کي لڳو ڄڻ آئون پنھنجي جسماني وجود مان ٻاهر نڪري آئي هجان. آئون هيٺ پيل پنھنجي بي سڌ جسم کي ڏسي رهي هئس. مون ڊاڪٽرن ۽ نرسن کي منھنجي جسم کي وري جيئارڻ جي ڪوشش ۾ مصروف ڏٺو. ان وقت مون سوچيو واهہ ڇا تہ شاندار ڪم ٿيو آهي. اهو ئي تہ مون چاهيو ٿي تہ آئون هن زندگيءَ کان پري هلي وڃان. هاڻ آئون ايڏو ڏور هلي وينديس جو وري ڪڏهن بہ هتي نہ موٽنديس. تنهن بعد مون کي اونداهي سرنگهہ مان گذري نور جي تجليءَ ڏسڻ جو احساس ٿيو. آئون ان نور جي تجليءَ جي باري ۾ ڪجهہ بہ ٻڌائي نہ ٿي سگهان. ڇاڪاڻ جو ان کي بيان ڪرڻ لفظن جي وس کان ٻاهر آهي. توهان ان نور جي تجليءَ جي سونهن، خوبصورتيءَ ۽ موجودگيءَ کي صرف

محسوس ڪري سگهو ٿا، پر بيان نه ٿا ڪري سگهو. آئون جيئن ئي ان نور جي تجليءَ جي ويجهو پهتس ته مون کي لڳو ڄڻ مون کي ڪو چئي رهيو هجي ته ”اجان تنهنجو وقت هن جاءِ تي اچڻ جو ناهي ٿيو. ان ڪري تون هتان واپس هلي وڃ.“ ان مهل مون کي پهرين دفعو احساس ٿيو ته آئون ڪو خواب ڪانه ڏسي رهي هيس پر اهو واقعي موت جي بعد جو منظر هو ۽ مون کي واپس زميني دنيا ڏانهن موٽي وڃڻ گهرجي. ان سوچ سان گڏ مون کي لڳو ڄڻ منهنجي پهرين واري سوچ ۽ خيال بلڪل بدلجي ويا هجن. اڳي منهنجو من هن زميني دنيا کان بيزار هوندو هو ۽ ان ۾ رهڻ لاءِ دل نه چاهيندي هئي. اهو منهنجي خيالن ۾ ڦيرو ڪيئن آيو تنهن جي مون کي ڪا پروڙ ناهي يا شايد ان ڦيري جي باري ۾ ٻڌائڻ انتهائي مشڪل آهي. مون کي صرف اها خبر آهي ته منهنجي اندر سوچ جي اها تبديلي آئي هئي.. ان بعد آئون واپس پنهنجي بدن ۾ پهچي ويس ۽ ساهه کڻڻ شروع ڪيم.“

ورجينيا جو به تجربو ٻڌائي ٿو ته ڪيس ان مشاهدي دوران ڪنهن به دوزخ جهڙي ڪيفيت جو مشاهدو نه ٿيو هو ۽ نه وري ڪيس ان لقائن دوران ڪنهن وقت اهو احساس ٿيو هو ته ڪو هن جي آپگهات جي عيوض ۾ مٿئين دنيا منجهه ڪيس سزا ملي رهي هئي يا وري اهڙي قسم جي سزا ملندي.

ڊاڪٽر ڪينٿ رنگ موت جي ڪيفيت جي مشاهدي جي ان تضاد کي سمجهڻ جي گهڻي ڪوشش ڪئي آهي پر اجان تائين سندس ڪم جو ڪو ڪرٽيل ڪونه نڪتو آهي. هن جي محنت صرف هڪ ڳالهه سامهون آندي آهي ته آپگهات وارن موت جي مشاهدن ۽ ٻين حالتن وارن موت جي مشاهدن ۾ صرف اهو فرق نظر اچي ٿو ته. آپگهات وارن واقعن ۾ ماڻهن کي مختصر مدي لاءِ لقائن کي ڏسڻ جو موقعو مليو آهي. جڏهن ته ٻين حالتن ۾ ماڻهو انهن مشاهدن دوران هر ڪنهن لقاءُ جي انتهائي گهرائي منجهه ويا آهن. جيئن جيئن وڌيڪ خودڪشي وارا واقعا ۽ سندن موت جو مشاهدا منظر عام تي اچي رهيا آهن. تيئن تيئن انهن تجربن بابت تحقيق به گهري کان گهري ٿيندي وڃي پئي. ٿي سگهي ٿو ته انسان ايندڙ وقت ۾ ان تضاد جي پروليءَ کي پيچي سگهون.

هتي اهو ذڪر ڪرڻ مناسب آهي ته اهي ماڻهو جيڪي پنهنجي زندگيءَ جي پريشانين، ناڪامين ۽ مايوسين کان بيزار ٿي ان کان فرار حاصل ڪرڻ لاءِ آپگهات ڪن ٿا ۽ ڪين جنهن سکون ۽ اطمينان جو احساس ان مٿانهين دنيا منجهه محسوس ٿئي ٿو، اهو تاثر ڪين واپس هن دنيا ۾ ورڻ بعد ٻيهر خودڪشي جي ڪوشش ڪرڻ کان روڪي ٿو. اها هڪ عجيب ماجرا آهي، ڇاڪاڻ جو هنڻ ته ائين ڪيپي ها ته ان مشاهدي جي سکون ۽ اطمينان واري ڪيفيت کان پوءِ اهڙا ماڻهو يا ته ان

مٿانهين دنيا کان واپس اچڻ کان نابري وارين ها يا وري جيڪڏهن هو پنهنجي مرضيءَ ۽ خواهش جي برخلاف هن دنيا ۾ موٽايا ويا هئا تہ پوءِ وري ڪين خودڪشيءَ جي بيهر ڪوشش ڪري، ڪين ان آرام ۽ سڪون واري هنڌ تي هليو وڃڻ گهرن ها. هن موضوع جي ماهرن ان سوال مٿان بہ گهڻي محنت ڪئي آهي. انهن ماهرن مان بروس گريسن (Bruce Greyson) بہ هڪ ماهر آهي. هن جي تحقيق هيٺيان ٻارنهن سبب ڳولي لڌا آهن، جيڪي هن جي خيال ۾ ماڻهن کي بيهر آپگهات ڪرڻ جي ڪوشش کان روڪين ٿا:

1. موت جو مشاهدو ماڻهن کي ٻڌائي ٿو تہ اهي ڪائنات سان جڙيل آهن ۽ انهن کي ڪنهن خاص مقصد تحت پيدا ڪيو ويو آهي.
2. موت جي مشاهدي دوران ماڻهن کي سندن زندگيءَ جي چڪر کان وٺي موت جي مشاهدي واري طبي موت تائين جو هر ننڍو وڏو واقعو ذري پرزي سندن سامهون آندو وڃي ٿو تہ، جيئن اهي ماڻهو پنهنجين ناڪامين ۽ پريشانين جي سبب کي بهتر انداز ۾ سمجهي سگهن ۽ انهن کي دور ڪري خوش ۽ مطمئن زندگي گذاري سگهن.
3. موت جو مشاهدو ماڻهن کي سندن زندگيءَ بابت مثبت سوچ عطا ڪري ٿو. انهن مشاهدن کان پوءِ ماڻهن کي سندن زندگي وڌيڪ معنيٰ ۽ مقصد واري لڳي ٿي.
4. موت جو مشاهدو ماڻهن جي زندگيءَ ۾ ڄڻ هڪ نئون روح ڦوڪي ٿو.
5. موت جي مشاهدو ڪرڻ بعد ماڻهو پنهنجو پاڻ کي وڌيڪ بهتر انداز ۾ سمجهي سگهن ٿا ۽ ڪين پنهنجي زندگي اڳي کان وڌيڪ بهتر نظر اچي ٿي.
6. موت جي مشاهدي بعد ماڻهو پنهنجو پاڻ کي ٻين کان الڳ ٿلڳ ۽ اڪيلا محسوس ڪونہ ٿا ڪن، بلڪ هو پنهنجو پاڻ کي ٻين ماڻهن جي وڌيڪ ويجهو پائنين ٿا.
7. موت جو مشاهدو اهڙن ماڻهن کي قائل ڪري ٿو تہ آپگهات ڪرڻ سان فرار حاصل نہ ٿو ٿئي بلڪ ائين ڪرڻ سان سندن پوئتان رهيلن لاءِ وڌيڪ پريشانيون، رنج ۽ مصيبتون ڪڙيون ٿي وڃن ٿيون.
8. موت جي مشاهدو ماڻهن کي ان ڳالهہ جي قابل بنائي ٿو تہ اهي مسئلن ۽ زندگيءَ جي دشوارين جو مڙس ٿي مقابلو ڪن ۽ انهن کي بهتر انداز سان حل ڪن.
10. موت جو مشاهدو ماڻهن کي اها اخلاقي جرئت ۽ سبق ڏئي ٿو تہ آپگهات جو عمل بزدلن ۽ ڊيڄو ماڻهن جو ڪم آهي ۽ اهو بلڪل غلط فعل آهي.
11. موت جو مشاهدو ماڻهن کي نئين سوچ جو اندازو عطا ڪري ٿو ۽ سندس اجائي ۽ غير ضروري

خوديءَ جي احساس کي جهڪو ڪري، ڪين دنيا کي قبولڻ جو احساس ڏئي ٿو.

12. موت جي مشاهدن ۾ جن ماڻهن کي دوزخ يا وري پوائتا يا خوفناڪ منظر نظر آيا آهن، تن کي انهن منظرن جي هيبت ڪري وڏيڪ همت ڪانہ ٿي ٿئي تہ ڪو اهي ماڻهو پنهنجي ان تجربي کي وري ورجائين.

هتي اهو چوڻ بيجا نہ آهي، تہ موت جي بعد جي ڪيفيت جي مشاهدن جي، آپگهات واري پهلوءَ تي اجا بہ وڌيڪ ڪم ڪرڻ جي گهرج آهي، ڇاڪاڻ جو دنيا ۾ ڪي ملڪ ۽ تهذيبون اهڙيون بہ آهن، جن ۾ خودڪشيءَ جي فعل کي مردانگيءَ وارو ڪم سمجهيو وڃي ٿو. مثال طور جاپان جي تهذيب ۾ هاراڪاريءَ جي عمل کي انتهائي بهادريءَ ۽ دليريءَ جو ڪم ليکيو وڃي ٿو.

جديد زماني جي ڪيترين ئي شين لاءِ اسان کي پتو آهي تہ اهي زهر جو ڪم ڏين ٿيون، پر تنهن هوندي بہ ڪين ڪروڙين ماڻهو واپرائين ٿا ۽ ائين ڄاڻي واڻي پنهنجي موت کي دعوت ڏين ٿا. انسانن جو سگريٽ ڇڪڻ، شراب، پان ۽ نسوار وغيره واپرائڻ انهن شين جي زمري هيٺ اچي ٿو. انهن شين کي هلڪو زهر (Slow Poison) بہ چيو وڃي ٿو، جنهن جي مسلسل واپرائڻ ڪري موت واقع ٿيڻ جو خدشو رهي ٿو. ڇا اسان ماڻهن جي اهڙين زهريلين شين جي واپرائڻ واري روئي کي آپگهات ڇئي سگهون ٿا؟ دنيا ۾ ڪافي اهڙا ڌنڌا آهن جنهن ۾ هر وقت موت جو خدشو رهي ٿو، جيئن پوليس ۽ فوج ۾ ڪم ڪندڙن جو هر روز موت سان مهاڏو اٽڪيل هوندو آهي. ڇا ماڻهن جي اهڙن ڌنڌن ۾ وڃڻ کي اسان آپگهات ڇئي سگهون ٿا ۽ اهڙن ماڻهن سان موت بعد ڪهڙو لقاءُ ٿيندو؟ ڪيترا سياسي قيدي بک هڙتالون ڪري اختياريءَ وارن جا ڌيان پنهنجي قوم ۽ ملڪ جي مسئلن ڏانهن ڇڪائڻ جي ڪوشش ۾ مري وڃن ٿا.. ڇا اهڙيون بک هڙتالون آپگهات جي صف ۾ اچن ٿيون؟

اهڙا ڪيئي انيڪ سوال ذهنن ۾ اڀرن ٿا جن جي باري ۾ اسان پوريءَ ريت ڪجهہ بہ چئي نہ ٿا سگهون. مٿين ڪجهہ سوالن ۽ اهڙين ساڳين حالتن وارن ڳالهين مٿان سوچيندي، اسان چئي سگهون ٿا تہ آپگهات وارن مشاهدن منجهہ تضاد (تہ ڪجهہ ماڻهن کي سڪون ۽ فرحت وارا لقاءُ نظر آيا آهن تہ ڪجهہ ماڻهن کي پوائتا ۽ خوفناڪ مشاهدا ٿيا آهن ۽ ان جو سبب ڇا آهي؟) ايستائين حل نہ ٿيندو جيستائين اسان آپگهات جي منفي ۽ مثبت قسمن ۽ آپگهات، وقت ماڻهن جي پريشانين ۽ ڏکن جو گهرو تجزيو نہ ڪنداسين. ان تضاد جي ڪنجي شايد انهن ئي ڳالهين ۾ لڪل آهي.

(هلندڙ)

علم ڪيميا جو عاشق

دميتري مينڊلف

سائيبيريا جي پنتي پيل علائقي ۾ جنم وٺندڙ هڪ اهڙي ڪردار ڪهاڻي جنهن نہ رڳو پنهنجون سماجي ۽ سياسي ذميواريون نڀايون پر سائنس جي دنيا ۾ انقلاب آڻيندڙ تجربا ڪري پنهنجي نالي کي تاريخ ۾ هميشہ لاءِ امر ڪري ڇڏيو.

علم ڪيميا ۾ پيغمبر جو درجو ماڻيندڙ شخص جو احوال

سائيبيريا جي موسمن جي، ستايل سرزمين جي باري ۾، روسي ماڻهن جي خيال اهو هوندو هو تہ، هتي جي اڻ سڌريل رهاڪن ۾ علم جي روشنيءَ جو پيدا ٿيڻ ناممڪن آهي. اهي ڪڏهن تهذيب يافتہ ٿي ئي نہ ٿا سگهن. ان ڪري انهن ۾ ڪو وڏو سائنسدان پيدا ٿئي، اهو تصور ڪرڻ ناممڪن آهي. ٿي سگهي ٿو تہ اهو خيال سائيبيريا جي حد تائين ڪنهن لحاظ کان صحيح هجي، پر جڏهن هتي جا رهاڪو روس جي مناسب موسم وارن علائقن ۾ آباد ٿيڻ شروع ٿيا تہ سندن لڪل صلاحيتون نکري نروار ٿيڻ لڳيون.

يورپ جي صنعتي انقلاب کان متاثر ٿي روس جي حڪمران پيٽر دي گريٽ فيصلو ڪري ورتو هو تہ هاڻي وقت اچي ويو آهي جو، روس جي پراڻي ناڪاره ۽ بدبودار نظام کي بدلايو وڃي. ان شيءِ کي ذهن ۾ رکندي هن روس کي ايشيا کان ڪٽي يورپ سان ڳنڍڻ جو فيصلو ڪيو ۽ روس جي يورپي سرحدن جي ويجهو هڪ سنسان ۽ ويران علائقي ۾ هڪ شهر جو بنياد رکيو، جيڪو بالشويڪ انقلاب کان پهرين سينٽ پيٽرس برگ جي نالي سان مشهور هو. ان شهر روس جي ترقيءَ ۾ هڪ ماڊل شهر وارو ڪردار ادا ڪيو هو. اٽڪل ستر سال لينن گراڊ نالي سان ياد رهندڙ ان شهر کي گذريل صديءَ جي آخري ڏهاڪي ۾ سندس اصل نالو موٽائي ڏنو ويو.

سائيبيريا جي هڪ ڳوٺ تو سبڪ ۾ 7 فيبروري 1834ع ۾ مينڊلف خاندان ۾ هڪ ٻاريش استو: جنهن جون اکيون بلو ۽ متو عام رواج کان وڏو هو، پر سندس صحت ڪا سٺي نہ هئي. ان زماني ۾ تعليم جو جذبو وڌيڪ

پيدا ٿي رهيو هو. مينڊلف جو خاندان شروع کان وٺي علم ۽ سائنس جو ديوانو هو. انڪري ان ٻار لاءِ سندس پيءُ اهو فيصلو ڪيو ته ڪيس سائنسدان بڻايو ويندو. علم سندس خاندان جو ورثو هو. ان ڪري ان ۾ ڪابه حيرت جي ڳالهه نه هئي جو دميتري آئيوان وچ مينڊلف ناليءَ سان سڃاڻڻ هن ٻار وڏي هوندي علم ڪيميا جي ميدان ۾ اعليٰ مقام ۽ مرتبو ماڻيو.

سائيبيريا جي ويجهو ڳوٺ توبسڪ جي علائقي ۾ مينڊلف خاندان پراڻين ريتن رسمن کي بدلائڻ وارين ڪوششن ۾ عملي حصو ورتو هو. دميتري جي پڙ ڏاڏي سائيبيريا جي پهرين اخبار اراش جاري ڪئي هئي. جيتوڻيڪ ان وقت علائقي ۾ پڙهيل ماڻهن جو تعداد اٽي ۾ لوڻ برابر هو. ان کان علاوه علائقي جون حالتون ايترو خراب ٿي ويون جو سڄي علائقي جا ماڻهو لڏ پلاڻ ڪري سينٽ پيٽرس برگ جي ويجهو وڃي آباد ٿيا. هتي جي زندگي انهن کي وڻي وئي پر هتي جون حالتون ڪي سٺيون نه هيون.

ڪارنيلاف ۽ ماريا خاندان ۾ دميتري 17هون نمبر ٻار هو. خاندان تمام وڏو ۽ آمدني تمام ٿوري هوندي هئي. ڪارنيلاف پڙهيل لکيل ۽ باذوق شخص هو. سندس رجحان شروع کان وٺي پڙهائڻ ڏانهن هو. هو مقامي اسڪول ۾ هيڊ ماستر هوندو هو ۽ سندس سڀ کان وڏي خواهش هئي ته سندس ٻار پڙهي لکي تدريس ۽ تحقيق جي ڪم ۾ لڳي وڃن اها ئي ساڳي خواهش سندس زال ماريا جي پڻ هوندي هئي، جيڪا هڪ معزز تاتاري خاندان سان تعلق رکندي هئي، جيڪو سالن کان وٺي شيشي جي صنعت سان لاڳاپيل هو. ماريا کي پڻ ورثي ۾ شيشي جو هڪ ڪارخانو مليو هو، پر هن ڪارخانو هلائڻ جي بدران گهر کي هلائڻ بهتر سمجهيو ۽ ائين اهو ڪارخانو بند پيو هو. حالتون اڳئي صحيح نه هيون. غربت سان گڏوگڏ بيمارين ۽ موت، گهر جو رستو ڏسي ڇڏيو هو. هڪبئي جي پويان دميتري جا ڀاءُ ۽ ڀينر بيمار ٿيا ۽ فوت ٿي ويا. اهو تمام وڏو ڏکوئيندڙ ۽ بيحس ڪرڻ وارو دور هو. ان ماءُ پيءُ جي ڏکن جو ڪاٿو ٿي نه ٿو لڳائي سگهجي، جن جي جان جا ٽڪر هڪبئي پٺيان موت جي وات ۾ وڃي رهيا هجن. حقيقت ۾ انهن کي هتي جي آبهوا پاڻيءَ نه پئي هئي. ان دور جي پڄاڻي ڪارنيلاف جي موت سان ٿي. پهرين هن جي نظر جو نور کسجي ويو ۽ پوءِ جلد ئي هو وفات ڪري ويو. ڇهن ستن ٻارن ۽ گهر جي ذميواري ماريا جي نازڪ ڪلهن تي اچي پئي هئي.

مڙس جي اوچتي موت کان وڌيڪ وڏو مسئلو اهو هو ته، هاڻي گهر جو گاڏو ڪيئن هلندو. ڇاڪاڻ ته ڪارنيلاف جي پينشن صرف 5 سئو ربيه ساليانو هئي، جيڪا اٽي ۾ لوڻ برابر هئي. انهن پئسن ۾ ڪاٺ پيٽ ئي ڏکيو هو ۽ باقي گهر جي ٻين خرچن

کي هلائڻ تہ بلڪل ناممڪن هو. خاص طور تي ٻارن جي تعليم جا خرچ پرڻ تہ بلڪل وس ۾ نہ هو. ان ڪري ماريا فيصلو ڪري ورتو تہ پنهنجي خانداني شيشي جي ڪارخاني کي وري شروع ڪيو وڃي، پر ڏکيون حالتون ۽ ناتجربيڪاري مشڪل پيدا ڪري رهيون هيون. ان زماني ۾ عورتن لاءِ ڪاروبار ڪرڻ تمام گهڻو ڏکيو هو. هونئن بہ روايتي طور تي مشرقي روس وارن علائقن ۾ عورتن کي صرف ٻار پيدا ڪري انهن کي نپائي وڏو ڪرڻ ۽ گهرو ڪم ڪار ڪرڻ تائين محدود سمجهيو ويندو هو.

توبسڪ جو علائقو آهستي آهستي باغين جو ئڪاڻو بڻجي رهيو هو. حڪومت کي جڏهن بہ ماڻهن مان ڪو خطرو محسوس ٿيندو هو تہ ان کي توبسڪ موڪلي ڇڏيندا هئا. روسي حاڪمن پنهنجي ملڪ جي وڏي هجڻ جو خوب فائدو ورتو هو. جڏهن ڪٿڙي علائقي جا ماڻهو بغاوت ڪندا هئا تہ انهن کي جلاوطن ڪري پري ڪنهن ٻئي علائقي ۾ موڪلي ڇڏيندا هئا. پيٽراعظم سڀ کان پهرين سائيبيريا کي جلاوطن ڪيمپ طور استعمال ڪيو ۽ قدرتي طور مالا مال هن علائقي کي شعوري طور تي پٺتي رکيو تہ جيئن باغين کي وڌ کان وڌ تڪليفن کي منهن ڏيڻو پوي. حڪومت مخالفن ۽ خاص طور تي جمهوريت پسندن لاءِ سائيبيريا جي زمين مصيبتن جي علامت بڻجي وئي هئي. زار جي دور ۾ ڪيترن ئي وڏن ناليوارن انقلابين کي سائيبيريا موڪليو ويو. انهن ۾ لينن پڻ شامل هو.

دميتري جي ڏينهن ۾ حالتون ايتريون خراب نہ هيون. باغين توبسڪ کي پنهنجو مرڪز بڻائي ڇڏيو هو. انهن مان ئي هڪ باغي سردار سان دميتري جي ڀيڻ جي شادي ٿي وئي. اهو پڙهيل لکيل ماڻهو ترقي پسند سوچن جو مالڪ هو. هن ننڍڙي دميتريءَ جي ٻاراڻي ذهن ۾ پڻ پنهنجا خيال پريا ڇڏيا پر هڪ خاص ڳالهہ اها هئي تہ هن دميتري ۾ سائنسي سوچ جو لاڙو پيدا ڪري ڇڏيو هو. هن شروعاتي تعليم هڪ معمولي اسڪول ۾ حاصل ڪئي هئي پر هو تمام گهڻو ذهين هوندو هو. صرف 12 سالن جي عمر ۾ هن اسڪول جا سڀ درسي ڪتاب پورا پڙهي ڇڏيا. جيئن تہ ان وقت جو دستور هو تہ سڄي ملڪ ۾ ابتدائي تعليم ۾ پوزيشنون کڻندڙ شاگردن کي ماسڪو يونيورسٽيءَ ۾ داخلا ڏني ويندي هئي، تنهنڪري دميتري بہ ماسڪو يونيورسٽيءَ ۾ داخلا وٺڻ جو فيصلو ڪيو. ماسڪو وڃڻ تي هو تمام گهڻو خوش هو. انهن ڏينهن ۾ ماسڪو يونيورسٽي، روس جي وڏن وڏن عالمن ۽ فاضلن جو ڳڙهہ سمجهي ويندي هئي. خاص ڪري هتي سائنسي تحقيق ۽ تدريس جو ڪم زور شور سان جاري هو ۽ هن ئي يونيورسٽيءَ پوءِ ايندڙ دور ۾ روس جي جديد سائنس ۽ ٽيڪنالاجيءَ جي واڌ

ويجهه ۾ تمام اهم ڪردار ادا ڪيو هو. دميتري لاءِ ماسڪو وڃڻ اتي يونيورسٽيءَ ۾ تعليم حاصل ڪرڻ هڪ سهڻي خواب کان گهٽ نه هو. پر سندس اهو خواب ان وقت چڪناچور ٿي ويو. جڏهن يونيورسٽيءَ دميتريءَ کي داخلا ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. پنهنجي اهليت جي لحاظ کان هو يونيورسٽيءَ ۾ پڙهڻ جي قابل هو. پر توبسڪ جهڙي اڻ سڌريل علائقي سان تعلق ۽ هڪ انقلابيءَ سان سندس مائٽي ان ۾ رنڊڪ بڻجي سامهون آئي. بيو وري سندس ڳوناٽي زندگيءَ جي طور طريقي سبب کيس ان لائق نه سمجهيو ويو ته هو سڌريل ۽ اعليٰ گهرن سان تعلق رکندڙ شاگردن سان گڏ ويهي تعليم پرائي سگهي. ڪنهن به سندس ذهانت ۽ قابليت ڏانهن نه ڏٺو. اهو تجربو ايڏو تلخ هو جو دميتري پنهنجي سڄي زندگي ان تجربي جي ڪڙاڻ محسوس ڪندو رهيو. هو جمهوريت پسند ته ٿي ويو پر انقلابي نه بڻجي سگهيو. پنهنجي روح ۾ هو سائنسدان هو.

دميتري جڏهن توبسڪ واپس وريو ته ڏاڍو مايوس هو. سندس خيال هو ته کيس وڌيڪ تعليم جي ڪوشش ڇڏي ڪاروبار ۾ ماءُ جو هٿ ونڊائڻ گهرجي، پر سندس ماءُ ماريا تمام گهڻو پر اميد هئي ۽ ان اهو پڪو پهه ڪري ڇڏيو هو ته دميتري کي اعليٰ تعليم ڏياري ئي دنگ ڪندي. پوءِ ان لاءِ پلي چو نه کيس ملڪ ئي ڇڏڻو پوي. قدرت کي به شايد اهو سڀڪجهه ڪرڻو هو. پوءِ اوچتو هڪ اهڙو واقعو ٿيو جيڪو ظاهر ۾ ته بدقسمتيءَ جو تسلسل پئي لڳو پر ان واقعي دميتري جي زندگيءَ جو رخ ئي بدلائي ڇڏيو. ٿيو هيئن جو هڪ ڏينهن سندس شيشي جي ڪارخاني کي باهه وڪوڙي وئي ۽ سڄو ڪارخانو تباهه ٿي ويو. اهڙيءَ طرح اهو جواز ئي ختم ٿي ويو جنهن جي ڪري ماريا توبسڪ کان ٻاهر وڃڻ کان دل من هٽي رهي هئي. کيس اميد هئي ته هڪ ڏينهن اهو ڪارخانو ترقي ڪري اڳيان نڪري ايندو. سو هاڻي اها اميد به ختم ٿي وئي.

ماريا، ماسڪو وارن جي رويي کان مايوس ٿي سڄي خاندان سان گڏ سينٽ پيٽرز برگ وڃڻ جو فيصلو ڪيو. کيس اميد هئي ته روشن خياليءَ جي ڪري مشهور ان شهر ۾ سندس دميتريءَ جي قابليت جو قدر ڪيو ويندو. ان وقت سندس اها اميد ساپيان ٿيندي نظر آئي، جڏهن دميتري کي مقامي اسڪول جي سائنسي شعبي ۾ داخلا ملي وئي. ماريا ۽ ان جا ٻار معاشي جدوجهد کي لڳي ويا ته جيئن دميتري پنهنجي تعليم اطمينان سان مڪمل ڪري سگهي. هن کي پهريون دفعو هتي فزڪس ۽ رياضيءَ سان گڏ ڪيمسٽري پڙهڻ جو موقعو مليو. انهن مضمونن ۾ سندس برابري ڪرڻ جي لائق نه بيو ڪوبه نه هو. پر زبانن ۽ ادب جي مضمونن جي معاملي ۾ هو سيني کان ڪمزور شاگرد هو. کيس

روسي زبان بہ ڪا گھٽي نہ ايندي هئي ۽ اها بہ هن صرف ان ڪري سکي هئي تہ جيئن ان زبان ۾ موجود تمام گھڻي سائنسي مواد کي صحيح نموني سان پڙهي سگھي.

تعليم جي سلسلي ۾ دميتري مينڊلف ايڏي تہ گھڻي جاکوڙ ڪئي جو سندس صحت خراب ٿيڻ لڳي ۽ مٿان وري سينٽ پيٽرز برگ جي ٿڌي موسم سندس صحت تي تمام گھڻا خراب اثر ڇڏيا. پر هن محنت ۾ ڪابہ گھٽتائي نہ ڪئي هئي ۽ مٿان وري ماريا جي طبيعت بہ جواب ڏيڻ لڳي هئي. هوءَ وڏي خاندن جو بار ڪلهن تي کڻي هاٽي ٿڪجي پئي هئي ۽ موت جي ڪنڌيءَ تي اچي پهتي هئي. هن هڪ دفعو بہ دميتري کي پنهنجي بيماريءَ جي باري ۾ نہ ٻڌايو هو تہ جيئن سندس تعليم ۾ ڪا رنڊڪ نہ پوي، پر جڏهن کيس پنهنجو موت سامهون نظر اچڻ لڳو تہ پوءِ هن دميتريءَ کي آخري دفعو خط لکيو، جنهن ۾ هن کي لکيائين تہ ”منهنجا پيارا پٽ! هڪ دفعو اچي پنهنجي مرندڙ ماءُ کي پنهنجو چهرو ڏيکاري وڃ.“

اهو خط ملندي ئي هن تڪڙو تڪڙو گھر پهچڻ جي ڪوشش ڪئي پر هن جي پهچڻ کان ٿورو اڳ سندس ماءُ جو روح پرواز ٿي چڪو هو. پر مرڻ کان پهرين هوءَ دميتري لاءِ وصيت ضرور ڇڏي وئي هئي. ”منهنجا پيارا پٽ! وهم نہ ڪر ۽ پريشان نہ ٿيءُ، پنهنجي ڪردار کي لوهہ کان بہ وڌيڪ مضبوط بناءِ ۽ ثابت قدمي ۽ مستقل مزاجيءَ سان سچ جي ڳولا ڪي جاري رکجانءِ، پوءِ ڀلي توکي ڪاميابي نصيب ٿئي يا ناڪامي.“

دميتري سڄي زندگي ماءُ جي انهن لفظن کي وساري نہ سگھيو ۽ جڏهن بہ ڏکين حالتن مان گذرندو هو ۽ سڄي دنيا جي مخالفتن کي منهن ڏيڻو پوندو هوس ۽ سندس قدم ٿورو بہ سست ٿيڻ لڳندا هئا تہ ماءُ جا چيل اهي لفظ کيس وري نئون سهارو ڏيندا هئا. اجا هو ماءُ جي صدمي مان ٻاهر اچي نہ سگھيو هو تہ مٿان وري ڊاڪٽرن کيس خبردار ڪيو تہ جيڪڏهن هو ڪنهن گرم علائقي ۾ نہ وڃي رهيو تہ ڇهن مهينن کان وڌيڪ جيئرو نہ رهي سگھندو. هو هاءِ اسڪول جي تعليم پوري ڪري چڪو هو، پر سندس اهليت ڪنهن اعليٰ تعليم يافتہ ماڻهوءَ کان گھٽ نہ هئي. هو روس جي هڪ گرم علائقي ڪريميا ڏانهن هليو آيو ۽ اتي کيس سفر پول جي اسڪول ۾ ماستريءَ جي نوڪري ملي وئي. هيءَ نوڪري سندس طبيعت سان بلڪل ٺهڪندڙ هئي. هڪ تہ پڙهائڻ سندس خانداني پيشو هو ۽ ٻيو تہ هو پاڻ بہ پنهنجا خيال ۽ سوچون ايندڙ نسل تائين پهچائڻ لاءِ فڪرمند رهندو هو. ان ڪري اسڪول جي ماستري هن لاءِ هر لحاظ کان مثالي هئي.

ڪريميا شروع کان وٺي هڪ متنازع علائقو رهيو آهي. گذريل ڪيتري ئي وقت کان هن تي عثماني

مسلمانن ۽ يورپ جي ڪيترن ئي ملڪن جو قبضو رهيو هو. اجا دميتري پاڻ کي صحيح نموني سان ڪريميا ۾ جمائي نہ سگهيو هو تہ اوچتو جنگ شروع ٿي وئي ۽ اسڪول بند ڪيا ويا. سندس نوڪري بہ ختم ٿي وئي ۽ کيس واپس سينٽ پيٽرز برگ اچڻو پئجي ويو. پر اهو حادثو هن لاءِ سٺو ثابت ٿيو. ڪريميا ۾ رهڻ دوران سندس وڏي ڪوشش هوندي هئي تہ کيس يورپ ۾ اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ اجازت ملي وڃي. هن روس جي پرڏيهي کاتي کي ڪيترائي خط لکيا پر شايد سندس ترقي پسند خيالن ڪري کيس اجازت نہ ڏني وئي. انهن ڏينهن ۾ سڄو يورپ ۽ خاص ڪري فرانس تہ روس مان ڀڄي ايندڙن جو ڳڙهہ بڻجي ويو هو. جتي هو روس جي زار حڪمرانن جو تختو اونڌو ڪري جمهوري حڪومت قائم ڪرڻ جا منصوبا ناهي رهيا هئا. ان ڳالهہ جي ڪري ڪيترائي ڀيرا روس جي شاهي حڪومت فرانس سان احتجاج پڻ ڪيو هو. اهو ذهن ۾ رکڻ گهرجي تہ ڪارل مارڪس ۽ لينن جهڙا انقلابي لندن ۽ پيرس ۾ رهي انقلاب جا منصوبا ناهيندا هئا. حقيقت ۾ روس جهڙي وڏي، ويڪري ۽ وسيلن سان مالا مال ملڪ کان يورپ جا سڀئي ملڪ ڊنل هئا. يورپ انهن ڏينهن ۾ تمام گهڻين ننڍين ننڍين رياستن ۾ ورهايو پيو هو. مشرقي يورپ جي حالت اجا بہ وڌيڪ خراب هئي ۽ ان تي عثماني سلطنت جي حڪومت تمام سخت هئي. اهڙي حالت ۾ يورپ جو روس کان ڊپ جائز هو. ڇاڪاڻ تہ ان جي جنگي طاقت جي آڏو سڄو يورپ ملي ڪري بہ ڪجهہ نہ هو. ڪوهہ قاف ۾ ان جي فوج 50 سالن تائين مقابلو ڪري مسلمانن کي مات ڪري ڇڏيو هو. ان کان پوءِ سندس لالچي اکيون هڪ طرف مشرقي يورپ تي تہ ٻئي طرف وچ ايشيا تي کتل هيون. سائيبيريا جهڙي اهم علائقي کي هو اڳي ئي تاتارين کان کسي چڪو هو. ان روسي جن کي قابو ۾ رکڻ لاءِ اهو ضروري هو تہ هڪ طرف ان کي عثماني سلطنت ۽ وچ ايشيا ۾ مصروف رکيو وڃي ۽ ٻئي طرف روس جي اندر بيچينيءَ کي هوا ڏني وڃي. يورپ جون چالاڪ حڪومتون انهن ٻنهي منصوبن تي ڪم ڪري رهيون هيون.

دميتري انهن سڀني حالتن کي چڱيءَ طرح ڏسي ۽ سمجهي رهيو هو. هن هر حال ۾ يورپ وڃڻ چاهيو ٿي تہ جيئن هو اتي اعليٰ سائنسي تعليم حاصل ڪري سگهي، جيڪا روس ۾ رهي ڪري حاصل ڪرڻ ناممڪن هئي. خاص ڪري انهن ڏينهن ۾ لندن ۽ پيرس ۾ ڪيميسٽريءَ تي تمام گهڻو ڪم ٿي رهيو هو. دميتريءَ جي دلچسپي ان مضمون ۾ تمام گهڻي وڌي وئي هئي، پر سڄي مسئلي جو بنياد اجازت جو ملڻ هو. 22 سالن جي عمر ۾ هو واپس سينٽ پيٽرز برگ اچي ويو. سندس صحت هاڻ ڪافي حد تائين صحيح ٿي وئي هئي. هتان ويهي

هن وري ٻاهر وڃڻ لاءِ نئين سر جدوجهد ڪرڻ شروع ڪري ڏني. ان سان گڏوگڏ هن علم ڪيميا تي موجود ڪتاب به پڙهڻ شروع ڪري ڏنا. آخرڪار هن جي ڪوشش رنگ لاتو ۽ کيس يورپ وڃڻ جي اجازت ملي وئي. شايد هن روسي وزارت خارجه کي اهو يقين ڏيارڻ ۾ ڪاميابي حاصل ڪري ورتي هئي ته سندس ڪي به سياسي مقصد نه آهن ۽ هن صرف سائنسي تعليم حاصل ڪرڻ چاهي ٿي. اجازت ملڻ شرط هن وڃڻ جون تياريون شروع ڪري ڇڏيون. هن هيستائين جيڪو ڪم ڪيو هو ان جا نوٽيس پاڻ سان گڏ کنيا ته جيئن انهن کي جديد ڪيميائي معلومات سان پيش ڪري سگهي. هو پهريائين پيرس ويو ۽ اتي هن مشهور ڪيميادان هينري رينو جي تجربيگاهه ۾ داخلا ورتي. هتي هن تمام گهڻو ڪجهه پرايو. اڳئين سال هن هائيڊبل برگ ۾ پنهنجي ذاتي تجربيگاهه ٺاهي ورتي. هتي هن پنهنجن نظرين تي ڪم ڪرڻ شروع ڪري ڇڏين پر تمام جلدئي کيس اهو احساس ٿيو ته تجربيگاهه ۾ ڪيميا ۾ استعمال ٿيندڙ ڪيترن ئي اوزارن کان هو اڻواقف هو. ان ڪري هن ان طرف توجهه ڏيڻ شروع ڪيو. هائيڊبل برگ ۾ هو بنس ۽ ڪرچاف سان مليو، جيڪي ڪيميا جا به وڏا نالا هئا. انهن کان هن طيف پيما جي استعمال جو طريقو سکيو، جيڪو گئسن جي ساخت ڄاڻڻ جو بنيادي اوزار آهي. دميتري صرف نون اوزارن جي استعمال کي نه سمجهي رهيو هو پر کيس پنهنجي وقت جي تمام وڏن ڪيميادانن سان ملڻ جو پڻ موقعو ملي رهيو هو. هو انهن سڀني جون ڳالهيون، مسئلا ۽ نظريا به غور سان ٻڌي ۽ سمجهي رهيو هو. هو ڪيميا جي موضوع تي ٿيندڙ مختلف پروگرامن ۾ پڻ شرڪت ڪري رهيو هو. هتي کيس ڪيميا سان لاڳاپيل نت نون مسئلن ۽ نظرين جي ڄاڻ ملي رهي هئي، پر هنن پروگرامن ۾ هيءَ صرف هڪ خاموش ٻڌندڙ طور شرڪت ڪندو هو. هو يورپي ٻولين کان گهڻو واقف نه هو. انگريزي ۽ فرانسيسي زبانون ته هن کي بلڪل نه اينديون هيون. ٿوري گهڻي جرمن زبان سمجهي سگهندو هو. ان ڪري گهڻن موقعن تي کيس پنهنجو ترجمان پاڻ سان گڏ رکڻو پوندو هو. جيڪو سڄو وقت کيس ٻين جون ڪيل ڳالهيون ترجمو ڪري ٻڌائيندو رهندو هو. ان ڪري کيس اهو موقعو نه ملي سگهندو هو ته هو دميتري جون ڳالهيون ٻين تائين پهچائي سگهي.

هن پاڻ به اهو بهتر سمجهيو ته پنهنجي علم ۽ نظرين جو ڏاڪ ويهارڻ بجاءِ هو پنهنجي ڄاڻ ۾ واڌارو ڪري، انڪري سندس طرفان اگر ڪا ڳالهه ڪئي ويندي هئي ته اها به صرف ڪو سوال هوندو هو.

يورپ جي ڪيميادانن دميتريءَ جي پهرئين يورپ جي دوري کي ڪا خاص اهميت نه ڏني. سندس ظاهري ڏيک ويک به ڏاڍو عجيب غريب هوندو هو. وکريل ۽ ڇڙوڇڙ وار، راهبن جهڙي

ڏاڙهي، وڏو ڳاڙهو نڪ، تيز بلوري اکيون ۽ ڦهليل جسم ۽ مٿان وري سندس ٿلها ڪپڙا ۽ ڪوٽ، اهي سڀ سندس شخصيت کي غير اهم بڻائڻ لاءِ ڪافي هئا ۽ بيو تہ هو روس جي اندروني علائقي سان تعلق رکندو هو. جنهن جي باري ۾ يورپ وارا تمام گهٽ ڄاڻ رکندا هئا ۽ جيڪڏهن ڪجهہ ڄاڻندا هئا تہ ان سان دميتريءَ جي باري ۾ تاثر خراب ٿي جڙندو هو. ان ڪري ڪنهن بہ ان روسيءَ ڏانهن ڪو ڌيان نہ ڏنو. ڪنهن جي وهم گمان ۾ بہ نہ هو تہ هيءُ نظرانداز ٿيل، روسي نوجوان ايندڙ وقت ۾ علم ڪيميا جي تقدير ئي اٿلائي پٿلائي ڇڏيندو. هن ڪيميا جي علم کي آسمان تي پهچائي ڇڏيو ۽ ان جا نوان قائدا ۽ قانون جوڙيا.

اها ڳالهہ تمام عجيب ٿي لڳي تہ ڪيميا تمام پراڻن علمن مان هڪ هجڻ باوجود ان جو ڪو بہ ٺوس بنياد موجود نہ هو. جنهن ڪري ان کي باقائده علم جو درجو حاصل نہ هو. جڏهن مسلمانن، ڪيميا جي علم کي فلسفي جي ڳوٺين مان ڪڍي تجربيگاهن جي زينت بخشي تہ هن علم جا جهڙوڪر پاڳ کلي پيا. مسلمانن هن علم کي تمام گهڻي ترقي وٺرائي. پر هو صرف تجربن تائين محدود رهيا. هنن ڪيميا جي اصولن ۽ قانونن ناهڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ۽ آخر ۾ تہ هيءَ علم صرف سون کي ناهڻ جي جنوني ڪوشش تائين سڪڙجي ويو.

يورپ ۾ راجر بيڪن تجرباتي سائنس جو بنياد وڌو. حالانڪہ هن سڄو علم مسلمانن کان حاصل ڪيو هو، پر يورپ وارا اڄ بہ منهن جي پڪائيءَ سان کيس دنيا جو پهريون تجرباتي سائنسدان چوندا آهن. پر حقيقت ۾ سائنس ۾ بيڪن جو صرف اهو حصو آهي تہ هن مسلمان سائنسدانن کان جيڪي ڪجهہ سکيو ۽ انهن جي ڪتابن مان حاصل ڪيو ان کي يورپ وارن جي سامهون پيش ڪري ڇڏيو. بلڪ بي ايمانيءَ کان ڪم وٺندي ڪيترن ئي ڪوششن کي پنهنجي جدوجهد جو حصو قرار ڏنو. ان کان پوءِ برطانيہ ۽ فرانس جي نين شين جي تياريءَ تائين محدود رهيو. خاص ڪري ڌاتن جي صفت ۾ تمام گهڻي ترقي آئي، جنهن اڳيان هلي يورپ ۾ صنعتي انقلاب برپا ڪري ڇڏيو. پر ڪنهن بہ ڪيميادان علم ڪيميا کي صحيح نموني سان منظم ۽ ترتيب ڏيڻ جي ڪوشش نہ ورتي.

دميتري يورپ مان تمام گهڻا قيمتي تجربا ڪٺي جڏهن واپس روس پهتو تہ پهريون پيرو سندس ملڪ ۾ ماڻهن کيس ڌيان سان ٻڌو. هن لکڻ پڙهڻ ڏانهن پنهنجو ڌيان ڏنو. هن نامياتي ڪيميا جي موضوع تي هڪ ڪتاب لکيو جيڪو اتي جي اسڪولن ۾ تمام گهڻو مقبول ٿيو ۽ ان کي باقائده ڪورس جي ڪتابن ۾ شامل ڪيو ويو. ان ڪتاب تي کيس دوميدلف ميڊل ڏنو ويو. جيڪو ملڪي

سطح تي سندس ذهانت ۽ ڪيميا جي علم لاءِ سندس ڪاوشن جو ڀرپور اعتراف هو. ان ڪانپوءِ هن الڪوحل ۽ پاڻيءَ تي هڪ تحقيقي مقالو لکي ڊاڪٽريٽ جي ڊگري حاصل ڪئي. هونئن تہ سندس ذهانت ۽ قابليت ڪنهن ڊگريءَ جي محتاج نہ هئي، پر روس جي ڏيکاءَ واري معاشري ۾ پنهنجو رتبو ۽ مقام ماڻڻ لاءِ ان قسم جي ڊگرين کي ضروري سمجهيو ويندو هو. ڊاڪٽريٽ جي ڊگري ملڻ شرط کيس سينٽ پيٽرز برگ يونيورسٽيءَ ۾ پروفيسر جو درجو ڏنو ويو. ان وقت سندس عمر صرف 32 سال هئي ۽ پنهنجن ساٿين ۾ سڀني کان ننڍو هو، پر جيستائين سندس ڄاڻ جو تعلق هو تہ هو سڀني کان مٿئين درجي تي بيٺل هو.

انهن ڏينهن ۾ جڏهن هو نامياتي ڪيميا تي ڪتاب لکي رهيو هو تہ سندس ملاقات هڪ روسي ڇوڪريءَ سان ٿي. هو ان جي محبت ۾ گرفتار ٿي ويو ۽ هن هڪدم کيس شاديءَ لاءِ چيو ۽ ڇوڪري بہ جلدي راضي ٿي وئي. شاديءَ کان پوءِ دميتري پنهنجي علمي سرگرمين ۾ لڳي ويو ۽ سندس زال گهر کي سنڀالي ورتو، پر هوءَ گهڻي وقت تائين ان ماحول سان نڀائي نہ سگهي. سندس تعلق روس جي هڪ وڏي گهراڻي اسان هو ۽ دميتريءَ سان سندس شاديءَ جو مقصد معاشري ۾ باعزت مرتبو ۽ ٺٺ ٺانگر واري زندگي گذارڻ هو. ڇاڪاڻ تہ ان زماني ۾ سائنسدان گهٽ ڪري زار حڪومت سان ويجها ٿي ويندا هئا ۽ بادشاهہ جي طرفان کين جاگيرون پڻ ڏنيون وينديون هيون. پر دميتري دربار سان لاڳاپو رکڻ جي بدران يونيورسٽيءَ کي وڌيڪ اهميت ڏئي رهيو هو. ان ڪري سندس زال ڪانئس بيزار ٿي کيس ڇڏي هلي وئي ۽ آخرڪار طلاق جو مطالبو ڪري ڇڏيائين. خود دميتري کي بہ پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿي ويو هو. ان ڪري هن بہ بنا ڪنهن رڪ رڪاءَ جي کيس طلاق ڏئي ڇڏي. هن زال مان کيس بہ ٻار هئا.

ان کان پوءِ هو عورت ذات مان ئي بيزار ٿي پيو هو. سندس خيال هو تہ هو هاڻي ڪڏهن بہ شادي نہ ڪندو پر هلندي هلندي کيس هڪ خوبصورت عورت ڪيوانو اپايوا ملي. پڳل دل ۽ خشڪ طبيعت واري سائنسدان ان تي ائين فدا ٿي ويو جو جوانن کي بہ لڄائي ڇڏيائين. اپايوا نہ فقط ننڍي عمر واري ۽ تمام گهڻي خوبصورت هئي پر علم ۽ ادب جي بہ شوقين هئي. هڪ تہ هوءَ ڏاڍي سلڇڻي هئي ۽ ٻيو تہ هوءَ دميتريءَ کي پسند ڪندي هئي. ان ڪري هن پاڻ کان ٻيڻي عمر واري مرد جي محبت جو جواب بہ گرمجوشيءَ سان ڏنو. جڏهن هو ٻئي شاديءَ جي بندڻ ۾ ٻڌا تہ اپايوا پاڻ کي هڪ فلسفي سائنسدان جي زال جي حيثيت ۾ ذهني طور تي قبول ڪري چڪي هئي. هوءَ دميتريءَ لاءِ پاڻ کي ايترو تہ ارپي چڪي هئي جو باقي

سچي زندگي هنن ٻنهي گڏجي ڏاڍي خوش ۽ مطمئن گذاري. هن ڪامياب ڪيمياڊان جي ڪاميابيءَ جو سهرو هن جي خوبصورت ۽ هوشيار زال ڏانهن ئي وڃي ٿو.

هر وڏي ماڻهوءَ وانگر مينڊلف به خودپرست هو. هو اڪثر پنهنجين سوچن ۾ گم رهندو هو. خودپسندي ڪڏهن ڪڏهن ته ايتري شدت اختيار ڪري ويندي هئي جو هو صرف پنهنجي تعريف ئي ٻڌڻ پسند ڪندو هو. هو پنهنجي شخصيت، گهر ۽ ٻارن جي طرف ڪان مڪمل بي پرواهه هو ۽ اها سڄي ذميواري هن پاڻ تي رکي ڇڏي هئي. سندس ٻه پٽ ۽ ٻه ڌيئرون هيون. مينڊلف دميتريءَ کي عام طور تي سندس خانداني نالي مينڊلف سان ئي پڪاريو ويندو هو. جڏهن به پنهنجي ڪم مان واندو ٿيندو هو ته پوءِ پنهنجن ٻارن سان کيڏندو هو. هن کي پنهنجي اولاد سان تمام گهڻي محبت هئي، پر ان ڪان به وڌيڪ محبت پنهنجي ڪم سان هئي. هاڻ ته هن کي ادب سان به دلچسپي پيدا ٿي وئي هئي، پر شاعريءَ کي هو آخر تائين پسند نه ڪندو هو. موسيقيءَ ۽ مصوريءَ سان هن کي دلي لڳاءُ هو ۽ وائلنن وڄائيندو رهندو هو. مصوريءَ سان سندس دلچسپي پاڻ جي ڪري پيدا ٿي هئي، ڇاڪاڻ ته هوءَ تمام سٺي مصور هئي ۽ پورٽريٽ ٺاهڻ ۾ ته هن جو ڪو مٽ ئي نه هو. مينڊلف کي خوش ڪرڻ لاءِ هن دنيا جي عظيم سائنسدانن جا وڏا وڏا پورٽريٽ ٺاهيا، جيڪي سندس گهر ۽ تجربيگاهه جي ديوارن تي لڳا پيا هوندا هئا. انهن ۾ ليوائن، نيوٽن، گليلو، فراڊي ۽ ٻين وڏن وڏن سائنسدانن جا پورٽريٽ شامل هئا. اهي پورٽريٽ پوءِ روسي ميوزيمن جي زينت بڻيا.

20 سالن تائين ڪيميا پڙهڻ ڪان پوءِ قدرتي عنصر مينڊلف جي ذهن ۾ مڪمل سمائجي چڪا هئا. هن ان سلسلي ۾ موجود سڄي مواد کي لکت ۾ گڏ ڪري پاڻ وٽ رکي ڇڏيو هو. هو وري وري ان مواد کي پڙهندو ۽ سمجهندو رهندو هو ۽ سوچيندو به رهندو هو ته ڪيميا جي لاءِ هزارين سائنسدانن ڏينهن رات هڪ ڪري تمام وڏو ڪم ڪيو پر هو ان علم جو بنياد نه رکي سگهيا ۽ صرف عنصرن جي علم جي جوڙاري ئي ڦرندا رهيا. عنصر، جيڪي ظاهري طور هڪ ٻئي جهڙن ئي ننڍڙن ذرن يعني ائٽم مان ٺهن ٿا، پر هڪ ٻئي کان ڪيترو نه مختلف هوندا آهن. ڪو گيس آهي ته ڪو ٺوس، ڪو نرم آهي ته ڪو وري ٻلبلو.

انسان سڀ کان پهريون جيڪو عنصر معلوم ڪيو، اهو ڪاربان هو. جيڪو پنهنجي مختلف شڪلين ۾ انسان کي ڪم آيو. ڪوئلي جي شڪل ۾ ان گرمي ڏني ته، گريفائٽ جي شڪل ۾ انسان کي لکڻ ۾ ڪم آيو. هيري جي شڪل ورتائين ته انساني عمارتن جي ذوق جي تسڪين جو سبب بڻيو. ڌاتن ۾ صرف سون، چاندي،

لوهه، ٽامون، جست، پارو، المونيم دريافت ٿيا هئا. پوءِ جيئن جيئن ڪيميا جو علم وڌندو ترقي ڪندو ويو، نوان نوان عنصر دريافت ٿيندا ويا. 15 صديءَ تائين انسان چاليهن جي لڳ ڀڳ عنصرن کان واقف ٿي چڪو هو. 18 هين صديءَ جي آخر تائين دريافت ٿيل عنصرن جو تعداد 56 تائين پهچي چڪو هو. ڪولمبيا ۾ هڪ فوجيءَ کي هڪ چمڪندڙ ڌاتو هٿ لڳو، سون کان به وڌيڪ ناياب هيءَ ڌاتو پلاٽينيم سڏجڻ لڳو، يعني اڇو سون.

ان کان پوءِ نڪل، هائڊروجن، آڪسيجن، نائٽروجن، ڪلورين، ميگنيز، ٽنگسٽن، ڪروميم، مولڊبيمم ۽ ٽائٽيمم دريافت ٿيا. آخر ۾ مهانگا ۽ ناياب ترين عنصر دريافت ٿيا. مثال طور ٽيلوريم، روڪونيم ۽ يورينيم اهي عنصر تابڪاري اثر رکندڙ هئا ۽ ان وقت انهن جو ڪو به فائدو نظر نه ٿي آيو. ان کان پوءِ ڪولميم لڌو. اهڙيءَ طرح ڪل لڌل عنصرن جو انگ 63 ٿي ويو. 1816ع ۾ يورپ جا ڪيميادان ايترن عنصرن کي سڃاڻي چڪا هئا. مينڊلف انهن 63 ئي عنصرن جي باري ۾ مڪمل ڄاڻ هڪ هنڌ گڏ ڪئي. هن ان لسٽ ۾ فلورين کي به شامل ڪري ڇڏيو، جنهن جو وجود ته تسليم ڪيو ويو هو پر ان کي اڃا خالص حالت ۾ حاصل ڪري نه سگهيو ويو هو. هن انهن عنصرن تي اونهو غور ويچار ڪيو. هائڊروجن جو نمبر هڪ هو ته يورينيم جو نمبر 238 هو. ان ۾ ڪجهه تعداد گئسن جو هو. جيئن هائڊروجن، آڪسيجن ۽ نائٽروجن، ڪجهه مائع حالتن ۾ هئا، جيئن پارو ۽ برومين. باقي نهرا يا پريرا هئا ان ۾ ڪجهه بيحد سخت هئا، جيئن لوهه، پيلڊيم ۽ اريڊيم. ڪجهه بيحد ملائم جيئن سوڊيم ڪجهه بيحد هلڪا، جيئن ليٿيم ڌاتو پاڻيءَ تي تري سگهي ٿو ته اوسيميم ايترو ڳرو جو پاڻيءَ کان به ساڍا ٻاويهه دفعا وڌيڪ وزن رکي ٿو.

پارو ڌاتو هوندي به پاڻياڻي شڪل ۾ هو. ٽامو ڳاڙهاڻ مائل هو. سون زردو، لوهه سرمئي، فاسفورس اڇو ۽ برومين ڳاڙهو.

ڌاتن ۾ نڪل ۽ ڪروميم

ٻئي طرف شيهو ۽ سون سالن تائين کليو رکي ڇڏيو پر ڪڍهن به نه بدلبو. ان جي مقابلي ۾ لوهه کي هڪدم زنگ لڳي ويندو.

ڪجهه آڪسيجن سان

ڪجهه ايترا عمل انگيز آهن جو ٻين عنصرن مان جدا ڪرڻ مشڪل ۽ ڪجهه ايترا اڪيلائي پسند جو ڪنهن سان به ميلاپ نه ڪن.

عجيب غريب دنيا هئي انهن عنصرن جي بظاهر هڪ خاندان جا فرد پر هڪٻئي کان ڪيتري قدر مختلف مينڊلف سوچيندو ۽ بار بار سوچيندو هو ته ڇا انهن عنصرن ۾ ڪا هڪ جهڙائي نه آهي؟ ڇا انهن ۾ ڪا به شيءِ هڪ جهڙي نه آهي؟ ڇا عنصر ايترا آهن

يا وڏيڪ آهن جيڪي اجا نہ لڌا ويا آهن. آخر انهن عنصرن مان بہ ڪيترا عنصر ڪجھ عرصو پهرين تائين نہ لڌا ويا هئا. جيڪي عنصر نہ لڌا ويا هئا، ڪيميا ۾ انهن جو مقام ڇا آهي. هي سوال سوچيندي سوچيندي مينڊليف جي مٿي ۾ سور پئجي ويندو هو. سندس ڏينهن جو چين ۽ رات جي ننڊ حرام ٿي وئي هئي.

اهو بيچينيءَ جو زمانو هو. هن کي ڄاڻ هئي تہ هر علم ۾ هڪ خاص ردم هوندو آهي، بلڪل ڪنهن نظم جيان. جنهن جي هر بي مصرع مختلف هئڻ باوجود هڪ ئي نظم جو حصو هوندي آهي.

رياضي بہ عددن جو نظم آهي. حيات ۾ بہ هڪ خاص نظم آهي تہ آخر ڪيميا انهيءَ کان محروم ڇو هئي. هو شعر و شاعريءَ کان چڙندو هو. پر آخر ۾ پنهنجي علم ۾ شاعري ڳولڻ لڳو.

مام پروڙڻ لاءِ مينڊليف بہ اهو ئي ڪيو جيڪو اڪثر ڪيميادان ڪندا آيا هئا. يعني هن انهن عنصرن کي وزن جي لحاظ کان ترتيب ڏنو. ان جدول ۾ هلڪو عنصر هائڊروجن پهرئين نمبر تي هو ۽ سيني کان آخر ۾ ڳرو عنصر يورينيم ڪيتري نہ عجيب ڳالھ آهي جو اينڊڙ ڏيڍ صديءَ ۾ اٽڪل ايترائي عنصر بيا ڳولي لڌا ويا پر هائڊروجن سڀ کان هلڪو ۽ يورينيم سڀ کان ڳرو عنصر ٿي رهيا.

جڏهن مينڊليف ڪيميائي عنصر ترتيب ڏئي رهيو هو تہ ان ڏنو تہ انهن ۾ ڪو ربط نہ آهي. ليڪن ائين ڪونہ هو. ان کان ڪجھ عرصو پهرين انگيز ڪيميادان جان نيولينڊ انگلينڊ جي ڪيميادانن جي سوسائٽيءَ سامهون هڪ مقالو پڙهيو، جيڪو عنصرن جي ترتيب جي باري ۾ هو. ان هڪ دلچسپ انڪشاف ڪيو تہ عنصرن جو هر اٺون عنصر پهرين عنصر جي خاصيتن سان هم آهنگ آهي. ناقابل يقين پر اهو سچ هو. نيولينڊ ان هم آهنگيءَ جي پيٽ پيانو جي اناسي سرن سان ڪئي جنهن ۾ هر ائين سر کان پوءِ پهريون سر وري شروع ٿيندو هو.

نيولينڊ چيو تہ عنصر جي هڪ گروھ جا ميمبر هڪ ٻئي سان اهو ئي تعلق رکن ٿا جيڪو موسيقيءَ جا زمزمي نشان هڪ ٻئي سان.

ان ڳالھ تي سائنسدانن ويچاري نيولينڊ تان چٿرون ڪرڻ شروع ڪيون. ظاهر آهي تہ ان جي ڳالھ ايتري ناقابل يقين هئي جو ڪنهن ڪيميادان ان انڪشاف تي سنجيدگيءَ سان غور ئي نہ ڪيو. پروفيسر فوسٽر جهڙي عالم فاضل شخص بہ ٽوڪ ڪندي چيو تہ:

”ڇا نيولينڊ انهن عنصرن کي حروف تهجي سان جانچيو آهي. غضب خدا جو، اسين سائنسدان آهيون. هيءَ عجب نہ آهي تہ ڇا آهي جو عنصر جي ترتيب کي موسيقيءَ سان مشابهت ڏجي. بلڪل ائين ئي ٿيندو تہ پاٽيءَ ۾ سوڊيم جي سنسناهٽ کي آسماني سرباٽن سان تشبيھ ڏجي.“

پروفيسر فوسٽر برطانوي ڪيمسٽري سوسائٽي جو هڪ طرح سان سربراهه هو. ان جي مخالفت بعد ان انڪشاف کي قبول ڪرڻ جو سوال ئي نه ٿي پيدا ٿيو. سڄي سوسائٽي اتفاق راءِ سان فيصلو ڏنو ته اهو خيال قطعي طور تي هڪ وهم آهي.

ان کان پوءِ نيولينڊ جو انڪشاف وساريو ويو. تحريري مواد جي جانچ دوران مينڊلف، نيولينڊ جو مقالو ڳولي لڌو ۽ جڏهن ان پڙهيو ته ان جي اندر مان بي اختيار صدا نڪتي، ”مون ڳولي لڌو.“ پر سندس سائنسي شعور ان کي رد ڪري ڇڏيو. مينڊلف رڳو هڪ ڪيمياڏان هجي ها ته هو به نيولينڊ جي ان خيال کي رد ڪري ڇڏي ها پر هو هڪ فلسفي به هو هن جي اندر جو فلسفي ڪيس نيولينڊ جي نظريي جي تهه تائين پهچڻ لاءِ اياري رهيو هو. هن ڄاتو ٿي ته شيءِ راهه خطرناڪ آهي، ان جي شديد مخالفت ڪئي ويندي، ان تان پٿرون ڪيون وينديون، پر نيٺ مينڊلف پاڻ کي تيار ڪري ورتو.

هن سمورن عنصرن کي لکي پنهنجي تجربيگاهه جي پٽ تي ترتيب سان پکيڙايو. ان کان پوءِ هڪ دفعو وري سمورن عنصرن کي جانچيو. هن انهن عنصرن کي نيٺ کان مٿي ترتيب ڏني. جن جون خصوصيتون هڪ جهڙيون هيون. هو اهو ڏسي حيران ٿي ويو انهن عنصرن جي غيرمعمولي مشابهت حيران ڪندڙ هئي. اهي واقعي موسيقيءَ جي نشانن وانگر هڪ جهڙا لڳي رهيا هئا.

مينڊلف عنصرن کي ستن گروهن ۾ ورهايو. سڀ کان پهرئين گروهه ۾ ترتيب وار ليٿيم (ايٽمي وزن 7) بريلم (9) بورون (11) ڪاربان (12) نائٽروجن (14) آڪسيجن (16) ۽ فلورين (19) هئا.

ٻئي گروهه ۾ پهريون عنصر سوڊيم هو. جنهن جون ڪيميائي ۽ ائٽمي خاصيتون ليٿيم سان ملندڙ هيون. وڌيڪ پنج عنصرن کان پوءِ ڪلورين هو. جنهن جون خاصيتون پهرئين گروه جي فلورين سان ملندڙ هيون. ان جدول ۾ ڪلورين بلڪل فلورين جي هيٺيان اچي وئي هئي. هو ڌيان ان عنصرن جي گروهي ترتيب تي ڏئي رهيو هو ۽ جڏهن هن جدول مڪمل ڪئي ته هن انهن منجهه غير معمولي ترتيب ڏني. حد کان وڌيڪ عامل ڌاتو مثال طور ليٿيم، سوڊيم، پوٽيشيم، هڪ ئي گروهه ۾ اچي ويا هيا، جيڪو ستون گروهه هو.

ان جدول سندس ذهن ۾ سوچ ويچار جا نوان رستا کولي ڇڏيا. هن ڏنو ته هر عنصر جون خاصيتون ان جي ائٽمي وزن سان واسطو رکن ٿيون. ٻين لفظن ۾ عنصرن جون خاصيتون هر ستين عنصر ۾ ورجايون وڃن ٿيون. بيحد سادو ۽ آسان قانون هو.

ڇا ڪنهن اتفاقي ڪائنات ۾ عنصرن جون خصوصيتون ايتري خوبصورت نظم ۽ ضبط سان ٿي سگهن ٿيون. اهو ته ائين ئي آهي جو

چيو وڃي ته موسيقيءَ جا سر خود بخود ترتيب ۾ اچي وڃن.

هڪ ٻي به حقيقت سامهون آئي هئي ته پهرئين گروهه جا سمورا عنصر آڪسيجن سان به هڪ جو تناسب رکن ٿا.

ٻئي گروه جا عنصر آڪسيجن سان به ٻه جي نسبت رکن ۽ ٽئين گروهه جا عنصر 2 ۽ 3 جي نسبت رکن ٿا.

ڪائنات جي نظر ۾ ان ڪان وڌيڪ سادي ۽ پيچيده شيءِ ڪهڙي ٿي سگهي ٿي. يعني هڪ گروهه سان واقفيت جي برابر آهي.

هڪ فلاسافر جي لاءِ ان ڪان وڌيڪ خوش ڪندڙ شيءِ ٻي ڪابه نه هئي ته فطرت جي عنصرن ۾ هن خوبصورت رابطو ڳولهي لڌو هو. پر سندس اندر جو سائنسدان اجا تائين شڪ شبهي جو شڪار هو. آخر ان جا ڳولهي لڌڙ هو ۽ ان جي ڪهڙي اهميت هئي. ڇا اهو صرف اتفاق هو.

مسئلو اهو هو ته اجا تائين انهن عنصرن جي باري ۾ جاڻ اڻپوري هئي. جنهن ڪري حساب ڪتاب ۾ غلطي ٿيڻ سبب ڪيترن ئي عنصرن جون غلط خاصيتون ٻڌايون ويون هيون. جيڪي ترتيب کي بگاڙي رهيون هيون مينڊلف بار بار ڏٺو ۽ عنصرن جون خاصيتون پڙهيون ته هن کي شڪ ٿيڻ لڳو. ڪجهه شيون جدول ۾ غلط جاءِ تي هيون. هن غور سان ڏٺو ته ڪيس هڪ خامي نظر آئي جدول ۾ ترتيب خاطر آيوڊين (1270) کي ٽيلوريم (128) جي جاءِ تي رکيو ويو هو پر آيوڊين جنهن خوبصورتيءَ سان جدول ۾ اچي رهي هئي ان مان ظاهر پئي ٿيو ته غلطي ان جي نه هئي. هن ڪافي سوچ ويچار ڪان پوءِ جرئتمند اعلان ڪيو ته "ٽيلوريم جو ائٽمي وزن 128 غلط آهي. ان کي 123 ۽ 126 جي وچ ۾ هئڻ گهرجي."

سائنس جي ميدان ۾ اهڙي قسم جي اندازن کي بدعت ڪان گهٽ نه سمجهيو ويندو هو. ان ڪري مخالفن جو طرفان اتي ڪڙو ٿيو. مخالفن مسخري جي انداز ۾ چيو ته مينڊلف سواءِ ڪنهن تجربي جي اعلان ڪري ڪيميائي علم نجوم ۾ بدلڻ جي ڪوشش ڪئي آهي مينڊلف جي لاءِ اها مخالفت غير متوقع نه هئي. پر ايندڙ سالن ۾ تجربن ثابت ڪيو ته روسي ڪيميادان صحيح هو ۽ هن جو اندازو به بلڪل صحيح هو.

مينڊلف جي جدول نه رڳو ٽيلوريم جي [illegible] پر [illegible] صحيح [illegible] ٻين [illegible] آ [illegible] سون جو ائٽمي وزن 197 [illegible] حقيقت ۾ [illegible] هو. جيئن ته هن [illegible] ڪري چڱي [illegible] از [illegible] ۾ اهو نڪتو به اچي [illegible] شروع ٿي ويو.

اهو روسي [illegible] خالص سائنسي نظرين ۾ [illegible] ڪري رهيو آهي.

پر مينڊلف ٿورو به نه گهٻرايو. هن بي نيازيءَ سان چيو ته تجربو ڪرڻ واري تارازي غلطي ڪري وئي آهي، منهنجي جدول بلڪل صحيح آهي، انتظار ڪريو، وقت خود فيصلو ڪندو.

۽ ائين ئي ٿيو سڄي دنيا جا سائنسدان، ڪيمياداان، مينڊلف ڪي غلط ثابت ڪرڻ لاءِ تجربا ڪرڻ لڳا پر جڏهن نتيجا سامهون آيا ته هڪ دفعو ٻيهر روسي ڪيمياداان صحيح نڪتو.

پلاٽينيم ائٽمي وزن ۾ سون جي وزن کان گهٽ ثابت ٿيو. بيشڪ روسي ڪيمياداان جي جدول جي درستي لاجواب هئي. پر اڃا هن جو اصل انڪشاف باقي هو. ان ڪيميا جا شيدائي فطرت جي عنصرن تي پڪو يقين رکندا هئا جو انهن جي خيال ۾ هن ۾ ڪا خامي ممڪن نه آهي. جڏهن ته نون عنصرن جي دريافت سيني جي سامهون هئي. ان جي باوجود نظام جي خلاف سوچڻ وارن جو تعداد نه هئڻ جي برابر هو. ڪير به الڳ سان سوچڻ لاءِ تيار نه هو. پر مينڊلف انهن کان قطعي مختلف هو. هو شڪ ۽ وهم جي ڇانو ۾ حقيقتون معلوم ڪرڻ چاهيندو هو. هن جي اندر نظام سان بغاوت جي جرئت هئي.

مينڊلف محسوس ڪيو ته هن جي جدول ۾ اڃا تائين ڪافي خالي نمبر هئا. هو سوچيندو هو ته ڇا اهي نمبر هميشه خالي رهندا. آخر ٻيا عنصر به ته لڌا ويا هئا. ان ڳالهه جا ڪافي امڪان هئا ته مستقبل ۾ ٻيا عنصر به لڌا ويندا. پر وقت جو انتظار ڇو ڪيو وڃي. هن جدول جو جائزو ورتو. ٽئين نمبر گروپ ۾ ڪيلشيم ۽ ٽيٽانيم وچ ۾ جاءِ خالي هئي ۽ هيءَ جاءِ بورون جي بلڪل هيٺان هئي. ان ڪري مينڊلف ان کي بورون مثل جو نالو ڏنو. اهڙي طرح ان گروهه ۾ المونيم جي هيٺان جاءِ خالي هئي. مينڊلف هن عنصر جي اڳڪٿي ڪندي هن کي المونيم مثل جو نالو ڏنو.

چوٿين گروهه ۾ المونيم مثل ۽ آرسينڪ جي وچ ۾ جاءِ خالي هئي. ڇاڪاڻ جو هيءَ جاءِ سليڪان جي هيٺان هئي ان ڪري مينڊلف ان ک سليڪان مثل چيو. هن ٽن نامعلوم عنصرن جي اڳڪٿي ڪئي ۽ انهن جي ڳولا جو ڪم ٻين ڪيمياداانن لاءِ ڇڏي ڏنو.

مينڊلف کي پنهنجين اڳڪٿين تي ايترو يقين هو جو ورسي ڪيمسٽري سوسائٽي جي سامهون پنهنجي مقالي "عنصرن جو ائٽمي وزن ۽ انهن جون خاصيتون" ۾ انهن عنصرن جو ذڪر ڪيو. پر ان ۾ هن تسليم ڪيو ته هن کان اڳ ۾ به ڪيترائي سائنسدان جدول جي ان حيرت انگيز هم آهنگيءَ جو ذڪر ڪري چڪا آهن. پر ڪنهن به ايتري ڀرپور انداز سان ان جو ذڪر نه ڪيو آهي ۽ نه انهن کي پنهنجي دريافت تي ايترو پختو يقين هو. انهن جي مقابلي ۾ مينڊلف کي پنهنجين اڳڪٿين تي ايترو يقين هو جيترو ڪنهن پيغمبر کي مٿس لاٿل وحيءَ

تي. اهو ئي سبب هو جو هن جي اڳڪٿين ۾ سندس انداز تحقيقي ڪان وڌيڪ الهامي هو. هن دنيا کي نه ٻڌايو ته هن کي پنهنجين اڳڪٿين تي ايترو يقين ڇو آهي. پر هو بيحد دليريءَ سان انهن عنصرن جي باري ۾ ٻڌائيندو هو. جيڪي اڃا تائين نه لڌا ويا هئا ۽ ڪنهن انساني اک انهن کي نه ڏٺو هو.

مينڊلف نه فقط انهن عنصرن کي الومنيم مثل، سليمان مثل، ۽ بورون مثل جو نالو ڏنو پر انهن عنصرن جو ائٽمي وزن، خاصيتون ۽ مرڪب پڻ ٻڌايا.

جان نيولينڊ کي به اهڙي مخالفت سان منهن ڏيڻو پيو هو پر هن پنهنجي تحقيق جي سچائي ثابت ڪرڻ لاءِ گهڻي ڪوشش ڪانه ڪئي. ڪيس يقين هو ته هڪ ڏينهن ڪو پيو سائنسدان ضرور سندس ڳولي لڌل سچ کي ثابت ڪندو. ۽ اهو ڪم دميتري مينڊلف ڪيو. هن ان تحقيق کي اڳتي وڌائيندي نيولينڊ ڪان به وڌيڪ انڪشاف ڪيا.

1870ع جو سال هڪ تبديلي ڪٺي آيو. جست جي ڪاٺين ۾ ڪم ڪندي ڪاڪشي لوئيس باران نالي سائنسدان کي اجنبي عنصر هٿ لڳو. خوشقسمتيءَ سان هن کي الومنيم مثل جي اڳڪٿي ۽ ان جي خاصيتن جي خبر هئي. تنهن ڪري هن ان عنصر جو بار بار تجزيو ڪيو. هن پنهنجي هر شڪ کي ختم ڪيو ۽ نيٺ اعلان ڪيو ته هن الومنيم مثل ڳولي ورتو آهي. ڪيميا جي دنيا ۾ اهو ڌرتلو مچائيندڙ انڪشاف هو. هن ڪان پهرين ڪڏهن به ائين نه ٿيو هو جو هڪ ڪيمياداں هڪ عنصر جي ليجڻ جي اڳڪٿي ڪري ان جون ڪيميائي خاصيتون ٻڌائي ۽ تلاش ڪان پوءِ نه صرف اهو عنصر ملي وڃي پر ان جون خاصيتون به اهي ئي هجن، جيڪي اڳ ٻڌايو ويون هجن. هي عنصر گداز پذير هو. ان جو ڦٽڪڙيون ٺاهي سگهجن پيون. اهو سڀ ڪجهه مينڊلف اڳ ئي ٻڌائي چڪو هو. لوئيس باڊران ان عنصر کي پنهنجي وطن جي نالي تي گيليم جو نالو ڏنو. اڄڪلهه اهو عنصر ڪمپيوٽر چپ سازيءَ ۾ استعمال ٿئي پيو.

هن انڪشاف مينڊلف جي مخالفن کي ماٺ ڪرائي ڇڏيو. پر جلد ئي انهن کي هوش آيو ۽ انهن ان امڪان کي سراسري قانون سان تشبيهه ڏني، يعني هڪ هزار اڳڪٿين مان هڪ ٻن جو صحيح نڪرڻ اولهه يورپ جا سائنسدان ته بلڪل يقين ڪرڻ لاءِ تيار نه هئا. ان جو سبب اوير ۽ اولهه جي چڪتاڻ پڻ هيو. اولهه لاءِ اهو مڃڻ ڏکيو هو ته هڪ پوئتي پيل ملڪ جي به بنهه پوئتي پيل علائقي جو هڪ ڪيمياداں نامعلوم عنصر ۽ ان جي خاصيتن جي باري ۾ ٻڌائي. اهي سندس شديد مخالف هئا پر الومنيم جي ملڻ انهن جي مخالفت کي ڪمزور ڪري ڇڏيو.

اڃا هو الومنيم مثل جي صدمي ۾ هئا ته خبر آئي ته جرمنيءَ ۾ ونڪلر

ڪي هڪ ٻيو عنصر مليو آهي، جيڪو مينڊلف جي ٻڌايل سليڪان مثل جهڙي خاصيت رکي ٿو. مينڊلف ٻڌايو هو ته ان عنصر جو ائٽمي وزن 75 ۽ ڪثافت اضافي 5.5 گرام هوندي ۽ اهو تيزاب جو اثر قبول ڪندو.

ونڪلر ڪي روڊائٽ مان هڪ عنصر مليو، جنهن جو وزن 72.20 هو ۽ ڪثافت اضافي 5.5 گرام هئي. گرم ڪرڻ سان ان جي آڪسائيڊ جو وزن اڳڪٿيءَ جي عين مطابق نڪتو. ڪيترن ئي تجربن هن عنصر تي تصديق جي مهر هڻي ڇڏي.

ونڪلر هن کي پنهنجي ملڪ جرمنيءَ جي نالي پٺيان جرمينيم سڏيو. اهو ڌاتو به اتفاق سان ڪمپيوٽر ۾ استعمال ٿي رهيو آهي. جرمينيم جي اعلان سان ئي دنيا کي مينڊلف جي سچائي تي يقين اچي ويو ۽ جڏهن ٻن سالن بعد ناروي مان نيلسن بورون مثل ڳولهي لڌو ته مينڊلف کي ڪيميا جو پيغمبر چيو ويو.

جيستائين پيرياڊيڪل جدول جي جوڙجڪ جو تعلق آهي ته مينڊولف ان وقت ان ڪم لاءِ موزون ترين ماڻهو هو. جو ته ڪيميا ان وقت تائين نه صرف گهڻي ترقي ڪري چڪي هئي پر ايترا عنصر به دريافت ٿي چڪا هئا جن جي مدد سان مينڊلف جي لاءِ ڪيميائي جدول جي جوڙجڪ ڪرڻ ممڪن ٿي چڪو هو.

درحقيقت مينڊلف ڪيميا جي ترقيءَ جو بنياد رکي ڇڏيو هو. ان کان پوءِ نه صرف ڪيميا بيحد ترقي ڪئي بلڪ وڌيڪ عنصرن جي ڳولا ۾ به تيزي اچي وئي مينڊلف ست ست عنصرن جا گروهه ناهي اشارو ڏنو ته اهڙيءَ طرح وڌيڪ به نهي سگهن ٿا.

مينڊلف صرف هڪ سائنسدان ئي نه هو پر هڪ سماجي فلسفي ۽ اصلاحن جو وڏو مبلغ پڻ هو. سندس خيال هو ته سائنس هجي يا مذهب، سماج هجي يا سياست هرهڪ ۾ اصلاح جي گنجائش رهي ٿي.

1840ع کان پوءِ روس تبديلين جي عمل مان گذري رهيو هو. ان معاملي ۾ سماج ٻن طبقن ۾ ورهايل هو. هڪ گروهه ان تبديليءَ جي خلاف هو ته ٻيو طبقو تبديليءَ جو علمبردار هو.

مينڊلف دردمنديءَ سان حالتن جو تجزيو ڪندو رهيو. هو سرڪاري بدعنواني ۽ بدانتظامي جي وڏن نقادن مان هو. عوام سان هن کي دلي همدردي هئي. زار جي ظلمن جو هو عيني شاهد هو ۽ جڏهن مخالفن کي ٽوبسڪ ۾ جلاوطنيءَ جي زندگي گذارڻ لاءِ مجبور ڪيو ويو ته انهن ۾ هن جو خاندان پڻ شامل هو.

سرڪاري عملدار غريب عوام ۽ خاص ڪري هارين سان بيرحميءَ سان پيش ايندا هئا ته مينڊلف انهن ظلمن جي خلاف آواز اٿاريندو هو ۽ اڪثر حد کان به ٽپي ويندو هو.

ملڪ کي هن جي ضرورت هئي. ان ڪري حڪومت هن کي معمولي تنبيهه کان پوءِ معاف ڪري ڇڏيندي هئي، پر روس جي نوڪر شاهي مينڊلف کان ناراض هئي ۽ ڪين هن جي سياسي شعور ۽ جرئت کان خوف پئي ٿيو. ان ڪري هنن اهو حل ڪڍيو ته ڪيس اهم ترقياتي منصوبن جي تحقيق جي ڪم سان لڳائي ڇڏجي. هنن مينڊلف جي

حب الوطنيءَ جي جذبي کي ڏسي ڪيس ملڪ جي صنعتي ۽ معاشي ترقيءَ لاءِ تحقيقي ڪم ڪرڻ تي اڀاريو.

انهن ڏينهن ۾ خام پيٽروليم جي صنعت شروعاتي ڏينهن ۾ هئي. آمريڪا جي رياست پنسلوانيا ۾ 1859ع ۾ پهريون کوهہ کوٽيو ويو. جتان تجارتي پيماني تي تيل نڪرڻ لڳو. مينڊلف سمجهي ويو تہ اهو ئي مستقل جو ٻارڻ آهي. ان ڪري هن حڪومت کي مشورو ڏنو تہ تيل جي صنعت کي ترقي ڏني وڃي.

روس انهن ڏينهن ۾ آزربائيجان تي قبضو ڪيو هو. اتي صديون پراڻا تيل جا کوهہ هئا، جن مان خودبخود تيل نڪرندو هو. مينڊلف انهن چشمن جو سائنسي جائزو وٺي انهن جي ترقيءَ لاءِ حڪومت کي هڪ جامع رپورٽ پيش ڪئي حڪومت سندس رپورٽ جي روشنيءَ ۾ ئي باڪو کي دنيا جي سڀ کان وڏي آئل فيلڊ ۾ تبديل ڪيو.

ان کان پوءِ مينڊلف آمريڪا هليو ويو. اتي هن آئل فيلڊ جو دورو ڪيو ۽ واپس اچي ان جي بنياد تي پيٽروليم جي مختلف شين تي تجربا ڪيا. بعد ۾ جڏهن باڪو جي آئل فيلڊ مان گهٽي مقدار ۾ پيٽرول نڪرڻ لڳو تہ روسي حڪومت مينڊلف جي تجربن جي بنياد تي تيل صاف ڪرڻ جا ڪارخانا قائم ڪيا ۽ روس جي ترقيءَ جو بنياد پيو. چاڪاڻ تہ روس ڪنهن ٻئي ملڪ مان تيل درآمد نہ ٿي ڪري سگهيو. ان لاءِ هڪ تہ تمام گهٽي درآمدي ناڻي جي ضرورت پوي ها جيڪو روس وٽ ڪونہ هيو ۽ ٻيو تہ روس وٽ ڪوبہ اهڙو بندرگاهہ نہ هو، جيڪو سڄو سال تيل جي فراهميءَ جي ضمانت ڏئي سگهي، جنهن ڪري روس لاءِ باڪو آئل فيلڊ ڄڻڪ سون جي کاڻ ۽ جديد ترقيءَ جو بنياد بڻجي وئي. مينڊلف هر وقت روس جي صنعتي ترقيءَ لاءِ بيچين رهندو هو. هن کي معلوم هو تہ هڪ مضبوط معيشت ئي ملڪ کي سگهارو ۽ عوام کي خوشحال بڻائي سگهي ٿي. پيٽروليم کان پوءِ مينڊلف ملڪ ۾ ڪوئلي ۽ ٻين ذخيرن جي باري ۾ بہ رپورٽ تيار ڪري حڪومت کي ڏني.

هڪ طرف هو تجربن ۾ مصروف هو تہ ٻئي طرف سينٽ پيٽرز برگ يونيورسٽيءَ ۾ ڪيميا جي شعبي جي صدارت ڪري رهيو هو. ٽئين طرف وري هو ملڪي ترقيءَ لاءِ پڻ پنهنجون خدمتون پيش ڪري رهيو هو. پر بدقسمتيءَ سان هيءُ نهايت خراب دور هو زار اليگزنڊر ٻيو ملڪ جي سياسي، سماجي مسئلن کي سلجهائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. هن عدالت، پريس ۽ عوام کي پڻ ٿوري آزادي ڏني. پر عوام خاص ڪري هاري هن جي آزاديءَ مان مطمئن نہ هئا ۽ زار شاهيءَ مان مڪمل نجات جا خواهشمند هئا. شاگردن ۾ پڻ ٿوري وڌيڪ آزادي جو مطالبو ڪيو. جنهن کي حڪومت سختيءَ سان رد ڪري ڇڏيو. ان ڪري شاگردن ۾ گوڙ شروع ٿي ويو. مينڊلف جي عوام دوستي واري رڳ ڦڙڪي ۽ هو شاگردن کي حمايت لاءِ ميدان ۾ لهي آيو. هن دفعي هن ڏانهن حڪومت جو رويو تعليمي نظام جو رويو بہ هن لاءِ سخت رهيو هو ۽ ڪيس چيو ويو تہ تون پنهنجي تحقيقات سان ڪم رک ۽ سياسي

مسئلا حڪومت لاءِ ڇڏي ڏي.

زندگيءَ ۾ پهريون پيرو مينڊلف صبر ۽ دانشمنديءَ کي ڇڏي ڏنو ۽ يونيورسٽيءَ جي ملازمت تان استعفيٰ ڏئي عوام جو ساٿ ڏيڻ جو اعلان ڪيو ۽ هارين جي جلسن ۾ وڃڻ لڳو. هن جي بهادري ۽ ثابت قدميءَ جو اهو مثال هيو هو، جو جڏهن هارين تي پابنديون هينون ويون (جو ته 1888ع ۾ زار تي قاتلاڻو حملو ٿيو) تڏهن به هن عوام جو ساٿ نه ڇڏيو. هن جي ترقي پسنداڻن خيالن جي ڪري حڪمرانن جو هڪ وڏو طبقو چڙڻ لڳو.جڏهن سينٽ پيٽرز برگ جي اڪيڊمي هن کي ڪيمسٽري سوسائٽيءَ جو ميمبر ڪرڻ کان انڪار ڪيو ته ماسڪو جي يونيورسٽيءَ هن کي هڪدم اعزازي ميمبرشپ ڏني، روس کانسواءِ ٻين ملڪن ۾ به هن جي ڏاڍي عزت ڪئي ويندي هئي.

انگلينڊ جي رائل سوسائٽيءَ هن کي ڪيميائي جدول جي جوڙجڪ تي ڊيوي ميڊل ڏنو بعد ۾ هن کي فيراڊي ميڊل سان گڏ چڱي خاصي رقم به پيش ڪئي وئي. هن اهو اعزاز ته ورتو پر پئسا وصول ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو سندس چوڻ هو ته فيراڊي جهڙي شخصيت سان منسوب ميڊل ۽ اعزاز ڪافي آهي.

آمريڪا، جرمني ۽ انگلينڊ جي روسي ڪيمسٽري سوسائٽين کيس بيشمار اعزازن سان نوازيو. هن کي ڊاڪٽريٽ جون مختلف اعزازي ڊگريون ڏنيون ويون. روسي حڪومت ڪانئس ڪيتري به ڪاوڙيل چو نه هئي، پر مينڊلف جي علمي مرتبي جو پورو پورو خيال رکندي هئي.

جاپان ۽ روس جو پراڻو جهيڙو هلندڙ هو، جيڪو ويهين صديءَ جي شروعات ۾ جنگ جي صورت اختيار ڪري ويو. جاپان، روس تي حملو ڪيو ته حب الوطنيءَ جي جذبي سان سرشار سائنسدان بي تاب ٿي ويو. هن پنهنجون خدمتون حڪومت کي پيش ڪيون ۽ روس جي بحريه جو مشير مقرر ڪيو ويو. ان دوران هن پائرو ڪولڊين جهڙي مفيد شيءِ دريافت ڪئي، پر جنگ ۾ روس جي شڪست ۽ خليج ۾ روسي ٻيڙي جي تباهيءَ مينڊلف کي بيمار ڪري وڌو. هو جوانيءَ کان وٺي گردن جو مريض هو پر هڏ ڪاٺ جي مضبوطيءَ ۽ مضبوط ارادي سان هن 76 سالن جي عمر ماڻي.

فيبروري 1907ع جي هڪ سردار رات ۾ هن کي زڪام ٿي پيو ۽ ڪجهه ڏينهن کان پوءِ کيس نمونيا ٿي پئي ۽ بيماريءَ جي ڪجهه ڏينهن کان پوءِ مينڊلف هن دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويو. هن کي هن جي ماءُ ۽ وڏي پٽ جي پرسان دفن ڪيو ويو. سائنس ۽ خاص ڪري علم ڪيميا، هن جي ٺاهيل ڪيميائي جدول سبب بي پناهه ترقي ڪئي، سندس محنت کي مان ڏيندي. 1955ع ۾ جنيوا ۾ سڄي دنيا جا ڪيميادان گڏ ٿيا ۽ هنن ان وقت لڌل هڪ عنصر (جنهن جو ائٽمي وزن 101 هو) کي مينڊيولم جو نالو ڏنو. اهو واحد عنصر آهي جنهن کي ڪنهن انسان جو نالو ڏنو ويو آهي. اهڙيءَ طرح سائنس جي دنيا سندس نالي کي هميشه لاءِ امر ڪري ڇڏيو.

سنڌ جي ناليواري چترڪار

ظفر ڪاظميءَ جي وڇوڙي تي تاثرات

مرتب: سليم چنا

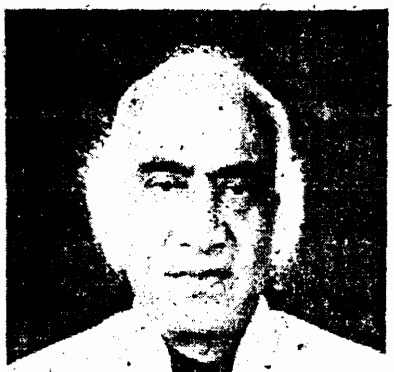

ظفر ڪاظمي جو وڇوڙو سنڌي قوم ۽ سنڌ ڌرتي جي لاءِ هڪ نه وسرندڙ باب آهي، جنهن کي هميشه ياد رکيو ويندو. مرحوم سائين ظفر ڪاظمي سان گذريل 16 سالن ۾ تمام گهڻيون ملاقاتون رهيون. پاڻ نه فقط سنڌ پر دنيا جي مجيل چترڪارن مان هڪ هئا، وٽن بي انتها چاهه به هئي ته فن ۽ فڪر به. جيڪو هنن پنهنجي برش ۽ قلم جي ڪمال سان اسان سيني آڏو پيش ڪيو. مون سندس لاءِ هڪ اهم پروفائيل لکي ڇپرايو آهي. جنهن ۾ گهڻو ڪجهه مواد آهي. الله تعاليٰ کيس جنت الفردوس ۾ جڳهه عطا فرمائي. آمين

سليم چنا حيدرآباد

سائين ظفر ڪاظمي صاحب بهترين منتظم ۽ اعليٰ تخليق ڪار جي حيثيت ۾ اسان سيني جي لاءِ اعليٰ نمونو هو.

سجاد مرزا

سائين ڪاظمي صاحب جن لاءِ ايترو چوڻ حقيقت کان خالي آهي نه ته پاڻ هڪ منفرد شخصيت جا مالڪ هئا. پنهنجي حياتي دوران هميشه سنڌ ڌرتي جي خوشحاليءَ لاءِ سوچيندا هئا.

سعد الله مهر

سنڌ ميوزم جا سڀ مجسما،
تنهنجي سار ڪهاڻي هاڻي!
آرٽ، ادب تي ڏورا ڪيئي،
ظاهر ذات پڇاڻي هاڻي!
وڇڙي ويو فنڪار عظيم،

ڇا تہ خودي شهپارو جيون!
ذات ۾ ڏات: ڪمال، ظفر جي،
اڄ مٽ ياد، سگهارو جيون!

قاضي منظر حيات

ظفر ڪاظمي صاحب هڪ معتبر شخص، هڪ مدبر انسان ۽ ان کان بہ وڌيڪ اعليٰ خاصيتن جو مالڪ هو. انتهائي ڪرو ۽ صاف گو ماڻهو هو. ڪنهن کان ڪونہ ڊڄندو هو. جيڪا دل ۾ سا زبان تي. ظفر ڪاظمي فن ۽ چترڪاري سان سلهاڙيل هئڻ سان گڏ علم ۽ ادب سان سندس تمام گهڻو لڳاءُ هو. خاص ڪري سنڌ جي ثقافت، سياحت تاريخ، جاگرافي وغيره سندس پسند جا موضوع هئا.

مومن بلو

عزت مآب ظفر ڪاظمي صاحب سان مون ملازمت جا 18 سال گڏ گذاريا مون هن نيڪ انسان کي نهايت ايماندار آفيسر طور ڏٺو هن پنهنجي آفيسري جي دور ۾ ڪنهن ملازم کي لکت ۾ ڪڏهن بہ نقصان نہ پهچايو سيني ملازمن کي پنهنجي ٻچن وانگر پيار ڪندو هو.

فيروز خواجه

عزت مآب سائين ظفر ڪاظمي صاحب سان بابا سائين جو تہ تمام گهاٽو واسطو هو. پر جڏهن مون ڳائڻ ۾ راڳ سان واسطو پيو تہ سائين ظفر ڪاظمي صاحب جن سان بہ واسطو پيو پاڻ اعليٰ درجي جو انسان هو ۽ ميوزيم ۾ آئون ايندو هوس تہ مونسان تمام سٺي نموني مون کي ويهي سمجهائيندو هو.

فنڪار سرور غفور

ظفر ڪاظمي، سنڌ جو عظيم مصور هو. هن جو شمار علمي سطح جي مصورن ۾ ٿيندو هو. هن سنڌ جي تهذيب، ڪلچر ۽ روح جي صورتگري پنهنجي فن جي ذريعي ڪئي، ۽ اهڙي ڪئي، جنهن جو مثال نہ ٿو ملي. هن سڀ کان پهرين شاهہ جي سورمين/ڪردارن کي پنهنجي مصوريءَ جي ڏات ۾ ڪئنواس تي برشن جي زبان ۾ پينٽ ڪري، انهن کي زنده روپ ڏنو. سنڌ ع.ق- شيخ، اڪبر دارا، اياز عالم، رضوان، فتاح، طارق، منظ، صحيہ حيات ۽ ٻيا مصور پيدا ڪيا آهن. هر ڪنهن جو پنهنجو ڊڪشن ۽ رنگ آهي. پر ڪاظمي جو رنگ پنهنجو هو. جيتوڻيڪ ع.ق- شيخ، اڪبر، کان اياز عالم تائين سيني جو School of throught ۽ محور سنڌ هئي. پر ظفر ڪاظمي جنهن اک سان سنڌ کي ڏٺو ۽ سنڌ جي صورتگيري ڪئي ان جي لاءِ شيخ اياز جي هن شعر "شاهہ ڏني، ڪجهہ شيخ ڏني" کي ترميم ڪري هيئن چئي سگهجي ٿو تہ:

ڪجهہ شاهہ ڏني، ڪجهہ ظفر ڏني
هن سنڌڙيءَ کي صورت لوڪو!

تاج جويو

ظفر ڪاظمي اڄ جسماني طور تي اسان کان وڇڙي ويو آهي، پر روحاني طور تي پاڻ اسان سان گڏ آهي. هن جنهن مٽيءَ سان پيار ڪيو اڄ انهيءَ ئي مٽيءَ جي هنج ۾

سمجهي پوندو. ظفر ڪاظمي بنيادي طور تي هڪ آرٽسٽ هو. هڪ مصور. هن سنڌ جي ڪلچر کي رنگن ۽ ليڪن وسيلي ڪئنواس تي آندو. خاص طور تي لاڪيٽيءَ لطيف جي سورمين کي هن پينٽ ڪيو ۽ اهو هڪ يادگار ڪم آهي، ظفرڪاظمي شاعري بہ ڪئي، جيڪا تہ، ماهي "مهراڻ" ۾ ڇپي، هن اردوءَ ۾ بہ شاعري ڪئي آهي.

امداد حسيني

سائين ظفر، سنڌ جو اهو عاشق آرٽسٽ آهي (مان سندس لاءِ "هيو" جو صيغو استعمال نہ ڪندس، ڇو تہ هو آهي) جنهن پنهنجي برش ۽ سنگتراشيءَ جي فن سان سنڌ جي ازلي ۽ آدي جڳائي. سيڪيولر مزاج ۽ روح جي نہ رڳو اپٽار ڪئي بلڪ ڪليل ۽ ڇٽيءَ ريت پرچار ڪئي. اسان شاعرن ۽ ساهتڪارن قلم ذريعي، لطيفي فڪر جي پرچار بہ ڪئي آهي، پر هن فقير منش، پنهنجي آڱر جي جادوءَ سان، سنڌ جي تاريخ، لوڪ ڪٿا ۽ سنڌ جي صوفي فڪر جي زبردست ترجماني ڪئي. **زبير سومرو**

نهايت شفيق رحمدل انسان جنهن کي الله پاڪ پنهنجي ڪلا سان نوازي هن ڌرتي تي انسانذات کي خدمت لاءِ موڪليو. هميشہ سچ ڳالهائيندڙ بابا سائين ظفر ڪاظمي جهڙا انسان صدين کان پوءِ پيدا ٿيندا آهن. **زيب نظاماڻي**

سائين ظفر ڪاظمي سنڌ ڌرتي جو مائيڪل اينجلو ۽ پڪاسو (Picaso) هو. هن جي فن جي ڪري سنڌي ثقافت ۽ تهذيب جي بي پناهہ عڪاسي ٿي. پنهنجي منفرد، ملڪ ۽ همگير شخصيت جي ڪري هو سنڌ جو هڪ يگانو عاشق ۽ ترجمان هو. ڪلچر ڊپارٽمينٽ جي باني ۾ سندس شمار ڪري سگهجي ٿو.

گل محمد عمراڻي

باءُ ظفر ڪاظمي پنهنجي فن ذريعي سنڌ جي اتهاس ۾ زنده رهندو. هن جون ناهيل تصويرون اڄ بہ سنڌ يونيورسٽي جي ايجوڪيشن ڊپارٽمينٽ جي ديوارن تي سندس يادگيرين کي ڇٽو رکن ٿيون. ڀٽ شاهہ ثقافتي مرڪز ۽ سنڌ ميوزم ۾ محفوظ ڪيل سندس تصويرن ۽ ڊايورامار ۾ هو موجود آهي هو هڪ سچو ۽ کرو انسان هو. جيڪي سنڌ ۾ اڻ لڀ هئا هو انبوهہ ۾ سچ چوندڙ شخص پنهنجي سموري سچائيءَ سان اسان جي سوچن ۾ ۽ تصور ۾ زندهہ آهي. **ڊاڪٽر سحر امداد حسيني**

سائين ظفر ڪاظمي سنڌ جي ضمير ۽ خمير جو انساني روپ هيو. افسوس اهو آهي جو هن نهايت غير معمولي عظيم آرٽسٽ جو قدر ڪنهن بہ ڪونہ ڪيو. نہ اسان جي ادارن، نہ اسان جي ثقافت کاتي نہ اسانجي ماڻهن. ايتري قدر جو زندگي ۽ موت جي ڪشمڪش ۾ تڙپندو بہ "سنڌ سنڌ" ڪندو رهيو پر اسان جي اڪثر ماڻهن ساڻس اسپتال ۾ وڃي عيادت بہ ڪانہ ڪئي سائين ظفر ڪاظميءَ جهڙا جينس آرٽسٽ ۽ عظيم انسان مومن جو اثاثو ۽ سرمايو ٿيندا آهن پر اسان ڪيس اهو گهربل مان ڏئي نہ سگهياسين ۽ اڄ سندس جنازي نماز مهل سڄي سنڌ بہ جمع ادارن ۽ اديبن جا قافلا گڏيا آهن ڪاش اهو مان ۽ مڃتا ڪيس جيئري ڏنو وڃي ها...!

تہ شايد هو ڪجھ ڏينهن وڌيڪ جيءَ سگهي ها . . . . **ساجد سومرو**

ظفر ڪاظمي سنڌ جو هڪ وڏو نالو آهي. هن سنڌ جي ثقافت جي ڏس ۾ جيڪو ڪم ڪيو آهي. سو لاثاني آهي. هڪ نامور مصور هئڻ سان گڏ هن سنڌ ميوزيم ۾ جهڙي ريت سنڌي ثقافت کي اجاگر ڪيو سو سندس هڪ وڏو ڪارنامو آهي.

شوڪت حسين شورو

سائين ظفر ڪاظمي سنڌ ساڻيھ جو سچار آرٽسٽ هو. جنهن کي پنهنجي فن سان عشق هو. سنڌ ۽ سنڌ جو هي فن هڪ بنھ سچي ۽ عاشق فنڪار کان محروم ٿي ويئي. ڪاش سائين ظفر جو خال پورو ٿي سگهي. **ڊاڪٽر محمد علي مانجهي**

سائين ظفر ڪاظميءَ ۾ موهن جي دڙي جي دراوڙ جو روح هو. هو ارڏو، بااصول ۽ پير تي ڏؤنڪو هڻي سچ چوڻ وارو انسان هو. هن جي موت سان سنڌ جي ثقافت، انٿروپالاجي ۾ وڏو خال ٿيو آهي. **ادريس جتوئي**

پنهنجي ڌرتيءَ جي هن عظيم آرٽسٽ جي جيون تي نظر وجهون ٿا هن پنهنجو وقت وڃائڻ بدران انهن گهڙين کي رنگن جو اهو روپ ڏنو، جيڪي هميشہ رهندا آهن.

اعجاز منگي

هڪ بهادر، بيباڪ، شخص ۽ مصور جي موڪلاڻيءَ تي افسوس ڪجي ٿو. اهڙا ماڻهو تمام گهٽ هوندا آهن. موت اهڙا ماڻهو بہ اسان کان ڇنيو وڃي.

عبدالقادر جوڻيجو

سنڌ اڄ هڪ عظيم ۽ بي باڪ فنڪار کان محروم ٿي ويئي سندس نانءُ سدا امر رهندو. **نواز علي پٽو**

ظفر ڪاظمي، سنڌ ۾ عظيم چترڪارن جي کيپ جو آخري وڏو چترڪار هو. هن جي فن جي مهانتا اها آهي جو هن لطيف جي رسالي کي پينٽ ڪيو. ان جون سورميون، ماڳ، مڪان، رنڌ، پنڌ ۽ انهن جي پوري باريڪ بيني سان رنگن ۾ جياريو. **نصير مرزا**

ظفر ڪاظمي جي وفات کان مصوري جو هڪ دور ختم ٿي ويو. اهڙو دور، جيڪو مصوري جي عظمت جو دور هو. ظفر ڪاظمي لطيف سائين جي سورمين جي عڪسي صورت جو پهريون موجود هو. **طارق عالم ابڙو**

سائين ظفر ڪاظمي سنڌ جو عظيم تخليق ڪار هيو، هن پنهنجي مصورن جي فن ذريعي سنڌ جي هزارين سالن جي قديمي ثقافت ۽ تهذيب کي اجاگر ڪيو. هن سنڌ ميوزيم حيدرآباد کي اوج ڏنو. لاڙ ميوزيم، ٿرپارڪر ميوزيم، سيوهڻ ميوزيم، ڀٽ شاهہ ثقافتي مرڪز ۽ ميوزيم ۾ بہ سندس مثالي تخليقي پورهيو آهي.

مقصود حسين خاصخيلي

انا الحق چوندڙ انسان هر دور ۾ رهيا آهن، هر دورکي پنهنجا منصور آهن. اسان کان هن دور جو منصور مصور وڇڙي ويو، ڏک جي نہ پڇاڻي آ! **ناز سهتو**

شاهہ جو شيدائي، ظفر ڪاظمي، سنڌ جي ساڃاهہ ۽ سڃاڻپ هيو، سنڌ جي جيئري جاڳندي انسائيڪلو پيڊيا هو. آرٽ جي دنيا ۾ سندس پيار جو پورهيو پنهنجي الڳ اسٽائيل ۽ صنف سان پڌرو ۽ منفرد هيو. نہ رڳو سنڌ ميوزيم پر پاڪستان جي قومي ڏينهن تي جلوس جي صورت ۾ نڪتل فلوٽس ٽرڪن تي ملڪ جي ثقافت بہ سندس ئي ڪاوشن جو نتيجو هئا ۽ ميڊيا جي ٽرو بين القوامي سطح تي ڏسڻ ۾ آيا.
اياز عالم ابڙو

سائين ظفر ڪاظمي سنڌ جي مختلف ميوزيمن ۽ ڪلچرل ماڳن تي شاهوڪار ۽ خود ڪفيل سنڌ جو جيئرو جاڳندو تهذيبي ورثو چترڪاريءَ جي روپ ۾ ڇڏي هزارين سنڌين ڪي هزارها ورهيہ ڪان شاهوڪار سنڌ جو نقشو ڏيکاريو . موهن جي دڙي يا آمري جي دڙي جي قديم تاريخ جيڏو قديم خمير رکندڙ سائين ظفر ڪاظمي سدا حيات آهي.
نظير لغاري

سائين ظفر علي ڪاظمي صاحب سنڌ جي مٽيءَ جو ڳوهيل انسان هو جهڙيءَ ريت هن سنڌ جي ڪلچر کي پنهنجي فن ذريعي جلا بخشي، اها سنڌ لاءِ صدين جو وکر آهي.
هريشچندر سامي

سائين ظفر علي ڪاظمي صاحب سنڌو ماتريءَ جو عظيم آرٽسٽ هو، هن سنڌ جي عظيم تهذيب ثقافت ۽ ڪلچر کي پنهنجي هٿن سان اجاگر ڪيو، سائين پنج ميوزيم پنهنجي هٿن سان ٺاهيا.
عرس ڪانڌڙو

جڏهن هن سنڌ جي ڳوٺن تي اڪيون ڦيرايون تہ هن سنڌ ميوزيم ۾ هڪ ڳوٺ اڏي پنهنجي فن کي سنڌ واسين کي ڏيکاريو.
واحد ڪانڌڙو

مان سندس نناڍڙي پٽ جي حيثيت ۾ هوندو هيس، چاڪاڻ تہ مون کي سندس ئي صحيح سان ڪلارڪيءَ جو آرڊر مليو. هر وقت ساڻس گڏ گذاريم جيڪي ڪجهہ مان هن وقت آهيان، سائين جن جي دعائن جو اثر آهي.
غلام نزاڪت علي فاضلاڻي

الهاس نگر (انديا) مان نند ڇڳاڻيءَ فون ڪري ظفر ڪاظمي جي لاڏاڻي تي ڏک جو اظهار ڪيو ۽ ٻڌايو تہ هنن KTNتي خبر ٻڌي، جنهن سان هند جي سنڌي ادبي حلقي ۾ ڏک جي لهر ڊوڙي وئي، نند جويري، ڪرشن راهي ۽ موتي پرڪاش بہ سنڌ جي اديبن سان ڏک ۾ شريڪ آهن.
تاج جويو

سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان فون ۽ SMSذريعي ناميارن اديبن، شاعرن ۽ عالمن توڙي مصورن KTNتي خبر ٻڌي پنهنجي ڏک ۽ غم جو اظهار ڪندي، سرڪش سنڌي، ادل سومرو، تاجل بيوس ڊاڪٽر منصور ملڪ، اعجاز قريشي، نصير سومرو، امداد سولنگي، وسيم سومرو، آغا رفيق، انور نگار هڪڙو، رفيہ گيلاني، حميرانور، رجب ٻگهو، هارون چنو، گوهر سنڌي، استاد راهي، شريف شاد سومرو، اصغر سڄاڳ، ۽ ٻين چيو تہ سائين ظفر کي سنڌ صدين تائين ياد رکندي. هو اسان جو بي مثال سرمايو آهي ۽ سندس فن تاريخ ساز اثاثو آهي.
ساجد سومرو

حيدرآباد جي نئين ٽهي جي مصورن لاءِ ظفر ڪاظمي هڪ رول ماڊل شخصيت هئي ۽ جيڪڏهن مان اهو چوان تہ وڌائي نہ ٿيندو تہ ظفر ڪاظمي جي شخصيت جي ڪري سنڌ ۾ ڪيترن ئي مصورن جنم ورتو ۽ آرٽ جي دنيا ۾ شامل ٿيا. مان سنڌ جي مصورن ۽ خاص ڪري سنڌ يونيورسٽي جي فائن آرٽس جي استادن ۽ شاگردن جي طرفان ظفر ڪاظمي لاءِ دعاگو آهيان تہ الله سائين ظفرڪاظمي کي پنهنجي جوار رحمت ۾ رکي. آمين

محمد علي پٽي

لحد ۾ مون کي لنڻ کان پوءِ شفا آئي تہ ڇا؟
موت جو سامان بنجي، جي دوا آئي تہ ڇا؟
زندگيءَ ۾ "قرب" هن کان ڪين ڪي مليو ذرو!
قبر منهنجي تي پڙهڻ جي فاتحا آئي تہ ڇا؟

ڪاش! اسان پنهنجي قومي هيروز جو سنڌن حياتيءَ ۾ ئي قدر ڪرڻ سکون.

زاهد ملڪ

سائين ظفر ڪاظمي صاحب سان شاگرد جي حيثيت ۾ جڏهن بہ آيم. عزت ڏنائين. لياقت ميڊيڪل ڪاليج ۾ ٿيندڙ سائين جي. ايم. سيد جي سالگرهہ جو ڏينهن هجي يا جشن لطيف جو ڏينهن سدائين اسٽيج لاءِ سائين کي عرض ڪيم. ۽ اهڙو اسٽيج نهرائي ڏنائين جو ماڻهو اچرج ۾ پئجي ٿي ويا. اها هڪ ذات هئي جيڪا سائين کي زندهہ رکندي. سائين جو پيار هميشہ ياد رهندو.

ڊاڪٽر انور لغاري حيدرآباد

پلان پون نہ وسرن، اوڳڻا چڙهن نہ چٽ
اڻ لوپي ۽ نينهن گهڻو، اهڙا سڄڻ ڪٽ
جان جان وڃان جت، تان تان هو پرين جي.

امير علي ٽيبو

ظفر ڪاظمي پنهنجي ذات ۾ هڪ مڪمل آرٽسٽ هو. هن جو Contribation اسان سڀني کان گهڻو آهي. اجا بہ وڌيڪ هي بي باڪ ۽ بهادر انسان هو ڪنهن بہ ڪم ۽ ماڻهو لاءِ پنهنجي انداز واري راءِ ۾ منافق نہ رهيو.

هاليپوٽو

ڪراچي مان مرحوم گل محمد ڪتري جي صاحبزادي افضال ڪتري فون ڪري سائين ظفر ڪاظمي جي لاڏاڻي تي ڏک جو اظهار ڪيو. سندس والده بيمار هئڻ سبب هو حيدرآباد نہ اچي سگهيو ان لاءِ فون تي تعزيت ڪيائين.

اياز عالم ابڙو

محترم ظفر ڪاظمي صاحب سنڌ جو اثاثو هو. هن پنهنجي سموري حياتي فن کي ڏئي ڇڏي، هن جو خدمتون وسارڻ جهڙيون نہ آهن. هن جو خدمتون امر رهنديون.

عبدالحفيظ قريشي

سائين ظفر ڪاظمي سنڌ جي بنيادي ۽ اعليٰ قسم جي چترڪارن مان هڪ هو. سائين سمورن چترڪارن مان منفرد حيثيت جو مالڪ هو. هن جي واٽر ڪلر تي

مڪمل دسترس هئي ۽ پين ورڪ ۾ سندس انداز منفرد ۽ نرالو هو.

ڪاظمي صاحب جي منهنجي والد علامہ غلام مصطفيٰ قاسمي صاحب سان نهايت ويجهڙائپ ۽ نيازمندي هئي ۽ ڪاظمي صاحب منهنجو آئيڊيل چترڪار هو.

پروفيسر نظير قاسمي

سائين جو وڇوڙو اسان ڪان ڪڏهن بہ نہ وسرندو. پاڻ اسان ڪان جسماني طرح تہ ضرور جدا ٿي ويا آهن. پر پاڻ پنهنجي ڪيل ڪم جي حوالي سان هميشہ زنده رهندا. سندن محبتون هميشہ ياد رهنديون.

سنڌ جي هن عظيم مصور جي تصوير اسان جي دلين تي گج جي ٽڪن وانگر اسان جي دلين ۾ جهرمرائيندي رهندي.

ساغر سميجو

سن جي هڪ عظيم آرٽسٽ ۽ هڪ سٺي دوست ۽ مخلص انسان جي وڇوڙي تي انتهائي ڏک اٿم.

مسعود قريشي

مرحوم ظفر ڪاظمي هڪ گهڻ رخي شخصيت جو مالڪ هو. هڪ اعليٰ آرٽسٽ هجڻ ڪان سواءِ هو اردو سنڌيءَ جو شاعر، باڪسر ۽ فرسٽ ڪلاس ڪرڪيٽر هو. سن 1956ع ۾ MCCA پاڪستان جو دورو ڪيو. سندن هڪ ميچ حيدرآباد ۾ سنڌ اليون سان هئي. ڪاظمي صاحب انهيءَ ميچ ۾ بطور off spinner جي شرڪت ڪئي هئي. ڪراچي ۾ ٿيندڙ فرسٽ ڪلاس ميچن ۾ سندس باقائدي شرڪت ٿيندي هئي. بطور بالر هن وڏو نالو ڪمايو هو.

محمد علي ڏيپلائي/عثمان ڏيپلائي ٽرسٽ

نڪر جيڪو جڙيو، سو نيٺ جهرندو، پر ڪي ڪي نڪر ڏاڍا قيمتي ٿي ويندا آهن. هيرن موتين جهڙا، اجا بہ آڪرا، جهڙا عجائب گهرن ۾ ڏسبا آهن. پلي پور چو نہ ٿي پيا هجن. پاءُ ظفر هيرن موتين ڪان آڪرو مڙس هو. جيئن پئي وڏو ٿيو، تيئن پئي ملھ وڌيس، وڪر سو وهاءِ، جيڪو پئي پراڻو نہ ٿئي.

سو اهڙو وڪر وڻجائين، جو جڳن جا جڳ پيو جرڪندو. سائين گهڻ پاسائين ۽ پربور شخصيت هو.

قلندر لڪياري

سنڌ ۽ آمري شهر جي عظيم هستيءَ جي وڇوڙي تي تمام گهڻو ڏک رسيو. رب پاڪ، سائين جن ڪي جنت ۾ جاءِ ڏيندو. سائين جن آمري ميوزم ۾ آمري جي آثار قديمن جي ورثن کي حيدرآباد ميوزم مان ڪٽي آمريءَ ۾ رکيو.

سائين جن جي ڪوششن ۽ ڪاوشن سان آمري ميوزم اڄ بہ زنده آهي.

پير بخش چچر

ڪالھ انور پيرزادو ويو، چند مهينا اڳ نثار حسينيءَ موڪلايو، ۽ اڄ سائين ظفر ڪاظمي جي تڏي تي ويٺا آهيون. سنڌ جي اندلٺ جا خوبصورت رنگ، ائين ڏنڌلائجندا ٿا وڃن!! ۽ پوءِ، نيٺ پوءِ، ڇا ٿيندو؟؟ آهن ڪي گوئيچ، جيڪي سپاٽي پربور رنگ تي ڇٽا ٿين ۽ سنڌ رليءَ منجھ خالي ٿي ويل جاءِ جي ڇتي ٿين؟ يا سپئي ذميواري محسوس ڪن تہ سنڌ جي خالي ٿيل انهن وٿين لاءِ ڪي خوبصورت رنگين

چتيون تيار ڪرڻ جي جستجو ڪي لڳي وڃن؟ **انيس مومن**

ظفر ڪاظمي صاحب سنڌ جو انمول هيرو هيو، جنهن جي وڃڻ سان هڪ خال پيدا ٿيو آهي، جيڪو ڪڏهن بہ پورو ٿي ڪون سگهندو ڪاظمي صاحب هڪ آرٽسٽ سان گڏ هڪ بهترين منتظم، هڪ بهترين انسان هو، جيڪو هر انسان سان محبت سان پيش ايندو هو. جڏهن بہ ساڻس ملاقات ٿيندي هئي تہ هميشہ مستقبل جي لاءِ ڪانہ ڪا نصيحت ضرور ڪندو هو ۽ هميشہ پنهنجي ڌرتيءَ ۽ پنهنجن ماڻهن جي ڀلائيءَ لاءِ چوندو رهندو هو. مون ذاتي طور سائينءَ مان گهڻو ڪجهہ پرايو. الله سائين ڪاظمي صاحب کي جنت الفردوس ۾ اعليٰ مقام ڏي ۽ پوئٽرن کي هن جي وڇڙي وڃڻ جي غم کي برداشت ڪرڻ جي توفيق عطا فرمائي آمين! **منظور احمد**

جناب ظفر ڪاظمي صاحب جن جي وفات تي ڏاڍو ڏک ٿيو جو سنڌ هڪ عظيم آرٽسٽ کان محروم ٿي ويئي. مگر سندس يادون ۽ مسڪرائيندڙ چهرو هميشہ ياد رهندو. ڪاظمي صاحب کي عجائب گهر سان وڏو چاهہ ۽ پيار هوندو هو پاڻ کي ان لاءِ وقف ڪيو هئائين ۽ ان جو نتيجو اهو آهي تہ آخر ۾ جنهن اداري سان پيار هوس اتي ئي دفن ٿيو. **خير محمد مغل**

بابا استاد نياز حسين جا تمام پيارا دوست هئا. ۽ اسان سان هميشہ شفقت جو ورتاءُ رکندا هئا. ۽ اسان لاءِ بابا جي جاءِ تي هئا. اسان کي ڏسي هميشہ خوش ٿيندا هئا ۽ نوان ۽ لاجواب مشوره ڏيندا هئا. **مظهر حسين/ذوالفقار**

ظفر ڪاظمي، نرالو شخص، خوبصورت چترڪار ۽ بهترين شاعر هيو. هن جو لاڏاڻو، علم، ادب، ڏاهپ ۽ ڪلا جو وڏو نقصان آهي. مرڻ ڪان پوءِ ان جا مجاور تہ گڏ ٿين ٿا پر جيئري سار نٿي لڌو وڃي. ڪاش! ڪو اهڙو فورم هجي، جيڪو اديبن، شاعرن، فنڪارن، چترڪارن جو نہ صرف علاج ڪرائي، پر انهن جي سار بہ لهي.

ڊاڪٽر ذوالفقار سيال

ظفر ڪاظمي، اسان جي سنگت جو هيرو هو، عبرت ۾ ست سال، هر روز ظفر جو عبرت ۾ ڪارٽون لاءِ اچڻ ۽ اهو ذاتي دوستي بلڪ محبت ۾ تبديل ٿي ويو. هونءَ تہ سندن والد منهنجي والد جو استاد هو ۽ وڏن جو پاڻ ۾ مائٽاڻو رستو هو پر ظفر سان ذاتي تعلق ٿي ويو. ڪجهہ عرصو ساڻس لمبي ڪچهري هاڻ صرف يادگيري بنجي وئي آهي ۽ منهنجي ڪئمرا ۾ سندس جا ڪڍيل فوٽو پڻ ـ الله تعاليٰ ڪيس مٿس رحمت ڪري ۽ سنڌ جي هن قابل فخر آرٽسٽ جو ڪو نعم البدل پيدا ٿئي.

پير مظهر الحق

سائين ظفر ڪاظمي صاحب سان تعلق علائقائي آمري جي تعلق ۽ ولد سيد مير محمد شاهہ جي حوالي سان هئي. سنڌ ميوزم ۽ ڪلچرل هيريٽج لاءِ سنڌ ڪاوشون سندن ڪارناما آهي. آمريءَ جي دڙي جي کوٽائي ۽ سنڌ جي سيلس کي نئڪر ۾ ناهي دنيا ۾ متعارف ڪرائڻ ۽ سنڌ جي ڇپر کي جديد انداز ۾ ناهڻ پڻ سندس ڪوشش

جو نتيجو هئي. الله کيس جنت ۾ جاءِ ڏئي سندس اولاد کي اها همت ڏئي ته پنهنجي والد کي پاڻ به ياد رکن ۽ دنيا کي ياد ڏياريندا رهن. **سيد جلال محمود**

ماڻهو هليو ويو ڳالهيون رهجي ويون. ظفر ڪاظمي وڏو فنڪار هو سندس، پارا سندس عظمت جا يادگار آهن. **غلام رباني آگرو**

هڪ سچي سنڌ پرست ۽ آفاقي ڪلاڪار جو وڇوڙو ٿيو آهي. سنڌ جي ثقافت جي هن محسن کي سنڌ هميشه ياد رکندي. **اڪبر لغاري**

سائين ظفر ڪاظمي جو قضيو، سنڌ جي عظيم فنڪار، سچي ۽ کري انسان جو وڇوڙو آهي، سنڌ ۾ انسانن جي ڏڪار ۽ بي قدري واري موسم ۾ هي وڇوڙو وڏو قومي نقصان آهي. الله تعاليٰ مرحوم کي جنت الفردوس ۾ جاءِ عطا فرمائي ۽ سنڌ کي عظيم انسانن کي جنم ڏيڻ واري سگهه ورائي ڏئي. **مولا بخش چانڊيو**

سنڌ جي کهڙي سدا هنر تصوير آهي جنهن کي سائين ظفر ڪاظمي صاحب جا هٿ نه لڳا آهن ۽ کهڙو قومي ۽ روشن خيال رسالو يا ڪتاب آهي جنهن جو ٽائٽل سائين ڪاظمي صاحب نه ناهيو آهي. سائين ظفر ڪاظمي صاحب جي کوٽ سنڌ صدين تائين محسوس ڪندي. **جام ساقي**

مرحوم ڪاظمي صاحب جيڪڏهن بي قوم ۾ هجي ها ته سندس تمام وڏو نالو هجي ها پر افسوس پاڻ سنڌي هئا سنڌي قوم جي طور تي هن عظيم مصور تي جيترو ناز ڪري گهٽ آهي. **سردار جام تماچي**

ظفر ڪاظمي، سنڌ جي عظيم شخصيتن مان هو. هو جنهن دور ۾ جاڳو ۽ پوءِ هن پنهنجي فن (آرٽ ۽ ڊايوراما) جي سلسلي ۾ ڪم ڪيو، اهو سڄو دور علم ادب ۽ آرٽ جو دور رهيو آهي، جنهن ۾ هڪ طرف شاعريءَ ۾ شيخ اياز هو ته تحقيق ۾ ڊاڪٽر بلوچ ۽ علمي ڪمن ۾ مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي هو. ان حوالي سان آرٽ جي ڪم ۾ ع.ق شيخ به هو پر ڪاظمي صاحب جي ڪم ۾ سنڌ جاڳندي نظر اچي ٿي. پر نه صرف جاڳيل پر آئينده جي لاءِ به زنده رکڻ جي سلسلي ۾ وڏو ڪم ڪيو آهي. **بيدل مسرور**

ظفر ڪاظمي منهنجو ڪيڏو وڏو سڄڻ هو. اها فقط مون کي خبر آهي، جڏهن اهو سڄو سنڌ ميوزم ڊيڪور ڪري چڪو هو ۽ اوچتو اسين پاڻ ۾ ملياسين خبر هئس ته مان بيروزگار آهيان. (هڪ ٻئي ڪان پري رهڻ جي باوجود به اسين ڇڻ گهر جا ياتي هئاسين) چيومانس ته ڪجهه به نه. مونکي صلاح ڏنائين ته تنهنجي هٿ ۾ عجيب ردم آهي، پينٽنگز وغيره ڪر. مون چيومانس ته آئون "موهن جي دڙي" جون سيلز ٺاهي رهيو آهيان. ۽ پوءِ هو خاص هلي مون وٽ ڪوٺڙيءَ آيو. سيلز ڏنائين حيرت جو اظهار ڪندي چيائين ته يار تون سنڌ ميوزم لاءِ "موهن جي دڙي" جون

سموريون سيلز، مهرون ناهي ڏي، 2000 روپيا هر سيل تان ميوزم توکي Payment ڪندو.

روز مان هڪ سيل ڪمپليٽ ڪري ونندو هوس. مون اجان ني سيلز ۽ موهن جي دڙي جي ماڊل نينگريءَ جي اجان فقط منڊي ناهي هئي ته منهنجي پيءُ مونکي سختيءَ سان منع ڪري ڇڏيو ته اهو ڪافرن وارو ڪم منهنجي گهر ۾ نه ڪر. بابو سخت ماڻهو هو. مون ظفر کي حقيقت ٻڌائي ڇڏي، سچ ظفر کي ڏاڍو ڏک ٿيو. چيائين ته يار اها ته ڏاڍي ڏکي ڳالهه ٿي وئي. پيءُ کي رنجائڻ به سنو نه آهي. منهنجي چوڻ جو مطلب ته انهن ڏينهن کان اڄ تائين آئون لڳاتار بيروزگار رهندو آيو آهيان وري ڪنهن به مونکان نه پڇيو ته علي چا پيو ڪرين؟ چار ڏوڪڙ ڪمائين به پيو يا نه. ماڻهوءَ جي گذري وڃڻ کان پوءِ ماڻهو جون چڱايون ياد ايندیون آهن. اڄ سيد ظفر جي تڏي تي شيخ اياز ياد اچي رهيو آهي. ان به چاهيو ٿي ته آئون يونيورسٽيءَ ۾ رهي ادبي ڪم ڪريان.

فتاح هاليپوٽو

ظفر ڪاظمي سنڌ هٽن ۾ ڪٽي هلندو هو سنڌوءَ جي هر شيءِ کي پنهنجي هٽن ۾ محفوظ ڪندو ويندو هو. اڄ جا سنڌي رسالا ميوزيم، ڀٽ شاهه ثقافتي ميوزيم، لاڙ توڙي ٿر، سيوهڻ سڀ سندس هٿن جي جادو جو ڪرشمو آهن. ظفر ڪاظمي جيڏو وڏو آرٽسٽ هو اوڏو وڏو ماڻهو به. اوڏي اسان وٽ بي قدري آهي. گل محمد کتريءَ جيان سنڌ جا ماڻهو جلد ظفر ڪاظميءَ کي به وساري ڇڏيندا. بس ائين علم ادب ۽ فن جو ڳاڏو هلندو رهندو.

علي بابا

ظفر ڪاظمي صاحب سنڌ جو تمام مهان چترڪار ۽ مصور ۽ اديب ۽ تاريخدان هو، ۽ سنڌ ميوزيم جو باني پڻ هو، اهڙا ماڻهو صدين ۾ پيدا ٿيندا آهن.

عبدالصمد پنهور

ظفر ڪاظمي صاحب نهايتي سنو ماڻهو هو هيءَ جيڪو پرڻ جو ناهي سائين کيس جنت ۾ جاءِ ڏي پوين کي صبر جي توفيق فرمائي.

ويهر مل جروار موري

مون لاءِ پيءُ جيان مهربان سائين محترم ظفر ڪاظمي جن سان انتهائي دل جي گهراين سان دعائون ڏيندڙ هئا ۽ پاڻ هميشه مون کي پنهنجن ٻچن جيان پيار ڪندا هئا. دعا آهي ته ڪائنات جو مالڪ کين جنت الفردوس عطا ڪري. آمين

محمد قاسم ماڪا

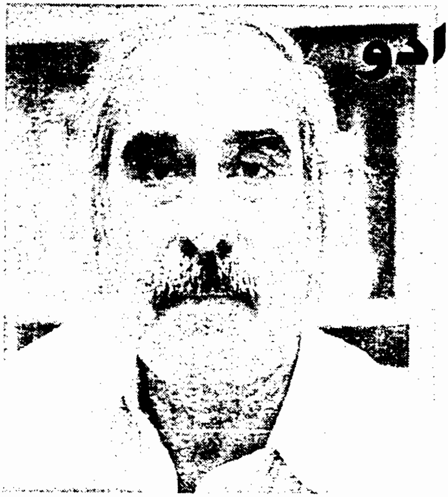

انور پيرزادو

عشق ۽ انقلاب جو شاعر

انور پيرزادو اديب، صحافي ۽ محقق هئڻ سان گڏوگڏ هڪ شاعر پڻ هيو. هن پهريان گيت 1971ع ۾ ڪراچي جيل اندر سرجيا. ان کان پوءِ هن صحافت ۾ پير پاتو. انگريزي اخبار "ڊان" ۾ هن 1980-81ع ڌاري لاڙڪاڻي جي نمائندگي ڪئي. 1982ع جي عرصي ۾ ڪراچي ۾ اسٽار جي اسٽاف رپورٽر طور ڪم ڪيائين. 1990ع ۾ عوامي آواز جو ايڊيٽر، 1994ع ۾ روزاني برسات جو ميگزين ايڊيٽر، 1995-96ع ۾ روزاني انگريزي "سنڌ ٽربيون" جو ايڊيٽر ۽ 2005ع ۾ "ريجنل ٽائيمس آف سنڌ" جو ايڊيٽر رهيو. انور پيرزادي اسي جي ڏهاڪي ۾ روسي سفارتخاني ۾ به ڪم ڪيو. انور پيرزادي ڪي سنڌ جي تاريخ، تاريخي ورثي، لوڪ ڏاهپ، تخليقي سگهه، ثقافت، قدرتي سونهن، قدرتي وسيلن، آثار قديمه جي ماڳن، سماجي تاڃي پيٽي، ماحوليات ۽ لوڪ قصن سان لڳاءُ هوندو هو. ڪيس سنڌ جي پڻر جنم جو يقين هو. سنڌو، موهن جو دڙو ۽ شاهه لطيف ڀٽائي سندس عشق جا مرڪز رهيا.

سندس شاعري جو ڪتاب "اي چنڊ ڀٽائي کي چئجان" ويهين صدي جي ستر ۽ اسي وارن ڏهاڪن جي عڪاسي ڪري ٿو. هو بنگال ۽ بلوچستان جي قتل عام ڪي رت جا ڳوڙها ڳاڙهي ٿو ۽ سڄي دنيا جي مظلوم عوام تي ٿيندڙ ڏاڍاين خلاف آواز اٿاري ٿو. سگهاريون سوچون سندس شاعري جي سونهن آهن. سنڌو جي ساڄي ڪناري، موهن جي دڙي جي پر ۾ هڪ ننڍڙي ڳوٺ ٻلهڙيجي ۾ انور پيرزادي 25 جنوري 1945ع تي جنم ورتو. هن پنهنجي جنم ڀومي ۾ علم جي مشعل ٻاري، پنهنجين ٻارڙين سوڌو ڳوٺ جي ٻين ٻارڙين کي به پڙهائي پنهنجي ڳوٺ جي تقدير بدلائڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو. ڪامريڊ سوڀو گيانچنداڻي سدائين سندس روح روان رهيو. جنهن سان ملڻ لاءِ هو سندس ڳوٺ پنڊي ويندو رهندو هو. جتي ست جي ڏهاڪي ۾ ڪامريڊ سوڀو گيانچنداڻي گهر ۾ نظربند هو. انسان دوستي ۽ سنڌ

دوستي جا پهريان سبق انور پيرزادو وٽانئس ئي سکيو.

موهن جي دڙي پرسان هڪ ڳوٺ ۾ هن پرائمري استاد طور پنهنجي عملي زندگي جي ابتدا ڪئي. 1965ع ۾ آمريڪا جي يونيورسٽي آف پينسلوانيه جي پروفيسر ڊاڪٽر جارج ايف ڊيلس سان گڏجي هن موهن جي دڙي جي آرڪيالاجيڪل کوٽائي ۾ پڻ حصو ورتو. هن سنڌ يونيورسٽي مان انگريزي ۾ ماسٽرز ڪئي ۽ اتي ئي انگريزي جو ليڪچرر پڻ ٿيو. اتان ئي هن پاڪستان ايئر فورس ۾ پائلٽ آفيسر جو امتحان پاس ڪيو. پر ٽريننگ مڪمل ڪرڻ کان پوءِ ان وقت سندس زندگيءَ وڏو موڙ کاڌو جڏهن مٿس بغاوت جو ڪيس داخل ڪيو ويو. انور تي الزام لڳو ته هن 26 مارچ 1971ع تي بنگالين خلاف شروع ڪيل فوجي آپريشن جي هڪ خط ۾ مذمت ڪئي آهي جيڪو خط هن پنهنجي سنڌ يونيورسٽي جي هڪ دوست کي لکيو هو. ڪيس ڪورٽ مارشل ڪري ست سال قيد جي سزا ڏني وئي پر هو نظرثاني اپيل جي نتيجي ۾ پنجن مهينن کان پوءِ آزاد ڪيو ويو. جيل مان آزاد ٿيڻ کان پوءِ هن صحافت جي دنيا ۾ قدم رکيو. ”ان وقت سراج الحق ميمڻ، سنڌي اخبار هلال پاڪستان جو ايڊيٽر هيو ۽ هڪ ڏينهن امر جليل ان سان منهنجو تعارف ڪرايو ۽ هن مون کي هلال پاڪستان ۾ سب ايڊيٽر طور ڀرتي ڪري ڇڏيو.“ ائين سندس صحافتي سفر جي شروعات ٿي.

انور پيرزادو ٻيو ڀيرو 1983ع ۾ ايم آر ڊي تحريڪ دوران گرفتار ٿيو. سندس ڏوهه اهو هيو ته انگريزي اخبار اسٽار ۾ سنڌ خلاف ٿيندڙ رياستي آپريشن جون بيباڪ رپورٽون شايع ڪرايون.

ويهين صديءَ جي آخري ڏهاڪي ۾ جڏهن انقلاب جي پانڌيئڙن جي اڪثريت جا روح ڦٽجي ويا ۽ قدم ٿڪجي ويا تڏهن به هن زخمي روح سان سنڌ ۽ انسانيت جي عشق ۽ انقلاب جي مشعل ٻاري رکي.

(منور ابڙو)

جنوري 07ع سنڌ لاءِ ڏکيو گذريو: 7 ڏات ڌڻي وڇڙي ويا

7 جنوري تي لطيف جي پارکو انور پيرزادي ڪراچي ۾ دم ڌڻي حوالي ڪيو

12 جنوري تي چترڪار ظفر ڪاظمي ۽ شاعر الياس عشقي جا 2 صدما مليا

13 جنوري تي ڪاوش جو ڪالم نگار نواز نظاماڻي ٽنڊي ڄام لڳ حادثي جو شڪار ٿيو

سنڌ جي قادر الڪلام شاعر سيد احسن الهاشمي 24 جنوري تي دم ڏنو

25 جنوري تي قلم ڌڻي امير بخاري بيماري سان جهيڙيندي دنيا کي الوداع چيو

ڇڏي ويل ظفر ڪاظمي، محسن ٻرڙالي، احسن الهاشمي، نواز نظاماڻي، امير بخاري، انور پيرزادو ۽ الياس عشقي

انور پيرزادي جي چونڊ شاعري

هيءَ ڪنهنجي ياد جي پيڙا آهي
من مان رت جو ٽيپو ٻڇجي
چواڪا ڪري
ٽمي پئي آهي
هي ڪنهن جي اک جو ڳوڙهو آهي
من جي آڳر تي
ڪا ڪڪري ساڻ ڪري
سنهڙي بوند جيان اڄ
وسي پيو آهي
هي ڪنهن جي پپ جو ڪڙڪو آهي
بند ٿيل دروازو کولي
ڏسي اڃان ٿو
ڪوئي ناهي.
هي ڪنهن جي ساهه جو پاڇو آهي
هليو وڃڻ ڪان پوءِ به
ڪمرو سرهو آهي.
هيءَ ڪنهن جي اک جي سرخي آهي
جنهن کي ڏسندي
ڳاڙهي رنگ سان
عشق لڳي ويو آهي.
هي ڪنهن جي پيار جو سڏ آهي
سور به هانو تي
تڏڙا ڪيڻ لڳا آهن
زنجيرون سينگار لڳن ٿيون
موت به وسري ويو آهي
جيئڻ سان نينهن لڳي ويو آهي.

آن رومانٽڪ

مجبوريءَ جي "سڪل ٽڪر" کي
پيار جي هڪڙي پاٽيءَ ڊڪ سان
آلو ڪري
اڌ چٻاڙي
ڪوڙي منهن سان
خشڪ نڙي مان
لاهڻ جي جاڪوڙ
ئي آهي زندگي!
تنهنجي منهنجي
۽ هر ڪنهن جي
زندگي!
جنهن کي،
تون ۽ مان
۽ ٻيا پي ڪيئي ماڻهو
چڪڙي وانگي
ڳهلي ڳهلي
ڏکي رهيا آهيون
سورن جي سڪي ٽڪر
کي نرم ڪري
مهانگائي جي بکئي پيٽ کي
پيار جو پاڻي،
خالي پاڻي
کهڙي آتت ڏيندو
پاڻي نيٺ ته پاڻي آهي
وسڪي ناهي
پيٽرول ناهي.
پاڻي نيٺ ته پاڻي آهي
مهانگو ناهي

پيٽرول مهانگو آهي
۽ تنهنجي منهنجي
بکئي پيٽ ۾
آهن رڳو ولهوٽ
۽ هوڏانهن چيٽ ڦٽو آهي
ڪرڙ به ڳاڙها ٿي ويا آهن
هير گهلي آهي
جنهن ۾ آهي
ناز بوءِ جي
مٺڙ مٺڙ خوشبوءِ
پر پوءِ به الائي ڇو
ڏاڍي بک لڳي آهي
۽ بصر مهانگو ٿي ويو آ.
جنهن کي پلو ۾ ويڙهي سيڙهي
مڪ هٽي
ڇتي ڇبي
ڪنهن سڪي ٽڪر سان ئي سهي
کائي ويڃجي
تنهنجي منهنجي
۽ هر ڪنهن جي
زندگي
اڄ بصر جيان
ماڻهوءَ کان به
مهانگي ٿي وئي آهي
۽ تون ٿي چوين
مان اُن رومانٽڪ
ٿي ويو آهيان!!؟؟

ماڻهو!

ماڻهو ڇا آهي؟
جيسين جيئرو آهي
ساهه جي
اڄ وڃ آهي.

موت، اصل ۾
ڪاشئي ناهي
مادي جي هڪ
بدليل صورت آهي
يادون جيئرون
رهنديون آهن
مرنديون ناهن
امر ٿي وينديون آهن
ڇو ته شعور به
مادو آهي
جنم جنم ۾
صورت بدلائيندو
جيئرو رهندو
ايندو آهي.

آزادي

منهنجي هٿ ۾ پڳل قلم
منهنجا گيت هٿين خالي!
سچ لٽي ڪو وقت ٿي ويو آ!
منهنجا ساٿي سپ سمهي پيا
مون کي ننڊ اچي ته سمهان
ڌرتي ڪهڙا ويڻ سهان
جاڳان ٿو پيو ۽ تارن جي
ڏنڏلي ڏنڏلي پاڇن ۾
ڪنهن جا پيرا ڪين ڏسان ٿو!
لاٽ اجهاٽي واٽ آ اوندهه
هيٺ مٿي اوسان ڏسان ٿو
ٿي وئي آس نراس سين جي
آزاديءَ جي ديوي اڄ

قاتل آ. ست ڪوٽن ۾
منهنجي هٿ ۾ پڪل قلم!
منهنجا گيت هتين خالي!
دل تي چٽي اڄ
اوچي ڪوٽ جي ديوارن سان
سر ٽڪرايان
متو ڦاڙيان
من ڪو پت جو چٽر لهي!
۽ آئيندي جو ڪوئي ماڻهو
هيئن چوي
اوچي ڪوٽ جي ديوارن جو چٽر لتل
آهي
پنهنجو ماضي پوتر آهي، روشن آهي!

بلوچ گوريلو...

اڄي پني کي
اکيون ڦاڙي
گهـوريان وينو.
نظر نہ ايندڙ
لڪيل اکر.
۽ ابتا سبتا
اندر چيري
نڪري ايندڙ
حرف ۽ جملا.
اکيون اکين ۾
ڏيئي منهنجي
مُنڊي قلم
۽ گونگي من کي
گاريون ڏيئي
الرون ڪن ٿا.
اکيون چنيي
۽ ويجهو ويهي
وري ڏسان ٿو.
ريٽي رت جون
ڳاڙهيون ڦهنگون
اڄي پني جي
اجري من مان
طعنا ڏيئي
جهلون ڪن ٿيون
تن جي پويان
چيريل پچريل
مشين گنن سان
گهايل ڪوئي
آزادي جي سينڌ وڃائي
ڳائي وينو....
مون ڏي ڏسندي
گوليءَ جي بوليءَ ۾
چٽي ٿو:
گيدي شاعر!
سچ چوڻ
سڪڻ جي چاهين
مونڊي ڏس.

عمر خيام جو رباعيون

(سادي سنڌيءَ ۾)

سنڌيڪار: حليم بروهي

عمر خيام يارهين صديءَ جي ايران جو عظيم شاعر آهي، جنهن جون رباعيون سڄي دنيا ۾ مشهور آهن. يورپ ۽ آمريڪا ۾ سنڌس شاعري ايڊورڊ فزجيرالڊ جي وڪٽورين ترجمي کان پوءِ مشهور ٿي. انگريزي زبان ۾ سنڌس ترجمي کي تمام وڏي مقبوليت ملي. انگريزي ۾ خيام جي رباعين جو هي ترجمو فارسي ٻولي جي ماهر پيٽر ايوري (Peter Avery) ۽ شاعر جان هيٿ - اسٽبس (John Heath - stubbs) خيام جي اصلي فارسي مسودي ۽ فزجيرالڊ جي انگريزي ترجمي کي آڏو رکي ڪيو آهي.

(1)

صورت منهنجي سهڻي آهي،
۽ رنگ بہ منهنجو سهڻو آهي،
ڳل منهنجا ڪنول جي گل جهڙا،
بيهڪ منهنجي ڏکڻي وڻ جيان،
اهو ناهي ظاهر مون تي
تہ آخر ڇو
فنڪار گهڙيندڙ مون کي فقط،
مٽيءَ ۾ مٽي ئي ٿيڻ لاءِ گهڙيو.

(2)

هن نهايت سوچ سمجهہ ۽ خيال سان
مون کي ناهڻ شروع ڪيو،
جياپو ڏيئي هن مون لاءِ فقط
هڪ وڏيڪ مونجهارو پيدا ڪري
ڇڏيو.
اسان هليا تا وڃون
پنهنجي مرضيءَ کان سواءِ
۽ بنا ڄاڻڻ جي
تہ اسان جو اچڻ،
اسان جو وجود،
ڇو هيو.

(3)

ڪائنات جي چرخن
کي ڪجهہ بہ حاصل نہ ٿيو
منهنجي اچڻ سان،
۽ نہ وري منهنجي هليو وڃڻ سان
انهن جي عظمت ۾ واڌارو ٿيو،
نہ تہ ٻڌو منهنجي ڪنن
ڪنهن کان بہ
تہ مان ڇو آيس
۽ ڇو هليو ويس.

(4)

اي دل
تون اهو راز نہ سمجهي سگهندينءَ،
اهو راز تون ڪيئن ڄاڻي سگهندينءَ
جنهن تائين عقلمند ماڻهو بہ
نہ پهچي سگهيا،
شراب پي
۽ خوش رهہ،
تون ڇا ڄاڻين
توکي ڇا ملڻو آهي
هن ڪان پوءِ.

(6)

سمنڊن جي ڪنارن تي
مان ڪيستائين
سرون وڇائيندو رهندس؟
بيزار ٿي ويو آهيان مان.
هنن بت پرستن ۽ مندن مان،
ڪنهن چيو هو، خيام،
تہ ڪٿي ڪو جهنم بہ هوندو؟
ڪير ويو آهي جهنم،
۽ ڪير ويو آهي جنت؟

(5)

جي دل ڄاڻي ها
زندگيءَ جي معنيٰ،
تہ موت ۾ ڄاڻي ها
گهڙينڊڙ جا راز.
اڄ جڏهن توهان قابض آهيو
پنهنجو پاڻ تي،
توهان ڪجهہ نہ ٿا ڄاڻو،
سڀاڻي جڏهن توهان
جڏي چڪا هوندا
پنهنجو پاڻ کي،
تڏهن توهان
ڇا ڄاڻي سگهندا؟

(7)

نہ توهان نہ مان
ڄاڻون ٿا
ازل جا راز،
نہ توهان نہ مان
پروڙي سگهون ٿا
اها پرولي ڪڏهن،
توهان ۽ مان
ڳالهيون ٿا ڪريون
پردي جي هن پاسي فقط،
پردو ڪريو
تہ هتي
نہ توهان هوندا نہ مان.

(8)

وجود جو سمنڊ
اٿلي آيو آهي.
انهيءَ مونجهاري واري
بي نام وستيءَ ڪان،
جنهن حقيقت جي هيري ۾
ڪڏهن به ڪنهن
جهاتي نہ پاتي آهي،
هر ڪنهن پنهنجي
پسند جو لهجو ڳالهايو،
ڪوبہ سمجهي نہ سگهيو
معاملن جي اصليت.

(9)

ڪائنات جي ڏجوڙيءَ ۾
جيڪي ڪجهہ آهي موجود،
عقلمند ماڻهن ۾
شڪ ۽ شبها اياريو ڇڏي،
عقل جي واڳ تي
پنهنجو هٿ ڍرو نہ ڪيو،
ڪائناتن تي جيڪي حاوي آهن
اهي پاڻ بہ
گردش جي ڦيرن ۾ آهن.

(10)

اسان جي اچڻ ۽ وڃڻ جا ڦيرا
نہ سمجهہ ۾ اچڻ واري ابتدا ڪان شروع
ٿيا
۽ نہ ختم ٿيڻ واري پڄاڻي تي پورا
ٿيا، ١
اهو معاملو سنئون نہ ڪري سگهيو
ڪوئي
تہ اسان اچون ڪٿان ٿا
۽ ڪيڏانهن هليا ٿا وڃون.

(11)

جڏهن تہ سهٽائپ سان سجائي تو
ڪائنات سنڀالڻ وارو،
ڪهڙي سبب هو
ان کي پراڻي ۽ ننڍي ٿيڻ ڏانهن وٺيو
وڃي؟
چڱو نهي ويو هو جي
تہ ان کي خراب ڇو ڪيو ويو؟
۽ جيڪڏهن خراب نهي ويو هو،
تہ ڏوهہ ڪنهن جو هو؟

گوپي هگوراڻي

مکڙي

هن بند ۾ اي باندي
آهين اجايو ماندي
تو لئہ ڪڏهن آزادي
سائو لباس لاهي
ٻاهر آءُ ڪوٺ ڏاهي
پنهنجو پسائي مکڙو
راڻي ايڏو ڇو نخرو
آئي آهي رت بسنتي
هر چيز ۾ آهي مستي
هر جاءِ آهي هٻڪار
۽ آهي پرڻہ جي پچار
لوئي هيءَ لال اوڍي
پنکڙيون هوا ۾ لوڏي
سڳنڌ سونهن وڏاءِ
جيئون سنڌ وڏاءِ.

پراڪسيلا

يوناني شاعره

ادونس

پنهنجي پوريان جيڪي ڇڏي وڃان ٿي،
تنهن ۾ منهنجو "سڄ" پاڻ بہ آهي.
ان ڪان سواءِ ڪيترا ٽمڪندڙ "تارا" آهن،
۽ امڙ "چنڊ" جو سهڻو چهرو آهي.
۽ سڀ سوادي منڊائتا ميوا،
صوف، ناسپاتيون ۽ ونگا،
سڀ هت ڇڏيو وڃان ٿي.

ڏيان ڪر منهنجي پياري
هرهڪ پٽر هيٺان
هت هڪ وڇون ويٺل آهي.

دريءَ مان مون ڏانهن نهاريندڙ
اي پياري سهڻي نينگر
ڪنوار جي سندر روپ ۾
تنهنجو منهن لڳي ٿو ڪيڏو پوترا!

شيخ اياز

بيت

سدا اپريا سنڌ ۾، آنديءَ جيان انسانَ،
وڙهندي مڙس مهانَ، مٽيءَ منجهه سمائيا.

سدا آيا سنڌ ۾، نوان نادر شاهه،
ڪانهي ڪا تاريخ ۾، ويڙهه سوا ٻي واهه،
متان سوچيو ساهه، متان موٽو ماڳ ڪان.

سدا اپريا سنڌ ۾، ڪوپا ڪنجل لوڏ،
هوڙهايون ۽ هوڏ، ڏسي پنهنجي ڏيهه سان.

ڪاري ڪڪ ڪميت تي، آڏي انڌوڪار،
جهڙ ڦڙ جهور جهڪور ۾، چيهه ڪيو چمڪار،
اڙي سان اڏرڻ لڳو، گهايل گهوڙي سوار،
اوندهه آهه اپار، ڪيئن چٽجي هو ڪير هو!

هو جي وسندي مينهن، وڙهيا پٽي ويڙهه ۾،
مٿان بادل اپ ۾، هيٺان ڪيهر شينهن،
شال ڏسان مان ڏينهن، ٻيهر اهڙا ڏيهه ۾!

☆

انڌن ڪي آهين، چمڙن واريون عادتون،
اڇي پر ساهين، آخر اوندهه اوٽ ۾.
انڌا چون ايئن، ماڳُ اسان ٿي آ ڏٺو،
اکين وارا ڪيئن، ڪندا تن جي راڄ ۾!
اڄ نہ منهنجون مارُوين، گوڄر ۾ گايون،
آيون ڙي آيون، آزاديءَ جي پيچري!
مون مان منهنجي ”مون“ وڃي، تومان تنهنجي ”تون“،
ورڇي ويڻ نہ ٿي وڃن، ڳالهيون اسان جون،
تون بہ تہ آهين مون، ڏک تہ ساڳيا ڏيهه جا!
ڏکيا تنهنجي ڏيهه جا، ماڻهو مڙيئي،
راهي ساڳيءَ راهه جا، سرتا سيئي،
متان ٿئيئي، تن سان ويچو وات تي!
تنهنجي منهنجي ساهه ڪي، ڳنڍ ڏني جا ڏکَ،
پيارا سارا سُک، مَٽ نہ ان ميلاپ جي.
هيءَ جا ڏاهپ ڏُکَ جي، مَٽ نہ اُن جي ڪوءِ،
آهي ساري لوءِ، جڙ ڪنهن ڳنڍي ڳنڍ ۾!

سيد پناھ شاھ

غزل

اکين تي پهرا، چپن تي آ چپ جي مهر لڳل،
ستم ظريف زماني جو آ عجيب عمل.
سدائين رهن ٿا ثابت قدم ارادي تي،
سچن جو ڳاڻ آ اوچو، اڻن اصول اٽل.
گلن جا قسم جدا ۽ جدا سندن خوشبوءِ،
چنبيلي، موتيو، مگرو، ڪنول، گلاب جو گل.
عظيم رشتو زماني ۾ ماءُ جيجل جو،
ڪٿي به ملندو نه هرگز امڙ جو ڪوئي بدل.
الائي ڪنهن جي چوڻ تي رسي وڃي ويٺو،
ڏسيو ته ڪيئن مان پرچايان پيار پنهنجو رٺل.
”پناھ شاھ ڏاڏاهي“، ڪو ذهن تعميري،
معاشري جو سڌاري اچي نظام ڦٽل.

غزل

بيقدر ۽ احسان فراموش نه رهندس،
ڏاڍ ڏمر ڏسندي به خاموش نه رهندس.
مڌسرڪيون پري هن جي ته نيڻن مان پيئڻ ساڻ،
چٺو کهڙي طرح پوءِ به مدهوش نه رهندس.
جت سنڌ پيڻائيءَ جا پيا نعرا ڪنن تي،
ات پلجي متان سوچين ته پرجوش نه رهندس.
ڌرتيءَ جو ۽ ٻوليءَ جو قلمڪار امين آ،
سو آئون ڪڏهن ظلم و ستم پوش نه رهندس.
ڪا درد پري دانهن ٻڌي ماٺ ڪندس ڪيئن،
ٻئي بند ڪري پنهنجا ويهي گوش نه رهندس.
مارئي نه ”پناھ شاھ“ ڪڏهن سينڌ ۾ ڳائي،
”ڏاڏاهي“ پراون اڳيان سرگوش نه رهندس.

امين اڏيرائي

غزل

زندگي سور تي وئي آهي!
هر خوشي دور ٿي وئي آهي!
پيار جي هام ٿي هيئين، پر اڄ
ڪيئن مجبور ٿي وئي آهي!
منهنجي هر صبح تو سوا سائين،
چڙ ته بي نور ٿي وئي آهي!
پنهنجي وڇڙڻ جي شهر ۾ گهر گهر،
ڳالهه مشهور ٿي وئي آهي!
حق وارن جي لاءِ هتي هر ڪا،
راهه تندور ٿي وئي آهي!
تنهنجي ڳولا ۾ دل جي هر خواهش،
ٿو جهور ٿي وئي آهي!
خواب آيا جڏهن اکڻ منهنجي،
ننڊ مغرور ٿي وئي آهي!
اڄ زماني جي گردش ۾ ”امين“
دل ته محصور ٿي وئي آهي!

محبوب ”مصور“ سومرو

غزل

ننڍي عمر ۾ بار پئجي وڃن ٿا
وڏا عشق - آزار پئجي وڃن ٿا
اجا ملڪ ٽورو ٿئي سڌري هلي ٿو
وري وچ ۾ غدار پئجي وڃن ٿا
محبت جا ملندي هئي سک سچيءَ ۾
مگر وچ ۾ سردار پئجي وڃن ٿا
ٽٽل رشتا جوڙڻ جي ڪوشش ڪيان ٿو
ٽڪا وچ ۾ تڪرار پئجي وڃن ٿا
رهي دور دلبر وري جي ملي ٿو
ته ساهن ۾ تڏڪار پئجي وڃن ٿا

ميرمحمد نوتڪائي

غزل

غريبن جي غمن کي تون وڌائيندين تہ جهيڙو آ
حڪم هارين مٿي رهزن هلائيندين تہ جهيڙو آ
وٺي ڪرسيءَ تي ڪامورا ڪرين ٿو ڳالهہ ڏيمن جي
اسانجي سنڌ ڌرتيءَ کي سڪائيندين تہ جهيڙو آ
ڪرين ٿو قوم سان ويڙهون اڙي غدار تون آهين
وٺي تون سنڌ جو وارث سڏائيندين تہ جهيڙو آ
سدائين سون وانگي آ اسانجي سنڌ ڌرتي
انهيءَ تي خون جو قطرو وهائيندين تہ جهيڙو آ
اتر کان لاڙ ۽ ڪاڇو ڪنين جا ٿر مٿي جهوپا
حسن ۾ سنڌ کي هاڻ ورهائيندين تہ جهيڙو آ
اسان جي سنڌ جا سورهيہ سدائين شير وانگي ٿئي
ڪتن وانگي اتي بيٺو ڪنائيندين تہ جهيڙو آ
اهي ڏوڏڪ ڇڏي هاڻ سکهو وڃ سنڌ مان نڪري
اڙي پاپي هتي خوشيون ملهائيندين تہ جهيڙو آ
غريبن کي يتيمن کي گهٽو تو پي ستايو آ
وڏيرا تون وري تن کي ستائيندين تہ جهيڙو آ
پنهنجي ئي ديس مان تڙجي هتي پهتو تہ آهين پر
اڄي تون سنڌ ۾ ماڙيون اڏائيندين تہ جهيڙو آ
جتي ڳنجي اسان "ميرل" امن جا گيت ٿا ڳايون
اتي جي ڏاڍ سان ڪنهن کي ڏڪائيندين تہ جيهڙو آ

غزل

اندر مان ڇڻ اڄن ٿا ڪي اجا آواز محبت جا
پرهہ جي پاند ۾ ويڙهي رکياسين راز محبت جا
ڪڏهن ڳوڙهن مٿي ڳوڙها ڪڏهن مرڪن مٿي مرڪون
اجا وسري سگهيا ناهن اهي انداز محبت جا
ڪڏهن بيچين بڻجي ٿي اسان وٽ تي واجهايو
سناسين سر مٿي سائين اسان هي ناز محبت جا
هتي ڇڻ پيار جي پيرن ٻڌي آ عشق جي پايل
سدا دل جي نگر ۾ ٿا وڄن ڪي ساز محبت جا
ڪڏهن ڪين ٿو ڇاٽي هتي ڪا پيار جي ٻولي
غزل، گيت ۽ وايون سڀ هيا همراز محبت جا
پلي تون بيوفائي جون بندوقون تاڻجڻين بيٺو
اڃا ٿا شام نيري ۾ اڏن شهباز محبت جا
ازل کان "نوتڪائي" جن هنيا ٿي نينهن جا نعرا
پيا مرڪن اڃا "ميرل" اهي ممتاز محبت جا

سهيل جميل پٺو

غزل

من مندر ۾ تون ئي تون،
دل جي پڙر ۾ تون ئي تون.
سڀ ڪو چنڊ ڏسي ويٺو،
منهنجي نظر ۾ تون ئي تون.
جتي ڪٿي آ تنهنجي هاڪ،
ساري شهر ۾ تون ئي تون.
ڪيڏو سهڻو لڳندو آن،
هر منظر ۾ تون ئي تون.

مجيب سنڌي

غزل

ماڻهن جي بدلائڻ گهرن ٿا تقدير.
ظالم هتي جا وڏيرا، پير ۽ مير.
ڪونہ جهڪندس ڪڏهن تو اڳيان،
پل تون منهنجو سنڌ سنڌ چير.
ڇا ڪندين تون قيد او ظالم،
ٻڌي ڇڏ پل مونکي زنجير.
جسم هي پنهنجا آهن لوها سارا،
ڇا ڪندا پوءِ اهي تنهنجا تير.
نيٺ تہ نيست و نابود ٿيڻو ٿئي،
هڪ ڏينهن "مجيب" گهلندي هير.

غلام آدرش

غزل

لڳي شام تنهنجي بدن تي.
نہ هڻ ائين سرخي ڇپن تي.
ستارا لڪي ڏس ڏسن ٿا،
نہ هٽجانءِ ميندي هٿن تي.
ڪٽي تون نہ گل بيهہ دڳ ۾،
نہ واپس ڪو ورندو وطن تي.
نہ چر ائين گل پوپٽ،
وري ايندا موٽي چمن تي.

راحم صديقي

غزل

ڪنڌن سان نہ رک ياري، نقصان پرائيندين.
هو شوخ صنم آهي، دل کي تون ستائيندين.
چانڊاڻ مثل ڇهري، بيتاب ڪيو دل کي،
سک چين ويو وسري، چريو تہ سڏائيندين.
اي ياد ڇڏي وڃ تون، طاقت نہ رهي مون ۾،
دک درد سهڻ واري، ڇا ڳالهہ ٻڌائيندين.
ڪي ڪين ڪڇڻ آيو، چپ چاپ رهان ٿو پيو،
فڪرات جي دنيا ۾، "راحم" تہ گذاريندين.

ابوبڪر "آزاد" چنو

غزل

سور پيان ٿو پاڻيءَ وانگي.
جيون درد ڪهاڻيءَ وانگي.
دل تان لاهي ڪين اڇل تون،
مونکي چيز پراڻيءَ وانگي.
ماٺهو منهنجا درد ٻڌن ٿا،
اڇيو ڪنهن آڪاڻيءَ وانگي.
نيڻ الاري مونکي آ، تو
قابو ڪيو ڦانڌاڻيءَ وانگي.
جسم پرينءَ جو مونکي لڳي ٿو،
ريشم جيٰ پٽراڻيءَ وانگي.
اڄ "آزاد" پيو ڦيريون پائي،
من تو لڻ مانڌاڻيءَ وانگي.

اظهر ٻانيڻ

غزل

خاموشي آ سفر، ڪونہ سڏڙا ڪري.
ضبط ڪر او نگرا ڪونہ سڏڙا ڪري.
مان مٽيءَ ماءُ جي هنج ۾ ٿو سمهان،
سار جو پل مگر، ڪونہ سڏڙا ڪري.
زندگي ٿي ڇٽي خشڪ پٽن جيان،
آ هوا همسفر، ڪونہ سڏڙا ڪري.
منهنجي نالي نہ ٿي سرمئي شام ڪا،
او دنيا بيقدرا ڪونہ سڏڙا ڪري.
ٿي اڪين مان وسي سار جي سانوڻي،
مان، ندي ۽ ڪپر، ڪونہ سڏڙا ڪري.
هڪ غزل جو ڪوي ڪوڄ پيو ٿو ڪري،
روئندا سوَ پٿر، ڪونہ سڏڙا ڪري.
هت ڪو "اظهر" نہ آ، گهر جي تالي چيو،
او بسنتي نظرا ڪونہ سڏڙا ڪري.

واحد "سوز" ملاح

غزل

وري وقت آڻي اچي اتي بيهاريو،
جتان غير سمجهي پنهنجن ڌڪاريو.
چمي چاهه مان ٿي رُڪيو جن اکين تي،
انهن ئي وڇوڙي سندو زهر پياريو.
پلي ڏور پرديس ۾ ئي رهون پر،
وطن ۽ صنم ڪونه مون آ وساريو.
اسان جن ڪان پاسو ڪيو غير سمجهي،
غمن جي ڪنن مان اچي تن اڪاريو.
مٺا منهن موچارا اندر قلب ڪارا،
اسان تنهن به ابليس سان گڏ گذاريو.
نشا نينهن جا ويا چڙهي يار تنهن دم،
نماڻي نظر سان پرينءَ جي نهاريو.
ويو هي به سيارو هئن مان ته گذري،
نه آيا جنين لئه اڱڻ مون بهاريو.
اهي، پنڌ سي پئي اڄ پڇائي،
جتان ڪالهه اوٺي ويا اٺ قطاريو.
انهن ڪان به آخر وياسين ته وسري،
جنين ڏينهن راتيون رهي گڏ گذاريو.
وفا "سوز" تنهنجي جفا ۾ نه ڄٽبي،
اصل عشق اهڙو سبق آ سيکاريو.

اختر علي ڪيريو

وائي

دنيا سڄي پلائي،
نيڻن ۾ نينهن نائي،
پوڇا ڪئي پرين مون!
دل جي ڳنڍڻ جون ڳالهيون،
واهڻ ۽ وستي ڳائي،
پوڇا ڪئي پرين مون!
ڪهڙي به زندگاني،
پوءِ پي حسين آهي،
پوڇا ڪئي پرين مون!
منهنجي نه دشمني ڪا،
دوستن سان دوستي آهي،
پوڇا ڪئي پرين مون!
دردن جو ديس آهيان،
دردن ۾ دل دکائي،
پوڇا ڪئي پرين مون!
سوچي ٿو روز "اختر"،
"ڪيرئي" ڪي آس آهي،
پوڇا ڪئي پرين مون!

عالمي ادب

MADAM BOVARI

مادام بوواري

گستاؤ فلوبيئر / گلزار علي ولياڻي

عورت جڏهن پنهنجي آبروءَ جهڙي شيءِ قربان ڪري ٿي سندرو ٻڌي بيهي ٿي ته سمورا خوف ڪانئس پري پڇي وڃن ٿا. ڏينهن جي روشنيءَ ۾ ڪوئن ۽ وڇوئن کان ڊڄڻ واري مخلوق رات جي اونداهي ۾ وڏن وڏن خطرن کي به خاطر ۾ نه ٿي آڻي.

هڪ اهڙي عورت جي ڪهاڻي جنهن پنهنجي حسن کان خنجر جو ڪم ورتو

گستاؤ فلوبيئر فرانس جو هڪ ناليوارو اديب هو، جنهن جو لاڳاپو 19هين صدي عيسويءَ سان هو. سندس لکيل ناول ”مادام بوواري“ کي عالمي شهرت حاصل ٿي. جڏهن اهو پهريون ڀيرو شايع ٿيو ته هر طرف هل هنگامو برپا ٿي ويو. پراڻن خيالن جي ماڻهن ان کي فحش قرار ڏئي مٿس پابندي لڳرائي ڇڏي، پر پوءِ ڏسندي ئي ڏسندي هي دنيا جي سمورين وڏين ٻولين ۾ شايع ٿي ويو. هيءَ هڪ اهڙي سماج جي ڪهاڻي آهي جتي پراڻا اخلاقي قدر پوين پساهن ۾ هئا... عورت کي نئين نئين آزادي ملي رهي هئي... اها عورت ڪپڙن ۾ نه پئي ماپي پر ڪيس اها خبر نه هئي ته اها ئي آزادي سندس پر ڪاٽي رهي آهي... اها ئي آزادي سندس لاءِ هڪ دلفريب چار ٻڻجي ويئي هئي. مادام بوواري هن ناول جو مرڪزي ڪردار آهي، ناول نگار هن جي وسيلي انساني نفسيات جون ڪي اهڙيون ڪنڊون بي نقاب ڪري ٿو جيڪي پڙهندڙن کي اچرج جي هڪ عجيب دنيا ۾ وٺي وڃن ٿيون. ان جي آخري سٽ تائين حيرت جو هڪ سفر جاري رهي ٿو ۽ پڙهندڙ ناول نگار جي بي پناهه انساني ڏاهپ، فني هوشيارپ ۽ ڪهاڻيءَ جي انوکي بيان کي داد ڏيڻ کان سواءِ رهي نٿو سگهي.

مضبوط بت جو ڊگهي قد وارو ڇوڪر، هيڊ ماسٽر سان گڏ پرائمري اسڪول جي ٻئين درجي ۾ داخل ٿيو ته، احمقن وانگيان هيڏي هوڏي ڏسي پنهنجو ڪنڌ جهڪائي ڇڏيائين. ڪلاس جي شرارتي ڇوڪرن جي ته ڄڻ عيد ٿي ويئي. ڇوڪر جي ڄمار 14-15 ورهين جي ويجهو هئي. شڪل شبيهه مان هو ڪو ڳوٺاڻو ۽ بيوقوف ٿي لڳو. سندس عجيب ٽوپي ۽ بي ڊنگن جوتن کي ڏسي ڪيترائي ڇوڪرا پنهنجي کل تي قابو نه پئي رکي سگهيا. هن عمر جي ٻارن کي ته وڏي ڪلاس ۾ هئڻ گهربو هو پر ٻئي ڪلاس جي موسيو ”روزر“ اندازو لڳائي ورتو ته ڇوڪر جي والدين ڪنجوسيءَ جي حد تائين ڪفايت شعاري ڪندي ڇوڪر کي تعليم ڏيارڻ کان پاسو ڪيو آهي جنهن جي نتيجي ۾ ڇوڪر مناسب وقت تي تعليم حاصل ڪري ڪين سگهيو آهي.

”موسيو روزر! هيءَ نئون ڇوڪر پنهنجو پاڻ کي جيڪڏهن ترقيءَ جي قابل ثابت ڪري ويو ته مٿئين ڪلاس ۾ هليو ويندو.“ هيڊ ماسٽر فيصلو ٻڌائيندي چيو، ”نه ته انهيءَ ئي ڪلاس ۾ رهندو... الائي هنن ڳوٺاڻن کي تعليم جي اهميت جو احساس ڪڏهن ٿيندو؟“

”هن جي ڄمار ته ڏسو... ڇا ڪيس ٻئين ڪلاس ۾ هئڻ گهرجي؟“ اهو چئي هيڊ ماسٽر هليو ويو ۽ موسيو روزر ڇتاءِ ڪري نئين شاگرد کي ڏٺو ۽ حڪم ڏيڻ واري لهجي ۾ چيائين ”تنهنجو نالو ڇا آهي؟“ ڇوڪر گهٻرائجي اڳتي وڌي آيو ۽ سندس بدصورت ٽوپي زمين تي اچي ڦهڪو

ڪيو. ڪمري ۾ ڪل جي لهر ڇانئجي ويئي... ڇوڪر هيڪندي ڪجهه چيو، پر ماسٽر صاحب ڪجهه نه سمجهي سگهيو.

”اڙي نالائق زور سان ڳالهاءِ!“ ماسٽر صاحب حڪم ڏنو ”ڇا ڳالهائڻ تي به ڪجهه خرچ ٿئي ٿو؟“ ڇوڪر ايترو ته گهبرائجي ويو جو هن وات ڦاڙي بلند آواز ۾ چيو ته ”شارل بوواري!“ ڄڻ ته هو پري بيٺل ڪنهن ماڻهوءَ کي سڏي رهيو هجي. ڪلاس ۾ هل هنگامو مچي ويو. سڀ ڇوڪرا نئين شاگرد جو نقل ڪرڻ لڳا. ماسٽر صاحب جي ڪاوڙ چوٽ چڙهي ويئي ۽ هن گرجندي چيو ”سمورو ڪلاس پنج سئو شعر لکي ڏيکاريندو!“ ڪلاس کي سزا ٻڌائڻ کان پوءِ هن شارل ڏي ڌيان ڏنو.

”۽ تون احمقن وانگيان ڇو بيٺو آهين؟ وڃ پري ڪنڊ ۾ ويهي ويهه ڀيرا لکي ڏيکار ته آئون احمق آهيان!“

اهو ٻڌي شارل ڪلاس ۾ هڪ طرف ويهي رهيو ۽ وڏي ڌيان سان حڪم پٽاندڙ اهو هڪ ئي جملو گهڙي گهڙي لکڻ لڳو. اهو شارل جو اسڪول ۾ پهريون ڏينهن هو. سندس پيءُ ”لوهي بوواري“ پينشن وٺندڙ ڊاڪٽر هو. 1812ع واري فوجي ڀرتيءَ ۾ هن پيشي وراڻي بد دیانتي جو ڏوهه ڪيو هو. جنهن جي نتيجي ۾ ڪيس فوج جي نوڪريءَ مان لوڏي ڪڍيو ويو هو. نوجوانيءَ ۾ هو هڪ اڙٻنگ نوجوان هو. هڪ گنجي وڪرو ڪندڙ جي ڌيءَ سندس مرداڻي وجاهت تي موهت ٿي ويئي ۽ سٺ هزار فرانڪن جي ڏاج سان گڏ سندس وني بڻجي ويئي. انهيءَ دولت جي آڌار تي ڊاڪٽر بوواريءَ شاديءَ جا ڪي سال عيش ۽ عشرت ۾ گذاريا ۽ سموري دولت اڏائي ڇڏيائين، زال ته ويچاري موڳي ثابت ٿي ۽ هن ڪڏهن به مڙس جي شڪايت نه ڪئي. موسيو بوواري پنهنجي زال کي وٺي ڳوٺ ۾ هليو آيو. سندس خيال هو ته هو ٻني ٻاري سان گڏ ڪڪڙيون پالي منجهائن گهڻي دولت ڪمائيندو پر هتي به هو اناڙي ئي ثابت ٿيو. گهوڙن وسيلي هر هلائڻ جي بجاءِ مٽن نوجوانن وانگر سواري ڪندو هو. شراب کي دڪن ۾ پرڻ جي بجاءِ پنهنجي پيٽ ۾ وجهڻ لڳو ۽ سموريون ڪڪڙيون پاڻ ئي چٽ ڪري ويو... پالتو سوئرن جي چربي کي به ذاتي استعمال ۾ آڻڻ لڳو ۽ ان سان پنهنجا جوتا چمڪائڻ لڳو.

وقت تمام تنگيءَ سان گذرڻ لڳو. موسيو بوواري سخت مشڪل ۾ اچي ويو هو. هر وقت پنهنجي قسمت کي ڏوهه ڏيڻ لڳو ۽ پنهنجي ناڪامين جي لاءِ حالتن کي ذميدار قرار ڏيڻ لڳو. مسز بوواري وقت سان گڏوگڏ مڙس جي حماقتن جي عادي ٿي ويئي هئي. هڪ زماني ۾ هوءَ تمام ملنسار ۽ محبت ڪندڙ عورت هئي. پر هاڻ هوءَ چڙ چڙي ٿي ويئي هئي، جيئن مدهوش ڪرڻ وارو شراب کلي هوا ۾ وڌيڪ دير تائين پيل رهجي وڃي ته سرڪي ۾ تبديل ٿي وڃي ٿو. اهو ئي حال هن

خاتون جو ٿيو. انهن سيني ڳالهين جي باوجود هوءَ پنهنجي مڙس سان نباهه ڪندي رهي، جيتوڻيڪ کيس خبر هئي ته سندس مڙس ڳوٺ جي سيني آواره عورتن جي پويان رلندو وتندو هو.

اها عورت نه ڄاڻان ڪهڙي مٽيءَ جي ٺهيل هئي، ڏينهن رات گهر جي ڪم ڪارين ۾ رڌل رهندي هئي... سموريون ذميداريون پاڻ سنڀاليندي هئي پر شڪايت جو ڪو هڪ اکر به زبان تي نه آڻيندي هئي. جڏهن کين شارل پيدا ٿيو ته رواج موجب کيس دائيءَ جي حوالي ڪري ڇڏيو ويو ۽ جڏهن هو وڏو ٿي پنهنجي والدين وٽ آيو ته سندس عادتون نواب زادن وانگيان بگاڙيون وڃڻ لڳيون. مسز بوواري هر وقت هن جا لاڏ ڪٽندي رهندي هئي. کيس پيٽ ڀري مٺايون ڪارائيندي هئي پر پيءُ وٽ پنهنجي پٽ لاءِ وقت ڪين هو. هونئن به ٻار جي تربيت جي باري ۾ هن جا خيال پنهنجي زال کان مختلف هئا. سمورن خيالن جو تت هيءُ هو ته هو پنهنجي پٽ کي حيوانن وانگيان پيرين اگهاڙي گهمندي ڦرندي ڏسڻ گهرندو هو جيئن هو جفاڪشيءَ سان دنيا جي سرد، گرم موسمن جو مقابلو ڪري سگهي پر ماءُ هر وقت شارل کي پاڻ سان ڳنڍ ڪٽي گهمندي... ڪهاڻيون ٻڌائي سندس دل ورائيندي هئي... هن پاڻ ئي پٽ کي لکڻ پڙهڻ سيکاريو... اوستائين جو موسيقيءَ جي تعليم به پاڻ ڏيڻ لڳي. سندس ور انهن سيني ڳالهين کي اجايو سمجهندو هو... ان جو نتيجو هيءُ نڪتو ته شارل شعور جي اک کوليندي ڳوٺ جي گهٽين ۾ آواره گردي ڪرڻ شروع ڪري ڏني.

شارل جڏهن 12 ورهين جي ڄمار جو ٿيو ته ڀهريون پيرو سنجيدگيءَ سان هن جي تعليم ڏانهن ڌيان ڏنو ويو ۽ کيس ڳوٺ جي پادريءَ جي حوالي ڪيو ويو. اها تعليم تمام عجيب ۽ غريب نوعيت جي هئي. ان جو ڪوبه وقت مقرر ڪين هو. پادري صاحب کي ڪفن دفن ۽ ڪريا ڪرم مان جڏهن به فرصت ملندي هئي يا ڪنهن مريض کي دفنائي واپس ايندو هو ته شاگردن کي ٻيٺي ٻيٺي ليڪچر ڏيڻ شروع ڪري ڏيندو هو. ڳڏيل طور تي پادري صاحب پنهنجي هن شاگرد جي تعليم مان گهڻو خوش ۽ مطمئن هو ۽ سندس حافظي جي تيزيءَ جي ساراهه ڪندو هو.

مادام بوواري انهيءَ تعليم مان گهڻو خوش نه هئي. وقت گذرندو رهيو ۽ آخرڪار شارل کي تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ "روآن" (ROEUN) اماڻيو ويو (ان جو فرانسيسي ٻوليءَ ۾ اچار "غوآن" آهي ۽ اهو شهر پئرس کان اٽڪل 125 ڪلو ميٽر اتر-اولهه طرف قائم آهي- مترجم).

شارل وچولي درجي جو شاگرد هو. هو پنهنجي ڏاهپ جي ڪوٺ جو محنت سان پورائو ڪندو هو. والدين جو هو سچيءَ دل سان احترام ڪندو هو ۽ ماءُ جي لفظن کي هو "آخرين اکر" ڪري

ليکيندو هو. ٽن ورهين کان پوءِ والدين کي خيال آيو تہ شارل لاءِ طب جي تعليم مناسب رهندي... اهڙيءَ طرح سندس تعليم جو سلسلو ڪٽجي ويو. ڇو جو والدين کي پڪ هئي تہ سندن لائق پٽ پنهنجي ڪوشش سان ڊاڪٽريءَ جي سند حاصل ڪري وٺندو. شارل پنهنجي ذهن سان سوچڻ يا فيصلي ڪرڻ جي قابل ئي نہ هو... هو اکيون ٻوٽي طبي تعليم حاصل ڪرڻ لڳو. شروع شروع ۾ سندس سمجهہ ۾ ڪجهہ بہ نہ پئي آيو. پر هو گهاڻي جي ڏڳي وانگيان پنهنجي ڪم ۾ مگن رهندو هو... سمورا ليڪچر بنا سمجهڻ جي ياد ڪندو هو... اسپتال ۾ بہ پنهنجا فرض جفاڪشيءَ سان ادا ڪندو رهندو هو. سندس سمورا استاد هن جي فرمانبرداريءَ مان خوش هئا، پر هو پاڻ پنهنجي اندر ۾ ويران ٿيندو رهيو. سندس دل تي هڪ عجيب جهڙي اداسي ڇانيل رهندي هئي... هوريان هوريان هو ليڪچرن مان غير حاضر رهڻ لڳو. پهرين غير حاضريءَ ۾ هو آزاديءَ جي نشي ۾ چور ٿي ويو. حياتيءَ مان ڇورايل کي لذتون ڪيس پاڻ ڏي راغب ڪرڻ لڳيون... ننڍيون وڏيون آوارگيون، ننڍڙن شراب خانن جو شور ۽ هڪ اڌ پيرو ڪيس عشق لڙائڻ بہ اچي ويو هو.

شعر ۽ شاعريءَ ۾ بہ ڪيس لطف اچڻ لڳو. ڏاهپ جي منجهس اڳ ئي ڪمي هئي. انهيءَ بغاوت جو نتيجو تمام ناخوشگوار نڪتو ۽ هو فائنل جي امتحان ۾ تمام خراب نموني ۾ فيل ٿي ويو. ڳوٺ ۾ سندس ڪاميابيءَ واري ڏس ۾ خوشيءَ جي جشن جون تياريون ٿي رهيون هيون. آخر هن پنهنجي ماءُ کي اعتماد ۾ وٺي نئين سري سان امتحان جي تياري ڪئي ۽ ڏينهن رات "ونڊ" لاهي امتحان ۾ چڱي خاصي ڪاميابي حاصل ڪري ورتائين، هاڻ هو باقاعدي ڊاڪٽر بڻجي چڪو هو.

خوشقسمتيءَ سان ويجهڙائيءَ واري ڳوٺ "توست" جو پوڙهو ڊاڪٽر لاڏاڻو ڪري ويو تہ مادام بوواري بجلي جي رفتار سان حرڪت ۾ اچي ويئي ۽ شارل انهيءَ ڳوٺ ۾ پنهنجا قدم ڄمائي ورتا. خوشگوار زندگيءَ جو جيڪو تصور مادام بوواريءَ جي ذهن ۾ هو ان ۾ هڪ عدد "زال" جو هئڻ لازمي هو. ڳوٺ جي 45 ورهين جي ڄمار جي بيوه "مادام ووبوڪ" هونئن تہ بدصورتيءَ جو هلندڙ ڦرندڙ اشتهار هئي پر هن جي هڪ خوبي لاجواب ۽ بي مثال هئي. مرحوم ور جي جائداد مان ڪيس گهٽ ۾ گهٽ 12 سوءُ فرانڪ ساليانو جي آمدني ٿي رهي هئي... انهيءَ آمدنيءَ "مادام ووبوڪ" جي هر بدصورتيءَ کي لڪائي ورتو ۽ مادام بوواريءَ پنهنجي پٽ جي شادي انهيءَ ڪمزور عورت سان ڪري ڇڏي. هاڻ ڄڻ والدين اولاد جا هڙئي حق ادا ڪري ڇڏيا. شارل کي پالي نپائي وڏو ڪيو، تعليم ڏياريائين ۽ هڪ عدد زال بہ ميسر ڪري ڏنائون.

مادام ووبوڪ نہ رڳو بدصورت هئي پر حد ڪان وڌيڪ ناز برادرين جي اميد بہ رکندي هئي... ڪيس هر وقت جسم جي ڪنهن نہ ڪنهن پاسي ۾ شديد سور جو احساس ٿيندو رهندو هو... ڪڏهن جگر خراب تہ ڪڏهن پاسي ۾ سور... ڪڏهن مٿو ٿي ڦاٽو تہ ڪڏهن ساهہ واري سرشتي ۾ خلل پيدا ٿي ويو... شارل جڏهن شام جو گهر واپس موٽندو هو تہ ڪيس ڪلاڪن تائين زال جو دکدائڪ داستان ٻڌڻو پوندو هو ۽ هو جيڪڏهن ٿورڙي بہ لاپرواهي ڏيکاريندو هو تہ مادام جي اکڙين جون بوندون بس ئي ڪين ڪنديون هيون ۽ تنبوري جي تان هميشہ ان ڳالهہ تي اچي ٽٽندي هئي تہ "توکي منهنجي ٿورڙي بہ پرواهہ ناهي... آئون توکان دوا جي هڪ خوراڪ ۽ ٿورڙي پيار جي گهرجائو آهيان ۽ اهو منهنجو حق آهي!"

شارل پنهنجي پهرين بغاوت جي سزا ڀوڳي چڪو هو. تنهنڪري هڪ ٻي بغاوت جي همت منجهس ڪانہ هئي... هو هڏين جي ڊانچي سان ڇڻ تباهہ ڪري رهيو هو. سج اڀرڻ مهل هو پنهنجو دواخانو کوليندو هو... سارو ڏهاڙو ڳوٺاڻن مريضن کي اڪلائيندو رهندو هو ۽ رات جو پنهنجي بدصورت نازڪ انداز، زال جون تيز ۽ ترار ڳالهيون پيو ٻڌندو هو... حياتيءَ جي سانتيڪي ڍنڍ ۾ هڪ پيري اوچتو هڪ ڳرو پٿر اچي ڪريو.

رات جو يارهين وڳي هڪ گهوڙي سوار، ڊاڪٽر شارل جو در کڙڪايو ۽ ڊاڪٽر سان ملاقات ٿيندي ئي هڪ مهر لڳل خط ڪيس پيش ڪيائين جنهن ۾ 18 ميل پري "برتو" نالي ڳوٺ ۾ پهچڻ جي التجا ڪئي ويئي هئي... ڳوٺ جي زميندار جي ٽنگ ٽٽي پيئي هئي ۽ هڪ پل جي دير بہ خطرناڪ ثابت ٿي سگهي پئي. مادام ووبوڪ پهرين تہ سموري معاملي تي سخت ناراضگيءَ جو اظهار ڪيو پر جڏهن هن ٿڌي دل سان ان تي غور ڪيو تہ معاملي جي اهميت ڀانپي وئي... زميندار ڪان هڪ چڱي خاصي رقم وصول ٿيڻ جي اميد هئي... پر مصيبت هيءَ هئي تہ "برتو" پهچڻ لاءِ گهاٽي جهنگ مان گذرڻو پوندو هو... آخرڪار فيصلو ٿيو تہ ڊاڪٽر صبح جو چئين وڳي گهر مان روانو ٿي ويندو ۽ سج لٿي ڪان ٿورڙو اڳ مريض وٽ پهچي ويندو.

واعدي موجب جڏهن ڊاڪٽر زميندار جي فارم تي پهتو تہ هڪ وسيع ۽ ويڪري واڙي ۾ مال آهورن ۾ گاهہ ڪاٽيندي نظر آيو. ڪڪڙين سان گڏ ڊزڻ ڪن مور بہ هيڏي هوڏي ڦري رهيا هئا. مريض برابر چڱو خاصو خوشحال پئي ڏٺو.

سورنهن سترهن ورهين جي هڪ نينگريءَ ڊاڪٽر جو استقبال ڪيو. هوءَ ايتري تہ سهڻي ۽ صحتمند هئي جو ڊاڪٽر ڪوشش جي باوجود ڪيس ڏسڻ ڪان سواءِ رهي ڪين سگهيو. هوءَ وڏي احترام سان ڊاڪٽر کي مريض جي

ڪمري تائين وٺي ويئي.

مريض ننڍي قد جو ٿلهو متارو پنجاھ ورهين جو صحت مند زميندار هو. ڊاڪٽر کي ڏسي هو ڪنجهڻ لڳو، ڇڻ سور جي شدت جو مقابلو ڪري نہ پئي سگهيو. هو پلنگ تي ليٽيل هو ۽ ان جي ويجهو ٺي شراب جو هڪ وڏو شيشو رکيل هو، جنهن مان هو گهڙي گهڙي شراب ڪڍي پي رهيو هو، جيئن همت جي ڊهندڙ پت کي شراب جو سهارو ڏيئي سگهي. شارل هڪدم پنهنجي ڪم ۾ جنبي ويو. اسپتال ۾ هن ٽنل ٽنگ کي ڪٿين پيرا جڙندي ڏٺو هو... مريض جو نالو "موسيو رواؤ" هو ۽ سونهن ۽ تازگيءَ جي مورت هن جي اڪيلي ڌيءَ "مارموزيل ايما" هئي. شارل کي ائين محسوس ٿيو تہ ايما کي خدا ڪنهن فرصت جي گهڙين ۾ پاڻ پنهنجي هنرمند هٿ سان بڻايو هجي... هن جي جسم جو هڪ هڪ عضوو گهڙي گهڙي ڏسڻ ۽ ساراهڻ جي لائق هو پر هن جون اکيون جيترين سهڻيون هيون، ان کان بہ وڌيڪ هوءَ شوخ ۽ شرير هئي... ڊاڪٽر، ايما جي مدد سان مريض جي مناسب ملم پٽي ڪئي، جيڪا کا گهڻي ڏکي ثابت نہ ٿي ڇو جو فريڪچر سادو هو. ڊاڪٽر جڏهن فارغ ٿيو تہ موسيو راواؤ ڌيءَ کي حڪم ڏنو تہ ڊاڪٽر جي چڱيءَ طرح سان خاطر تواضع ڪئي وڃي. ملم پٽيءَ کان پوءِ مريض کي جڏهن ڪجهہ آرام محسوس ٿيو تہ هو گهڙي گهڙي ڊاڪٽر جو ٿورو مڃڻ لڳو. ايما پنهنجي مهمان کي وٺي هيٺي ڪمري ۾ هلي آئي ۽ پيءُ جي حڪم مطابق سندس خاطر تواضع ڪرڻ لڳي. پوءِ ڳالهين جو سلسلو شروع ٿيو تہ ايما وڏي بي تڪلفيءَ سان اعتراض ڪيو تہ ڳوٺاڻي فضا تمام غير دلچسپ ۽ بيزار ڪندڙ محسوس ٿئي ٿي ۽ اهو بہ تہ هوءَ ڳوٺ جي زندگيءَ مان سخت بيزار آهي. ايما کي جڏهن معلوم ٿيو تہ ڊاڪٽر صاحب "غوآن" جهڙي رونق ڀريئي شهر ۾ تعليم حاصل ڪئي آهي تہ هوءَ سپنن جي دنيا ۾ گم ٿي ويئي.

شارل موڪلائڻ لڳو تہ کيس محسوس ٿيو تہ هن کي گهڙي گهڙي هن گهر ۾ اچڻو پوندو... هونئن بہ هن جو فرض هو تہ مريض جي صحتياب ٿيڻ تائين هو علاج ۾ سستيءَ جو مظاهرو نہ ڪري، ايما جي الوداعي جملن ۽ هلت تہ شارل کي ڄڻ مٽس موهت ڪري وڌو... هن وڏي پنهنجائپ سان پڇيو "هاڻ اوهين وري ڪڏهن ايندا؟"

"ٽن ڏهاڙن کان پوءِ...!" شارل وراڻيو. پر جڏهن هو گهر پهتو تہ اهي ٽي ڏهاڙا گذارڻ هر لمحو مشڪل ٿي پيا... هوريان هوريان هفتي ۾ ٽي پيرا هو "برتو" اچڻ لڳو. مادام ووبوڪ خوش هئي تہ مريض جي صحتياب ٿيندي ئي هڪ تمام وڏي رقم هٿ لڳي ويندي، تنهنڪري هوءَ پنهنجي ور جي محنت مان گهڻي خوش هئي. موسيو رواؤ، نوجوان ڊاڪٽر جي اخلاق

مان گهڻو خوش هو ۽ هوءَ ايما پنهنجي مهمان جي دلي خاطر تواضع ڪندي رهندي هئي... شارل کي ته پاڻ خبر نه هئي ته برتو مان رخصت ٿيندي ئي هو بي چين جو ٿي وڃي ٿو؟

ڇائيتاليهن ڏهاڙن ڪان پوءِ موسيو رواڙ بنا ڪنهن سهاري جي پنهنجي ٽنگ تي ڪڙو ٿي ويو ته سموري ڳوٺ ۾ ڊاڪٽر شارل جي ڌوم مچي ويئي. رواڙ ته ڪيس "غوآن" جو سڀ کان وڏو ڊاڪٽر چوڻ لڳو. مريض جي صحتياب ٿي وڃڻ کان پوءِ به جڏهن شارل جو برتو ۾ اچڻ وڃڻ لڳو رهيو ته مادام ووبوڪ جو شڪ جاڳي اٿيو. تحقيق کان پوءِ جڏهن ڪيس پتو پيو ته پوڙهي مريض جي هڪ جوان ڌيءَ به آهي ته هوءَ هٿ ڌوئي سندس پويان پئجي ويئي... حد ته اها ٿي جڏهن پنهنجي سس کي به هن پاڻ سان ملائي ورتو. "يڪ نه شد دو شد" وانگيان ٻنهي عورتن گڏجي شارل جو جيئڻ حرام ڪري وڌو... ان دوران هڪ ٻيو ناخوشگوار واقعو ٿي گذريو... بهار جي موسم جو آغاز ٿيو ته مادام ووبوڪ جي وڪيل "توست" ۾ اچي پاندو ڦاڙي وڌو ته ووبوڪ جي جائيداد واري ڪهاڻي هڪ ڪوڙ کان سواءِ ٻيو ڪجهه ناهي. اهو ٻڌندي ئي شارل جا والدين پنهنجي ننهن جي سخت خلاف ٿي بيٺا ۽ ڪيس ڌوڪيباز، فريبي، جعلساز ۽ نه ڄاڻان ڪهڙين ڪهڙن خطابن سان نوازڻ لڳا. ووبوڪ انهيءَ طوفان جو مقابلو ڪري نه سگهي... شايد هوءَ اهڙي ئي ڪنهن بهاني جو انتظار ڪري رهي هئي... هميشه جي روڳي ته هوءَ اڳ ۾ ئي هئي... هڪ ڏهاڙي وينِي وينِي ڪيس رت جي الٽي آئي ۽ پوءِ هوءَ لاڏاڻو ڪري ويئي. ڪفن دفن کان پوءِ جڏهن شارل پنهنجي گهر پهتو ته هن کان به وڌيڪ پريشان هو. شايد هو روز روز جي ڪل ڪل جو عادي ٿي چڪو هو ۽ هاڻ خاموش گهر ۽ پٽيون ڪيس کائڻ پيون ايندڀون هيون. شارل جي رنڙ ٿي وڃڻ جي خبر جڏهن "برتو" پهتي ته رواڙ تعزيت لاءِ پنهنجي پسنديده ڊاڪٽر وٽ آيو. پاڻ سان گڏ سندس فيءَ جي رقم ۽ هڪ اصيل ڪڪڙ سوکڙيءَ طور به ڪيس ڏنائين.

"منهنجا عزيز! آئون چڱيءَ پر ڄاڻان ٿو ته زال جي فوت ٿيڻ جو غم ڪيئن ٿيندو آهي!" موسيو رواڙ، شارل کي آٿت ڏيندي چيو "جو جو آئون به انهيءَ عذاب مان گذري چڪو آهيان... بهرحال زندگيءَ ۾ اهڙا حادثا ته پيش ايندا ئي رهن ٿا... غم غلط ڪرڻ لاءِ تو ڪن ڏهاڙن لاءِ برتو جو نٿو اچي وڃين؟ ايما توکي رات ڏينهن ياد ڪندي رهي ٿي... ان کان سواءِ جهنگ ۾ سهي جي شڪار جو ته هڪ پنهنجو ئي لطف هوندو آهي!"

شارل، رواڙ جي پيشڪش قبولي ورتي ۽ جڏهن هو برتو پهتو ته حياتيءَ ۾ پهريون ڀيرو ڪيس آزاد فضا ۾ ساهه کڻڻ جو تجربو تمام سٺو لڳو. ڳوٺ جو هر فرد سندس دل جوئي ڪرڻ ۾ فخر محسوس ڪري رهيو هو ۽ ايما

انهن ۾ اڳيري هئي... رواڻ جو ته حڪم هو ته ڊاڪٽر صاحب جي خدمت ۾ ڪنهن به قسم جي ڪوتاهي نه ڪئي وڃي. برتو ۾ فقط پهرئين ڏهاڙي مرحوم زال جو خيال آيس پر انهيءَ کان پوءِ هو پراڻو قصو بڻجي ويئي... ۽ سڀ کان وڏي ڳالهه هيءَ ته پنهنجي وقت جو هو پاڻ مالڪ ۽ مختار هو... چاهيندو هو ته پير ڦهلائي ليٽيو رهندو هو... وڻندو هئس ته گهمڻ ڦرڻ نڪري ويندو هو. زال جي لاڏاڻي سندس ڪاروبار تي به سٺو اثر وڌو... ماڻهن جون همدرديون ته ختم ٿيڻ جو نالو ئي نه پيون وٺن... زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو شارل آئيني جي آڏو بيهي پنهنجن مڇن کي ور ڏنو... تصور ۾ ايما جو سهڻو جسم هو... هن هڪدم برتو وڃڻ جو ارادو ڪيو... ڪا روڪ ٽوڪ به ڪانه هئي... تنهن ڪري هو گهوڙي تي سوار ٿي برتو وڃي پهتو.

هڙيئي ماڻهو ٻنين ٻارن ۾ ڪم ڪار لاءِ روانا ٿي چڪا هئا ۽ ايما گهر ۾ اڪيلي هئي. هن مهمان کي دستور موجب شراب نوشيءَ جي دعوت ڏني. شارل تڪلف ڪندي انڪار ڪيو ته ايما مرڪندي چيو ”اڄ مان به توهان سان گڏ ٿورڙو شراب پيئڻ چاهيان ٿي.“ پوءِ ٻيئي ڄڻا نارنگيءَ جي شراب سان دل وندرائڻ لڳا. اهڙيءَ طرح ٻيئي ڄڻا آزاديءَ سان گفتگو ۾ مصروف ٿي ويا. ايما پنهنجي ننڍپڻ جو ذڪر ڇيڙي وڌو. هو ائين ڳالهائي رهي هئي ڄڻ پاڻ سان گفتگو ڪري رهي هئي. ڪڏهن ڪڏهن هو شارل کي ٽيڏين نظرن سان ڏسڻ لڳندي هئي ته شارل جي دل گهڙيءَ پل لاءِ ڌڪ ڌڪ ڪرڻ ئي ڇڏي ڏيندي هئي... انهيءَ ڏهاڙي جڏهن شارل واپس موٽيو ته ايما سان شادي ڪرڻ جو فيصلو ڪري چڪو هو.

”ڇا سونهن جو اهو شاهڪار ايما مون کي قبول ڪري وٺندي؟“ اهو سوچي هو هڪ ٻن گهڙين لاءِ اداس ٿي ويو.

موسيو رواڻ پنهنجي پڙهيل ڳڙهيل ڌيءَ کي ٻنين جي ڪمن ڪارن ۾ مصروف رکڻ جي سخت خلاف هو. هو شارل کي دل وٽان پسند به ڪرڻ لڳو هو تنهن ڪري هن ٻنهي جي شاديءَ بابت غور ڪرڻ شروع ڪري ڏنو. سڀ کان وڏي ڳالهه هيءَ هئي ته ڊاڪٽر جهڙو سعادتمند شخص ڏيج جو به مطالبو ڪري نه سگهندو... سيني ڳالهين تي غور ڪرڻ کان پوءِ موسيو رواڻ شارل کي نائيءَ جي طور تي قبولڻ جو فيصلو ڪري ورتو. جڏهن شارل هٻڪندي درخواست پيش ڪئي ته موسيو رواڻ مرڪندي ڪيس پنهنجي فرزنديءَ ۾ قبول ڪري ورتو. ايما کي پنهنجي شاديءَ جي ڄاڻ ملي ته آزاد خيال هئڻ جي باوجود شرم ۽ حيا وڳهي هوءَ ڳاڙهي ٿي ويئي... اهو ڳوناڻي پرورش جو ئي نتيجو هو... ٻنهي طرفن شاديءَ جون تياريون ٿيڻ لڳيون. ايما گهڻي شوق سان پنهنجو ڏيج تيار ڪيو. شاديءَ جي ڏهاڙي گهر

۾ گهڻي رونق رهي ۽ هل هنگامو ٿيو. نڪاح جي رسم گر جا گهر ۾ ادا ڪئي ويئي ۽ ان ڪان پوءِ هر اها رسم ادا ڪئي ويئي جنهن جو رواج هو.

شارل ڪي زندگيءَ ۾ مايوسين ۽ ناڪامين ڪان سواءِ ٻيو ڪجھ بہ نہ مليو هو. زندگيءَ جو هر واقعو سندس مرضيءَ جي خلاف ٿيو هو. ننڍپڻ ڪان وٺي جوانيءَ تائين ۽ پوءِ عملي زندگيءَ ۾ قدم رکڻ ڪان پوءِ بہ سندس حياتي ڇڻ ٻيا گهاري رهيا هئا. ايما سان شاديءَ ڪان پوءِ ڪيس ائين محسوس ٿيو تہ ڇڻ قدرت هن جي سمورين محرومين جو بدلو ڏيئي رهي آهي. ڪيس هر گهڙي اهو ئي خيال رهندو هو تہ هو ايما سان پيار ڪرڻ جو حق ادا ڪري نہ سگهندو. وڏي مادام بوواريءَ جي قول پٽاندڙ سموري ڪائنات ايما جي ٻيٽي ڪوٽ جي گهير تائين محدود ٿي رهجي وئي آهي ْحد تہ اها آهي تہ ايما جي استعمال هيٺ ايندڙ ننڍين ننڍين شين سان بہ شارل ڪي عشق ٿي ويو هو. هوڏانهن ايما شروع شروع ۾ تہ شاديءَ جي خوشين ۾ مدهوش ٿي ويئي پر عشق ۽ محبت جو حقيقي مطلب مٿس ظاهر ٿي نہ سگهيو يعني جيڪو ڪجھ هن ڪتابن ۾ پڙهيو هو اهو ڪيس حاصل ٿي نہ سگهيو. ڪجھ ڏهاڙن ڪان پوءِ هن پنهنجي نئين گهر ڪي پنهنجي مرضيءَ مطابق سينگارڻ شروع ڪري ڇڏيو. شارل جي لاءِ هن جي هر ادا قبوليت جو درجو رکندي هئي. شارل جي مزاج ۾

آڪاڻي پيءُ ۽ سندس ٻن ڌيئرن جي

هڪڙي ماڻهو ڪي ٻہ ڌيئر هيون، انهن مان هڪڙي ڌيءَ باغائيءَ ڪي، ۽ ٻي ڪنڀر ڪي پرڻائي ڏنائين. گهڻن ڏينهن ڪان پوءِ، اهو ماڻهو پنهنجين ڌيئن جي ملڻ لاءِ ويو. پهرين باغائي وٽ ويو، ۽ پنهنجي ڌيءَ ڪان چڱيلائيءَ پڇيائين. ان ڌيءَ چيس تہ "آءُ هتي بلڪل سکي آهيان، جيڪي گهران ٿي، سولهان ٿي، پر هڪڙيءَ دعا جي گهرج آهي، جو اسان جي باغ جي وڻن لاءِ، اهڙو ڪو زوردار مينهن وسي، جو اهي سڀ ساوا ۽ ثمر وارا ٿي پون، جيئن اسين وڌيڪ آسودا گذاريون!"

اهو ماڻهو پوءِ ڪنڀر جي ملڻ لاءِ ويو، ۽ اتي پنهنجيءَ ڌيءَ ڪان خير خيريت پڇيائين. ڌيڻس وراڻيو تہ "بابا سائين، ٻيو تہ مڙئي خير آهي، پر اوهين مائٽ آهيو، سو اهڙي ڪا دعا ڪريوم جو سدائين ڏينهن تتل هجي، ۽ اهڙي سنئي اس ٻيٺي هجي، جنهن ۾ اسان جا ٿانو جهٽ سڪندا وڃن، ۽ اسين خوب ڪمائي ڪريون!"

پيءُ چيو: "واه واه! هڪڙي ڌيءَ سدائين اس ٿي گهري، تہ ٻي وري ٻارهوئي مينهن پئي طلبي- هاڻ آءُ ڪنهن لاءِ ڪهڙي دعا گهرايان؟"

ظرافت نالي جي ڪابہ شيءِ نہ هئي. شعر ۽ شاعريءَ جو سندس حياتيءَ ۾ ڪوبہ عمل دخل نہ هو. ان جي ابتڙ ايما خوابن جي دنيا ۾ رهڻ واري هڪ نازڪ مزاج عورت هئي، هوءَ ڍنڍن، آبشارن، پکين جي اڏامن ۽ تنوارن ۾

موسيقي ٻڌڻ جي عادي هئي.

ايما جڏهن تيرهن ورهين جي هئي ته کيس مقدس خانقاهه واري اسڪول ۾ تعليم پرائڻ لاءِ داخل ڪرايو ويو جتي پاڪباز راهبائن جي صحبت ۾ پهرين ته کيس لطف اچڻ لڳو پر هوريان هوريان حياتيءَ جي انهيءَ روپ سان سندس دلچسپي گهٽجي ويئي ۽ انهيءَ گهٽ جي خلاف بغاوت سندس لاشعور ۾ داخل ٿي ويئي. نفس ڪشيءَ جي غرض سان جڏهن هن ڪاڏي پيتي ڪان پاسو ڪرڻ شروع ڪيو ته کيس گهڻي تڪليف ٿي ۽ زندگيءَ جو اهو رخ به کيس نه آئڙيو. جڏهن هوءَ اعتراف جي لاءِ ويندي هئي ته ننڍا ننڍا گناهه هوءَ پاڻ گهڙي ونندي هئي. اصل ۾ پادريءَ جو دبيل ۽ اسرار پريو آواز ٻڌڻ ۾ کيس هڪ عجيب طرح جي لذت ملندي هئي. خانقاهه جي ماحول، زندگيءَ جي عمارت جو پهريون پٿر مرڳو آڏو رکي ڇڏيو هو پر ان جو احساس ڪنهن کي به ڪين ٿي سگهيو. آچر جي ڏهاڙي تفريح خاطر "عيسائين جي روح" نالي چوندڻ ليڪ پڙهيا ويندا هئا... ايما انهن جي روحاني اداسين ۾ گم ٿي ويندي هئي... هوريان هوريان هوءَ هر شيءِ جي جوشيلن رخن طرف مائل ٿيڻ لڳي... جيڪڏهن کيس سمنڊ سان محبت هئي ته ان جي طوفانن خاطر هئي... شاداب ٻنين ۾ هوءَ ڪنڊر ڳوليندي رهندي هئي... هن لاءِ هر اها شيءِ بيڪار هئي جيڪا کيس ذاتي فائدو نه پهچائي سگهي. سندس مزاج فنڪاراڻو نه پر جذباتي هو.

پندرهن ورهين جي ڄمار ۾ ايما کي والٽر اسڪاٽ جو ناول پڙهڻ جو موقعو مليو ته هوءَ تاريخي واقعن تي جان ڏيڻ لڳي. ان زماني ۾ کيس مصوريءَ جو شوق پيدا ٿيو ۽ ان سان گڏ کيس وڏي مهارت سان پيانو وڄائڻ به اچي ويو. جنهن ۾ کيس ٻين کان وڌيڪ هيجان پيدا ڪندڙ اوچن سرن سان پيار هو... شاديءَ کان پوءِ هن پنهنجي ور ۾ پنهنجي پسند جي شوخي ڳولڻ جي ڪوشش ڪئي پر شارل ته جڻ هڪ هلڪي لاٽ هئي ۽ ايما ٻرندڙ ٽانڊا پسند ڪندي هئي... وڏي مادام بوواريءَ کي پنهنجي پٽ جو عشق تمام عجيب لڳندو هو بلڪ ننهن کيس ضرورت کان به وڌيڪ فضول خرچ ڏسڻ ۾ آئي. شارل ماءُ جي ادب ۽ محبوبه زال جي عشق جي وچ ۾ پنهجڻ لڳو. سس جڏهن ننهن تي اعتراض ڪرڻ جي شروعات ڪئي ته ان جو نتيجو به تمام گهڻو خراب نڪتو. سس جي تنقيد ۽ شارل جي بي رنگ گفتگو حالتن کي وڌيڪ خراب ڪري ڇڏيو. سس عقلمنديءَ جو مظاهرو ڪندي پٽ ۽ ننهن کان علحيدگي اختيار ڪري ورتي. شارل پنهنجي انداز سان زال جي محبت ۾ گرفتار هو. هو ڏينهن رات محنت ڪري زندگيءَ جي هر آسائش سندس قدمن ۾ اڇلائڻ چاهي پئي پر ايما ڪانئس محبت جي هڪ طوفاني اظهار جي گهرجائو هئي. چانڊوڪيءَ ۾ جڏهن هو ٻئي اڪيلائپ

واري ڪنڌ ۾ ويهندا هئا تہ ايما ڪيس روماني شعر ٻڌائيندي هئي... شارل بي خوديءَ ۾ سندس سونهن پريو مهاندو ڏسندو رهندو هو... ۽ پوءِ پوڇارين واري انداز ۾ هن جي هٿن کي چمڻ لڳندو هو... ايما پنهنجي ور کي مرضي موجب هلائڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪندي هئي پر پنهنجي ارادن ۾ ڪامياب ٿي ڪانہ سگهندي هئي.

اصل ۾ ٻنهي جي مزاج ۾ اوله ۽ اوڀر جيترو اختلاف هو. هن شارل جي محبت ۾ گرفتار ٿيڻ جي لاءِ پنهنجي وسان ڪي ڪين گهٽايو پر ناڪام ٿي. اوچتو سندن زندگيءَ ۾ هڪ غير معمولي واقعو ٿي گذريو. علائقي جي نواب "مارڪوئيس وان دروبليءَ" کين پنهنجي محل ۾ اچڻ جي دعوت ڏني جيڪا وڏي عزت ۽ شان جي ڳالهہ هئي. ٻنهي زال مڙسن پنهنجي پنهنجي سببن ڪري نظر ۾ رکندي دعوت ۾ وڃڻ لاءِ تياريون شروع ڪري ڏنيون.

نواب جي حويلي اٽالين اڏاوتي طرز جو شاهڪار هئي ۽ هتي هر اها شيءِ موجود هئي جنهن جي تمنا ايما ڪري پئي سگهي. عورتن جا چلڪيدار لباس، شان ۽ شوڪت کي ظاهر ڪري رهيا هئا، پوڙهين گهوڙين عيش ۽ عشرت جي سامان جي سهاري پنهنجي ڳريل جوانيءَ کي واپس آڻڻ جا سئو سئو جتن ڪري رکيا هئا. ايما جڏهن محفل ۾ شريڪ ٿي تہ چڻ سپني جي سونهن جا ڏيئا اجهامي ويا... شارل جڏهن ناچ ۾ شرڪت جو ارادو ڪيو تہ ايما ڪيس منع ڪندي چيو "ڇريو تہ ڪونہ ٿيو آهين!... ائين ڪنهن ڊاڪٽر کي نچندي زيب نٿو ڏيئي!" شارل پنهنجي سهٽي زال جي هر لفظ کي آخري لفظ سمجهندو هو. هوڏانهن هر ناچ ڪندڙ جي خواهش هئي تہ ايما سندس ئي ٻانهن ۾ اچي وڃي. هتي هڪ کان هڪ وڏو رئيس موجود هو. اهڙا بہ هئا جن کي اصيل گهوڙن جي سواري ۽ بدچال عورتن جي صحبت ۾ وقت گذارڻ کان سواءِ ٻيو ڪجهہ بہ نہ ايندو هو. جنهن وائي ڪائونٽ جهڪي ايما کي ناچ لاءِ درخواست ڪئي هئي اهو سموري محفل ۾ منفرد پئي ڏٺو. ايما مرڪن جون ٻجليون ڪيرائيندي نوجوان رئيس جي دعوت کي قبوليت جو شرف بخشيو... رئيس ماهراڻي انداز ۾ رقص ڪرڻ لڳو. موسيقيءَ جون جوشيليون ڌنون، عاليشان شراب، سٽپيون غذائون، هر شيءِ ايما جي مرضيءَ موجب هئي... نواب ڪيس گهڙي گهڙي رقص جي دعوت ڏيندو رهيو ۽ هر گهڙي ايما نئين انداز ۾ لطف اندوز ٿيندي رهي. شارل لاڳيتو پنج ڪلاڪ پتن واري راند ڪيڏندي بيزار ٿي چڪو هو پر ان کان سواءِ ٻيو ڪو چارو ئي نہ هو... محفل ختم ٿيڻ کان پوءِ جڏهن هو موٽيا تہ ايما کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ڪنهن رنگين سپني مان بيدار ٿي هجي... سندن نوڪرياڻي "ناناشي" سندن استقبال ڪيو پر ايما کي تہ ناراض ٿيڻ جو بهانو گهربو هو. نواب واري رنگين

محفل کان پوءِ کیس پنهنجو گهر ويران ويران محسوس ٿيڻ لڳو... پهرين تہ هن نوڪرياڻي جي خير خبر ورتي ۽ پوءِ شارل تي ناراض ٿيڻ لڳي... شارل معمول موجب موڳائپ سان مرڪندو رهيو....

رات جو محفل مان موٽڻ مهل کيس رستي ۾ هڪ سهڻو سگارڪيسي مليو هو. جنهن کي ايما وڏي احتياط سان الماڙيءَ ۾ لڪائي رکي ڇڏيو هو. اها محفل جڏهن برپا ٿي هئي تہ اهو اربع جو ڏينهن هو. هوءَ هر اربع تي انهيءَ سگار ڪيس جو ديدار ڪري انهيءَ رنگين محفل جي ياد تازي ڪري وٺندي هئي. سندس ذهني ڪيفيت جي حالت اها هئي جو هوءَ پيٽرس جو نقشو ڪڍي ويهي رهندي هئي ۽ انهي مختلف هنڌن ۽ ماڳن تي آڱر ڦيرائي ائين محسوس ڪندي هئي ڄڻ هوءَ اتي جي سير مان لطف اندوز ٿي رهي هجي... هوءَ عورتن جي ٻن فيشن ايبل رسالن ”لاڳوا بي اي“ ۽ ”سلف دي سالون“ جي مستقل خريدار بہ بڻجي ويئي... ”بالزاڪ“ ۽ ”ڙ ور ڙ سان“ جي جنسي ناولن ۾ تسڪين ڳولهيندي ۽ ناول پڙهندي سندس ذهن ۾ پنهنجي رقص واري پارٽي ۽ وائي ڪائونٽ جو تصور ئي هوندو هو... انهيءَ ذهني آواره پڻي جا ٻئس سوين سبب هئا... پراڻي نوڪرياڻيءَ کي هن نيڪالي ڏيئي ڇڏي هئي ۽ هن جي جاءِ تي هڪ يتيم ڇوڪريءَ کي رکي ڇڏيو هئائين جنهن کي هوءَ هر لحاظ کان مڪمل فيشن ايبل ”ماڻهن“ جي روپ ۾ ڏسڻ پئي گهرندي هئي. ان دوران شارل کي ڳوٺ ۾ گهمڻو ڦرڻو پيو... زخمين جو علاج، بدبودار ڦٽن ۽ زخمن سان چيڙڇاڙ، مرڻ وارن جي عزيزن کي دم دلاسا... اهي هڙيئي ڳالهيون سندس فرضن ۾ شامل هيون. ان جي ابتڙ ايما هر بهاني سان پنهنجو پاڻ کي هار سينگار ۾ مشغول رکندي نظر ايندي هئي... شارل هر لحاظ کان تندرست ۽ توانو هو... وقت سان گڏوگڏ هن جي شهرت ۽ نيڪناميءَ ۾ واڌارو ٿي رهيو هو ڇو جو هو وڏي خلوص سان خدا جي خلق جي خدمت ڪري رهيو هو پر زال مڙس جي وچ ۾ هڪ اهڙو پوڙ پيدا ٿي چڪو هو جنهن جو ڪو بہ نالو نہ هو.

ايما، جيڪا هاڻ ”مادام بوواري“ جي نالي سان مشهور ٿي رهي هئي، هر پل هر گهڙي بي چينيءَ سان ڪنهن ”اڻ ٿيڻيءَ“ جو انتظار ڪري رهي هئي، کيس هڪ سانتيڪي ڍنڍ جهڙي حياتي بلڪل پسند نہ هئي... ڪو هل هنگامو... ڪو زلزلي جهڙو واقعو... بس هن کي ڪنهن اهڙي ئي غير معمولي ڳالهہ جو انتظار هو. پر الاءِ ڪهڙي ڳالهہ هئي جو حياتي سانتيڪي انداز ۾ هڪ ميداني نديءَ وانگيان وهندي پيئي ويئي... عجيب ڳالهہ وري اها هئي جو هوءَ پنهنجي آسپاس ڏي ڏسڻ جي عادي ئي نہ هئي... سندس پاڙي ۾ رهندڙ عورتون عام انداز ۾ زندگي گهاري رهيون هيون... هو گهريلو مامرن مان لطف اندوز

ٿيندي… چڱا منا فيصلا ڪنديون هيون پر ايما هر ڳالهه ۾ ڪوڻ ڪو عيب ڳولي وٺندي هئي… ڪنهن وقت ته هوءَ اهڙي حرڪت ڪري ڇڏيندي هئي جو سندس ور جون اکيون ڦوٽارجي وينديون هيون. اصل ۾ ڪيس شديد قسم جي عيش پرستين جي تمنا هوندي هئي. جيتوڻيڪ هوءَ انهن جي وجود کان اڻڄاڻ نه هئي، پر ڪيس پڪ هئي ته هنگامي وارين زندگين ۾ اهي عيش پرستيون موجود آهن. رات ڏينهن بي چين رهڻ جو نتيجو اهو نڪتو جو ڪيس دل جي تيز ڌڪ ڌڪ جي شڪايت رهڻ لڳي ۽ رنگ پيلو پٽجي ويس. شارل سندس اها حالت ڏسي پريشان ٿي ويو… هن ڪافور جي ٽڪين سان سندس علاج شروع ڪيو ته ايما جو مزاج ويتر وڌيڪ خراب ٿي ويو… ڪڏهن ڪڏهن هوءَ بيزار ٿي گهر جا ٿانو ڀڃڻ لڳندي هئي… رڙيون ڪرڻ لڳندي هئي ۽ پوءِ بيهوش ٿي ويندي هئي.

شارل ڪافي سوچ ۽ ويچار کان پوءِ اهو نتيجو ڪڍيو ته ايما کي مقامي ماحول مان ڪڍي ڪنهن اوپري سرزمين ڏي نيو وڃي، اهو فيصلو شارل جي لاءِ تمام ڏکيو هو ڇو جو ان جاءِ تي سندس ڪاروبار تمام سٺو هلي رهيو هو… ماڻهو سندس احترام ڪندا هئا ۽ ڊاڪٽر جي لڏي وڃڻ جا سخت مخالف هئا پر شارل کي پنهنجي محبوب ونيءَ جي صحت سڀ کان وڌيڪ عزيز هئي، شاٽل جي علائقي ۾ بوويل نالي هڪ چڱي خاصي مارڪشيٽ هئي جتي جو ڊاڪٽر لڏي ويو هو. شارل اوڏانهن خط لکي حالتن جو جائزو ورتو ته جواب تمام اميد ڀريو آيو. اهڙيءَ طرح اهي پنهنجي مرضيءَ سان شاٽل جي علائقي ڏانهن منتقل ٿي ويا… مارچ جي مهيني ۾ جڏهن اهي توست مان روانا ٿيا ته مادام بوواري ايما اميد سان هئي. رونق اصل ۾ انسان جي اندر جي ڪيفيت جو نالو آهي جنهن سببان انساني سوچ جو انداز بدلجي وڃي ٿو. اندر ويرانيون وسايل هجن ته ٻاهر جو ماحول سٺو نه ٿو لڳي سگهي… اها سڌي سنئين ڳالهه مادام بوواريءَ جي سمجهه ۾ ئي نه پيئي آئي.

بوويل جي ماڻريءَ وارن، بوواري خاندان جي وڏي آجيان ڪئي… اهو ڪو ايترو وڏو شهر نه هو… 1835ع تائين ته اوڏانهن وڃڻ لاءِ ڪا چڱي سڙڪ به نه هئي… فقط هڪ وچين درجي جي بازار هئي. اهم عمارتن مان موسيو اومي، هڪ دوا فروش جو دڪان هو. جيڪو پنهنجو پاڻ کي ڪيمياداں چورائڻ ئي پسند ڪندو هو ۽ جتي هو عرق وغيره تيار ڪندو هو. انهيءَ هنڌ کي هو ماڊرن ليبارٽري سڏيندو هو. گرجا جي ويجهو ئي قبرستان هو، جنهن کي جنگ واري زماني ۾ وسيع ڪري ڇڏيو ويو هو. آباديءَ جي اهم ترين عمارت هڪ مسافر خانو هو. جيڪو هڪ بيوه عورت موزيل لغران جي ملڪيت هو. اهو ماڻهن لاءِ هڪ تفريح گاهه هو…

علائقي جو پادري عام پادرين کان ڪو مختلف نہ هو جيڪو هر وقت دنيا جو اخلاق سڌارڻ ۾ لڳو پيو هوندو هو. دوا فروش اومي هڪ وات ڦاٽوڙي قسم جو انسان هو جيڪو پادريءَ جي قول پٽاندر انتهائي بي دين يا دهريو هو... مسافر خاني جو مستقل گراهڪ موسيو لي اون ڪلارڪ هو جيڪو هميشہ اڪيلائپ جي شڪايت ڪندو رهندو هو ۽ گهڻو ٽئو وقت مسافر خاني ۾ گذارڻ پسند ڪندو هو. هتي بليئرڊ ڪان سواءِ پتي راند بہ ٿيندي هئي... جڏهن بوواري خاندان جي گهوڙي گاڏي علائقي ۾ پهتي تہ مسافر خاني ۾ وستيءَ جون ڪيترين ئي شخصيتون موجود هيون. دوا فروش اومي خاص طور تي ڊاڪٽر سان لاڳاپا سنا پئي رکڻ گهريا ڇو جو هو غير قانوني علاج ۽ دوا جو ڪاروبار بہ ڪندو هو... ڪلارڪ "لي اون" مادام بوواريءَ کي قربان ٿي وڃڻ وارين نظرن سان ڏٺو... ماڙيءَ ۾ ڪي اهڙا ماڻهو بہ آباد هئا جيڪي دوا کان وڌيڪ دعا جا قائل هئا... تعويذن، ٽوڻن، ڦيڻن، مرادن ۽ پادرين تي انڌي عقيدت رکندڙ هئا... گڏيل طور تي ماڙيءَ جي آبهوا تمام سٺي هئي... 90 ورهين جي ڄمار جا فرد بہ موجود هئا... دوا فروش اومي تمام تفصيل سان مادام بوواريءَ جي هر سوال جو تفصيلي جواب ڏنو جيڪو ايما جي لاءِ ڪو وڌيڪ آٿت ڏيندڙ نہ هو.

"آسپاس ڪا سير گاهہ تہ ضرور هوندي؟" ايما پڇيو:

"جو نہ؟ ويجهو ئي هڪ جهنگ ۾ "لاپاتيور" (ساوڪ) آهي." ڪلارڪ "لي اون" وراڻيو "آئون اتي اڪثر سج لٿي مهل سج لهڻ جو منظر ڏسڻ لاءِ ويندو آهيان!"

"اها تہ چڱي ڳالهہ آهي!" ايما، ڪلارڪ کي جواب ڏنو" سمنڊ جي ڪناري تي ويهي سج لهڻ جو منظر ڏسڻ ڪان وڌيڪ بہ چڱي ڳالهہ جو تہ تصور بہ نہ ٿو ڪري سگهجي... ڇا توهان کي ميوزڪ بہ پسند آهي؟"

"جرمن ميوزڪ تہ منهنجي ڪمزوري آهي مادام!" هن وراڻيو.

"اوهان ڪڏهن آپيرا ڏٺو آهي؟"

ايما دلچسپي وٺندي پڇيو.

"اجا تائين تہ ان جو اتفاق ناهي ٿيو!" ڪلارڪ جواب ڏنو "پر ايندڙ سال تعليم مڪمل ڪرڻ لاءِ آئون پيرس وڃي رهيو آهيان... اتي وڃي اها خواهش بہ پوري ڪري وٺندس." اهو ڪلارڪ دوا فروش جي گهر ۾ مٿئين ماڙ تي ترسيل هو. اومي گفتگوءَ جو رخ بدلائيندي چيو "ڊاڪٽر صاحب! خوش قسمتيءَ سان اوهان جي شان مطابق هڪ گهر تازو ئي خالي ٿيو آهي جنهن ۾ باغ پڻ آهي. ڇا مادام کي باغبانيءَ جو بہ شوق آهي؟"

"افسوس جو ايما کي باغبانيءَ سان ڪابہ دلچسپي ڪانهي!" شارل وراڻيو "جيتوڻيڪ سندس صحت جي لاءِ باغباني وڏي فائدي واري شيءِ آهي... البت ڪتابن جو ڪيس گهڻو شوق

آهي!"

"تمام سٺو!" دوا فروش چيو "اتفاق سان آئون هن علائقي جو اخباري خاطو پڻ آهيان ۽ منهنجي لائبريري ۾ چڱي خاصي آهي... جيڪڏهن مادام پسند فرمائين تہ لائبريريءَ مان فائدو وٺي سگهن ٿيون."

ان گفتگوءَ دوران ڪلارڪ لاشعوري طور تي ايما جي بلڪل ويجهو اچي ويو، بلڪ هن ان ڪرسيءَ جي ٻانهن تي پير بہ رکي ڇڏيو جنهن تي ايما ويٺل هئي.

دوا فروش جي مدد سان نئين گهر کي سينگاريو ويو... نئون هنڌ، نوان ماڻهو ۽ نيون دلچسپيون... وقتي طور تي ايما انهن ۾ گم ٿي ويئي... ٻار جي ڄمر جا ڏينهڙا ويجهو اچڻ لڳا تہ شارل جي پيار ۾ بي پناهہ واڌارو اچي ويو... ڏينهن رات هو سندس ناز کڻندو رهيو... آخر هو هڪ عدد ٻار جو پيءُ بڻجي رهيو هو ۽ اهو ڪارنامو سندس محبوب زال سرانجام ڏيئي رهي هئي... ايما جي اهميت هاڻ سندس دل ۾ اڳ کان بہ وڌيڪ ٿي ويئي هئي... ايما کي بہ ماءُ بڻجڻ جو تجربو تمام سٺو لڳي رهيو هو، پر منجهس مائرن جهڙو جوش نہ اچي سگهيو ۽ نہ ئي اچڻ واري نئين مهمان جي لاءِ سندس دل ۾ ڪا نرمي هئي.

ايما کي اميد هئي تہ کيس پٽ پيدا ٿيندو جيڪو وڏو ٿي مرداڻي رعب ۽ دٻدٻي جو نمونو ثابت ٿيندو... پر جڏهن کيس هڪ گول مٽول ٻارڙي ڄائي تہ ايما مايوس ٿي ويئي... وڏي مادام بوواري (شارل جي ماءُ) بہ پيدائش وارن ڏهاڙن ۾ پنهنجي ننهن وٽ اچي چڪي هئي... هن ٻارڙيءَ جو نالو متفق طور تي "برٿ" رکيو ويو... شارل جو پيءُ بہ پوٽيءَ جي ڄمر کان پري رهي نہ سگهيو... اهڙيءَ طرح سمورو بوواري خاندان گهڻي عرصي کان پوءِ ڪٺو ٿي ويو. ٻارڙيءَ کي دستور موجب دائيءَ جي حوالي ڪيو ويو... ايما کي پنهنجي سهري جي موجودگي ناگوار نہ لڳي هئي ڇو جو هو تمام ڳالهائو ۽ اوچي درجي جو داستان گو هو.

هڪ ڏهاڙي اوچتو ايما جي دل سندس ٻارڙيءَ کي ڏسڻ لاءِ بي چين ٿي ويئي، دائيءَ جو گهر وستيءَ جي ٻي ڪنڊ تي هو. ايما ٿورڙو پري هلڻ کان پوءِ ٿڪ محسوس ڪرڻ لڳي... اتفاق سان ڪلارڪ "لي اون" ڪٿان کان اچي ڪڙڪيو. ايما کيس چيو "آئون پنهنجي ڌيءَ کي ڏسڻ لاءِ وڃي رهي آهيان پر ڪجهہ ٿڪجي پيئي آهيان... مهرباني ڪري مون سان گڏ هلو!"

لو لون "خوشيءَ سان" چوندي پنهنجي ٻانهن پيش ڪئي ۽ ايما ان جو سهارو وٺي دائيءَ جي گهر تائين پهتي. شام کان اڳ ئي اها خبر جهنگ جي باهہ وانگيان سموري آباديءَ ۾ ڦهلجي ويئي... ميئر جي زال تہ مرڳو ئي چٽي ڇڏيو تہ "مادام بوواري پنهنجي عزت کي داغ لڳائي رهي آهي!"

لي اون پنهنجي جذبات تي قابو پائڻ جي گهڻي ڪوشش ڪئي پر ايما کي ڏسندي ئي سندس دل بي قابو ٿي ويندي هئي ۽ اڪثر بهانن سان هو ڊاڪٽر جي گهر اچڻ وڃڻ لڳو... اها هڪ وڏي عجيب ڳالهه هئي... ايما نه فقط شادي شده بلڪ هڪ ٻارڙيءَ جي ماءُ پڻ هئي... هن جي قربت جا خواب ڏسڻ سراسر بيوقوفي هئي... هوڏانهن ايما پنهنجي عورتاڻي فهم سان لي اون جي ڪيفيت ڇاڻي لطف اندوز ٿيڻ لڳي. اهو سندس سونهن کي پهريون من پسند خراج تحسين هو... پر ڪلارڪ ڪوشش جي باوجود ايما سان عشق جي اظهار جي جرئت ڪري نه سگهيو. جيتوڻيڪ ايما ڪيترا ڀيرا اهڙيون حالتون پيدا ڪري ڇڏيون هيون جو هو سولائيءَ سان ائين ڪري سگهيو پئي. مثال طور تي جڏهن هين مهمانن سان گڏ لي اون سندس گهر ايندو هو ته مهمانن کي رخصت ڪرڻ کان پوءِ هوءَ پنهنجي عاشق کي روڪي ڇڏيندي هئي. ڪڏهن سرعام ڪيس عشقيه شعر پڙهڻ جي فرمائش ڪندي هئي ۽ جڏهن ڪو ذومعني شعر ايندو هو ته لي اون پنهنجي آواز ۾ بي پناهه بلاغت پيدا ڪري وٺندو هو... بس هو ايتري ئي جرئت جو مالڪ ثابت ٿيو... ٻنهي جي وچ ۾ اهو هڪ اچرج جوڳو سنبنڌ هو جيڪو محبت سان ڀريل ڪتابن جي ڏي وٺ کان اڳتي وڌي نه سگهيو. شارل ۾ شڪ يا بدگمانيءَ جو ته مادو ئي نه هو. تنهن ڪري اهو فتنو بيدار ٿي نه سگهيو... ايما منجهس دلچسپي ضرور وٺندي هئي پر سندس پيار ۾ گرفتار ٿيڻ بابت هن ڪڏهن به غور ئي نه ڪيو. سندس خيال ۾ پيار کي ته وڏي گجگوڙ ۽ چمڪ سان چڻ ڦاٽي پوڻ گهربو هو جيئن آسمان مان نازل ٿيندڙ طوفان سڪون ڀري زندگيءَ کي ڏونڌاڙي ڇڏيندو آهي ۽ ارادي جي قوت کي خشڪ پنن وانگيان اڏائي ڪٽي ويندو آهي.

ايما اڪيلي هوندي هئي ته لي اون ۽ شارل جي ڀيٽ ڪرڻ لڳندي هئي ۽ پوءِ پاڻمرادو لي اون کي پنهنجي ور کان ڪئين درجا بهتر ثابت ڪندي هئي... وستيءَ جو هڪ ٻيو اهم ڪردار وياج خور ڪپڙا فروش "ليوريو" هو جيڪو پنهنجي شڪار جي چوگرد ائين چار اٽيندو هو جيئن ڪوريئڙو ڪنهن بي وس مک جي چوگرد چار اٽي وٺندو آهي. سندس ٿلهو ۽ ڪنئرو چهرو تمام بڇڙو لڳندو هو. اچن بي ترتيب وارن ۽ ننڍين ننڍين اکين باقي رهي سهي ڪثر پوري ڪري ڇڏي هئي. انهن "صفتن" جي باوجود هو اهڙو ته چالاڪ هو جو شيطان به سندس مقابلو نٿي ڪري سگهيو... انهيءَ ڏهاڙي هو عورتن جي پسند جو گهڻو ئي سامان کڻي مادام بوواريءَ جي خدمت ۾ حاضر ٿيو. پر ايما خريداريءَ ۾ دلچسپيءَ جو ڪو به اظهار نه ڪيو.

"مادام! آئون ته فقط اوهان جي خدمت ڪرڻ ٿو چاهيان!" ليوريو چيو. "ڏوڪڙن جي مون کي ڪا به پرواهه

ڪانهي... بلڪ جيڪڏهن اوهان کي ڪڏهن بہ ڪنهن رقم جي گهرج پوي تہ هن ناچيز کان گهري وٺجو... آئون دل ۾ جان سان اوهان جي حڪم تي عمل ڪندس!“

”وڏي مهرباني!“ ايما مرڪندي وراڻيو ”مون کي سچ پچ ڪنهن بہ شيءِ جي ضرورت ناهي!“ ”هوريان هوريان اسين هڪ ٻئي کي سمجهي وينداسين!“ ڪپڙي فروش پنهنجي صندوق بند ڪئي ۽ مڙئي اجائي گفتگو ڪرڻ لڳو.

شام جو لي اون آيو تہ هن بہ پنهنجون خدمتون پيش ڪندي چيو آئون ”غوآن“ وڃي رهيو آهيان... جيڪڏهن ڪنهن بہ شيءِ جي ضرورت هجي تہ اوهان لاءِ وٺيو ايندس!“ اهو ٻڌي ايما جي دل ۾ نہ ڄاڻان ڇا آيو جو هن پنهنجي مڙس جي تعريف شروع ڪري ڏني. ”شارل تہ سچ پچ هڪ نيڪ روح آهي. هر شيءِ منهنجي قدمن ۾ آڻيو رکيو ڇڏي!“ اهو ٻڌندي ئي لي اون جي دل جا اڌما سست پئجي ويا ۽ هن بہ ايما جي ها ۾ ها ملائڻ شروع ڪئي.

انهن ڏهاڙن ۾ ايما جي طبيعت ۾ سچ پچ خوشگوار تبديلي اچي وئي. هن پنهنجي ڌيءَ برت کي دائيءَ کان واپس وٺي ڇڏيو ۽ دل سان ور جي خدمت ڪرڻ لڳي. اصل ۾ اهو هن جو هڪ ”خاموش“ احتجاج هو. لي اون کي تہ خبر بہ نہ پيئي تہ جڏهن هو ڊاڪٽر جي گهر مان رخصت ٿيندو هو تہ ايما ڪيس ليئو پائي گهر جي دريءَ مان ويندي ڏسندي رهندي هئي ۽ پوءِ خفگيءَ ۾ مرڪندي هئي. شارل کي تہ هن جي انهيءَ جائز يا ناجائز رومانوي ڏک جو احساس بہ نہ هو ۽ اها ئي ڳالهہ ايما کي ڪاوڙائڻ جو سبب بڻبي هئي. هڪ ڀيري تہ ايما پختو ارادو ڪري ڇڏيو تہ هوءَ لي اون کي اغوا ڪري ڪنهن ڏورانهين علائقي ۾ هلي ويندي. مايوسيءَ جا سبب تہ اڳ ئي گهٽ نہ هئا جو لي اون جي بزدليءَ انهن ۾ واڌارو ڪري ڇڏيو. سندس ذهن ۾ عجيب عجيب قسمن جا شهوت پرستاڻا خيال ايندا رهندا هئا... ڪن وقتن تي تہ هوءَ سچيءَ دل سان خواهش ڪندي هئي تہ شارل ڪيس ماري ماري اڌ مئو ڪري وجهي جيئن پوءِ پلاند ۾ هوءَ ڪنهن بري فعل کي انجام ڏئي سگهي.

ايما جي ٻي ڄيني جڏهن روڳ ٻڌڻ شروع ڪيو تہ پادري صاحب کان دعا ڪرائڻ جو فيصلو ڪيو ويو. پادري صاحب پنهنجي تجربي جي بنياد تي چيو ”اهو تہ ڪنوارين جو روڳ آهي!“

”پر مون کي اهو روڳ شاديءَ کان پوءِ لڳو آهي!“ اها ڳالهہ ايما پنهنجي دل ئي دل ۾ ڪئي. بهرحال پادريءَ جي دعا ڪوبہ ڀوڻو نہ ٻاريو ۽ آخر ۾ پادري صاحب انهيءَ کي هاضمي جي خرابي قرار ڏنو.

برت جڏهن پير پير ۾ پائي هلڻ لڳي تہ هوءَ عام ٻارن وانگيان ماءُ سان چنبڙڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي پر ايما

تہ نہ ڄاڻان ڪهڙي قسم جي ماءُ هئي جو پنهنجي ٻارڙي ٻارڙي بہ ڪيس زهر لڳندي هئي. ٻارڙي جڏهن بہ ويجهو اچڻ جي ڪوشش ڪندي هئي تہ ماءُ ڪيس دڙڪن ۽ داٻن سان پري ڪري ڇڏيندي هئي. حد تہ وري اها جو پنهنجي ڪک مان ڄڻيو ورتل ٻرت مرڳو بدصورت لڳڻ لڳي هيس.

اوچتو هڪ ڏهاڙي لي اون پئرس وڃڻ جو اعلان ڪيو. سڀ تمام ٺيڪ ٺاڪ هو. هن پنهنجي تعليم مڪمل ڪرڻ پٺي گهري پر اصل سبب جو اظهار هو ڪري نہ سگهيو. اصل ۾ هو ٻڌتر واري ڪيفيت ۾ وڪوڙجي مايوس ٿي چڪو هو. جڏهن آخري ڀيرو هو رخصت ٿيڻ لاءِ آيو تہ ڳالهہ سندس چپن تي ايندي رهجي ويئي ۽ مايوس ٿي هو روانو ٿي ويو. ايما جي ڪاوڙ چوٽ چڙهي ويئي جنهن جي اظهار ۾ هوءَ عجيب عجيب حرڪتون ڪرڻ لڳي. هڪ ڀيري هن اوچتو شارل کي چيو "آئون برانڊيءَ جو هڪ ڀرپور گلاس هڪ ئي ساهہ ۾ پي سگهان ٿي!"

"اها تہ ناممڪن ڳالهہ آهي!" شارل پنهنجي مزاج پٽاندڙ چيو، پر ايما جڏهن تڙ تڪڙ ۾ ان جو عملي مظاهرو پيش ڪيو تہ وڏي مادام بوواري (سندس سس) اچرج ۾ اچي ويئي. ان ڏهاڙي هن پٽس کان اڪيلي ۾ پڇيو "پٽ! تون ڄاڻين ٿو تہ تنهنجي زال کي ڪهڙي بيماري آهي؟"

"مما! اها ئي تہ مصيبت آهي!" شارل شڪست جو اعتراف ڪندي وراڻيو "هوءَ هڪ هنڌ ٽڪي پنهنجو علاج بہ تہ نٿي ڪرائي!"

"پٽ! تون هن جي بيماريءَ جو علاج نٿو ڪري سگهين" هن مرڪندي چيو "جيڪڏهن منهنجو وس هلي تہ هڪ هفتي ۾ ئي تنهنجي زال صحتياب ٿي پوي!"

"مما! اهڙي وري ڪهڙي بيماري آهي جيڪا منهنجي سمجهہ ۾ نہ پيئي اچي؟"

"جيڪڏهن تنهنجي زال کي خوراڪ حاصل ڪرڻ لاءِ محنت مزوري ڪرڻي پوي تہ اهو سمورو چڪر ٻن ڏينهن ۾ ٺيڪ ٿي ويندو!" مادام جواب ڏنو. "انسان کي جڏهن آرام طلبيءَ جي عادت پئجي وڃي ۽ بنا ڪنهن تڪليف جي هر شيءِ ملڻ لڳي تہ هر ڳرہ فساد جو سبب بڻجي وڃي ٿو... تنهنجي زال سمورو ڏينهن بيڪار ويٺل هجي ٿي ۽ بيڪار انسان جو مٿو تہ شيطان جو دڪان هوندو آهي... ڇا اها سڌي ڳالهہ بہ تو کي سمجهہ ۾ نہ پيئي اچي؟"

"پر ممي! هوءَ تہ سارو ڏينهن مصروف رهي ٿي!" شارل اچرج ۾ چيو.

"پر ڪهڙي ڪم ۾؟" مادام سنجيدگيءَ سان پڇيو "ڇا بيڪار ڪتابن پڙهڻ ۾ جيڪي مذهب جي برخلاف خدا کان پري وڃن ٿا؟ ياد رک! جيڪو شخص خدا کي نٿو مڃي ان تي شيطان قابض ٿي پوي ٿو ۽ جنهن تي شيطان جو قبضو هجي تہ ان جو انجام هميشہ خراب ٿئي ٿو!" شارل جي ماءُ

سادن لفظن ۾ زندگيءَ جو سمورو فلسفو بيان ڪري ڇڏيو ۽ سندس هر ڳالهہ لفظ بہ لفظ سچ ثابت ٿي.

ايما جي اها عادت هئي تہ هوءَ دريءَ ۾ ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويٺي رهندي هئي ۽ هر اچڻ وڃڻ واري کي ڏسندي رهندي هئي. هڪ ڏهاڙي ڪيس هڪ ناهوڪو جوان رئيساڻي پوشاڪ ۾ پنهنجي گهر ڏي ايندي نظر آيو. سندس پويان هڪ هاري ڪنڌ نمائي هليو پئي ۽ ان سان گڏ دوا فروش جو نوڪر "زوستين" نالي بہ هو. اهو نوجوان "لاروشت" جو جاگيردار هو ۽ پنهنجي هاريءَ جي سير ڇوڙائڻ آيو هو. نوجوان ۽ ڪنواري نواب جو نالو "روڊلف" هو ۽ ماڻهو چوندا هئا تہ سندس آمدني 15 هزار فرانڪ ساليانو هئي. هو تمام تيز ۽ وحشياڻي مزاج جو مالڪ هو جنهن کي عورتن کي ڦاسائڻ ۾ هڪ خاص مهارت حاصل هئي. ڪي پاڪباز عورتون بہ هن جي چار مان بچي نڪرڻ ۾ ناڪام ٿي چڪيون هيون ۽ هتي تہ ايما جڻ پڪل ميوي وانگيان هنج ۾ ڪرڻ لاءِ بي قرار هئي.

هاري مضبوط قدبت جو هڪ صحتمند شخص هو پر سير ڇوڙائڻ مهل پنهنجو رت ڏسي گهبرائجي ويو. ڊاڪٽر رڙ ڪندي ايما کي پنهنجي مدد لاءِ سڏ ڪيو. ايتري ۾ هاري بي هوش ٿي چڪو هو. ايما سرڪي ۾ ڪپهہ پچائي هاريءَ جي لونڙيءَ تي رکي ۽ تمام احتياط سان ڦوڪون ڏيڻ لڳي. ٿورڙي دير کان پوءِ هاري هوش ۾ اچي ويو پر انهيءَ ڏيک جاگيردار روڊلف جا هوش گم ڪري ڇڏيا ۽ هو هڪ ٽڪ بيهي سونهن ۽ جوانيءَ جي هن ڳنڍڪي کي ڏسڻ لڳو پر انهيءَ تجربيڪار شڪاريءَ پاڻ تي قابو پائي ورتو ۽ ائين ظاهر ڪرڻ لڳو تہ ڄڻ ڪوبہ غير معمولي واقعو ٿيو ئي ناهي. موسم جي مناسبت سان ايما کي هلڪو ڦلڪو لباس پهريل هو جيڪا هڪ عام ڳالهہ هئي پر اها ئي عام ڳالهہ روڊلف لاءِ خاص بڻجي ويئي.

شارل پنهنجي مريض کان فارغ ٿي ويو تہ روڊلف بي نيازيءَ واري اداڪاري ڪندي في ادا ڪري روانو ٿي ويو پر رستي ۾ هو ايما کي ڦاسائڻ جي منصوبا بندي ڪرڻ لڳو. هو سوچڻ لڳو تہ "اهڙي بيوقوف ڊاڪٽر کي ايتري سهڻي زال حاصل ڪيئن ٿي ويئي؟ زال ايتري نفيس ۽ نازڪ پر هيءُ ڊاڪٽر تہ بلڪل هن جي ابتڙ آهي. هن جا تہ ننهن بہ اڻ گهڙيل ۽ گندا هئا. زال اهڙي مڙس سان محبت جو اظهار ڪيئن ڪندي هوندي؟ ان جو مطلب آهي تہ هوءَ اجايل ۽ محبت جي بڪايل آهي... گهڻي محنت جي ضرورت ڪانہ پوندي!"

عشق بازيءَ ۾ پيش اچڻ وارين ڏکيائين بابت بہ نواب چڱيءَ طرح غور ڪري ورتو. هڪ عدد ٻارڙي، ٻارڙيسري، مڙس... ملاقات ڪٿي ۽ ڪيئن ٿيڻ کپي؟ انهن سيني ڏکيائين کي هن ساهميءَ جي هڪ پڙ ۾ رکيو ۽ ٻئي پڙ ۾ انهيءَ قاتل حسينہ جون

اکيون، جيڪي خنجر وانگيان سندس دل ۾ لهي ويون هيون. غزالي اکڙين وارو پڙ جهڪي ويو ته هن ٻڙ ٻڙ ڪئي "آئون انهيءَ عورت کي حاصل ڪري ئي رهندس پوءِ پلي مون کي ڪجهه به ڪرڻو پوي!" سموري منصوبابنديءَ کان پوءِ هن پنهنجو پاڻ کي شاباسي ڏني.

گهڻيءَ گهڻيءَ ۾ زراعت واري نمائش جو چرچو هو ۽ سموري آبادي ان جي ئي تيارين ۾ رڌل هئي، بهترين پوشاڪون تيار ٿي رهيون هيون... گهرن جي آرائش تي خاص ڌيان ڏنو پئي ويو. اصل سبب هو ته هن نمائش ۾ وقت جي حاڪم جي اچڻ جي اميد هئي. رٽائرڊ ڪئپٽن "بينيءَ" آجيان لاءِ "گارڊ آف آنر" ڏيڻ وارن سپاهين جي هڪ دستي جو به بندوبست ڪري رکيو هو ۽ انهيءَ نمائش سان روڊلف جون اهي اميدون لاڳاپيل هيون جنهن جي منصوبا بندي هن ڪري رکي هئي. ٽيڻ واري گفتگوءَ جو هڪ هڪ لفظ سندس غور ۽ فڪر جو نتيجو هو. نمائش کي ڏسڻ لاءِ پري پري کان ماڻهو آيل هئا. ميلي جهڙو سمان هو. هڪ هنڌ دوا فروش ۽ مسافر خاني جي مالڪڻ بيهي حالتن تي تبصرو ڪري رهيا هئا." ليوريو ڪپڙي واري هڪ شريف خاندان جو گهر ضبط ڪرائي ڇڏيو هو ۽ "مادام لغران" انهيءَ خلاف نفرت جو اظهار ڪري رهي هئي. اوچتو هن چرڪجي هڪ طرف ڏٺو، دوا فروش "لومي" به سندس نظرن جو پيڇو ڪيو. مادام بوواري ۽ روڊلف هڪ هنڌ بيهي گفتگوءَ ۾ رڌل هئا. مسافر خاني جي مالڪڻ مرڪي دوا فروش کي ڏٺو ۽ چيائين "هل ته ٿورڙو مادام کي سلام ڪري ٿا اچون!" پر عجيب ڳالهه اها ٿي ته روڊلف، دوا فروش کي ڏسندي ئي ايما سان گڏ نظرن کان گم ٿي ويو. الائي هن ايما تي ڪهڙو جادو ڪيو هو جو هوءَ به اڪيلائپ واري ڪنڊ جي ڳولا ڪندي نظر پئي آئي. ٻئي ٽائون هال جي ٻي ماڙ جي دريءَ مان نمائش ڏسي رهيا هئا. اجا تائين روڊلف جي احتياط جي اها حالت هئي جو هن احترام سان ايما جي آڏو جهڪي تعظيم پيش پئي ڪئي، حد ته وري اها ٿي جو هن سندس هٿ جي پٺيءَ تي چمي ڏيڻ کان به پاسو ڪري ورتو هو پر سندس گفتگو ايتري ته جادو پري، لطف ڏيندڙ ۽ پاڪيزه هئي جو ايما اکيون بند ڪري ساڻس ٽائون هال جي بلڊنگ ۾ اچي ويئي هئي.

"ڪاش! آئون اوهان سان گڏ بيهي ٻاهر جو ڏيک ڏسي سگهان ها!" روڊلف هڪ عجيب خواهش جو اظهار ڪيو.

"ته پوءِ ان ۾ ڪهڙي رنڊڪ آهي؟" ايما اچرج مان پڇيو.

"آئون ان معاملي ۾ رسوائيءَ جي حد تائين بدنام آهيان!" روڊلف وراڻيو "۽ بد کان بدنام بڇڙو جي چوٽيءَ موجب جيڪڏهن ڪنهن مون کي اڪيلو توهان سان گڏ ڏسي ورتو ته نه ڄاڻان هو ڇا سمجهندو؟ مادام! هيءَ دنيا ته ڏاري تلوار کان گهٽ ناهي ۽ آئون

پنهنجي دل جي شفاف رت جي آخري ڦڙي ڪي تہ وهائي سگهان ٿو پر اوهان تي ڪنهن جي اگر ڪجهي اهو ڏسڻ منهنجي وس کان ٻاهر آهي، جيتوڻيڪ مون توهان کي ظاهر ۾ فقط ٻہ پيرا ڏٺو آهي!“

”ظاهر مان اوهان جي ڪهڙي مراد آهي؟“ ايما لطف وٺندي پڇيو.

”ظاهر مان منهنجو مطلب جسماني لحاظ سان آهي!“ روڊلف وراڻيو ”هونئن تہ تصور جي اک سان مون توهان کي سوين پيرا ڏٺو آهي... خير سوين پيرا نہ تہ بہ 70 پيرا تہ ائين ضرور ٿيو هوندو... اصل ۾ منهنجي سمجهہ ۾ نہ پيو اچي تہ آئون پنهنجي خيالن جو اظهار ڪهڙي ريت ڪريان؟ ڇو جو مون کي عورتن سان گفتگوءَ جو ڪو وڏيڪ تجربو ڪونهي!“

”شايد انهيءَ سببان اوهين اڃان تائين ڪنوارا آهيو!“ ايما چيو.

”شادي نہ ڪرڻ جو هڪ سبب اهو بہ آهي!“ روڊلف ورندي ڏني، ”پر شاديءَ جهڙي مقدس رشتي کان ڀهرين انسان کي هزار پيرا ويچار ڪرڻ گهرجي ڇو جو اهو ڪو کيل يا تماشو ناهي... انسان جي پنهنجي بقا جو سوال آهي!“ ان سان گڏئي روڊلف هڪ ٿڌو ساهہ ڀريندي چيو ”تقدير بہ ڪيڏي ستمگر آهي... اسان جي ملاقات بہ ان وقت ٿي جڏهن... جڏهن...!“ روڊلف ڇاتي ٻجهي جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنو.

”جيڪڏهن اسان جي ملاقات هن کان اڳ ٿئي ها تہ ڇا ٿي پوي ها؟“

آڪاٽي ڪڙميءَ ۽ شينهن جي

هڪڙو شينهن ڪنهن ڪڙميءَ جي واڙي ۾ گهڙي ويو. ڪڙميءَ ان کي جهلڻ جي خيال کان، سٽ ڏيئي واڙي جو دروازو بندو ڪري ڇڏيو. شينهن جڏهن ڏٺو تہ هتان نڪرڻ جو وس ڪونهي، تڏهن واڙي ۾ جيڪي رڍون پوريل هيون، تن تي ڪاهيائين، پوءِ وري اچي ڍڳن تي وريو، ۽ هڪ ٻئي پٺيان زيان ڪرڻ لڳو. ڪڙميءَ کي اچي سر سان لڳي تہ ”جنهن مال بچائڻ لاءِ شينهن کي مارڻ تي گهرير تي گهرير، سو تہ شينهن ائين ئي وڃي ٿو پيل ڪندو!“ پوءِ دروازو کوليائين ۽ شينهن بہ وجهہ ڏسي ڀڄي ويو.

ڪڙميءَ جي زال اهو لقاءُ بيٺي ڏٺو. ۽ جڏهن مال جي زيان کان کيس ڏکويل ڏٺائين، تڏهن چيائين تہ ”جيڪي ٿيو آهي، سو ٺيڪ ڪيندو هو: ڇو تہ جڏهن اهڙي مرونءَ کي پري کان ڏٺئي ٿي، تہ تڏهن توکي ان کان بروقت پري رهڻ گهريو هو- پوءِ اهڙي مرونءَ کي مورڳو پاڻ وٽ ٻڌي ويهارڻ جو ڪهڙو ڪارڻ هو؟“

ايما مرڪندي چيو. ”اوهين شايد مون بابت بلڪل اڻڄاڻ آهيو!“ روڊلف سنجيدگيءَ سان چيو. ”جيڪڏهن ڪا شيءِ جائز طريقي سان مون کي پسند اچي وڃي تہ آئون سموري دنيا سان ٽڪرائجي بہ انهيءَ کي حاصل ڪرڻ جو حوصلو رکان ٿو!“ روڊلف لفظ ”جائز“ تي خاص طور تي زور ڏيندي چيو جنهن

ڪي ايما دل ئي دل ۾ ساراھڻ لڳي.

نمائش ۾ وقت جو حاڪم تہ نہ اچي سگھيو ھو پر ھن جو ھڪ نمائندو ضرور آيو ھو ۽ ھاڻ اھو تقرير ڪري رھيو ھو پر ٻئي پريمي جا پڪي ان ڪان بي خبر پنھنجي گفتگوءَ ۾ رڌل ھئا. روڊلف ڳالھين جو رخ شڪار طرف موڙي ڇڏيو ۽ پنھنجي شڪاري ڪارنامن جو ذڪر ڪرڻ لڳو جيڪي گھٽو تٽو غلط نہ ھئا. وحشت سان پريل اھي داستان ايما کي گھڻا پسند آيا... ھوءَ ڪنھن اھڙي ئي مرد جي گھرجائو ھئي.

"اوھين ھرويرو پنھنجو پاڻ تي بھتان ھٽي رھيا آھيو!" ايما مرڪندي چيو "منھنجي تہ سمجھ ۾ نہ پيو اچي تہ ڪنھن کي اوھان خلاف ڪھڙي شڪايت ٿي سگھي ٿي؟"

"اصل ۾ مون کي منافقت کان سخت نفرت آھي!" روڊلف وراڻيو. "جيڪي ڪجھ منھنجي دل ۾ ھوندو آھي اھو ئي زبان تي اچي ويندو آھي ۽ دنيا ان کي پسند نٿي ڪري... جيڪڏھن ڪو منھنجي گل تي ڇري رکي اوھان جي سونھن جي تعريف ڪرڻ کان مون کي روڪڻ گھري تہ بہ آئون مڙندس ڪونہ... بس اھا ئي خرابيءَ جي جڙ آھي!"

"ڇا مان سچ پچ اھڙي سھڻي آھيان؟" ايما سنجيدگيءَ سان چيو.

"اوھان کي مون ۾ ڪھڙي خاص ڳالھ نظر آئي؟"

"دليلن سان اھڙين ڳالھين جي سونھن مجروح ٿي ويندي آھي،" روڊلف وراڻيو. "پوءِ بہ آئون بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪريان ٿو... توھان جون اکيون ڏسي انسان کلندي پنھنجي ڇاتيءَ تي گھاءُ کائي سگھي ٿو... اوھان جي جسم جي خاطر ڦاھيءَ تي لٽڪي سگھجي ٿو... اوھان جي سونھن جي انفراديت اھا آھي تہ منجھس چانڊوڪيءَ جھڙو سڪون ۽ صحرا جي اس جھڙي بي چيني بہ آھي... مون جھڙي اڪيلائپ جي ماريل لاءِ اھا سونھن ويران رڻ ۾ ھڪ نخلستان کان گھٽ ناھي...!"

"ڇا اوھين سچ پچ اڪيلائپ جي عذاب مان گذري رھيا آھيو؟"

"ڪي روح انھيءَ عذاب مان گذرڻ لاءِ ھوندا آھن!"

"پر اوھين آزاد ۽ خودمختيار آھيو... جيئن وڻي تيئن ڪري سگھو ٿا!"

"آزاديءَ جي بہ ھڪ حد ھوندي آھي!" روڊلف چيو "جھڙوڪ جيڪڏھن مان پنھنجي دل گھري ھستيءَ کي ٻانھن ۾ ڀرڻ کان معذور آھيان تہ انھيءَ آزاديءَ جو ڪھڙو فائدو؟"

"اڳھاڙن جذبن ۽ اخلاقن ۾ اھا ڪشمڪش تہ ڏاڍي پراڻي آھي!" ايما سندس مطلب سمجھي محتاط انداز اختيار ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي چيو.

"پر جڏھن ماڻھو قيد ٿي پوي تہ منھنجي خيال ۾ اخلاقيات جو قانون لاڳو نہ ھئڻ گھرجي،" روڊلف چيو.

"اوھان جو مطلب آھي تہ جيئن

پاڳلن تي قانون لاڳو نٿو هجي!"

"بلڪل... بلڪل! اوهين ته منهنجي اميد کان به وڌيڪ ذهين آهيو!" روڊلف چيو "عام طور تي سهڻن مهاندن وارا عقل کان خالي هوندا آهن پر اوهين ته..." اهو چئي روڊلف وڏي احترام سان ايما جو هٿ پڪڙيو.. ۽ ايما انهيءَ کي ڇڏائڻ جي ڪا به ڪوشش ڪانه ڪئي... اها روڊلف جي هڪ تمام وڏي ڪاميابي هئي... هو پنهنجي راند جو هر هڪ پتو وڏي مهارت سان کيڏي رهيو هو... ايما جي هٿن جي ڪنبڻ مان هن هر ڳالهه جو اندازو لڳائي ورتو... هوڏانهن ايما سندس شخصيت کان مڪمل طور تي متاثر ٿي چڪي هئي...!

"منهنجي خيال ۾ اسان کي نماءَ جي رونق به ڏسي وڃڻ گهرجي. روڊلف وڏي احترام سان ڪيس ٻاهر آڻيندي چيو. ايما جي دل ۾ آنڌ مانڌ مچي چڪي هئي ۽ هوءَ اندران ڪنهن خشڪ پن وانگيان ڪنبي رهي هئي. ملاقاتن جي تصور ڪيس مدهوش ڪري ڇڏيو هو.

روڊلف مناسب جرئت ڪري ورتي هئي ۽ تير ٺيڪ وڃي نشاني تي لڳو هو. ٻيئي هڪ ٻئي کان جدا ٿيا ته ڪاميابيءَ جي نشي ۾ سرشار هئا. شام جو هڪ عظيم الشان دعوت هئي جنهن ۾ پوري عوام شرڪت ڪئي. مادام لغران، دوا فروش لومي، ڊاڪٽر شارل ۽ ايما هڪ هنڌ ڪنا ويٺل هئا. روڊلف ڇاٽي ٻجهي مناسب مفاصلو برقرار رکيو ۽ پري کان ڏسي هن سر جهڪائڻ ئي مناسب سمجهيو جيڪا ڳالهه شارل کي به آئڙي.

انهيءَ ملاقات کي ڇهه هفتا گذري ويا پر روڊلنگ پنهنجي جذبن تي قابو رکيو ۽ ڊاڪٽر جي گهر کان پري ئي رهيو. اهو وقت هن شڪار، سير ۽ تفريح ۾ گذاريو. آخر هڪ ڏهاڙي هو مڪمل تياريءَ سان ڊاڪٽر وٽ پهچي ويو. وٽس هڪ معقول عذر به هو... هن کي ايما جو رنگ ڏسي پيلو پئجي ويو. ان وقت هوءَ ڪمري ۾ اڪيلي هئي ۽ جذبات جي شدت سبب سندس وات مان ڪا به ڳالهه اڪلي نه سگهي.

"آئون تمام گهڻو مصروف بلڪ بيمار هئس ان لاءِ ايترا ڏهاڙا غير حاضر رهيس!" روڊلف سندس نالو وٺڻ کان سواءِ عذر پيش ڪيو.

"ڇا اوهين تمام گهڻا بيمار هئا؟" ايما پريشان ٿيندي پڇيو.

"آئون ڪوشش جي باوجود اوهان جي آڏو ڪوڙ نٿو ڳالهائي سگهان... اصل ڳالهه هيءَ آهي ته آئون اچڻ کان ڇاٽي ٻجهي پاسو ڪندو رهيس!"

"اهو وري ڇو؟" ايما حيرت واري انداز ۾ پڇيو.

"اوهين ان جو مطلب چڱيءَ ريت ڄاڻو ٿيون!" اهو چئي روڊلف لهرين نظرن سان ايما کي ڏٺو جو شرم وچان سندس نظرون جهڪي ويون.

"آئون به ڪيترو نه بدنصيب آهيان!" روڊلف ڏکاري لهجي ۾ چيو.

"اوهان جو نالو به زبان مان ادا ڪرڻ

ڪان قاصر آهيان جيتوڻيڪ اهو نالو
منهنجي دل تي نقش ٿي چڪو آهي.
آئون انهيءَ ڪيفيت کي برداشت نه پيو
ڪري سگهان... بهتر آهي ته آئون
اوهان جي دنيا مان نڪري پري هليو
وڃان ڇو جو آئون تقدير سان ته وڙهي نه
ٿو سگهان، ڪيتري نه ڏکدائڪ
صورتحال آهي جو آئون اوهان بنا رهي
به نٿو سگهان ۽ اوهان کان پري هليو
وڃڻ تي به مجبور ٿي پيو آهيان!“
اهڙو سريلو گيت ٻڌڻ لاءِ ته ايما جا
ڪن سڪي رهيا هئا... گفتگو
جيتوڻيڪ سڪون پرئي انداز ۾
سرگوشين ۾ ٿي رهي هئي پر انهيءَ
سڪون تي هزارين طوفان قربان ڪري
سگهجن پيا. ايما جي سونهن جي غرور
کي ايتري تسڪين ڪڏهن به نه ملي
هئي، هوءَ ته ڄڻ رنگين ڪڪرن جي
مٿان اڏام پري رهي هئي ۽ سندس
خاموشي روڊلف کي حوصلو بخشي
رهي هئي. سر ٻانهن ۾ گفتگو ڪرڻ
وارو دل ئي دل ۾ چئي رهيو هو ”اي
شگفتگيءَ سان پريل گل! ڏس! آئون تو
سان ڪيئن ٿو ملان؟ مون کي پڪ آهي
ته تون پاڻ ڇپيائجي وڃڻ لاءِ بي چين
آهين پر صبر ڪر... اهو وقت وڌيڪ
پري “
”اوهين ڪيترا نه سٺا آهيو!“ ايما
ڪنبڻ واري لهجي ۾ چيو.
”ايما! سونهن ته تنهنجي نگاهن ۾
آهي!“ روڊلف مخاطب ٿيڻ جو انداز
بدلائي ڇڏيو. هنن مادام بوواريءَ کي
ان نالي سان مخاطب ڪيو جيڪو فقط
ڊاڪٽر شارل جو حق هو. لوهه بلڪل
گرم هو... فقط هڪ چوٽ وسيلي ئي
مرضيءَ موجب ڪا به شڪل ڏيڻي
هئي. پر انهيءَ چوٽ جي ضرورت ئي نه
پيئي، ٻاهر ڪنهن جي پيرن جو کڙڪو
ٻڌڻ ۾ آيو ته ٻئي پريم پنڇي آسمان
جي اوچائين تان زمين تي لهي آيا.
ڊاڪٽر شارل اندر آيو ته روڊلف
ضرورت کان به وڌيڪ احترام جو
اظهار ڪندي چيو ”ڊاڪٽر صاحب...
سلام!“ ڊاڪٽر کي هڪ وڏي مرتبي
جي هستيءَ جي واتان اهي لفظ تمام
سٺا لڳا.
”آئون اوهان جي مريض جو احوال
بيان ڪرڻ آيو آهيان!“ روڊلف
سنجيدگيءَ سان چيو. ”پر مادام
بوواري جڏهن اوهان جي مصروفيت ۽
پنهنجي ڪرنڌڙ صحت جو ذڪر ڪيو
ته آئون انهيءَ هاريءَ کي بلڪل وساري
ويٺس جنهن جي اوهان سير ڇوڙائي
هئي!“
”موسيو! اوهين سچ پچ نرم دل جا
مالڪ آهيو!“ شارل چيو. ”مون کي
تحقيق ٻن محاذن تي وڙهڻو پيو
پوي... زال کي دل جي ڏک ڏک جي
بيماري ۽ صبح کان شام تائين
منهنجي مصروفيت! ٻڌايو ته پوءِ ڀلا ڇا
ٿو ڪري سگهجي؟“
”ڊاڪٽر صاحب! اوهين ته انساني
صحت بابت مون کان وڌيڪ ڄاڻو ٿا پر
منهنجي خيال ۾ اهڙي مريض کي کليل
هوا ۾ سئر ۽ تفريح جهڙوڪ، گهوڙي
سواريءَ مان ڪافي فائدو پهچي سگهي

ٿو.“

”بلڪل! بلڪل! گهوڙي سواري ته انساني صحت لاءِ اڪسير هوندي آهي!“ ڊاڪٽر پنهنجي ماهراڻي راءِ جو اظهار ڪيو.

”اهو ته تمام عمدو خيال آهي... مٿس ضرور عمل ٿيڻ گهرجي!“

”پر ان تي عمل ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟“ ايما مداخلت ڪئي. ”مون وٽ گهوڙو ته آهي ئي ڪونه!“

”اهو ڪو مسئلو ناهي!“ روڊلف پنهنجو منصوبو ڪامياب ٿيندي ڏٺو ته هڪدم چيائين. ”مون وٽ ٻه وڏا اصيل گهوڙا آهن... اوهان جو حڪم هجي ته اڄ ئي موڪلي ڏيان!“

”اسين اوهان جي اها پيشڪش قبول نٿا ڪري سگهون!“ ايما معذرت واري لهجي ۾ چيو. ڊاڪٽر اچرج ۾ پنهنجي زال ڏي ڏٺو. روڊلف مرڪي خاموش ٿي ويو پر دل ئي دل ۾ هو هن جي شاطراڻي چال کي داد ڏيڻ لڳو. جڏهن روڊلف روانو ٿي ويو ۽ زال مڙس اڪيلا رهجي ويا ته شارل احتجاج ڪندي چيو ”ايما ڊارلنگ! اها وري ڪهڙي حماقت هئي؟ هو شريف ماڻهو تنهنجي صحت جي لاءِ گهوڙو پيش ڪري رهيو هو پر تو هن جي خلوص ڀرئي پيشڪش کي خراب طريقي سان رد ڪري ڇڏيو! ڇا سوچيندو هوندو؟“

ايما منهن سجائيندي عذر پيش ڪرڻ شروع ڪري ڏنا ”ماڻهو ڇا چوندا؟ ڳالهه ٿورڙي نامناسب لڳي ٿي.“

”مون کي ماڻهن جي ڪابه پرواهه ڪانهي!“ ڊاڪٽر زال کي نرم پوندي ڏٺو ته پيار سان چيائين ”منهنجي لاءِ تنهنجي صحت ئي سڀ ڪجهه آهي!“

”شارل! تون ته اجايو ٿو ناراض ٿين!“ ايما هٿيار ڦٽا ڪندي چيو. ”آئون گهوڙي سواري ڪيئن ٿي ڪري سگهان؟ مون وٽ سواريءَ وارو ڪوٽ ڪٿي آهي؟“

”ڪوٽ سڀاڻي ٻه سگهجي ٿو!“ ڊاڪٽر فيصلو ڪندي چيو.

”ٺيڪ آهي... جيڪڏهن تون ضد تي آهين ته آئون پنهنجو عذر واپس ٿي وٺان!“ ايما زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو هار مڃيندي چيو.

ڪجهه ڏهاڙن ۾ ايما جو ڪوٽ تيار ٿي ويو ته شارل روڊلف کي خط وسيلي اطلاع ڏنو ته ڪيس نيڪ دل روڊلف جي خلوص ڀري پيشڪش منظور آهي ۽ هو گهوڙي جو بي چينيءَ سان انتظار ڪري رهيو آهي. خط ملندي ئي روڊلف پاڻ ٻه سواريءَ جي قيمتي لباس ۾ هو. دوا فروش ”اومي“ دٻيل زبان ۾ چيو ”گهوڙا جيتوڻيڪ اصيل لڳن ٿا پر جانور تي ڪهڙو اعتبار؟ اوهين مهرباني ڪري محتاط رهجو!“

”جناب! آئون ته اوهان جي نظر جو قائل ٿي ويس!“ روڊلف، دوا فروش کي شاباسي ڏيندي چيو ”اهي گهوڙا ته سوار جي اشاري تي عمل ڪرڻ وارا جانور آهن... اوهين آزمائي سگهو ٿا!“

اهڙي طرح پاڙيسرين جي دعائن سان ايما گهوڙي تي سوار ٿي. ٿورڙي مفاصلي تي روڊلف جو گهوڙو به تيار بيٺو هو. ٻيئي گهوڙا وچولي چال هلندا سيني جي نظرن کان گم ٿي ويا. کلي هوا، صحتمند گهوڙي جي سواري ۽ من پسند مرد جو ساٿ، ايما کي تمام گهڻو مزو اچڻ لڳو. هن پنهنجو وجود ائين ڍرو ڇڏي ڏنو جيئن ڊسمبر جي اس ۾ انسان پير ڦهلائي آرام سان ويهي رهندو آهي. سرسبز ۽ شاداب جهنگ جو آغاز ٿيو ته ايما جي دل جي ڌڪ ڌڪ تيز ٿي وئي. روڊلف مرڪي سندس حوصلي افزائي ڪئي... جابلو چڙهائي شروع ٿي جنهن کان پوءِ ٿورڙي ئي دير ۾ سندن آڏو کليو ميدان اچي ويو... هتي جو گاهه ريشم کان به وڌيڪ نرم هو ۽ گلن جا رنگ به گهڻا شوخ هئا. انهيءَ ڏيک کي ڏسي هو ٻت ٻڻجي ويئي. روڊلف گهوڙي تان لهي ان کي کليو ڇڏي ڏنو. پوءِ ايما کي سهارو ڏيئي هيٺ لاٿائين. اهو سهارو اهڙي ته بي تڪليفيءَ سان ڏنو ويو هو جو ايما جي ڪنن جون پاپڙيون ڳاڙهيون ٿي ويون. ٻيئي بي فڪريءَ سان هڪٻئي جي ويجهو ويهي رهيا ته روڊلف مرڪندي چيو "ڇا اسان ٻنهي جي تقدير هڪ ناهي ٿي ويئي؟" ان سان گڏوگڏ هن بيباڪيءَ سان ايما جي چيلهه تي هٿ رکي ڇڏيو. ايما ڪنبندي پوئتي هٽي ويئي، "موسيو! پليز! اوهين چڱيءَ طرح ڄاڻو ٿا ته اهو ناممڪن آهي... اوهين پنهنجي جذبن تي قابو رکو!" اهو چئي هوءَ اٿڻ لڳي ته روڊلف مضبوطيءَ سان ڪيس پڪوڙي وڌو ۽ چيائين "محترم! ڇا ناممڪن آهي؟ پنهنجي من پسند مرد سان گڏ اڪيلائپ ۾ اچڻ يا پنهنجو پاڻ کي فطرت جي خوشگوار ترين عمل کان محروم رکڻ... مون اڳ ئي چيو آهي ته مون کي منافقت کان سخت نفرت آهي... هن وقت به اوهين سچيءَ دل سان گهرو ٿا ته منهنجي ٻانهن ۾ اچي وڃو پر اوهين منافقت کان ڪم وٺي رهيا آهيو!" ان سان گڏ ئي روڊلف جي پڪڙ وڌيڪ مضبوط ٿي ويئي. ايما برسات ۾ پنل ڳيريءَ وانگيان ڪنبڻ لڳي ۽ هن ڪنبندڙ لهجي ۾ چيو "مون کي اوهان کان خوف ٿي رهيو آهي... پليز مون کي ڇڏي ڏيو ۽ واپس هلو... مون کي تڪليف پيئي ٿئي!"

روڊلف جو بدليل لهجو سچ پچ ڪيس ڊپ ۾ وڪوڙي رهيو هو. روڊلف مرڪندي نئين سري سان شرافت جو نقاب اوڍيندي ۽ ڪيس آزاد ڪندي چيو "ٺيڪ آهي... جيئن اوهان جي مرضي!"

"آئون سچ پچ پاڳل آهيان جو اوهان جون ڳالهيون ٻڌي رهي آهيان!" اهو چئي ايما اٿي ٻيهي رهي پر گهوڙن ڏي وڃڻ بجاءِ سرجهڪائي اتي ئي ٻيني رهي. روڊلف دل ۾ سوچيو "فقط هڪ لهس جي ڪسر رهجي ويئي آهي!" اهو سوچي سندس لهجو بدلجي ويو ۽ هو اڳ وانگيان باادب ٿي ويو ۽ اتي ايما جي ويجهو ويهي رهيو.

"اوهان کي غلط فهمي ٿي رهي آهي مادام! آئون فقط اوهان جو ٻچاري آهيان... اوهان جي توهين ڪرڻ جو گناهہ ڪيئن ٿو ڪري سگهان؟ خدا جي واسطي اوهين منهنجي دوست... منهنجي ديوي بڻجي وڃو... بس مون کي ٻيو ڪجهہ بہ نہ گهرجي... اوهان جي قربت کان محروم ٿي آئون آپگهات ڪري ڇڏيندس!" اهو حربو ڪارگر ثابت ٿيو ۽ ايما مرڪڻ لڳي. روڊلف آرام سان سندس هٿ پڪڙي ورتو... ايما نيم دليءَ سان هٿ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي، روڊلف آخري وار ڪندي چيو "پنهنجو پاڻ کي حقيقي خوشيءَ کان محروم نہ ڪر ايما!"

"آهہ روڊلف! هيءَ ڇا ٿي رهيو آهي؟" اهو چئي ايما پنهنجو متو سندس ڪلهي تي رکي ڇڏيو. سندس اکين ۾ جذبن جي شدت وڳهي ڳوڙها اچي ويا ۽ سنهڙو جسم هوريان هوريان ڪنبڻ لڳو... پوءِ هن ٻنهي هٿن سان پنهنجو چهرو لڪائي ڇڏيو ۽ هڪ ڏکهو ساهہ ڪڍندي پنهنجو پاڻ کي شيطان جي حوالي ڪري ڇڏيائين...!

شام لٿي هو واپس وستيءَ ۾ موٽي آيا. گهر جي ويجهو پهچي هوءَ پنهنجي گهوڙي کي تيز ڊوڙائڻ لڳي. روڊلف چاٽي ٻجهي پويان رهجي ويو... هو ڄاڻندو هو تہ اها دوري مستقبل جي قربت لاءِ بيحد ضروري آهي. پاڙيسري دربون کولي ڪيس ڏسڻ لڳا. هوءَ آڪڙجي گهوڙي تي ويٺل هئي ۽ هر لحاظ سان چاڪ ۽ چوبند پئي ڏسڻ ۾ آئي.

"جهنگ جو سئر تہ سچ پچ ايما لاءِ تمام مفيد ثابت ٿيو آهي!" شارل جوٽس کي تمام غور سان ڏسندي پڻ پڻ ڪئي.

رات جو زال مڙس ڪاڌي جي ميز تي گڏ ويٺا تہ شارل مرڪندي چيو. "ايما هڪ سٺي خبر آهي!" مادام بنا ڪجهہ چوڻ جي سوال وارين نگاهن سان پنهنجي ور کي ڏٺو.

"موسيو اليگزينڊر وٽ هڪ گهوڙي آهي... ٿورڙو منڊڪائي ٿي پر آهي اصيل... مون تو لاءِ سٺو فرانڪن ۾ خريدي ورتي آهي... مون ٺيڪ ڪيو نہ؟"

"تو غلط ڪين ڪيو شارل!" ايما زبردستي مرڪڻ جي ڪوشش ڪندي وراڻيو "هونئن رات جو تون ڪٿي وڃين تہ نہ رهيو آهين؟"

"هڪ مريض کي ڏسڻ وڃڻو تہ آهي!" شارل معذرت واري لهجي ۾ چيو.

"سائين! اهو تہ تنهنجي فرض ۾ شامل آهي!" ايما جواب ڏنو ۽ اهو چوندي ئي هوءَ اتي ۽ پنهنجي ڪمري ۾ هلي وئي. اڪيلائي ميسر ايندي ئي جهنگل وارو جذباتي ٿي منظر سندس تصور ۾ اڀري آيو. روڊلف جون مضبوط ٻانهون ۽ بي لغام وحشت ياد ايندي ئي هوءَ اٿي آئيني جي آڏو بيهي رهي ۽ پنهنجي سراپي جو جائزو وٺڻ لڳي... پنهنجو جسم هن کي ڪڏهن

به ايترو ڪشش پريو نه لڳو هو... هن چپن ۾ چيو "منهنجو هڪ عاشق به آهي... هڪ نوجوان ڪي منهنجي باهه پاريندڙ سونهن چريو ڪري وڌو آهي...!" خوشيءَ جو اهو بخار جيڪو بري فعل جو نتيجو هوندو آهي پنهنجي عروج تي هو ۽ سندس ڪنن ۾ حوس سان پريل آهن جي گونج رچي ويئي هئي... جنهن ڪيف، سرور ۽ سرمستيءَ کان هوءَ محروم رهي هئي آخرڪار اڄ ان منجهه ئي سرشار ڏسڻ ۾ پئي آئي. سندس نراڙ تي پڇتاءِ جو ڪوبه اهڃاڻ نه هو. جڏهن دل جي ڪرسيءَ تي شيطان قابض ٿي پنهنجي ربو بيت جو اعلان ڪري وٺي ٿو ته اها ئي ڪيفيت گمراهه انسان تي طاري ٿي وڃي ٿي. هن کي اهي هڙيئي زنانا ڪردار ياد آيا جنهن بابت هن فحش ڪتابن ۾ پڙهيو هو... خراب عورتن جا اهي هڙيئي گيت فضا ۾ گونجڻ لڳا جن بابت هوءَ پڙهندي لطف اندوز ٿيندي رهندي هئي... هاڻ هوءَ عملي طور تي انهيءَ ميدان ۾ لهي چڪي هئي. هن چپن ۾ چيو "مون پنهنجي گهٽ ۽ پنهنجي محرومين جو پلاند وٺي ڇڏيو ۽ آئنده به وٺندي رهنديس!"

پيو ڏهاڙو جهنگ ۾ ملاقات جي اميد پرئي مناس سان شروع ٿيو. ٻيئي هڪ ڀيرو ٻيهر انهيءَ ئي اڪيلائيءَ واري ڪنڊ ۾ هئا پر فرق فقط هيءَ هو ته اڄ ايما تي وحشت سوار هئي... اهڙي وحشت جنهن روڊلف جهڙي تجربيڪار ڪيڏاريءَ کي به چرڪائي وڌو... هو گهڙي گهڙي هڪ ئي جملو ورجائي رهي هئي "منهنجا عاشق! وري وري چئو ته تون منهنجو ديوانو آهين ۽ منهنجي پيرن جون ترين چٽڻ لاءِ بي قرار آهين!" ٻنهي تي اهڙي ته شيطانيت سوار هئي جو خود شيطان به شرم وچان ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو ۽ ٻنهي کي اڪيلو ڇڏي ڏنائين. انهيءَ ٻي ملاقات کان پوءِ ٻنهي شرم ۽ حيا کي هميشه جي لاءِ رخصت ڪري ڇڏيو. هاڻ اهي هڪ ٻئي کي خط به لکڻ لڳا... ڪن ڏهاڙن کان پوءِ ايما کي هڪ نئين ترڪيب سجهي آئي... شارل کي سڄ اڀرڻ کان اڳ هڪ ويجهي ڳوٺ ۾ وڃڻو هو. ايما پنهنجي مڙس کي "سوين احترامن" سان رخصت ڪري ڇڏيو. ۽ ڊڪندي پنهنجي محبوب وٽ وڃي پهتي... سرور وڳهي سندس ڻگَ ڪاندارجڻ لڳا... عورت جڏهن پنهنجي آبروءَ جهڙي شيءِ قربان ڪرڻ تي سندرو ٻڌي بيهي رهي ته سمورا خوف ڪائنس پري ڀڄي وڃن ٿا. ڏينهن جي روشنيءَ ۾ ڪئڻ ۽ وڃن کان ڊڄڻ، رڙيون ڪرڻ واري مخلوق رات جي اونده ۾ وڏن وڏن خطرن کي به خاطر ۾ نٿي آڻي. ايما نندڪڙي محبوب کي وڃي ڀاڪر ۾ ڀري ورتو. روڊلف سندس انهيءَ جرئت تي حيران رهجي ويو... "ايما... تون!" هو فقط ايترو ئي چئي سگهيو.

پهرين مهم ڪامياب رهي ته پوءِ ايما جو روز اهو ئي دستور بڻجي ويو. ڪيس جڏهن به موقعو ملندو هو، هوءَ

پنهنجي محبوبہ جو در وڃي ڪڙڪائيندي هئي. شروع شروع ۾ جڏهن هوءَ ڪاوڙيل ڏڳن ڪي ڏسندي هئي تہ ڪانئن ڊڃي تيز ڊوڙڻ لڳندي هئي ۽ انهيءَ ئي شڪل ۾ جڏهن هو پنهنجي عاشق جي گهر پهچندي هئي تہ روڊلف حيران رهجي ويندو هو. اهڙي حوس پرست عورت جو پالو ساڻس ڪڏهن بہ نہ پيو هو. هر ملاقات ڪان پوءِ جڏهن هوءَ رخصت ٿيندي هئي تہ مختلف بهانن سان وقت ڪي پيئي ٽاريندي هئي يا اڪثر روئڻ لڳندي هئي، اهڙين طوفاني ملاقاتن روڊلف ڪي ڊپ ۾ وجهي ڇڏيو هو. هوريان هوريان هو بيزار ٿيڻ لڳو. آخر هڪ ڏهاڙي هن صاف صاف اکرن ۾ ڪيس چئي ڏنو "تنهنجو روزانو اچڻ خطري ڪان خالي ناهي... راز کلي پيو تہ بدنام ٿي ويندا سين!"

ايما ڪي فقط هڪ ئي فڪر هو تہ ڪٿي زندگيءَ جو اهو خوشگوار معمول بدلجي نہ وڃي. ان ۾ هڪ معمولي تبديليءَ جي بہ هوءَ روادار نہ هئي. بدناميءَ جو خوف سندس دل مان بنهہ ختم نہ ٿيو هو. جڏهن هوءَ وستي ۾ داخل ٿيندي هئي تہ هر دري ۽ هر دروازي ڪي وڏي غور سان ڏسندي هئي. معمولي ڪان معمولي ڪڙڪي تي بہ هوءَ ڇرڪي پوندي هئي ۽ خوف وچان سندس رنگ پيلو پئجي ويندو هو... هڪ ڏهاڙي هوءَ صبح جو سويل واپس اچي رهي هئي تہ اوچتو ڪنهن بندوق جي نالي پاڻ ڏي تاڻيل ڏسي هوءَ بي هوش ٿيندي ٿيندي ذري گهٽ بچي وئي. اهو "ڪئپٽن بيني" هو جيڪو غير قانوني طور تي تترن جو شڪار ڪري رهيو هو. ايما ڪي ڏسي هن سڪ جو ساهہ کنيو... هوڏانهن ايما ڪي سندس وات ۾ جيڪو ڪجهہ آيو اهو چئي ڏنائين "اصل ۾ منهنجي ٻارڙي پنهنجي آيا وٽ رهي ٿي... آئون هن ڪي ڏسيو پيئي اچان!" اهو چوڻ ڪان پوءِ ڪيس غلطيءَ جو احساس ٿي ويو ڇو جو واديءَ جو ٻچو ٻچو ڄاڻندو هو تہ سندس ڌيءَ ونس ئي رهي ٿي پر ڪئپٽن پاڻ ايترو تہ پريشان هو جو انهيءَ ڪوڙ تي ڌيان ڏيڻ بنا ئي هليو ويو. پوءِ بہ ايما ڪي انهيءَ خوف اچي ورايو تہ جيڪڏهن ڪئپٽن ان جو ذڪر ڪٿي ڪري وڌو تہ ڇا ٿيندو؟ انهيءَ واقعي ڪان پوءِ ايما ڪي قدر محتاط ٿي وئي... ۽ پوءِ اهي ملاقاتون آڌيءَ رات جي ويجهو گهر سان ڳنڍيل هڪ ويران باغ ۾ ٿيڻ لڳيون. روڊلف هڪ وڏو چوغو پائي اچي ويندو هو ۽ پوءِ ڪو پٿر وغيره ڪٿي دروازي تي هڻندو هو. ايما غفلت جي ننڊ ۾ ستل پنهنجي ور جي پاسي مان اٿي ٻاهر اچي ويندي هئي ۽ روڊلف ڪيس چوغي ۾ لڪائي باغ جي ٻي ڪنڊ ۾ وٺي ويندو هو.

برسات جي ڏهاڙن ۾ اهي ڪنهن وٿاڻ ۾ پناهہ وٺندا هئا پر جيڪڏهن ڪو پن بہ ڪڙڪندو هو تہ هو ڇرڪي اٿندا هئا. روڊلف جي لاءِ اهو سودو مهانگو نہ هو. ايما جي جوش ۽ جذبي سان سندس خود پسندي ۽ شهوت

ٻنهي جي تسڪين ٿي رهي هئي... پر انهيءَ راند جي لاڳيتي ڪيڏڻ جي به هڪ حد هوندي آهي... هاڻ اهي باقاعدي زال ۽ مڙس واري حياتي گهارڻ پئي لڳا جنهن ۾ سندس جوش ۽ جذبي ۾ اڳ واري شدت نه رهي هئي.

ايما جو پيءُ رواڄ پنهنجي علاج جي شڪريي طور هر دفعي هڪ اصيل ڪڪڙ موڪليندو رهندو هو ۽ ان سان گڏ نيڪ تمنائن سان ڀرپور خط به هوندو هو. هن ڀيري خط وصول ٿيو ته ان کي پڙهي ايما کي پنهنجي ڪنوار پڻ وارو زمانو ياد اچي ويو. ڪيس پنهنجي گناهه کان پاڪ زندگي ياد آئي ته ٿورڙي دير لاءِ ڪيس اداسي وڪوڙي ويئي. ان ڏهاڙي هن اميد جي برخلاف پنهنجي ڌيءَ برت کي ڏاڍو پيار ڪيو. هڪ ڊگهي عرصي کان پوءِ هن شارل کي هڪ زال جي نگاهن سان ڏٺو ۽ سوچيائين "آخر هيءُ شخص مون کي ايترو ناپسند ڇو آهي؟" ۽ جڏهن ڪوبه معقول سبب ڳولي نه سگهي ته سندس اداسيءَ وڌي ويئي. انهيءَ رات هوءَ پنهنجي عاشق جي به گرمجوشيءَ سان آجيان ڪري نه سگهي... جنهن جي جواب ۾ روڊلف به ٽن ڏهاڙن تائين غائب رهيو. ڄڻ هن عملي طور تي ثابت ڪري ڇڏيو ته هاڻ ڪيس پراڻي محبوبا جي ڪا خاص پرواهه ناهي. ان دوران ڊاڪٽر شارل هڪ صحتمند شخص جي مڙي ويل پير کي سڌو ڪرڻ لاءِ آپريشن ڪيو جيڪو تمام خراب

نموني ۾ ناڪام رهجي ويو ۽ پير جو زخم جڏهن ناسور بڻجي ويو ته مريض جي ٽنگ وڍي ڇڏڻي پيئي. مادام بوواري جي نظرن ۾ ور جو باقي رهيل کهيل ڀرم به خاڪ ۾ ملي ويو. هن شرمسار ور کي وڌيڪ شرمندو ڪندي بي رحميءَ سان چيو "شارل! تون زندگي ۾ ڪوبه ڪم طريقي يا سليقي سان ڪرڻ جي قابل ئي نه آهين!"

"پر ڊارلنگ! منهنجي علاج مان ته بي شمار مريض صحتياب به ته ٿي چڪا آهن!" شارل دکدائڪ لهجي ۾ چيو "مون کي پنهنجي انهيءَ غلطيءَ تي دلي افسوس ٿي رهيو آهي!" اهو چئي هن پنهنجي زال جي ڪلهي تي هٿ رکيو ته هوءَ سٽ ڏيئي پري هٽي ويئي ۽ ڪاوڙ ۾ چيائين، "مون کان پري رهه... اهي آڱر مون کي پسند ناهن!"

شارل انهيءَ هلت تي حيران ۽ ششدر رهجي ويو ۽ ايما پيرن کي زور سان زمين تي هڻندي پنهنجي ڪمري ۾ بند ٿي ويئي.

انهيءَ رات هن پنهنجي عاشق جي هڪ نئين جوش سان آجيان ڪئي ۽ صاف لفظن ۾ چيائين ته "مون کان هاڻ هن حياتيءَ وارو عذاب برداشت نٿو ٿئي... بهتر آهي ته اسين هتان کان ڪٿي پري هليا وڃون ۽ هڪ نئين حياتيءَ جي شروعات ڪريون!"

روڊلف پهرين ته ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري ڇڏيو پر جڏهن ايما سنجيدگيءَ سان ٻيهر ان جو ذڪر ڪيو ته روڊلف چيو

"تون تہ سچ پچ چري ٿي پيئي آهين!"
روڊلف جي سمجھ ۾ اها ڳالھ پيئي آئي تہ سندي محبت ۾ آخر ايترا مونجهارا ڇو ٿا پيدا ٿين؟ ايما جيترو پنهنجي ور کان بيزار ٿيندي پيئي ويئي اوترو ئي روڊلف جي پيار جو ڀوت مٿس سوار ٿيندو پئي ويو.

هڪ ڏهاڙي پراڻو وياج خور "ليوريو" نئون چار ڪٽي ڊاڪٽر صاحب جي در تي حاضر ٿيو ۽ ايما جي آڏو هن طرحين طرحين جي شين جا ڍير لڳائي ڇڏيا. ايما کي معمول پٽاندڙ ان ڏهاڙي بہ ڪا شيءِ پسند نہ آئي تہ وياج خور پٺرس ۾ ملندڙ قيمتي شين جو ذڪر ڪجھ اهڙي انداز ۾ ڪيو جو ايما پنهنجي عاشق کي سوکڙي ڏيڻ لاءِ هڪ چهبڪ جي فرمائش ڪري وڌي. ڪن ڏهاڙن کان پوءِ ليوريو هڪ سهڻو چهبڪ آڻي ميز تي رکيو ۽ قيمت جو ذڪر بہ نہ ڪيائين. ايما اهو چهبڪ روڊلف کي ڏيئي ڇڏيو. ٽن ڏهاڙن کان پوءِ وياج خور ليوريو 2 سئو ستر فرانڪن جو بل ڪٽي اچي سهڙيو تہ ايما جا هوش اڏامي ويا.

"هڪ چهبڪ جي قيمت ٻہ سئو فرانڪ؟" هن اچرج مان پڇيو.

"جيڪڏهن اوهان کي سودو قبول ناهي تہ چهبڪ واپس ڪري ڇڏيو!" ليوريو مرڪندي چيو. "ڇڱو ڀلا آئون پاڻ ئي موسيو شارل کان اهو چهبڪ واپس وٺي ٿو ڇڏيان!"

"نہ... نہ... تون چهبڪ کي ڀلجي وڃ!" ايما ٻي ڇينيءَ سان چيو.

ليوريو دل ئي دل ۾ گدگد ٿيندي چيو "محترمہ! منهنجي چار مان ڪير بہ بچي نہ ٿو سگهي."

اها رات ايما وڏي پريشانيءَ ۾ گذاري. ايتري وڏي رقم تہ وٽس هئي ڪانہ... پر ٻئي ڏهاڙي هڪ عجيب اتفاق ٿيو جو شارل جي وڪيل سون جون 14 اشرفيون شارل کي موڪليون. ڊاڪٽر کي انهيءَ رقم جي تمام گهڻي گهرج هئي. ايما اها رقم چوري ڪري ورتي ۽ ليوريو جو قرض لاهي ڇڏيائين. پنهنجي ئي گهر ۾ اها سندس پهرين چوري هئي.

ان کان پوءِ جڏهن هيڪ پري ٿي ويئي تہ هوءَ روڊلف تي سوکڙين جي بارش ڪرڻ لڳي. پهرين تہ هوءَ پنهنجي آبرو لٽائي رهي هئي ۽ هاڻ گهر جا اثاثا بہ لٽائڻ لڳي. انهيءَ زماني ۾ وڏي مادام بوواري پنهنجي پٽ وٽ ٽڪڻ لاءِ آئي تہ ايما کي پنهنجي آزادي ڪسجندي نظر اچڻ لڳي. هوءَ تجربيڪار سس جي اکين ۾ ڌوڙ نٿي وجهي سگهي. نتيجو اهو ٿيو جو نئين ڏهاڙي ئي سس ۽ ننهن ۾ جنگ جو ميدان گرم ٿي ويو ۽ ويچارو شارل جهڪيءَ جي ٻن پڙن ۾ پيسجڻ لڳو. جوٿين ڏهاڙي وڏي مشڪل سان ايما پنهنجي عاشق سان ملاقات ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويئي ۽ پنهنجي پراڻي مطالبي کي هن ڪجھ اهڙي سنجيدگيءَ سان پيش ڪيو جو روڊلف جي لاءِ ڀڄڻ جي ڪابہ واٽ ئي نہ رهي، تنهنڪري هن موضوع تي گفتگوءَ جي

شروعات ڪندي پهريون سوال ڪيو "تنهنجي ڏيءَ برت جو ڇا ٿيندو؟" ايما ٿورڙي دير غور ڪرڻ ڪان پوءِ فيصلي واري نوع ۾ چيو "هن ڪي اسين پاڻ سان گڏ وٺي هلنداسين!"

"تمام سٺو!" روڊلف دل ئي دل ۾ چيو "ڪهڙو نه سهڻو موڙ آهي... محبوبا سان گڏ هاڻ مون ڪي اولاد به ملي رهيو آهي!"

روڊلف بظاهر هتيار ڦٽا ڪري ڇڏيا ۽ ٻيئي ڄڻا فرار ٿيڻ جي منصوبا بندي ڪرڻ لڳا. غور ۽ فڪر ڪان پوءِ سامان جي لسٽ تيار ٿي ويئي ۽ ڏينهن ۽ تاريخ جو به فيصلو ٿي ويو. ايما جي مٿي تان ڄڻ مٿين بار لهي ويو. هوءَ خوش ۽ خرم رهڻ لڳي. سس جو احترام، ور سان زالن جهڙو سلوڪ ۽ ٻارڙيءَ سان محبت... ايما جي ته ڄڻ ڪايا ئي پلٽجي ويئي... ان سان گڏ هن موسيو ليوريو کي پنهنجي ضرورت جون شيون ميسر ڪري ڏيڻ جو آرڊر به ڏيئي ڇڏيو. "هڪ عدد قيمتي برقعو، هڪ ٽرنڪ ۽ وچين سائز جو سفري بئگ... وغيره."

"مادام! ڇا اوهين ڪنهن سفر وڃي رهيا آهيو؟" وياج خور حيران ٿي پڇيو.

"نه... نه...! خير ۾ تون پنهنجي ڪم سان ڪم رک!" ايما وراڻيو.

"تمام سٺو مادام!" ليوريو مرڪي خاموش ٿي ويو.

"۽ ها! سمورو سامان پاڻ وٽ ئي رکي ڇڏجانءِ... آئون پاڻ اچي وصول ڪنديس!"

ايما ڪيس آخري هدايت ڪئي.

واديءَ مان هميشه لاءِ فرار ٿي وڃڻ ۾ هاڻ فقط هڪ ڏهاڙو باقي وڃي بچيو هو. روڊلف پنهنجي ڪمري ۾ ويهي لاڳيتو غور ڪري رهيو هو. اوچتو بيزاريءَ مان هن چيو "نه... هرگز نه... هزار ڀيرا بلڪ ڪروڙ ڀيرا نه... مون کان اها حماقت اصل نه ٿيندي!" اهو چئي هو پنهنجي الماڙيءَ آڏو اچي ويهي رهيو ۽ خطن سان ڀريل هڪ دٻو ڪڍي هن ميز تي رکي ڇڏيو... منجهس ايما کان سواءِ سندس پراڻين محبوبائن جا خط هئا جن کي هو هميشه "محبوبائون" ڪري ڇوندو هو. هن مرڪي دٻي ڏي ڏٺو ۽ چيائين "بيوقوفي جي انهيءَ ڳنڍڪي کي باهه جي حوالي ڪري ڇڏڻ گهرجي!" پوءِ هو وڏي اطمينان سان ويهي ايما جي نالي خط لکڻ لڳو.

"جان کان به پياري ايما! آئون تنهنجي حياتي برباد نه ٿو ڪرڻ چاهيان، همت کان ڪم وٺ ۽ مون کي معاف ڪر... جڏهن توکي هيءَ خط ملندو ته آئون تمام پري وڃي چڪو هوندس. جيڪڏهن تون عام آلتو ڦالتو عورتن مان هجين ها ته آئون شايد اهو تجربو به ڪري وٺان ها پر تون ته پوڄا لائق عورت آهين... تنهن ڪري آئون توکي اونداهي غار ۾ نٿو ڌڪي سگهان... خدا حافظ!"

فقط تنهنجو دوست.

خط جي پڇاڙيءَ ۾ هن ڄاڻي ٻجهي پنهنجو نالو نه لکيو. پوءِ هن

پنهنجي نوڪر کي سڏ ڪري ڪيس هر ڳالهہ سمجهائي ڇڏي ۽ اڪروٽن سان پريل ٽوڪريءَ جي هيٺان خط رکي ڊاڪٽر صاحب جي گهر ڏي ڪيس موڪلي ڏنائين. انهيءَ طريقي تي عمل ڪندي هو هن کان اڳ بہ ڪئين خط ايما تائين پهچائي چڪو هو.

روڊلف جي نوڪر کي ڏسي ايما جو رنگ پيلو پئجي ويو... هن اڳتي وڌي نوڪر جي هٿ مان ٽوڪري ورتي ۽ خط ڪڍي پنهنجي ڪمري ڏي ڀڳي ۽ جڏهن سندس نظر خط جي لکت تي پيئي تہ هوءَ ڇڪرائجي اتي ئي ويهي رهي. شام تائين هوءَ پنهنجي حواسن تي قابو پائڻ جي ڪوشش ڪندي رهي... شارل گهر آيو تہ مانيءَ جي ٽيبل تي ويهي هو معمول مطابق زال سان هيڏي هوڏي جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو. سندس موجوده هلت ۾ خوشگوار تبديليءَ سببان هاڻ هو جوٽس سان کل يوڳ بہ ڪرڻ لڳو هو.

"اسان جو دوست روڊلف بہ ڪيترو نہ مهربان انسان آهي،" شارل هڪ اڪروٽ ڪٽي جوٽس کي ڏيندي چيو. "ٿورڙو چک تہ سهي... ڪيترو نہ مزيدار آهي!"

ايما جيڪا اڳ ئي پاڻ تي ڏاڍو مشڪل سان قابو رکيو ويٺو هئي، اڪروٽ کي ڏسندي ئي ڪنبي اٿي ۽ پويان هٽي ويئي ڄڻ هن ڪو ڪاريهر نانگ ڏسي ورتو هجي.

"اوهہ! منهنجو دم گهٽجي رهيو آهي!" اهو چوندي هوءَ دريءَ وٽ وڃي بيهي رهي جتان هوءَ هميشہ چوڪ جو ڏيک ڏسندي هئي. پوءِ اوچتو هوءَ ڄڻ اتي ئي ڄمي ويئي... چوڪ مان روڊلف جي بگي گذري رهي هئي ۽ هو بي وفا وڏي بي نيازيءَ سان ان ۾ ويٺل هو.

ايما جي نڙيءَ مان هڪ دل ڏاريندڙ رڙ نڪتي ۽ هوءَ بيهوش ٿي ڪري پيئي. شارل گهبرائجي ويو. پاڙيسري بہ ڊڪندا اچي ويا... هر شخص پنهنجي ڳالهہ ڪري رهيو هو." پر ڇو؟ ڪيئن؟ مادام تہ هميشہ ڏاڍي چاڪ ۽ چوبند نظر ايندي هئي پوءِ آخر هيءَ هڪدم ڇا ٿي ويو؟ وغيره بگيءَ وارو معاملو اهو هو تہ روڊلف "روآن" وڃڻ جو فيصلو ڪري ورتو هو ۽ انهيءَ سفر جي لاءِ ڪيس واديءَ مان ئي لنگهڻو پئي پيو...! اهو محض اتفاق ئي هو جو جڏهن بگي اتان لانگهائو ٿي تہ عين ان وقت ايما دريءَ مان جهاتي پائي رهي هئي ۽ انهيءَ بيوفا ڌوڪي باز انسان تي نظر پوندي ئي هوءَ پنهنجا هوش ۽ حواس وڃائي ويٺي.

ايما کي جڏهن هوش آيو تہ هن ڪنهن کي بہ سڃاڻڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. ور کي ڏسي تہ مٿس جنوني ڪيفيت طاري ٿي ويئي ۽ ڌيءَ برت کي ڏسي منهن ٻئي پاسي ٿي ڪري ڇڏيائين. ان رات کان وٺي ڪيس تيز بخار ٿي آيو ۽ سڄا سارا اٺيتاليهہ ڏهاڙا شارل پنهنجي محبوب زال وٽان ڪين هٽيو. سمورو وقت سندس سارسنڀال ۾ خرچ ڪندو هو... هن دنيا

جي هر شيءِ وساري ڇڏي... ماڻهو زال مڙس جي محبت جا مثال ڏيڻ لڳا ۽ آخر جڏهن ايما وهاڻن جي سهاري اٿي ويهڻ جي قابل ٿي ۽ شارل کيس ڪجهه کائيندي ڏٺو تہ جذبن جي شدت وگهي هو روئڻ لڳو. پوءِ هوءَ پنهنجي مڙس جي سهاري سان هلڻ چلڻ لڳي پر هاڻ سندس بيماري هڪ منجهيل صورت اختيار ڪري ويئي. جسم جي مختلف عضون ۾ اوچتو سور شروع ٿي ويندو هئس... ڪڏهن دل ۾... ڪڏهن جگر ۾... گهر ۾ پئسن جي تنگي بہ ٿي ويئي... وري رهيل کهيل کسر ان وقت پوري ٿي ويئي جڏهن وياج خور ليوريو ايما جو ڏنل آرڊر ڪٽي اچي سهڙيو. شارل کي تہ انهيءَ سودي جي خبر نہ هئي پر زال جي تڪليف کي نظر ۾ رکندي ڇهن مهينن جو اقرار نامو لکي وياج خور مان جان ڇڏيائين. اقرار نامو اصل رقم کان وڌيڪ رقم جو هو. اهڙيءَ طرح وياج بہ بوواري خاندان جو گهر ڏسي ورتو. اقرار نامو لکندي مهل شارل ڪجهه رقم قرض طور بہ وٺي ڇڏي. ليوريو کي خبر هئي تہ سندس رقم ٻڏي وڃڻ جي بجاءِ ٽلهي ۽ تواني ٿي کيس واپس ملندي.

هڪ ڏهاڙي مادام بوواريءَ جي زندگي خطري ۾ پئجي ويئي، اوستائين جو پادريءَ کي بہ آخري دعا لاءِ گهرايو ويو. پوءِ اوچتو ئي اوچتو معجزاتي طور تي هوءَ صحتياب ٿيڻ لڳي ۽ رودلف جي محبت، ايما جي دل جي ڪنهن گمنام ڪنڊ ۾ هلي ويئي. دوستن يارن تجويز ڏني تہ مادام کي سئر ۽ تفريح لاءِ "روآن" يا "پئرس" جو سئر ڪرايو وڃي. ٿئٽر ۾ "لاڪارويءَ" جا گيت مادام جي لاءِ فائديمند ثابت ٿيندا ڇو جو موسيقي تہ روح جي غذا آهي. ايما کي اهو خيال پسند آيو. شارل، وياج خور کان وڌيڪ رقم حاصل ڪئي ۽ زال کي وٺي "روآن" طرف هليو ويو. ٿئٽر ۾ هڪ وڏي جذباتي ڪهاڻي پيش ڪئي ويئي. ايما دنيا جهان کي وساري جذباتي جي وهڪ ۾ وهي هلي، پهرئين ئي سين ماڻهن جون دليون گرماءِ ڇڏيون... هيروئن کي ڏسي کيس پنهنجو ڪنوارپڻو ياد اچي ويو... جڏهن هوءَ شادي ۽ ان ڪانپوءِ جي ڪارنامن کان پاڪ هئي.... کيس زندگيءَ مان چورايل خوشيون بہ بي ڪيف لڳڻ لڳيون. ڊرامي جو جذباتي سين ڏسي متس بيهوشيءَ جي ڪيفيت ڇائجڻ ويئي ۽ ٿيئسٽر جي هال ۾ گهٽ جو احساس ٿيڻ لڳو. تماشائين جي ساهه کڻڻ جي بوءِ جڏهن برداشت کان ٻاهر ٿي ويئي تہ هن شارل کي کلي هوا ۾ هلڻ لاءِ چيو. شارل، زال جي اها حالت ڏسي گهبرائجي اٿيو ۽ پاڻي کڻڻ لاءِ ڊوڙندو ويو. واپسيءَ تي شارل جوش ڀرئي انداز ۾ ايماکي ٻڌايو. "مني! ٿورڙو اندازو لڳاءِ... منهنجي ملاقات هينئر هيئنر لي اون سان ٿي آهي ۽ هو توکي سلام ڪرڻ لاءِ اچي رهيو آهي." ايما ڇرڪي پنهنجي مڙس کي ڏٺو. سندس تصور جي اک ۾ مستيءَ ۽ خوش

ڪان محروم لي اون ڪلارڪ جي تصوير اپري آئي ۽ هوءَ پاڻ سنيالي ويهي رهي. بيماريءَ سبان سندس چهرو پيلو پئجي ويو هو ۽ سندس مهاندن تي موتئي جي بند ڪليءَ جو گمان ٿي رهيو هو. هن جي سونهن هينئر به بي مثال هئي. لي لون آيو ته مادام بوواريءَ تنقيدي نظرن سان پنهنجي خاموش عاشق جو جائزو وريتو. لي اون اڳ جهڙو ڍنل انسان نه رهيو هو بلڪ شهر جي رهائش منجهس بي پناهه خود اعتمادي پيدا ڪري ڇڏي هئي. پهرين ته هن عام شائستگي سان مادام سان هٿ ملايو ۽ خير عافيت دريافت ڪيائين پر پوءِ ٿورڙي دير بعد ٿاڻ جي ڳنڍِ ڍري ڪندي چيائين، "اهو ڊرامو بس ائين ئي فضول آهي. ان ڪان بهتر آهي ته ڪٿي ٻاهر هلي ويهجيءَ."

"مون کي به گرمي ۽ گهٽ پيئي محسوس ٿئي!" مدام بوواريءَ چيو. ڪين سس ڦس ڪندو ڏسي ويجهو ويٺل تماشائين شور مچائڻ شروع ڪري ڏنو. "ڊرامي جو مزو خراب نه ڪريو ڳالهين جو شوق اٿو ته ٻاهر هليا وڃو! وغيره."

اهڙيءَ طرح ٽيئي ڇٽا ڊرامو ڇڏي هال مان ٻاهر نڪري ويا لي اون وڏي اعتماد سان سندن اڳيان هلڻ لڳو. هاڻ هو ڪو ڳوناٺو ته لڳو ئي نه پئي... هو وڪالت جي عملي تعليم حاصل ڪري رهيو هو. هن سيني جي خيريت واري واري سان دريافت ڪئي. ڊاڪٽر ڪيس گهر تي اچڻ جي دعوت ڏني جيڪا لي اون تڪلف پرئي انداز ۾ قبولي ورتي.

لي اون، روآن اچي چڱو خاصو چالاڪ ٿي ويو هو. سندس نفاست پسندي ۽ هلڪي هلڪي بزدليءَ جي ميلاپ سندس شخصيت ۾ انفراديت پيدا ڪري ڇڏي هئي. هو ايما جو پراڻو عاشق هو. انهيءَ ملاقات ستل محبت کي نئين سري کان جاڳائي ڇڏيو هو. موسيو ۽ مادام بوواري هڪ سستي هوٽل ۾ ترسيل هيا. ڳالهين ڳالهين ۾ هن پتو معلوم ڪري ورتو ۽ ٻي ڏهاڙي ٿي ايما جي ڪمري ۾ اچي سهڙيو. ايما کيس ڏسي هڪ سوڳوار انداز ۾ مرڪڻ لڳي. ڊاڪٽر پنهنجي استاد سان گڏجڻ لاءِ وڃي چڪو هو. روآن جي اسپتال ۾ هن هڪ ڊگهو عرصو گهاريو هو... اهڙي طرح پراڻن عاشقن کي اڪيلائپ ۾ ويهي ڪچهري ڪرڻ جو موقعو ميسر اچي ويو.

"مادام! آئون ان وقت اوهانجي محبت ۾ گرفتار ٿيس جڏهن مون کي محبت جي ڏکن ڏاڪڻ جواحساس به نه هو!" لي اون چيو.

"پر تو مون سان پنهنجي محبت جو اظهار ڇو نه ڪيو؟" ايما ڏڪايل لهجي ۾ پڇيو. "اوهانجي سونهن منهنجي چپن تي مهر هڻي ڇڏي هئي!" لي اون وراڻيو. "اوهان جي آڏو منهنجي زبان ئي خاموش ٿي ويندي هئي... مون ڪئين ڀيرا ڪوشش ڪئي پر محبت جو اظهار ڪري نه سگهيس ۽ اهڙيءَ طرح نامرادين جي حوالي ٿي ويس... ڳوٺ ڇڏڻ جو اصل سبب به اوهان جي محبت ئي هئي!"

"ڪيتري نہ عجيب ڳالھ آهي... انسان پيار کي ڇڏي فرار جي راھ اختيار ڪري وٺي!" ايما وري ڏڪايل لهجي ۾ مرڪندي چيوءِ پوءِ هن مناسب لفظن ۾ روڊلف جي محبت وارو داستان ڪيس ٻڌايو... ۽ اهو بہ تہ هن پيار ۾ وڏا صدما برداشت ڪيا آهن... ان جي جواب ۾ لي اون پنهنجي اڪيلائپ ۽ محبت جي عذاب جي ڪهاڻي بيان ڪئي. ايما سمجهاڻ واري انداز ۾ چيو "دوست! آئون ڇمار ۾ تو ڪان وڏي آهيان... تو زندگيءَ جو سفر اڃان هينئر شروع ڪيو آهي... مون کي اميد آهي تہ توکي ڪا مناسب ڇوڪري ملي پوندي ۽ تون ساڻس خوشگوار حياتي گهاري سگهندين!"

"پر آئون تہ تنهنجي زلفن جي ڇانوري ۾ حياتي گهارڻ ٿو چاهيان!" لي اون تمام جرئت سان اڳتي وڌي ايما جي هٿ کي ڇمندي چيو. ايما مرڪندي وڏي بي نيازيءَ سان هٿ ڇڪي ورتو پر ڇمي ڏيڻ کان پوءِ....

"اوهين منهنجي زندگيءَ جي پهرين ۽ آخري محبت آهيو!" لي اون پيشرفت جاري رکندي چيو. ايما سندس ڪنبندڙ اڳتي وڌندڙ هٿ کي مرڪندي پريان هٽائي ڇڏيو. هوءَ اندران ئي اندران گهٽي ڊنل هئي... هڪ ڀيري تہ لي اون جو انداز ڪيس روڊلف جي وحشت کان بہ وڌيڪ ڊپائتو محسوس ٿيو ۽ جڏهن لي اون ايما کي پنهنجي ٻانهن ۾ وٺڻ جي ڪوشش ڪئي تہ ايما سنجيدگيءَ سان چيو "تون سچ پچ پاڳل ٿي پيو آهين! پنهنجو پاڻ کي قابوءَ ۾ رک!"

"آئون اوهان سان هڪ ڀيرو ٻيهي ملاقات ڪرڻ ٿو چاهيان!" لي اون جذباتي ٿيندي چيو. "ان کان پوءِ اوهين جيڪو فيصلو ڪندا مون کي منظور هوندو!"

"چڱو نيڪ آهي. سڀاڻي ٻارنهين وڳين تون گرجا گهر ۾ پهچي وڃجانءِ!" ايما فيصلي واري انداز ۾ چيو "آئون تنهنجو داستان غور سان ٻڌنديس ۽ ان جي روشنيءَ ۾ پوءِ فيصلو ٿي ويندو!"

"اوهہ! تنهنجي هزار ڀيرا بلڪ لکين ڀيرا مهرباني!" لي اون جهڪي تعظيم پيش ڪندي چيو.

رات جو ايما پنهنجي عاشق کي هڪ ڊگهو خط لکيو. جنهن ۾ زندگيءَ جي لاهين چاڙهين تي کلئي دل سان روشني وڌائين ۽ ملاقات منسوخ ڪرڻ جو اعلان ڪيائين پر سوال اهو پيدا ٿيو تہ ڪيس اهو خط پهچايو ڪيئن وڃي؟ آخر هن فيصلو ڪيو تہ گهڙي ڪن جي ملاقات ۾ ڪوبہ حرج ناهي... لي اون کي خط ڏيئي هوءَ هڪدم واپس اچي ويندي... شارل ٻئي ڏهاڙي صبح جو سوير روانو ٿي ويو.

ٻئي ڏهاڙي سچ معمول مطابق اٿيو تہ لي اون صبح کان ملاقات جي تياري شروع ڪري ڏني. گهڙي گهڙي جوتن کي چمڪائڻ، وار سنوارڻ، ٽاءِ جي ڳنڍ درست ڪرڻ... سندس ٻي چينيءَ جو اهو عالم هو تہ ٻارنهين وڳين بجاءِ هو نائين وڳي ئي گرجا گهر

وڃي پهتو... ان هلڪي اميد تي ته شايد ايما پهرين اچي وڃي. گرجا گهر جو چوڪيدار صبح سويل ڪنهن زائر کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ بخشش جي اميد ۾ کيس تاريخي يادگار ڏيکارڻ جو ضد ڪرڻ لڳو. کيس ڪهڙي خبر هئي ته هو تاريخي يادگار نه پر ديويءَ جي درشن لاءِ مقدس گرجا ۾ حاضر ٿيو آهي. جڏهن هڪ پل گذارڻ مشڪل ٿي پيو ته لي اون "دعا واري هال" ۾ وڃي ويٺو. وسيع ۽ ويڪري هال ۾ هڪ اڪيلو انسان ڏاڍو عجيب لڳي رهيو هو. خدا خدا ڪري ايما آئي ته ڏڪندي گناهه جي اعتراف واري خاص ڪمري ۾ گهڙي ويئي ۽ مقدس شبيهه جي آڏو گوڏن ڀر ويهي هڪ ڊگهي دعا گهرڻ لڳي. لي اون جي صبر جو پيمانو اٿلي پيو. کيس پنهنجي بزدليءَ تي ڪاوڙ اچڻ لڳي. ايما دعا مان فارغ ٿي ٻاهر نڪتي ته هن اهو ڊگهو خط لي اون ڏي وڌائيندي چيو "هان وٺ! انهيءَ کي پڙهي وٺ... سموري ڳالهه تنهنجي سمجهه ۾ اچي ويندي!"

"اهڙيون ڳالهيون پڙهڻ لاءِ هيءَ هنڌ مناسب ڪونهي!" لي اون چيو. ويجهو ئي هڪ نينگر بيٺل هو. لي اون کيس سخت لهجي ۾ چيو "هڪدم وڃي هڪ بگي وٺي اچ!"

"پر اسين وڃي ڪاڏي رهيا آهيون!" ايما هڪ ڪمزور احتجاج ڪيو.

"توکي جلدئي خبر پئجي ويندي!" لي اون مادام جي ٻانهن پڪڙيندي چيو.

"لي اون! منهنجي سمجهه ۾ نه پيو اچي ته ڇا ڪريان... ڇا نه ڪريان... هونئن اها ڳالهه مناسب ناهي!"

"مادام! وڏن شهرن ۾ ائين ئي ٿيندو آهي!"

گاڏي آئي ته هن ايما کي زبردستي منجهس ويهاريندي چيو ۽ ڪوچوان سان مخاطب ٿيو. "بس سڌو سڌو هلندو رهه ۽ پويان مڙي نه ڏسجانءِ نه ته پٽر ٻڌجي ويندين!"

ڪو چوان کي شايد اهڙن مسافرن سان واسطو نه پيو هو. پوءِ به هو منزل جو اندازو ڪرڻ بنا هلندو رهيو. بگيءَ جا پردا هيٺ ڪريل هئا ۽ اها مختلف سڙڪن تان هلندي ڀسڪردائيءَ واري علائقي ۾ هلڻ لڳي. لي اون ۽ ايما هڪ ٻئي ۾ گم ٿيل پويان ئي ويٺا رهيا. سج لٿي کان ٿورڙو اڳ مادام مسافر خاني وٽ پهچي چڪي هئي پر ٽپال جي گاڏي روانو ٿي چڪي هئي. هوءَ جيڪڏهن چاهي ها ته رات مسافر خاني ۾ گذاري ٿي پر دل ۾ هوءَ هڪ بزدلائي اطاعت شعاري محسوس ڪري رهي هئي. هن چپن ۾ چيو. "شارل کي منهنجو انتظار هوندو." اهو سوچي هن ڀاڙي جي گاڏي ڪئي ۽ گهر طرف رواني ٿي ويئي. اتي پهچندي ئي دوا فروش لومي ڏکايل لهجي ۾ هڪ بري خبر ٻڌائي... "مادام! اوهان جي سهري جو لاڏاڻو ٿي ويو آهي. موسيو شارل کي هن وقت اوهان جي سخت

ضرورت آهي!“
دنياداري ۽ اخلاق جي تقاضا هئي تہ هوءَ روئڻي صورت ناهي ها پر جهڙو ڏهاڙو هوءَ پنهنجي پراڻي عاشق سان گذاري آئي هئي، ان جي پسمنظر ۾ ڏٺو وڃي تہ سهري جي لاڏاڻي تي اها رسمي ڪاروائي فضول ٿي لڳي. شارل ڏک ڀرئي انداز ۾ پنهنجي محبوب زال جو استقبال ڪيو. هو ايترو تہ غمگين هو جو سندس اکين ۾ ڳوڙها تري آيا... ايما غم جي اداڪاري ڪندي ور کي تسلي ڏني، رات جو دنيا جي رسم نڀائڻ لاءِ هن ڪاڏي کان انڪار ڪيو پر جڏهن شارل اصرار ڪيو تہ هوءَ پيٽ ڀري کائڻ لڳي.

ٻئي ڏهاڙي وڏي مادام بوواري پٽ وٽ اچي ويئي ۽ ماءُ ۽ پٽ گڏجي روئڻ لڳا. ايما ڪنهن بهاني ٻاهر هلي ويئي ۽ اڪيلائپ واري ڪنڊ ۾ ويهي پنهنجي نئين عشق تي غور ڪرڻ لڳي.

لي اون سان گذاريل ڏهاڙي جو هڪ هڪ پل ۽ ان جي مڪمل تصوير خيالن ۾ ابري تہ ايما جي بدن ۾ سرور جون لهرون اٿڻ لڳيون پر ور ۽ سس جي موجودگي ڪيس زهر لڳڻ لڳي.

ٻئي ڏهاڙي وياج خور ڪيڙي وارو بہ اچي سهڙيو. شارل قرض وارو قصو پنهنجي ماءُ کان ڳجهو رکڻ پئي گهريو. ايما جي سامان وارو مامرو بہ هن لڪائي رکيو هو. وياج خور ليوريو وڏي چالبازيءَ سان ايما جي نالي تي نئون معاهدو تيار ڪيو ۽ صحيحون ڪرائڻ ۾ بہ ڪامياب ٿي ويو. زال مڙس هڪٻئي کان رازداري اختيار ڪرڻ لڳن تہ حالتون اڪثر خراب ٿي وينديون آهن. اها ڳاڏي ان وقت تائين سٺي هلندي آهي جيستائين ٻئي هڪ ٻئي سان تعاون ڪندا آهن. سهري جي جائداد جو مسئلو ايما اهڙي تہ خوش اسلوبيءَ سان پنهنجي هٿن ۾ ورتو جو سڀيئي حيران رهجي ويا. مطلب تہ شارل، ايما کي مختار نامو ڏيئي ڇڏيو جنهن جي وسيلي شارل جي سمورن مالي مامرن جو انتظام، قرض ڏيڻ وٺڻ، قسر نامن تي صحيحون ڪرڻ ۽ پئسن جي ڏي وٺ ڪرڻ جا سمورا اختيار ايما کي حاصل ٿي ويا... پنهنجي نئين عاشق لي اون کان حاصل ڪيل ڄاڻ جو واهپو ايما تمام خوبيءَ سان ڪيو. هاڻ سوال اهو پيدا ٿيو تہ ڪنهن چڱي وڪيل کي اعتماد ۾ وٺڻ گهرجي. اهو مسئلو بہ شارل حل ڪري ڇڏيو. هن چيو ”جو نہ لي اون سان مشورو ڪيو وڃي!“

”ها! اها ڳالهہ مناسب آهي!“ ايما ور جي ها ۾ ها ملائيندي چيو ”آئون سياڻي ئي ساڻس صلاح ڪرڻ لاءِ هلي وينديس.“

”پر ڊارلنگ! تنهنجي صحت گهڙيءَ گهڙيءَ سفر جي اجازت نٿي ڏيئي!“ شارل احتجاج ڪيو. ”هاڻ صحت کي ڏسجي يا حالتن کي!“ ايما مرڪندي چيو ”تون سارو ڏينهن مريضن ۾ مٿو کپائيندو رهين ٿو ۽ وري مٿان سفر جون صعوبتون برداشت ڪرڻ تہ

وڏي نا انصافيءَ واري ڳالهه ٿيندي!"
اهي ڳالهيون ايما ايتري ته پيار پرئي لهجي ۾ ڪيون جو شارل بي اختيار سندس پيشانيءَ کي چمندي چيو، "منهنجي جان! تون ڪيتري نه عظيم آهين؟" اهڙيءَ طرح شارل پاڻ پنهنجي سهڻي زال کي "روآن" روانو ڪيو. ٻئي پنهنجن پنهنجن خيالن ۾ گم هئا. شارل ايتري سٺي زال جي رفاقت تي خدا جو شڪر ادا ڪري رهيو هو ۽ ايما اچڻ واري ملاقات جي رنگينين ۾ گم ٿي چڪي هئي، هن پيري ٻيئي پريم جا پنڇي يا حوس پرست، بندرگاهه واري هوٽل ۾ ترسيل رهيا. سڄو ڏهاڙو اهي ڪمري ۾ بند عيش ڪندا رهيا. شام جو مسواڙي ٻيڙيءَ ۾ ويهي ڪنهن "ٽاپوءَ" ۾ وڃي ويهندا هئا ۽ ڪنهن شراب خاني جو سهارو وٺندا هئا. سندن هر ڏهاڙو عيد ته هر رات عيد جي رات هئي.

ان دوران ايما کي خبر پئي ته سندس پهريون عاشق روڊلف به روآن ۾ ئي آهي. ايما اهو ٻڌي اندر ئي اندر ڪنبڻ لڳي، "جيڪڏهن اوچتو ساڻس ٽڪر ٿي پوي ته ڇا ٿيندو؟" اهو سوال نانگ ٻڻجي ڏنگڻ لڳو.

لي اون جي محبت جو بخار اجان نئون نئون هو. تنهنڪري هڪ ڏهاڙي هو ايما سان ملڻ لاءِ پاڻ ئي سندس گهر اچي پهتو. ڊاڪٽر سان ته سندس چڱي واقفيت هئي، تنهنڪري اها ملاقات ڪا نامناسب ڳالهه به نه هئي ۽ هاڻ ته هو بوواري خاندان جي جائيداد جي

آڪاٽي ڪڙميءَ ۽ درياءَ جي

هڪڙي ڪڙميءَ ڏنو ته هڪڙي ٻيڙي، ماڻهن سان پريل، درياهه جي لهرين ۾ هيٺ مٿي ٿيندي وڃي، تڏهن چيائين ته "اي دريا، تون ته ڪو وڏو بي رحم آهين! جيڪي ماڻهو تو ۾ چڙهن ٿا، تون انهن کي ٻوڙيو ڇڏين!" درياهه جوش ۾ اچي وراڻي ڏنس ته "اويالو نه ڏينم! هن ڪلور لاءِ آءٌ قصوروار ڪونه آهيان، پر هوا آهي، جيڪا مون کي به سک سانت سان رهڻ نٿي ڏئي. جڏهن طوفان نه هجي، ته ان وير تون مون تي چڙهي ڏس ته آءٌ توکي ڌرتيءَ کان به وڌيڪ آرام ڏيندس، ۽ توکي ڪوبه خوف خطرو ڪونه هوندو."

مامرن جي سارسنڀال به ڪري رهيو هو. شارل پنهنجي مهمان جي خوشدليءَ سان آجيان ڪئي ۽ ايما جي عيش جا ڏهاڙا هڪ ڀيرو ٻيهر موٽي آيا. هو ٻئي انهيءَ هنڌ تي لڪي لڪي ملندا رهيا جتي ايما ۽ روڊلف ملندا هئا.

هڪ شام جو ايما پيانو وڄائي رهي هئي ته شارل کي محسوس ٿيو ته هوءَ کي غلطيون ڪري رهي آهي. ايما به پنهنجي غلطيءَ جو اعتراف ڪندي چيو "ائين ٿو لڳي ڄڻ منهنجين آڱرين کي زنگ لڳي ويو آهي!"

"سهڻين آڱرين کي الزام نه ڏي، ايما!" شارل چيو، "نه ڄاڻان تو ڪڏهن کان پريڪٽس ڇڏي ڏني آهي!" فيصلو ٿيو ته ايما هفتي ۾ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڀيرو مادام ليزار وٽ موسيقي سکڻ

ضرور ويندي. "شارل ڊيئرا جيڪڏهن اها تنهنجي خواهش آهي ته آئون ائين ضرور ڪنديس!" ايما چيو. "پر ان لاءِ مون کي سچو ڏينهن گهر مان غائب رهڻو پوندو!"

"منهنجي خيال ۾ اسين اها جدائي برداشت ڪري سگهون ٿا!" شارل مرڪندي چيو. اهڙيءَ طرح هفتيوار ملاقاتن وارو مسئلو بہ حل ٿي ويو. گهر مان هوءَ مادام ليزار کان موسيقي سکڻ لاءِ نڪرندي هئي پر ڊڪندي هوءَ روآن وڃي پهچندي هئي. هوءَ احتياط ڪرڻ جا هڙئي آداب سکي چڪي هئي. ۽ زباني بهانن گهڙڻ ۾ تہ سندس ڪو جواب ئي نہ هو. هر ملاقات ۾ ٻيئي سڄي هفتي جي جدائيءَ جو ڏک هڪ ٻئي سان اوريندا هئا ۽ پوءِ عيش ۾ گم ٿي ويندا هئا. انهيءَ ملاقات کان پوءِ هو "بيوٽي پارلر" ۾ ويندي هئي ۽ پنهنجي حالت درست ڪرڻ کان پوءِ واپس موٽي ايندي هئي.

هڪ ڏهاڙي سرمستيءَ واري عالم ۾ هن ليِ اون جي آڏو پنهنجي پهرئين عاشق جو ذڪر ڪري وڌو پر جڏهن صورتحال بگڙڻ لڳي تہ ڪيس پنهنجي غلطيءَ جو احسان ٿيو. عشق ۾ رقابت گهٽي پراڻي ڳالهہ آهي. ليِ اون ڪانئس لهجي ۾ پڇيو. "ايما ڊارلنگ اهو خوشنصيب ڪير هو؟"

"هڪ ساموندي جهاز جو ڪئپٽن هو جيڪو هاڻ نہ ڄاڻان ڪٿي گم آهي!" موقعي جي نزاڪت جي لحاظ کان اهو جواب تمام مناسب هو. تنهنڪري ليِ اون مطمئن ٿي ويو. راز کلي وڃڻ جي خوف کان هوءَ پنهنجي ور تي لطف ۽ عنايتن جي بارش ڪرڻ لڳي. هن جي لاءِ وڏي ڏيان سان آئس ڪريم ٺاهيندي هئي، هن جي ننڍين ننڍين ضرورتن جو خاص خيال رکندي هئي. شارل جيڪڏهن اڳ زال سان محبت ڪندو هو تہ هاڻ هن جي عبادت ڪرڻ لڳو هو. هڪ ڏهاڙي ڳالهين ئي ڳالهين ۾ مادام ليزار جو ذڪر نڪتو تہ شارل اوچتو چيو. "ڊارلنگ! تنهنجي موسيقيءَ جي ٽيچر سان منهنجي ملاقات ٿي هئي. عجيب ڳالهہ آهي تہ هوءَ تنهنجي نالي کان بہ ناواقف آهي!"

"اهو وري ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟"

ايما ڌڙڪندڙ دل سان وراڻيو ۽ اٿي فيءَ جون رسيدون ڏيکارڻ لڳي جيڪي هن وڏي محنت سان تيار ڪري رکيون هيون. شارل مطمئن ٿي ويو تہ ڳالهہ ختم ٿي ويئي پر ايما کي انديشو ٿي پيو. اتفاق سان هڪ ڏهاڙي وياج خور ليوريو پنهي عاشقن کي هڪ هنڌ ڪٺو ڏسي ورتو ايما انهيءَ دولت جي پوڄاريءَ کي ڏسي ڪنبڻ لڳي. سندس خيال هو تہ وياج خور ضرور سندس پاندو ڦاڙي وجهندو ۽ ڪن ڏهاڙن کان پوءِ ليوريو سچ پچ سندس گهر اچي سهڙيو ۽ وڏي سنجيدگيءَ سان چيائين "مادام! اڄ مون کي پئسن جي سخت گهرج آهي... اميد آهي اوهين مهرباني فرمائينديون!"

"پر مون وٽ تہ ڪجهہ بہ ڪينهي!"

ايما وراڻيو

”ٺيڪ آهي تہ پوءِ مون کي پنهنجي جائداد جو اقرار نامو لکي ڏيو!“ ليوريو ڏند ڪيندي چيو. ”۽ مناسب آهي تہ پنهنجي قرض جو بار بہ لاهي ڇڏيو!“

ايما کي تہ ياد بہ نہ هو تہ ڪڏهن هن ڪيترا پئسا قرض ورتو هو پر وياج خور جون چوپڙيون گواهہ هيون، جن ۾ قرضن جي رقم وڌائي چڙهائي لکي ويئي هئي ۽ هر دستاويز تي ايما جون صحيحون هيون. هوءَ پنهنجي عياشيءَ لاءِ وقت بوقت پئسا وٺندي رهي هئي... لي اون کي اهڙي محبوبا ڳولهڻ سان بہ نہ ملي سگهي ها جيڪا بنهي جو خرچ بہ پنهنجي کيسي مان ادا ڪري ۽ پنهنجي آبرو بہ لٽائيندي وتي.

غرض تہ وياج خور سڄي جائيداد بہ قبائي ورتي ۽ قرض جيئن جو تيئن موجود رهيو. ايما پنهنجي ور جي مختيار ڪل هئي تنهنڪري هن جي بدران دستاويزن تي صحيح ڪرڻ لاءِ خودمختيار هئي. وڏي مادام بوواري، ننهن جا ڪرتوت ڏسي اندرئي اندر جهجهڻ لڳندي هئي پر جڏهن شارل خود پنهنجي محبوب زال جي خلاف شڪايت ٻڌڻ جو روادار نہ هو تہ هوءَ ويچاري ڇا ٿي ڪري سگهي؟ هوءَ اڪثر پنهنجي ننهن کي چوندي هئي ”تنهنجو انجام تمام گهڻو خراب ٿيندو!“ ۽ هاڻ بري انجام جو وقت ويجهو اچي رهيو هو.

هڪ ڏهاڙي ايما موسيقي سکڻ لاءِ گهر مان نڪتي تہ آڌيءَ رات تائين بہ واپس نہ موٽي. شارل ڏاڍو پريشان ٿيو ۽ زال جي ڳولا ۾ مادام ليار سان تہ سندس ملاقات ٿي ڪانہ سگهي پر اتي موجود هر شخص ايما نالي عورت جي وجود کان ئي صاف انڪار ڪري ڇڏيو. شارل انهيءَ پريشانيءَ ۾ واپس موٽي آيو. ٻئي ڏهاڙي جڏهن ايما گهر موٽي تہ شارل وڏي آواز ۾ ڪائنس پڇيو ”ڪلهہ ڪٿي هئينءَ؟“

”ڊارلنگ منهنجي طبعيت خراب ٿي پيئي هئي!“ ايما مرڪندي وراڻيو.

”ڪيئن؟ ڪٿي؟ ڇو؟“ شارل هر ڳالهہ پلجي فڪرمنديءَ ۾ چيو.

ايما جي ٻہ ٽي دفعا مرڪڻ تي صورتحال درست ٿي ويئي. هوڏانهن صورتحال ايتري تہ خراب ٿي چڪي هئي جو ايما کي لي اون جو خرچ بہ برداشت ڪرڻو پيو پيئي ۽ وياج خور جو قرض بہ وڌندو پئي ويو.

لي اون جي حوش پرستي اعتدال جي حدن ۾ آئي تہ کيس ايما جي تجربيڪاري تمام بري لڳڻ لڳي. کيس اهو ئي محسوس ٿيو تہ ڄڻ سندس محبوبا هڪ طوائف کان بہ وڌيڪ تجربيڪار آهي... ان کان پوءِ هو سوچڻ بند ڪري ڏيندو هو. ان جي ابتڙ ايما جي جوش خروش ۾ ڏينهون ڏينهن واڌارو ٿيندو پئي ويو. وياج خور جون تقاضائون وڌي رهيون هيون جيڪي مصيبتن جي جبل کان گهٽ نہ هيون. شارل جي چاڻ ۾ آڻڻ کان سواءِ هوءَ سموري جائيداد وڪڻي چڪي هئي، هوءَ چاهندي هئي تہ آخر هڪ

ڏهاڙي اهو ڳچھ ڪلي بہ پوندو. هاڻ ڇڻ هوءَ جنسي وهڪ ۾ فرار حاصل پيئي ڪندي هئي، جيئن ڪم ظرف انسان پنهنجي پريشانين جو علاج شراب نوشيءَ ۾ ڳوليندا آهن.

آخر اهو وقت بہ اچي ويو جو جنهن بيباڪيءَ لي اون تي ڪنهن زماني ۾ جادو ڪيو هو، محبوبا جون اهي ئي ادائون ڪيس بريون لڳڻ شروع ٿي ويون ۽ سندس گر مجوشيءَ گهٽجڻ لڳي... اها ٽذائي هوريان هوريان بغاوت جي صورت ۾ ظاهر ٿيڻ لڳي. هوڏانهن ايما جي مطالبن ۾ واڌارو ٿيندو پئي ويو. فلاڻي هنڌ نہ وڃ... فلاڻي سان نہ مل... هيءَ نہ ڪر، هو نہ ڪر وغيره.

اهو هڪ عام ڏهاڙو هو جڏهن هڪ آواره مزاج بي ڍنگو ماڻهو ايما سان ملڻ آيو ۽ هن ماٺ منيءَ ۾ هڪ تمام وڏي رقم جو معاهدو پيش ڪندي رقم جو مطالبو ڪيو. انهيءَ معاهدي تي ايما جون صحيحون هيون ۽ رقم جي ادائيگيءَ جو وقت گذري چڪو هو. اهو ماڻهو موسيو ليوريو جو ايجنٽ هو...

”پر مون وٽ تہ هن وقت رقم ڪونهي!“ ايما پريشانيءَ ۾ چيو.

”تہ پوءِ آئون موسيو ليوريو کي ڪهڙو جواب ڏيان؟“ انهيءَ شخص پڇيو.

”موسيو کي چئجو تہ ٿورڙن ڏهاڙن جي مهلت ڏيو!“ ايما وراڻيو ”آئون رقم جو بندوبست ڪري ڇڏينديس!“ اهو شخص جواب ٻڌي واپس هليو ويو پر ٻئي ڏهاڙي علائقي جي ميجسٽريٽ طرفان ڪيس سمن موصول ٿيو جنهن تي تمام ڊپائتي لکت هئي. سمن ڏسي ايما جو سمورو نشو الوپ ٿي ويو ۽ هوءَ ڏڪندي وياج خور وٽ پهتي. سمن جائداد جي ضبطيءَ جو هو. اها توهين، بي عزتي ۽ ذلالت تہ ايما جي برداشت کان ٻاهر هئي. ماڻهو ڇا چوندا؟ شارل ۽ سندس ماءُ ڇا چوندي؟ اهو ئي سوچي سوچي ايما جو مٿو ڦرڻ لڳو ۽ سندس سمجھ ۾ نہ پئي آيو تہ هوءَ ڇا ڪري ۽ ڪنهنکي مدد لاءِ پڪاري؟ ليوريو ظاهر ۾ احترام سان هن جي آجيان ڪئي ۽ اوپاريون لهواريون ڳالهيون ڪرڻ لڳو جيئن هر وياج خور جي عادت هوندي آهي. شروع شروع ۾ نرم رويو اختيار ڪرڻ پر پوءِ هڪدم پٺيءَ پر ڪيرائي ڇڏڻ....

”محترم! آئون تہ اوهان جو خادم آهيان... غلام... تابعيدار... فرمايو ڪهڙي خدمت ڪريان؟“ گفتگوءَ سان گڏوگڏ هو پنهنجو ڪم بہ ڪندو پئي ويو. ائين ڪونہ هو تہ هڙيئي ڪم ڇڏي اچڻ واري ڏانهن سمورو ڌيان ڏيئي ڇڏجي. آخر ايما سمن ڪڍي ڪيس ڏيکاريو ۽ ڪنبندي چيائين ”هيءَ سڀ ڇا آهي؟“

”تہ پوءِ پلا آئون ڇا ٿو ڪري سگهان؟“ ليوريو خشڪ جواب ڏنو ”حساب تہ بي باق هئڻ گهرجي نہ!“

”پر مون وٽ تہ ڪجھ بہ ڪونهي... هاڻ ڇا ٿيندو؟“

”ضبطي يا جيل!“ ليوريو سرد لهجي ۾ چيو، ”حاڪم بابت تہ دنيا

چاڻي ٿي تہ هو سخت مزاج آهي... قانون جي خلاف ورزي تہ هو برداشت ڪري ئي نٿو سگهي!"

بحث مباحثي کان پوءِ فيصلو ٿيو تہ ايما هڪ هزار فرانڪن جو هڪ پيو معاهدو لکي ڏيئي ۽ ادائيگيءَ جي تاريخ هڪ مهينو بعد جي رکي وڃي. اصل ۾ وياج خور ۽ ميجسٽريٽ بيئي گڏجي اهو ڪاروبار ڪندا هئا. وياج خور عوام کي چار ۾ ڦاسائيندو هو ۽ ميجسٽريٽ رسي ڇڪي رت جو آخري قطرو بہ چوسي وٺندو هو.

ايما پنهنجي سس کان رهيل کهيل جائداد طلب ڪئي تہ معلوم ٿيو تہ اها نہ هئڻ جي برابر آهي ۽ ان مان قرض جو معمولي حصو بہ ادا نٿو ڪري سگهجي. اجان ٿائين سمورو مامرو ڳجهو هو ۽ وياج خور اندر ئي اندر ماٺ منيءَ ۾ پاڙون ڪاٽي رهيو هو. معاهدو لکندي مهل ايما ان ڳالهہ جي خاص طور تي تاڪيد ڪئي تہ ان مامري جو سندس ور کي پتو نہ پوڻ گهرجي. هڪ وقت اهڙو بہ آيو جو پئسا حاصل ڪرڻ لاءِ هوءَ گهريلو شيون بہ وڪڻڻ لڳي. مهانگن اگهن تي خريد ڪيل شيون ٽڪن جي اگهہ ۾ وڪڻڻ لڳي جنهن مان هوءَ نندين نندين معاهدن جي ادائيگي ڪندي هئي. جڏهن وڏن قرضن جي ادائيگيءَ جو وقت ايندو هو تہ ادائيگيءَ جو وقت بدلائي وٺندي هئي جنهن لاءِ وياج جي شرح ۾ واڌارو ڪرڻو پوندو هو. اهڙي طرح وياج مٿان وياج جي لعنتي نظام سبب سندس چوڌرد گهيرو تنگ ٿيندو ويو. جڏهن رقم اٺ هزار فرانڪن کان بہ وڌي ويئي تہ هن قرض بابت سوچڻ ئي بند ڪري ڇڏيو. اها مصيبت ڏسي اکيون بند ڪرڻ واري ڳالهہ هئي.

گهر ۾ دز اڏڻ لڳي، شارل پنهنجي زال جي بيماريءَ کي ڏوهہ ڏيڻ لڳو ۽ دڙڪن ڏيڻ کان ان لاءِ پاسو ڪرڻ لڳو تہ ڪٿي سندس محبوب زال جي طبيعت وڌيڪ خراب نہ ٿي پوي. اهڙين حالتن ۾ ٻارڙي بہ مناسب تعليم ۽ بيت کان مرڳو محروم رهجي ويئي. ڪڏهن ڪڏهن شارل پنهنجي ڌيءَ کي ڪٽي ويهي رهندو هو ۽ طب جي رسالن جي ورق گردانيءَ وسيلي برت کي اکرن جي سجاڻپ ڪرائڻ جي ڪوشش ڪندو هو. ٻارڙيءَ جي پلئہ جڏهن ڪجهہ بہ نہ پوندو هو تہ آخري حربي جي طور تي هوءَ روئڻ شروع ڪري ڏيندي هئي جنهن کي ٻڌي ايما واويلا مچائڻ لڳندي هئي. گهر جو ماحول جهنم جي عذاب جو نقشو پيو پيش ڪندو هو. ٻارڙي ماءُ جي هنج لاءِ پيئي سڪندي هئي پر ايما وٽ ايترو وقت ئي نہ هو جو پنهنجي ڌيءَ کي مامتا جي شفقت سان نوازي سگهي. انهيءَ ۾ ڪو بہ شڪ نہ هو تہ هوءَ تمام گهٽي سهٽي هئي... سندس جسم اڃ بہ گهٽو من موهيندڙ هو پر هن پنهنجي سونهن مان اهو ڪم ورتو هو جيڪي گمراهہ ماڻهو خنجر مان وٺندا آهن. جيتوڻيڪ خنجر جي ڌار زخمي انسانيت جي علاج لاءِ استعمال هئڻ گهرجي پر جڏهن ظالم

جي خنجر ۽ طبيعب جي نير ۾ ڪوبہ فرق نہ رهي تہ خرابيءَ جي آخري حد شروع ٿي وڃي ٿي ۽ ان ڪان پوءِ "عذاب" جي شروعات ٿئي ٿي.

ايما جنس جي باھ ڪي هوا ڏيڻ وارن سستن ۽ فحش ڪتابن ۾ پناھ وٺڻ جي ڪوشش ڪئي. بدڪاريءَ ڪيس جنهن درجي تي پهچايو هو اهي ڪتاب انهيءَ درد ۾ وڌيڪ واڌارو ڪندا هئا پر جڏهن بک برداشت ڪان وڌي هئي تہ سندس دل بند ٿيڻ لڳندي هئي ۽ پوءِ هوءَ چرين جهڙيون حرڪتون ڪرڻ لڳندي هئي. اهڙن موقعن تي هوءَ واءُ ۽ طوفان وانگيان وقت بي وقت لي اون وٽ وڃي پهچندي هئي ۽ عجيب ڳالھ هيءَ آهي تہ عيش پرستاڻيون گهڙيون گذارڻ ڪان پوءِ بہ سندس اڃ اوتري ئي رهندي هئي. فطرت جي اصولن سان بغاوت جي سزا اها ئي هوندي آهي. خدا اعتدال جو رستو اختيار ڪرڻ جي تلقين ڪنهن خاص مقصد هيٺ ڪئي آهي... ڇو جو هو انسان جي خالق هئڻ جي ناتي هن جي ڪارڪردگيءَ ڪي بهتر طور تي ڄاڻي ٿو ۽ جيڪي مت جا موڙهيل انهن قانونن جي خلاف ورزي ڪن ٿا انهن ڪي پنهنجي تباهيءَ لاءِ تيار رهڻ گهرجي. اهو ئي حشر سونهن ۽ جوانيءَ جي مجسمي ايما يعني مادام بوواري جو ٿي رهيو هو. هوءَ اڃان بہ ڪنهن امير ڪبير شهزادي جي منتظر هئي جيڪو اوچتو اچي مٿس عاشق ٿي پوندو ۽ پنهنجي بگيءَ ۾ سوار ڪري تمام پري وٺي ويندو.

پوءِ پيهر هڪ نئين مصيبت اچي ڪڙڪي. لي اون جي ماءُ ڪي سندس ڪنهن همدرد هڪ تفصيلي خط لکي آگاھ ڪيو تہ سندس پٽ هڪ شادي شده عورت سان عيش ڪري رهيو آهي. لي اون جي ماءُ هڪ ڏنگي قسم جي عورت هئي. هن هڪدم پنهنجي پٽ جو لغام ڇڪي ورتو ۽ پوءِ هن پنهنجي ماءُ جي آڏو قسم ڪاڌو تہ هو هن بي آبرو عورت سان سڀ لاڳاپا ٽوڙي ڇڏيندو. ان ڪان سواءِ هاڻ هو ڪلارڪ مان هيڊ ڪلارڪ بڻجڻ وارو هو، تنهنڪري ڪم طرف ڌيان ڏيڻ جو وقت اچي ويو هو. هن نيچ جذبن جي حوصلہ افزائي ۽ فحش ڪتابن جي مطالعي ڪان توبھ ڪري ورتي. ننڍو وڏو هر ماڻهو اوچن محلاتن جا خواب ضرور ڏسندو آهي جيئن هر وڪيل جي اندر بہ شاعريءَ جو هڪ اڌ ڪنڊر ضرور هوندو آهي.

روآن ۾ هڪ اهڙو بہ ڪلب هو جتي نقاب پائي ماڻهو عياشي ڪندا هئا جيئن هڪ ٻئي جي سڃاڻپ راز ۾ رهي ايما اتي بہ وڃڻ شروع ڪري ڏنو. هوءَ گناھ جي طالب تہ اڳ ئي هئي پر ان جي اظهار ڪان ڪيس گهٽو ڊپ لڳندو هو. ان جو سبب شايد ان جو پسمنظر هو. هڪ ڏهاڙي جڏهن هوءَ گهر موٽي تہ فوري بيدخليءَ جو نوٽيس سندس منتظر هو جنهن ۾ صاف لکيل هو تہ جيڪڏهن اٺ هزار فرانڪ 24 ڪلاڪن جي اندر اندر ادا نہ ڪيا ويا تہ گهر جو

سمورو سامان نيلام ڪيو ويندو. سامان جي قيمت ڪا ايتري وڏيڪ ڪانہ هئي پر سرعام نيلاميءَ ڪان تہ آپگهات ڪرڻ بهتر هو. اهو سوچي هوءَ بي خوفيءَ سان وياج خور وٽ پهتي ۽ ڪاوڙيل لهجي ۾ چيائين "هي ڪهڙو مذاق آهي؟" پر وياج خور وراڻيو "بيگم صاحبہ! ڇا اوهان مون کي پنهنجو خزانچي سمجهي ڇڏيو آهي؟ اوهين عيش ڪريو ۽ ڏينهن رات محنت آئون ڪريان! رقم جو، انتظام ڪريو يا بيدخلي ۽ جيل وڃڻ لاءِ تيار رهو!"

"تون تہ وڏو ڪو ڪيمٽو انسان آهين... آئون پنهنجي ور کي چئي تنهنجو پاندو ڦاڙي ڇڏيندس!" ايما رڙ ڪندي چيو.

"شوق سان پلي ائين ڪريو ۽ گڏوگڏ پنهنجي عاشقن جو بہ ذڪر ڪجو!" وياج خور جواب ڏنو. اهو ٻڌي ايما جا هوش حواس اڏامي ويا. جنهن دنيا کي هوءَ بي خبر سمجهيو ويٺي هئي اها تہ پاڻ هن ڪان بہ وڌيڪ باخبر هئي. وياج خور کيس سنجيدگيءَ سان سمجهايو تہ "مشڪل جي هن گهڙيءَ ۾ پنهنجن دوستن يارن ڪان مدد گهربي آهي مادام!"

هئي ڏهاڙي ميجسٽريٽ پنهنجي عملي سان گڏ اچي سهڙيو ۽ گهر جي سامان جي لسٽ تيار ٿيڻ لڳي. شارل کي صورتحال جو پتو پئجي چڪو هو پر ان وقت جڏهن مامرو هٿان نڪري چڪو هو. ايما همت ڪري سڄي شهر جي سمورن دلالن وٽ وڃي پر ٻڌڻ

هيڙيءَ تي نہ تہ ڪو سوار ٿيندو آهي ۽ نہ ڪو قيمتي سامان ئي رکبو آهي. ڪنهن هڪ بہ دلال پئسن ڏيڻ لاءِ هائوڪار نہ ڪئي. اوچتو کيس لي اون جو خيال آيو. هن هڪدم وڃي پنهنجي عاشق جو در کڙڪايو. ڪافي دير ڪان پوءِ لي اون ٻاهر نڪتو ۽ پڇيائين

ناداں دوست ڪان، داناءُ دشمن ڀلو

هڪڙو گهوڙي سوار، واٽ وٺيو پئي ويو تہ ڏٺائين تہ نانگ، هڪڙي سمهيل ماڻهوءَ جي وات ۾ گهڙي ويو. هن چيو تہ، "مارا! هي ويچارو تہ مري ويندو." تنهنڪري سمهيل کي ئي چهبڪن سان وٺي ويو. سمهيل، ننڊ مان اٿي ڪڙو ٿيو، پر چهبڪن جا وسڪارا لڳا اچن. پوءِ تہ ويچارو وٺي ڀڳو، پر سوار، پيڇو نہ ڇڏيس، ۽ ڪٽيندو ويس، تان جو هڪڙي صوفن جي باغ ۾ وڃي پهتا. اتي جيڪي هيٺ ڪريل ڪنا صوف هئا سي هن کي، زوريءَ وات ۾ وڌائين. جيتوڻيڪ هن، گهڻو ئي بدشد پئي ڳالهايو، پر سوار، صوفن پٺيان صوف، ويس وات ۾ دوسيندو! پوءِ وري ويچاري کي چهبڪن سان وٺي ويو. آخر الٽي ڪيائين، جنهن مان نانگ نڪتو. نانگ ڏسي، سوار جي پيرن تي ڪري پيو ۽ ڪانئس پڇيائين تہ "تو، مون کي ننڊ مان چو نہ اٿاريو، جڏهن نانگ وات مان گهڙي ويو هو؟" سوار چيس، "جيڪڏهن ائين ڪيان ها تہ نانگ جي ڏپ ڪان، تنهنجو هنيو ڦاٽي پوي ها، ۽ تون الٽيءَ سان نانگ، ٻاهر نہ ڪڍي سگهين ها."

"خيريت تہ آهي... ڪيئن آئي آهين؟" سندن ملاقاتون اڳ هوٽلن ۾ ٿي ٿينديون هيون... گهر تي هوءَ پهريون ڀيرو آئي هئي.

"اڄ مون کي تنهنجي مدد جي ضرورت آهي،" ايما وڏي پرم پروسي سان چيو. "ڇا تون مون کي اندر اچڻ لاءِ نہ چوندين؟"

"اصل ۾ گهر جو مالڪ عورتن جي اچ وڃ کي چڱو نٿو سمجهي،" لي اون چيو. "خير. اندر هلي اچ!"

هي اهوئي لي اون هو جيڪو ايما جي لاءِ آسمان جا تارا ٽوڙي آڻڻ جا قسم کائيندو هو.

"لي اون! مون کي اٺ هزار فرانڪن جي سخت ضرورت آهي ۽ اهي بہ اڄ ئي!" ايما سنجيدگيءَ سان چيو.

"ڇا چيئہ؟ اٺ هزار فرانڪ! تون چري تہ نہ ٿي پيئي آهين؟"

"اڃا تہ نہ، پر شايد جلدئي ٿي پونديس!" ان کان پوءِ ايما سمورو داستان پنهنجي عاشق کي ٻڌايو. اهو داستان ٻڌي لي اون ٻاهر نڪري ويو پر ٿورڙي ئي دير کان پوءِ ڦڪو ڀوٽ ڪري واپس آيو.

"پياري ايما! ٽن دوستن کان ڪوشش ڪيم پر ايتري رقم ڪنهن وٽ بہ ڪونهي" لي اون فڪرمنديءَ سان چيو. "خير هينئر تون وڃ! آئون رات جو پنهنجي هڪ امير دوست وٽ ويندس... اميد آهي، اهو ڪم ٿي ويندو!" اهو ٻڌي ايما جو چهرو خوشيءَ وچان ٽهڪي اٿيو... جڏهن هوءَ وڃڻ لڳي تہ لي اون سنجيدگيءَ سان چيو "جيڪڏهن آئون شام تائين نہ اچان تہ سمجهي وٺجانءِ تہ ڪم ٿيو... هونئن مون کي اميد آهي تہ رقم ملي ويندي... چڱو معاف ڪجانءِ... هاڻ مان وڃان ٿو!" ايما کي ڀڪ هئي تہ لي اون ڪائنس جان ڇڏائي رهيو هو پر هوءَ ڪوڙن سهارن جي آسرن وٺڻ جي عادي ٿي چڪي هئي.

شام گذري... رات آئي پر لي اون جو ڪوبہ نالو نشان نظر نہ آيو. پر اميد جو هڪ ڪرڻو اڃان باقي هو. هوءَ ڪجهہ سوچي حاڪم وٽ وڃي پهتي. حاڪم وڏي بي تڪلفيءَ سان سندس آدرڀاءُ ڪيو. هو ڪنٺري ڇهري، گنجي مٿي ۽ ڦوڪيل پيٽ وارو انسان هو پر ايما تمام ادب ۽ احترام سان پنهنجو داستان بيان ڪيو جنهن کي حاڪم اڻ لاڳاپيل انداز ۾ ٻڌندو رهيو ڇو جو هو تہ پاڻ وياج خور جو ساٿي هو... سموري ڪهاڻي ڪيس ياد هئي... هو ڄاڻندو هو تہ سڀ معاهدا معمولي ڏوڪڙن جا هئا پر وياج مٿان وياج ۽ جعلسازيءَ سان وڏي رقم جا بڻجي چڪا هئا. ايما کي ڏسي حاڪم جي وات ۾ پاڻي ڀرجي آيو ۽ هن ايما کي پنهنجي ويجهو صوفي تي ويهڻ لاءِ چيو... ۽ پوءِ ساڻس فحش ڳالهيون ڪرڻ لڳو... پر جڏهن بيهودين طريقن تي لهي آيو تہ اوچتو ايما کي پنهنجو پاڻ کان بيجان اچڻ لڳي... جيتوڻيڪ هوءَ بي آبرو عورت هئي پر نہ ڄاڻان ڇو هوءَ اوچتو ڪاوڙ ۾ تپي باهہ ٿي ويئي

۽ چيائين ”آئون مصيبت ۾ گرفتار ضرور آهيان پر پنهنجو پاڻ کي ايترو سستو وڪڻ جي قائل ڪين آهيان بلڪ هاڻ تہ سيني مردن کي جوتيءَ جي نوڪ تي رکان ٿي... سمورا مرد هڪجهڙا مڪار، وحشي، ذليل بگهڙن جهڙا هجن ٿا... آئون تو جهڙي منحوس صورت واري انسان تي ٿڪان ٿي!“ ايترو چئي هوءَ بيحد ڪاوڙ ۾ حاڪم جي گهر مان نڪري ويئي.

جڏهن ايما گهر پهتي تہ ڪيس زندگيءَ جي هر شيءِ کان نفرت ٿي چڪي هئي. پنهنجي عيش پرستيءَ تي بہ ڪيس ڪاوڙ اچي رهي هئي. شارل پنهنجي ڪمري ۾ ويهي روئي رهيو هو ڇو جو سامان ضبط ڪرڻ وارن سرڪاري ڪامورن پارڙيءَ جا رانديڪا ۽ سنڌس طب جا ڪتاب بہ نہ ڇڏيا هئا. ايما اوپرين نظرن سان ماحول جو جائزو ورتو. در ۽ پٽيون، موسم، ساوڪ ۽ گل جي شادابي، وڻن جي شاخن جو چرڻ، مطلب تہ هر شيءِ جي نوعيت بدلجي چڪي هئي... ۽ حياتيءَ جو اهو نئون مفهوم تمام ڏياٿتو لڳي رهيو هو... لاشعوري طور تي سنڌس قدم هڪ پراڻي منزل طرف کڄڻ لڳا... اها ئي منزل... جتي هن حوس پرستيءَ جا انداز سکيا هئا... ۽ هوءَ رستي جي هر رنڊڪ کي پار ڪري پنهنجي عاشقن جي ٻانهن ۾ ويندي هئي... منزل اها ئي هئي... رستي ۾ بہ ڪا خاص تبديلي نہ آئي هئي. پر پوءِ بہ هر شيءِ ۾ زمين ۽ آسمان جو فرق اچي چڪو هو.

روڊلف اوچتو ئي اوچتو ڪيس پنهنجي آڏو ڏسي ششدر رهجي ويو. ڪو وقت هو جو ايما جي آمد بهار جي آمد هوندي هئي... هوا وڌيڪ خوشبودار بڻجي ويندي هئي ۽ گلن جو رنگ وڌيڪ شوخ ٿي ويندو هو پر اڄ انهيءَ سونهن جي شاهڪار کي ڏسي روڊلف کي وڏو صدمو رسيو هو.

”ايما تون!؟“ هو ان کان وڌيڪ ڪجهہ بہ نہ چئي سگهيو.

”ها! آئون! منهنجا عاشق زار...“ ايما هڪ اداس مرڪ سان روڊلف کي سموري رام ڪهاڻي جيئن جو تيئن ٻڌائي ڇڏي ۽ تمام پيار پريل لهجي ۾ چيائين، ”پيارا روڊلف! مون پنهنجي هر شيءِ تنهنجي اک جي اشاري سان قربان ڪري ڇڏي هئي... جيڪڏهن هاڻ توکي مون سان محبت ناهي رهي تہ پراڻن لاڳاپن جي خيال کان ئي مون کي تباهيءَ کان بچائي وٺ... آئون سموري ڄمار تنهنجي غلام بڻجي رهڻ لاءِ بہ تيار آهيان!“

”پر مون وٽ رقم ڪٿي آهي؟“ روڊلف خشڪ لهجي ۾ چيو، ”۽ جيستائين تنهنجي قربانين جو لاڳاپو آهي تہ تو مون تي ڪو بہ احسان ناهي ڪيو. تو سڀ ڪجهہ پنهنجي عيش عشرت لاءِ ڪيو... اسين ٻيئي هڪٻئي جي ضرورت هئاسين جنهن کي پورو ڪندا رهياسين!“ ايما کي پنهنجي ڪنن تي اعتبار ئي نہ پئي آيو... ڪيس انهيءَ لهجي... انهيءَ

انداز جي ڪائنس اميد هرگز ڪانہ هئي... روڊلف ئي ڪيس گندگيءَ سان پريل ڪوهہ ۾ ڌڪي ڇڏيو هو... هن سينگاريل ڪمري تي نظر وجهندي چيو ”تہ ڇڻ تو وٽ پائي بہ ڪانهي...؟ جن جا ڪيسا خالي هوندا آهن انهن جا اهڙا ناٽ هوندا آهن... روڊلف! تون تہ انسانيت تي داغ آهين... تو کي ذليل ترين انسان چوڻ بہ ذلت ۾ انسان... پنهي جي توهين آهي... آئون تو وٽ بڪارڻ بڻجي آيس پر تو ڪوبہ قدر نہ ڪيو... لعنت آهي توتي... تنهنجي اوقات تي، بلڪ سموري ذليل دنيا تي... آئون اڃا بہ هڪ بااختيار ۽ خود مختيار هستي آهيان... تو وانگيان گندگيءَ جو ڪيڙو ناهيان...!“ اهو چوندي هوءَ ڪنبندڙ قدمن سان ٻاهر نڪري ويئي... ڪيس آسپاس جو ڪوبہ هوش نہ هو پر اندر جو ڪو جذبو هو جيڪو سندس رهنمائي ڪري رهيو هو... آخر هوءَ دوا فروش اومي جي گهر پهتي ۽ سڌو سندس ڪمري ۾ داخل ٿي ويئي جنهن کي اومي پنهنجي ليباريٽري سڏيندو هو... اومي جو نوڪر... مادام ٻوواريءَ کي ان حالت ۾ ڏسي حيران رهجي ويو پر سندس اهو درجو نہ هو جو معزز مادام جي ڪم ۾ مداخلت ڪري سگهي ايما اڳتي وڌي الماري کولي... سامهون شيشي جون برٽيون ۽ بوتلون سينگاريون پيون هيون... هڪ تي وڏن اکرن ۾ ”سنکيو“ لکيل هو. نوڪر رڙيون ڪندو رهجي ويو. مادام ٻوواريءَ بوتل جو ڍڪڻ کوليو ۽ ”سنکيي“ جو چڱو خاصو مقدار ڪائي ڇڏيائين ۽ پوءِ سکون سان پنهنجي گهر ڏي رواني ٿي ويئي.

ايما وڏي مشڪل سان گهر پهتي... پر چائنٽ بہ پار ڪري نہ سگهي ۽ چڪرائجي ڪري پيئي... زهر پنهنجو اثر ڏيکارڻ شروع ڪري ڇڏيو هو... پر هوءَ وڏي جرئت ۽ حوصلي سان تڪليف برداشت ڪندي رهي... سندس خيال هو تہ موت ماءُ جي هنج وانگيان وڏو مهربان هوندو... ڪيس نند اچي ويندي ۽ پوءِ بس سندس انت اچي ويندو... شارل گهر آيو تہ هوءَ مرڪندي مرڪندي موت سان جنگ ڪري رهي هئي... هوءَ آخر تائين پنهنجي ور کي پڪ ڏياريندي رهي تہ ”ڪجهہ ناهي ٿيو!“ جيتوڻيڪ ٿيڻ واري هر شيءِ ٿي چڪي هئي... هو رڙ ڪري پنهنجي محبوب زال سان چنبڙي پيو. ڪيس پنهنجي ونيءَ سان ايتري گهري محبت ڪڏهن بہ محسوس نہ ٿي هئي جيتري انهن دائمي جدائي جي گهڙين کي ڏسي ٿي رهي هئي....

”ايما! مون کي فقط ايترو ٻڌاءِ تہ توکي ان حال تي پهچائڻ جو ذميدار ڪير آهي؟“ شارل آلين اکين سان پڇيو.

”آئون پاڻ!“ ايما وراڻيو. ”سچو ڏوهہ منهنجو آهين... آئون ڪنهن کي بہ ڏوهہ نٿي ڏيڻ چاهيان!“ پوءِ هوءَ ڏاڍي پيار سان پنهنجي ور جي وارن تي هٿ ڦيرائڻ لڳي. ”شارل! تون واقعي

هڪ عظيم انسان آهين! هاڻ سوالن جوابن جو وقت ختم ٿي چڪو آهي...!“ پوءِ هوءَ تڪليف جي شدت سان پنهنجو مٿو هيڏي هوڏي ڪرڻ لڳي پوين پساهن مهل هن چيو ”پارڙيءَ کي منهنجي ويجهو آڻ...!“

پارڙيءَ کي ويجهو آندو ويو ته ايما کي پنهنجي گناهن سان ڀريل زندگي ياد اچي ويئي. اوچتو پارڙيءَ بلند آواز ۾ چيو ”ماما! تنهنجي شڪل ڪيتري نه ڊيڄاريندڙ ٿي رهي آهي! مون کي ڊپ لڳي رهيو آهي!“ پارڙي جا اهي لفظ زهر ڀريا تير هئا جيڪي ايما جي ڇاتيءَ ۾ گهاءُ ڪندا ويا. ۽ هن پنهنجو چهرو ٻئي طرف ڦيرائي ڇڏيو... روآن مان ڊاڪٽر کي گهرايو ويو. لومي پنهنجا نسخا آزمايا ۽ پادري صاحب دعائون... پر سڀ ڪجهه بي فائدي ثابت ٿيو... نه دعا اثر ڪيو نه دوا ئي ڪو ڀوٿو ڀاريو... رات جي پوئين پهر مادام بوواريءَ آخري هڏڪي ورتي ۽ ٻي گهڙي هوءَ هر شيءِ کان بي نياز ٿي چڪي هئي...!

شارل جي غم جو اندازو لڳائڻ گهڻو مشڪل هو پر ڪفن دفن جون رسمون به ادا ڪرڻيون هيون... شارل هدايت ڪئي، ”منهنجي پياري زال کي شاديءَ جي جوڙي ۾ دفنايو وڃي!“ تنهنڪري ائين ئي ڪيو ويو... بوواري خاندان مڪمل طور تي تباهه ٿي ويو... ماڻهو شارل وٽ ايندا هئا ۽ ڪونه ڪو دستاويز ڏيکاري رقم وصول ڪري ويندا هئا. ڇو جو مٿس ايما جي صحيح ڀيل هوندي هئي.

هڪ ڏهاڙي شارل کي پنهنجي مرحوم زال جي سامان مان هڪ سهڻو سگار ڪيس مليو جنهن ۾ ڪي خط هئا... هي اهي ئي خط هئا جيڪي روڊلف پنهنجي محبوبا ايما کي لکيا هئا... هاڻ شارل کي پنهنجي محبوب زال جي بيوفائيءَ جي پڪ ٿي ويئي... سندس زبان تي چڻ تالو لڳي ويو ۽ هن پنهنجو پاڻ کي گهر ۾ ئي قيد ڪري ڇڏيو... تارل سموري دنيا سان پنهنجا هر قسم جا لاڳاپا ٽوڙي ڇڏيا....

هڪ ڏهاڙي سج ايرڻ کان اڳ سندس پارڙي برت پنهنجي پيءُ کي ويران باغيچي ۾ ويٺل ڏٺو... پارڙي وڃي سندس ڪلهي تي هٿ رکيو ته مضبوط سهارو ڏيڻ وارو پيءُ هڪ طرف اٿل ڪائي ڪري پيو... بعد ۾ يتيم پارڙيءَ جي پرورش جي ذميداري سندس ڏاڏيءَ کڻي ڇڏي پر قدرت کي ڪجهه ٻيو منظور هو ۽ هوءَ به انهيءَ ئي سال لاڏاڻو ڪري ويئي... اهڙي طرح پارڙي رشتي جي هڪ ماسيءَ وٽ پلجڻ لڳي... مفلس ماسي پارڙي کي روزانو هڪ ڪپهه جي ڪارخاني ۾ موڪليندي هئي ته جيئن ٻن وقتن جي ماني ميسر ٿي سگهي... مال ۽ دولت... سونهن ۽ جواني قدرت جون خاص نعمتون آهن... انهن جي واهپي ۾ اعتدال پسندي، ڪائنات جي قانون تي صحيح عمل جو هڪ بهترين طريقو آهي.

"ڪرزما" ڊائجسٽ جي خريداريءَ جي لاءِ

——هيٺين سان لهه وچڙ ۾ اچو:——

ڪراچي: راشد مسعود: 021-2750379، 0300-2118454

اتر وارا ضلعا: امر اياز مهر، سنڌيڪا اڪيڊمي، زونل آفيس، سکر. فون نمبر: 071-5628368، 0301-3433848

حيدرآباد، ٽنڊو محمد خان، ميرپور خاص، ٿرپارڪر ضلعا ۽ ڪوٽڙي فاروق ڀائي 0222-617313 0300-3017413، 0321 - 3041291

ٿر ضلعو: ڪشور ڪمار، ٿر ڪتاب گهرمٺي، فون نمبر: 0232-261968

بدين (شهر): عبدالغفور پيپر ايجنسي، بدين، فون نمبر: 0297-861652

نواب شاهه ضلعو: ريحان برادرس، فون نمبر: 0244-360098

دادو ضلعو: سليم نيوز ايجنسي، دادو، فون نمبر: 0254-611315، 0301-3494392

ميرپور خاص: اقبال نيوز ايجنسي، ميرپور خاص، فون نمبر: 0233-872245، 0300-3312403

سانگهڙ ضلعو: عزيز منگي، سانگهڙ فون نمبر: 0235-542182، 0333-2913588

ٺٽو ضلعو: ڏدو ميجارو سجاول، فون نمبر: 0301-3317259، 0345-3517909،

خيرپور ضلعو: تهذيب نيوز ايجنسي، خيرپور ميرس، فون نمبر: 0243-554293

سکر ضلعو: ملڪ محمد اسحاق، الفتح بڪ اسٽال، فون نمبر: 071-5613548

لاڙڪاڻو: فيض محمد چچڙ، رابيل ڪتاب گهر، لاڙڪاڻو.

شهدادڪوٽ: عبدالڪريم شيخ، ڪرن نيوز ايجنسي، فون نمبر: 074-4013435

شڪارپور، مرتضيٰ ابڙو.

پنو عاقل: لالچند عرف لالو، سني بڪ اسٽال، پنو عاقل، فون نمبر: 071-5691989

سئي گَسُ علائقو (خيرپور ميرس): مير حسن ويسر، 0300-3138087، 0243-614201، 0243-614065

جيڪب آباد: علي مردان، جمالي نيوز ايجنسي، جيڪب آباد.

روهڙي (شهر): محمد علي شيخ، ريلوي اسٽيشن.

ڪشمور: گلزار حسين شيخ، نيوز پيپر سپلائر، فون نمبر: 0722-577773

نوشهروفيروز: غلام مرتضيٰ ڪنڀر، فون نمبر: 0333-7092392، 0300-3990825

ڪنڌڪوٽ: شملا پرنس، نيوز ايجنسي، ڪنڌڪوٽ، فون نمبر: 0722-573102

گمبٽ، راڻي پور، ڪنب، ڪوٽڏيجي، سوڀوديرو: غلام قاسم گوپانگ، روشن علي ملڪ نيوز پيپر ايجنٽ، فون نمبر: 0243-640626، 0243-640243

ٺارو ديرو: سڪندر علي برڙو، اخبارفروش، ٺارو ديرو.

رتوديرو: الطاف پرويز پيٽو، رتوديرو

ڪنڊيارو: قائم خاني نيوز ايجنسي، ڪنڊيارو

ايڊريس: ڪاشف ميمڻ، ماشاءَالله بڪ اسٽال مرچ منڊي روڊ ڪنري

پنبڙ پهڻ جي 5 ڪروڙ سال پراڻي تاريخ

دادو شهر کان 50 ڪلوميٽر پري گاجي شاهه ويجهو کير ٿر جبلن جي هڪ جهرڻي بنجو لڳ پنبڙ پهڻ ٿي ويل گلن، بوٽن، مڇين وغيره جي هڪ اهڙي تاريخي ورثي جي دريافت ٿي آهي، جنهن لاءِ دعويٰ ڪئي پئي وڃي ته اڍائي چورس ڪلوميٽر ايراضي تي ڦهليل اها پنبڙ پهڻ نشانن جي دنيا ۾ وڏي ۾ وڏي ايراضي آهي، جنهن کي ساموندي باغن سان ڀيٽ ڏني پئي وڃي. ماهرن جي راءِ آهي ته بنجو جبل جي لاهين تي پنبڙ پهڻن جو قيمتي خزانو موجود آهي. ارضياتي علم سان دلچسپي رکندڙ آبپاشي انجنيئر شفقت وڏو هڪ پريس ڪانفرنس ۾ هن دريافت کي 5 ڪروڙ سال قديم قدرتي ارضياتي ميوزم قرار ڏنو آهي.

پنبڙ پهڻ ٿي ويل گلاب

(7)
nu tt'm nu m*uay janttay hu*ay uzul kay ras,
nu tt'm nu m*uay purrh sukttay hu*ay
yay pubale kubhe;
tt'm uor mu*ay batt kurttay hu*ay
purthay kay is thuruf sirf;
purtha gira tto yuh*a
nu tt'm hogay nu m*ay.

(8)
v'jooth ka sum'nthur aya huay u's
u'lijhun bhure bayanam bustte say,
jis hukekutt kay heray unthur
jh*aka nu kubhe koe;
kuha hur ayk nay upnay psunth ka luhija,
koe nu buttla suka m'aml*o kay khiioott.

(9)
kainatt ke thijorre m*ay muojooth
huay jo k'tchh,
ukulmunth log*o m*ay shuk vo
sh'bhatt u'bharttay h*uay;
ukul ke dor pur upne griftt ko dhel mutt tho,
kainatt*o pur jo have h*auy
vo kh'th
gurthish*o kay phayray m*ay hu*ay.

(10)
humaray anay uor janay kay phayray
sumujh m*ay anay valay
agghaz say h'uay nu khuttum honay
valay ikkttittam say:
yay m'amla sethda nu kur paya koe-
hum attay kuh*a say hu*ay uor kuh*a chulay
jattay hu*ay.

(11)
khoobsoorte say sujatta huay jub ki
kainatt sumbhalnay vala,
kis vuju phir vo isay chhotay uor p'rancypun
tturuf lay jatta huays.
Utchha buna thha ugur too
u'say bigarra kiy*oo guyas.
Ugur b'ra bun guay,
tto kisoor kis ka thhas.